

თსუ პაატა ბუბუშვილის
ეკონომიკის ინსტიტუტის
სამეცნიერო
შრომების კრებული

VI

მთავარი რედაქტორი

რამაზ აბესაძე

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია

ნ. არევაძე, გ. ბერულავა, ნ. ბიბილაშვილი (პა-
სუხისმგებელი მდივანი), ვ. ბურდული, შ. გოგიაშვი-
ლი, ლ. დათუნაშვილი, გ. ერქომაიშვილი, ე. კაკუ-
ლია, მ. კვარაცხელია, ა. კურატაშვილი, თ. ლაზარა-
შვილი, ი. ნათელაური, ვლ. პაპავა, რ. სარჩიმელია,
თ. ჩხეიძე, ნ. ხალური, მ. ხუსკივაძე, რ. ჯავახიშვილი

თსუ პაატა ბუბუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
გამომცემლობა

თბილისი 2013

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებულში ქვეყნდება ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელთა და საქართველოს მეცნიერ-ეკონომისტთა ნაშრომები, რომლებიც ეძღვნება თანამედროვე აქტუალურ ეკონომიკურ პრობლემებს.

კრებული განკუთვნილია მკითხველთა ფართო წრისათვის და დახმარებას გაუწევს არა მხოლოდ სპეციალისტებს, არამედ ეკონომიკის საკითხებით დაინტერესებულ ნებისმიერ პირს.

რედაქციის შეხედულება შესაძლოა არ ემთხვეოდეს ავტორის აზრს და იგი პასუხს არ აგებს ინფორმაციის სიზუსტეზე

© თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
გამომცემლობა
2013

**PROCEEDINGS OF
SCIENTIFIC WORKS OF
PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE
OF
ECONOMICS OF TSU**

VI

Editor-in-chief

Ramaz Abesadze

Scientific-Editorial Board

N. Arevadze, G. Berulava, N. Bibilashvili (executive secretary), V. Burduli, T. Chkheidze, L. Datunashvili, G. Erkomaishvili, Sh. Gogiashvili, R. Javakhishvili, E. Kakulia, N. Khaduri, M. Khuskivadze, A. Kuratashvili, M. Kvaratskhelia, T. Lazarashvili, I. Natelaury, V. Papava, R. Sarchimelia

**PUBLISHING HOUSE OF PAATA GUGUSHVILI INSTITUTE
OF ECONOMICS OF TSU**

TBILISI 2013

UDC (უკუ) 061.62: 33(479.22)(045)

3 – 121

The proceedings of scientific works of Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University publishes the works of Institute researchers and scientists-economists of Georgia dedicated to current actual economic problems.

The proceedings are intended for a wide range of readers and will assist not only professionals but those concerned with issues of economy.

The views of scientific-editorial board do not necessarily reflect author's option and it accepts no responsibility for the accuracy of information

**© Publishing House of Paata Gugushvili Institute of
Economics of TSU
2013**

**ISSN 1987 - 6904
9771987690003**

კონსოლიდირებული ეკონომიკა და ეკონომიკური რეზერვნი

კონსოლიდირებული ეკონომიკა. ეკონომიკის განვითარების ისტორია გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკა დამოკიდებული ხდება მასზე მოქმედ სულ უფრო მეტ ფაქტორზე. მაგალითად, თუ ტრადიციულ ეკონომიკაზე ყველაზე დიდ გავლენას ახდენდა ბუნებრივი ფაქტორები (გვალვა, წყალდიდობა, ქარიშხალი და ა.შ.), თანამედროვე ეკონომიკა მეტად მგრძობიარეა და ძლიერ რეაგირებს არა მხოლოდ ეკონომიკაზე უშუალოდ მოქმედ (ტექნოლოგია, კაპიტალი, შრომა, საკუთრების ფორმები, ინსტიტუციები და ა.შ.), არამედ გარეშე ფაქტორების ცვლილებებზეც (სოციალური სფერო, კულტურა, განათლება, ხელოვნება, სპორტი, მთავრობის პოლიტიკა და ა.შ.). ამდენად, ეკონომიკური განვითარების ინტერესებიდან გამომდინარე, მოითხოვება ამ ფაქტორთა გარკვეული კონსოლიდაცია, რათა ეკონომიკური სისტემა მუდმივად მიმართული იყოს ეკონომიკური განვითარებისა და, ამის საფუძველზე, ეკონომიკური ზრდისაკენ. ასეთ ეკონომიკურ სისტემას შეიძლება ვუწოდოთ **კონსოლიდირებული ეკონომიკური სისტემა ან უბრალოდ კონსოლიდირებული ეკონომიკა.**

კონსოლიდირებული ეკონომიკა არის ისეთი ეკონომიკა, რომელზეც მოქმედ ფაქტორთა ერთობლიობა ხელს უწყობს ეკონომიკურ განვითარებას, ანუ მისთვის ბუნებრივად ახალ, უფრო სრულყოფილ მდგომარეობაში გადასვლას.

კონსოლიდირებული ეკონომიკა არის მრავალფაქტორიან ეკონომიკურ განვითარებაზე ორიენტირებული საბაზრო მექანიზმზე დაფუძნებული ეკონომიკა, რომლის კონსოლიდაციის მაღალ ხარისხს უზრუნველყოფს სახელმწიფო. ასეთ ეკონომიკაში განსაკუთრებით დიდია სახელმწიფოს როლი, ვინაიდან ეკონომიკა იმდენად ფაქიზია ყველა მასზე მოქმედ ფაქტორთა მიმართ, რომ აუცილებელია არა მხოლოდ უშუალოდ ეკონომიკის რეგულირება, არამედ ისეთი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განხორციელება, რომელიც გაზრდის ეკონომიკის კონსოლიდაციის ხარისხს. სახელმწიფოს ეკონომიკური და სხვა ფუნქციების ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად განხორციელება, შეიძლება, ეკონომიკისათვის ძლიერ დიდი ნეგატიური შედეგებით დასრულდეს

კონსოლიდირებულია თუ არა ეკონომიკა არ არის დამოკიდებული ეკონომიკის განვითარების ხარისხზე. კონსოლიდი-

რებული და არაკონსოლიდირებული შეიძლება იყოს როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ქვეყნის ეკონომიკა. იგი ძირითადად დამოკიდებულია სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის “მესაჭის” ფუნქციის განხორციელებაზე თუ მასზე გარე დამოუკიდებელი უარყოფითი ფაქტორის ძლიერ მოქმედებას არ აქვს ადგილი.

სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკის მესაჭის ფუნქციის განხორციელება სრულიადაც არ გამორიცხავს ეკონომიკის ლიბერალიზაციას, პირიქით, იგი სწორედ ლიბერალური ეკონომიკის მოთხოვნებს უნდა ეყრდნობოდეს.

ეკონომიკური რეგრესი. რასაკვირველია, ისეთი იდეალური მდგომარეობის მიღწევა, როდესაც ყველა ფაქტორი მიმართული იქნება ეკონომიკური განვითარებისაკენ, პრაქტიკულად შეუძლებელია. ამდენად, ეკონომიკაში ერთდროულად ადგილი აქვს მასზე მოქმედ ფაქტორთა როგორც დადებით, ისე უარყოფით გავლენას. მაშინ, როდესაც ჭარბობს პირველი, საქმე გვაქვს ეკონომიკურ განვითარებასთან, ხოლო საწინააღმდეგო შემთხვევაში ეკონომიკა თვისებრივი თვალსაზრისით განიცდის უკუსვლას, ანუ მასში ვითარდება განვითარების საწინააღმდეგო პროცესები, რასაც **ეკონომიკური რეგრესი** შეიძლება ვუწოდოთ. ასეთი ეკონომიკა არ არის კონსოლიდირებული, რადგან ეკონომიკაში მასზე მოქმედ ფაქტორთა ჯამური მოქმედება იწვევს ეკონომიკის თვისებრივად უფრო დაბალ მდგომარეობაში გადასვლას.

ეკონომიკური რეგრესი არის ეკონომიკის ახალ, თვისებრივად უფრო დაბალ მდგომარეობაში გადასვლა.

ყოველი ქმედება კონსოლიდირებული ეკონომიკის მოთხოვნათა წინააღმდეგ ეკონომიკაში იწვევს უარყოფით პროცესებს, იგი შეიძლება საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელ ჩავარდნებთანაც იყოს დაკავშირებული.

იბადება კითხვა – ერთი და იგივე მოვლენაა თუ არა ეკონომიკური რეგრესი და ეკონომიკური კრიზისი? ეკონომიკური კრიზისი სისტემის ელემენტებს შორის მეტად გამწვავებული წინააღმდეგობების გადაწყვეტის საშუალებაა. იგი ეკონომიკური რეგრესის შედეგად წარმოიშობა, რომელსაც ეკონომიკური განვითარება მოჰყვება. ე.ი. კრიზისი ავადმყოფი (რეგრესული) ეკონომიკის განკურნების (თუმცა ხშირად დიდი მსხვერპლის ხარჯზე) პროცესია. ეკონომიკური რეგრესის დროს კი წინააღმდეგობები ხშირად აშკარად თავს არ იჩენს, პირიქით, შესაძლებელია, დადებით მოვლენადაც კი მოგვეჩვენოს, ვინაი-

დან შეიძლება მას მოჰყვეს ეკონომიკური ზრდა. ეს განპირობებულია იმით, რომ (როგორც ეკონომიკური განვითარებისა და ეკონომიკური ზრდის შემთხვევაში) შეიძლება ეკონომიკური რეგრესი და ეკონომიკური დაქვეითება გარკვეულ პერიოდში დროში ერთმანეთს არ ემთხვეოდეს. თუმცა, თუ ეკონომიკური რეგრესი აღმოფხვრილი არ იქნება, იგი ადრე თუ გვიან აუცილებლად გადაიზრდება კრიზისში, რასაც ეკონომიკური სისტემის შეცვლაც კი შეიძლება მოჰყვეს. ეკონომიკური კრიზისი ეკონომიკური რეგრესის აშკარა გამოხატულებაა, რომლის წიაღში იხადება ეკონომიკური განვითარების წანამდგრები, რაც დროებით კიდევ უფრო აძლიერებს კრიზისს, მაგრამ, საბოლოოდ, ეკონომიკური განვითარების პროცესებს ეკონომიკა გამოჰყავს კრიზისიდან და იწყება ეკონომიკური აღმავლობა. მაშასადამე, ეკონომიკურ კრიზისს განაპირობებს ეკონომიკური რეგრესი, მაგრამ ეკონომიკური რეგრესი შესაძლებელია არ გადაიზარდოს ეკონომიკურ კრიზისში თუ დროულად იქნება გატარებული შესაბამისი ღონისძიებები.

ეკონომიკურ სისტემაში ეკონომიკურ განვითარებას შეაქვს პროგრესული, ხოლო ეკონომიკურ რეგრესს უარყოფითი ცვლილებები. ისტორიული თვალსაზრისით ეკონომიკური განვითარების ტენდენცია მუდმივია, რეგრესი – დროებითი. რეგრესის ხარისხი და მისი ხანგრძლივობა დამოკიდებულია რეგრესის სახეობაზე, მის გამომწვევ ფაქტორებზე, სახელმწიფო წყობაზე, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირების ეფექტიანობაზე.

ეკონომიკურ რეგრესსა და ეკონომიკურ ზრდას შორის დამოკიდებულების განხილვისას შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს შემდეგ შემთხვევებს:

1. ეკონომიკურ რეგრესს მოჰყვება ეკონომიკური ზრდა. ამის მიზეზი ძირითადად ქვეყანაში კრიზისული მოვლენების დიდი ხნით გაგრძელებაა (რასაც ხელს უწყობს გარე და შიგა ომები, სოციალური დაძაბულობა, მთავრობის უუნარობა და ა.შ.), რასაც მოჰყვება სახელმწიფოს ხელში ყველა სადავის აღება, რაც შესაძლებლობას აძლევს მას, დაძლიოს საზოგადოებაში არსებული წინააღმდეგობები და მიაღწიოს ეკონომიკური ზრდის მაღალ ტემპებს. თუმცა, ამავედროულად, ძლიერდება ეკონომიკური რეგრესი და, საბოლოოდ, ხდება ისევ საბაზრო სისტემაზე გადასვლა ევოლუციური ან რევოლუციური გზით. გამოცდილება აჩვენებს, რომ ეკონომიკური რეგრესი გარკვეული დროის განმავლობაში, სიტუაციიდან გამომდინარე,

შესაძლებელია მიზანშეწონილად მოგვეჩვენოს. მაგრამ თუ რეგრესის გამომწვევი მიზეზები აღმოფხვრილი არ იქნა, ეკონომიკური ზრდა შენელებდა და, საბოლოოდ, კრიზისით დასრულდება.

2. ეკონომიკურმა რეგრესმა მაშინვე გამოიწვიოს ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელება და საბოლოოდ ეკონომიკური დაქვეითება. მაგალითად, პოლიტიკური და კრიმინოგენური სიტუაციის მძაფრ გაუარესებას მოჰყვება ინვესტიციებისა და, მაშასადამე, ზრდის ტემპების შემცირება და შესაბამისი ღონისძიებების გატარების გარეშე, საბოლოოდ, ეკონომიკური კრიზისი.

3. ეკონომიკური რეგრესი გარკვეული დროის განმავლობაში არავითარ გავლენას არ ახდენს ეკონომიკურ ზრდაზე (ან აშკარად არ ჩანს), მაგრამ თანდათან მზადდება პირობები, ჯერ ზრდის ტემპების შესამცირებლად, ხოლო შემდეგ ეკონომიკური დაქვეითებისა და კრიზისისათვის. მაგალითად, საგარეო და საშინაო ვალების ზრდა და მათი არადაინშნულები-სამებრ გამოყენება, საბოლოოდ განაპირობებს ინვესტიციების შეკვეცას და სხვა უარყოფით მოვლენებს. მთავრობის არაეკონომიკურ ჩარევებს ბიზნესში ასევე შესაძლებელია მაშინვე არ მოჰყვეს შესამჩნევი უარყოფითი შედეგები, მაგრამ თანდათან იგი გახდება მრავალი ნეგატიური პროცესის საფუძველი (რესურსების არარაციონალური განაწილება, კორუფცია, ნეპოტიზმი და სხვ.) და ეკონომიკური განვითარების შემაფერსებელი.

ეკონომიკური რეგრესის წყაროები. შეიძლება გაჩნდეს მოსაზრება, რომ ეკონომიკური რეგრესი გამოწვეულია ინოვაციების განხორციელების წყვეტილობით ეკონომიკაში, რაზედაც საუბარია შუმპეტერთან და რაზედაც მიუთითებს საშუალოვადიანი (ვან გოლდერენის, კლიმენტ ჟუგლიარის, სეიმონ კუზნეცის, ჯოზეფ კიტჩინის) და გრძელვადიანი (ნიკალაი კონდრატევის) ციკლების არსებობა. ეს ციკლები არავითარ კავშირში არაა ეკონომიკურ რეგრესთან. იგი დაკავშირებულია ეკონომიკური განვითარების წყვეტად ხასიათთან. ბუნებრივია, ამა თუ იმ დარგში ინოვაციებს არ აქვს მუდმივი ხასიათი. ინოვაციები დროთა განმავლობაში ძველდება და დგება ეკონომიკური ზრდის შენელების პერიოდი. ეკონომიკა მეწარმეების, მეცნიერებისა და მთავრობის ერთობლივი მოქმედებით ამაზე კვლავ ახალი ინოვაციებით პასუხობს და იწყება ახალი ციკლი. ჩვენი აზრით, ასეთი ციკლების არსებობა უდავოა, მაგრამ

არ არსებობს არავითარი რეალური საფუძველი ასეთი ციკლების მუდმივი პერიოდულობით განმეორებადობისა. ინოვაციური ეკონომიკის პირობებში ასეთი ციკლების ხანგრძლივობა თანდათან მცირდება. საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი ციკლების დროს ადგილი აქვს არა ეკონომიკის უკუსვლას, არამედ ინოვაციების მოძველებას, ამის საფუძველზე ზრდის ტემპების შენელებას და სწორედ შენელების დროს ეყრება საფუძველი დადებით თვისებრივ ცვლილებებს – ეკონომიკურ განვითარებას, რომელიც შედეგს იძლევა ციკლის მომდევნო ნახევარში და იწყება კვლავ ზრდის ტემპების მატება. ეკონომიკურ რეგრესს კი თუ ის დროულად არ აღმოიფხვრა, დროთა განმავლობაში მოჰყვება რეცესია, დაქვეითება და შემდეგ კრიზისი.

მაშასადამე, ეკონომიკურ რეგრესს ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც არსებობს ეკონომიკური რეგრესის წარმოშობის სხვადასხვა მიზეზი, რომელიც დაკავშირებულია როგორც ეკონომიკასა და საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესებთან და საბაზრო ჩავარდნებთან, ისე მთავრობის მიერ დაშვებულ უნებლიე თუ ნებისთ შეცდომებთან. არსებობს ეკონომიკური რეგრესის სხვადასხვა წყარო, ესენია:

მძიმე სოციალური პირობები. როდესაც მთავრობას არ შესწევს უნარი, დაამყაროს წესრიგი, შექმნას მყარი ეკონომიკური ზრდისა და მოსახლეობისათვის შესაბამისი ცხოვრების პირობები. ამ მდგომარეობიდან გამოსვლა შეიძლება დამთავრდეს მთავრობაში ახალი ძალების მოსვლით, რომელიც ხელში იღებს სახელმწიფოს მართვის ყველა სადავეს და სწრაფად აღწევს მნიშვნელოვან წარმატებებს. ეს შეიძლება განხორციელდეს საბაზრო ეკონომიკის უმკაცრესი შეზღუდვის პირობებში ან ფორმალურად ბაზრის შეუცვლელად.

პირველი ვარიანტი განხორციელდა საბჭოთა კავშირში, რომელსაც თავდაპირველად მოჰყვა სწრაფი ეკონომიკური ზრდა, მაგრამ ეკონომიკაში ჩაიდო უარყოფითი მუხტი, რომელმაც, საბოლოოდ, კვლავ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა გამოიწვია. მიგვაჩნია, კვლავ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა დროულად რომ განხორციელებულიყო, საბჭოთა კავშირში მოვლენები, შესაძლებელია, სხვაგვარად განვითარებულიყო.

იყო თუ არა საბჭოთა კავშირის დროს ბაზარი? თქმა იმისა, რომ სოციალიზმის დროს საერთოდ არ არსებობდა ბაზარი, არასწორია. იქ, სადაც არსებობს საქონელგაცვლა, გარკვეულად ფორმით არსებობს ბაზარიც. მაგრამ ის საბჭოთა კავშირში არსებობდა უკიდურესად შეზღუდული ფორმით. ამ

შემთხვევაში ბაზრის ბევრ ფუნქციას ითავსებს სახელმწიფო, მაგრამ იგი, თუმცა, დიდი შეზღუდვების პირობებში, მაინც ეყრდნობა ბაზრის მოთხოვნებს. დიდი დაბრკოლებებით, მაგრამ მაინც, სახსრები მიედინება იმ სფეროებში, სადაც მოთხოვნა მეტია. ფასებს სახელმწიფო ადგენს, მაგრამ იგი, გარკვეულწილად, მაინც ეყრდნობა მოთხოვნა-მიწოდების კანონს. კერძო საკუთრება აკრძალულია, მაგრამ იგი მაინც არსებობს, პირადი საკუთრების სახით და ჩრდილოვან ეკონომიკაში. მართალია, საწარმოები საერთო საკუთრებაში იმყოფება, მაგრამ მმართველი ჯგუფი მას ექცევა, როგორც კერძო საკუთრებას, რის შედეგადაც ისინი იღებდნენ არაკანონიერ, მაგრამ თავიანთი “სამეწარმეო” საქმიანობით მიღებულ შემოსავალს. მაშასადამე საწარმოებში არსებობს დასაქმებულ საქმოსანთა ფენა, რომლებიც, გარკვეულწილად, წარმოადგენენ ბიზნესმენტა თვისებების მატარებლებს¹. პრინციპში, მათი საქმიანობა დაკავშირებულია დადებით თვისებრივ ძვრებთან ეკონომიკაში, გარკვეულ პროგრესთან (ტექნოლოგიების სრულყოფა, ბიუროკრატის ბატონობის შესუსტება, წინაპირობების შექმნა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასასვლელად, არაფორმალური ინსტიტუციების სრულყოფა და ა.შ.), ბაზრის არსებობაზე მიუთითებს ასევე საკოლმეურნეო საკუთრებისა და თავისუფალი საკოლმეურნეო ბაზრის არსებობა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ, 1927 წლამდე საბჭოთა კავშირში არსებობდა კერძო საკუთრება (ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამისად) და შემდეგაც, 1956 წლამდე, ფუნქციონირებდა “სარეწი კოოპერაციის” სრულიად განსხვავებული მიმართულებების სამეწარმეო სექტორი (კვების მრეწველობა თუ ლითონგადამამუშავებელი მრეწველობა, საიუველირო საქმე თუ ქიმიური მრეწველობა), სახელოსნოები და საწარმოები (არტელები), რომლებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ საბჭოთა კავშირის ეკონომიკაში. სამეწარმეო სექტორში ფუნქციონირებდა საკონსტრუქტორო ბიუროები, ექსპერიმენტული ლაბორატორიები, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, არასახელმწიფოებრივი საპენსიო სისტემა, არტელები გასცემდნენ სესხებს და ა.შ.² მაშინდელი საბჭოთა მთავრობა, როგორც ჩანს, ხვდებოდა ეკონომიკური რეგრესის უარყოფით შედეგებს

¹ პაპავა ვლ. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი, “პდპ”, 2002, გვ. 114-115.

²<http://perevodika.ru/articles/18491.html>;

და ხელს უწყობდა კერძო საკუთრების განვითარებასა და სამეწარმეო საქმიანობის გაძლიერებას. 1956 წელს ეს სამეწარმეო სექტორი განადგურებული რომ არ ყოფილიყო და გაძლიერებულიყო, საბჭოთა კავშირში მძლავრ ეკონომიკურ აღმავლობას ექნებოდა ადგილი.

შესაძლებელია ითქვას, რომ **საბჭოთა კავშირის ეკონომიკა იყო უკიდურესად შეზღუდული საბაზრო ეკონომიკა**, რის გამოც მას ეწოდა არასაბაზრო – მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ეკონომიკა.

მეორე გზით საბაზრო ეკონომიკის მკაცრი შეზღუდვა, მაგალითად, განხორციელდა გერმანიაში. ჰიტლერის გამარჯვებას ხელი შეუწყო მძიმე ეკონომიკურმა და სოციალურმა სიტუაციამ, 1928 წლის ეკონომიკურმა კრიზისმა. კლასიკური საბაზრო ეკონომიკა უძლური იყო, გამოსულიყო მდგომარეობიდან ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლის გაძლიერების გარეშე. იტალიაში ამის მიზეზი გახდა მარცხი პირველ მსოფლიო ომში, კოლონიების დაკარგვა და საერთაშორისო შეზღუდვები; ეკონომიკური და სოციალური კრიზისი; მთავრობის უუნარობა ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანისა. აქ ეკონომიკა ვითარდებოდა კერძო საკუთრებისა და კერძო მეწარმეობის საფუძველზე, მაგრამ ყველაფერი ეს ექვემდებარებოდა მთავრობის მოთხოვნებს. მთავრობა აკონტროლებდა ეკონომიკის ყველა სფეროს. იზღუდებოდა კერძო საკუთრებაც³. ფირმები იმდენად შეზღუდული იყო თავიანთ საქმიანობაში, რომ ისინი არ მიეკუთვნებოდნენ არც კერძო, არც სახელმწიფო საკუთრებას.

საბაზრო ეკონომიკის ძალდატანებითი შეცვლა ან სხვა ეკონომიკური სისტემის ტრასპლანტაცია, რასაც ადგილი ჰქონდა მსოფლიოს არაერთ ქვეყანაში.

არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკა. იგი შეიძლება გამოვლინდეს სხვადასხვა სახით:

1. ეკონომიკის სოციალიზაცია. შერეული ეკონომიკის დროს სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში იზრდება და ზოგჯერ გი გადადის ეკონომიკის სოციალიზაციაში, რასაც მოჰყვება სახელმწიფოს ხელში ხელისუფლების კონცენტრაცია, რაც, თავისთავად, ზღუდავს ეკონომიკურ თავისუფლებას და არის

³ Payne, Stanley G. A History of Fascism, 1914-1945. Routledge, 1995; Tibor Ivan Berend. An Economic History of Twentieth-Century Europe. Cambridge University Press, 2005. P. 93.

წყარო პატერნალიზმის, ეტატიზმის, ნეპოტიზმის, კორუფციის, შემოსავლების უთანაბრობის ზრდისა და მრავალი სხვა უარყოფითი მოვლენისა. საბოლოოდ, საქმე გვექნება ეკონომიკურ რეგრესთან, რასაც მოჰყვება ეკონომიკური კრიზისი. ამის მიზეზები შესაძლებელია ვეძიოთ ეკონომიკურ პარადოგიზმებში (უნებლიე მცდარი ლოგიკით მცდარ ღონისძიებებზე გასვლა)⁴, ხელისუფლებაში მოსული ადამიანებისა და, საერთოდ, საზოგადოების მენტალიტეტში⁵, ინტერესთა ჯგუფების ზეწოლაში, დემოკრატის სისუსტეებში⁶.

ეკონომიკური თავისუფლება არ უნდა ავურიოთ პოლიტიკურ თავისუფლებაში, ვინაიდან შესაძლებელია ქვეყანაში იყოს ავტოკრატიული ხელისუფლება, მაგრამ ამავე დროს არსებობდეს სრული ეკონომიკური თავისუფლება (მაგალითად სინგაპური და ტაივანი, თავის დროზე სამხრეთ კორეა). გამოითქმის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ დემოკრატია უნდა უმაღლედეს კაპიტალიზმს (ანუ თავისუფლებას ეკონომიკაში) და არა პირიქით⁷. გარკვეულწილად ეს მართალია, ვინაიდან კაპიტალიზმმა მოიტანა დემოკრატია – რადგანაც ეკონომიკური თავისუფლების გარეშე დემოკრატია ვერ მიიღწევა, მაგრამ დემოკრატის გარეშეც ეკონომიკური თავისუფლება, შესაძლებელია, არ არსებობდეს ან დიდხანს ვერ იქნეს შენარჩუნებული.

2. არასწორი საგადასახადო პოლიტიკა. გადასახადების არაოპტიმალური სიდიდე ამცირებს ინვესტიციებს, აფერხებს ტექნოლოგიების სრულყოფას, ინოვაციების განხორციელებას და, მაშასადამე, ეკონომიკურ ზრდას, ან ამცირებს შემოსავლებს ბიუჯეტში, რაც ხელს უშლის სახელმწიფოს, განახორციელოს თავისი ფუნქციები, რასაც ასევე ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირება მოჰყვება.

3. გარე სამყაროსგან იზოლაცია, მკაცრი პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარება. ასეთ პოლიტიკას მოჰყვება ინვესტიციების შეზღუდვა, ტექნოლოგიების განუვითარებლობა, ინოვაციების შემცირება, კონკურენტუნარიანობის შემცირება

⁴ პაპავა გ. ეკონომიკის საბაზრო ტექნოლოგია. თბილისი, “პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამოცემლობა”, 2011.

⁵ Малашиха Г. Экономика человеческая. Тбилиси, «Универсал», 2009.

⁶ ბალცეროვიჩი ლ. თავისუფლება და განვითარება. თბილისი, 2004.

⁷ მაგალითად, ბალცეროვიჩი ლ. თავისუფლება და განვითარება. თბილისი, 2004; Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. 1949; Милтон Фридмен. Капитализм и свобода. М., Новое издательство, 2006 (Пер. с англ.) - 240 с. და სხვ.

და ა.შ.

4. არასრულყოფილი ინსტიტუციები. აფერხებს ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებას. წარმოშობს მრავალ ნეგატიურ მოვლენას: ჩრდილოვან ეკონომიკას, ნეპოტიზმს, კორუფციას, ეტატიზმს და ა.შ.

მთავრობის არასწორ ეკონომიკურ პოლიტიკას განეკუთვნება ასევე: არჩევნების დროს პოლიტიკოსების მიერ შემოთავაზებული პოპულისტური დაპირებები; არასწორი ანტიმონოპოლისტური პოლიტიკა; ბიზნესში მთავრობის არაეკონომიკური ჩარევა; კერძო საკუთრების სრულყოფა; არასწორი აგრარული, ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო პოლიტიკა და სხვა.

გლობალიზაცია. არასამართლიანმა გლობალიზაციის პროცესებმა შესაძლებელია ძალიან დიდი უარყოფითი გავლენა მოახდინოს ეროვნულ ეკონომიკაზე: შეზღუდოს ეროვნული წარმოება, შეანელოს ტექნოლოგიური პროგრესი, შეამციროს ადამიანისეული კაპიტალი, გაანადგუროს ბუნებრივი რესურსები და ა.შ. გარდა ამისა, გლობალური ხასიათის ნეგატიური პროცესები ასევე ნეგატიურად აისახება ეროვნულ ეკონომიკაზე და სხვ.

საბაზრო ეკონომიკის ჩავარდნები. საბაზრო ეკონომიკის ჩავარდნების პრობლემები ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფართოდაა განხილული. ჩვენ დაკვირვებით მხოლოდ იმის შესახებ, რომ თუ ეს პრობლემები დროულად არ იქნა აღმოფხვრილი ეკონომიკაში რეგრესული პროცესები წარმოიშობა. მაგალითად, თუ სიღარიბისა და შემოსავლების განაწილების უთანაბრობის პრობლემა დროულად არ იქნა გადაჭრილი, მას შეიძლება მოჰყვეს სოციალური და კრიმინოგენური სიტუაციის გამწვავება. ეკოლოგიური მოთხოვნების გაუთვალისწინებლობას კი – ბუნებრივი რესურსების, ფიზიკური და ადამიანისეული კაპიტალის გაუარესება, პროდუქციის გასაღების შემცირება და სხვ.

საბაზრო ეკონომიკის ქაოსური ხასიათი. იგი ეკონომიკური რეგრესის ყველაზე უხილავი წყაროა, რომლის მთლიანად თავიდან აშორება შეუძლებელია. ქაოსურობის შედეგად გამოწვეული რეგრესის გამოცნობა არათუ კრიზისამდე, არამედ კრიზისის დროს და კრიზისის შემდეგაც კი ძნელია (მაგალითად, ეკონომიკურ თეორიაში ცნობილია დიდი ეკონომიკური დეპრესიის და სხვა კრიზისების არაერთი მიზეზი). განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა ძირითადად კონსოლიდირებული ეკონომიკაა, მაგრამ, მისი ქაოსური ხასიათის გამო,

ეკონომიკური კრიზისების მთელი სიზუსტით გამოცნობა მაინც ძნელია. ამაზე მეტყველებს თანამედროვე გლობალური ფინანსური კრიზისი. მართალია, საბაზრო ეკონომიკას მართავს სხვადასხვა სახის კანონი, რომელიც მას გარკვეული პერიოდის განმავლობაში სტაბილურობას ანიჭებს, მაგრამ, თითოეული აგენტის საქმიანობა და მათი აგრეგირებული მოქმედება ყოველთვის არ შეესაბამება ეკონომიკური სტაბილიზაციის მოთხოვნებს. თუმცა, ამავე დროს, ბაზრის ქაოსურობა საბაზრო მექანიზმის გამოყენების შესაძლებლობას იძლევა. მაშასადამე, სახელმწიფოს მიზანი უნდა იყოს არა ქაოსურობის აღმოფხვრა, არამედ მისი უარყოფითი მოქმედების გამოცნობა და თავიდან აცილება ან დამღვარი უარყოფითი შედეგების რაც შეიძლება სწრაფად და ნაკლები დანაკარგებით დაძლევა.

ბუნებრივი პირობების ცვლილება. არის თუ არა ბუნებრივი პირობების ცვლილების შედეგად (გვალვა, წყალდიდობები, მოუსავლიანობა, ნედლეული მარაგების შემცირება და ა.შ.) გამოწვეული დაქვეითება ეკონომიკური რეგრესის წყარო? რასაკვირველია, გარკვეული ზომით არის, ვინაიდან ამ შემთხვევაში აღვივებთ აქვს რა ეკონომიკურ ვარდნას, ანუ რაოდენობრივ ცვლილებებს, იგი გადადის უარყოფით თვისებრივ ცვლილებებში. მაგალითად, იზრდება უმუშევრობა და სიღარიბე, რაც დაქვეითებს ქვეყნის ადამიანისეულ კაპიტალს და იწვევს სოციალურ დაძაბულობას და ა.შ.

პოლიტიკა, რომელიც მიმართულია მეზობელ სახელმწიფოებთან, განსაკუთრებით დიდ სახელმწიფოებთან კონფრონტაციისაკენ.

გარდა ამისა, ეკონომიკური რეგრესის წყარო შეიძლება იყოს: ტექნოლოგიების (განსაკუთრებით მაღალი ტექნოლოგიების), წარმოების მეთოდებისა და ფორმების განუვითარებლობა; სოციალური და კრიმინოგენური სიტუაციის დაძაბულობა; ინფლაციის, უმუშევრობისა და სიღარიბის მაღალი დონე; ვალუტის კურსის სწრაფი და დიდი ზომით ცვლილება; საბაზრო ინფრასტრუქტურის განუვითარებლობა და გაუმართაობა; ფულის ემისია; ბიუჯეტის დეფიციტი; დიდი სახელმწიფო და საგარეო ვალი; ჭარბმოსახლეობა; არასწორი საგარეო პოლიტიკა და სხვ.

სახელმწიფოს როლი ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებასა და ეკონომიკური რეგრესის აღმოფხვრაში. ჩვენ აქ არ შევეხებით სახელმწიფოს ცნობილ ეკონომიკურ ფუნქციებს. მივუთითებთ მხოლოდ იმაზე თუ რა როლი უნდა ითამაშოს

სახელმწიფომ ეკონომიკური განვითარების დასახქარებლად და ეკონომიკური რეგრესის თავიდან ასაცილებლად ან მის სწრაფად აღმოსაფხვრელად. ამისათვის მას არაეკონომიკური ფუნქციების განხორციელებაც მოუწევს, ვინაიდან კონსოლიდირებული ეკონომიკის, ანუ განვითარებაზე ორიენტირებული ეკონომიკის ჩამოყალიბება და ფუნქციონირება არა მხოლოდ ეკონომიკური ფაქტორების გათვალისწინებას მოითხოვს. აქეთ უნდა იყოს მიპყრობილი სახელმწიფოს როგორც ეკონომიკური (და სოციალური), ისე საშინაო და საგარეო პოლიტიკა.

კონსოლიდირებული ეკონომიკის, ანუ განვითარებაზე ორიენტირებული ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბება და შენარჩუნება, უპირველის ყოველისა, დამოკიდებულია გამართული სამეურნეო მექანიზმის შექმნაზე. ასეთი სამეურნეო სისტემის შესაქმნელად სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს: მეწარმეობის თავისუფლება, კერძო საკუთრების დომინირება და მისი ხელშეუხებლობა, ბიზნესის გადაქცევა შემოქმედებითი საქმიანობის სფეროდ, ჯანსაღი ფინანსების არსებობა, მეცნიერების განვითარება, სახელმწიფო და კერძო სექტორში არსებული სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პოტენციალის კოორდინირება. სახელმწიფოს მარეგულირებელ ინსტრუმენტებიდან უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ინოვაციურ ინსტრუმენტებს. საჭიროების შემთხვევაში ეკონომიკის ინოვაციური რეგულირება საშუალებას მოგვცემს ეკონომიკა გადაადგილდეს არა ფილიპსის მრუდზე, არამედ მოხერხდეს ინფლაციისა და უმუშევრობის ერთდროული შემცირება. საშინაო პოლიტიკის განხორციელებისას სახელმწიფოს საქმიანობა მიმართული უნდა იყოს ზნეობრივი საზოგადოების ჩამოყალიბების, კულტურის, ხელოვნების, სპორტის განვითარებისა და კრიმინოგენური სიტუაციის გაუმჯობესებისაკენ, სასამართლო ხელისუფლებისა და სამოქალაქო საზოგადოების გაძლიერებისაკენ. საგარეო სფეროში სახელმწიფომ თავიდან უნდა აიშოროს სამხედრო კონფლიქტები, განახორციელოს სამშვიდობო პოლიტიკა, უზრუნველყოს გლობალიზაციის დადებითი შედეგების გამოყენება და უარყოფით შედეგთა თავიდან აცილება.

სახელმწიფომ უნდა განახორციელოს ეროვნული წარმოების ხელის შემწყობი პოლიტიკა, რის შედეგადაც სამამულო პროდუქცია კონკურენტუნარიანი გახდება იაფ, მაგრამ დაბალხარისხოვან იმპორტულ საქონელთან შედარებით. მისმა სწორმა პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს საბაზრო პრინციპების დამკვიდრება პრაქტიკაში, მოახდინოს პატერნალიზმის,

ეტატიზმის, ნეპოტიზმის, კორუფციისა და ნებისმიერი სხვა უარყოფითი გამოვლინების აღმოფხვრა.

ეკონომიკაში რეგრესული პროცესების წარმოშობის შესაფასებლად შესაძლებელია დეტერმინანტთა სისტემის გამოყენება, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს მის წარმოშობს წყაროებს. ამ დეტერმინანტთა რეგულარული ანალიზის (რომელშიც ჩართული უნდა იყვნენ მეცნიერები და კონსულტანტთა მაღალკვალიფიციური პერსონალი) შედეგად უნდა გატარდეს შესაბამისი ღონისძიებები. მაშასადამე, აუცილებელია არა მხოლოდ ეკონომიკურ განვითარებაზე, არამედ ეკონომიკური რეგრესის თავიდან აცილებაზე ზრუნვა, ვინაიდან ეს ორი პროცესი ყოველთვის ურთიერთგამომრიცხავი არ არის.

Ramaz Abesadze

CONSOLIDATE ECONOMY AND ECONOMIC REGRESS

Annotation

The article proposes the essence of consolidated economy and economic regress; is analyzed the relation between economic regress and economic growth; are characterized the sources of economic regress; is defined the role of government in acceleration of economic growth and eradication of economic regress.

ვლადიმერ პაპავა

პოსტკრიზისული ბანკოტარების სირთულეები

პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში

მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა ყველა პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკისათვის ერთნაირად წარმატებული ვერ აღმოჩნდა. წარმატებულთა შორის, სამწუხაროდ, მხოლოდ ბალტიის სახელმწიფოები – ესტონეთი, ლატვია და ლიტვა მოიაზრება, რადგანაც მათ შეძლეს ეკონომიკური განვითარების იმ ტრეკტორიის შერჩევა, რომელმაც უზრუნველყო მათი ევროკავშირის წევრობა [1-3]. სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნები, სამწუხაროდ, უკეთეს შემთხვევაში, ვერ აღმოჩნდნენ თანანმიდევრულები ეკონომიკური რეფორმების გატარებაში [4].

სერიოზული გამოცდა პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკებს ელოდა 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსური და ეკონომი-

მიკურო კრიზისის პირობებში. მწვავე პრობლემების წინაშე დადგნენ როგორც ბალტიის [5, 6], ისე სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიც [7].

პოსტკრიზისული პერიოდის უმთავრეს ამოცანას მსოფლიო ეკონომიკისათვის ეკონომიკური ზრდის კრიზისამდელი, შედარებით მაღალი ტემპების დაბრუნება შეადგენდა. ამ თვალსაზრისით, გამონაკლისს არც პოსტსაბჭოთა ქვეყნები წარმოადგენდნენ.

იმისათვის, რომ უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ პოსტკრიზისულ პერიოდში შექმნილი სურათი, განვიხილოთ 2005-2012 წლებში ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლები (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

**პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის ტემპები
2005-2012 წლებში⁸ (პროცენტებში)**

ქვეყნები	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
აზერბაიჯანი	26,4	34,5	25,0	10,8	9,3	5,0	1,0	4,5
ბელარუსია	9,4	10,0	8,6	10,2	0,2	7,7	5,5	1,5
ესტონეთი	8,9	10,1	7,5	-4,2	-14,1	3,3	8,3	3,2
თურქმენეთი	13,0	11,0	11,1	14,7	6,1	9,2	14,7	11,1
ლატვია	10,6	12,2	10,0	-4,2	-18,0	-1,6	5,4	5,6
ლიტვა	7,8	7,8	9,8	2,9	14,7	1,5	6,0	3,6
მოლდავეთი	7,5	4,8	3,1	7,8	-6,0	9,4	18,6	6,4
რუსეთი	6,4	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4
საქართველო	9,6	9,4	12,3	2,3	-3,8	6,3	7,0	6,0
სომხეთი	13,9	13,2	13,7	6,9	-14,1	2,1	4,7	7,1
ტაჯიკეთი	6,7	7,0	8,0	8,0	12,8	9,5	10,8	8,6
უზბეკეთი	7,0	7,3	9,5	9,0	8,1	8,5	8,3	8,2
უკრაინა	2,7	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,2	5,1	0,3
ყაზახეთი	9,7	10,7	8,9	3,3	1,2	7,4	7,5	5,1
ყირგიზეთი	-0,2	3,1	8,5	8,4	2,9	-0,5	6,0	-0,9

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ეკონომიკური ზრდის ყველაზე მაღალი კრიზისამდელი მაჩვენებელი ჰქონდა აზერბაიჯანს, რაც გამოწვეული იყო ნავთობისა და გაზის მოპოვებისა და ექსპორტის ხარჯზე. ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპები თურქმენეთსა და ყაზახეთში ასევე გაზის მოპოვებისა და

⁸ ცხრილი შედგენილია მსოფლიო ბანკის მონაცემების საფუძველზე [8].

ექსპორტის ხარჯზე იქნა მიღწეული. სომხეთში ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპი კი განაპირობა საზღვარგარეთიდან განხორციელებულმა ფულადმა გზავნილებმა და სამთომომპოვებელ მრეწველობაში განხორციელებულმა ინვესტიციებმა. რაც შეეხება პოსტკრზისულ პერიოდს, კრიზისის შედეგად შექმნილი სირთულეები შედარებით ადვილად იქნა დაძლეული იმ ქვეყნებში, რომლებმაც კრიზისამდელ პერიოდში ნავთობისა და გაზის ექსპორტით მიღებული შემოსავლების ხარჯზე შეძლეს სტაბილიზაციის ფონდების შექმნა.

პრობლემა, რომელიც ცხრილი 1-ის წარმოდგენისას იმთავითვე დგება, არის ის, თუ რამდენად ობიექტიურად ასახავს მოცემული ცხრილი ეკონომიკური ზრდის ტემპებს მათი ქვეყნების მიხედვით შედარებისას. პრობლემის არსი კი შემდეგში მდგომარეობს: რადგანაც კაპიტალი კლებადი უკუგებით ხასიათდება, ამიტომ, სხვა თანაბარ პირობებში, ეკონომიკური განვითარების შედარებით დაბალი დონის მქონე ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის უფრო მაღალი ტემპების მიღწევა შესაძლებელი, ვიდრე ეკონომიკური განვითარების შედარებით მაღალი დონის მქონე ქვეყნებში. ამ მოვლენას კი, როგორც ცნობილია, “შეკეთილი ზრდის ეფექტი” [9, გვ. 532-531] (ინგლისურად – “Catch-Up Effect” [10, გვ. 546-547], ხოლო მისი რუსული თარგმანის მიხედვით კი – “Эффект быстрого старта” [11, გვ. 523-524]) ეწოდება.

ცხრილ 2-ში მოყვანილია მთლიანი შიგა პროდუქტის მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებული მაჩვენებლები, რომლებიც გამოიყენება ეკონომიკური განვითარების დონის შეფასების განმარტორებელ ინდიკატორებად.

ცხრილი 2

პოსტსაბკოთა ქვეყნებში მთლიანი შიგა პროდუქტი (აშშ დოლარში) მოსახლეობის ერთ სულზე (2005-2012)⁹

ქვეყნები	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
აზერბაიჯანი	1 578	2 473	3 851	5 575	4 950	5 843	7 190	7 392
ბელარუსია	3 126	3 849	4 736	6 377	5 183	5 819	6 785	6 685
ესტონეთი	10 330	12 503	16 393	17 738	14 264	14 062	16 534	16 316
თურქმენეთი	1 707	2 140	2 607	3 919	4 060	4 479	5 495	6 511
ლატვია	6 973	8 713	12 638	14 858	11 476	10 743	13 807	13 984

⁹ ცხრილი შედგენილია მსოფლიო ბანკის მონაცემების საფუძველზე [12].

ლიტვა	7 604	8 865	11 584	14 071	1 034	11 149	14155	14 097
მოლდავეთი	831	951	1 231	1 696	1 526	1 632	1 970	2 038
რუსეთი	5 337	6 947	9 146	11 700	8 616	10 710	13 284	14 037
საქართველო	1 470	1 765	2 318	2 920	2 441	2 614	3 220	3 508
სომხეთი	1 625	2 126	3 079	3 917	2 914	3 125	3 420	3 338
ტაჯიკეთი	340	407	523	709	668	740	835	872
უზბეკეთი	547	643	830	1 023	1 182	1 365	1 545	1 717
უკრაინა	1 829	2 303	3 069	3 891	2 545	2 974	3 576	3 867
ყაზახეთი	3 771	5 292	6 771	8 514	7 165	9 070	11 259	11 935
ვიეტნამი	476	543	722	966	871	880	1 124	1 160

როგორც ცხრილი 2-დან ირკვევა, მოსახლეობის ერთ სულზე მოლიანი შიგა პროდუქტის ყველაზე მაღალი დონე მიღწეულ იქნა ბალტიის ქვეყნებში, რუსეთსა და ყაზახეთში. აშკარაა, რომ ეკონომიკური ზრდის ერთი და იმავე დონის მიღწევა განსხვავებული სასტატო პირობების გათვალისწინებით, ეკონომიკურად შედარებით უფრო განვითარებულ ქვეყნებში უფრო რთულია. აშკარაა, რომ მკვეთრი ზრდის ეფექტის გათვალისწინებით იქნება შესაძლებელი, რომ ეკონომიკურად მაღალგანვითარებული და ეკონომიკურად შედარებით დაბალგანვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლები შეუდარდეს ერთმანეთს.

მკვეთრი ზრდის ეფექტის გამორიცხვის მიზნით შეიძლება სარწმუნოდ მივიღოთ ე.წ. პროპორციული გადაფარვის ჰიპოთეზა. კერძოდ, ამ ჰიპოთეზის მიხედვით, თუ ერთი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონე მეორე ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონესთან შედარებით *n*-ჯერ უფრო მაღალია, მაშინ პირველ ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის იმავე დონის მიღწევა, რაც მეორე ქვეყანაში იქნა მიღწეული, ასევე *n*-ჯერ უფრო რთული იქნება. მოცემული ჰიპოთეზის ბაზაზე გამოყვანილ იქნა ჰიპოთეტური ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების გაანგარიშების ფორმულები [13-15].

მკვეთრი ზრდის ეფექტის გამორიცხვისას ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლებით ქვეყნების შედარებისათვის აუცილებელია ე.წ. “ეტალონის” შერჩევა, რომლის მიხედვითაც უნდა მოხდეს ამ მაჩვენებლების რანჟირება.

ინვარიანტულობის პრინციპის (თეორემის) გათვალისწინებით [14, გვ. 127; 15, გვ. 66], მნიშვნელობა არ აქვს იმას, თუ “ეტალონის” სახით რომელი ქვეყნის მაჩვენებელი აიღება, რადგანაც შედეგი მაინც უცვლელი დარჩება. აქედან გამომდინარე, სულ ერთია, თუ რომელი პოსტსაბტოთა ქვეყანა აიღ-

ება “ეტალონურად”, რათა შესაძლებელი გახდეს მათი ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების შედარება მკვეთრი ზრდის ეფექტის გამორიცხვით. ასეთ “ეტალონურ” ქვეყნად მიზანშეწონილია ავიღოთ საქართველო, რადგანაც ერთი მხრივ, ეს უფრო მკაფიოდ წარმოაჩენს ჩვენი ქვეყნის ადგილს პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის, ხოლო მერე მხრივ – ეკონომიკური განვითარების დონით საქართველო არც მოწინავეთა და არც ჩამორჩენილთა შორისაა (იხ. ცხრილი 2), რაც შედარებისათვის (ანუ ჰიპოთეტური ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების გასაანგარიშებლად) უფრო მოსახერხებელია.

თუკი ერთმანეთს შევუდარებთ ეკონომიკური ზრდის ფაქტობრივ მაჩვენებლებს (იხ. ცხრილი 3), მივიღებთ, რომ საქართველო პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის 2005 წელს იყო მეექვსე ადგილზე. მართალია 2012 წელს ის ისევ მეექვსე ადგილზე დარჩა, ოღონდ თუ 2005 წელს მას უსწრებდნენ აზერბაიჯანი, სომხეთი, თურქმენეთი, ყაზახეთი და ლატვია, 2012 წელს საქართველოს წინ აღმოჩნდნენ ისეთი ქვეყნები, როგორიცაა – თურქმენეთი, ტაჯიკეთი, უზბეკეთი, სომხეთი და მოლდავეთი.

ცხრილი 3

პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ფაქტობრივი ეკონომიკური ზრდის ტემპების შეფარდება საქართველოს ეკონომიკური ზრდის ტემპებთან (2005-2012)

ქვეყნები	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
აზერბაიჯანი	2,750	3,670	2,033	4,696	-2,447	0,794	0,143	0,75
ბელორუსია	0,979	1,064	0,699	4,435	-0,053	1,222	0,786	0,25
ესტონეთი	0,927	1,074	0,610	-1,826	3,711	0,524	1,186	0,533
თურქმენეთი	1,354	1,170	0,902	6,391	-1,605	1,460	2,1	1,85
ლატვია	1,104	1,298	0,813	-1,826	4,737	-0,254	0,771	0,933
ლიტვა	0,812	0,830	0,797	1,261	-3,868	0,238	0,857	0,6
მოლდავეთი	0,781	0,511	0,252	3,3913	1,579	1,492	2,657	1,067
რუსეთი	0,667	0,872	0,691	2,261	2,053	0,714	0,614	0,567
საქართველო	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
სომხეთი	1,448	1,404	1,114	3,000	3,7105	0,333	0,671	1,183
ტაჯიკეთი	0,698	0,745	0,650	3,478	-3,368	1,508	1,543	1,43
უზბეკეთი	0,729	0,777	0,772	3,913	-2,132	1,349	1,186	1,367
უკრაინა	0,281	0,777	0,642	1,00	3,895	0,667	0,729	0,05
ყაზახეთი	1,010	1,138	0,724	1,435	-0,316	1,175	1,071	0,85
ყირგიზეთი	-0,021	0,330	0,691	3,652	-0,763	-0,079	0,857	-0,15

იმის გამო, რომ ცხრილი 3 არ გამორიცხავს მკვეთრი ზრდის ეფექტს, ამიტომ მასში მოყვანილი მაჩვენებლების შედარება ეკონომიკური ზრდის ობიექტურ სურათს ვერ იძლევა.

პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მიხედვით მოსახლეობის ერთ სულზე მთლიანი შიგა პროდუქტის მაჩვენებლების საქართველოს ანალოგიურ მაჩვენებელთან თანაფარდობის შედევად მიიღება მკვეთრი ზრდის ეფექტის პროპორციული გადაფარვის კოეფიციენტები (ცხრილი 4).

ცხრილი 4

პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში მკვეთრი ზრდის ეფექტის პროპორციული გადაფარვის კოეფიციენტები (2005-2012)

ქვეყნები	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
აზერბაიჯანი	0,932	0,714	0,602	0,524	0,493	0,445	0,448	0,475
ბელარუსია	0,470	0,459	0,489	0,458	0,471	0,449	0,475	0,525
ესტონეთი	0,142	0,141	0,141	0,165	0,171	0,186	0,195	0,215
თურქმენეთი	0,861	0,825	0,889	0,745	0,601	0,584	0,586	0,539
ლატვია	0,211	0,203	0,183	0,197	0,213	0,243	0,233	0,251
ლიტვა	0,193	0,199	0,200	0,208	2,361	0,234	0,227	0,249
მолდავეთი	1,769	1,856	1,883	1,722	1,600	1,602	1,635	1,721
რუსეთი	0,275	0,254	0,253	0,250	0,283	0,244	0,242	0,2499
საქართველო	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
სომხეთი	0,905	0,830	0,753	0,745	0,83768	0,836	0,941	1,050
ტაჯიკეთი	4,324	4,337	4,432	4,118	3,654192	3,532	3,856	4,023
უზბეკეთი	2,687	2,745	2,793	2,854	2,065144	1,915	2,084	2,043
უკრაინა	0,804	0,766	0,755	0,750	0,959136	0,879	0,900	0,907
ყაზახეთი	0,390	0,334	0,342	0,343	0,340684	0,288	0,286	0,294
ყირგიზეთი	3,088	3,250	3,211	3,023	2,802526	2,970	2,864769	3,024

ამ კოეფიციენტების საშუალებით კი შესაძლებელია გაანგარიშება ჰიპოთეტური ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების (ცხრილი 5).

ცხრილი 5

პოსტსაბჟოთა ქვეყნებში ჰიპოთეტური ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლები (2005-2012)

ქვეყნები	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ახერბაიჯანი	28,327	48,319	41,528	20,611	18,864	11,236	2,232	9,474
ბელარუსია	20,000	21,786	17,587	22,271	0,425	17,149	11,579	2,857
ესტონეთი	62,676	71,631	53,191	-25,455	-82,456	17,742	42,564	14,884
თურქმენეთი	15,099	13,333	12,486	19,732	10,1500	15,753	25,085	20,594
ლატვია	50,237	60,099	54,645	-21,320	-84,507	-6,584	23,176	22,311
ლიტვა	40,415	39,196	49,000	13,942	6,226	6,410	26,432	14,456
მoldავეთი	4,240	2,586	1,646	4,530	-3,750	5,868	11,377	3,719
რუსეთი	23,273	32,283	33,597	20,800	-27,562	18,443	17,7687	13,605
საქართველო	9,600	9,400	12,300	2,300	-3,800	6,300	7,000	6,000
სომხეთი	15,359	15,904	18,194	9,262	-16,832	2,512	4,995	6,762
ტაჯიკეთი	1,5495	1,6140	1,805	1,943	3,503	2,690	2,801	2,138
უზბეკეთი	2,605	2,659	3,401	3,153	3,922	4,439	3,983	4,014
უკრაინა	3,358	9,530	10,464	3,067	-15,431	4,778	5,667	0,331
ყაზახეთი	24,872	32,036	26,023	9,621	3,522	25,694	26,224	17,347
ვიეტნამი	-0,065	0,954	2,647	2,779	1,035	-0,168	2,094	-0,230

ცხრილი 5 იძლევა ეკონომიკური ზრდის უფრო ადეკვატურ ინდიკატორებს, რადგანაც მათში გამორიცხულია მკვეთრი ზრდის ეფექტი. კერძოდ, ცხრილი 3-დან განსხვავებით, მივიღებთ ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების თანაფარდობის განსხვავებულ სურათს (ცხრილი 6).

ცხრილი 6

პოსტსაბჟოთა ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდის ჰიპოთეტური მაჩვენებლების შედარება საქართველოს ეკონომიკური ზრდის ფაქტობრივ მაჩვენებლებთან (2005-2012)

ქვეყნები	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ახერბაიჯანი	2,951	5,140	3,376	8,961	-4,964	1,783	0,319	1,579
ბელარუსია	2,083	2,318	1,48300	9,683	-0,112	2,722	1,654	0,477
ესტონეთი	6,529	7,620	4,324	-11,0673	21,670	2,816	6,081	2,481
თურქმენეთი	1,573	1,418	1,015	8,579	-2,671	2,500	3,584	3,432
ლატვია	5,233	6,394	4,443	-9,270	22,239	-1,045	3,311	3,719
ლიტვა	4,210	4,170	3,984	6,062	-1,638	1,017	3,776	2,409
მoldავეთი	0,442	0,275	0,134	1,970	0,987	0,931	1,625	0,620
რუსეთი	2,424	3,434	2,731	9,043	7,253	2,927	2,538	2,268
საქართველო	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

სომხეთი	1,600	1,692	1,479	4,027	4,429	0,399	0,714	1,127
ტაჯიკეთი	0,161	0,172	0,147	0,845	-0,922	0,427	0,400	0,356
უზბეკეთი	0,271	0,283	0,277	1,3709	-1,032	0,705	0,569	0,669
უკრაინა	0,350	1,014	0,851	1,333	4,061	0,758	0,810	0,055
ყაზახეთი	2,591	3,408	2,116	4,183	-0,927	4,078	3,746	2,891
ყირგიზეთი	-0,007	0,101	0,215	1,208	-0,272	-0,027	0,299	-0,038

საქართველო პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის მხოლოდ მე-თერთმეტე ადგილზე იყო. 2012 წელს კი საქართველოზე უკეთეს მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ ისეთი ქვეყნები, როგორცაა – ლატვია, თურქმენეთი, ყაზახეთი, ესტონეთი, ლიტვა, რუსეთი, აზერბაიჯანი და სომხეთი, ანუ საქართველომ მეცხრე ადგილზე გადაინაცვლა.

ცხრილი 5 გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკურ რეფორმებში შედარებით წარმატებულ ბალტიის პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს უფრო მეტად გაუჭირდათ, ვიდრე ნავთობითა და გაზით მდიდარ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს, თუმცა პოსტკრიზისულ პერიოდში ბალტიის პოსტსაბჭოთა ქვეყნებმა შეძლეს არსებული პრობლემების არა მარტო წარმატებით დაძლევა, არამედ კვლავ მოწინავეთა რიგებში ყოფნა.

პოსტსაბჭოთა ქვეყნების კრიზისამდელი და პოსტკრიზისული ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლების გაანალიზება მკვეთრი ზრდის ეფექტის გამორიცხვის საფუძველზე, იმის დასკვნის საშუალებას იძლევა, რომ შედარებითი ეკონომიკური სტაბილურობის საფუძველი აქვთ ნავთობითა და გაზით მდიდარ ქვეყნებს, ხოლო ეკონომიკური აღმავლობის ტრექტორიაზე სწრაფი დაბრუნების საფუძველი კი შეექმნათ იმ ქვეყნებს, რომლებიც კომუნისტური რეჟიმისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ აშკარად ლიდერობდნენ ეკონომიკური რეფორმების გატარებაში. ესენი კი ბალტიის პოსტსაბჭოთა ქვეყნებია.

იმის გათვალისწინებით, რომ ბალტიის პოსტსაბჭოთა ქვეყნებმა გაიზიარეს ევროკავშირში რეალიზებული ეკონომიკური განვითარების მოდელი, აშკარა ხდება, რომ სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისთვისაც ამ მოდელის გამოყენება, შესაძლოა, ეკონომიკური განვითარების მყარი საფუძველი გახდეს. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ეხება იმ ქვეყნებს, რომლებიც არ გამოირჩევიან ბუნებრივი რესურსების სიმდიდრით. სწორედ ასეთია საქართველო, რომლისთვისაც ევროპულ არჩევანს ალტერნატივა არ გააჩნია [16]. ეკონომიკური განვითარების ევროპულ მოდელზე გადასვლა კი შესაძლებელი გახდება

ევროკავშირთან თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმზე გადასვლის შედეგად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Åslund A. *Building Capitalism. The Transformation of the Former Soviet Block*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
2. Åslund A. *How Capitalism Was Built. The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, the Caucasus, and Central Asia*. New York: Cambridge University Press, 2013.
3. *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*. P. Hare, G. Turley, eds. London: Routledge, 2013.
4. Papava V. The Economic Challenges of the Black Sea Region: the Global Financial Crisis and Energy Sector Cooperation. *Southeast European and Black Sea Studies*, 2010, Vo. 10, No. 3.
5. Åslund A. Implications of the Global Financial Crisis for Eastern Europe. *Development & Transition* 13, 2009, July, http://www.developmentandtransition.net/uploads/issuesAttachments/25/D T.13_English_FINAL.pdf.
6. Åslund A. *The Eastern Europe Financial Crisis*. CASE Network Studies & Analyses No. 395, 2009, http://www.case.com.pl/upload/publikacja_plik/27584614_CNSA_395_Dec%2017.pdf.
7. Papava V. *The Economic Development Complex in the Black Sea Area: The Impact of the Global Financial and Economic Crisis*. Xenophon Paper, No. 9. Athens: ICBSS, 2010 http://icbss.org/media/113_original.pdf.
8. GDP growth (annual %). *The World Bank*, 2013, <http://data.worldbank.org/indicator/NY,GDP,MKTP,KD,ZG>.
9. მენქიუ გ. *ეკონომიკის პრინციპები*. თბილისი. დიოგენე, 2007.
10. Mankiw N. G. *Principles of Economics*. Mason: Thomson South-Western, 2004.
11. МЭНКЬЮ Н. Г. *Принципы экономики*. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999.
12. GDP per capita (current US\$). *The World Bank*, 2013, <http://data.worldbank.org/indicator/NY,GDP,PCAP,CD>.
13. პაპავა ვ. ეკონომიკური ზრდის მანვენებლების სივრცობრივი შედარება მკვეთრი ზრდის ეფექტის გათვალისწინებით. წიგნში: *თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტომი V*. თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2012.

14. Papava V. Economic Growth in the Central Caucaso-Asian Countries Adjusted for the Catch-Up Effect. *Central Asia and the Caucasus*, 2012, Vo. 13, No. 4.

15. Папава В. Проблема эффекта быстрого старта и пространственное сравнение показателей экономического роста (на примере стран восточного партнерства). *Экономика Украины*, 2013, №1.

16. პაპავა ვ. *პოსტკომუნისტური საქართველოს ეკონომიკური განვითარების კექტორის შესახებ*. თბილისი, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი, ექსპერტის აზრი, № 7, 2013,

http://gfsis.org/media/download/library/articles/papava/Papava_Vector_of_Economic_Development_of_Post-Communist_Georgia_GEO.pdf.

17. პაპავა ვ. *“პოსტკარდისფერი” საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ძირითადი გამოწვევები*. თბილისი, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი, ექსპერტის აზრი, № 4, 2013.

http://gfsis.org/media/download/library/articles/Expert_Opinion_GEO_4.pdf.

Vladimer Papava

THE COMPLEXITIES OF POST-CRISIS DEVELOPMENT IN THE POST-SOVIET COUNTRIES

Annotation

The article discusses the complexities of post-crisis economic development in the post-soviet countries. It is shown that according to the indices of economic growth the global financial and economic crisis has been overcome comparatively easily by those countries rich in oil and gas which managed to create stabilization funds in the pre-crisis period. Considering that the Catch-Up Effect makes impossible the spatial comparison of indices of economic growth, in the article the indices of economic growth are calculated by means of formulas created by author making possible to state those indices of hypothetic economic growth that exclude the Catch-Up Effect. And the indices of hypothetic economic growth prove that in the post-crisis period the pre-crisis level of economic rise has been most easily reached by the Baltic post-soviet countries. On the basis of the fact has been concluded that it is expedient to use the European model of economic development for the sustainable economic development, especially for the countries not rich with natural resources.

აღფრედ კურატა შეილი

**ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის თეორიული
პრობლემები ცივილიზებული საბაზრო ურთიერთობების
ჩამოყალიბების პირობებში**

ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის თეორიული პრობლემების გადაჭრა საზოგადოებისა და სახელმწიფოს პროგრესული განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სადუქველს და, შესაბამისად, პრინციპული მნიშვნელობის ამოცანას წარმოადგენს.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის თეორიული პრობლემების ამოცანის გადაწყვეტა პოსტსაბჭოურ პერიოდში ურთულესი პრობლემაა, რადგან ფსევდოსოციალიზმის პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემის ნგრევის შედეგად აუცილებელი გახდა თვისებრივად ახალი ეკონომიკური ურთიერთობების ფორმირება.

ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის თეორიულ პრობლემებთან დაკავშირებით მეტად საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მეცნიერულ პრობლემას წარმოადგენს ჭეშმარიტად ცივილიზებული საზოგადოებისა და, შესაბამისად, ჭეშმარიტად ცივილიზებული საბაზრო ურთიერთობების არსის განსაზღვრა.

ამრიგად, ცივილიზებული საბაზრო ურთიერთობების არსის სიღრმისეულ კვლევას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს, რომლის აქტუალობა კიდევ უფრო რელიეფურ ხასიათს იძენს იმის გათვალისწინებით, რომ მოგება, ფული, კაპიტალი – მეცნიერებასა და პოლიტიკაში ფაქტობრივად საყოველთაოდ აღიარებულია, როგორც საბაზრო ეკონომიკის მიზანი, ხოლო ცივილიზებულობის ძირითად მაჩვენებლად აღიარებულია ქვეყნის ინდუსტრიული განვითარება და ა.შ.

ამასთანავე, ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით მე ვერ კიდევ მრავალი წლის წინ ვწერდი, რომ “ქვეყნების ინდუსტრიული განვითარება ყოველთვის არ ნიშნავს მათ ცივილიზებულობას” [1, გვ. 13].

ცივილიზებულობა, *ჩემი საფუძვლიანი მტკიცებით*, “არის, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანურობა – ამაღლებული სულიერება, რომელიც მუდავნდება საზოგადოებისა და სახელმწიფოს სოციალურ მიზნობრივ მიმართულებაში – მიმართულებაში ხალხის ინტერესების რეალიზაციაზე” [1, გვ. 13].

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, *ჩემი ღრმა რწმენით*, ცივილიზებული უნდა ჩაითვალოს მხოლოდ ისეთი საზოგადოება და, შესაბამისად, ისეთი ეკონომიკური სისტემა, რომლისთვისაც, უპირველეს ყოვლისა, დამახასიათებელია სოციალური მიზნობრივი მიმართულება – ხალხის (*ყოველი ადამიანის*) ინტერესების რეალიზაცია და არა მხოლოდ ტექნიკური, ეკონომიკური და ა.შ. განვითარება.

შესაბამისად, ცივილიზებული საზოგადოებისა და, შესაბამისად, ცივილიზებული ეკონომიკური სისტემის არსი შეიძლება გამოხატულ იქნეს ჩემ მიერ შემუშავებული და ჯერ კიდევ 1980 წელს გამოქვეყნებული ფორმულით:

„ა – მ – ა¹ (ადამიანი – მოღვაწეობა – ადამიანი¹), სადაც ამოსავალი არის ა – ადამიანი, მისი ობიექტურად განპირობებული სოციალური მიზნით, საიდან გამომდინარეც და რომლის შემდეგაც იწყება მ – მოღვაწეობა, და როგორც შედეგი ისევ ა¹ – ადამიანი, მაგრამ უკვე ადამიანის მიზნის რეალიზაცია და ახალი მოთხოვნილებებისა და მიზნის დაბადება (სწორედ ამიტომ ა¹), რომელსაც შემდეგ მოჰყვება კვლავ მოღვაწეობა და როგორც შედეგი ა² და ა.შ. ... აⁿ“ [2, გვ. 93].

ეკონომიკური სისტემის განხილვასთან დაკავშირებით ყურადღებას იმსახურებს ის ფაქტი, რომ, როგორც ცნობილი ამერიკელი მეცნიერები კ. მაკკონელი და ს. ბრიუ აღნიშნავენ, არსებობდა წმინდა კაპიტალიზმი, რომლის ალტერნატივას წარმოადგენს მბრძანებლური ეკონომიკა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია საზოგადოებრივი საკუთრება პრაქტიკულად ყველა მატერიალურ რესურსებზე [3, გვ. 47].

„რეალურ სინამდვილეში, – როგორც აღნიშნავენ შემდეგ კ. მაკკონელი და ს. ბრიუ, – ეკონომიკური სისტემები განლაგებულია სადაც წმინდა კაპიტალიზმისა და მბრძანებლური ეკონომიკის უკიდურესობებს შორის [3, გვ. 48].

ამრიგად, ცნობილი ამერიკელი მეცნიერები, და არა მარტო ისინი, ეკონომიკურ სისტემებს განასხვავებენ საკუთრების ფორმებით, მართვის მეთოდებით და ა.შ., ანუ ისინი ამ სისტემებს შორის ძირითად განსხვავებას ფაქტობრივად ხედავენ საშუალებებში, რაც, ჩემი ღრმა რწმენით, მცდარ მიდგომას წარმოადგენს, რადგან ეკონომიკური სისტემების განსხვავების მთავარ კრიტერიუმს უნდა წარმოადგენდეს არა საშუალებები, არამედ მიზანი, რომელსაც ეს სისტემები ემსახურება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის თეორიული პრობლემების გადაჭრა, ჩემი ღრმა რწმენით, უნდა განიხილებოდეს როგორც საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი სისტემის განვითარების სტრატეგიული მიზნობრივი მიმართულების შემადგენელი ნაწილი, ანუ როგორც იმ მიმართულების შემადგენელი ნაწილი, რომელიც კანონზომიერად უნდა წავიდეს ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოების მშენებლობისაკენ, რასაც განმსაზღვრელი ტენდენციის სახით ადგილი აქვს თანამედროვე მსოფლიოში.

ამრიგად, მსოფლიო განვითარება ობიექტურად მიდის ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გზით.

ამასთან, როგორც მე არაერთხელ აღმინიშნავს, არსებობს ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის სამი გზა, და, შესაბამისად, არსებობს ხალხის ინტერესების უზენაესობის პრაქტიკული რეალიზაციისა და დამკვიდრების სამი გზა [4, გვ. 182-192], რომლებსაც უნდა შეესაბამებოდეს ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის ძირითადი მიმართულებები.

ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის პირველი და, ამასთანავე, ყველაზე უფრო მოკლე გზა – ეს არის ადმინისტრაციული სოციალიზმის (როგორც მე მას ვუწოდებ და რომელშიც იგულისხმება სტალინური ტიპის სოციალიზმი) ევოლუციური თავისი ფორმით, მაგრამ რევოლუციური თავისი შინაარსით განვითარების გზა ამ მიმართულებით.

ადმინისტრაციული სოციალიზმის სწორი გზით – ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გზით განვითარების თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს ჩინეთი, რომელსაც, არცთუ იშვიათად, შეცდომით თვლიან პოსტკომუნისტურ კაპიტალისტურ სახელმწიფოდ [5]. თუმცა ჩინეთში, ჩემი ღრმა რწმენით, არავითარი კაპიტალიზმი და სოციოკაპიტალიზმიც კი არ არის.

ჩინეთის მოღვაწეობის ასეთი შეფასების მცდარობა ზოგიერთი მეცნიერისა და პოლიტიკოსის მხრიდან გამოწვეულია იმით, რომ ამ შეფასებათა ავტორები, თვლიან რა თავის თავს ანტიმარქსისტებად, ფაქტობრივად, ცნობიერად ან ქვეცნობიერად, მარქსიზმის ტყვეობაში იმყოფებიან, რის შედეგადაც სახელმწიფოში კერძო საკუთრებისა და საბაზრო ურთიერთობების არსებობას კაპიტალიზმთან აიგივებენ.

კერძოდ, ჩინეთში კერძო საკუთრების და საბაზრო ურთიერთობების არსებობა ამ მეცნიერთა და პოლიტიკოსთათვის წარმოადგენს ამ სახელმწიფოს კაპიტალისტურობის კრიტერიუმს (?!).

სინამდვილეში კი, ჩემი ღრმა რწმენით, საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი სისტემები მიზნის ფილოსოფიის და სოციალურ-ეკონომიკური კანონების თეორიის შესაბამისად, ერთმანეთისაგან განსხვავდება არა მათში საკუთრების ამა თუ იმ ფორმის არსებობით ან არარსებობით, არა საბაზრო ურთიერთობების არსებობით ან არარსებობით მათში და ა.შ., ანუ საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი სისტემები ერთმანეთისაგან განსხვავდება არა საშუალებებით, არამედ ამ სისტემების შინაგანი მიზნობრივი მიმართულებით – მიზნით, რომელსაც ისინი ემსახურება.

მაშასადამე, კაპიტალისტურობის კრიტერიუმს წარმოადგენს არა კერძო საკუთრებისა და საბაზრო ურთიერთობების არსებობა, არამედ საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ფუნქციონირების ეკონომიკური მიზნობრივი მიმართულება – ფულის, ბაზრის, კაპიტალის ბატონობა საზოგადოებაში და სახელმწიფოში, ისევე, როგორც ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობისა და ფუნქციონირების კრიტერიუმს წარმოადგენს არა კერძო საკუთრებისა და საბაზრო ურთიერთობების არარსებობა, არამედ ამ საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ფუნქციონირების სოციალური მიზნობრივი მიმართულება – ხალხის ინტერესების უზენაესობა და მისი პრაქტიკული რეალიზაცია.

ამრიგად, სახელმწიფოს, რომელიც მიდის ადმინისტრაციული სოციალიზმიდან (მაგრამ რომელიც არ გადავარდა კონტრევოლუციური გზით უკან, ველური, მძარცველური, კრიმინალური კაპიტალიზმისაკენ, ზოგიერთი ყოფილი სოციალისტური სახელმწიფოს მსგავსად, რომლებიც ამის შედეგად განვითარებული ქვეყნებიდან გადაიქცნენ განუვითარებელ ან განვითარებად ქვეყნებად, და რომლებიც მრავალი ათეული წლით ჩამორჩნენ განვითარების იმ დონესაც კი, რომელზეც ისინი ადრე იმყოფებოდნენ) ხალხის ინტერესების რეალიზაციის გზით, ამასთან, კერძო საკუთრების, საბაზრო ურთიერთობების და ა.შ. ეფექტიანი გამოყენებით, არანაირად არ შეიძლება ეწოდებოდეს კაპიტალისტური სახელმწიფო ან თუნდაც სოციოკაპიტალიზმი, რამეთუ ეს არის სოციალურად გამიზნული სახელმწიფო, რომელიც მიდის ადმინისტრაციული

სოციალიზმიდან უშუალოდ ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გზით.

ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის მეორე და, ამასთანავე, ბევრად უფრო გრძელი, მაგრამ ბუნებრივი, ევოლუციური გზა – ეს არის გზა კლასიკური კაპიტალიზმიდან სოციოკაპიტალიზმისაკენ [6] და იქიდან ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოსაკენ, რამეთუ სოციოკაპიტალიზმი წარმოადგენს შუალედურ რგოლს კაპიტალიზმიდან – ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისაკენ მიმავალ გზაზე, ე.ი. სოციოკაპიტალიზმი – ეს არის ჯერ კიდევ კაპიტალიზმი, მაგრამ ამასთან ერთად ეს არის უკვე თვისებრივად ახალი კაპიტალიზმი, რომელიც წავიდა კაპიტალიზმიდან ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გზით.

სწორედ ამ გზით მიდიან მთელი მსოფლიოს თანამედროვე განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნები, რომლებიც ამჟამად თავის განვითარებაში იმყოფებიან – სოციოკაპიტალიზმის სტადიაზე.

აუცილებლად მიმაჩნია აგრეთვე აღინიშნოს, რომ კიდევაც რომ არ არსებულებოდა სტალინური ადმინისტრაციული სოციალიზმი (რამეთუ მარქსისტული და ლენინური სოციალიზმი – როგორც კერძო საკუთრების, ისე საბაზრო ურთიერთობების ლიკვიდაციით, ფულის, შრომის პროდუქტების გაცვლის ლიკვიდაციით და ა.შ. – არასოდეს არსად არ არსებობდა და არც შეიძლებოდა ეარსება, რადგან ეს აშკარა უტოპიაა), კიდევაც რომ არ არსებულებოდა მსოფლიო სოციალისტური სისტემა, კაპიტალიზმი მაინც განვითარდებოდა სოციოკაპიტალიზმის გზით და სოციოკაპიტალიზმიდან ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გზით, რადგან ეს, ჩემი ღრმა რწმენით, არის მსოფლიო განვითარების ბუნებრივი და კანონზომიერი პროცესი.

ამასთანავე, რომ არ არსებულებოდა სტალინური ადმინისტრაციული სოციალიზმი, კაპიტალისტური ქვეყნების განვითარება სოციოკაპიტალიზმის მშენებლობის გზით და იქიდან ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გზით მოხდებოდა ბევრად უფრო ნელი ტემპებით, რადგან სტალინურ ადმინისტრაციულ სოციალიზმს, მიუხედავად მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეებისა, აშკარად ჰქონდა დადებითი გავლენა კაპიტალიზმის დანქარებულ განვითარებაზე სოციოკაპიტალიზმისაკენ და მისგან ჭეშმა-

რიტად ადამიანური საზოგადოებისაკენ, რადგან კაპიტალისტური ქვეყნები რომ არ წასულიყვნენ სოციალური ორიენტაციის გზით, მაშინ იქაც მოხდებოდა სოციალისტური რევოლუციები სათანადო შედეგებით კაპიტალისტებისთვის (?).

რაც შეეხება მესამე გზას, ჩემი ღრმა რწმენით, ეს არის მახინჯი გზა მოძრაობისა ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისაკენ, რადგან ეს არ არის ადმინისტრაციული სოციალიზმის მოძრაობის გზა წინ, უშუალოდ ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოსაკენ.

მესამე გზა – ეს არ არის აგრეთვე გზა კლასიკური კაპიტალიზმის მოძრაობისა წინ სოციოკაპიტალიზმისაკენ და იქიდან ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოსაკენ.

სხვა ნორმალური გზა კი ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოსაკენ არ არსებობს.

ამიტომ, მესამე გზა – ეს არის მახინჯი, სიდრმისეულად მცდარი გზა ადმინისტრაციული სოციალიზმის კონტრევოლუციური მოძრაობისა უკან ველური, მძარცველური, კრიმინალური კაპიტალიზმისაკენ, რომელსაც თან სდევს ადამიანის უფლებების, თავისუფლებების და ინტერესების კლასიკური კაპიტალიზმისათვისაც კი გაუგონარი შელახვა, რომელსაც თან სდევს ხალხის ეკონომიკური და მორალურ-ფსიქოლოგიური გენოციდი და მისი დამონება.

მაგრამ ეს არის გზა, რომელსაც მისი მომხრეები რატომღაც უწოდებენ „მოძრაობას წინ“ (?).

თუმცა ზოგიერთისთვის, და კერძოდ კი მათთვის, ვინც ისარგებლა ეკონომიკისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სხვა სფეროს ნგრევის პროცესებით და გამდიდრდა ხალხის ძარცვის ხარჯზე – ეს ნამდვილად არის მოძრაობა წინ (?). და ასეთი პირობები მათთვის ხელსაყრელია, რადგან, როგორც ცნობილია: „მღვრიე წყალში თევზს კარგად იჭერენ“ (?).

ამასთან, მესამე გზა – ეს არ არის უბრალოდ გზა ადმინისტრაციული სოციალიზმის მოძრაობისა უკან მხოლოდ ადრე ცნობილი ჩვეულებრივი ველური, მძარცველური, კრიმინალური კაპიტალიზმისაკენ, არამედ ეს არის მოძრაობა უკან ისეთი კაპიტალიზმისაკენ, რომელშიც გაჩნდა აგრეთვე ხალხის დამონების სრულიად ახალი ფორმები და მეთოდები, რომლებიც დაიბადა აღნიშნული კაპიტალიზმის პირობებში ფსევდოსოციალიზმის ნიადაგზე.

აღსანიშნავია, რომ ფსევდოსოციალიზმი (როგორც ჩვენ მას ვუწოდებთ) გაჩნდა სტალინური ადმინისტრაციული სოციალიზმის შემდეგ. უფრო ზუსტად კი, სტალინური ადმინისტრაციული სოციალიზმი შემდგომ (ი.პ. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ) გადაიზარდა ფსევდოსოციალიზმში სახელმწიფოში სათანადო დონის ლიდერის არარსებობის შედეგად, და სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მართვის სათანადო დონის არარსებობის გამო.

აუცილებელია აქ აგრეთვე გამახვილდეს ყურადღება იმაზე, რომ მესამე გზა – ეს არის ახალი გზა, რომელიც დაიბადა მხოლოდ საბჭოთა კავშირის დაშლის პროცესში, როდესაც თითქოსდა ხალხის ინტერესებისათვის სოციალიზმის „პერესტროიკის“ (გარდაქმნის) ლოზუნგით, და ეგრეთ წოდებული დემოკრატიული გარდაქმნების განხორციელების ლოზუნგით მოხდა კონტრევოლუცია, რომლის შედეგად საბჭოთა კავშირის ყოფილმა რესპუბლიკებმა თუმცა კი მიიღეს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, რაც საერთოდ ძალიან მნიშვნელოვანია, მაგრამ აღმოჩნდნენ ველური, მძარცველური, კრიმინალური კაპიტალიზმის პირობებში.

ამრიგად, ადმინისტრაციული სოციალიზმის (რომელიც საბჭოთა კავშირის დაშლამდე დიდი ხნით ადრე გადაიქცა ფსევდოსოციალიზმად) ჭეშმარიტად ადამიანურ საზოგადოებად რევოლუციური გარდაქმნის ნაცვლად, რომლის მიშენებლობის გზითაც შეიძლებოდა წასულიყვნენ საბჭოთა კავშირის ყოფილი რესპუბლიკები – როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, მოხდა კონტრევოლუცია ხალხისათვის შესაბამისი ნეგატიური შედეგებით, რაც აშკარად სახეზეა (!).

თუმცა საერთოდ კონტრევოლუცია, ისევე, როგორც რევოლუცია, ჩემი დრმა რწმენით, შეიძლება იყოს დადებითი ან უარყოფითი მოვლენა იმის მიხედვით, თუ ვის ან რას ემსახურება ის და როგორ შედეგებამდე მიყვავართ მას.

მაგრამ, თუ რევოლუცია არ ამართლებს ხალხის იმედებს, კონტრევოლუციური გზით უკან დაბრუნების ნაცვლად, ახალი რევოლუციური გზით წინსვლა ბევრად უფრო გამართლებულად მიმაჩნია, რამეთუ ყოველი ახალი მოძრაობა საზოგადოებისა და სახელმწიფოს განვითარებაში უნდა იყოს მოძრაობა წინ, და არა მოძრაობა უკან.

ამასთანავე, მიუხედავად იმისა, რომ მესამე გზა იწყება ადმინისტრაციული სოციალიზმის დაბრუნებით უკან ველური, მძარცველური, კრიმინალური კაპიტალიზმისაკენ, რაც არანა-

ირად არ შეიძლება ჩაითვალოს დადებით მოვლენად, – ეს, საბოლოო ჯამში, მაინც არის გზა (მაგრამ გრძელი შემოვლითი გზა), რომელსაც ლოგიკური აუცილებლობით უნდა მოჰყვეს ახალი რევოლუციური გარდაქმნები, რაც, თავის მხრივ, წავიყვანს ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისაკენ.

მამასადამე, მესამე გზა – ეს არის ხელოვნურად გაგრძელებული და ხალხისათვის უმძიმესი გზა ადმინისტრაციული სოციალიზმიდან ყველაზე პროგრესული საზოგადოებრივ-სახელმწიფოებრივი სისტემისაკენ – ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოსაკენ, რადგან მესამე გზა იწყება საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მოძრაობით უკან, რომელსაც თან სდევს ხალხისათვის დიდი მატერიალური და მორალური დანაკარგები. და მხოლოდ ამ სტადიიდან, ხალხის მრავალი წლის უმძიმესი ცხოვრების შემდეგ, დაიწყება ჯერ კიდევ იმ კაპიტალიზმის მშენებლობა, რომლიდან გაქცევითაც უშველა თავს თანამედროვე განვითარებულმა კაპიტალიზმმა.

კაპიტალიზმის განვითარების გარკვეული დონიდან კი დაიწყება სოციოკაპიტალიზმის მშენებლობა, რომელიც შორეულ მომავალში გადაიზრდება ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობაში.

თუმცა, სახელმწიფო ხელისუფლებაში სათანადო დონის ლიდერის, სათანადო ინტელექტუალური ბაზის, შემოქმედებითი აზროვნების და სათანადო ორგანიზატორული უნარის მქონე პატიოსანი ადამიანების არსებობის პირობებში, რომლებიც იქნებოდნენ თავისი ქვეყნის პატრიოტები და ხალხის ინტერესებისათვის მებრძოლნი, მესამე გზა ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოსაკენ უკვე ზედმეტი იქნებოდა.

ასეთ შემთხვევაში ადმინისტრაციულ სოციალიზმს შეეძლო წასულიყო არა უკან ნგრევისა და ხალხის ძარცვის გზით, არამედ შეეძლო ემოძრავა წინ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს რევოლუციური გარდაქმნების გზით ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობისაკენ, მართვის ნებისმიერი ფორმებისა და მეთოდების გამოყენებით, რომლებიც იქნებოდა ადამიანის ინტერესების სამსახურში და რომლებიც გამოირიცხავდა ანტი-სოციალურ, ანტიჰუმანურ, ანტიზნობრივ მოვლენებს [7, გვ. 93].

ამრიგად, ადმინისტრაციულ სოციალიზმს შეეძლო გამოეყენებინა მისთვის ოპტიმალური პირველი გზა მოძრაობისა წინ

უშუალოდ ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოსაკენ.

მიუხედავად ყოველივე ზემოაღნიშნულისა, ეკონომიკური სისტემის სრულყოფა პოსტსაბჭოურ პერიოდში უნდა მოხდეს თვისებრივად ახალი მიმართულებით – უშუალოდ ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გზით სათანადო პოლიტიკურ-სამართლებრივი და სოციალურ-ეკონომიკური მექანიზმების შექმნის საფუძველზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Кураташвили Альфред А. На грани необходимости радикальных перемен в ориентации общества и государства. Международный научный журнал «Прогресс», 2001, № 1-2.

2. Кураташвили Альфред А. Социально-экономический закон движения и проблемы исходного и основного воспроизводственных отношений. Материалы Республиканской научной конференции: "Актуальные проблемы теории" (15-16 мая 1980 г.). Тбилиси: "Мецниереба", 1980.

3. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т. 1 – М., Республика, 1992.

4. აღფრედ კურატაშვილი. ხალხის ინტერესების უზენაესობის თეორია. პრინციპულად ახალი მეცნიერული მიმართულება და მმართველობითი სამართლის, ჭეშმარიტად ადამიანური საზოგადოების სამართლებრივი სისტემისა და მთლიანად სოციალურ-ეკონომიკურ მეცნიერებათა სისტემა-ქმნადი თეორია (მონოგრაფია ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე). თბილისი, საერთაშორისო გამომცემლობა „პროგრესი“, 2003.

5. აღსანიშნავია, რომ თვითონ ტერმინი „პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმი“ შემოღებულია აკადემიკოს ლადო (ვლადიმერ) პაპავას მიერ: **ვლადიმერ პაპავა.** პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი, 2002.

6. Кураташвили Альфред А. Новый методологический подход в исследовании проблем и преподавании общественных наук. Материалы научно-методической конференции: "Проблемы совершенствования исследований и преподавания в общественных науках" (15 марта 1990 г.). Тбилиси: "Мецниереба", 1990.

7. Кураташвили Альфред А. Философско-политэкономические миниатюры. Материалы Республиканской научной

конференции: "Актуальные проблемы... теории" (15-16 мая 1980 г.). Тбилиси, "Мецниереба", 1980.

Alfred Kuratashvili

**THEORETICAL PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF
ECONOMIC SYSTEM IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF
CIVILIZED MARKET RELATIONS**

Annotation

The article deals with theoretical problems of improvement of economic system in the conditions of formation of the civilized market relations.

Besides, worked out of main trends of economic system improvement is discussed as a component of strategic direction of the development of a political system.

The article discusses those ways of construction of really human society, worked out by author. These ways are the orients of solution of economic system improvement problem.

ვახტანგ ბურდული

**საქართველოს ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის
ნაკლოვანებები და მისი ზაუმჯობესების გზები**

1990-იანი წლების დასაწყისში, ეკონომიკის ვარდნის შემდეგ, საქართველოში, ისევე, როგორც პოსტსაბჭოური ქვეყნების უმეტესობაში, მკვეთრად შეიცვალა ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურა. დაკარგული იყო ბევრი საჭირო და აუცილებელი დარგი და წარმოება. მიუხედავად იმისა, რომ მათი უმეტესობა იყენებდა მოძველებულ ტექნოლოგიებს, სახალხო-სამეურნეო კომპლექსი იყო დივერსიფიცირებული და, გარკვეულ ფარგლებში (ე. ი. პროდუქციის და მომსახურების ექსპორტ-იმპორტის, ანუ გატანა-შემოტანის გათვალისწინებით), თვითკმარი (самодостаточный). იმ დროიდან მრავალი წელი გავიდა, საქართველოში მიღწეულია შედარებითი ეკონომიკური სტაბილურობა, ვითარდება სატრანსპორტო და საყოფაცხოვრებო ინფრასტრუქტურა, მაგრამ დარგობრივი სტრუქტურა არასრულყოფილი რჩება, არ არსებობს ბევრი აუცილებელი დარგი (ან ასეთი დარგების ხვედრითი წილი ძალიან მცირეა), რაც შეუძლებელს ხდის საკვანძო მაკროეკონომიკური ინდიკატორების

მისაღები მნიშვნელობის მიღწევას, კერძოდ, ექსპორტ-იმპორტის დამაკმაყოფილებელი პარამეტრებისა და, რაც მთავარია, ეკონომიკის თვითკმარი მისაღები დონის მიღწევას.

წინამდებარე სტატიაში, დარგობრივი სტრუქტურის დინამიკის გამოკვლევის საფუძველზე (მშპ-ს დარგობრივი სტრუქტურის, სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის დარგების მიხედვით გამოშვებისა და ექსპორტ-იმპორტის შესაბამისი მაჩვენებლების შედარება-შეფასება, დარგების ჯგუფების მიხედვით თვითკმარობის შეფასება), დასმულია საქართველოს ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურისა და 2005-2012 წლებში მისი ცვლილებების შეფასების, მისი განვითარების კოორდინაციაში ძირითადი დაშვებული შეცდომების გამოკვეთისა და ამის საფუძველზე მისი გაუმჯობესების დასახვის ამოცანა.

დარგების ჯგუფების მიხედვით ნაშრომში შეჯამებულია ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის ნაკლოვანებები და განსაზღვრულია დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფის სავარაუდო ზოგადი მიმართულებები ისეთნაირად, რომ მიღებულ იქნეს დადებითი სტრუქტურული ეფექტი (სტრუქტურული ეფექტის ქვეშ იგულისხმება ეკონომიკის სექტორებისა და ქვესექტორების, ანუ დარგების ისეთი კომბინაცია, რომელიც უზრუნველყოფს მაქსიმალურ ეფექტიანობას [22, გვ. 69]).

ჩვენი აზრით, სტრუქტურული ეფექტის ყველაზე მნიშვნელოვანი მახასიათებელია ეკონომიკის თვითკმარობის დონე, რომლის ძირითადი ინდიკატორებია დარგების ჯგუფების მიხედვით მაღალი თვითსაკმარისობის დონე (კვების, მსუბუქი მრეწველობის, ელექტროენერჯისა და სამშენებლო მასალების წარმოებაში, ასევე, თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი) და დადებითი ექსპორტ-იმპორტის საღდო. ამის მისაღწევად საჭიროა საქართველოს ეკონომიკის “სტრუქტურული შინაარსის” [22, გვ. 69] მიზანდასახული ტრანსფორმაცია.

დარგობრივი სტრუქტურის მიზანდასახული ცვლილებების კოორდინაცია უნდა ხდებოდეს სახელმწიფო და საბაზრო კოორდინაციის მექანიზმების შესაბამისი სრულყოფის საფუძველზე, რაზეც ყურადღება გამახვილებულია ამ სტატიის შემდეგ პარაგრაფში.

ნაშრომში გამოყენებული სტრუქტურული მიდგომის აქტუალობაზე, კერძოდ, მეტყველებს პუბლიკაცია [29], სადაც ასეთივე თანამიმდევრობით (დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფა, სტრუქტურული ცვლილებები კოორდინაციის მექანიზმებში) მოცემულია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და გან-

ვითარების ორგანიზაციის რეკომენდაციები, მიმართული (ამ შემთხვევაში რუსეთში) უახლოეს პერიოდში (2-3 წელი) მშპ-ის ზრდის უზრუნველყოფაზე.

1. დარგობრივი სტრუქტურის ანალიზი

მთლიანი შიდა პროდუქტის სტრუქტურის დინამიკის ანალიზი ეკონომიკური საქმიანობის სახეების (აგრეგირებული დარგების) მიხედვით, გვაძლევს შესაძლებლობას, დავასკვნათ თუ რამდენად ხორციელდება პროგრესული სტრუქტურული ძვრები ეკონომიკის დარგების აგრეგირებული კლასიფიკაციის მიხედვით. ასეთი ანალიზისათვის გამოყენებულია მონაცემები ცხრილებიდან “მთლიანი შიდა პროდუქტის პროცენტული სტრუქტურა ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით” [12, გვ. 26] და “მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ჯაჭვური ინდექსები” [12, გვ. 28] (აღვნიშნოთ, რომ ამ ცხრილებში წლების მიხედვით დარგების პროცენტული სტრუქტურა გათვლილია მიმდინარე ფასების მიხედვით, ზრდის ჯაჭვური ინდექსები კი – მუდმივი 2003 წლის ფასების გამოყენებით). როგორც ცხრილებიდან ჩანს, სოფლის მეურნეობის, ნადირობის, სატყეო მეურნეობისა და თევზჭერის ხვედრითი წილი ქვეყნის მშპ-ის (საბაზისო ფასებში) საერთო მოცულობაში დაეცა 16,7%-დან 2005წ. 8,8%-მდე 2011წ., ამასთან, მიმდინარეობდა სოფლის მეურნეობის მშპ-ს მოცულობის აბსოლუტური ვარდნა: მშპ-ს მოცულობა 2010წ. შეადგინა 2005წ. მოცულობის 77,3%, 2011წ. კი – 83,5%¹⁰. სამთომოპოვებით მრეწველობას საქართველოში დიდი პერსპექტივები არ აქვს (სამშენებლო მასალების წარმოებისათვის საჭირო ნედლეულის მოპოვების გარდა) და, ბუნებრივია, მისი მშპ-ს ხვედრითი წილი ქვეყნის მშპ-ს მთელ მოცულობაში სტაბილურად დაბალია (0,9-1,2%). ელექტროენერჯის წარმოებაში, იმის შემდეგ, რაც გაჩერდა ხუდონის ჰეს-ის მშენებლობა, ახალი სიმძლავრეები თითქმის არ ჩნდებოდა. მიუხედავად ამისა, ამ წლებში ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოებასა და განაწილებაში შექმნილი დამატებული

¹⁰ სოფლის მეურნეობის და მასთან მომიჯნავე დარგების პრობლემები განხილული გვაქვს ცალკე სტატიებში [6; 7; 23; 24], ამიტომ აქ ამ დარგის პროდუქციის მოცულობის ვარდნის მიზეზებსა და გამოცოცხლების გზებზე შეგჩერდებით ძალიან მოკლედ, მხოლოდ იმ ზომით, რაც საჭიროა სტატიის საერთო ლოგიკის დასაცავად.

ღირებულების (მშპ) ხვედრითი წილი მშპ-ს საერთო მოცულობაში თითქმის სტაბილური იყო (2,8-3,2%, 2008 წ. – 2,6%).

დამამუშავებელი მრეწველობის დარგების განვითარება ყველაზე მნიშვნელოვანია მაკროეკონომიკური ინდიკატორების გაუმჯობესების თვალსაზრისით. მაგრამ მათი მშპ-ს ხვედრითი წილი ქვეყნის მშპ-ს საერთო მოცულობაში თითქმის არ იცვლება და წლების მიხედვით მერყეობს 9,1-9,9%-ის ფარგლებში (2007წ. – 8,1%). ამასთან, დამამუშავებელი მრეწველობის მშპ-ის მოცულობა 2011წ. გაიზარდა 2005წ. მოცულობასთან შედარებით 68,3%-ით, რაც, მართალია, მთლიანი მშპ-ს ამ პერიოდში ზრდის ჯაჭვურ ინდექსზე (137,6%) უფრო მაღალია, მაგრამ, დამამუშავებელი მრეწველობის საერთო შედარებით მცირე საწყისი მოცულობის გამო, არ არის დამაკმაყოფილებელი. ამასთან, დამამუშავებელ მრეწველობაში ლომის წილი უკავია პროდუქციის გამოშვებას “საკვები პროდუქციის, სასმელების, თამბაქოს წარმოებაში” (2011წ. 40,8%), მეტალურგიულ მრეწველობაში (17,4%), დანარჩენი არალითონური ნაკეთობების წარმოებაში (10,0%)¹¹ (უფრო ვრცლად ინფორმაცია დამამუშავებელი მრეწველობის დარგების შესახებ მოყვანილია ქვემოთ). მშენებლობის მშპ-ის ხვედრითი წილი შემცირდა 9,1%-დან 2005წ. 6,7%-მდე 2011 წელს. ეს მოხდა იმიტომ, რომ, ჯერ ერთი, სამრეწველო დანიშნულების ობიექტების მშენებლობა ქვეყანაში ჯერ-ჯერობით დაბალ დონეზეა, მეორე, შემცირდა მოთხოვნა საცხოვრებელ სახლებზე მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ფენების დაბალშემოსავლიანობის გამო. იზრდება ვაჭრობისა და მომსახურების და სერვისის ზოგიერთი სხვა სახის მშპ-ის ხვედრითი წილი. ეს თანამედროვე ეტაპზე თვისებრივია ყველა განვითარებული და წარმატებულად განვითარებადი ქვეყნებისათვის და ბუნებრივია საქართველოს პირობებშიც. მაგრამ სამომხმარებლო სფეროს ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიებით გარკვეული გაჯერება უკვე მოხდა, ამიტომ მომსახურების ამ სფეროში (კავშირგაბმულობა) მშპ-ის ხვედრითი წილის კლება დაიწყო.

მშპ-ის სტრუქტურის დინამიკის ცხრილის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ასევე გავაკეთოთ დასკვნა, რომ რეალური (ამასთან, ექსპორტის ძირითადი მოცულობის უზრუნველყო-

¹¹ გათვლილია ცხრილის “გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით მრეწველობაში” [17, გვ. 140-141] მონაცემების საფუძველზე.

ველი) წარმოების საერთო ხვედრითი წილი (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, პროდუქციის გადამუშავება შინამეურნეობების მიერ, მშენებლობა¹², ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა და ა. შ.) 2005-2011წწ. თანდათანობით მცირდებოდა სასერვისო და სხვა მომსახურე სფეროების სასარგებლოდ (ვაჭრობა, სახელმწიფო მმართველობა, ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება და ა. შ.). ეს კარგი იქნებოდა დარგობრივი სტრუქტურის განვითარების საწყისი პარამეტრები რომ ხელსაყრელი ყოფილიყო, მაგრამ დღევანდელ პირობებში მაკროეკონომიკური პარამეტრების რეალური გაუმჯობესება, განსაკუთრებით ექსპორტ-იმპორტის სადღოსი, რომლის თანასწორული პარამეტრების მიღწევას აქვს გადამწვევტი მნიშვნელობა ქვეყნის სტაბილური განვითარების უზრუნველყოფაში, შესაძლებელი იქნება მხოლოდ სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის დარგების წინმსწრები განვითარების პირობებში (სასერვისო დარგებიდან გამონაკლისია მხოლოდ ტურიზმი, რომლის წინმსწრებმა განვითარებამ ასევე შეიძლება მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანოს ექსპორტ-იმპორტის სადღოს გაუმჯობესებაში).

ამიტომ, სტატიის შემდეგი სტატისტიკური ანალიზი ეძღვნება სამრეწველო და სხვა დარგების განვითარებაში არსებული მდგომარეობის შესწავლას. ამასთან, დარგობრივი სტრუქტურის ანალიზი სტატიაში განხორციელებულია ყოველი აგრეგირებული სამრეწველო დარგის გამოშვებული პროდუქციის მოცულობისა და მისთვის დამახასიათებელი პროდუქციის სახეების ექსპორტისა და იმპორტის მაჩვენებლებთან (ფულად გამოსახულებაში) შედარებაში თვითკმარობისა და, სადაც საჭიროა, თვითუზრუნველყოფის დონის გამოკვლევით. კვების ძირითადი პროდუქტების მიხედვით სტატისტიკურ ანგარიშგებაში არსებობს შესაბამისი ბალანსები, რომლებიც არსებული სიტუაციის შესწავლის შესაძლებლობას გვაძლევს. მაგალითისთვის ქვემოთ მოყვანილია ხორცის ბალანსის ამსახველი ცხრილის ზოგიერთი სტრიქონი (ცხრილი 1).

ცხრილი 1

ხორცის ბალანსის მაჩვენებლები (ათასი ტონა)

[14, გვ. 86; 15, გვ. 79; 16, გვ. 78].

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ადგილობრივი	83,3	73,0	57,3	54,3	56,4	49,3	42,6

¹² მშენებლობას, რა თქმა უნდა, ექსპორტში წვლილი არ შეაქვს.

წარმოება							
იმპორტი	32,9	53,3	62,1	61,9	61,9	71,3	77,5
ექსპორტი		1,2	0,8	0,2	0,7	1,2	0,9
სულ რესურსები = მთლიანი გამოყენება		128,1	123,3	118,8	120,2	123,1	122,4
თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტი, %		58	48	47	48	41	36

ამ ცხრილიდან ნათლად ჩანს სიტუაციის ცვლილება ქვეყანაში ხორცის წარმოებაში და ხორცის ბაზარზე. სამწუხაროდ, არასაკმარისი პროდუქტებისა და მომსახურებისათვის ასეთი ცხრილები ცალკეული დარგების მიხედვით სტატისტიკურ ანგარიშგებაში ამჟამად არ არსებობს. მაგრამ მსგავსი შედარებებისა და შესაბამისი დასკვნების გაკეთება შეიძლება პროდუქტების ჯგუფების ჭრილში (შესაბამისად აგრეგირებული დარგების, ანუ დარგების ჯგუფების ფარგლებში) გამოშვების მოცულობისა და საქართველოს ექსპორტის და იმპორტის სასაქონლო კარების მიხედვით დაჯგუფებული (აგრეგირებული ანუ იმ ფარგლებში კვლევის საჭიროებების შესაბამისად) პროდუქტების (მომსახურების) მოცულობის შედარების საფუძველზე. ამასთან, შესაბამისი მონაცემების გაანალიზებამდე საჭიროა, გავაკეთოდ ერთი შენიშვნა. სტატისტიკური პუბლიკაციების ორ სხვადასხვა ვარიანტში მთლიანი ექსპორტის და იმპორტის მონაცემები ძალიან განსხვავდება. განსაკუთრებით ეს ეხება ექსპორტის მონაცემებს. საქონლის და მომსახურების ანგარიშში [17, გვ. 108], 2011 წლის საქონლის და მომსახურების ექსპორტის მოცულობა შეადგენს 8823 მლნ ლარს, იმპორტის კი – 13334 მლნ ლარს. საქართველოს საგარეო ვაჭრობის სტატისტიკაში კი (მაგ., [17, გვ. 239]) 2011 წლის ექსპორტის მოცულობა შეადგენს 2189 მლნ აშშ დოლარს (ანუ, დაახლოებით, 3611 მლნ ლარს), იმპორტის მოცულობა კი – 7058 მლნ აშშ დოლარს (ანუ, დაახლოებით, 11646 მლნ ლარს). პირველ შემთხვევაში, სადაც ძალიან გაზრდილია, განსაკუთრებით, ექსპორტის მონაცემები, ჩვენი ვარაუდით, საქსპორტო თანხაში ალბათ ჩათვლილია საქსპორტო შემოსავლები ტურიზმიდან (ე. ი. უცხოელი ტურისტების მიერ ქვეყანაში გაწეული ხარჯები) და სხვა სახის მსგავსი მომსახურებიდან. მაგრამ, რადგანაც

ჩვენ არ შეგვიძლია ამ მონაცემების გაშიფვრა დარგების ჭრილში, ჩვენ შედარებების დროს ვსარგებლობთ მონაცემებით, რომლებიც მოცემულია დეტალიზაციისა და აგრეგირების სხვადასხვა დონით საქართველოს საგარეო ვაჭრობისა [13] და საქართველოს სტატისტიკური წელიწადულის [17] კრებულებში.

უპირველეს ყოვლისა, განვიხილოთ ენერგეტიკის სექტორი. საქართველოს, როგორც ვიცით, ფაქტობრივად არ აქვს ნავთობის და ბუნებრივი აირის საკუთარი საბადოები, ამიტომ, ნავთობპროდუქტების და აირის (ბუნებრივის და თხევადის) იმპორტის ხვედრითი წილი მთლიანი იმპორტის მოცულობაში ძალიან მნიშვნელოვანია და 2011 წელს შეადგენდა 16,3% (12,9 + 3,4%) (1503 მლნ ლარი + 390 მლნ ლარი¹³) [13, გვ. 136]. ამასთან, რა თქმა უნდა, ნავთობპროდუქტების ადგილობრივი წარმოება და გადაამუშავება უმნიშვნელოა და მისი ხვედრითი წილი მრეწველობის მთლიან გამოშვებაში ბოლო წლებში არ აღემატებოდა 0,01%. ამ პირობებში ძალიან მნიშვნელოვანია ელექტროენერჯის საკუთარი გამოშვების ზრდა, ამასთან, ზრდა უნდა იყოს მიღწეული არა იმპორტირებული ენერგომატარებლების გამოყენების ხარჯზე, არამედ განახლებადი რესურსების (უპირველეს ყოვლისა, ჰიდრორესურსების) გამოყენებით. ელექტროენერჯის (უფრო სწორედ “ელექტროენერჯის, აირის და წყლის წარმოების და განაწილების”) გამოშვების ხვედრითი წილი მრეწველობის მთელ გამოშვებაში 2011 წელს შეადგენდა 13,8% (888,3 მლნ ლარი). ე. ი. ენერგეტიკულ ბალანსში მნიშვნელოვანი ზომის საკუთარი წარმოება საქართველოს გააჩნია მხოლოდ ელექტროენერგეტიკაში და ენერჯის უზრუნველყოფის კუთხით ქვეყნის იმპორტ-ექსპორტის სადღოს გაუმჯობესება შესაძლებელია ძირითადად ჰიდროენერგეტიკის წინმსწრები განვითარებით. როგორც ვიცით, ამჟამად საქართველოში უფრო მეტი ელექტროენერჯის გამოშვება ხდება იმპორტირებადი ენერგომატარებლების (ძირითადად, ბუნებრივი აირის) გამოყენებით, რადგანაც წინა პერიოდში, წარმოების პოსტსაბჭოური ვარდნის შემდეგ, ჰიდროენერგეტიკის განვითარებას არ ექცეოდა ყურადღება (ამასთან, უკანასკნელ ათ-

¹³ ექსპორტის და იმპორტის მოცულობის დარგების ადგილობრივ გამოშვებასთან შედარების მიზნით, სტატისტიკური მონაცემები პროდუქტების აგრეგირებული ჯგუფების მიხედვით, საგარეო ვაჭრობის კრებულიდან გადაყვანილია აშშ-ის დოლარებიდან ლარებში, 2011 წელს არსებული კურსის (1.65) შესაბამისად.

წლებში მნიშვნელოვანი სახსრები მიიმართებოდა არააუცილებელი ობიექტების მშენებლობაზე). ასევე, ამჟამად ბევრ ქვეყანაში (უპირველეს ყოვლისა, გერმანიასა და აშშ-ში) მიღწეულია მნიშვნელოვანი წარმატებები ელექტროენერჯის გამოშვებაში მზის ბატარეების (ელემენტების) მეშვეობით, რაზეც უნდა იქნეს მიქცეული ყურადღება საქართველოს სტრუქტურულ-დარგობრივ პოლიტიკაში, კერძოდ, საქართველოს ენერჯეტიკის განვითარების სტრატეგიის განსაზღვრისას.

ახლა განვიხილოთ სტრუქტურული მონაცემები კვების პროდუქტების სფეროში. საკვები პროდუქციის ექსპორტის და იმპორტის მოცულობა ჰარმონიზებული სისტემის აგრეგირებული სასაქონლო კარების მიხედვით [17, გვ.250-255] მოცემულია ოთხ პოზიციაში (სტრიქონში): 1) ცოცხალი ცხოველი და ცხოველური წარმოების პროდუქტები; 2) მცენარეული წარმოების პროდუქტები; 3) ცხიმები და ზეთები; 4) კვების მზა პროდუქტები, სასმელები, თამბაქო. რომ გვეჩვენებს დაახლოებით წარმოდგენა შესაბამის დარგებში გამოშვების და ექსპორტ-იმპორტის ბალანსის შესახებ, სოფლის მეურნეობაში (თევზჭერასთან, სატყეო მეურნეობასა და ნადირობასთან ერთად) გამოშვებული პროდუქციის მოცულობა უნდა შევადაროთ ექსპორტისა და იმპორტის პირველი და მეორე აღნიშნული პოზიციების ჯამებთან, კვების მრეწველობის გამოშვება კი (სასმელებსა და თამბაქოს პროდუქტებთან ერთად) ექსპორტის და იმპორტის მესამე და მეოთხე აღნიშნული პოზიციების ჯამებთან. 2011 წელს პროდუქციის გამოშვებამ სოფლის მეურნეობაში შეადგინა 2674 მლნ ლარი [17, გვ.153]. მათ შორის, მეცენარეობის პროდუქცია – 1009,7 ლარი, მეცხოველეობის – 1620,4 მლნ ლარი. იმპორტის მოცულობა პირველი ორი ხსენებული სტრიქონის მიხედვით იყო 910 მლნ ლარი (იმპორტის მთელი მოცულობის 7,8%), ექსპორტის მოცულობა კი – 374,9 მლნ ლარი, ანუ იმპორტი ამ პოზიციების მიხედვით 2,4-ჯერ აღემატება ექსპორტს. კვების მრეწველობაში (სასმელებისა და თამბაქოს პროდუქტების წარმოების ჩათვლით) გამოშვებამ შეადგინა 2161,6 მლნ ლარი (მთელი მრეწველობის გამოშვების 33,6%, შედარებისათვის, 1990 წელს კვების მრეწველობის წილი იყო 38,9% [1, გვ.236-237]). მესამე და მეოთხე სტრიქონების მიხედვით იმპორტმა შეადგინა 1059,6 მლნ ლარი, ე.ი. დარგის ადგილობრივი გამოშვების 49% (მთელი იმპორტის 9,1%), ექსპორტი კი 364,2 მლნ ლარი (მთელი ექსპორტის 10,1%). ე. ი. შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ საკვები პროდუქტების იმპორტს უკავია მნიშვნელოვანი წილი

მთელი იმპორტის მოცულობაში (17,9%), ამ დარგებში გამოშვებული პროდუქციის ექსპორტით მიღებული შემოსავლები კი არ ახდენენ საკვები პროდუქციის იმპორტის კომპენსაციას: საკვები პროდუქტების იმპორტი 2,6-ჯერ აღემატება ექსპორტს. კვების პროდუქტების უზრუნველყოფელ დარგებში წარმოების ძლიერი დაცემა, რა თქმა უნდა, მოხდა 90-იანი წლების დასაწყისში. მაგრამ, სოფლის მეურნეობაში მდგომარეობა თანდათანობით გარკვეულწილად გამოსწორდა და 2005 წლისათვის ადგილობრივი წარმოების შედარებით მაღალი დონე იყო მიღწეული, მაგრამ 2005 წლის საგადასახადო რეფორმის განხორციელების შემდეგ აგრარული და კვების მრეწველობის წარმოების კოორდინაციაში დაშვებული იყო რიგი შეცდომა, კერძოდ, საგადასახადო რეგულირებასა და ფასწარმოქმნის კოორდინაციაში, ასევე, ხდებოდა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების უცხოელებზე გაუაზრებელი მიყიდვა, სასურსათო უსაფრთხოების პოლიტიკაში კი – ევროკავშირის შესაბამისი ორგანიზაციების მოთხოვნების იგნორირება. ყველაფერს ამას მოჰყვა კვების პროდუქტების ადგილობრივი წარმოების მკვეთრი დაცემა (გვრლად იხ. [23; 24]). კვების მრეწველობის გამოშვების შედარებით მაღალი ხვედრითი წილი მრეწველობის მთლიან გამოშვებაში კი შეიძლება აიხსნას იმით, რომ, ჯერ ერთი, საერთოდ, ამჟამად მთელი მრეწველობის გამოშვება არც ისე დიდია (მაგალითად, 1990 წელთან შედარებით), მეორე, ბევრი საკვები პროდუქტი იწარმოება იმპორტული ნედლეულისაგან, ამასთან, ხშირად, დაბალი ხარისხის. ე. ი. ხდება ადგილობრივი წარმოების ნედლეულის ჩანაცვლება იმპორტით, რაც ძალიან ავიწროებს ადგილობრივი მწარმოებლების შესაძლებლობებს.

ეკონომიკის პოსტსაბჭოური ვარდნის დროს 90-ინი წლების დასაწყისში ძალიან შეიკვეცა წარმოება მსუბუქ მრეწველობაში. 1990 წელს მისი გამოშვების ხვედრითი წილი მთელ მრეწველობაში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობაში იყო 23,6% [1, გვ. 236-237], მაგრამ შემდეგ ძალიან სწრაფად, თითქმის ნულოვან დონემდე შეიკვეცა. ფეხსაცმლის და ტანსაცმლის წარმოების შეკვეცის მიზეზები გასაგებია. როგორც ვიცით, ამ დარგების პროდუქცია კონკურენტუნარიო იყო და ამიტომ მოსახლეობა უპირატესად იმპორტულ პროდუქციას ყიდულობდა. მაგრამ, ამავე დროს, შეწყდა მუშაობა მსუბუქი მრეწველობის იმ საწარმოებშიც, რომლებიც უშვებდნენ კონკურენტუნარიან პროდუქციას (საქართველოში, მაგალითად, შეიკვეცა აბრეშუმის წარმოების მთელი ტექნოლოგიური ციკლი). ვნახოთ, რა

მდგომარეობაა მსუბუქ მრეწველობაში ამჟამად. სტატისტიკურ წელიწადეულში მრეწველობაში პროდუქციის გამოშვების ამსახველ ცხრილში [17, გვ. 140-141] მსუბუქი მრეწველობა წარდგენილია სამი სტრიქონით: 1) ტექსტილის წარმოება; 2) ტანსაცმლის და ა. შ. წარმოება; 3) ტყავის, ტყავის ნაწარმის და ფესსაცმლის წარმოება. 2011 წელს ამ სტრიქონების მიხედვით ჯამურმა გამოშვებამ (ე. ი. გამოშვებამ მსუბუქ მრეწველობაში) შეადგინა 92,9 მლნ ლარი, რაც მრეწველობის მთლიანი გამოშვების 1,4% შეადგენს. ე. ი. 23 წლის განმავლობაში არ მოხდა ამ დარგის ახალი ტექნოლოგიების ბაზაზე თუნდაც ნაწილობრივი რეანიმაცია. ამდენად, არ არის გასაკვირი შესაბამისი პროდუქციის მნიშვნელოვანი იმპორტი 637,5 მლნ ლარის ოდენობით (შეჯამებულია შესაბამისი ცხრილის [17, გვ. 250-255] რამდენიმე სტრიქონი), რა თქმა უნდა, ექსპორტის მცირე მოცულობის პირობებში 54,4 მლნ ლარი. ე. ი. ამ დარგში იმპორტი აღემატება ექსპორტს 11,7-ჯერ, პროდუქციის ადგილობრივ გამოშვებას კი – 6,9-ჯერ.

პოსტსაბჭოური ვარდნის დროს სხვა დარგებთან შედარებით ნაკლებად დაზარალდა ქიმიური მრეწველობა (1990 წელს ქიმიურ და ნავთობქიმიურ მრეწველობაში გამოთქმული პროდუქციის ხვედრითმა წილმა მთელ მრეწველობაში შეადგინა 4,9%), რადგანაც მოხერხდა საწარმოო გაერთიანება “აზოტის” და ზოგიერთი მცირე საწარმოს გადარჩენა. ბოლო პერიოდში შევიდა მწყობრში მეტალაოპლასტიკატების ქარხანა¹⁴. 2011 წელს ამ დარგის გამოშვებამ შეადგინა 457,3 მლნ ლარი (მრეწველობის მთელი გამოშვების 7,1%), ექსპორტის მოცულობამ მიაღწია 377 მლნ ლარს, იმპორტი კი გაცილებით მეტი იყო – 841,6 მლნ ლარი. უფრო ნაკლებია რეზინის და პლასტმასის ნაწარმის წარმოება – 116,8 მლნ ლარი, ამასთან, პოლიმერული მასალების იმპორტის მოცულობა იყო 486,6 მლნ ლარი, ექსპორტი კი – 7,6 მლნ ლარი. ე. ი. ქიმიური და პოლიმერული პროდუქციის მიხედვითაც ექსპორტი-იმპორტის საღდლოს მანქანებელი ასევე ძალიან არასახარბიელია, ამასთან, იმპორტი ამ დარგების მიხედვით ასევე მნიშვნელოვნად აღემატება საკუთარ (ადგილობრივ) წარმოებას.

¹⁴ გაუგებარია, სტატისტიკურ ანგარიშგებაში სად არის აღრიცხული მისი პროდუქცია: ქიმიურ, პლასტმასისა თუ მეტალურგიულ წარმოებაში.

შედარებით დიდი წილი მრეწველობის მთლიან გამოშვებაში უკავია მეტალურგიულ წარმოებას. ლითონის მზა ნაწარმის წარმოებასთან ერთად, ამ დარგის გამოშვებამ 2011 წელს შეადგინა 996,3 მლნ ლარი (მრეწველობის მთელი გამოშვების 15,5%). ამასთან არაძვირფასი ლითონების და მათი ნაწარმის იმპორტმა შეადგინა 942,5 მლნ ლარი, ექსპორტმა კი – 877,2 მლნ ლარი. მაშასადამე, ამ დარგში, სხვა დარგებთან შედარებით, მდგომარეობა უფრო სახარბიელოა, მაგრამ ეს დარგიც მოითხოვს გაფართოებას და მოდერნიზაციას. კერძოდ, თანამედროვე პირობებში რკინის ბევრი პროდუქციის ჩანაცვლება ხდება მეტალოპლასტიკური კონსტრუქციებით, ამიტომ, საჭიროა ამ მიმართულებით ახალი სიმძლავრეების შექმნა.

საქართველოში პოსტსაბჭოურ გარდაქმნამდე კარგად იყო განვითარებული სამშენებლო მასალების მრეწველობა. 1990 წელს ამ დარგში გამოშვებული პროდუქციის ხვედრითი წილი მთელი მრეწველობის გამოშვებული პროდუქციის მოცულობაში იყო 5,3% [1, გვ. 236-237]. ამჟამად სტატისტიკურ მონაცემებში ცალკე გამოყოფილი არ არის ეს დარგი. “დანარჩენი არალითონური ნაკეთობების წარმოებაში” [17, გვ. 140-141], სამშენებლო მასალების გარდა, ჩათვლილია ზოგიერთი სხვა პოზიციაც, მაგალითად, კერამიკული ჭურჭელი. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ამ დარგის ადგილობრივი გამოშვების და იმპორტ-ექსპორტის შეფასება. 2011 წელს “დანარჩენი არალითონური მინერალური ნაკეთობების წარმოების” გამოშვებამ შეადგინა 606,6 მლნ ლარი (მრეწველობის მთლიანი გამოშვების 9,4%). ამასთან, იმპორტმა პოზიციის “ქვის, თაბაშირის, ცემენტის, აზბესტის და ა. შ. ნაწარმი, კერამიკული ნაწარმი, მინა და მისი ნაწარმი” მიხედვით შეადგინა 187,3 მლნ ლარი, ექსპორტმა კი – 12,6 მლნ ლარი. ე. ი. ამ პოზიციის (სამშენებლო მასალების წარმოება) მიხედვით, მრეწველობაში შედარებით ხელსაყრელი მდგომარეობაა, დარგი დაახლოებით 75%-ით უზრუნველყოფს ქვეყნის ეკონომიკის მოთხოვნებს სამშენებლო მასალებში, და, გონივრული სამრეწველო პოლიტიკის ჩატარების შემთხვევაში, აქ სწრაფად შეიძლება ექსპორტ-იმპორტის საღირსი დადებითი შედეგის მიღწევა.

ასევე არასახარბიელო მდგომარეობაა დარგებში, რომლებიც დაკავშირებულია ხე-ტყის დამუშავებასა და გადამუშავებასთან. დარგების მიხედვით მრეწველობაში გამოშვებული პროდუქციის ცხრილში [17, გვ. 140-141] ასეთი პროდუქციის გამოშვება მოცემულია სამ პოზიციაში: 2011 წელს “ხე-ტყის

დამუშავებაში და მერქნის, ხისა და კორპის ნაწარმის წარმოებაში (ავეჯის გარდა)” გამოშვებამ შეადგინა 88,5 მლნ ლარი (2010 წელს – 26,6 მლნ ლარი); “ქალაქის მასის, ქალაქის, მუყაოსა და მათი ნაკეთობების წარმოებაში” – 45,0 მლნ ლარი (2010 წელს – 27,6 მლნ ლარი); “ავეჯისა და სხვა დაჯგუფებებში დანარჩენი პროდუქციის წარმოებაში” (სამწუხაროდ, მონაცემები ავეჯის შესახებ ცალკე არ არის მოცემული) – 84,6 მლნ ლარი (2010 წელს – 54,8 მლნ ლარი). სამივე პოზიციაში 2011 წელს გამოშვებაში დაფიქსირდა დიდი ნახტომი. დაახლოებით ასეთივე პოზიციების მიხედვით შევაჯამეთ მონაცემები ექსპორტის [13, გვ. 37, 38, 39, 58] და იმპორტის [13, გვ. 85, 86, 87, 88, 121] შესახებ 2012 წლისათვის (პროდუქციის ღირებულების ლარებში გადაყვანით): “ხე-ტყე დამუშავებული, ფილები, ფანერა, მერქანი, ხის სამშენებლო მასალები, კორპის ნაწარმი და სხვ.” – 38,6 მლნ ლარი ექსპორტი და 172,2 მლნ ლარი იმპორტი; “ქალაქი, ცელულოზა, ნაწარმი ქალაქისაგან (ნაბეჭდი პროდუქციის გარდა) და სხვა” – 17,6 მლნ ლარი ექსპორტი და 153,8 მლნ ლარი იმპორტი; “ავეჯი” – 19,1 ექსპორტი და 179,8 მლნ ლარი იმპორტი. როგორც ჩანს, ამ დარგებშიც ძალიან არასახარბიელო მდგომარეობაა. მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარი წარმოების მონაცემები მოცემულია 2011 წლისათვის, ექსპორტ-იმპორტის მონაცემები კი 2012 წლისათვის, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ იმპორტის მოცულობა ამ პოზიციებით რამდენჯერმე აღემატება ადგილობრივ წარმოებას და, შესაბამისად, ექსპორტის მოცულობას და ამ პოზიციების ხარჯზეც მნიშვნელოვნად იზრდება ექსპორტ-იმპორტის უარყოფითი სალდო.

საინტერესო მდგომარეობაა სატრანსპორტო საშუალებების ექსპორტ-იმპორტში. ადგილობრივი წარმოების მცირე ღონის პირობებში (პოზიცია “სხვა სატრანსპორტო საშუალებები” – 157,7 მლნ ლარი), სატრანსპორტო საშუალებების ექსპორტმა 2011 წელს შეადგინა 901,8 მლნ ლარი, იმპორტმა კი 2228,7 მლნ ლარი (მთელი იმპორტის 19,1%). საქმე ისაა, რომ ექსპორტის და იმპორტის მაჩვენებლებში ჩათვლილია რეექსპორტირებული მსუბუქი მანქანების საფასური, რომელმაც 2011 წელს შეადგინა 444,8 მლნ აშშ დოლარი, ანუ 733,9 მლნ ლარი. ამიტომ, მთლიანი ექსპორტის და იმპორტის უფრო ობიექტურ შეფასებას მივიღებთ (როგორც ამ დარგში, ასევე მთლიანად ეკონომიკაში) იმ შემთხვევაში, თუ გამოვაკლებთ შესაბამისი იმპორტის და

ექსპორტის მაჩვენებლებიდან მსუბუქი ავტომობილების რექსპორტის თანხას.

ეს რაც ეხება სატრანსპორტო საშუალებებს, რომელთა შემეტესი ნაწილი, რა თქმა უნდა, მიეკუთვნება მაღალ ტექნოლოგიებს. როგორი მდგომარეობაა სხვა მაღალი ტექნოლოგიების (სამომხმარებლო ნაკეთობების ან საწარმოო მოწყობილობების) წარმოებაში საქართველოში? დარგების (ეკონომიკური საქმიანობის სახეების) მიხედვით მრეწველობაში გამოშვებული პროდუქციის მოცულობის ცხრილში [17, გვ. 140-141] მაღალი ტექნოლოგიების გამოშვება (სატრანსპორტო საშუალებების გარდა) მოყვანილია შემდეგ პოზიციებში: “მანქანებისა და მოწყობილობების წარმოება”, “საოფისე მოწყობილობებისა და გამოთვლითი ტექნიკის წარმოება” (0 ლარი), “ელექტრონული მანქანებისა და ელექტრომოწყობილობების წარმოება”, “აპარატების წარმოება რადიოს, ტელევიზიისა და კავშირგაბმულობისათვის”, “სამედიცინო ტექნიკის ნაწარმის, საზომი საშუალებების, ოპტიკური ხელსაწყოებისა და აპარატურის, საათების წარმოება”. ამ პოზიციებში მოყვანილი ადგილობრივი გამოშვების ჯამური მოცულობა უდრის 94,7 მლნ ლარს, რაც მრეწველობის მთელი გამოშვების მხოლოდ 1,47% შეადგენს. იმპორტისა და ექსპორტის მონაცემები ამ მიმართულებით შესაბამის ცხრილებში [17, გვ. 250-255] მოთავსებულია პოზიციებში: “მანქანები, მოწყობილობები, მექანიზმები; ელექტრონული მოწყობილობა და ა.შ.” და “სხვადასხვაგვარი ინსტრუმენტები და აპარატურა”. ამ პოზიციების ჯამური იმპორტი შეადგენს 1297,2 მლნ ლარს (მთელი იმპორტის 11,1%), ექსპორტი კი – მხოლოდ 87,8 მლნ ლარს (მთელი ექსპორტის 2,24%). ამ მაღალტექნოლოგიური დარგების მიხედვით საქართველოს ეკონომიკაში ყველაზე არასახარბიელო მდგომარეობაა, თვითკმარობის ხარისხი ყველაზე დაბალია: ყოველ წელს საჭიროა ახალი ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური და სხვა ნაკეთობების და მოწყობილობის იმპორტირება, ამასთან, შეუძლებელია ამ იმპორტის კომპენსირება ამ კლასის დარგების (მაღალტექნოლოგიური) პროდუქციის გამოშვებით და ექსპორტით. რაც 1990 საქართველოში იწარმოებოდა მაღალტექნოლოგიური ნაკეთობები ნაწილობრივ იმ დროისათვისაც მოძველებული იყო (მაგრამ იმ დროისათვის კონკურენტუნარიანი საქონელიც იწარმოებოდა – სატვირთო ავტომანქანები, თვითმფრინავები, ტელევიზორები და სხვა). მაგრამ თანამედროვე პერიოდისათვის იმდროინდელი მაღალტექნოლოგიური წარმოების ძირითადი ნა-

წილი უიმედოდ მოძველდა (მაგალითად, მაგნიტოფონები, ტელევიზორები, გამოთვლითი ტექნიკა და ა. შ.). მრავალი ნაკეთობა ამჟამად სხვა ტექნოლოგიურ ბაზაზე კეთდება. გაჩნდა ბევრი პროდუქტი, მოწეობილობა, დაფუძნებული საერთოდ ახალ ტექნოლოგიურ ბაზაზე. ამასთან, მსოფლიოში ქვეყნებს შორის მწვავე კონკურენცია მიმდინარეობს შესაბამისი საწარმოების ქვეყანაში განლაგებისათვის. ამ თვალსაზრისით საქართველოს ბოლო პერიოდამდე არ ჰქონდა მოწინავე მაღალტექნოლოგიური ტრანსეოგნული კორპორაციების საწარმოების მოწვევის შედარებით მიმზიდველი შეთავაზებები.

2. დარგობრივი სტრუქტურის ნაკლოვანებები და პროგრესული დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბების ზოგადი მიმართულებები

უპირატეს პირობებში, როგორც ადგილობრივი, ისევე უცხოელი ინვესტორების მოზიდვისათვის, შემდეგი ქვეყნები იმყოფება: 1) ქვეყნები, რომლებშიც საკვებსა და სხვა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან პროდუქციაზე (ტანსაცემელი, ფეხსაცემელი, საცხოვრებელი, ელექტროენერჯია) შიდა ბაზარზე ფასები უფრო მცირეა, ვიდრე საშუალოდ მსოფლიოში, რადგანაც ამ შემთხვევაში კომპანიები ეკონომიას აკეთებენ შრომის ანაზღაურების ხარჯზე და, მაშასადამე, პროდუქციის რეალიზაციისას სხვადასხვა ქვეყანაში უფრო მეტ მოგებას ღებულობენ (იმისათვის, რომ ქვეყანაში ხსენებულ პროდუქციაზე ფასები იყოს ნაკლები, ვიდრე საშუალოდ მსოფლიოში, საჭიროა, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ძირითად სახეებში ქვეყანა იყოს თვითუზრუნველყოფადი და, ასევე, თანდათანობით იზრდებოდეს ენერგორესურსებით თვითუზრუნველყოფის შედარებით მაღალი დონის მნიშვნელობა); 2) სულ უფრო და უფრო მიმზიდველი ხდება კომპანიებისათვის ქვეყნები, რომლებსაც შედარებით იაფი ელექტროენერჯის წარმოების პოტენციალი გააჩნია; 3) მრავალმოსახლეობიანი ქვეყნები, რომლებსაც გააჩნიათ ტევადი ბაზრები, აშენებული საწარმოების მიერ, გამოშვებული პროდუქციის შესაძენად (ეს პირობა აქტუალურია, უპირველეს ყოვლისა, ტრანსნაციონალური კომპანიების საწარმოების მოზიდვისათვის); 4) ქვეყნები, რომლებსაც გააჩნიათ ადგილობრივი მეწარმეების დახმარება-წახალისების ქმედითი მექანიზმი, განსაკუთრებით, მიმართული ახალი ტექნოლოგიების ათვისებისა და შესაბამისი პროდუქციის სტაბილური წარმოების ხელშეწყობაზე (ამასთან, დიდი მნიშვნელობა აქვს გა-

მოშვებული პროდუქციის სტაბილური ექსპორტის შესაძლებლობის არსებობას); 5) ქვეყნები, რომლებსაც გააჩნიათ შეღავათიანი საგადასახადო და ხელსაყრელი საორგანიზაციო პირობები (რომელიც ან კანონმდებლობით დგინდება, ან განისაზღვრება ქვეყნის მთავრობასა და კორპორაციის ხელმძღვანელთა შორის დადებული ხელშეკრულებით). მაგრამ ეს უკანასკნელი პირობა ამჟამად ნაკლებად მუშაობს, რადგან კორპორაციები თავისი საწარმოების განთავსებისას უპირატესობას აძლევენ იმ ქვეყნებს, სადაც პირველი სამი პირობა დაცული.

1. ენერჯის გამომშვავებელ და ენერგომატარებლების მწარმოებელ დარგებში ქვეყანას მნიშვნელოვანი შესაძლებლობები (რომელთა რეალიზაციას შეუძლია დადებითი შედეგის მოტანა ენერგობალანსის იმპორტ-ექსპორტის სადღოს გამოსწორებაში) გააჩნია მხოლოდ ელექტროენერგეტიკაში. ამასთან, საკუთარი ქვანახშირის გამოყენებით ელექტროენერჯის გამომშვავება ამჟამად არ არის აქტუალური (პროცესის შედარებითი სიძვირის გამო). ე. ი. ენერგეტიკის სფეროში საქართველოში შესაძლებელია მხოლოდ (ძირითადად) ჰიდროელექტროენერგეტიკის განვითარება (თუ არ ჩავთვლით მზის ბატარეების გამოყენების შესაძლებლობას, რომელთა წვლილი ელექტროენერჯის გამომშვავებაში თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების შემთხვევაში შეიძლება იყოს 10-15%). ამასთან, ჰიდროელექტროენერგეტიკის განვითარებას 1990 წლიდან 2012 წლამდე არ ექცეოდა არავითარი ყურადღება. ამჟამად, ახალი მთავრობის მიერ მუშავდება ჰიდროენერგეტიკის განვითარების სტრატეგია და ფაქტობრივად დაიწყო მისი თანდათანობითი რეალიზაცია. მაგრამ, მხოლოდ მცირე და საშუალო ჰესების აშენებით, რომელთა ჯამური სიმძლავრე (იმ პროექტების, რომელთა რეალიზაცია შეიძლება ეკოლოგიური მოთხოვნების გათვალისწინებით), სავარაუდოდ არ აღემატება 500-700 მგვავატს (შედარებისათვის: თურქეთში ამჟამად შენდება 4800 მგვ სიმძლავრის რამდენიმე ატომური ელექტროსადგური). ამიტომ, ჩვენი აზრით, გარდაუვალია ხუდონჰესის აშენება, მაგრამ ამისათვის საჭიროა დაფინანსების გონივრული წყაროების მონახვა. მ. სააკაშვილის ხელისუფლების მიერ განსაზღვრული ხელშეკრულების პროექტის რეალიზაცია ქვეყანას დააყენებდა ინვესტორი კომპანიის მიმართ ძალიან არასახარბიელო გრძელვადიანი ვალდებულებების წინაშე. მაგალითად, დ. მირცხუღავას (ენერგეტიკის ყოფილი მინისტრი) სტატიაში აღნიშნულია, რომ ხუდონჰესის მთელი წლიური გამომშვავებიდან (1 მლრდ

500 მლნ კვტ/სთ) მხოლოდ 20% მიეყიდება მთავრობას ზამთრის ოთხი თვის განმავლობაში შეღავათიანი ტარიფით 5,84 ცენტად (დღეისათვის 9,6 თეთრი) (შედარებისათვის: წელს პიკურ დროს რუსეთიდან იმპორტირებული ენერჯის ფასი იქნება 9,5 აშშ ცენტრი/კვტ/სთ-ზე). ამასთან, ავტორი სახსრებით სამართლიანად წერს, რომ “საწარმოების კონკურენტუნარიანობის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორია შედარებით იაფი ელექტროენერჯია” [10]. ზემოთ ჩვენც აღვნიშნეთ, რომ ქვეყანაში საწარმოო ინვესტიციების მოზიდვის სტიმულირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია იაფი ელექტროენერჯია. ამიტომ, აუცილებელია ხელშეკრულებაში ისეთი პირობის დადება, რომ მთელი ელექტროენერჯია ქვეყნის ბაზრებზე გაიყიდება შედარებით დაბალი ტარიფით, რადგანაც ჰესებზე გამომუშავებული ელექტროენერჯის თვითღირებულება, როგორც წესი, დაბალია (მაგალითად, ენგურჰესზე გამომუშავებული ელექტროენერჯის თვითღირებულებაა 1,18 თეთრი კვტ/სთ [10]). ამასთანავე, იმისათვის, რომ მომავალში მოგება ქვეყანაში დარჩეს, მიზანშეწონილია, ხელშეკრულება ძირითად ინვესტორთან დაიდოს “თანაინვესტირების ფონდში” მიღებული წესებით (იხილეთ მესამე პარაგრაფი) და თანაინვესტორმა, რამდენიმე წლის შემდეგ დაიწყოს პროექტიდან გასვლა (როგორც ეს გათვალისწინებულია იმავე თანაინვესტირების ფონდის წესებით) ძირითადი პაკეტის სახელმწიფოსათვის მიყიდვით (რადგანაც ხულონჰესი სტრატეგიული მნიშვნელობის ობიექტია). საქართველოს ტერიტორიაზე სხვა დიდი სიმძლავრის ჰესის აშენების ეკონომიკურად რეალური ვარიანტი არ არსებობს (მდინარე რიონზე ჰიპოთეზურად შეიძლება საქართველოში ყველაზე დიდი ჰესის აშენება, მაგრამ ამისათვის საჭირო წყალსაცავის გაჩენა გამოიწვევდა უკიდურესად მაღალ ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ ზარალს, კერძოდ, წყალსაცავით დასაფარავ ტერიტორიაზე მოხდებოდა რიგი მნიშვნელოვანი დასახლებული პუნქტი და საუკეთესო სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწები). ასევე შეიძლება 1-2 საშუალო ზომის ჰესის (100-150 მგვ) მშენებლობისათვის ადგილის მონახვა.

2. როგორც ზემოთ აღვნიშნა, ამჟამად საქართველოს ეკონომიკაში მაღალტექნოლოგიური დარგების პროდუქციის გამოშვებას ძალიან უმნიშვნელო ხვედრითი წილი უკავია (პოსტსაბჭოურ ვარდნამდე მისი წილი შედარებით მნიშვნელოვანი იყო). რა თქმა უნდა, არ შეიძლება მცირე ქვეყანაში მრავალი მიმართულების მაღალტექნოლოგიური დარგის შექმნა.

მაგრამ საჭიროა რამდენიმე მიმართულების არჩევა და ამ მიმართულებების მიხედვით შესაბამისი სტრატეგიის შემუშავება და განხორციელება. ამასთან, უნდა მოიძებნოს როგორც წინათ არსებული რამდენიმე დარგის საწარმოების ახალ ტექნოლოგიურ ბაზაზე რეანიმაციის (მაგალითად, ჩარხმშენებლობაში), ასევე რომელიმე ახალი დარგის საწარმოების ჩამოყალიბების გზები. თანამედროვე საწარმოო ტექნოლოგიების მოზიდვა ადგილობრივი მეწარმეების მიერ და სრული საწარმოო ციკლის ათვისება ძალიან რთული პროცესია და შეუძლებელია სათანადო სახელმწიფო კოორდინაციის გარეშე. განსაკუთრებით ძნელია საკუთარი მსხვილი წარმოების ჩამოყალიბება ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური პროდუქციის გამოშვებისათვის, რადგანაც, ასეთი საწარმოებით უკვე შედარებით გაჯერებულ ქვეყნებს შორისაც მიმდინარეობს კონკურენცია ასეთი საწარმოო ტექნოლოგიების შემდგომი მოზიდვისათვის. მაგრამ ეს არ გამორიცხავს მცირე ქვეყნების მიერ თანამედროვე მაღალტექნოლოგიური მსხვილი კომპანიის შექმნის შესაძლებლობას (მაგალითად, ფინეთის “ნოკია” შედის მსოფლიოს უმსხვილესი კომპანიების რიცხვში). ამჟამად ძალიან გართულდა ასევე მაღალი ტექნოლოგიების მოზიდვა ქვეყნებში წამყვანი კორპორაციების საწარმოების განლაგების სახით, რადგან ამისათვის მსურველ ქვეყნებს შორის ასევე მიმდინარეობს მწვავე კონკურენცია.

აქედან ჩანს, რომ მაღალტექნოლოგიური დარგების წარმოების გაფართოების ამოცანა მცირე ქვეყანაში თანამედროვე პირობებში ძალიან რთული ამოცანაა და ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა დახვეწილი დარგობრივ-სტრუქტურული (უფრო ადრინდელი ტერმინოლოგიით “სამრეწველო”) პოლიტიკის არსებობა, რომლის განხორციელების გამტარებლები უნდა იყვნენ როგორც შესაბამისი სახელმწიფო ორგანიზაციები, ასევე – ბიზნესწრეების წარმომადგენლები ან მსხვილი კერძო სტრუქტურები (ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია თანაინვესტირების ფონდის ფუნქციონირება, რომელმაც დაიწყო მოქმედება საქართველოში – ეს, შეიძლება ითქვას, სამრეწველო პოლიტიკის მნიშვნელოვანი კლავია, რომელშიც მონაწილეობენ კერძო სტრუქტურები).

როგორც ითქვა, საჭიროა ახალ ტექნოლოგიურ ბაზაზე ზოგიერთი ტრადიციული მაღალი ტექნოლოგიის რეანიმაცია. ახალი დარგებიდან კი ინფორმაციულ-ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგიების ზოგიერთი მიმართულების განვითარებისათვის

არჩევასთან ერთად (მაგალითად, ტელეკომნიტორების წარმოების რეანიმაცია – წინათ საქართველოში იყო ტელევიზორების მწარმოებელი ქარხანა, მაგრამ რადგან ამჟამად მონიტორები მზადდება ახალ ტექნოლოგიურ ბაზაზე, შესაბამისი წარმოება შეიძლება ახალ დარგად იქნეს მიხნეული), ჩვენი აზრით, უფრო მნიშვნელოვანი ყურადღება უნდა მიექცეს სხვა მაღალ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული პროდუქციის წარმოებას, რომელიც მსოფლიოში ჯერ არ იწარმოება ძალიან ფართო მასშტაბებში (ე.ი. საწარმოო სფერო მსოფლიოში ჯერ არაა გაჯერებული შესაბამისი საწარმოებით), მაგრამ სხვადასხვა ქვეყანაში შეიმჩნევა ასეთი პროდუქციის უფრო ფართო მოხმარების ტენდენცია. მაგალითისათვის მოვიყვანოთ შემდეგ გააზრებას. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ზოგიერთ განვითარებულ ქვეყანაში დაიწყო მზის ელემენტების მეშვეობით გამომუშავებული ელექტროენერჯის მთელი ელექტროენერჯის გამომუშავებაში ხვედრითი წილის შესამჩნევი ზრდა (განსაკუთრებით გამოირჩევა გურ-ი). ამიტომ, ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილი იქნებოდა ქვეყანაში თანამედროვე ტიპის მზის ელემენტების წარმოების ჩამოყალიბება, მეწარმეთა შესაბამისი სტიმულირებისა და მზის ელემენტების გამოყენებაზე მიმართული პარალელური სახელმწიფო პროპაგანდის (როგორც ეს ხდება, მაგალითად, აშშ-სა და გურ-ში) საფუძველზე. ე. ი. საჭიროა ახალი მაღალტექნოლოგიური პროდუქტების წარმოებისა და გამოყენების მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებზე დაკვირვება და სერიოზული ანალიზის შედეგად ამა თუ იმ ახალი პროდუქტის ქვეყანაში წარმოების მიზანშეწონილობის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება.

3. დარგების შემდეგი ჯგუფია სოფლის მეურნეობა და ძირითადად მისი პროდუქციის გადამუშავებაზე დაფუძნებული დარგები, ე.ი. კვების მრეწველობა და მსუბუქი მრეწველობა. როგორც ზემოთ მოყვანილი ანალიზიდან ჩანს, ამ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი დარგების პროდუქციით ქვეყნის თვითუზრუნველყოფის მდგომარეობა ასევე არასახარბიელოა. ამ დარგების არასაკმარისი განვითარების მიზეზები და სიტუაციის გამოსწორების გზები ჩვენ მიერ მოცემულია რამდენიმე ახალ სტატიაში [6; 7; 23; 24].

4. დარგების ჯგუფი, რომლებიც ძირითადად აწარმოებენ პროდუქციას შუალედური მოხმარების ან გადამუშავებისათვის: მეტალურგია, ქიმიური მრეწველობა, პოლიმერული მასალების (პლასტმასის, რეზინის წარმოება და ნაწარმი) მრეწველობა,

მეტალოპლასტიკების წარმოება, სამშენებლო მასალების მრეწველობა. ამ პროდუქციაზე მოთხოვნა მსოფლიოში სტაბილურად იზრდება (განსაკუთრებით, სასუქებზე, მეტალოპლასტიკებზე, სამშენებლო მასალებზე) და, მიუხედავად იმისა, აქვს ქვეყანას საწყისი ნედლეული წარმოებისათვის ამ დარგებში თუ არა, ამ დარგების განვითარების მიმართულებების გონივრული არჩევის შემთხვევაში, შედარებით მოკლე პერსპექტივაში ჯამური ექსპორტ-იმპორტის საღიბო ამ დარგების პროდუქციის მიხედვით შეიძლება გახდეს დადებითი, მიუხედავად იმისა, რომ ამჟამად, ყოველი ხსენებული დარგის მიხედვით, ასეთი საღიბო ამა თუ იმ ზომით უარყოფითია. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს იქნეს ისეთ აქტუალურ მიმართულებას, როგორცაა მეტალოპლასტიკური მასალებისა და მათგან საგნების წარმოება, ასევე – ხარისხიანი სამშენებლო მასალების წარმოება, მათ შორის საექსპორტო მიზნებისათვის.

5. ხე-ტყის მასალებს და მისი გადამუშავებით მიღებულ ნაკეთობებს (ხის სამშენებლო მასალები, ავეჯი, ქაღალდი და ა. შ.) უკავია მნიშვნელოვანი ადგილი ეკონომიკის დარგებისა და მოსახლეობის მოთხოვნების უზრუნველყოფაში, ამასთან, როგორც ზემოთ არის ნაჩვენები, ღომის წილი ამ მომარაგებაში უკავია იმპორტირებულ საქონელს. ამიტომ, შესაბამისი ადგილობრივი წარმოების განვითარება წარმოადგენს იმპორტჩანაცვლებისა და დადებითი სტრუქტურული ეფექტის მიღწევის სტრატეგიის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მიმართულებას. სამწუხაროდ, 1990-2012 წწ. მთელი პერიოდის განმავლობაში საქართველოში ხშირად მიმდინარეობდა ხე-ტყის უკონტროლო ჩეხვა და დაუმუშავებელი მორების საზღვარგარეთ გატანა. ამის შედეგად ამ დარგების ნედლეულით მომარაგებისათვის არჩევითი ჩეხვის შესაძლებლობები მნიშვნელოვნად შემცირდა. ამიტომ აქ საჭიროა დაუმუშავებელი ხე-ტყის იმპორტის ბაზაზე ადგილობრივი წარმოების, უპირველეს ყოვლისა, ავეჯის წარმოების, სწრაფი განვითარება. ასევე, პერსპექტივაში გადამამუშავებელი წარმოების საკუთარი ხე-ტყით უფრო ფართო უზრუნველყოფისათვის საჭიროა არსებული ტყის მასივების შესაბამისი მოვლა, ასევე, როგორც ეს ამჟამად ხდება ბევრ ქვეყანაში, სწრაფად მზარდი ხეების პლანტაციების შექმნა (მაგალითად, ვეკალიპტის, კოლხეთის ჭაობების პერიმეტრზე).

6. დადებითი სტრუქტურული ეფექტის მიღწევაში გარკვეული წვლილი შეიძლება შეიტანოს მომსახურების ზოგიერთმა დარგმა, უპირველეს ყოვლისა, ტურიზმმა, რომლის

წინმსწრებმა განვითარებამ შეიძლება მოახდინოს მნიშვნელოვნად დადებითი ძვრები ექსპორტ-იმპორტის სალდოში (უცხოური ტურისტების ქვეყანაში მომსახურება ფაქტობრივად მომსახურების ექსპორტს წარმოადგენს). ამ დარგის განვითარების პერსპექტივები ცალკე კვლევების საგანია და სხვადასხვა ასპექტის მიხედვით სიღრმისეულად გაშუქებულია ქ. ქველადის ნაშრომებში [ქველ. და სხვ.]. გარკვეული შესაძლებლობები უცხოელების მომსახურებაში ასევე აქვს განათლების სისტემას.

ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, რომ საქართველოს ეკონომიკის “სტრუქტურული გადაორიენტირება” [22, გვ. 69] უნდა მიმდინარეობდეს შემდეგი მიმართულებებით¹⁵: 1) პეს-ების აშენების ხარჯზე ელექტროენერგეტიკის სიმძლავრეების გაზრდა, ასევე, გფრ-ის და აშშ-ის მაგალითზე ორიენტაციით მზის ელემენტებზე დამყარებული სიმძლავრეებით გამოიშუშავებული ელექტროენერჯის მთლიან ელექტროენერგეტიკულ ბალანსში ხვედრითი წილის თანდათანობით, დაახლოებით, 10%-მდე მიყვანა; 2) მაღალტექნოლოგიური დარგების მიერ გამოიშუშავებული პროდუქციის ხვედრითი წილის მიზერული დონიდან საგრძნობ დონემდე დაყვანა. ამისათვის საჭიროა განვითარების რამდენიმე მიმართულების არჩევა როგორც რომელიმე ტრადიციული დარგის რეანიმაციის საფუძველზე (მაგალითად, ახალი ტექნოლოგიების ბაზაზე მრავალპროფილიანი ჩარხმშენებელი ქარხნის აშენება; თანამედროვე ტელემონიტორების ქარხნის აშენება და სხვა), ასევე ახალი დარგების ჩამოყალიბების გზით, იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ არჩეული წარმოების ნიშა მსოფლიოში არ იყოს გადამეტ-გაჯერებული (მაგალითად, თანამედროვე მზის ბატარეების წარმოების დაფუძნება ან საკუთარი მეწარმეების ძალებით შესაბამისი საწარმოო ტექნოლოგიების იმპორტირების საფუძველზე, ან უცხოური კორპორაციის მოწვევით); 3) სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის მომიჯნავე დარგების კოორდინირებული გაფართოება მათი იმპორტჩანაცვლებითი და ექსპორტორიენტირებული ფუნქციების ზრდით [6; 23; 24]; 4) სოფლის მეურნეობასთან მსუბუქი მრეწველობის მომიჯნავე დარგების წარმოების რეანიმაცია, რაც უპირველესი რიგის ამოცანაა [7; 23; 24]; 5) ქიმიური, პოლიმერული, მეტალურგიული, მეტალოპლასტიკების და

¹⁵ ამ ნაშრომში ვიხილავთ მხოლოდ დარგობრივ სტრუქტურას, მაგრამ სტრუქტურულ შინაარსში შედის სხვა მახასიათებლებიც, მაგალითად, საწარმოების სტრუქტურა ზომის მიხედვით.

სამშენებლო მასალების წარმოების ისეთი დაჩქარებული განვითარება, რომ გარკვეულ პერიოდში ამ დარგებისათვის დამახასიათებელი პროდუქციის მიხედვით ჯამური ექსპორტი-იმპორტის საღდოდ დადებითი გახდეს; 6) ხე-ტყის გადამამუშავებელი ქარხნების განვითარება, უპირველეს ყოვლისა, ავეჯისა და ხის სამშენებლო ნაკეთობების წარმოებაში; 7) მომსახურების დარგების განვითარება მათი ექსპორტორიენტირებული და იმპორტჩანაცვლებითი შესაძლებლობების გაზრდაზე ორიენტაციით.

3. პროგრესული დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბების გზები: სტრუქტურულ-დარგობრივი პოლიტიკა და მისი ინსტრუმენტები

ის ფაქტი, რომ 1990-იანი წლების დასაწყისში, ეკონომიკის ვარდნის შემდეგ, როდესაც გაქრა (ან ძალიან შეიკვცა) ეკონომიკის ბევრი დარგი, დიდი ხანი, ფაქტობრივად 2013 წლამდე, არ ხდებოდა ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის თანამიმდევრული გაუმჯობესება, ბევრადაა განპირობებული ეკონომიკური განვითარების მექანიზმის კოორდინაციის ნაკლოვანებებით და არასრულყოფილებით. ყველაზე დიდი ნაკლია ის, რომ საქართველოში აქამდე არაა ჩამოყალიბებული სტრუქტურულ-დარგობრივი პოლიტიკა და, შესაბამისად, მისი კოორდინაციის თანამედროვე პირობებისადმი ადეკვატური ეკონომიკური მექანიზმები.

ჯერ კიდევ 1990-იან წლებში, ჩვენ მიერ განვითარებული და წარმატებულად განვითარებადი ქვეყნების გამოცდილების შესწავლის საფუძველზე, დასაბუთებული იყო ქვეყანაში სამრეწველო პოლიტიკისა და მისი რეგულირების მექანიზმის არსებობის აუცილებლობა (განვითარებულ ქვეყნებში ასეთი მექანიზმები მოიცავს საფინანსო-საკრედიტო და საფინანსო-საბიუჯეტო ინსტრუმენტებს, დარგების მიხედვით განვითარების სტრატეგიის ჩამოყალიბებას ან, ზოგიერთ ქვეყანაში, ინდიკატურ დაგეგმვას, ასევე, ინსტიტუციურ ღონისძიებებს, მათ შორის სპეციალური კანონების შემოღებას და სხვა) [4; 5; 8; 26; 27]. ზოგიერთი ეკონომისტი თვლის, რომ თანამედროვე პირობებში სამრეწველო პოლიტიკა მის თავდაპირველ გაგებაში არ არსებობს (იხ., მაგ., [21, გვ. 17, 19]). მაგრამ ეს არ არის სწორი. მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის მიერ ძალიან შეიზღუდა სამრეწველო პოლიტიკის ისეთი ინსტრუმენტების გამოყენება, როგორცაა სახელმწიფოს მიერ პროდუქციის ექსპორტის სა-

ფინანსო მხარდაჭერა, ან სოფლის მეურნეობაში პროდუქციის მოცულობის ზრდაზე მიმართული სუბსიდიების სახით სახელმწიფო საფინანსო მხარდაჭერა (მაგრამ დაშვებულ ფარგლებში ბევრი სახელმწიფო ამუამადაც მიმართავს ასეთ ღონისძიებებს). მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის მიზანდასახულობებით ასევე გარკვეული ზომით შეიზღუდა ადგილობრივი წარმოების სატარიფო დაცვის მექანიზმები. მიუხედავად ამისა, ყველა განვითარებულ და წარმატებულად განვითარებად ქვეყნებს ამა თუ იმ სახით გააჩნია სტრუქტურულ-დარგობრივი განვითარების პოლიტიკა და მისი რეალიზაციის მექანიზმები, სადაც კოორდინაციისათვის გამოიყენება საფინანსო-საკრედიტო ბერკეტები, საგადასახადო სტიმულირებისა და ფასწარმოქმნის კოორდინაციის ინსტრუმენტები, თანამედროვე პირობებისადმი შესატყვისი ინსტიტუციური მოწესრიგების ღონისძიებები (უკანასკნელ პერიოდში ინტერესი სამრეწველო პოლიტიკის განხორციელების მიმართ გაიზარდა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებშიც (იხ., მაგ., [28]). ამასთან, თანამედროვე პირობებში ასეთი პოლიტიკა და მისი რეალიზაციის მექანიზმები უფრო დახვეწილ ფორმებს იღებს. ასეთი სტრატეგიის და მისი განხორციელების მექანიზმის არსებობა კიდევ უფრო საჭიროა პოსტსტაბილური ქვეყნის პირობებში, რადგანაც ამის გარეშე, ქვეყნებს შორის მიზანშეწონილი რეალური ინვესტიციების მოზიდვისათვის გამწვავებული კონკურენციის პირობებში, ეფექტიანი დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბება (უფრო სწორედ, ეფექტიანი სტრუქტურის აღდგენა ახალი მოთხოვნების გათვალისწინებით) შეუძლებელია.

საქართველოში კი 2004წ. შემდეგ, საგადასახადო სისტემის შედარებით მიზანშეწონილ რეფორმირებასთან პარალელურად, დაიწყო ეკონომიკური განვითარების კოორდინაციის ზოგიერთი იმ ინსტრუმენტის ან გაუქმება, ან არასწორი გამოყენება, რომელიც უკვე არსებობდა. მაგალითად, გაუქმდა ინდიკატური დაგეგმვის მექანიზმი (თუმცა მიზანშეწონილი სტრუქტურულ-ეკონომიკური განვითარების ხელშემწყობი სრულფასოვანი მექანიზმის გარეშე ინდიკატური დაგეგმვით დასახული მანვენებლების მიღწევა მაინც შეუძლებელი იქნებოდა). ბევრი დარღვევა იქნა დაშვებული სხვა, განსაკუთრებით ინსტიტუციურ მექანიზმებში. მაგალითად, ხდებოდა საკუთრების უფლების ხელყოფა, 2004 წლიდან დაწყებული, მსხვილმასშტაბიანი პრივატიზაცია ხდებოდა კანონმდებლობის სრული დარღვევით, ანტიმონოპოლიური რეგულირების დარღვევის

შემთხვევებმა განაპირობა კონკურენციის შეზღუდვის მრავალი ფაქტი, არასწორი საკანონდებლო ინიციატივების გატარების საფუძველზე დამქირავებლებსა და დამქირავებლებს შორის მოხდა ურთიერთობების ისეთი დამახინჯება, რომელიც აშკარად არ შეესაბამება ევროკავშირის მოთხოვნებს შრომითი ურთიერთობების რეგულირების შესახებ [11, გვ. 34-40]. არ ხორციელდებოდა ღონისძიებები სასურსათო უსაფრთხოების დასაცავად და სოფლის მეურნეობის განვითარების სათანადო კოორდინაცია საგადასახადო და საფინანსო-საკრედიტო ინსტრუმენტების მეშვეობით [23; 24]. გახშირდა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების უცხოელებზე მიყიდვა, რაც ძალიან ნეგატიურად მოქმედებს ადგილობრივი ფერმერების სამეურნეო შესაძლებლობებზე და, მუდმივი ზომების მიუღებლობის შემთხვევაში (როგორც ვიცით, ასეთ მიყიდვაზე ერთწლიანი მორატორიუმი დაწესდა), სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების უცხოელებზე შემდგომში მიყიდვამ შეიძლება გამოიწვიოს ადგილობრივი მოსახლეობის აყრის ახალი ტალღა (აფხაზეთიდან და ცხინვალის რეგიონიდან გამომდინარე შემდეგ). ყველაფერმა ზემოაღნიშნულმა ნეგატიურად იმოქმედა დარგობრივ სტრუქტურაზე, რის გამოც ქვეყნის ეკონომიკა უფრო ნაკლებად თვითკმარისი გახდა (თვითკმარობის დონე ყველა პროდუქტის ჯგუფის მიხედვით კიდევ უფრო შემცირდა).

საქართველოში ახალი თანამედროვე საწარმოები მთელი პოსტკომუნისტური პერიოდის განმავლობაში ჩნდებოდა მხოლოდ იშვიათად, ამიტომ ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის ტემპები ძალიან დაბალი იყო. მართალია, მ. სააკაშვილის მთავრობის ხელისუფლებაში მოსვლის პირველ წლებში მშპ-ის ზრდის ტემპები შედარებით მაღალი იყო (2005-2010წწ 8-10% წელიწადში), მაგრამ ეს ტემპები მიღწეული იყო ძირითადად არა თანამედროვე ინდუსტრიული მშენებლობისა და ბიზნესის შესაბამისი განვითარების ხარჯზე, არამედ ისეთი სხვადასხვა მოსაჩვენებელი ობიექტების მიზანშეუწონელი მშენებლობის ხარჯზე, რომლებსაც არ შეეძლო წელიწადში შეტანა ხანგრძლივი მდგრადი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფასა და საკვანძო მაკროეკონომიკური ინდიკატორების გაუმჯობესებაში (სამართლიანობისათვის უნდა აღვნიშნოთ, რომ გარკვეული წარმატებები იყო მიღწეული გზების მშენებლობასა და საყოფაცხოვრებო და საწარმოო ინფრასტრუქტურის ზოგიერთი სხვა ობიექტის მშენებლობაში). მშპ-ის ზრდის საფინანსო უზრუნვე-

ლყოფა ხშირად უცხოური კრედიტების და შენობებისა და ნაგებობების პრივატიზაციიდან მიღებული შემოსავლების ხარჯზე, შემდეგ კი, აგრეთვე, უცხოელ მოქალაქეებზე სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების მასობრივი მიყიდვის ხარჯზე ხდებოდა (უკანასკნელი სოფლის მეურნეობაში დაცემისა და სურსათის იმპორტის მკვეთრი ზრდის აუცილებლობის ერთ-ერთი მიზეზი გახდა). იმის შემდეგ კი, როდესაც გაყიდვისათვის დანიშნული ობიექტების რეზერვი შემცირდა და აუცილებელი გახდა მნიშვნელოვანი სახსრების მიმართვა საგარეო ვალდებულებების მომსახურებისათვის, ბუნებრივია, დაიწყო მშპ-ის ზრდის ტემპების დაქვეითება. ახალმა მთავრობამ მეტკვიდრეობით კი მიიღო ისეთივე, მეტწილად რუტინულ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული, ჩამორჩენილი წარმოება, არაფექტიანი არათეთკმარი (იმპორტი რამდენჯერმე აღემატება ექსპორტს) დარგობრივი სტრუქტურა. მაგრამ ახალი და უახლესი ტექნოლოგიების ათვისების, ახალი დარგების შექმნისა და მიზანშეწონილი ტრადიციული დარგების მოდერნიზაციისა და განახლების გარეშე შეუძლებელია თანავედროვე ეფექტიანი ეკონომიკის ჩამოყალიბება, თანამედროვე თვითკმარი დარგობრივი სტრუქტურის ფორმირება.

მაშასადამე, მ. სააკაშვილის მთავრობის მიერ დიდი პერიოდის განმავლობაში შეზღუდული საფინანსო რესურსები მეტწილად ისეთი პროექტების დაფინანსებაზე იხარჯებოდა, რომელთა განხორციელების შედეგად ეკონომიკის სტრუქტურა უფრო ცალმხრივი და უფრო ნაკლებად თვითკმარი ხდებოდა. ძალიან ნათლად ასახა ეს ვითარება ბიძინა ივანიშვილმა: “ეკონომიკა იმართებოდა არასწორი მეთოდებით და ის ზრდა რაც ციფრებით მიღწეული იყო, მიღწეული იყო ძირითადად სახელმწიფო სტრუქტურების აქტიურობით და ერთი კაცის გადაწყვეტილებების შედეგად. ნაწილი სახელმწიფო ინვესტიციების ეფექტურად ხორციელდებოდა. მხედველობაში მაქვს ის პატარა ინფრასტრუქტურული მშენებლობები, რომელსაც სახელმწიფო ახორციელებდა, ხოლო სხვა დანარჩენი მშენებლობები, კერძოდ, ქუთაისის პარლამენტის, ბათუმის თაუერის, ანაკლიის აკვა-პარკი და სხვა მსგავსი შენობები უხარისხო იყო” [2].

ამ ყველაფერმა, ასევე საგარეო ვალდებულების მომსახურებაზე მიმართულმა სახსრების ზრდამ, ახალ მთავრობას პირველ პერიოდში ძალიან გაურთულა ეკონომიკაში სიტუაციის გამოსწორების საქმე. ამასთან, უკვე გადადგმულია რიგი ნაბიჯი ეკო-

ნომიკური მდგომარეობის მოსაწესრიგებლად. გაზაფხულზე სერიოზული საქმიანობაა გაწეული სოფლის მეურნეობის გამოსაცოცხლებლად, რაც, ჩვენი აზრით, უკვე სექტემბერ-ოქტომბერში დადებითად იმოქმედებს ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლებზე, გადადგმულია რიგი ნაბიჯი ეკონომიკის ზრდის ხელშეწყობაზე ორიენტირებული ფონდების ჩამოყალიბებისათვის. 2013 წლის ოქტომბერში პატრიარქის ინიციატივით დაწესდა მეტად საჭირო ტყის გამწვანების ფონდი. “ეკონომიკის სამინისტრო და ეკონომიკური გუნდი უახლოეს მომავალში წარმოადგენენ ეკონომიკის განვითარების შუავადიან გეგმას” [2].

საინვესტიციო სახსრების უკმარისობის პირობებში ქვეყნის დარგობრივი სტრუქტურის გაუმჯობესებისათვის მეტად ხელსაყრელია თანაინვესტირების ფონდის ფუნქციონირება, რომელიც თანამედროვე “დასავლური პრაქტიკისა და სტანდარტების გათვალისწინებით ჩამოყალიბდა” საქართველოში (აქ და ამ აბზაცში ქვემოთ მოყვანილია ამ ფონდში მონაწილე ინვესტორთა მოსაზრებები ფონდის სარგებლიანობისა და ფუნქციონირების პრინციპების შესახებ, გაშუქებული სტატიებში [9; 18]). **ეს ფონდი ფაქტობრივად წარმოადგენს სტრუქტურულ-დარგობრივი პოლიტიკის რეალიზაციის ახალ თანამედროვე ინსტრუმენტს.** ფონდში მონაწილე გამოცდილ ინვესტორებს შეუძლიათ საინვესტიციო პროექტების სათანადო შეფასება და საიმედო პროექტების არჩევა, ასევე ფონდი იზიარებს რისკებს პროექტში მონაწილეობის ფაგლებში (25-75%). ამასთან, “დაარსების 5-7 წლის განმავლობაში ფონდი იწყებს პროექტებიდან გასვლას, კონკრეტულად მაშინ, როცა შესაძლებელი იქნება პროექტში არსებული წილის: I. რომელიმე პარტნიორზე გასხვისება; II. სტრატეგიულ თუ ფინანსურ ინვესტორზე გასხვისება ან III. ადგილობრივ ან საერთაშორისო ბაზრებზე პირველადი საჯარო შეთავაზება”. ასეთი ტიპის ინვესტირების უპირატესობა ისაა, რომ “განსხვავებით პროექტის საბანკო სესხით დაფინანსების შემთხვევისა, როცა ბანკი ითხოვს პროცენტისა და ძირის წინასწარ გაწერილი გრაფიკის მიხედვით დაფარვას, ფონდი ამ შემთხვევაში ბიზნესს სხვა მოქნილობას სთავაზობს, კომპანიაში დებს ფულს, იზიარებს რისკებს და ინვესტირებულ სახსრებზე არ ითხოვს საპროცენტო გადასახადს”. ჩვენი აზრით, თანაინვესტირების ფონდის კიდევ ერთი უპირატესობა ისაა, რომ პროექტში მონაწილე მსხვილ ინვესტორებს შეუძლიად უზრუნველყონ მსოფლიო ბაზრების თავის ნიშებში დაშვება (შედწევას) მათი მონაწილეო-

ბით შექმნილი ახალი კომპანიების პროდუქციის რეალიზაციისათვის. ცხადია, ასეთი ფონდის მონაწილეობით ქვეყანაში უზრუნველყოფილი იქნება კაპიტალურ დაბანდებათა განხორციელების მნიშვნელოვანი ნაწილი, მაგრამ ეს არ გამოორციხავს ბევრ ქვეყანაში აპრობირებულ სახელმწიფო და კერძო სტრუქტურების მონაწილეობით საინვესტიციო (განვითარების) ბანკის ჩამოყალიბების აუცილებლობას.

ჩვენ ნაშრომებში უკვე მოყვანილია რიგი შეთავაზება დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფის შესახებ საერთოდ [3; 8; 20 და სხვა], ასევე, სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის მომიჯნავე დარგების განვითარების კოორდინაციის შესახებ [6; 7; 23; 24]. ქვემოთ მოყვანილია კიდევ რამდენიმე წინადადება ეკონომიკის განვითარების კოორდინაციის მექანიზმის ისეთი მხარეების სრულყოფის შესახებ, რომლებიც ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ეკონომიკის ეფექტიანი თანამედროვე დარგობრივი სტრუქტურის ფორმირებას:

1. საჭიროა სტრუქტურულ-დარგობრივი პოლიტიკის სტრატეგიის შემუშავება. ინდიკატური დაგეგმვის აღდგენა თავისთავად არაფერს არ შეცვლის თუ არ იქნება განსაზღვრული განვითარების კოორდინაციის ინსტრუმენტები და მათი მოქმედების გზები. სახელმწიფო მხარდაჭერისა და ხელშეწყობის გარეშე თანამედროვე პირობებში შეუძლებელია ეკონომიკის ეფექტიანი დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბება;

2. დარგების ჯგუფების მიხედვით (მაღალტექნოლოგიური დარგები, ენერგეტიკა, კვების მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის მომიჯნავე დარგები, მსუბუქი მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის მომიჯნავე დარგები, სამშენებლო მასალების წარმოების დარგები და ა. შ.) შიგ დარგობრივ ჯგუფებში განსაზღვრული და დასაბუთებული უნდა იყოს განვითარების ყველაზე საჭირო მიმართულებები. განსაზღვრული უნდა იყოს, თუ რას მოიტანს ამა თუ იმ დარგის წინმსწრები განვითარება იმპორტჩანაცვლების თვალსაზრისით, ექსპორტის ზრდისა და საერთოდ მეურნეობის თვითკმარისობის დონის ამაღლების თვალსაზრისით; გარკვეული უნდა იყოს ბიზნესის თვითდაფინანსებისა და დაკრედიტების შესაძლებლობები კონკრეტული სავარაუდო პროექტების მიხედვით, განვითარების ხელშეწყობის კოორდინაციის ბერკეტები, საჭირო ტრანსეროვნული კორპორაციების საწარმოების მოზიდვის შესაძლებლობები; საინვესტიციო რისკების შესამცირებლად წინასწარ შეფასებული უნდა იყოს ამა თუ იმ ახალი სავარაუდო პროექტის

მიხედვით წარმოებული პროდუქციის გასაღების შესაძლებლობანი და ა. შ.;

3. მიზანშეწონილია, რომ მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ზოგიერთი დარგის განვითარებისა და გაჯანსაღების ხელშეწყობისათვის მიღებულ იქნეს სპეციალური კანონები (მაგალითად, როგორც იაპონიაში), საერთო კანონებში კი (მაგალითად, საგადასახადო კანონმდებლობაში) დაფიქსირდეს ინოვაციური და ინვესტიციური საქმიანობის წახალისების საერთო გამოყენების ბერკეტები (მაგალითად, როგორც შვედეთში);

4. სახელმწიფო და კერძო სახსრების გამოყენების საფუძველზე შეიქმნას “განვითარების (საინვესტიციო) ბანკი” და მუდმივი “განვითარების ფონდი” და მათი ფუნქციონირების პრინციპები გაფორმებული იყოს კანონმდებლობაში. ასეთი სტრუქტურები, თანაინვესტირების ფონდთან ერთად, უზრუნველყოფს საქართველოში საინვესტიციო აქტიურობის მაღალ დონეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., არევაძე ნ. საქართველოს ეკონომიკა XX საუკუნის 90-იანი წლების მიჯნაზე. – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტომი IV. თბილისი, 2011.

2. ბიძინა ივანიშვილი მიიჩნევს, რომ ეკონომიკურ ვარდნასთან დაკავშირებით სპეკულაცია მიდის. – ინტერნეტი: 04-09-2013, მაგ.: www.interpressnews.ge-ში.

3. ბურდული ვ. განვითარების ნეოინდუსტრიულ ტიპზე გადასვლა. – წიგნში: საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგიერთი მიმართულება (მოსაზრებები, წინადადებები, რეკომენდაციები). რედაქტორი რ. აბესაძე. – თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013.

4. ბურდული ვ. სამრეწველო პოლიტიკა: რეალიზაციის ინსტიტუციური უზრუნველყოფა და ეკონომიკური მექანიზმი. – საქართველოს “მაცნე”. ეკონომიკის სერია, 1996, №1-2.

5. ბურდული ვ. გარეეკონომიკური ურთიერთობები და სამრეწველო პოლიტიკა. – ჟ. პოლიტიკა, 1999, №3.

6. ბურდული ვ., დათუნაშვილი ლ. სოფლის მეურნეობისა და მომიჯნავე დარგების განვითარების ზოგიერთი ასპექტი. – წიგნში: საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვი-

თარების ზოგიერთი მიმართულება (მოსაზრებები, წინადადებები, რეკომენდაციები). რედაქტორი რ. აბესაძე. – თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013.

7. ბურდული ვ., ქავთარაძე თ. სოფლის მეურნეობისა და მსუბუქი მრეწველობის მომიჯნავე დარგების განვითარება. – წიგნში: საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგიერთი მიმართულება (მოსაზრებები, წინადადებები, რეკომენდაციები). რედაქტორი რ. აბესაძე. – თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013.

8. ბურდული ვ. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მექანიზმი და მისი პრაქტიკული რეალიზაციის გზები (საქართველოს მაგალითზე). თავი VI. ქვეყნის სამრეწველო პოლიტიკა და მისი რეალიზაციის რეგულირება. – თბილისი, მეცნიერება, 2004 (დისერტაცია – 1998 წ.).

9. თანაინვესტირების ფონდი. ყველა კარგ პროექტს დავაფინანსებთ. 07-10-2013. ქვეყანაში 6 მლრდ დოლ. მოცულობის პირდაპირი ინვესტიციები განხორციელდება (ე. ტუხიაშვილი). www.kvirispalitra.ge/economic/18928-thanainvestirebis-fondi-yvela-karg-proeqt-davafinansebt.html

10. მირცხულავა დ.: ხუდონჰესი ბიუჯეტში 20 წელიწადში 410 მილიონი დოლარის მოგების გადასახადს შეიტანს. 30 სექტემბერი/2013. ინტერნეტში.

11. პაპავა ვ. შეცდომები, საფრთხეები და მათი დაძლევის რეკომენდაციები. – წიგნში: საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ზოგიერთი მიმართულება (მოსაზრებები, წინადადებები, რეკომენდაციები). რედაქტორი რ. აბესაძე. – თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013.

12. საქართველოს ეროვნული ანგარიშები 2011 (სტატისტიკური კრებული), თბილისი, 2013.

13. საქართველოს საგარეო ვაჭრობა. 2012 (სტატისტიკური პუბლიკაცია), თბილისი, 2013.

14. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2009 (სტატისტიკური პუბლიკაცია) – საქართველოს ეროვნული სტატისტიკური სამსახური. თბილისი, 2010.

15. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2011 (სტატისტიკური პუბლიკაცია) – საქართველოს ეროვნული სტატისტიკური სამსახური. თბილისი, 2012.

16. საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2012 (სტატისტიკური პუბლიკაცია) საქართველოს ეროვნული სტატისტიკური სამსახური. თბილისი, 2013.

17. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული: 2012 / საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. – თბილისი, 2013.

18. ქარჩავა თ. თანაინვესტირების ფონდში უკვე 6 მილიარდი დოლარია აკუმულირებული. 2013-09-30.
www.for.ge/view.php?for_id=27126&cat=1

19. ქველაძე ქ. ინოვაციების პოლიტიკა ტურიზმის განვითარებაში. – პროფ. გ. პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული: “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”. თბილისი, 2013.

20. Burduli V., Abesadze R. Sectoral, Technological, and Institutional-Organizational Structures of the Georgian Economy: Development Issues in the Context of Globalization. – The Caucasus & Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies. Volume 7. Issue 1-2. CA&CC Press. SWEDEN, 2013.

21. Ананьин О., Хайткулов Р., Шестаков Д. Вашингтонский консенсус: пейзаж после битв. – МЭиМО, 2010, №12.

22. Беридзе Т. Национальная экономическая модель: альтернатива глобализации? – Кавказ & Глобализация. Журнал социально-политических и экономических исследований. Том 1 (3). CA&CC Press. ШВЕЦИЯ, 2007.

23. Бурдули В. Генезис и пути преодоления аграрного кризиса в Грузии. – Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 90-th Birth Anniversary of Professor George Papava: Actual Problems of Economies of Post-Communist Countries at Current Stage. Tbilisi: 2013.

24. Бурдули В., Датунашвили Л. Согласованное развитие смежных отраслей сельского хозяйства и промышленности – важное условие преодоления аграрного кризиса. – В сб.: Bioeconomy and Sustainable Development of Agriculture. Proceedings of II International Scientific-Practical Conference. Tbilisi: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, 2013.

25. Бурдули В. Пути развития отраслевой и технологической структуры экономики страны в условиях глобализации. – Ekonomisti (ekonomisti), 2012, #3.

26. Бурдули В., Церетели Г. Проблемы динамизации экономического развития Грузии. – Известия АН Грузии. Серия экономики. 1999, №3-4.

27. Бурдули В., Церетели Г. Финансовая система Грузии и проблемы развития и структурной организации производства. – Известия АН Грузии. Серия экономики. 1998, №4.

28. Калинин А. Построение сбалансированной промышленной политики: вопросы структурирования целей, задач, инструментов. – Вопросы экономики, 2012, №4.

29. ОЭСР: Ускорение роста ВВП в РФ возможно лишь в случае структурных реформ. – Интернет. Новости Google. 19 ноября 2013 г.

Vakhtang Burduli

**THE SHORTCOMING OF SECTORAL STRUCTURE OF
ECONOMY OF GEORGIA AND THE WAYS OF
ITS IMPROVEMENT**

Annotation

The paper analyzes the sectoral structure of economy of Georgia. The modern industrial structure of Georgia is extremely inefficient: the export-import balance in the context of main sectors of economy is very negative; the level of self-sufficiency of economy is very low. In the paper the ways to improve the sectoral structure of economy with a focus on achieving near-term positive structural effect are outlined and justified. It is shown that to achieve this objective in the country should be structurally sectoral policy and instruments of coordination of its implementation.

George Berulava

**INTER-FIRM INFORMAL RELATIONS AND
THEIR IMPACT ON FIRM'S PERFORMANCE**

The experience of transition economies shows that one of the key issues in the process of a market transformation of centrally-planned system is a creation of consistent and reliable institutional framework (World Bank, 2001; World Bank, 2002). The importance of the proper institutional framework for economic development stems from its ability to shape incentive structure of economic agents, which influences their investment and innovation decisions (Johnson, McMillan and Woodruff, 2002). According to North (1990), the existing difference in economic development levels among countries can be explained by the differences in an institutional envi-

ronment, which involves both formal and informal rules of governing of a market economy. The lack of such institutions results in various types of market frictions, which hamper productive performance of firms in transition. In particular, market frictions such as the shortage of market information about partners and improper legal system of contract enforcement have a substantial impact on the efficiency of inter-firm relations (McMillan and Woodruff, 1999). In the absence of sound formal institutions of contract enforcement, businesses in transition employ informal relational mechanisms of governance based on trust. Though the importance of such trust-based relations for firms in transition economies is emphasized in a significant number of academic papers its affect on economic performance of firms remains relatively unstudied. Do firms that rely on trust in dealing with their partners are better off than firms that don't trust their partners? Despite its importance there is no empirical answer to this question to the moment. One of the reasons of the lack of empirical studies of this problem is the methodological difficulty related to determination of the causal link between trust-based governance and business performance.

The present paper seeks to fill this gap by exploring the effects of trust-based relations on business performance of firms in transition economies. To overcome the methodological problem of the causality identification, propensity score matching techniques (Rosenbaum and Rubin, 1983) is employed in the paper. The results of this study are intended to improve the understanding of the consequences of trust-based relations for the business performance of firms in transition economies, and thus they extend the existing theoretical framework.

The key element of informal or relational governance is the trust (Bradach and Eccles, 1989). The concept of trust that underlies relational contractual arrangements is based on social norms and personal relations (Lewis, 1985). Heide and John (1992) show that norms play a very important role in structuring economically efficient relationships between independent firms. They argue that supportive norms have significant economic value when specific assets need to be safeguarded. Mitigating possibility for opportunistic behavior and reducing uncertainty, trust reduces pressure toward vertical integration (Granovetter, 1985). Macaulay (Macaulay, 1963) in his preliminary study of non-contractual relations in business found that the norms of keeping commitments impose obligations on parties to transactions at the cost of damaging personal relationships. Arrow emphasizing the role of trust as a control mechanism defines it as "...an important lubricant of a social system" (Arrow, 1974; p. 23). He states that "...In the absence of trust, it would become very costly to arrange for alternative sanctions and guarantees, and many opportunities deriving from mutually beneficial co-

operation would have to be forgone." (Arrow, 1969; p. 62). The role of informal trust-based institutions takes on special significance for firms operating in transition economies. Such institutions allow firms to cope with the issues of high transaction costs, uncertainty and scarce information in dealing with their partners and thus facilitate smooth functioning of the economies in transition.

The performance of trust-based informal institutions in transition economies has been explored in a number of studies. Raiser, Allan and Steves (2004) based on the data from a large survey of firms across 26 transition countries examine the determinants of trust in the transition process. Using 'the level of prepayment demanded by suppliers from their customers in advance of delivery' as a proxy for trust they confirm earlier findings that trust is higher where firms have confidence in third party enforcement through the legal system. Other findings of the study can be summarized as follows: the fairness and honesty of the courts are a more important determinant of inter-firm trust as compared to the courts' efficiency or ability to enforce decisions; networks based around personal ties – family and friends – and business associations are important determinants of the development of trust, while business networks based on enterprise insiders and government agencies are not; country-level effects are significantly more important factors of inter-firm trust than are firm-level effects. Berulava and Lezhava (2008) using data from a sample of Georgian manufacturing enterprises find that trust along with traditional dimensions of transaction cost economics (asset specificity and uncertainty) has a significant impact on the choice of exchange governance mode. They discovered that trust produced by informal institutions such as networks comprised from friends and relatives as well as from business associations play important role in facilitating relationships between manufacturers and distributors in Georgia. Steer and Sen (2010) study the role of informal and formal institutions behind the growth of private sector in Vietnam. They show that firms have increasingly taken on risks in their transactions in spite of weak formal institutions. According to the results of the study, informal institutions remain important as mechanisms of risk management even as the economy matures and new formal institutions gradually develop.

McMillan and Woodruff (1999) examining trade credit issues in Vietnam find that in a weak contract enforcement environment, informal institutions serve as a substitute to a legal system. In particular, business network formed by relatives or friends functions as important source of information, thus generating trust and promoting exchange. Similarly, the survey of managers of privately-owned manufacturing firms in Russia, Ukraine, Slovakia and Romania provides evidence that relationship con-

tracting works as a substitute for the courts (Johnson, McMillan and Woodruff, 1999). The same time, the authors find that though relational contracting was the basis of the most transactions in all of the countries, the law also did matter. The study results suggest that information from other economic agents, long period of cooperation and high switching costs support trade credit.

Though trust-based relational contracting is generally viewed as substitutes for complex contracts in interorganizational exchanges, there is some evidence that formal contracts and relational governance function as complements (Poppo and Zenger, 2002). Using data from a sample of information service exchanges, Poppo and Zenger (2002) find empirical support for the proposition that formal and informal relations complement each other.

Summarizing, the existing research reveals that trust-based contracting can work as a substitute or complement for legal institutions, thus reducing transaction costs and facilitating exchange between firms. However, the same time the literature acknowledges that such type of relationships can cause some inefficiency in firm's performance as well. For instance, McMillan and Woodruff (1999) argue that informal relationships come with efficiency costs, since better exchange opportunities from economic agents outside of the network could be lost. Similarly, according to Johnson, McMillan and Woodruff (1999), relational contracting along with aiding contract can bring some inefficiency. Thus the question of interest is the net result of the trust-based relation's affect on the business performance. Are firms better off when they are engaged in informal relations with partners or the opposite statement is true?

Despite its importance, to the moment the overall impact of informal contract relationships on the firm's performance remains relatively unstudied in economic literature. The existing studies of trust-based relations focus mainly on exploration of its determinants and various types of governance structures, while economic consequences of such relationship received very sparse attention from academicians. The lack of the interest from academicians to the empirical studies of the link between relational contracting and firm's performance can be explained by the distinctive emphasis within existing relevant theories as well as by methodological difficulties. According to Sako (2002) the functionalist approach of transaction cost economics (TCE) paradigm shifts attentions of researchers from outcomes of relational contracting to its determinants. She states that according to TCE researchers "...whatever governance structure exists is best for the organization given its environment and circumstances." (Sako, 2002; p.93) Notwithstanding of the above arguments, we believe that the identification

of whether the trust-based contracting represents the best governance option for firms in transition economies still is topical. This paper aims to shed light on exactly this issue by exploring the effect of trust-based relations on various indicators of firm's performance in transition economies. In particular the main research question of the paper is as follows

- Do firms employing trust-based relations perform better in terms of productivity, innovations, and sales than firms not relying on such institutions?

To get the answer on this question, first of all let's consider the ways in which trust-based relationships can improve firm's functioning. Sako (2002) emphasizes three mechanisms through which trust may enhance business performance. First, trust-based relationship allows for reducing of transaction costs and thus it ensures the most efficient governance structure. Second, trust stimulates investments in specific assets, which in turn guarantees future returns and productivity growth. Third, trust encourages orientation towards joint problem solving in such matters as cost reduction, innovation, management promoting thus continuous learning and enhancement. Based on the empirical study of automotive industry in Japan and USA the author shows that supplier's trust of customers generally is associated with its better performance in terms of costs, profit margins, just-in-time (JIT) delivery and joint problem solving (Sako, 2002). Similarly, Dyer (1996) based on the results of his empirical study, emphasizes asset co-specialization and lower transaction costs (which are outcomes of trust-based hybrid/alliance governance structures) among the factors that provide Japanese automotive firms with competitive advantage over their U.S counterparts.

Helper and Sako (1995) examine the links between trust-based relationship and business performance. The authors show that long-term, closely linked relationships have performance advantages for automakers and their suppliers in both the United State and Japan. Dyer and Wujin Chu (2003) in their study of the relationship between supplier trust in the buyer and transaction costs and information sharing in supplier-automaker exchange relationships in the U.S., Japan, and Korea, find that perceived trustworthiness reduces transaction costs and is correlated with greater information sharing in supplier-buyer relationships. The authors argue that trust is unique as a governance mechanism because it not only minimizes transaction costs, but also has a mutually causal relationship with information sharing which also creates value in the exchange relationship. The relational contracting proved its efficiency in transition economic environment as well. Hendley, Murrell, and Ryterman (1998) in their study of transactional strategies of Russian enterprises found that during transition, strate-

gies that use trust have a critical importance as well as personal relationships.

Based on the review of the results of existing studies, the research hypothesis of the paper can be formulated as follows: ***employing informal trust-based relations improves overall performance of firms in transition economies.***

It worth to mention, that though the existing empirical studies reveal positive association between informal relationships and firm's performance they say nothing about the casual link between these variables. Is trust a cause of a better business performance? Or is the reverse causation true. This question remains unanswered to the moment. Among the methodological issues mentioned above, the problem of identification of the direction of the causal link between trust-based relations and business performance is a prominent one. Exactly this methodological problem explains for the most part why this link remains relatively unstudied to the moment. In this paper we plan to overcome the problem of identification of the casual link between trust-based relations and business performance by employing propensity score matching procedure (PSM) (Rosenbaum and Rubin, 1983).

In particular, we address this problem by using propensity score matching method to establish counterfactuals for firms that provide trade credit to their customers, and matching these companies with similar firms that don't trust their customers based on characteristics that affect both the probability of choice for providing trade credit and business performance outcomes. Specifically, we employed covariates that reflect trust of economic agents to the legal system as well as to information provided by networks from friend, relatives, colleagues, partners, business associations and government agencies; degree of competition and pressure on the firm to innovate from customers, domestic and foreign competitors; variables that reflect experience of the firms in dealing with partners and a couple of financial indicators; industry and country controls. The study was conducted using data from a large survey of firms across 28 transition economies.

The main contribution of this study is that it provides new empirical insights into the casual link between trust-based relations and business performance of firms in transition economies. The results of the study suggest that informal trust-based institutions of contract governance represent an important way for enhancing of business performance in transition economies. To say distinctly, our findings indicate that in transition economies trade credits positively affect the business performance of firms. In particular, trust-based relations are associated with increased sales. They provide incentives for more intensive innovation activities and ensure higher labor productivity rates. The firms that trust their partners are characterized by

larger proportions of reinvested profits as well. The main explanation of these findings is that developing of trust among economic agents allows for reduction of transaction costs, stimulates learning and continuous improvement; makes incentives for innovative activities (Sako, 2002) and thus it helps firms in enhancing of their overall business performance. Though, trust-based relations always contain a potential threat of inefficiencies that can arise when low-cost new entrant is excluded (McMillan and Woodruff, 1999), our results suggest that in the end such relationships are beneficial for firms in transition.

The data used in the analysis is well-balanced that makes the results of the study more reliable. However, the sensitivity test indicates that while the estimated effects of trade credit on some indicators of business performance is quite robust, its impacts on the other outcomes are rather sensitive to hidden bias. Another limitation of the study is that it employs only one proxy for trust-based relations and a limited number of performance outcomes indicators.

Thus, for the future research, we propose to investigate the casual links between trust-based relationships and business performance using alternative methods, including instrumental variables technique; employing various proxies for trust and diverse outcome variables. This will allow to supplement the propensity score matching procedure used in this study and to verify the robustness of our findings.

References

1. Arrow, K.J. (1969) "The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non- Market Allocation," in: *The Analysis and Evaluation of Public Expenditures: The PBB-System*, Joint Economic Committee, 91-st Cong., 1-st sess. (Washington D.C.: Government Printing Office).
2. Arrow, K.J. (1974) *The Limits of Organization* (New York: Norton).
3. Becker, S.O., and M. Caliendo (2007) "Sensitivity analysis for average treatment effects", *The Stata Journal*, 7(1), 71-83.
4. Berulava G. and D. Lezhava (2008) "The Impact of Trust on the Mode of Transaction Governance between Manufacturer and Distributor: Evidence from Georgia", *Eurasian Journal of Business and Economics*, Volume 1, № 2 (November), pp.1-32.
5. Bradach, J.L. and R.G. Eccles (1989) "Price, Authority, and Trust: From Ideal Types to Plural Forms," *Annual Review of Sociology* **15**, 97-118.

6. Dyer, J. H. and W. Chu (2003) "The Role of Trustworthiness in Reducing Transaction Costs and Improving Performance: Empirical Evidence from the United States, Japan and Korea." *Organization Science*. Jan/Feb, Vol. 14 Issue 1, pp: 57-68.
7. **Dyer, J. H.** (1996) "Does Governance Matter? **Keiretsu** Alliances and Asset Specificity as Sources of Japanese Competitive Advantage." *Organization Science*. Nov/Dec96, Vol. 7 Issue 6, pp: 649-666.
8. Granovetter, M. (1985) "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness," *The American Journal of Sociology* **91** (3), 481-510.
9. **Heide, J. B.** and **G. John** (1992) "Do Norms Matter in Marketing Relationships?" *Journal of Marketing*, Vol. 56 Issue 2, pp: 32-44.
10. Helper, S. and M. Sako (1995) "Supplier Relations in the Auto Industry in Japan and the USA: Are they Converging?" *Sloan Management Review*, (Spring), pp: 77-84.
11. Hendley, K., P. Murrell, and R. Ryterman (1998) "Law, Relationships, and Private Enforcement: Transactional Strategies of Russian Enterprises," *WDI Working Paper No.72*, November.
12. Johnson S., J. McMillan and C. Woodruff (1999). "Contract Enforcement in Transition," *CESifo Working Paper Series, WP №211*.
13. Johnson S., J. McMillan and C. Woodruff (2002). "Property Rights and Finance," *American Economic Review*, Vol. 92 (5), pp. 1335-1356.
14. Lewis, D.J. and A. Weigert (1985) "Trust as a Social Reality," *Social Forces* **63** (4), 967-985.
15. Macaulay, S. (1963) "Non-Contractual Relations in Business: A Preliminary Study," *American Sociological Review* **28** (1), 55-67.
16. McMillan, J. and C. Woodruff (1999) "Interfirm Relationships and Informal Credit in Vietnam," *Quarterly Journal of Economics*, No. 114, November, 1285-1320.
17. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Poppo L. and T. Zenger (2002) "Do Formal Contracts and Relational Governance Function as Substitutes or Complements?" *Strategic Management Journal*, 23, pp. 707-725.
19. Raiser, M., R. Allan, and F. Steves (2004) "Trust in Transition: Cross Country and Firm Evidence," *Working Paper No.640* (Ann Arbor: The William Davidson Institute, University of Michigan).
20. Rosenbaum, P. R., and D. B. Rubin (1983) "The Central Role of Propensity Score in Observational Studies for Causal Effects," *Biometrika*, Vol. 70(1), pp. 41-55.

21. Sako, M. (2002) "Does Trust Improve Business Performance?" in: Christel Lane and Reinhard Bachmann, eds., *Trust Within and Between Organizations: Conceptual Issues and Empirical Applications* (Oxford: Oxford University Press).
22. Steer, L. and K. Sen (2010) "Formal and **Informal** Institutions in a Transition Economy: The Case of Vietnam." *World Development*, Vol. 38 Issue 11, pp: 1603-1615.
23. World Bank (2001). *World Development Report 2002: Building Institutions for Markets*. The World Bank, Washington DC.
24. World Bank (2002). *Transition – The First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*. The World Bank, Washington DC.

George Berulava

INTER-FIRM INFORMAL RELATIONS AND THEIR IMPACT ON FIRM'S PERFORMANCE

Annotation

The purpose of this paper is to analyze the impact of trust-based relations on firm's performance in transition economies. The trade credit variable is used as a proxy of trust-based relations and the propensity score matching method is employed to establish casual link between relational governance and business performance in the study. The research is conducted using data from a large survey of firms across 28 transition economies. The results of the study suggest that informal trust-based institutions of contract governance represent an important way for enhancing of business performance. To say distinctly, our findings indicate that in transition economies trade credits positively affect firms' sales growth. They provide incentives for more intensive innovation activities and ensure higher labor productivity rates. The firms that trust their partners are characterized by larger proportions of reinvested profits as well. The main contribution of this paper is that it provides new empirical insights into the casual link between trust-based relations and business performance of firms in transition economies.

**გლობალიზაცია და ენერგეტიკული პოლიტიკის
თანამედროვე გამოწვევები**

თანამედროვე გლობალიზაცია წარმოადგენს მსოფლიოს განვითარების თვისებრივად ახალ მოვლენას, რომელიც მოიცავს საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს. სწორედ გლობალიზაციისათვისაა დამახასიათებელი ეროვნული და გლობალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების ადგილების გადანაცვლება. გლობალიზაციის განვითარებასთან ერთად იზრდება საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების წამყვანი, პრიორიტეტული როლი. დღეს უფრო მეტად მნიშვნელოვანია მსოფლიო ეკონომიკური სისტემების ერთიანი წესის შემუშავება და მისი დანერგვა-გატარება თითოეული ქვეყნის ეკონომიკაში. თუმცა ეს პროცესი საკმაოდ რთულია და ძლიერი ქვეყნების ეკონომიკური სისტემებიც ძნელად ეგუება გლობალური ეკონომიკის მოთხოვნებს. ხშირად ამ მიმართულებებით უშუალოდ არიან ჩართულნი საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტები. დასამალი არ არის, ზოგჯერ მათ საქმიანობას, გლობალიზაციის პროცესების დაჩქარების მიზნით ცალკეული ქვეყნების მიმართ (პირველ რიგში პოსტკომუნისტური) თავსმოსხვეული და ძალდატანებითი ხასიათი აქვს, რაც ხშირად პოზიტიურის ნაცვლად უდავოდ ნეგატიურის მომტანია.

გლობალიზაცია არის პროცესი, რომელიც ასახავს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების წინაშე წამოჭრილი პრობლემების გადაჭრის ერთიანი გზების ძიებას. ეს შეიძლება იყოს როგორც ეკოლოგიური, სასურსათო, ჯანმრთელობის დაცვის და სხვა სფეროების მომცველი. ერთი შეხედვით გლობალიზაციის იმანენტური ბუნება სხვა არაფერია, თუ არა ეკონომიკების ერთიანი სოციალური ორიენტაცია. “გლობალიზაცია ქმნის თანამშრომლობის ახალ ფართო არეალს, სადაც პოლიტიკურ ბარიერთა გაუქმების შედეგად იქმნება კონკურენციის მანამდე არნახული პირობები“ [2, გვ. 372].

გლობალიზაციის პროცესი ხასიათდება მთელი რიგი ფაქტორებით, რომელთაგან შეიძლება გამოვყოთ ტრანსნაციონალური ქსელების განვითარება, საფინანსო სფეროს სწრაფი გლობალიზაცია, ინფორმაციულ ტექნოლოგიათა განვითარება და მსოფლიო ეკონომიკების ღიბერალიზაცია (ეს უკანასკნელი ბოლო 5 წელიწადია მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის გამო

ხშირად ნაკლებადაა გამოხატული). რაც ყველაზე მნიშვნელოვანი და თვალშისაცემია, მიმდინარეობს ინტეგრაციული რეგიონული ეკონომიკური ბლოკების ჩამოყალიბება. “დღეისათვის უახლოესი ტექნოლოგიების 80% იქმნება ტრანსნაციონალური კორპორაციების მიერ, ხშირ შემთხვევაში მათი საქმიანობა მათივე მთავრობების საქმიანობის ადეკვატურია” [4, გვ. 41].

დასამალი არ არის, რომ თანამედროვე მსოფლიო ინტეგრაციას, გლობალიზაციის პროცესს, გააჩნია როგორც პოზიტიური, ასევე ნეგატიური მხარეებიც. ამერიკელი მეცნიერის ივალერშტაინის აზრით, “გლობალიზაცია სხვა არაფერია, თუ არა თანამედროვე სინამდვილის უდიდესი შეცდომა, სახელისუფლებო დაჯგუფებების მიერ თავსმოხვეული სიცრუე, ანუ პროცესი, რომელიც არ წარმოადგენს თვისებრივად ახალ მოვლენას” [12, გვ. 15]. გლობალიზაციის ნეგატიური ბუნების მკაფიო გამოხატულებაა ასე გაწეილი მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი, რომელიც ფაქტობრივად “დომინოს პრინციპით” მეტ-ნაკლებად მოედო სხვადასხვა კონტინენტებსა თუ ქვეყნების ეკონომიკებს. სწორედ ამიტომაც, ჯერ კიდევ სიდრმისეულად ვერ გაერკვა მსოფლიო თანამედროვე ეკონომიკური კრიზისის წარმოშობის მიზეზებსა თუ მის თავისებურებებში. თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში ქვეყნის ადგილს განსაზღვრავს ადამიანისეული კაპიტალის ხარისხი. დღეისათვის გლობალიზაცია მასშტაბურ გავლენას ახდენს ეკონომიკური ურთიერთობების მთელ კომპლექსზე და ხელს უწყობს გლობალური კონკურენციის ჩამოყალიბებას [5, გვ. 28].

თანამედროვე გლობალიზაციის თავისებურებანი დიდ გავლენას ახდენს ენერგეტიკული დერეფნების განვითარების ხასიათზე. მათ შორის ეს გავლენები განსხვავებულია რეგიონებისა და ქვეყნების ტერიტორიების მიხედვით. პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისები სწორედ მთავარი განმსაზღვრელია ენერგომატარებლების ფასების, მილსადენების მშენებლობების და ზოგადად ახალი ენერგო ტრანსნაციონალური კომპანიების ჩამოყალიბების. “დასამალი არ არის, რომ იმ მრავალრიცხოვან გამოწვევათა შორის, რომელთა გადაჭრა აუცილებელია დღევანდელ საქართველოში, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქვეყნის ეკონომიკის საიმედო და უსაფრთხო ენერგოუზრუნველყოფა” [7, გვ. 175]. ცნობილია, რომ გასული საუკუნის 90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ძალზე აქტუალური გახდა სათბობ-წიაღისეულით მდიდარი კასპისპირეთისა და ცენტრალური აზიის მსოფლიო ეკონომიკურ პროცესებში ინტე-

გრაფია. “ენერგორესურსების მოზიდვის ალტერნატიული წყაროების განვითარებისათვის ევროკავშირი აქტიურ ნაბიჯებს დგამს და სამხრეთკავკასიის სატრანზიტო კორიდორი ერთ-ერთ ასეთ აქტიურ ბაზად განიხილება“ [3, გვ. 245]. საქართველოს გეოპოლიტიკურმა მდგომარეობამ იგი მოაქცია გლობალურ ინტერესთა სფეროში, “გეოპოლიტიკური მდებარეობით საქართველო წარმოადგენს ხიდს დასავლეთსა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებს შორის, ამიტომ ცდილობს დაიკავოს საკუთარი გეოპოლიტიკური სტრატეგიის ადეკვატური ადგილი მსოფლიო ცივილიზაციის პროცესებში და ამით ხელი შეუწყოს ღია ეკონომიკის განვითარებას” [1, გვ. 32].

ჩვენს კვლევაში ვეცადეთ წარმოგვედინა თუ როგორი სპეციფიკით ხასიათდება და რა ტენდენციებია დღევანდელ მსოფლიო გლობალურ ენერგეტიკულ სივრცეში, როგორია ენერგეტიკული პოლიტიკის თანამედროვე გამოწვევები.

ბოლო წლებში ენერგეტიკის სფეროში მოხდა გლობალური კატაკლიზმები - “ფუკუსიმას” ატომური სადგურის ავარია იაპონიაში, მექსიკის ყურეში BP-ს პლატფორმის ხანძარი, “არაბული გაზაფხულის” ამბოხებები, რამაც ევროპის ენერგომომარაგება შეაფერხა. მათი გავლენით გამწვავდა მილსადენების კონტროლის, მათი ახალი მარშრუტების ხელმისაწვდომობის, ეკოლოგიურად სუფთა გაზით დენის სხვა წყაროების ჩანაცვლების პრობლემები. აღნიშნულის ფონზე, შემოგებას “დახარბებული” ზოგი ქვეყანა თავისი აფილირებული კომპანიებით იწვევენ ენერგეტიკული ბაზრების მონოპოლიზაციას და რეგიონალიზაციას, რაც გალობალური გაზის ბაზრის ფორმირებას უშლის ხელს.

სირიის კონფლიქტის მიზეზი ერთი მხრივ, “არაბული გაზაფხულის” გამოძახილია, მეორე მხრივ კი, ესაა გაზის ძიება გაზის გლობალური, მონოპოლიებისაგან თავისუფალი ბაზრის ჩამოყალიბებისაკენ. ეს გაზა საქართველოზეც გადის, ვინაიდან სამხრეთ კავკასია ევროკავშირის გაზმომარაგების დივერსიფიკაციის ერთ-ერთი მარშრუტია. ეს მარშრუტი მოიცავს: ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის და ბაქო-სუფსას ნავთობსადენებს, “სამხრეთკავკასიურ გაზსადენს” (ბაქო-თბილისი-ერზერუმი), ასევე მომავალი ევროკავშირის “სამხრეთის გაზის დერეფნის» (მათ შორის: “ნაბუქო-უესტი”, “ტრანსადრიატიკული გაზსადენი”, “ინტერკონექტორი თურქეთი-საბერძნეთი-იტალია” და “თეთრი ნაკადი”), აზერბაიჯანი-თურქეთის “ტანაპის” გაზსადენის (“სამ-

ხრეთკავკასიური გაზსადენის” გაგრძელება) და აზერბაიჯანის საქართველო-რუმინეთი-უნგრეთის “აგრის” (LNG) პროექტებს.

ამასთან, აზერბაიჯანის “შაჰ-დენიზი 2”-ის გაზის ევროპაში ტრანსპორტირების ტენდერის შედეგები უკვე ცნობილია - «ნაბუქო-უესტთან» კონკურენციაში გაიმარჯვა «ტრანსადრიატიკული გაზსადენის» - «ტაპ» პროექტმა. შესაბამისად ამ ტენდერის გავლენა საქართველოზე უკვე საგრძნობია. საქართველოსთვის პრინციპული მნიშვნელობა არ ჰქონდა, თუ ამ კომპანიებიდან რომელი გაიმარჯვებდა, ვინაიდან “შაჰ-დენიზი 2”-ის გაზის ნებისმიერ შემთხვევაში გატარება, 2014 წლიდან ქვეყანას დამატებით 2 მლრდ დოლარის ინვესტიციებს მოუტანს. აქედან 400 მლნ დოლარს ადგილობრივი კომპანიები მიიღებენ. ამასთან, გარდა იმისა, რომ ინვესტიციები დასაქმებასა და საგადამხდელო ბალანსის გაუმჯობესებაზე იქონიებენ დადებით გავლენას, მათი განხორციელებით შექმნილი გაზსადენი გაზმომარაგებასაც გააუმჯობესებს. საქმე ისაა, რომ 2012 წ. ქვეყანაში იმპორტირებული იყო დაახლოებით 1.96 მლრდ კუბმეტრი გაზი. ამით მისი გაზზე მოთხოვნის 40-50% კმაყოფილდებოდა, დანარჩენი დეფიციტია. “შაჰ-დენიზი 2”-ის გატარებით თბილისი, პროექტის პირველივე ეტაპზე (2018 წელს დაგეგმილია 16 მლრდ კუბმეტრი გაზის ტრანზიტი), მიიღებს მთელ საჭირო გაზზე ხელწვდომას [9]. ამასთან, ამერიკული ფიქლების გაზის ევროპაში იმპორტის დაწყებამ, ერთი მხრივ, და სირიის სამოქალაქო ომმა, მეორე მხრივ, შესაძლოა ნეგატიურად იმოქმედონ ზემოაღნიშნული პროექტების განხორციელებაზე, და მაშასადამე საქართველოზე, თუმცა იმავდროულად, შეიძლება ხელი შეუწყონ გაზის თავისუფალი გლობალური ბაზრის ჩამოყალიბებას.

ისტორიულად, გაზის საბადოებისა და გაზსადენების კონცენტრაცია მოხდა რამდენიმე ქვეყნის ხელში. გლობალურ ბაზრებზე ენერგომატარებლების მოთხოვნა-მიწოდების მექანიზმში ცვლილებები იმითაა გამოწვეული, რომ ბუნებრივი გაზი მხოლოდ ახლახან, სულ რაღაც 30 წელია, გახდა საწვავის ერთ-ერთი ძირითადი სახეობა. მისი დიდი ნაწილი (დაახლოებით 88-90%) მომწოდებლიდან მომხმარებელამდე გრძელვადიანი კონტრაქტებით, პირდაპირ გაზსადენებით მიეწოდება – გვერდს უვლის რა ფასწარმოქმნის საბაზრო მექანიზმს.

გლობალურ და რეგიონულ პროცესებზე გაზით ვაჭრობის გავლენა, საწვავის სხვა სახეობებთან შედარებით, ნაკლებადაა შესწავლილი. ამიტომ, საინტერესოა გეოეკონომიკური

წინააღმდეგობის ანალიზი, (ა) გაზის ბაზრის მონოპოლიზაციის; და (ბ) თავისუფალი ფასწარმოქმნისა და თხევადი ან დაჭირხლული გაზის “სოტური” (LNG, CNG - სპეციალური ტანკერებით ე.ი. მცირე პარტიებით გადატანა) ბაზრის განვითარების თვალსაზრისით.

ამ ორი წინააღმდეგობრივი ტრენდის შემცველი თანამედროვე გაზის ბაზარი თანდათან გამყიდველის (მონოპოლისტის) ბაზრიდან მყიდველის ბაზრად იქცევა. ამის მიზეზია ის, რომ მიწოდება, რომელიც დღეს არასაკმარისი ნამდვილად არ არის, დროთა განმავლობაში უფრო მოიმატებს. ამას განაპირობებს ენერგობაზრის განვითარების სამი სავარაუდო სცენარი:

- უახლოეს მომავალში აშშ-დან ფიქლების გაზის ევროპაში ექსპორტის დაწყება. უკვე ამჟამად ხდება აშშ-სთვის განკუთვნილი ინდონეზიის, ნიგერიის, ყატარის, ტრინიდადის და ტობაგოს თხევადი და დაჭირხლული გაზის ტანკერების ევროპისკენ გადამისამართება;

- ჩინეთსა და აღმოსავლეთ ევროპაში ფიქლების გაზის მოპოვება სერიოზულ ბიზნესად გადაიქცევა, რაც რუსული გაზის ბაზრის პოზიციებს შეარყევს;

- ახლო აღმოსავლეთის და ცენტრალური აზიის პოლიტიკური სიტუაცია ისე განვითარდება, რომ მეტად ხელმისაწვდომი გახდება ირანის, ყატარის, ქურთისტანისა და ახლო აღმოსავლეთის სხვა ტერიტორიების ჩვეულებრივი ბუნებრივი აირი. ამჟამად უკვე დაიწყო ირანიდან პაკისტანისა და ინდოეთისკენ IPI-ის გაზსადენის პირველი რიგის მშენებლობა. ამასთან, “საერთაშორისო ენერგეტიკული სააგენტოს” (IEA) პროგნოზით, ყოფილი სსრკ-ს, ანუ ცენტრალური აზიის ქვეყნები, მალე აზიის ბაზრებზე ჩაანაცვლებენ ყატარს, რაც მას ევროპის ბაზრისკენ “უბიძგებს” (ის 2011 წლის მონაცემით, აზიაში 50 მლრდ კუბმეტრი აირის მიმწოდებელია). ცენტრალური აზიის ქვეყნები, 2035 წლისათვის ამ ბაზრებზე გაზის უმსხვილესი ექსპორტიორები გახდებიან. დღეის მდგომარეობით, ჩინეთმა “ცენტრალურ აზიური გაზსადენით” (CAGP) უკვე 50 მლრდ კუბმეტრი თურქმენული გაზი შეისყიდა. 2035 წლისათვის ცენტრალური აზიიდან ექსპორტი მიაღწევს 180 მლრდ კუბმეტრ გაზს. მეტიც, IEA-ს პროგნოზით, უკვე 2015 წელს სამხრეთ აზიისა და შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნები მსოფლიოში გაზის უმსხვილესი იმპორტიორები იქნებიან. 2015 წელს აზიის ქვეყნების წლიური მოთხოვნა 790 მლრდ კუბმე-

ტრი იქნება. ეს მოთხოვნა, არსებული პროგნოზით, 2035 წლამდე 1350 მლრდ კუბმეტრამდე გააგრძელებს ზრდას. ამ მომენტისათვის აზია გაზის მოხმარებაში უკან ჩამოიტოვებს ჩრდილოეთ ამერიკის - ე.წ. OECD Americas-ს ქვეყნებს (კანადა, მექსიკა, ჩილე და აშშ).

აშშ-ს ფიქლების გაზის ევროპაში იმპორტის დაწყებამ, ანუ პირველმა სცენარმა, შესაძლოა კასპიისპირეთში დღეს მოქმედი BP-ის, “ექსონმობილის”, “შევერონის”, “ტოტალისა” და სხვა დასავლური კომპანიების მხრივ, რეგიონის ნახშირწყალბადებისადმი და შესაბამისად “დერეფნისადმი” ინტერესი გაანელოს. მათი ინტერესების სფერო სავარაუდოდ, აზიის ბაზრებისკენ გადაინაცვლებს.

მეორე სცენარიც რეალისტურია. საქმე ისაა, რომ ევროპის ენერგეტიკული პოლიტიკის ერთ-ერთი პრობლემა – ადგილობრივი ფიქლების გაზის უსაფრთხოების საკითხი გადაწყვეტილია. 2013 წლის 27 მარტს გამოიცა ევროკავშირის “მწვანე დოკუმენტი”, რომელიც ევროპის 2030 წლამდე კლიმატისა და ენერგეტიკის პროგნოზს მოიცავს. ენერგეტიკის ევროკომისარმა გ. ეტინგერმა, ამ დოკუმენტის გამოსვლასთან დაკავშირებით მიუთითა, რომ ფიქლების გაზი არის აბსოლუტურად უსაფრთხო და მისი ევროპის ბაზარზე გამოჩენა გაზს გააიფიცებს. აშშ, რომელიც ამ გაზს იყენებს, შიდა ბაზარზე მას ევროპის ფასთან შედარებით, უკვე ოთხჯერ იაფად ყიდის [8].

მართალია, ამჟამად მესამე სცენარი ირანისა და სირიის ირგვლივ არსებულ დაძაბულობას უკავშირდება, მაგრამ სამივე სცენარი უახლოეს წლებში სავარაუდოდ, მაინც განხორციელდება, რაც გაზის მიწოდებას გაზრდის. თავის მხრივ ეს, ევროკავშირის “სამხრეთის გაზის დერეფნის” პროექტებთან ერთად, მონოპოლიზაციის წინააღმდეგ იქნება მიმართული. ამ მხრივ ყველაზე აქტუალურია მსოფლიოს უდიდესი გაზის საბადოს – ირანის “სამხრეთის ფარსის” ანუ ყატარის “ჩრდილოეთის თაღის” (ეს საბადო ორი ქვეყნის ოფშორულ საზღვარზეა და ირანში ერთი სახელი, ყატარში კი მეორე ჰქვია) გაზის გლობალურ ბაზრებზე თავისუფალი ტრანსპორტირების პრობლემის გადაწყვეტა.

ჩვენს ხელთ არსებული ინფორმაციით, 2013 წლის თებერვალში ყატარის დედაქალაქ დოჰაში, სირიელ ოპოზიციონერებსა და აშშ-ს, საუდის არაბეთს, თურქეთს და ყატარს შორის ხელი მოეწერა საიდუმლო შეთანხმებას. ამ ხელშეკრულებით, ბ. აღ-ასადზე ოპოზიციის გამარჯვების შემთხვევაში, ყა-

ტარს უფლება მიეცემა, სირიის ტერიტორია გამოიყენოს ტრანზიტული გაზსადენის გასაყვანად ხმელთაშუა ზღვის სანაპირომდე, ანუ “ჩრდილოეთის თადის” საბადოდან, ევროპის გაზმომარაგებისათვის. ექსპერტების აზრით, ეს, სავარაუდოდ, ნიშნავს, რუსული “ნაკადების” ახალი კონკურენტული მარშრუტის გაჩენას.

ამის პარალელურად, აშშ-ში “ფიქლების რევილუციის” გავლენით, ადრე ამ ქვეყნისთვის განკუთვნილი იაფი თხევადი გაზის ევროპაში იმპორტის ზრდის გამო, რუსეთს სულ უფრო უჭირს ევროკავშირის გაზის ბაზარზე პოზიციების შენარჩუნება. დღეს უკვე თითქმის ყველა ევროპულ ქვეყანას გააჩნია თხევადი გაზის ტერმინალები. ამასთან ირანი, ნახშირწყალებადების ექსპორტზე დასავლეთის სანქციების და მზარდი ადგილობრივი მოპოვების პირობებში, სულ უფრო მეტად ინტერესდება თხევადი გაზის ახალი საექსპორტო მარშრუტებით.

ამ მიზნით მოსკოვი და თეირანი, 2014 წელს, “გაზის ექსპორტიორი ქვეყნების ფორუმის” (GECF – წევრი ქვეყნებია: ალჟირი, ბოლივია, ეკვატორი, ეკვატორიული გვინეა, ირანი, ლიბია, ნიგერია, ომანი, ყატარი, რუსეთი, ტრინიდადი და ტობაგო, არაბთა გაერთიანებული საემიროები და ვენესუელა. ხოლო ნიდერლანდები და ნორვეგია დამკვირვებლების სტატუსით სარეგებლობენ. ფორუმის გენმდივანია რუსული “სტროიტრანს-გაზის” დირექტორთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე ლეონიდ ბოხანოვსკი) სამიტზე, აპირებენ დაამტკიცონ ამ “ფორუმის” ახალი წესდება. ამ დოკუმენტით წევრ ქვეყნებს (“ოპეის” მსგავსად) შესაძლებლობა მიეცემათ უკვე არა მილსადენებით, არამედ მონოპოლიური ფასწარმოქმნით გააკონტროლონ გაზის გალობალურ ბაზარზე ბუნებრივი აირის მოპოვების და თხევადი ან დაჭირხლული აირის წარმოების კვოტები და ფასები. ამით მოხდება “ფორუმის” (GECF) ტრანსფორმაცია “გაზის ექსპორტიორი ქვეყნების ორგანიზაციად” (OGEC), ანუ “გაზ-ოპეკად”.

სხვათა შორის, ჯერ კიდევ 2006 წლის ნოემბერში, ჩრდილო-ატლანტიკური გაერთიანების მრჩეველები სამხედრო კავშირს აფრთხილებდნენ, რომ რუსეთის ნებისმიერ მცდელობაზე, შექმნას “ბუნებრივი აირის OPEC” - საწინააღმდეგო ზომები უნდა მიიღონ, რათა რუსეთმა ევროპაზე გავლენის გაძლიერება ვერ შეძლოს. მაშინ “ნატოს” ექსპერტების კონფიდენციალური კვლევის შედეგები 26 წევრი ქვეყნის ელჩებს დაეზავნა. დოკუმენტი მათ აფრთხილებდა რუსეთის მიერ აღვირ-

თან, ყატართან, ცენტრალური აზიის ქვეყნებსა და ირანთან ერთად გაზის კარტელის შექმნის თაობაზე. “ნატოს” ეკონომისტთა საბჭოს განცხადების თანახმად, რუსეთი ენერგოპოლიტიკას საკუთარი პოლიტიკური მიზნებისთვის ბოროტად იყენებს, განსაკუთრებით, საქართველოსა და უკრაინასთან მიმართებაში. სხვათა შორის, ნიგერია, ყატარი და “ფორუმის” წევრი კიდევ რამდენიმე ქვეყანა, ამგვარი კარტელის შექმნის იდეას მაშინვე თავშეკავებით შეხვდნენ.

ამრიგად, თუ ბოლო 2-3 წელიწადში ზემოთ განხილული აშშ-ს “ფიქლების რევილუციის” გამო, დაისახა მოპოლიურიდან თხევადი/დაჭირხლული გაზის (LNG/CNG) “სპოტურ” ბაზარზე გადასვლის ტენდენცია, ახალი კარტელის (OPEC) წარმოქმნა გლობალურ გაზის ბაზარს ისევე იმ მონოპოლიურ “ჭაობში” დააბრუნებს, რომელიც “სპოტური” ბაზრისა და ალტერნატიული ენერჯეტიკის განვითარებას დიდ პრობლემებს შეუქმნის.

ჯერ კიდევ 2000-იან წლებში, მსოფლიოში მესამე დახვერილი გაზის მარაგების მქონე ყატარმა, აქცენტი თხევადი გაზის მიწოდების ზრდაზე გააკეთა. თხევადი გაზის ტანკერებით ექსპორტმა ეს პატარა, ახლოაღმოსავლური ქვეყანა, გასაღების ბაზრების დივერსიფიკაციის თვალსაზრისით, გადააქცია გლობალური ენერგობაზრის დამოუკიდებელ მოთამაშედ. მაგრამ, მისი გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით, ამ ქვეყნის შემოსავლის წყაროები დიდად არის დამოკიდებული სპარსეთის ყურეში უსაფრთხოების შენარჩუნებაზე.

რეგიონში სრულმასშტაბიანი კონფლიქტის დაწყების შემთხვევაში, თეირანი იმუქრება ორმუხის სრუტის გადაკეტვით, სრუტის რომლის გავლითაც მიემართებიან ატარგასის ტანკერები. ამის გამო ყატარი, საუდის არაბეთის მსგავსად, ცდილობს განავითაროს სრუტის გვერდის ამქცევი ინფრასტრუქტურა. ამის მკაფიო მაგალითია, ახლახან დასრულებული გაზსადენი გაერთიანებული სამეიროებისა და ომანის გავლით, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში, ადვილად შეიძლება ომანის ყურემდე იქნეს მიყვანილი. მაგრამ, ეს მილსადენი ყატარს სავარაუდოდ, ორმუხის სრუტის დაკეტვით მიყენებულ ზარალს ვერ აუნახლავრებს. ამიტომ, დაახლოებით 2008 წლიდან, ყატარის ხელისუფლება ახალ პროექტზე – ევროპისკენ მიწისზედა გაზსადენის აგებაზე ზრუნავს, რომლის რესურსები შეიძლება „ჩრდილოეთის თაღის“ მდიდარ საბადოებში მოიძიოს. ამით ყატარი, ჯერ ერთი, „დაასწრებს“ სანქცირებულ ირანს ამ სა-

დავო საბადოს ათვისებას; მეორეც, ევროპისკენ მიმართული გაზის დამოუკიდებელი მარშრუტის არსებობით, თავს აარიდებს ახალი კარტელის – OGE-ის წევრობას, რომელშიც დომინანტები, სავარაუდოდ, რუსეთი და ირანი იქნებიან.

ამასთან, ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე ცვლილებების ფონზე, ყატარისთვის სავსებით რეალურია მიწისზედა გაზსადენის სამივე სატრანზიტო ქვეყნის – საუდის არაბეთის, იორდანისა და სირიის მხრივ მშენებლობის ნებართვის მიღება. გაზსადენით სირიისა და იორდანის დაინტერესება აშკარაა, რადგან ისინი ნავთობისაგან განსხვავებით, გაზის დეფიციტს განიცდიან. ამასთან, ერ-რიადისა და ამანის, აშშ-ს ნაცვლად, უკვე ევროპისკენ შებრუნებისა და რეგიონის ახალი რეალიების გათვალისწინებით, გაზსადენის აგებაში ერთადერთი დაბრკოლება ბაშარ ალ-ასადის რეჟიმია.

ამ მარშრუტის განხორციელებაში სირია მნიშვნელოვანი როლი კიდევ იმ მიზეზითაა, რომ მის ტერიტორიაზე შეიძლება არა მარტო ყატარის, არამედ ეგვიპტის გაზმაც გაიაროს. ქაიროს ახალი მთავრობა, დამატებითი შემოსავლების მისაღებად, დაინტერესებულია ბუნებრივი აირის ევროპაში მიწოდებით. ამ პროექტის წარმატების შემთხვევაში, „ძმები მუსლიმანების“ მთავრობას აღარ ეყოლება გაზის ერთადერთი მყიდველი ისრაელი, თავს აარიდებს ეგვიპტე-ისრაელის გაზსადენის გაუთავებელ აფეთქებებს და აღარ მოუწევს ამ ქვეყანაში იაფი გაზის ექსპორტისათვის მუდმივი თავის მართლება. ამდენად გასაკვირი არაა, რომ დოჰასა და ქაიროს შორის, სირიის ოპოზიციის მხრდაჭერის საკითხში, სრული ურთიერთგაგება ჩამოყალიბდა.

სირიის გავლით, თავისი ნახშირწყალბადების ხმელთაშუა ზღვის სანაპირომდე მიტანის, ყატარის მსგავსი გეგმები აქვს ირანსაც. მაგრამ ის აქცენტს სირიის ახლანდელ კლანზე აკეთებს. ერაყის ს. ჰუსეინის მტრული რეჟიმის დამხობის შემდეგ, თეირანს გაუჩნდა მმართველი ნური ალ-მალიქის შიიტური მთავრობის იმედი, რათა ერაყის გავლით სირიაში გადაამისამართოს თავისი ნახშირწყალბადები, რითაც მას მსოფლიო ბაზარზე გასვლის პერსპექტივა ექმნება. ხმელთაშუა ზღვის ნაპირზე თავისი გაზის მიყვანით, ირანს უნდდება იმის შანსი, რომ დასავლეთის სანქციების მიუხედავად, მესამე ან მეოთხე „ხელის“ შუამავლობით, მოახერხოს თავისი ენერგომატარებლების რეალიზაცია.

ამ მიზნით ჯერ კიდევ 2011 წლის ივლისში ირანს, ერაყსა და სირიას შორის გაფორმდა წლიურად 40 მლრდ კუბმეტრის სიმძლავრის, 10 მლრდ დოლარად ღირებული “მეგობრობის გაზსადენის” მშენებლობის მემორანდუმი. ამ გაზსადენის ირგვლივ უკვე კონკრეტული სამმხრივი “ჩარჩო-ხელშეკრულება” 2013 წლის თებერვლის ბოლოს იქნა ხელმოწერილი.

ზემოაღნიშნული არგუმენტი ირანს ბაშარ ალ-ასადის რეჟიმის ისეთ მხარდამჭერად აქცევს, რომ თეირანი არ ერიდება მას ღიად დაეხმაროს ფულით, მოხალისეებითა და პოლიტიკური მხარდაჭერით. თუმცა, როდის შეიძლება “მეგობრობის გაზსადენის” პროექტის დაწყება სირიაში მიმდინარე სისხლისმღვრელი სამოქალაქო ომის პირობებში, ჯერ გაურკვეველია.

სირიის კონფლიქტში ირანის გვერდით მოაზრება რუსეთიც. ბაშარ ალ-ასადის გამარჯვების შემთხვევაში, რუსეთი, როგორც “მხსნელი”, გადამწყვეტ როლს შეასრულებს სირიის გავლით ახლო აღმოსავლეთის ნახშირწყალბადების ევროპისკენ ტრანსპორტირებაში. მაშასადამე, აშშ-დან ფიქლების გაზის ექსპორტის დაწყებამდე, “გაზპრომი” შეინარჩუნებს მონოპოლიურ მდგომარეობას ევროპის ბაზარზე. ეს მისთვის აუცილებელია, ვინაიდან კონკურენციაში ის აუცილებლად დამარცხდება.

აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის შეღწეზე გაზის საბადოების მქონე ისრაელი (რომელზეც რუსეთს, ბოლო დროს, გარკვეული ზემოქმედების ბერკეტები გაუნდა) ასევე შესაძლოა, თეორიულად რუსეთ-სირია-ერაყ-ირანის გაზის კონსორციუმის პოტენციურ წევრად წარმოვიდგინოთ. სავარაუდოდ, ისრაელს ამ კონსორციუმით თავისი გაზის ევროპაში, თურქეთის გვერდის ამქცევი მარშრუტით ტრანსპორტირების იმედი აქვს.

თურქეთმა შეიძლება ბევრად უფრო კონსტრუქციული როლი შეასრულოს ირანული გაზის სირიის გავლით ტრანსპორტირებაში. ევროკავშირის “სამხრეთის გაზის დერეფნის” ეს პოტენციური ალტერნატივა ანკარამ შესაძლოა გამოიყენოს როგორც “საჯილდაო ქვა” ევროკავშირში გაწევრიანებაზე ბრიუსელთან მიმდინარე მრავალწლიან დაპირისპირებაში. ამასთან, თურქეთზე სირიის კონფლიქტის ნეგატიური ზეგავლენა, სავარაუდოდ, მისი მხრიდან შეასუსტებს აზერბაიჯანი-საქართველო-რუმინეთი-უნგრეთის «აგრის» პროექტისადმი ოპონირებას. ამიტომ არის შანსი, რომ «აგრის» განხორციელება, რომელიც დამტკიცებულ გრაფიკს უკვე ნახევარი წლით ჩა-

მორჩება, დაჩქარდეს. თუმცა, გამორიცხული არ არის, რომ აზერბაიჯან-თურქეთის «ტანაპის» პროექტის წარმატების ფონზე, ამჯერად აზერბაიჯანში შენეულა «აგრისადმი» ინტერესი. ამასთან, სავარაუდოდ ამ ინტერესის შენელების გამოსატულეებაა ის, რომ ჩვენს ხელთ არსებული გადაუშოწმებელი ინფორმაციით, ბრიტანელების მიერ მომზადებულ ტექნიკურ-ეკონომიკურ დასაბუთებაში, ადრე შეთანხმებული მარშრუტი: «სოკარის» ყულევის ტერმინალი (BST Ltd.) – კონსტანცა, იცვლება ახალი მარშრუტით: ფოთი (საქართველო) - მიდია (რუმინეთი).

სპეციალისტებს მიაჩნიათ, რომ ზემოაღნიშნული პროცესების აქტუალიზაციის გამო, იცვლება აშშ-ს პოლიტიკა ახლო აღმოსავლეთში. კერძოდ, “ფიქლების რეკოლუციის” დაწყების შემდეგ, ვაშინგტონის ინტერესები რეგიონის მიმართ, თანდათან ნაკლებად დაუკავშირდება ენერგეტიკას.

ამრიგად, 2014 წლისთვის, სავარაუდოდ ჩამოყალიბდება გაზის გლობალური ბაზრის კარტელური მონოპოლია, - OGEC. ამით გლობალური გაზის ბაზარი კვლავ გამყიდველის ბაზრის სახეს მიიღებს. პროდასავლურ ყატარს და საუდის არაბეთს მასში გაწევრიანება არ სურთ და ცდილობენ “ჩრდილოეთ თაღის” საბადოდან, სირიისა და იორდანის გავლით, ახალი გაზსადენი ააგონ.

კარტელის შექმნა ასევე გამოიწვევს ირანის “სამხრეთ ფარსიდან”, ერაყისა და იმავე სირიის გავლით ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროსკენ, “მეგობრობის გაზსადენის” აგების დაჩქარებას. ამით კარტელის მომხრეები ყატარის და საუდის არაბეთის ახალი გაზსადენის აგების შეფერხებას შეეცდებიან. მოსკოვი, სავარაუდოდ, OGEC-ის იდეის მომხრე, სირიის ბ. აღასადის მთავრობასა და ირანს დაუჭერს მხარს. ეს განხეთქილებას შეიტანს “გაზის ექსპორტიორი ქვეყნების ფორუმში” (GECF), რამაც, სავარაუდოდ, შეიძლება ყატარის და მისი მხარდამჭერების მიერ “ფორუმის” დატოვება და გაზის ბაზრების დამოუკიდებელი წვდომის გზების ძიების აქტუალიზაცია გამოიწვიოს.

ზემოაღნიშნულის გამო, ახლო აღმოსავლეთის გაზის ტრანსპორტირების მარშრუტების ცენტრში მყოფი სირიის ტერიტორიაზე დაპირიპირება კიდევ უფრო გამწვავდება, რაც რუსეთის ინტერესებშიც შედის. ვიდრე ყატარი, თურქეთი, ირანი და ევროკავშირი სირიის საკითხზე ერთმანეთთან არკვევენ ურთიერთობებს, „გაზპრომი“ აგრძელებს თავის მეგაპროექტებს, - „ჩრდილოეთის ნაკადს“ (მიმდინარეობს მესამე და მეოთხე

მიღების დამატებაზე მსჯელობა) და „სამხრეთის ნაკადს“ (წყალქვეშა სექციის მშენებლობა ახლა იწყება).

ამასთან, თუ რუსეთი მოახერხებს სირიაში ომის დასრულებამდე და ევროპული „სამხრეთის გაზის დერეფნის“ პროექტების განხორციელებამდე, თავისი მიღსადენების აგებას, ის, სავარაუდოდ, შეინარჩუნებს ევროპის ბაზარზე მონოპოლიურ მდგომარეობას, რაც მისი ბიუჯეტის შევსებისათვის კრიტიკულად აუცილებელია. ამიტომ, მოსკოვის პოზიციაა სირიის კონფლიქტის დაკონსერვება პრინციპით - „რაც უარესი, მით უკეთესი“.

თუ ახლო აღმოსავლეთში მოვლენები ზემოაღნიშნული სცენარებით განვითარდება, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სირიაში სამოქალაქო დაპირისპირების ესკალაცია მოსალოდნელია 2014 წლის შემდეგ. ეს უკავშირდება გაზის კარტელური მონოპოლის, - OGEC-ის შექმნას. მისი შექმნისა და “მეგობრობის გაზსადენის” მშენებლობის ჩასაშლელად ყატარი, საუდის არაბეთი, თურქეთი, ევროკავშირი სავარაუდოდ, გააგრძელებენ სირიის ოპოზიციის მხარდაჭერას. ამასთან, ყატარის “ჩრდილოეთ თაღის” გაზსადენის ზემოთ განხილული პროექტის განხორციელება ასევე გაზის კარტელის საწინააღმდეგო და მისი გლობალური ბაზრის შექმნისაკენ გადადგმული სერიოზული ნაბიჯი იქნება. ექსპერტების აზრით, თურქეთის სირიის მოვლენებში ჩართულობამ შეიძლება შეაფერხოს “აზერბაიჯან-თურქეთის “ტანაპის” გაზსადენის პროექტი და სტიმული მისცეს აზერბაიჯანი-საქართველო-რუმინეთი-უნგრეთის “აგრის” (LNG) პროექტის იმპლემენტაციას.

სავარაუდოდ, აშშ ღიად არ ჩაერთვება სირიის კონფლიქტში. საშუალოვადიან პერსპექტივაში, ვაშინგტონს თავისი ფიქლების ნავთობის და გაზის ექსპორტის სავარაუდოდ, 2016-2020 წლებში დაწყების კვალობაზე, სულ უფრო ნაკლებად დააინტერესებს ახლო აღმოსავლეთისა და ცენტრალური აზიის (და მაშასადამე, “სამხრეთის გაზის დერეფნის”, როგორც მისი სატრანზიტო მარშრუტის) რეგიონების გეოეკონომიკური და გეოპოლიტიკური გამოწვევები. აღსანიშნავია, რომ “სამხრეთის გაზის დერეფანს” ე.წ. არატრადიციული გაზის რესურსების განვითარებაც ემუქრება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გეგეშიძე ა. გეოპოლიტიკა. თბილისი, 1999.
2. იაკობიძე დ. გლობალური დინამიზმის ქართული

სინამდვილე. თბილისი, 2011.

3. პავლიაშვილი ს. ტრანსპორტი და კომუნიკაციები. // საქართველოს ეკონომიკა. თბილისი, “სიახლე”, 2012.

4. პავლიაშვილი ს. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და გლობალიზაციის თავისებურებანი. საერთაშორისო პრაქტიკული კონფერენციის მასალები. თსუ, 2012, 6-7 აპრილი.

5. პავლიაშვილი ს. გლობალიზაციის თანამედროვე ტენდენციები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. თსაუ, 2013.

6. პაპავა ვ. არატრადიციული ეკონომიკი. 2011.

7. ჩომახიძე დ. ენერჯეტიკის განვითარების თავისებურებები დამოუკიდებელ საქართველოში. // შრომები. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. №10, 2012.

8. Euractiv 2013. *Oettinger: Investment in building renovations is a priority*. Viewed 31 May, 2013. <http://www.euractiv.com/energy-efficiency/oettinger-investment-energy-effi-news-513371?utm>.

9. Naturalgaseurope 2013, *BP in Georgia: Interview with Neil Dunn*. Viewed 21 June 2013. <http://www.naturalgaseurope.com/interview-neil-dunn-bp-georgia-shah-deniz>.

10. Pavliashvili S. *Zigzags of Inflation in Post-Soviet Georgia*. Academy Press, San Francisco, 2011.

11. Rbc-daily 2013. *Газпрому» аукнется «сланцевая революция»*. Viewed 28 June 2013. <http://rbcdaily.ru/tek/562949986687136>".

12. Валерштаин И. *Глобализация или переходной период. Экономические стратегии*. М., №2, 2000.

13. Газета.Ру 2013. *Российский бюджет испытали на сланцевый прорыв*. Viewed 20 May 2013. <http://www.gazeta.ru/business/2013/04/11/5252025.shtml>.

*Solomon Pavliashvili
Zurab Garakanidze*

THE GLOBALIZATION AND CONTEMPORARY CHALLENGES FOR THE ENERGY POLICY

Annotation

That is the time of strengthening the Global gas market's transnational interconnections. For this purpose, Iran and Russia are going to approve the charter of the GECF - the Forum of the Countries - Exporters of Gas at the summit in Tehran scheduled in 2014. This would allow the GECF member countries to control (similar to OPEC) the pricing and the

quotas of gas production in the world markets, transforming GECF into the Organization of Gas Exporting Countries (OGEC). The appearance of such new cartel would promote the building of a new gas pipelines from Qatar through Syria to the coast of Mediterranean and from Iran (South Pars giant gas field) via Syria to the same destination. At the same time, Russia started building her new subsea (Black Sea) South Stream gas pipeline to the EU in late 2012. As the major members of the GECF – Qatar and Iran are trying to export their own gas to the EU market. Syrian territory has already become the main obstacle of this endeavour, which, in turn, could cause tensions among the GECF members. Russia as the active member of the GECF would support Damascus and Tehran in their plans on the one hand, but on the other, it is clear that any new gas pipeline built to carry gas to the coast of the Mediterranean and further to EU, contradicts the South Stream – a personal project of RF President V. Putin. Given these developments, the best option for Moscow would be the continuation of recent clashes in the Middle East.

რეზიუმე

სამსახურით პოტენციალის ზრდა როგორც პოსტსაბჭოური ეკონომიკის ბანკოთარების მნიშვნელოვანი მიმართულება

ცნება პოტენციალი წარმოსდგება ლათინური სიტყვისგან (potentia - ძალა), რაშიც იგულისხმება განსაზღვრული საშუალებები, წყაროები, მარაგები, რომელთა მობილიზება და ამოქმედება შესაძლებელია მიზნის მისაღწევად, გეგმის განსახორციელებლად, ამოცანის გადასაწყვეტად [6, 174]. ეკონომიკურ თეორიასა და პრაქტიკაში საკმაოდ დამკვიდრებულია ისეთი ტერმინები, როგორცაა: „ეკონომიკური პოტენციალი“, „საწარმოო პოტენციალი“, „შრომითი პოტენციალი“, „მეცნიერულ-ტექნიკური პოტენციალი“, „საექსპორტო პოტენციალი“ და სხვ. თუმცა, აღნიშნული ცნებების შინაარსის შესახებ მეცნიერ-მკვლევართა ერთიანი შეხედულება საბოლოოდ ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში საკმაოდ დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, ეკონომიკურ პოტენციალში იგულისხმება მოცემული მომენტისათვის გამოუყენებული შესაძლებლობები, რომელთა გამოყენება შეიძლება პერსპექტივაში. ასეთი მიდგომა გარკვეულწილად სწორია, მაგრამ მთლიანობაში იგი არასრული და არაზუსტია. ჩვენ სავსებით

ვიზიარებთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ეკონომიკურ პოტენციალში იგულისხმება როგორც სახეზე არსებული, ისე მომავალში ასამოქმედებელი რეზერვები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეკონომიკური პოტენციალი გაგებულნი უნდა იქნეს, როგორც მიღწეული დონისა და გამოუყენებელი შესაძლებლობების ერთობლიობა [3, 71].

ეკონომიკური პოტენციალის განსაზღვრას საფუძვლად უდევს როგორც წარმოებული პროდუქციის, ისე გაწეული მომსახურების მოცულობა, რომელიც გვიხასიათებს საზოგადოების მიერ დაგროვილ სიმდიდრეს. მას, როგორც ეკონომიკურ კაპიტორიას, გააჩნია თავისი ობიექტური და სუბიექტური შინაარსი. პირველში იგულისხმება საზოგადოებრივი და პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისთვის წარმოებული მატერიალური დოვლათი, ხოლო მეორეში – დაგროვილი შრომის გამოყენებისა და საწარმოო პროცესების მართვის სუბიექტური უნარი და შესაძლებლობები. ამასთან, ეკონომიკური პოტენციალის ობიექტური შინაარსი უფრო მეტად ვლინდება საწარმოო პოტენციალში, ხოლო სუბიექტური – მართვის პოტენციალში.

ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკონომიკური პოტენციალი არის მატერიალური წარმოების და მომსახურების სფეროში არსებული რესურსების, მათი გამოყენებული და გამოუყენებელი შესაძლებლობების ერთობლიობა, რომელზედაც არსებითადაა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარება და მოსახლეობის მატერიალურ-კულტურული კეთილდღეობის დონის ამაღლება. ამდენად, ეკონომიკური პოტენციალი შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური კატეგორია, რომელიც გადამწყვეტ როლს ასრულებს როგორც ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაჩქარებაში, ისე მოსახლეობის მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში.

ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია მისი საექსპორტო პოტენციალი, რომელშიც იგულისხმება მოცემულ ქვეყანაში წარმოებული მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების რაოდენობა, რომლის გატანა მას შეუძლია მოცემული მომენტისათვის საზღვარგარეთ და მისი საერთაშორისო ბაზრებზე რეალიზაცია. ეკონომიკური პოტენციალის მსგავსად, საექსპორტო პოტენციალიც მოიცავს როგორც ექსპორტის ფაქტობრივად

მიღწეულ დონეს, ისე მისი ზრდის ჯერ კიდევ გამოყენებულ შესაძლებლობებს.

ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის განმსაზღვრელია მისი ეკონომიკური პოტენციალი. იგი არსებითადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორია ქვეყნის ბუნებრივ-რესურსული, საწარმოო, ინფრასტრუქტურული (როგორც საწარმოო, ისე სოციალური), ინფორმაციული და ორგანიზაციული პოტენციალი. ეკონომიკური პოტენციალის მაჩვენებელთა სისტემაში მას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, რომელზედაც არსებითადაა დამოკიდებული ქვეყნის სავალუტო რესურსების მობილიზება და საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდა.

საექსპორტო პოტენციალის გამოყენების მიღწეული დონე აისახება ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის საქონელბრუნვის, კერძოდ, მისი ექსპორტის მოცულობის მაჩვენებელში, რომელიც გვიხასიათებს მოცემული ქვეყნიდან საზღვარგარეთ გატანილი და საერთაშორისო ბაზრებზე რეალიზებული საქონლისა და მომსახურების რეალურ სურათს. საექსპორტო პოტენციალის ზრდას დიდი როლი აქვს ნებისმიერი ქვეყნის, განსაკუთრებით კი გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების, კერძოდ, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის.

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ქვეყნის ხელისუფლებამ არაერთი ღონისძიება გაატარა საგარეო ვაჭრობის განვითარების მიმართულებით, რამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის განვითარებასა და მისი საექსპორტო პოტენციალის ზრდას, რაც ნათლად ჩანს 1-ლი ცხრილის მონაცემებიდან.

ცხრილი 1

საქართველოს საგარეო ვაჭრობის განვითარებისა და საექსპორტო პოტენციალის გამოყენების მაჩვენებლები 2000-2012 წწ. [7]

(მლნ აშშ დოლ.)

წლები	ბრუნვა სულ	ექსპორტი		იმპორტი		სალდო + -	ექსპორტით იმპორტის გადაფარვის %
		ბრუნვა	%	ბრუნვა	%		

2000	1032,2	322,8	31,3	7094,0	68,7	-386,5	45,5
2005	3357,2	866,2	25,8	2490,9	74,2	-1624,7	34,8
2006	4674,0	993,0	21,2	3681,0	78,8	-2688,0	27,0
2007	6447,2	1232,4	19,1	5214,5	79,9	-3982,4	23,6
2008	7800,6	1496,4	19,2	6304,8	70,5	-4809,1	23,7
2009	5500,1	1630,5	20,5	4369,5	79,5	-3238,9	25,8
2010	6934,6	1677,5	24,2	5257,1	78,8	-3979,6	31,9
2011	9246,9	2189,1	23,7	7057,8	76,3	-4868,7	31,0
2012	10220,0	2377	23,3	7842,0	76,7	-5465,0	30,3

მონაცემებიდან ჩანს, რომ ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის საქონელბრუნვა, ზოგიერთი წლების გამოკლებით, სისტემატური ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. ამასთან, ქვეყნის საქონელბრუნვის ზრდა უმეტესწილად იმპორტის ხარჯზე ხორციელდება. მიუხედავად ექსპორტის აბსოლუტური მაჩვენებლის გარკვეული ზრდისა, ზრდის დაბალი ტემპების გამო, საქონელბრუნვის მთლიან ჯამურ მაჩვენებელში, მოცემული პერიოდის მანძილზე, მისი ხვედრიწილი 31,3%-დან 23,3%-მდე შემცირდა, რაც ქვეყნის საექსპორტო შესაძლებლობების გამოყენების დაბალ დონეზე მიუთითებს.

ქვეყნის ექსპორტი განსაკუთრებით შემცირდა 2005-2009 წლებში. კერძოდ, დროის ამ მონაკვეთში იგი 25,8%-დან 20,5%-მდე დაეცა, რაც, უწინარეს ყოვლისა, რუსეთის მიერ საქართველოსათვის გამოცხადებული ცალმხრივი სავაჭრო ემბარგოთი, რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომითა და საქართველოს ეკონომიკაზე გლობალური ეკონომიკური კრიზისის გავლენით უნდა აიხსნას. ბოლო პერიოდში კი, თუმცა უმნიშვნელოდ, მაგრამ მაინც გარკვეულწილად შეიმჩნევა ქვეყნის ექსპორტის გამოცოცხლება, მისი საექსპორტო პოტენციალის გამოყენების დონის ამაღლება და ექსპორტ-იმპორტის თანაფარდობის გაუმჯობესება.

ექსპორტისა და საექსპორტო პოტენციალის გამოყენების დაბალი მაჩვენებლების გამო ქვეყანას აქვს დიდი უარყოფითი სავაჭრო საღდო, რომელიც, აგრეთვე, ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. 2000-2012 წწ. იგი 14-ჯერ და მეტად გადიდდა და 5,5 მლრდ დოლარს მიაღწია.

ცხადია, საქართველოს ექსპორტის ასეთმა არასახარბიელო მდგომარეობამ და უარყოფითი სავაჭრო საღდოს დიდმა ზრდამ ცუდი გავლენა იქონია ქვეყნის სავალუტო რესურსებისა

და ბიუჯეტის ფორმირებაზე, მოსახლეობის კეთილდღეობის დონის გაუმჯობესებაზე. თუმცა, ბოლო პერიოდში, განხორციელებული ღონისძიების შედეგად მოხდა ქვეყნის ექსპორტის დივერსიფიკაცია, რის შედეგადაც მნიშვნელოვნად შეიცვალა მისი გეოგრაფია. 2006 წლამდე საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორი იყო რუსეთი, რომლის წილად მოდიოდა ქვეყნის სავაჭრო ვაჭრობის ბრუნვის 16%. 2006 წლიდან კი, ცნობილი მიზეზების გამო, საქართველოდან რუსეთში საქონლის ექსპორტი მკვეთრად მცირდება. თუ 2005 წელს იგი 17,8%-ს უდრიდა, 2006 წლის პირველ ნახევარში ის 4,3%-მდე, ანუ 4-ჯერ და მეტად შემცირდა. ამჟამად ექსპორტის მიხედვით საქართველოს ყველაზე დიდი პარტნიორებია აზერბაიჯანი, თურქეთი, სომხეთი, ყაზახეთი, აშშ და კანადა, სადაც რეალიზდება ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის 56%-ზე მეტი.

ექსპორტის დივერსიფიკაციასთან ერთად გარკვეული ცვლილებებით ხასიათდება მისი სტრუქტურაც. ამჟამად ქვეყნის ექსპორტში პირველ ადგილზეა მსუბუქი ავტომობილები (24,6%, რეექსპორტი) შემდეგ მოდის ფეროშენადნობები, აზოტოვანი სასუქები, ოქრო, თხილი და კაკალი, რომელთა წილად მოდის მთლიანი ექსპორტის თითქმის ნახევარი (48,7%), ხოლო 10 უმსხვილესი სასაქონლო ჯგუფის წილი ექსპორტში 60%-ს აღემატება. ამასთან, საქართველო მსოფლიო ბაზარზე უფრო მეტად ნედლეულსა და ნახევარფაბრიკატებს ყიდის, რომელთა ფასი მზა პროდუქციასთან შედარებით, გაცილებით დაბალია. ქვეყნის ექსპორტში ჯერ კიდევ მცირეა მზა ნაწარმი, მათ შორის სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავებელი მრეწველობის პროდუქცია, რომლის წარმოების ეკონომიკური პოტენციალი საქართველოს რეალურად გააჩნია. აღარაფერს ვამბობთ მაღალკონკურენტუნარიან მეცნიერებატევად პროდუქციაზე, რომელიც, გასაგები მიზეზების გამო, ქართული საექსპორტო საქონლის ჩამონათვალში ამჟამად თითქმის არ არსებობს.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ისეთ საექსპორტო საქონელს, როგორიცაა ჯართი, რომელიც წლების განმავლობაში პირველ ადგილზე იყო და ამჟამადაც მას მნიშვნელოვანი პოზიცია უკავია, სამომავლო პერსპექტივა არ გააჩნია. იგი „გაჭირვების“ ექსპორტია და ბიზნესის ნორმალურ რეჟიმში ჩაყენების შემდეგ ჯართის ბიზნესი აზრს დაკარგავს.

ქართულ ექსპორტში ბოლო წლებში გაჩნდა ახალი სასაქონლო პოზიცია – ქართული ცხვრის ექსპორტი, რომე-

ლიც რამდენიმე წლის წინ თითქმის არ არსებობდა. ქართული ცხვრის შექმნით დიდად დაინტერესდნენ ჩვენი მახლობელი ქვეყნები – ირანი, ერაყი, თურქეთი, სომხეთი, აზერბაიჯანი, ყატარი და სხვ. 2009-2012 წწ. საქართველოდან ექსპორტირდა 63,5 მლნ დოლარზე მეტი ღირებულების ცხვარი. ეს მაშინ, როცა საქართველოს აქვს ხორცისა და ხორცპროდუქტების დიდი დეფიციტი. სახელმწიფომ უფრო მეტად უნდა იზრუნოს ქვეყანაში მეცხვარეობის განვითარების გზით ამ დეფიციტის დაძლევაზე. ეს იმითიცაა განპირობებული, რომ ცხვრის სულადობა ქვეყანაში წლიდან წლამდე მცირდება და ამჟამად იგი შეადგენს მხოლოდ 742,6 ათას სულს [7].

ქვეყნიდან ცხვრის ექსპორტი თუ ასე გაგრძელდება, ადვილი შესაძლებელია თუშურმა ცხვარმაც იგივე ბედი გაიზიაროს, რაც ქართულ რუხ ფუტკარს დაემართა, რომელიც ამჟამად გადაშენების პირასაა. სამომავლოდ, არაა გამორიცხული, საჭირო შეიქმნას საქართველოში სხვა ჯიშის ცხვრის შემოყვანა და მის მომრავლებაზე ზრუნვა. ამის ნიშნები ამჟამად ქვეყანაში უკვე არსებობს. 2011-2012 წლებში საქართველოში შემოყვანილ იქნა 1,6 მლნ დოლარამდე ღირებულების ცხვარი [7].

ბოლო პერიოდში საქართველომ ექსპორტის დივერსიფიკაციისა და საექსპორტო პოტენციალის რეალიზაციის ზრდის კურსი აიღო დასავლეთის (უწინარეს ყოვლისა, ევროკავშირის) ქვეყნებზე. რა თქმა უნდა, ეს უდავოდ, სწორი მიმართულებაა, რომელიც მომავალში უფრო უნდა გაფართოვდეს და გაღრმავდეს. ამასთან, ეს სრულებითაც არ ნიშნავს დსთ-ს (მათ შორის რუსეთის) ბაზრებზე უარის თქმას. ამ მიმართულებით კოალიცია „ქართული ოცნების“ ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე გადაიდგა პირველი ნაბიჯები, რის შედეგადაც მიმდინარე წლის ზაფხულში უკვე დაიწყო ქართული პროდუქციის რუსეთის ბაზარზე გატანა. უახლოეს მომავალში ეს პროცესი მიიღებს შეუქცევად ხასიათს, რაც, უდავოდ ხელს შეუწყობს ორ ქვეყანას შორის როგორც სავაჭრო-ეკონომიკური, ისე სხვა უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემების მოგვარებას.

როგორც უკვე ითქვა, ქვეყანას აქვს ძალზე დაბალი საექსპორტო მაჩვენებელი, რაც ერთხელ კიდევ მიგვანიშნებს მისი საექსპორტო პოტენციალის გამოყენების დაბალ დონეზე. ეს კი განპირობებულია იმით, რომ საქართველოში მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ბევრი დარგი, რომელიც

ადრე განსაზღვრავდა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და საექსპორტო პოტენციალის დონეს, სადღეისოდ ფაქტობრივად აღარ, ან ძალზე დაბალ დონეზე ფუნქციონირებს. ამის მთავარი მიზეზია ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებისა და ეკონომიკის მართვის პროცესში დაშვებული შეცდომები, რის შედეგადაც ქვეყნის ეკონომიკამ განიცადა დიდი ვარდნა. კერძოდ, საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ამჟამინდელი დონე უტოლდება გასული საუკუნის 90-იანი წლების მიღწეული დონის დაახლოებით 80-85%-ს [5, 7].

განსაკუთრებით ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდა ეკონომიკის ისეთი სასიცოცხლოდ აუცილებელი დარგი, როგორცაა სოფლის მეურნეობა. ბოლო ორი ათეული წლის განმავლობაში ქვეყანაში მნიშვნელოვნად შემცირდა ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოების მოცულობა, რაზეც ნათლად მეტყველებს მე-2 ცხრილის მონაცემები.

ცხრილი 2

ძირითადი სახის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოება საქართველოში 1990-2012 წწ. [5,7]

(ათ. ტონ.)

პროდუქციის დასახელება	1990	2012	2012 %-ობით 1990 წელთან
1. მარცვლეული	693,1	357,7	51,6
2. კარტოფილი	293,8	252,0	85,7
3. ბოსტნეული	443,2	200,0	45,1
4. ხილი	591,2	157,9	26,7
5. ყურძენი	691,0	144,0	20,8
6. ციტრუსები	283,1	77,0	27,2
7. ჩაის ფოთოლი	501,7	-	-
8. ხორცი	163,3	42,5	26,0
9. რძე (ათ.ლიტრ.)	702,5	474,0	67,3
10. კვერცხი (მლნ ცალ.)	810,2	589,5	72,7

მონაცემებიდან ჩანს, რომ ბოლო პერიოდში სახეზეა სოფლის მეურნეობის განვითარების დონის მკვეთრი შემცირება. ეკონომიკის ამ დარგში, სადაც დასაქმებულია ქვეყნის მოსახლეობის თითქმის ნახევარი, იქმნება მშპ-ს მხოლოდ 8,4%. შემცირება განსაკუთრებით დიდია მარცვლეულის, ბოსტნეულის, ხილის, ყურძნის, ციტრუსებისა და ხორცპროდუქტების

წარმოებაში. ქვეყანა, რომელიც მოწინავეთა რიგებში იყო ხარისხოვანი ჩაის ფოთლის წარმოებაში (1990 წ. მან შეადგინა 501,7 ათ. ტ.), ამჟამად მისი მოთხოვნის თითქმის 100% იმპორტით იფარება. საქართველო ყოველწლიურად მოიხმარს დაახლოებით 850 ათ. ტონა ხორბალს, გასულ წელს კი ჩვენ ვაწარმოეთ სულ 80 ათ. ტონა, ანუ ხორბლით თვითუზრუნველყოფამ შეადგინა დაახლოებით 9%. ეს მანველებელი ასევე დაბალია ბოსტნეულის (76%), ხორცის (74%, მ.შ. ფრინველის ხორცის-24%) წარმოებაში. ეს მაშინ, როცა ქვეყანას თავისუფლად შეუძლია ბევრი იმპორტირებული საქონლის დიდი ზომით ადგილობრივი წარმოების პროდუქციით ჩანაცვლება, თუ სრულიად იქნება გამოყენებული ადგილზე მათი წარმოების შესაძლებლობები.

საქართველოს აქვს შესანიშნავი ბუნებრივ-კლიმატური პირობები. აგროსამრეწველო სექტორში არსებული მდიდარი ტრადიციები იძლევა ფართო სექტორის უნიკალური სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოყვანისა და პროდუქციის გადამუშავების დიდ შესაძლებლობებს. ქვეყანა მდიდარია, აგრეთვე, პიდრორესურსებით, საძოვრებით, ტყით. საქართველოს აქვს საკმაოდ დენობის წიაღისეული სიმდიდრეები – მარგანეცი, ქვანახშირი, მარმარილო, დარიშხანი, ფერადი ლითონები და სხვ. ამ დარგების აღორძინების საფუძველზე ქვეყანას შეუძლია მნიშვნელოვნად დააჩქაროს ეკონომიკური განვითარება და გაზარდოს საექსპორტო პოტენციალი. ეს მსოფლიო ბანკის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგადაც დასტუდება, სადაც გამოიკვეთა ექვსი ასეთი დარგი: მეხილეობა, მებოსტნეობა, ღვინის, საშენი მასალების, ტანსაცმლის, მედიკამენტებისა და სამედიცინო მოწყობილობის წარმოება, რომელთა განვითარება შეიძლება მიღწეულ იქნეს, უწინარეს ყოვლისა, ამ დარგებში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით [2, 154, 158].

ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის ზრდას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მისი ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფა. ენერგო და მასალატეკვადი დარგების ნაცვლად, ქვეყანამ კურსი უნდა აიღოს მაღალტექნოლოგიური და მეცნიერებატეკვადი დარგების განვითარებაზე. დღეს მსოფლიო ბაზარზე დიდი მოთხოვნაა კომპიუტერულ, კერძოდ პროგრამულ მომსახურებაზე, მონაცემთა დამუშავებასა და მის ტექნიკურ უზრუნველყოფაზე, რისი განვითარების შესაძლებ-

ლობები ქვეყანას რეალურად გააჩნია. საჭიროა სახელმწიფოს ქმედითი დახმარება ამ დარგების სწრაფი აღორძინებისათვის.

გარდა ამისა, საქართველოს აქვს სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო და ტურისტული მომსახურების ზრდის დიდი პოტენციალი. ქვეყანას აქვს უნიკალური საკურორტო-რეკრეაციული რესურსები და ისტორიული ძეგლები. ამასთან, საავტომობილო, სარკინიგზო, საზღვაო, საჰაერო და მილსადენი ტრანსპორტის მშენებლობის, რეკონსტრუქცია-გადაიარაღების სამუშაოების დაჩქარების, საკომუნიკაციო და გზების მოწესრიგების შემთხვევაში (ამ მიმართულებით უკვე ბევრი რამ გააკეთდა და ასეთი სამუშაოები ახლაც გრძელდება) მნიშვნელოვნად გაიზრდება მათი გამტარუნარიანობა, ფუნქციონირების ეფექტიანობა და კონკურენტუნარიანობა, რის შედეგადაც ქვეყანას რეგიონში შეუძლია გახდეს ტურისტული და სატრანსპორტო-საკომუნიკაციო მომსახურების უმნიშვნელოვანესი ცენტრი.

ბოლო პერიოდში საქართველომ საგარეო ვაჭრობის განვითარების კურსი აიღო დასაფლეთის, პირველ ყოვლისა, ევროკავშირის ქვეყნებზე. კარგა ხანია ევროკავშირთან საქართველო სარგებლობს პრეფერენციების განზოგადებული სისტემით. გარდა ამისა, 2005 წელს ჩვენი ქვეყანა გახდა „GSP-ის ახალი სტეპის, ბენეფიციარი. თუ მანამდე ევროკავშირის ბაზარზე ჩვენ შეგვეძლო უბაჟოდ შეგვეტანა 330 დასახელების საქონელი, ახალი სტატუსის შემდეგ იგი 7200-მდე გაიზარდა. ამასთან, საქართველო შეუერთდა ეუთო-ს და მისი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნების ვაჭრობის ტექნიკური რეგულირების სისტემას, რაც წინ გადადგმული ნაბიჯია საქართველო-ევროკავშირის შორის სავაჭრო ბარიერების შემცირების, ბიზნესგარემოსა და ბიზნესურთიერთობების გაუმჯობესების გზაზე. ამასთან, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ევროკავშირის ბაზარი (განსაკუთრებით სასურსათო) საკმაოდ მკაცრი, მომთხოვნი და მაღალკონკურენტუნარიანია. იქ მოსახვედრად, სატარიფო ბარიერთან ერთად, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არასატარიფო ბარიერების გადალახვა, რაშიც იგულისხმება სტანდარტიზაციის, სერტიფიკაციისა და აკრედიტაციის სისტემების, აგრეთვე, ვეტერინარული და ფიტოსანიტარული, სურსათის ეკოლოგიური სისუფთავისა და უვნებლობის სტანდარტების დაცვა. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება რეალურად ამ ბაზარზე შეღწევა და დამკვიდრება.

საექსპორტო პროდუქციის წარმოების გადიდებასა და ექსპორტის სტიმულირებაში მნიშვნელოვანი როლი მისი დაკრედიტების სრულყოფას ეკუთვნის, სადაც ჯერ კიდევ ბევრი გადაუჭრელი პრობლემაა, რომელთაგან აღსანიშნავია საკრედიტო რესურსების დიდი დეფიციტი, მაღალი საპროცენტო განაკვეთები, შეღავათიანი კრედიტების სიმცირე და მათი ხელმიუწვდომლობა. მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში უკვე დიდი ხანია არსებობს საექსპორტო პროდუქციის წარმოებისა და ექსპორტის შეღავათიანი დაკრედიტების სისტემა. სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს დაკრედიტების ასეთი სისტემის, საკრედიტო რესურსების მოზიდვის, მათი ხელმისაწვდომობისა და ეფექტიანი გამოყენების სისტემის შექმნაზე. ჰარალელურად საჭიროა საექსპორტო კრედიტების სადაზღვეო სისტემის ფორმირება, სადაც სადაზღვეო ფუნქციების შესრულება, სახელმწიფოსთან ერთად, შეეძლებათ კერძო სადაზღვეო კომპანიებსაც.

გარდა აღნიშნულისა, ექსპორტის ხელშეწყობასა და სტიმულირებაში მნიშვნელოვან როლს საგადასახადო დაბეგვრის სისტემა ასრულებს. მიუხედავად გადასახადების არაერთგზის გადასინჯვისა, ქვეყანაში საგადასახადო განაკვეთების დონე მაინც მაღალია, რაც მეწარმეთა სამართლიან უკმაყოფილებას იწვევს. დაბეგვრის სისტემაში არსებული ნაკლოვანებები წარმოადგენს ქვეყანაში როგორც საერთოდ მეწარმეობის, ისე განსაკუთრებით ექსპორტზე ორიენტირებული დარგების განვითარების სერიოზულ დამაბრკოლებელ ფაქტორს. ამასთან, მნიშვნელოვანია ექსპორტიორებისათვის საგადასახადო შეღავათების მიცემა, რაც მნიშვნელოვან სტიმულს მისცემდა მათ საექსპორტო საქმიანობას.

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება და მისი საექსპორტო პოტენციალის ამაღლება დიდადაა დამოკიდებული უცხოური ინვესტიციების მოზიდვასა და მათ ეფექტიან გამოყენებაზე. ბოლო წლებში ქვეყანაში მათი შემოსვლა იზრდება. მარტო 2000-2012 წლებში ინვესტიციების ჯამურმა მანქვენებელმა 7 მილიარდ დოლარს გადააჭარბა. ამასთან, საჭიროა მათი მიზანმიმართული და ეფექტიანი გამოყენება. სამწუხაროდ, ქვეყანაში საინვესტიციო რესურსების დიდი ნაწილი (თითქმის ნახევარი) სახელმწიფო მმართველობის, საერთო და პირადი სარგებლობის აქტივების, კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების მიზნით გამოიყენება. მატერია-

ლური წარმოების სფეროში (კერძოდ, ექსპორტზე ორიენტირებულ დარგებში) კი მათი რაოდენობა ძალზე მცირეა. ამას ემატება ისიც, რომ სხვა არხებით შემოსული საკრედიტო-საფინანსო რესურსების დიდი ნაწილი ძირითადად სამომხმარებლო ბაზრის მოთხოვნების დაკმაყოფილებას ხმარდება, რაც სათანადოდ არ ასტიმულირებს ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური ტემპებით განვითარებასა და მისი საექსპორტო პოტენციალის ზრდას.

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და საექსპორტო პოტენციალის ამაღლების სტრატეგია უნდა ეფუძნებოდეს, ბუნებრივ-ეკონომიკური ფაქტორების გათვალისწინებით, ეკონომიკის რაციონალური დარგობრივი სტრუქტურისა და საგარეო ვაჭრობის პრიორიტეტების სწორ განსაზღვრას. ქვეყანაში მაქსიმალურად უნდა იქნეს გამოყენებული **მაპროფილებელი** დარგების განვითარების, მაღალკონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებისა და მსოფლიო ბაზრებზე გასვლის დიდი შესაძლებლობები. ამ საქმეში საჭიროა სახელმწიფოს აქტიური ჩარევა, სათანადო ეკონომიკური და ადმინისტრაციული ბერკეტების ამოქმედება, რაც მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ქვეყნის საექსპორტო პოტენციალის დონის ამაღლებას, ქართული საექსპორტო პროდუქციის ღირსების, მისი ეკოლოგიური სისუფთავის უზრუნველყოფასა და პროპაგანდას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ასათიანი რ. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა XXI საუკუნის მეორე ათწლეულის დასაწყისში, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. 10, თბ., 2012.
2. კაკულია მ. საქართველოსა და ევროკავშირის შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესაძლო მაკროეკონომიკური ეფექტი, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. 8, თბ., 2010.
3. ყუფუნია გ. საქართველოს ეკონომიკა, თბ., 2010.
4. ჯავახიშვილი რ. საქართველოს საგარეო სავაჭრო ურთიერთობების სრულყოფა გლობალიზაციის ეპოქაში, ჟურნ. „ეკონომისტი“, №5, 2012.
5. საქართველო ციფრებში 1990 წელს. თბ., 1991.
6. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8, თბ., 1984.

7. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

Revaz Javakhishvili

**THE GROWTH OF EXPORT POTENTIAL AS
AN IMPORTANT DIRECTION IN THE DEVELOPMENT OF
POST-SOVIET ECONOMY**

Annotation

Export potential is an important part of the economic potential, in which is meant the country's available production capacity of goods and services for the purpose of export and sales to international markets. It includes the unit of exports reached and the level of unused capacity of export growth in the future.

Achieved level of export potential of Georgia /Export/ is characterized by some kind of growth. However it is not used properly its real potentials. Country has unique natural economic aspects for the development of a number of export-oriented industries and especially for the development of agriculture. The government should provide adequate administrative and economic capability for the development of the mentioned fields, which will significantly contribute to the further improvement of the country's export potential.

ნაწილი არეგაბი

მრეწველობის განვითარების პრობლემები საქართველოში

საქართველოს მრეწველობაში ახლა არსებული მდგომარეობა ძალზე დამაფიქრებელია. იმ დარგებს შორის, რომელთაც ქვეყნის ეკონომიკის ტრანსფორმაციითა და გლობალური ეკონომიკური კრიზისით განპირობებულმა ვითარებამ განსაკუთრებით დიდი პრობლემები შეუქმნა, მრეწველობა მართლაც გამორჩეულია ეკონომიკის არა მარტო სხვა დარგებთან, არამედ პოსტკომუნისტურ ქვეყნებთან შედარებითაც კი. დამოუკიდებლობის აღდგენიდან განვლილი 20 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში საქართველოს მრეწველობამ ვერ შეძლო XX ს-ის 90-იან წლებში არსებულ დონემდე მიახლოება, განვითარებაზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, მაშინ, როცა ეს ყველა პოსტკომუნისტურმა სახელმწიფომ წარმატებით მოახერხა და წინაც წავიდა. როგორც ჩანს, დარგში ბევრი ისეთი პრობლემა და-

გროვდა, რომლის არათუ გადაწვევტა, არამედ გამოვლენაც კი დროში საკმაოდ დაგვიანდა.

ცნობილია, რომ სამრეწველო ინდუსტრიის განვითარება კაცობრიობის ისტორიაში კაპიტალისტური წარმოებითი ურთიერთობების აღმოცენება-დამკვიდრებას უკავშირდება. ისტორიული გამოცდილების თანახმად, ინდუსტრიული განვითარების პროცესი საკმაოდ ხანგრძლივი და წინააღმდეგობრივი ხასიათისა იყო თითქმის ყველა ქვეყანაში და იოლად არსად ჩატარებულა, იქაც კი, სადაც მისი განვითარებისათვის ხელშემწყობი ყველა პირობა არსებობდა, საკმარისი ადგილობრივი ფინანსური რესურსების ჩათვლით. ასე იყო საქართველოშიც, ხელშემშლელი პირობები ყოველთვის არსებობდა, თანაც მრავალფეროვანი და სხვადასხვა დროს საკმაოდ განსხვავებული.

ისტორიული თვალთახედვით, აკად. პ. გუგუშვილის მიხედვით, საქართველოში მრეწველობა (იგულისხმება შინა მრეწველობა) უძველეს პერიოდშიც ყოფილა განვითარებული, ჯერ კიდევ ძვ. წ. VI საუკუნეში, როცა კოლხეთმა და იბერიამ დიდ წარმატებას მიაღწია სოფლის მეურნეობის, მრეწველობის და ვაჭრობის განვითარებაში. სპილენძისა და ბრინჯაოს იარაღების პარალელურად უკვე ვრცელდებოდა ადგილობრივი წარმოების რკინის იარაღები, რაც დიდ დაწინაურებას მოასწავებდა მიწათმოქმედებასა და ხელოსნობაში, აღსანიშნავია, რომ კოლხური საფეიქრო მრეწველობის ნაწარმი – სელის ქსოვილები საუკეთესოდ ითვლებოდა იმდროინდელ მსოფლიოში [1]. თუმცა, ეკონომიკისა და სახელმწიფოებრიობის განვითარება ხშირად ფერხდებოდა და ნაღვურდებოდა გაუთავებული თავის მოხვეული ომებითა და შემოსევებით, რაც დიდი ხნით აბრკოლებდა ეკონომიკის განვითარებასა და წინსვლას. რუსეთთან მიერთების შემდეგ (1801), დამოუკიდებლობისა და სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის ფასად საქართველომ თავიდან აიცილა უცხო ქვეყნების შემოსევები, მაგრამ ფაქტობრივად, ასევე, უცხო ქვეყნის კოლონიად და მისი არაკონკურენტიანი საქონლის გასაღების ბაზად იქცა [2] „რუსეთი დაინტერესებული იყო, რომ საქართველო გადაექცია იაფი ნედლეულის წყაროდ თავისი ფაბრიკა-ქარხნებისათვის“ [3]. ცარიზმის პერიოდში საქართველოში ბევრი პრობლემა არსებობდა მსხვილი მანქანური წარმოების განვითარების თვალსაზრისით, რაც შეეხება წვრილი წარმოების განვითარებას, ცარიზმი მას ხელს არ უშლიდა და ზოგ შემთხვევაში აქეზებდა კიდევ, განსაკუთრებით ისეთ დარგებში, რომლებიც დამყარებულნი იყვნენ

ადგილობრივი ნედლეულის, განსაკუთრებით სოფლის-მეურნეობრივი ნედლეულის დამუშავებაზე და ამზადებდნენ ისეთ პროდუქტებს, რომელთაც დიდი გასავალი ჰქონდათ რუსეთის შიდა ბაზრებზე. მსხვილი კაპიტალისტური წარმოება კი ვითარდებოდა უმთავრესად ადგილობრივი მომპოვებელი მრეწველობის ისეთ დარგებში, როგორცაა სპილენძისა და ქვანახშირის, მარგანეცისა და სხვა სახის წიაღისეულის დამუშავება [1].

საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში, გასული საუკუნის ოციანი წლებიდან დაწყებული 1990 წლამდე, მრეწველობა საკმაოდ ინტენსიურად ვითარდებოდა, შედეგად 1990 წლისათვის საქართველოში ფუნქციონირებდა 1365 სამრეწველო საწარმო, საქართველო ყოფილ საბჭოთა კავშირში შემავალ რესპუბლიკებს შორის მრეწველობის განვითარების დონით მერვე ადგილზე იმყოფებოდა და ინდუსტრიულად საშუალოდ განვითარებულ ქვეყნად ითვლებოდა, აწარმოებდა 11,5 მლრდ ლარის პროდუქციას, უზრუნველყოფდა ქვეყნის ეროვნული შემოსავლის 40% და იქ დასაქმებული იყო 459,4 ათასი კაცი, მ.შ. მომპოვებელ მრეწველობაში 31,3 ათასი (6,8%) და და დამუშავებელში 428,1 ათასი (93,2%), ქვეყანა ერთ სულ მოსახლეზე აწარმოებდა 241 კგ ფოლადს, 202 კგ მზა ნაგლისს, 5,9 კგ ქიმიურ ბოჭკოს, 236 კგ ცემენტს, 5კგ ძეხვეულს, 3 დკლ ღვინოს და ა.შ. [4], თუმცა პრობლემები მრეწველობის განვითარებაში იმ პერიოდშიც და შემდგომაც მრავლად იყო, განპირობებული იმით, რომ:

1. მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურა არაოპტიმალური იყო, რამდენადაც მისი ფორმირების საფუძველი არა საკუთრივ საქართველოს ინტერესები, არამედ სსრკ ერთიანი სამეურნეო კომპლექსის ინტერესები იყო. შედეგად, უპირატესად ვითარდებოდა საკავშირო მნიშვნელობისა და სპეციალიზაციის დარგები და ძალზე სუსტად ადგილობრივი მნიშვნელობის დარგები, კერძოდ, სათბობ-ენერგეტიკული მრეწველობა, სამშენებლო მასალების, სამრეწველო და სასურსათო საქონლის წარმოება.

2. მრეწველობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, ტექნოლოგიების ჩათვლით, ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული იყო, ზოგჯერ თვით დამონტაჟების პროცესშიც კი, რამდენადაც ზოგიერთი ქარხნის მანქანა-მოწყობილობები და ტექნოლოგიური საზები სხვა ადგილებიდან დემონტაჟებული საწარმოებიდან იყო მოტანილი და ახალ ადგილზე დამონტაჟებული, მათი განახლება კი ინტენსიურად ვერ ხორციელდებო-

და, განსაკუთრებით გასული საუკუნის 90-იან წლებში და წარმოებაში მაშინ არსებული მანქანა-მოწყობილობების თითქმის 30% ათიდან ოც წლამდე და უფრო მეტი ასაკის იყო მთელ მრეწველობაში და თითქმის 40% მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში. ამასთან, ზოგიერთ საწარმოში თუ მაინც ინერგებოდა ახალი ტექნიკა, მისი ტექნიკურ-ეკონომიკური პარამეტრების მიღწევა ვერ ხერხდებოდა გამოყენების არასაკმარისი დონის, კონსტრუქციული ნაკლოვანებებისა და არცთუ ყოველთვის მაღალი ხარისხის გამო. აგრეთვე, კაპიტალაღჭურვილობის მზარდი ტემპის მიუხედავად (რომელიც ძირითადად ტრადიციულ ტექნიკურ საფუძველზე ხორციელდებოდა), შეიმჩნეოდა მისგან შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპის არა მხოლოდ ჩამორჩენა, არამედ ამ ჩამორჩენის სულ უფრო მატების ტენდენცია. ე.ი. ახალი ტექნიკის დანერგვა, რომლის გამოყენებასაც თითქოს უნდა უზრუნველყო წარმოების ინტენსიფიკაცია და კაპიტალუკუგების ამაღლება, მნიშვნელოვანწილად იქცა არსებული ტრადიციული ტექნიკის გაფართოებულ კვლავ წარმოებად და დადებითი ზეგავლენა ვერ მოახდინა წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებაზე.

3. დაქვეითებული იყო როგორც ცოცხალი, ისე განივთებული შრომის ეფექტიანობა, შედეგად, დაცემული წარმოების ეფექტიანობა და წარმოებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობა. ამ უკანასკნელმა ახალი პრობლემები წარმოშვა პროდუქციის გასაღებაში, რასაც დაემატა XX საუკუნის ბოლოს ეკონომიკის ტრანსფორმაციით განპირობებული კრიზისი, შიდა და გარე უარყოფითი ფაქტორების ნაირფეროვანი ერთობლიობა, რამაც მრეწველობის ბევრი დარგი მთლიანად გაანადგურა, ბევრი კი განადგურების პირას მიიყვანა. დაწყებული ნგრევითი პროცესის მთავარი მიზეზი, მთლიანად ეკონომიკასა და კერძოდ მრეწველობაში განპირობებული იყო როგორც გარეშე ძალების პოლიტიკური, სამხედრო და ეკონომიკური მოქმედებით ქართული სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ, ისე საქართველოს ხელისუფლებისა და მთლიანად საზოგადოების უუნარობით, დაეცვათ ქვეყნის ინტერესები, რომელიც გამოიხატა მათი საქმიანობის არასისტემურობით, ფრაგმენტულობით, ეროვნული ინტერესების განუსაზღვრელობით, სახელმწიფო დონეზე ქვეყნის განვითარების სტრატეგიის უქონლობით, სახელმწიფო ინტერესებთან შედარებით კერძო ინტერესების პრიორიტეტით, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სიძნელეებით და სხვა. აღსანიშნავია, რომ ზრდის ტემპების შემცირება მრეწ-

ველობაში ჯერ კიდევ 1985 წელს დაიწყო, როცა წარმოებული პროდუქციის მოცულობა წინა წლის დონეზე დარჩა, ხოლო 1990 წელს წარმოებული პროდუქციის მოცულობა მხოლოდ 1985 წლის დონეს შეესაბამებოდა. აქვე მხედველობაში მისაღებია ის ფაქტი, რომ წარმოების დაცემის ტემპი ნიველირდებოდა მიწერებისა და ფასების ზრდის ხარჯზე, ამიტომ, სინამდვილეში, ის ბევრად მეტი იყო. 1990 წელს პროდუქციის ცალკეული სახეების მიხედვით ის 30-54%-მდე დაეცა. მაგალითად, მანგანუმის მადნის წარმოებამ წინა წლის მიმართ 24% შეადგინა, მანქანათმშენებლობის პროდუქციამ 9-21%, საშენი მასალების წარმოებამ 15-30%, მსუბუქი და კვების მრეწველობის მიხედვით, შესაბამისად 5-23% და 3-36%. 1991 წელს დაცემის ტემპი უფრო მკვეთრად გაიზარდა და ცალკეულ თვეებში 19.3% (ნოემბერში) და 31.5% (თებერვადი) მიაღწია. მთლიანად წელიწადში კი სამრეწველო პროდუქციის წარმოების მოცულობა 22.6%-ით შემცირდა. 1992 წელს მდგომარეობა გაუარესდა, მუშაობა შეწყვიტა საწარმოთა თითქმის ნახევარმა. კრიზისით განპირობებულმა ვითარებამ სრულებით შეცვალა მრეწველობის როლი და ადგილი საქართველოს ეკონომიკაში, თუ 1990 წელს მრეწველობა უზრუნველყოფდა მშპ-ის 22.9%-ს, დასაქმების 25.3%-ს და ინვესტიციების 31.5%-ს, კრიზისის პერიოდში მისი როლი შესამჩნევად დაქვეითდა. მაგალითად, მთლიან შიდა პროდუქტში 9.3%-მდე, დასაქმებაში 4.3%-მდე და ინვესტიციებში 26.8%-მდე.

პერიოდი 1990 წლიდან 1995 წლამდე, საქართველოს მრეწველობაში შეიძლება შეფასდეს, როგორც კატასტროფულად დაღმავალი, რომლის დროსაც მრეწველობის მიერ წარმოებული პროდუქციის მოცულობა ყოველწლიურად მცირდებოდა. ეს იყო პერიოდი, როცა საქართველოში გაბატონდა უწყსრიგობა, ძარცვა-გლეჯა, ფიზიკური და სულიერი უბედურებები, უსახსრობა, დანაზოგისაგან მოსახლეობის სრული “გათავისუფლება” და მასობრივი დეგრადაცია.

წარმოების დაქვეითების მასშტაბებმა და დამანგრეველმა ხასიათმა ქვეყნის საწარმოო პოტენციალის არნახული დაცემა გამოიწვია, რომელიც, შეიძლება ითქვას, უფრო მძიმე იყო, ვიდრე “დიდი დეპრესიის” დროს ამერიკის შეერთებულ შტატებში. ქვეყანაში დაირღვა წონასწორობები მოხმარებასა და წარმოებას, დაზოგვასა და მოხმარებას, ექსპორტსა და იმპორტს შორის და ა.შ., გაწყდა ეკონომიკური კავშირები ქვეყნის შიგნით და გარეთ, ნედლეულის, ენერგეტიკული რესურსების, მასალების მომწოდებლებთან, ასევე, მზა პროდუქციის გასაღების

ბაზრებთან. კოლოსალურ მასშტაბებს მიაღწია ინფლაციამ, კორუფციამ, კრიმინალურმა საქმიანობამ, ხალხის ქონების დატაცებამ და განიავებამ, რასაც მოჰყვა ეკონომიკის კრიმინალიზაცია, საზოგადოების ზნეობრივი კრიზისი, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის რღვევა, სამოქალაქო ომი, ათი ათასობით ადამიანის საცხოვრებელი ადგილიდან განდევნა და ა.შ. [5].

ყოველწლიურად მცირდებოდა წარმოებული პროდუქციის მოცულობა, მაგალითად, 1995 წელს მრეწველობამ გამოუშვა 1990 წელს წარმოებული პროდუქციის (რომელიც, როგორც ვნახეთ, საუკეთესო ნამდვილად არ ყოფილა) მხოლოდ 14%, ისიც მარტოოდენ ღირებულებითი მანქვნების მიხედვით. შემცირება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გადაამუშავებელ მრეწველობაში იყო – 10-ჯერადი. მდგომარეობა მცირედ გაუმჯობესდა 1996-2000 წლებში, როცა იწარმოვა 1990 წლის დონის 19.4%, ანუ 5-ჯერ ნაკლები. პროდუქციის წარმოების ცალკეული სახეების მიხედვით ნატურალურ მომსახურებაში მდგომარეობა კატასტროფული იყო, მაგალითად, 2000 წელს, 1990 წლის დონესთან შედარებით, წარმოებული იყო არამადნეული მასალების 1.36%, ნახშირბადიანი ფერომაგანუმის 7.5%, სილიკომანგანუმის 7.5%, ჩასადირი ელექტროძრავების 4.96%, მაგისტრალური ელმაკვლების 4.6%, ლითონმჭრელი ჩარხების 0.19% და ა.შ.

4. პრივატიზაცია მთლიანად ქვეყანაში და განსაკუთრებით მრეწველობაში მოუშადადებლად და დარღვევებით იყო ჩატარებული. პრივატიზაციის მეთოდებისა და მიმართულებების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მასობრივი პრივატიზაციის პროცესში სახელმწიფო საკუთრება ძალზე შემცირებული ფასებით გაიყიდა. აშკარად და დიდი ოდენობით მიეყიდა ის ყოფილ პარტოკრატებს, ხელისუფლებასა და მასთან დაახლოებულ პირებს, სახელმწიფო მოხელეებს. გაიყიდა ყველაფერი, რისი გაყიდვაც შესაძლებელი იყო, თითქოსდა პრინციპით, რომ აღებული თანხებით გაჩერებულ საწარმოთა ამოქმედება განხორციელებულიყო, სინამდვილეში არაფერი ამის მსგავსი არ მომხდარა. მომგებიანი ობიექტები ძირითადად ფარულად გაიყიდა და ეს ყველაფერი ცალკეული ოჯახური კლანებისა და მათი ახლობლების ხელში მოხვდა.

პრივატიზაცია იმ დროს დაიწყო, როცა მოსახლეობის მიერ შემნახველ საღაროებში დაგროვილი ფული მთლიანად გაუფასურებული იყო და ამიტომ პრივატიზაციის პროცესში მისი ჩართვა შეუძლებელი აღმოჩნდა.

მრეწველობაში პრივატიზაცია ძირითადად 1993 წელს დაიწყო და 1993-1994 წლებში პრივატიზებულ იქნა 198 სამრეწველო ობიექტი, 1995-2002 წლებში – 264, მ. შ. ცალკეული წლების მიხედვით: 1995 წელს – 12, 1996 წ. – 50, 1997 წ. – 30, 1998 წ. – 27, 1999 წ. – 18, 2000 წ. – 12, 2001 წ. – 15 და 2002 წ. – 9. 2003 წ. დაიწყო ახალი ე.წ. „აგრესიული პრივატიზაცია“, რომელიც აქტიურად მიმდინარეობდა მრეწველობაში. 2012 წლამდე პრივატიზებულ იქნა სამრეწველო საწარმოთა თითქმის 85%, მ.შ. ისეთი მსხვილი საწარმოები, როგორცაა სს „მადნეული“, „ჭიათურმანგანუმი“, „ტყიბულნახშირი“, „რუსთავის აზოტი“, მეტალურგიული კომბინატი, ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანა და სხვა. 2012 წლის მდგომარეობით, საქართველოში პრივატიზებულია სულ 27 ათასამდე მცირე, საშუალო და მსხვილი ობიექტი, მარტო 2003-2012 წლებში მიღებულია 3106 მილიონი ლარი, მხოლოდ 2011 წელს – 245 მილიონი. აღებული მილიონები მოხმარდა ძირითადად ბიუჯეტის შევსებასა და არა გაჩერებულ საწარმოთა ამოქმედებას [6].

პრივატიზებულ საწარმოთა შორის ყველაზე ცუდ მდგომარეობაში ნულოვან აუქციონებზე შექენილები აღმოჩნდა, რამდენადაც მათი მეპატრონეები მესაკუთრეებად ვერ ჩამოყალიბდნენ და გაჩერებული საწარმოების აღდგენა-ამუშავების კონკრეტული ღონისძიებებისა და იქ ფულის დაბანდების ნაცვლად სწრაფად იზრუნეს უმტკივნეულოდ მათი თავიდან მოშორებასა და კაპიტალად გადაქცევაზე. მსხვილი საწარმოები დაანაწევრეს, პატარ-პატარა საწარმოებად გადააკეთეს, რაც ქვეყანაში გაიყიდა – გაყიდეს, დანარჩენი, მ.შ. მანქანა-მოწყობილობები დაჭრეს და საზღვარგარეთ ჯართად გაყიდეს. სწორედ ამისი მანევრებელი იყო საქსპორტო საქონლის ჩამონათვალში, წლების მანძილზე, შავი ლითონის ჯართის პირველ პოზიციაზე ყოფნა. ზოგიერთი საწარმოს შენობა-ნაგებობებიც დაანგრეს და გამოთავისუფლებული მიწის ნაკვეთები საცხოვრებელი სახლების მშენებლობისათვის გაასხვისეს. შედეგად, ქვეყანას, და კერძოდ მრეწველობას, აუნახლაურებელი ზარალი მიაყენეს.

საქართველოს მრეწველობის მიერ წარმოებული პროდუქციის მოცულობა (მოქმედი ფასებით) 2000-2011 წლებში 3.3-ჯერ გაიზარდა, თუმცა, 1990 წლის დონეს ჯერ კიდევ (45 პროცენტული პუნქტით) ჩამორჩება. თუ ინფლაციასაც გავითვალისწინებთ, ეს ჩამორჩენა მით უფრო საგრძნობი იქნება. 1990 წელს წარმოებული პროდუქციის ზოგიერთი სახეობა განხილულ პე-

როდში საერთოდ არ იწარმოებოდა, მაგალითად, ლითონური ფერო-მანგანუმი, ცვლადი დენის ელექტროძრავები, მცირე სიმძლავრიანი ელექტროძრავები, ქიმიური ბოჭკო, ლითოფონი, თუჯი, და ა.შ. ზოგიერთი კი იწარმოებოდა ძალიან მცირე მოცულობით. მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა მრეწველობის დარგობრივმა სტრუქტურამაც, თუ 2000 წელს სამთომომპოვებელ მრეწველობაზე მოდიოდა 6.6 პროცენტი, დამამუშავებელზე 54.7 %, ელექტროენერჯის, გაზისა და წყლის წარმოება-განაწილებაზე 38.7%, 2010 წლის მიხედვით ეს მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგენდა 5.3%-ს, 76.8%-ს, და 17.9%-ს. 2011 წელს კი 5.2%-ს, 78.9%-ს და 15.9%-ს.

როგორც ვხედავთ, საქართველოს მრეწველობაში არსებული მდგომარეობა ძალზე სავალალოა, არადა ხომ საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ყველა ქვეყანაში მრეწველობის განვითარების დონე და მასშტაბი წარმოადგენს სამხედრო და ეკონომიკური უსაფრთხოების მთავარ კრიტერიუმს, “უსაფრთხოების ზღვარის დარღვევის შემთხვევაში ეკონომიკა კარგავს დამოუკიდებლად ფუნქციონირებისა და თვითგანვითარების უნარს, კონკურენტუნარიანობას საშინაო და საგარეო ბაზრებზე. იგი ხდება ტრანსნაციონალური მონოპოლიის ობიექტი, იზრდება კორუფციისა და ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბები, აღებ-მიცემობაზე და ვაჭრობაზე დაფუძნებული ეკონომიკა კი არასდროს იქნება უსაფრთხო” [7]. განა მსოფლიოს განვითარებულმა ქვეყნებმა თავიანთი უპირატესობები, უპირველეს ყოვლისა, მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის მიმართულებით, მრეწველობისა და კონკურენტული უპირატესობების განვითარებით არ მოიპოვეს? ხომ ცნობილია, რომ “თანამედროვე პირობებში ქვეყნის კონკურენტული უპირატესობები ეფუძნება არა ბუნებრივ, კლიმატურ ან გეოგრაფიულ ფაქტორებს, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ინტელექტუალური, კვალიფიციური შრომის, მეცნიერებატევადი წარმოებისა და პროდუქციის უპირატესობებს. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ კონკრეტული უპირატესობა საბოლოო ჯამში გამოიხატება შრომის ნაყოფიერებით, ეფექტიანობით, დამატებული ღირებულებით, რაც ყველაზე უფრო მაღალია გადამამუშავებელ მრეწველობაში. მართალია, თანამედროვე მრეწველობის სვედრითი წილი მშპ-ში შემცირდა და შესაბამისად ამადლდა ინფორმაციული სექტორის სვედრითი წილი თითქმის ყველა განვითარებულ ქვეყანაში, მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს მრეწველობის როლის დაკნინებას. ჯერ ერთი, როგორც აღვნიშნეთ,

ევექტიანობა მრეწველობაში მაღალია; მეორე, მრეწველობა ქმნის წარმოების ინდუსტრიალიზაციისა და ინფორმატიზაციის შესაძლებლობებს. ავტომატიზებული და ინფორმაციული წარმოების საშუალებებს და ტექნოლოგიებს. და ბოლოს, მესამე, მართალია, ვითარდება წარმოების ბიოლოგიზაცია, მაგრამ ბიოლოგიური ნედლეულის გადამუშავება მაინც მრეწველობაა, ბიოლოგიური მრეწველობა... საქართველომ უნდა უზრუნველყოს თავისი ეროვნული ინტერესები ინტელექტუალური და ინდუსტრიული წარმოებით [8].

საქართველოს მრეწველობაში არსებულ პრობლემებს, რომლებზედაც ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ, ბოლო პერიოდში ბევრი სხვა პრობლემაც დაემატა, რომელთა შორის, ჩვენი აზრით, უმთავრესია ის, რომ:

1. საქართველოს არ გააჩნია სამრეწველო განვითარების სტრატეგია;

2. მრეწველობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, მის ბევრ დარგსა და ქვედარგში ფაქტობრივად განადგურებულია;

3. მისი საშინაო ბაზრის მოცულობა ძლიერ მცირეა და ისიც უცხოური პროდუქციით გავსებული, საგარეო ბაზრების უმეტესობა კი დაკარგულია;

4. დიდი სირთულეებია ინვესტიციების მოზიდვის თვალსაზრისით, რამდენადაც არაჯანსაღი საინვესტიციო კლიმატისა და საკუთრების დაცვის მიმართულებით წარმოქმნილი სიძნეელების გამო, წინა ხელისუფლების პერიოდში ძლიერ შემცირდა ქვეყანაში ინვესტიციების შემოდინება. არადა, ქვეყანას, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აუცილებლად სჭირდება ახალი, მაღალტექნიკურ და ტექნოლოგიურ საფუძვლებზე დაფუძნებული მრეწველობის განვითარება, რამდენადაც, თუ საქართველომ უახლოეს პერიოდში ეს ვერ მოახერხა, ის კიდევ დიდხანს დარჩება განვითარებად ქვეყნის სტატუსით და, შესაძლოა, მას თავი ვერც ვერასოდეს დაადწიოს. უნდა ითქვას იმაზეც, რომ საქართველოს, ნგრევის მიუხედავად, ჯერ კიდევ გააჩნია მრეწველობის განვითარების შესაძლებლობები. ეს, უპირველეს ყოფლისა, ეხება მის ბუნებრივ რესურსებს, კვალიფიციურ მუშახელს და სამეცნიერო პოტენციალს. ამასთან დაკავშირებით, საშუალო და, განსაკუთრებით, გრძელვადიან პერსპექტივაში, სამრეწველო განვითარების სტრატეგიის შესაბამისად, აუცილებელი იქნება ქვეყანაში აქტიური სამრეწველო პოლიტიკის განხორციელება, ამისათვის კი, სამთავრობო დონეზე, შესაბამისი კვლევების საფუძველზე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია:

- ხელისუფლების მხრიდან მრეწველობის (განსაკუთრებით გადამმუშავებელი) პრიორიტეტულ დარგად აღიარება;

- იმ დარგებისა და ქვედარგების ჩამონათვალის დაზუსტება, რომელთა პროდუქციაზე მოთხოვნა უახლოეს ბაზრებზე ფიქსირდება და რომლის წარმოება საქართველოს შეუძლია ან მომავალში შეეძლება;

- ინვესტორებისათვის შესაბამის გადამმუშავებელ დარგებში სახსრების დაბანდებისათვის გარკვეული შეღავათების დაწესება;

- ეკოლოგიაზე ზიანის მიუყენებლად ელექტროენერგეტიკის წინმსწრები ტემპებით განვითარება, უპირატესად მცირე და საშუალო ჰესების მშენებლობისა და არატრადიციული რესურსების გამოყენების საფუძველზე;

- მანქანათმშენებლობაში მაღალტექნოლოგიური და მეცნიერებატევადი დარგების განვითარებისათვის უპირატესი მნიშვნელობის მინიჭება;

- ქიმიური და ნავთობქიმიური მრეწველობის დარგებიდან იმ დარგების შემდგომი განვითარებისათვის ხელშეწყობა, რომლის ნედლეული (ბარიტი, კალციტი, ცეოლიტი, გუმბრინი და ა.შ.), ნაწილობრივ კადრები და სამრეწველო სიმძლავრეები ქვეყანას ჯერ კიდევ გააჩნია (სამთო ქიმიკა, ქიმიური ბოჭკო, მინერალური სასუქები);

- ფრიად მნიშვნელოვანია შავი და ფერადი ლითონების მეტალურგიის საწარმოების ფუნქციონირება, რამდენადაც მიმდინარე რეგიონებში ამ სახის პროდუქციაზე მოთხოვნის დაკმაყოფილება ყველაზე უკეთ საქართველოს შეუძლია;

- სამშენებლო მასალების წარმოებისათვის საქართველოს შესაძლებლობების მაქსიმალური გამოყენება, ცალკეულ კარიერებზე გაცემული და აუმოქმედებელი ლიცენზიების სახელმწიფოს მიერ უკან გამოსყიდვა და მათი ფუნქციონირების განახლება;

- ხეტყის, ხისდამმუშავებელი და ცელულოზა-ქაღალდის მრეწველობის სანედლეულო რესურსების შეზღუდულობის გამო ხის მორების უკონტროლო ჭრისა და უცხოელებზე მიყიდვის აკრძალვა, რამდენადაც საქართველოს ტყემ უნდა დაიბრუნოს ნიადაგდაცვითი, წყალმარეგულირებელი და საკურორტო ფუნქცია.

განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობამ სამრეწველო ინდუსტრიის განვითარება, ჩვეულებრივ, მსუბუქი და კვების მრეწველობის განვითარებით დაიწყო, რამდენადაც ისინი

სწრაფი უკუგებით და შედარებით მცირე კაპიტალდაბანდებით ხასიათდებიან, სასურველია, საქართველომაც გაიზიაროს ეს გამოცდილება, ამისათვის კი საჭირო იქნება:

- მსუბუქი მრეწველობის განვითარებისათვის სანედლეულო ბაზის გაძლიერება და მისი რაციონალური გამოყენება, ახალი სახის ნედლეულისა და მასალების ძიებასთან ერთად მათი ხარისხის გაუმჯობესების პირობებში;

- კვების მრეწველობის შემდგომი განვითარებისათვის საქართველოს სოფლის მეურნეობის სანედლეულო მრავალფეროვნებისა და ეკოლოგიური სისუფთავის გათვალისწინებით, მისი შესაძლებლობების მაქსიმალური გამოყენება და იმპორტირებული კვების პროდუქტების ადგილობრივი წარმოების პროდუქტებით თანდათანობით ჩანაცვლება [2].

ამ და ბევრი სხვა ღონისძიების განხორციელება ხელს შეუწყობს საქართველოს მრეწველობაში არსებული ზოგიერთი პრობლემის გადაწყვეტას, იმპორტზე დამოკიდებულების შემცირებას, მოსახლეობის დასაქმების ამაღლებას, სიღარიბის დაძლევას და საქართველოს ჩადგომას ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების რიცხვში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სახალხო მეურნეობა 1921-1961. თბ., 1961. პაატა გუგუშვილის რედაქციით, გვ. 4, 83.

2. ნ. არევაძე, მრეწველობის განვითარების ასპექტები საქართველოში, წიგნში “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”, თსუ, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, პროფ. გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალები, თბ., 2013, გვ. 103-104.

3. საქართველოს ეკონომიკა, მთ. რედაქტორი როზუტა ასათიანი, თბილისი, გამომცემლობა “სიახლე”, 2012, გვ. 12.

4. რ. აბესაძე, დ. ჩომახიძე, “მრეწველობა”, წიგნში “საქართველოს ეკონომიკა”, მთ. რედაქტორი პროფ. რ. ასათიანი, თბ. გამომცემლობა “სიახლე”, 2012, გვ. 163.

5. გ. მაღაშხია, “ეკონომიკური კატასტროფა, რეანიმაციული პროცესი და სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა”, სესაედსპსკი, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში, შრ. კრებული, ტ. IV, თბ., 1999, გვ. 191-195.

6. ს. პავლიაშვილი, “სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის თავისებურებები და მისი სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები საქართველოში”, წიგნში “პოსტკომუნისტური ქვეყნების ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე”, თსუ, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, პროფ. გიორგი პაპავას დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო პრაქტიკული კონფერენციის მასალები, თბ., 2013, გვ. 47-51.

7. ი. მესხია, რეალური სექტორის აღორძინება-განვითარება, ქვეყნის ეკონომიკის უსაფრთხოების გარანტი, ჟ. “მაკრო-მიკრო ეკონომიკა”, 1999, №11-12, გვ. 29.

8. თ. ჩიკვაიძე, “საქართველოს ახალი პარადიგმა, მდგრადი და უსაფრთხო განვითარების სტრატეგია XXI საუკუნისათვის”, წიგნში “საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში”, სესაედსპსკი, შრ. კრებული ტ. II, 1997, გვ. 72.

Nanuli Arevadze

PROBLEMS OF INDUSTRY DEVELOPMENT IN GEORGIA

Annotation

The paper revealed the development of industry issues and presented its analysis of developments in different periods, especially till the nineties of XX century and modern periods. The report concludes in its structure nonoptimal disability of material-technical basis, decrease of the efficiency of production, the mistakes made in the privatization of pre-crisis period, even worsened in the current period, total destruction of material-technical basis in many fields and the sub-fields, lack of industrial development strategy, lack of an internal market and the financial resources, difficulties in attracting investments and others. Substantiates the importance of industrial development for country's economic security and a set of its solution in some direction.

ახიკო სისვაძე

წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაცია:

თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტი

პრობლემის ტრადიციული გადაწყვეტა. წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაციის არსებობის შესაძლებლობა თეორიულად დასაბუთებულია, მაგრამ პრობლემა პრაქტიკულად ჯერ კიდევ არ არის გადაწყვეტილი. კერძოდ, თეორიულ

ანალიზში ერთმანეთს უდარებენ თითოეულ რესურსზე მათი ერთეულის ფასებსა და შესაბამისი ფაქტორის საზღვრით პროდუქტებს. ამასთან ცხადია, რომ ბიზნესმენი ძვირადღირებულ რესურსს მეორე იაფი რესურსით ანაცვლავს. სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის თანამედროვე ფორმის პირობებში ძვირადღირებული შრომა იაფი ტექნიკით იცვლება. პრობლემის ტრადიციული გადაწყვეტის პირობებში შენაცვლების კრიტერიუმს წარმოადგენს შრომისა და კაპიტალის საზღვრითი პროდუქტების მანვენებელთა ჯამური რესურსტევადობის მინიმუმი:

$$E_{KL} = E_K + E_L = \min \quad (1)$$

სადაც, E_{KL} არის შრომისა და კაპიტალის საზღვრითი პროდუქტების მანვენებელთა ჯამური რესურსტევადობა; E_K – კაპიტალის საზღვრითი (ნამატი) პროდუქტის ღირებულების ერთ ლარზე ნამატი კაპიტალის ღირებულება ანუ კაპიტალის საზღვრითი პროდუქტის კაპიტალტევადობა; E_L – შრომის საზღვრითი პროდუქტის შრომატევადობა.

თეორიულად მიჩნეულია, რომ წარმოების ფაქტორთა ისეთი კომბინაცია, რომელიც ფიქსირებული სამეურნეო შედეგის მიღებას წარმოების ფაქტორთა მინიმალური დანახარჯებით უზრუნველყოფს, განსაზღვრულია ტოლობით:

$$\frac{\Delta Y_K}{\Phi_K} = \frac{\Delta Y_L}{\Phi_L} \quad (2)$$

პროპორციის ერთ-ერთი თვისების თანახმად:

$$\frac{\Delta Y_K}{\Delta Y_L} = \frac{\Phi_K}{\Phi_L}$$

(2) პროპორცია გვიჩვენებს, რომ წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაციის პირობებში ამ ფაქტორთა საზღვრითი პროდუქტები ისე შეეფარდება ერთმანეთს, როგორც მათი ფასები¹⁶.

განხილული მეთოდის ნაკლს შეადგენ ის გარემოება, რომ, ჯერ ერთი, კაპიტალისა და შრომის საზღვრითი

¹⁶ ე. დოლანი. მიკროეკონომიკა. მოსკოვი, 1994, გვ. 153 (თარგმანი ინგლისურიდან რუსულ ენაზე); ეკონომიკა. ა.ს. ბულატოვის რედაქციით. მოსკოვი, 2006, გვ. 201-205 (რუსულ ენაზე); ე. ხარაიშვილი და სხვები. მიკროეკონომიკა. თბილისი, 2008, გვ. 147-148.

პროდუქტები მეცნიერული აბსტრაქციის შედეგია და, ამდენად, ბიზნესის პრაქტიკაში არ აღირიცხება, ხოლო მათი გამოთვლა საკმაოდ შრომატევადია; მეორე, მეთოდი კაპიტალისა და შრომის ოპტიმალური სიდიდეების განსაზღვრას არ ითვალისწინებს.

წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაციის განსაზღვრა საწარმოო ფუნქციების გამოყენებით. ავტორის აზრით, წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაციის მათემატიკურად დასაბუთებული და პრაქტიკულად გამოყენებადი მეთოდის შექმნა სავსებით შესაძლებელია კობა-დუგლასისა და ტინბერგენის საწარმოო ფუნქციების საფუძველზე. ამასთან, კობა-დუგლასის ფუნქცია საშუალებას იძლევა, ამოცანა გადავწყვიტოთ სტატიკური ფორმით, დროის მოკლევადიან პერიოდში, როგორც მიმდინარე წლის საგეგმო ამოცანა. ტინბერგენის საწარმოო ფუნქციით კი შესაძლებელია, პრობლემა დინამიკაში პროგნოზული სახით გამოვიკვლიოთ.

დროის მოკლევადიანი პერიოდისათვის ეკონომიკური ამოცანა შემდეგნაირად ჩამოყალიბდება:

განვსაზღვროთ წარმოების ფაქტორების – კაპიტალისა და შრომის ოპტიმალური მნიშვნელობანი და, შესაბამისად, მათი ისეთი ოპტიმალური კომბინაცია – კერძოდ, შეფარდება

$$F = \frac{K}{L},$$

რომელიც უზრუნველყოფს კობა-დუგლასის საწარმოო

ფუნქციით განსაზღვრული ფიქსირებული მაქსიმალური სამეურნეო შედეგის მიღებას და საწარმოო რესურსების გამოყენების ხარჯების მინიმუმის პირობებში.

ამოცანის მიზნის ფუნქცია. ამოცანის რეალურობისათვის დაცული უნდა იქნეს შემდეგი აუცილებელი პირობები: **პირველი,** მიზნის ფუნქციაში კაპიტალი და შრომა თანაზომადნი უნდა იყონ შეფასების თვალსაზრისით. ე.ი. ორივე მათგანი გამოხატული უნდა იყოს ერთი და იმავე მაჩვენებელში. ასეთი კი მათი ღირებულებითი შეფასებაა; **მეორე,** ღირებულებითი სახით გამოხატული კაპიტალი და შრომა თანაზომადნი უნდა იყონ დროშიც. კერძოდ, თუ გამოყენებული შრომის ოდენობას გამოვხატავთ წლის მასშტაბით – დასაქმებულთა რაოდენობის გამრავლებით საშუალო წლიურ ხელფასზე, მაშინ, ამავე წლიურ მასშტაბში უნდა გამოიხატოს კაპიტალიც. ეს უკანასკნელი კი მრავალი წლის მანძილზე გამოიყენება და ამდენად, ერთწლიან განზო-

მიღებაში ვერ ეტყვა. ამიტომ საწარმოო ფუნქციაში უნდა აისახოს მისი წლიური ცვეთის ღირებულება. ამ თვალსაზრისით, შრომის ფასი გამოიხატება საშუალო წლიური ხელფასით, ხოლო კაპიტალის ფასი – ამორტიზაციის საშუალო წლიური ნორმით; **მესამე**, შრომისა და კაპიტალის ღირებულებითი შეფასება სრულად უნდა შეესაბამებოდეს დასმული ამოცანის მიზნებს.

განხილულ გარემოებათა გათვალისწინებით, კაპიტალის ღირებულებითი შეფასება, გამოსახული წლიური ცვეთის ხარჯების (ამორტიზაციის) ფორმით, შემდეგი ფორმულით გამოითვლება:

$$C_K = a_k \times K$$

სადაც, C_K არის ძირითადი საწარმოო კაპიტალის წლიური ცვეთის ღირებულება; a_k – ამორტიზაციის საშუალო წლიური ნორმა; K – ძირითადი საწარმოო კაპიტალის საშუალო წლიური ღირებულება.

გამოყენებული შრომის წლიური შეფასება იქნება:

$$C_L = w_l \times L$$

სადაც, C_L არის შრომის წლიური დანახარჯები; W_l – ერთი მომუშავეს საშუალო წლიური ხელფასი; L – წარმოებაში დასაქმებულ მუშაკთა რაოდენობა – პერსონალი.

აღნიშნულ გარემოებათა გათვალისწინებით გადასაწყვეტი ამოცანა შემდეგნაირად დაკონკრეტდება:

განვსაზღვროთ ფირმის ძირითადი კაპიტალის (K) და დასაქმებულთა (L) ოპტიმალური მნიშვნელობანი, შესაბამისად

კი მათი ისეთი ოპტიმალური კომბინაცია $\phi^* = \frac{K^*}{L^*}$, რომელიც

უზრუნველყოფს მაქსიმალური ფიქსირებული მოცულობის საქონლის წარმოებას, განსაზღვრულს კოა-დეგულაციის საწარმოო ფუნქციით¹⁷:

¹⁷ იხ. ლიტერატურა საწარმოო ფუნქციის შესახებ: დ. ნატროშვილი, ლ. გიორგაშვილი, გ. ჯაშიაშვილი. მათემატიკა ეკონომისტიკისათვის. თბილისი, 2008; გ. ბ. კლაინერი. საწარმოო ფუნქციები. მოსკოვი, 1986 (რუსულ ენაზე); ნ.

$$Y = AK^\alpha L^\beta, \quad (3)$$

სადაც $(\alpha + \beta = 1)$ იმ პირობით, რომ რესურსების ერთობლივი მიმდინარე დანახარჯების ამსახველი მიზნის ფუნქცია მინიმალურ მნიშვნელობას მიიღებს:

$$C_{KW} = a_k \cdot K + w_l \cdot L = \min \quad (4)$$

სადაც C_{KW} შრომისა და კაპიტალის ერთობლივი მიმდინარე დანახარჯებია.

წარმოდგენილ მიზნის ფუნქციაში ამორტიზაციის საშუალო წლიური ნორმა შეიძლება ორი ხერხით გამოითვალოს. პირველი, როგორც საშუალო შეწონილი სიდიდე და მეორე, ამორტიზაციის წლიური ანარიცხების ჯამის გაყოფით ძირითადი საწარმოო კაპიტალის საშუალო წლიურ ღირებულებასთან.

ასევე, საშუალო წლიური ხელფასი გამოითვლება, როგორც საშუალო შეწონილი სიდიდე ან ხელფასის წლიური ფონდის შეფარდებით დასაქმებულთა საშუალო წლიურ რიცხოვნობასთან.

დასაქმებულთა ოპტიმალური რიცხოვნობა. წარმოების თითოეული ფაქტორის ოპტიმალური ზომის დადგენის მიზნით კობა-დუგლასის საწარმოო ფუნქციის საფუძველზე განესაზღვროთ მათი მნიშვნელობანი და ჩავსვათ (4) მიზნის ფუნქციაში.

დავიწყოთ პერსონალის ოპტიმალური სიდიდით. კობა-დუგლასის ფუნქციიდან გამოვთვალოთ კაპიტალის სიდიდე და ჩავსვათ იგი მიზნის ფუნქციაში, რაც საშუალებას მოგვცემს, ის ერთ უცნობზე - L -ზე დავიყვანოთ:

$$K^\alpha = \frac{Y}{AL^\beta}, \quad \text{საიდანაც,}$$

$$K = \left(\frac{Y}{AL^\beta} \right)^{\frac{1}{\alpha}}$$

მიღებული ფორმულიდან გამომდინარე, შრომასა და კაპიტალს შორის უკუპროპორციული დამოკიდებულება არსე-

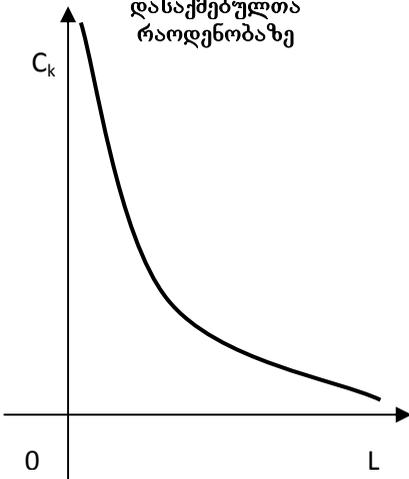
ბ. ბარკალოვი. საწარმოო ფუნქციები ეკონომიკური ზრდის მოდელებში. მოსკოვი, 1981 (რუსულ ენაზე); ლ. ლ. ტერეზოვი. საწარმოო ფუნქციები. მოსკოვი, 1974 (რუსულ ენაზე).

ბობს – დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის პირობებში კაპიტალის სიდიდე მცირდება. ამ გარემოების გათვალისწინებით ძირითადი საწარმოო კაპიტალის ცვეთის წლიური ხარჯები იქნება:

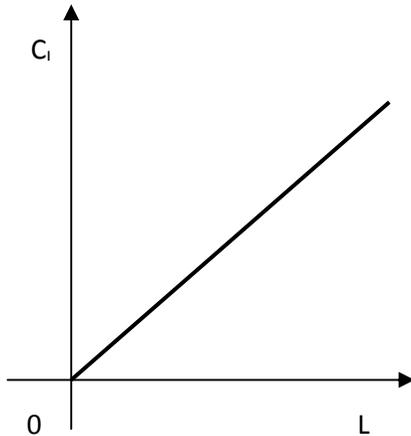
$$C_K = a_k \times \left(\frac{Y}{AL^\beta} \right)^{\frac{1}{\alpha}}$$

მიღებული გამოსახულებიდან გამომდინარეობს, რომ ძირითადი საწარმოო კაპიტალის ცვეთის წლიური ხარჯებსა და დასაქმებულთა რაოდენობას შორის უკუპროპორციული დამოკიდებულება არსებობს. კერძოდ, დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის პირობებში ცვეთის წლიური ხარჯები მცირდება (იხ. გრაფიკი 1). ცხადია, ამავე პირობებში შრომის წლიური ხარჯები გაიზრდება, რადგან $C_L = w_l \times L$ (იხ. გრაფიკი 2).

გრაფიკი 1. ცვეთის წლიური ხარჯების დამოკიდებულება დასაქმებულთა რაოდენობაზე

გრაფიკი 2. შრომის წლიური ხარჯების დამოკიდებულება დასაქმებულთა რაოდენობაზე

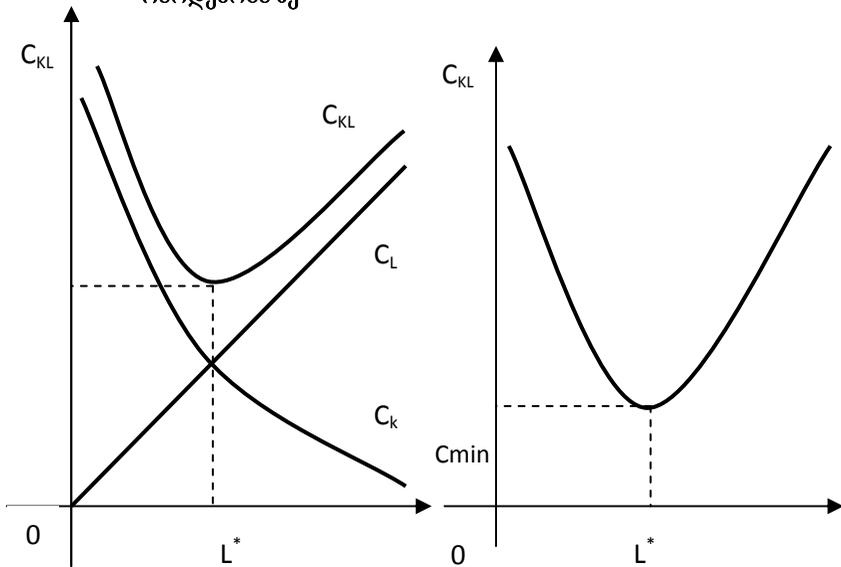
ამრიგად, დასმული ამოცანის მიზნის ფუნქციას შემდეგი სახე აქვს:

$$C_{KL} = a_k \cdot \left(\frac{Y}{AL^\beta} \right)^{\frac{1}{\alpha}} + w_l \cdot L = \min \quad (5)$$

მიზნის ფუნქციის შესაბამისი მრუდი ჩამოყალიბდება მასში შემავალი ხარჯების გრაფიკების კომბინაციის საფუძველზე (იხ. გრაფიკები 3 და 4). გრაფიკიდან ჩანს, რომ დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდასთან დაკავშირებით ერთობლივი ხარჯები ჯერ მცირდება, მათი L^* კრიტიკული მნიშვნელობისათვის აღწევს მინიმალურ დონეს, ხოლო შემდეგ კვლავ იზრდება.

გრაფიკი 3. შრომისა და ცვეთის ერთობლივი ხარჯების დამოკიდებულება დასაქმებულთა რაოდენობაზე

გრაფიკი 4. შრომისა და ცვეთის ერთობლივი ხარჯების მრუდი

წარმოდგენილი მიზნის ფუნქციის საფუძველზე L -ის ოპტიმალური მნიშვნელობის გამოსათვლელად გამოყენებულ იქნა მასში შემავალი ხარჯების გატოლების მეთოდი და განხორციელდა შესაბამისი გარდაქმნები:

$$a_k \left(\frac{Y}{AL^\beta} \right)^{\frac{1}{\alpha}} = w_l \cdot L; \quad \frac{a_k \cdot Y^{\frac{1}{\alpha}}}{A^{\frac{1}{\alpha}} \cdot L^{\frac{\beta}{\alpha}}} = w_l \cdot L$$

მიღებული გამოსახულებიდან გამომდინარეობს, რომ:

$$a_k \cdot Y^{\frac{1}{\alpha}} = A^{\frac{1}{\alpha}} \cdot w_l \cdot L^{1+\frac{\beta}{\alpha}} = A^{\frac{1}{\alpha}} \cdot w_l \cdot L^{\frac{1}{\alpha}}$$

ე. ი. $a_k \cdot Y^{\frac{1}{\alpha}} = A^{\frac{1}{\alpha}} \cdot w_l \cdot L^{\frac{1}{\alpha}}$

გამოვაცალკევოთ საძიებელი L ცვლადი თავისი ხარისხით:

$$L^{\frac{1}{\alpha}} = \frac{a_k \cdot Y^{\frac{1}{\alpha}}}{A^{\frac{1}{\alpha}} \cdot w_l} = \frac{a_k}{w_l} \cdot \left(\frac{Y}{A} \right)^{\frac{1}{\alpha}}$$

ტოლობის ორივე მხარის α ხარისხში აყვანით მივიღებთ, რომ პერსონალის ოპტიმალური მნიშვნელობა შემდეგი ფორმულით გამოითვლება:

$$L^* = \left(\frac{a_k}{w_l} \right)^{\alpha} \cdot \frac{Y}{A} \quad (6)$$

ანალოგიური მეთოდითაა შესაძლებელი კაპიტალის ოპტიმალური ზომის დადგენაც.

კაპიტალის ოპტიმალური მოცულობა. კაპიტალის ოპტიმალური მნიშვნელობის დადგენის მიზნით კობა-დუგლასის საწარმოო ფუნქციიდან დასაქმებულთა რაოდენობა L გამოვითვალთ K -ს საფუძველზე და მისი მნიშვნელობა ჩავსვათ დახარჯების (მიზნის) ფუნქციაში:

$$L^{\beta} = \frac{Y}{AK^{\alpha}}, \text{ საიდანაც,}$$

$$L = \left(\frac{Y}{AK^{\alpha}} \right)^{\frac{1}{\beta}}$$

როგორც ვხედავთ, მოცემულ შემთხვევაშიც კაპიტალის სიდიდესა და დასაქმებულთა რაოდენობას შორის უკუპროპორციული დამოკიდებულება არსებობს.

ამ პირობებში მიზნის ფუნქცია შედეგ სახეს მიიღებს:

$$C_{KL} = w_l \cdot \left(\frac{Y}{AK^\alpha} \right)^{\frac{1}{\beta}} + a_l \cdot K = \min \quad (7)$$

საძიებელი K ცვლადის ოპტიმალური მნიშვნელობის დასადგენად ერთმანეთს გავუტოლოთ მიზნის ფუნქციაში შემაგალი საპირისპირო მიმართულებით მოძრავი ხარჯები და მოვასწავოთ შესაბამისი მათემატიკური გარდაქმნები:

$$w_l \cdot \frac{Y^{\frac{1}{\beta}}}{A^{\frac{1}{\beta}} \cdot K^{\frac{\alpha}{\beta}}} = a_k \cdot K$$

$$w_l \cdot Y^{\frac{1}{\beta}} = a_k \cdot A^{\frac{1}{\beta}} \cdot K^{\frac{\alpha}{\beta}+1} = a_k \cdot A^{\frac{1}{\beta}} \cdot K^{\frac{\alpha}{\beta}+1} = a_k \cdot A^{\frac{1}{\beta}} \cdot K^{\frac{1}{\beta}}$$

გამოვაცალკევოთ საძიებელი ცვლადი თავისი ხარისხით:

$$K^{\frac{1}{\beta}} = \frac{w_l \cdot Y^{\frac{1}{\beta}}}{a_k \cdot A^{\frac{1}{\beta}}} = \frac{w_l}{a_k} \cdot \left(\frac{Y}{A} \right)^{\frac{1}{\beta}}$$

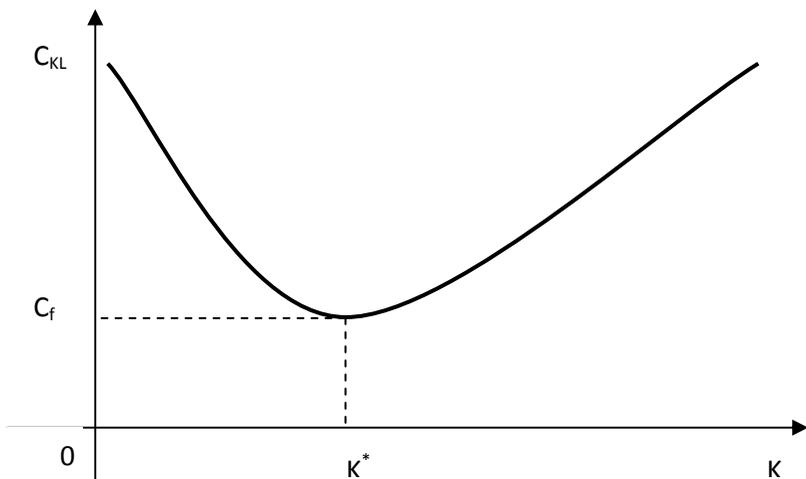
ე. ი. მიიღება, რომ:
$$K^{\frac{1}{\beta}} = \frac{w_l}{a_k} \cdot \left(\frac{Y}{A} \right)^{\frac{1}{\beta}}$$

თუ ტოლობის ორივე მხარეს ავიყვანთ β ხარისხში, მივიღებთ, რომ ძირითადი საწარმოო კაპიტალის ოპტიმალური სიდიდე შემდეგი მარტივი ფორმულით განისაზღვრება:

$$K^* = \left(\frac{w_l}{a_k} \right)^{\beta} \cdot \frac{Y}{A} \quad (8)$$

ამოცანის მიზნის ფუნქციის შესაბამისად კაპიტალის ზრდის პირობებში წარმოების ფაქტორთა ერთობლივი მიმდინარე ხარჯების ცვლილების დინამიკა ნაჩვენებია მე-5 გრაფიკზე, საიდანაც ჩანს, რომ მხოლოდ კაპიტალის ოპტიმალური დონე (ცხადია, რომ ამავე პირობებში ოპტიმალური უნდა იყოს დასაქმებულთა რაოდენობაც) უზრუნველყოფს წარმოების ფაქტორთა ერთობლივ მინიმალურ ხარჯებს.

გრაფიკი 5. წარმოების ფაქტორთა ერთობლივი ხარჯების ცვლილება კაპიტალის ზრდის პირობებში

წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაცია და მისი ინტერპრეტაცია. გამოთვლის შედეგების შესაბამისად, წარმოების ფაქტორთა ისეთი საუკეთესო კომბინაცია, რომელიც მათი მინიმალური დანახარჯების პირობებში წინასწარ განსაზღვრული შედეგის მიღებას უზრუნველყოფს, ამ ფაქტორთა ოპტიმალური მნიშვნელობების შეფარდებით გამოთვლება:

$$\frac{K^*}{L^*} = \frac{\left(\frac{w_l}{a_k}\right)^\beta \cdot \frac{Y}{A}}{\left(\frac{a_k}{w_l}\right)^\alpha \cdot \frac{Y}{A}} = \frac{w_l^\beta \cdot w_l^\alpha}{a_k^\beta \cdot a_k^\alpha} = \frac{w_l}{a_k}$$

ამდენად, წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური თანაფარდობა შემდეგი მარტივი ფორმულით განისაზღვრება:

$$\varphi^* = \frac{K^*}{L^*} = \frac{w_l}{a_k}, \quad (9)$$

სადაც, a_k არის ამორტიზაციის საშუალო წლიური ნორმა;

W_l – სამრეწველო-საწარმოო პერსონალის საშუალო წლიური ხელფასი.

ეს იმას ნიშნავს, რომ:

ფირმაში წარმოების ფაქტორების – კაპიტალისა და შრომის ოპტიმალური კომბინაცია მიიღწევა მაშინ, როდესაც კაპიტალი ისე შეეფარდება შრომას, როგორც ერთი მომუშავეს საშუალო წლიური ხელფასი ამორტიზაციის საშუალო წლიურ ნორმას.

გამოთვლის შედეგების შესაბამისად წარმოების ფაქტორთა მინიმალური მიმდინარე დანახარჯები იქნება:

$$C_{KL} = a_k \cdot \left(\frac{w}{a_k} \right)^\beta \cdot \frac{Y}{A} +$$

$$w_l \cdot \left(\frac{a_k}{w_l} \right)^\alpha \cdot \frac{Y}{A} = \frac{Y}{A} \left[a_k \cdot \left(\frac{w_l}{a_k} \right)^\beta + w_l \cdot \left(\frac{a_k}{w_l} \right)^\alpha \right] =$$

$$= \frac{2a_k^\alpha w_l^\beta Y}{A} = \min$$

ამრიგად, მიიღება, რომ წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაციის პირობებში საქონლის მაქსიმალური ფიქსირებული მოცულობის საწარმოებლად საჭირო კაპიტალისა და შრომის მინიმალური მიმდინარე დანახარჯები შეადგენს:

$$C_{KL}^* = \frac{2 \cdot a_k^\alpha \cdot w_l^\beta \cdot Y}{A} = \min \quad (10)$$

წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაციის (9) მაჩვენებელს სხვა ეკონომიკური შინაარსიც გააჩნია. იგი, ერთი მხრივ, შრომის ოპტიმალურ კაპიტალშეიარადებას განსაზღვრავს, ხოლო მეორე მხრივ, გვიჩვენებს ინვესტიციების ოპტიმალურ მოცულობას, რომელიც საჭიროა ბიზნესის მოცემულ დარგში ერთი საშუალო ადგილის შესაქმნელად. აღნიშნულის გარდა, რამდენადაც წინასწარ განსაზღვრული საქონლის წარმოების მაქსიმალური მოცულობა წარმოების ფაქტორთა

მინიმალური დანახარჯების პირობებში მიიღწევა, ბუნებრივია, მათი ოპტიმალური კომბინაცია, სხვა თანაბარ პირობებში, მაქსიმალური მოგების მიღებასაც უზრუნველყოფს.

ნაშრომის ავტორის მიერ დამუშავებული წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური პარამეტრების გამოსათვლელი საბოლოო შედეგობრივი ფორმულები საკმაოდ მარტივია, ხოლო შესაბამისი გაანგარიშებებისათვის საჭირო ინფორმაცია ადვილად მოსაპოვებელი. ამის გამო, შემოთავაზებული მეთოდის გამოყენება ბიზნესის პრაქტიკაში რაიმე სირთულეს არ წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ი. ანანიაშვილი. ეკონომეტრიკა. თბილისი. 2008.
2. ნ. ბ. ბარკალოვი. საწარმოო ფუნქციები ეკონომიკური ზრდის მოდელებში (რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1981.
3. დ. ნატროშვილი, ლ. გიორგაშვილი, გ. ჯაშიაშვილი. მათემატიკა ეკონომისტებისათვის. თბილისი, 2008.
4. ეკონომიკური თეორიის კურსი. მ. ჩეპურინის რედაქციით (რუსულ ენაზე). კიროვი, 1995.
5. ლ. ნ. კოვალევა. მრავალფაქტორული პროგნოზირება დინამიურ მწკრივთა საფუძველზე (რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1980.
6. კ. დ. ლიუისი. ეკონომიკურ მაჩვენებელთა პროგნოზირების მეთოდები (თარგმანი ინგლისურიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1986.
7. რიმლერი. განვითარების ანალიზის ეკონომეტრიკული მეთოდები (თარგმანი უნგრულიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1979.
8. ა. სისვაძე. ეკონომიკური თეორია: მიკროეკონომიკა, მაკროეკონომიკა, მეგაეკონომიკა, ნაწილი I. თბილისი, 2010.
9. ლ. ლ. ტერეხოვი. საწარმოო ფუნქციები (რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1974.
10. ე. მ. ჩეტირკინი. პროგნოზირების სტატისტიკური მეთოდები (რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1977.
11. ტ. შატელესი. თანამედროვე ეკონომეტრიკული მეთოდები (თარგმანი რუმინულიდან რუსულ ენაზე). მოსკოვი, 1975.

**OPTIMAL COMBINATION OF PRODUCTION FACTORS:
THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT**

Annotation

On the basis of Cobb-Douglas production function the article analyses a new efficient method of definition of an optimal combination of labor and capital providing maximum output of production in the conditions of minimum expenditures.

The privilege of the method is the simplicity of final formulation and low labor-intensity of practical calculation. Thus, its use in practical business is quite possible. Besides, the index of optimal combination of production factor reflects optimal capital-equipment of labor and at the same time shows optimal volume of investments, necessary for the creation of one working place in the given sector of business.

გიორგი ბრეგვაძე
**საქართველო კომპლექსის პროგრესული დარბოზიზი
სტრუქტურის ფორმირების საკითხები**

საქართველოში მშენებლობა ერთ-ერთი სწრაფად მზარდი დარგია, იგი სტაბილურად და დინამიურად ვითარდება. მიუხედავად ზოგიერთი შეფერხებისა, მშენებლობა მაინც გრძელდება და ისიც მაღალი ტემპით. მშენებლობის სექტორის წილი მშპ-ში %-ობით 2012წ. 7,3 პროცენტია. ამ სფეროში დასაქმებულია 45611 კაცი, რომელთა საშუალო თვიური ხელფასი 1076,8 ლარია.

უნდა აღინიშნოს, რომ მშენებლობა უფრო ფართო ცნებაა. იგი მოიცავს არა მარტო ბინათმშენებლობას, სადაც 2008 წლიდან მცირე ჩავარდნა იყო, არამედ – გზების, ხიდების, წყალსამაგრ სამუშაოებს, საწარმოებისა და ფირმების, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ობიექტების, ჰიდროელექტროსადგურების და სხვა ობიექტების მშენებლობას, აღდგენარესტავრაციას და ა.შ.

ბევრი ახალი შენობა და ნაგებობა აშენდა ბოლო წლებში საქართველოში, მაგრამ კიდევ უფრო მეტი აშენდება მომავალში. ბევრი ახალი სახლი, ფირმა, ქარხანა, ელექტროსადგური გეგმირდება ჩვენ. ამიტომ, რაც შეიძლება სწრაფად უნდა მიმდინარეობდეს მშენებლობა. თუ ადრე ჩვეულებრივი სახლის მშენებლობას 2-3 წელი უნდებოდნენ, ქარხნის აშენებას კი 10,

ახლა ეს ტემპები შემცირებულია. ეს შესაძლებელი გახდა ახალი ტექნოლოგიებისა და ახალი მასალების გამოყენებით, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ შენობა-ნაგებობები უნდა აშენდეს მკვიდრად და უნდა იყოს ხეისმომედვეი, რომ დიდხანს გაძლოს და, რაც მთავარია, უნდა აიგოს იაფად. ამის საშუალებას კი იძლევა ის ახალი ტექნოლოგიები და ის სამშენებლო მასალები, რომლებიც დღეს მზადდება საქართველოში ან შემოდის საზღვარგარეთიდან. მშენებლობის განვითარებასთან ერთად გაიზარდა სამშენებლო მასალების წარმოება და იმპორტი. ბევრი მასალა მზადდება ადგილობრივად, მაგალითად ბლოკი, ცემენტი, გაჯი, აგური, კრამიტი, ხის თუ მეტალოპლასტიკის კარ-ფანჯრები, რკინის ნაკეთობები, მაგრამ ბევრი ახალი თანამედროვე მასალა შემოდის საზღვარგარეთიდან. ეს ეხება განსაკუთრებით ლაქსაღებავებს, ელექტრო-საკაბელო და სხვა მასალებს. ასევე შემოდის უცხოეთიდან თანამედროვე სამშენებლო ტექნიკა, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს მშენებლობის ტემპებსა და ხარისხზე.

საქართველოში მშენებლობას ახორციელებს მრავალი კერძო სამშენებლო კომპანია. მაგრამ, საქართველოსთვის სპეციფიკურია ის, რომ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან რეგიონული ინფრასტრუქტურის კეთილმოწყობასა და აღდგენა-რესტავრაციაზე ძალზე დიდი თანხები გამოიყოფა, 900 მილიონზე მეტი. მშენებლობას ახორციელებენ ტენდერებში გამარჯვებული კერძო კომპანიები.

მშენებლობის ზედამხედველობისა და კოორდინაციის მიზნით ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროში, ახალი მთავრობის მოსვლის შემდეგ, ადრე არსებული ურბანიზაციისა და მშენებლობის დეპარტამენტის მაგივრად შეიქმნა სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო პოლიტიკის დეპარტამენტი. ამ დეპარტამენტის ამოცანებში შედის:

სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო საქმიანობის სფეროში პოლიტიკის შემუშავება, გატარება, კოორდინაცია, მართვა და მონიტორინგის განხორციელება.

სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო საქმიანობის სფეროს მარეგულირებელი კანონმდებლობის, მათ შორის, ტექნიკური რეგულირებისა და სტანდარტების შემუშავების ინიცირება, ორგანიზება, ანალიზი, დანერგვა და შესრულების მონიტორინგი.

ტრანსსახელმწიფო, ქვეყნის, რეგიონული და ადგილობრივი დონების სივრცითი დაგეგმარების მარეგულირებელი დოკუმენ-

ტების პროექტების ინიცირება, ორგანიზება, კოორდინაცია, შეთანხმება და შესრულების მონიტორინგი.

ქვეყნის შიდა ტერიტორიის ფიზიკური განვითარებისა და სივრცითი დაგეგმარების მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი სტრატეგიების განსაზღვრა.

სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო საქმიანობის სფეროში საერთაშორისო, სახელმწიფო და რეგიონული პროგრამების განხორციელებაში მონაწილეობა.

სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან თანამშრომლობა, სამშენებლო და სივრცითი დაგეგმარების კუთხით პროგრამებისა და პროექტების ინიცირება, შემუშავება, კოორდინაცია, მონიტორინგი და კანონმდებლობით გათვალისწინებული სხვა უფლებამოსილების განხორციელება.

სარეკრიაციო ტერიტორიებზე და განსაკუთრებული სამშენებლო რეგულირების ზონებში მინათსარგებლობის გენერალური გეგმებისა და მშენებლობის რეგულირების გეგმების შემუშავების ორგანიზება და შეთანხმება.

სარეკრიაციო ტერიტორიებზე მშენებლობის ნებართვის გაცემის ადმინისტრაციულ წარმოებაში მონაწილეობის მიღება.

ქვეყნის მასშტაბით მიწის მართვის პოლიტიკის განხორციელების პროცესში მონაწილეობის მიღება კომპეტენციის ფარგლებში. სივრცითი დაგეგმარების ამოცანების განსახორციელებლად მეთოდოლოგიის შემუშავება დეპარტამენტის ან მასთან შექმნილი სამუშაო ჯგუფის მიერ და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებისათვის ხელშეწყობა დამგეგმარებელი ჯგუფების ჩამოყალიბებაში, მათი კოორდინაცია და შესასრულებელი სამუშაოების მონიტორინგი.

ქვეყნის მასშტაბით სივრცითი დაგეგმარების დოკუმენტების განვითარების წლიური ანგარიშის მომზადება და გამოქვეყნება.

საცხოვრისის მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით, სათანადო კვლევების საფუძველზე, წინადადებებისა და რეკომენდაციების შემუშავება.

საცხოვრისი სექტორის მახასიათებლების შედგენა, სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო საქმიანობის სფეროში პოლიტიკის განსაზღვრის პროცესში საზოგადოებისა და ბიზნესის სექტორის ჩართულობის უზრუნველყოფა.

სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო საქმიანობის სფეროში საგანმანათლებლო, მათ შორის სპეციალისტების

გადამზადების პროცესის ხელშეწყობა და ამ სფეროს სპეციალისტების პროფესიული კვალიფიკაციის რეგულირებაში მონაწილეობა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობის ობიექტების მშენებლობის პროექტების სავალდებულო ექსპერტიზის ჩატარებისათვის სპეციალისტების კანდიდატურების განხილვა, შეთანხმება, ექსპერტთა ერთიანი რეესტრის წარმოება და მისი საჯაროობის უზრუნველყოფა.

სამშენებლო საქმიანობის სფეროში თანამედროვე მოთხოვნათა გათვალისწინებით ახალი ტექნოლოგიების, საშენი მასალების წარმოების განვითარებისა და დანერგვის ხელშეწყობა.

ქვეყნის მასშტაბით სამშენებლო სფეროს განვითარების მონაცემთა ბაზის წარმოება, წლიური ანგარიშების მომზადება.

სამშენებლო სფეროში საერთაშორისო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა, შეხვედრების, სემინარების, კონფერენციების ორგანიზება და გამოცდილების დანერგვა.

სამშენებლო სექტორის განვითარების უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა ქვეყნის ტერიტორიის სივრცითი დაგეგმარების, სამშენებლო საქმიანობისა და მათ განხორციელებასთან დაკავშირებული სამართლებრივი ურთიერთობის მოწესრიგება.

სამშენებლო საქმიანობის მარეგულირებელი კანონმდებლობის სრულყოფის მიზნით შემუშავდა „სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო საქმიანობის კოდექსის“ პროექტი, რომლის მიზანია საქართველოს ტერიტორიაზე სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო საქმიანობასთან დაკავშირებული საკითხების მოწესრიგება ერთიანი პრინციპებისა და ძირითადი დებულებების საფუძველზე. „კოდექსი“ დაარეგულირებს საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე საერთო დაგეგმარებასთან, სამშენებლო საქმიანობასთან და მათ განხორციელებასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ ურთიერთობებს. „კოდექსის“ პროექტი უახლოეს მომავალში წარედგინება განსახილველად საქართველოს მთავრობას.

სამშენებლო საქმიანობის ტექნიკური რეგულირების მიზნით სამინისტროსა და USAIB-ის EPI-ის პროექტის მიერ ქართულ ენაზე ითარგმნა საერთაშორისო სამშენებლო კოდი (IBC). სივრცითი დაგეგმარებისა და სამშენებლო პოლიტიკის დეპარტამენტი ახორციელებს „ვეროკოდების“-ს (ვეროპის სამშენებლო სტანდარტების ერთიანი სისტემა) თარგმნას,

ითარგმნა ევროკოდი 2 (ბეტონის კონსტრუქციების დაპროექტება) და ევროკოდი 8 (სეისმომდებე კონსტრუქციების დაპროექტება).

სამშენებლო საქმიანობის ტექნიკური რეგულირების მოწესრიგების მიზნით მიმდინარეობს საერთაშორისო სამშენებლო კოდების – ტექნიკური რეგლამენტაციებისა და სტანდარტების შესწავლა, მათი ანალიზი, რაც საშუალებას მოგვცემს საუკეთესო მსოფლიო პრაქტიკის გამოცდილების გათვალისწინებით და მათი საქართველოს პირობებთან ადაპტაციის შემდგომ, შემუშავდეს ეროვნული სამშენებლო წესები.

დამყარებულია მჭიდრო კონტაქტები და მიმდინარეობს აქტიური თანამშრომლობა USAID-ის EPI-ის პროექტთან G12-ის სამხრეთ კავკასიაში სამართლისა და იუსტიციის რეფორმის პროექტთან, გაეროს ევროპული ეკონომიკური კომისიის განსახლვრისა და მიწის მართვის კომიტეტთან, გაეროს ჰაბიტატის პროგრამასთან, მსოფლიო ბანკთან.

სამინისტრო ასევე მიზნად ისახავს თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებისა და დანერგვის ხელშეწყობას მშენებლობის უსაფრთხოების და ენერგოეფექტურობის მიმართულებით.

ბოლო ხანებში საქართველოში სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯზე ძალზე სწრაფად ვითარდება მშენებლობის ის სფეროები, როგორცაა გზების, ხიდების, რკინიგზების, აეროპორტების, ძველი შენობა-ნაგებობების რესტავრაცია. ამის გარდა, დიდი თანხები იხარჯება რეგიონულ ინფრასტრუქტურულ პროექტებში.

რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს 2013 წელს გამოყოფილი აქვს 901 მილიონი ლარი.

სამინისტროს ოფიციალური მონაცემებით, მიმდინარე წლის პირველი კვარტლის მონაცემებით, საგაზეთო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებაზე დაიხარჯა 64814793,2 ლარი, რაც 115%-ით მეტია გასული წლის შესაბამის მაჩვენებელზე. ასევე მზარდი მაჩვენებელია დაფიქსირებული გზების მოვლა-შენახვაზე. აქ 65,7% არის გადაჭარბება შარშანდელთან შედარებით.

ინტენსიურად მიმდინარეობს ჩქაროსნული ავტომაგისტრალის მშენებლობა. ამ ეტაპზე სამშენებლო სამუშაოები მიმდინარეობს სამ მონაკვეთზე. პირველი კვარტლის მონაცემებით, ავტომაგისტრალის მშენებლობის მიმართულებით დაფი-

ნანსებულია 170%-ით მეტი ღირებულების სამუშაო, ვიდრე გასულ წელს ამავე პერიოდში.

მიმდინარე წლის პირველ კვარტალში გზების მშენებლობა-რეაბილიტაციისათვის გამოცხადდა 65 ტენდერი საერთო ღირებულებით 54 მლნ ლარი.

გარდა რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს ბიუჯეტისა, რომლითაც სხვადასხვა ინფრასტრუქტურული პროექტები ხორციელდება, საქართველოს მუნიციპალიტეტები რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან დამატებით მიიღებენ თანხებს იმისათვის, რომ ადგილობრივი მოსახლეობის პრობლემები მოგვარდეს. რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან 643 პროექტი დაფინანსდება, ხოლო პროექტების ჯამური ოდენობა 200 მლნ ლარამდეა.

ფონდიდან გამოყოფილი თანხის დიდი ნაწილი მუნიციპალური გზების რეაბილიტაციას მოხმარდება, ამისთვის გამოიყოფა 114 მლნ ლარამდე და ამ თანხით საქართველოს მასშტაბით 277 პროექტი დაფინანსდება. ნაპირსამაგრი სამუშაოებისათვის გამოყოფილია 10 მლნ ლარზე მეტი, რითაც 56 პროექტი განხორციელდება, ხიდების მშენებლობა-რეაბილიტაციაზე გამოყოფილია 11 მლნ 500 ათასი ლარამდე და დაფინანსდება 38 პროექტი. წყლისა და კანალიზაციის მოწესრიგებისათვის დაიხარჯება 40 მლნ ლარამდე და დაფინანსდება 215 პროექტი. სხვადასხვა ინფრასტრუქტურულ პროექტებზე გამოყოფილია 25 მლნ ლარი და დაფინანსდება 57 პროექტი.

დაგეგმილია მესტიაში წყლის გამწმენდი ნაგებობის, რეზერვუარის და დისტრიბუციის ქსელის მშენებლობა. პროექტი, სავარაუდოდ, 2015 წელს დასრულდება.

ევროპის საინვესტიციო ბანკის პროექტის მიხედვით, 28 მუნიციპალიტეტში დაგეგმილია წყალმომარაგების სისტემების გაუმჯობესების პროექტები. ეს ქალაქებია: აბაშა, სენაკი, ხობი, ოზურგეთი, ონი, ბაღდათი, ჭიათურა, ზესტაფონი, თერჯოლა, ტყებული, ქარელი, ხაშური, დუშეთი, ლიკანი, წაღვერი, ასპინძა, ახალციხე, გურჯაანი, სიღნაღი, ახმეტა, ყვარელი, ლაგოდეხი, საგარეჯო, თელავი-კურდღელაური, წნორი, წალკა, ბოლნისი, თეთრიწყარო;

ახალი სამგორის დასახლებაში სართიჭალის სათავე ნაგებობიდან მიმავალი მაგისტრალის რეაბილიტაცია;

- ქ. ზესტაფონში ცენტრალური კანალიზაციის კოლექტორის რეაბილიტაცია;

- ქ. დუშეთში „სანახშირის“ სათავე ნაგებობაზე ახალი ჰორიზონტალური დრენაჟის მოწყობა;
- ქ. ახალციხეში კანალიზაციის ქსელის რეაბილიტაცია და ურაველის სათავე ნაგებობის საქლორატორო სადგურის მოწყობა;
- ქ. მარნეულის სათავე ნაგებობის რეაბილიტაცია, ცენტრალური სადაწნეო მაგისტრალური მილისა და შიდასაქალაქო გამანაწილებელი ქსელის რეაბილიტაცია;
- ქ. ოზურგეთში მდ. ბჟუჟის კალაპოტში დაბრუნების მიზნით წყალსადენის დრენაჟისა და მაგისტრალური წყალმდენის ნაპირდაცვითი სამუშაოები;
- ქ. თელავში მდ. თურდოს კალაპოტისა და მაგისტრალური მილსადენის დამატებითი ნაპირდაცვითი სამუშაოები;
- ქ. ქუთაისში ფარცხანაყანების სათავეზე არსებული 800მ³ და 300მ³-იან წყალშემკრებ სალექარებში ფილტრაციის საწინააღმდეგო სამუშაოები;
- ქ. სენაკში ნოსირის სათავე ნაგებობის საქლორატორო სადგურისა და ჰ=500მ³ რეზერვუარის რეაბილიტაცია.
- ქ. წყალტუბოში სათავე ნაგებობიდან ახალი ქსელის მოწყობა სოფელ მაღლაკის მოსახლეობისათვის;
- თიანეთის მუნიციპალიტეტში შიგა გამანაწილებელი ქსელების რეაბილიტაცია;
- ქ. ხონში, ქ. სამტრედიაში, ქ. ჩხოროწყუში, ქ. ამბროლაურში, ქ. თიანეთში სათავე ნაგებობების საქლორატორო სადგურების რეაბილიტაცია;
- ქ. ყაზბეგში სათავე ნაგებობის, ცენტრალური სადაწნეო მილსადენისა და შიგა გამანაწილებელი ქსელების რეაბილიტაცია;
- ქ. გორში ვარიანის სათავე ნაგებობიდან მომავალი ცენტრალური მაგისტრალის ამორტიზებული მონაკვეთის რეაბილიტაცია ("ვერხეების" ლტოლვილთა დასახლება);
- დაბა ფასანაურში წყალმომარაგების ქსელის სარეაბილიტაციო სამუშაოები;
- სოფელ ნუკრიანში ჭაბურღილის მოწყობა;
- ხაშურის მუნიციპალიტეტის ცხრაშენის სასმელი წყლის სათავე ნაგებობის რეკონსტრუქცია-რეაბილიტაცია;
- შპს „საქართველოს გაერთიანებული წყალმომარაგების კომპანიის“ ბაკურიანის სერვისცენტრის ოფისის მშენებლობა;

- შპს „საქართველოს გაერთიანებული წყალმომარაგების კომპანიის“ სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონული ფილიალი-სა და ფოთის სერვისცენტრის სათავო ოფისის მშენებლობა;

- ოზურგეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ლაითურში პატიმრებისა და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებამდე მისაყვანი წყალსადენისა და წყალარინების სისტემის სამშენებლო სამუშაოები;

- ქ. ლაგოდეხში შრომის ხევში ნაპირდაცვითი სამუშაოები;

- ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტში მდინარე ორაგვის დელის წყალმიღების ნაგებობის რეაბილიტაცია;

- ქუთაისში მიმდინარეობს ორი სატუმბო სადგურის რეაბილიტაცია; 4 ახალი რეზერვუარის მშენებლობა (15000 მ³). გადამცემა მაგისტრალური მილსადენის და სადისტრიბუციო ქსელის მშენებლობა 52 კმ; 40000 ცალი მრიცხველის მონტაჟი. პროექტი დასრულდება 2016 წელს.

ფოთი:

მიმდინარეობს ნაბადაში ახალი სატუმბო სადგურის მშენებლობა 14 ტუმბოთი, საერთო სიმძლავრით 3,703 მ³/სთ; ახალი მართკუთხა ფორმის რეზერვუარის (53,000 მ³) მშენებლობა ნაბადას ტერიტორიის აღმოსავლეთით; 3,380 მ³/სთ სიმძლავრის ახალი ტუმბოების და 22 კმ მილების მონტაჟი; ახალი წყლის გამწმენდი ნაგებობის (სიმძლავრე 20.75 მლნ/დღე) პროექტირება, მშენებლობა და ექსპლუატაციაში გაშვება, პერსონალის ტრენინგი. პროექტი დასრულდება 2016 წელს.

ანაკლიაში პროექტით დაგეგმილია 8 000მ სიმძლავრის რეზერვუარის მშენებლობა დარჩელში, ახალი სატუმბო სადგურის მშენებლობა საერთო სიდიდით 348 მ³/წ, გადამცემა მაგისტრალური ხაზის მშენებლობა ორი ჰაბურლილიდან (კახათის და ინგირის) ახალ რეზერვუარამდე დარჩელში, რომლის სიგრძეც არის დაახლოებით 14 კმ. ასევე დარჩელის რეზერვუარიდან განმუხურის და ანაკლიის ქსელებამდე დაახლოებით 8 კმ მილმდენის მშენებლობა; ჩამდინარე წყლების გამწმენდი ნაგებობის მშენებლობა. პროექტი სავარაუდოდ დასრულდება 2015 წელს.

პროექტი ანაკლია ითვალისწინებს 122კმ წყალსადენის და წყალარინების ქსელის მოწყობას. 650 ინდივიდუალური მრიცხველის მოწყობას, 40 კანალიზაციის გადამქაჩი სადგურის მშენებლობას.

პროექტი მესტია ითვალისწინებს წყალმომარაგებისა და წყალარინების ქსელის რეაბილიტაციას. პროექტი 2013 წლის ოქტომბრის თვეში დასრულდება.

ვეროპის საინვესტიციო ბანკის მიერ განხორციელებული პროექტი ლანჩხუთში ითვალისწინებს ლაშისდელეში დრენაჟის შეცვლას, 500მ³ რეზერვუარის საშობერო საკანის შეკეთებას. მილსადენის და ჩამკეტი არმატურის შეცვლას, საქლორატოროს მოწყობას, ხარჯმზომების დაყენებას, სანიტარული ღობის მოწყობას 467გ/მ. ორაგვის დელის სათავეზე რეზერვუარის საშობერო საკანის შეკეთებას. მილსადენის და ჩამკეტი არმატურის შეცვლას, არსებულ საქლორატოროში აქტივიზებული მარილით საქლორატოროს მოწყობას. სანიტარული ღობის მოწყობას 185გ/მ. სადაწნეო ქსელის შეცვლას დ=200მმ სიგრძით 1350მ. ქ. ლანჩხუთში გამანაწილებელი ქსელის შეცვლას 47,

პროექტი სართიჭაღა ითვალისწინებს გამანაწილებელი ქსელის მოწყობას სიგრძით 33კმ, 2 სატუმბო სადგურის მოწყობას 2-2 ტურბო აგრეგატით, საქლორატოროს და 1000მ³ ტევაღობის რეზერვუარის კაპიტალურ შეკეთებას, სკადას სისტემის მონტაჟს, დრენაჟის 350გ/მ 50ლ/წმ და გაბიონების მოწყობას.

პროექტი წალენჯიხა ითვალისწინებს სათავეიდან დ=219მმ ფოლადის მილის შეცვლას სიგრძით 5კმ, გამანაწილებელი ქსელის შეცვლას 11,125მ. 270 ინდივიდუალური მრიცხველის მონტაჟს, საქლორატოროს კაპიტალური მილის მონტაჟი.

პროექტი ზესტაფონი ითვალისწინებს "სოხოულას" სათავე ნაგებობების რეაბილიტაციას, გამანაწილებელი ქსელების რეაბილიტაციას, "ზაპოროჟიეს" ქუჩაზე არსებული სატუმბის რეაბილიტაციას და სადაწნეო მილის შეცვლას

პროექტი ბაღდათი ითვალისწინებს გამწმენდი ნაგებობების მშენებლობას, სალექარის რემონტს, საქლორატოროს რემონტს, 50მ³ რეზერვუარის მშენებლობას, საყარაულო ჯიხურის რემონტს, ინდივიდუალური მრიცხველის მონტაჟს—750ც.

პროექტი ტყიბული ითვალისწინებს გამანაწილებელი ქსელების რეაბილიტაციას 2,5 კმ, გამწმენდი ნაგებობის რეაბილიტაციას, 250მ³ და 2000მ³ რეზერვუარების რეაბილიტაციას და სკადას სისტემის დანერგვას.

პროექტი მარტვილი ითვალისწინებს სათავეიდან ქალაქის ქსელამდე პოლიეთილენის მილის შეცვლას დ=200მმ 7700მ, საქლორატოროს რეაბილიტაციას, პოლიეთილენის მილის მონტაჟს სოფელ სერგეთში 2400მ, საყარაულო ჯიხურის, 12 მრავალსართულიანი სახლის გამრიცხველიანებას.

პროექტი ჭიათურა ითვალისწინებს 150მ³ რეზერვუარის მშენებლობას, "ლეუზნის" სატუმბოში 3 აგრეგატის შექმნას და მონტაჟს, "თირის" სატუმბოში 2 ტუმბო აგრეგატის შექმნა-მონტაჟს, თირში საქლორატოროს მშენებლობას და წყალსადენის ქსელის მოწყობას სიგრძით 7,8კმ.

პროექტი ასპინძა ითვალისწინებს 300მ³ ტევადობის რეზერვუარის მშენებლობას, სათავე ნაგებობის მოწყობას, დ=200მმ 15კმ სიგრძის ფოლადის სადაწნეო მილსადენის და 6კმ სხვადასხვა დიამეტრის პოლიეთილენის მილების მოწყობას.

პროექტი ქარელი ითვალისწინებს შიდა გამანაწილებელი ქსელის მოწყობას სიგრძით 32კმ და 1000ც ინდივიდუალური მრიცხველის მონტაჟს.

პროექტი ოზურგეთი ითვალისწინებს ფოლადის მილის ჩადებას კ. მეგრელაძის ქ. დ=219მმ 2200მ, პოლიეთილენის მილის ჩადებას ლესელიძის ქ. დ=160მმ 410მ, I სატუმბოში უნდა დამონტაჟდეს 3 ახალი ტუმბო, II-ში 2 ახალი ტუმბო, საქლორატოროს რეაბილიტაციას.

პროექტი ჩოხატაური ითვალისწინებს 30 კმ გამანაწილებელი ქსელის მონტაჟს, სალექარის და სატუმბი სადგურის მშენებლობას.

პროექტი ითვალისწინებს წყალსადენის ქსელის მოწყობას სიგრძით 14,4კმ, კანალიზაციის სისტემის მოწყობას, 25000 მ³ რეზერვუარების რემონტს და 2ც. ტუმბო აგრეგატის შექმნას, "მიწაწითელას" სათავე ნაგებობის სრულ რეაბილიტაციას, სკადას სისტემის მონტაჟს, ხომელის ზონის წყალსადენის ქსელის რეაბილიტაციას "გოზდაჩიდან" "ყაზბეგის" რეზერვუარამდე დ=35მმ პოლიეთილენის მილის შეცვლას სიგრძით 2570მ.

პროექტი სურამი ითვალისწინებს ახალი სათავე ნაგებობის და სატუმბოს აშენებას სოფ. ცხრამუხას ტერიტორიაზე, შიდა გამანაწილებელი ქსელის მშენებლობას საერთო სიგრძით 32კმ, მაგისტრალური ქსელი დ=273მმ ფოლადის მილით სიგრძით 8600გ/მ. აშენებას, 2ც. 1000მ³ ტევადობის რეზერვუარის და თანამედროვე ტიპის საქლორატოროს მშენებლობას.

პროექტი კასპი ითვალისწინებს შიდა გამანაწილებელი ქსელის მოწყობას სიგრძით 52კმ, 3000მ³ რეზერვუარის კაპ. რემონტს, 1000მ³ ახალი რეზერვუარის მშენებლობას, ახალი სატუმბოს შენობის შეკეთებას, დანადგარების შეცვლას და საქლორატოროს რეაბილიტაციას, სკადას სისტემის მონტაჟს, 2000ც. ინდივიდუალური მრიცხველის მონტაჟს.

სასურველი იქნებოდა თუ სახელმწიფო და თბილისის მერია გააგრძელებდა თბილისის რეკონსტრუქციის გეგმას.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მშენებლობის ვადების დაცვას, ვინაიდან მისი დაუცველობა იწვევს სამშენებლო კომპანიების ნდობის დაკარგვას მოსახლეობის მხრივ, რაც გამოიწვევს მოთხოვნების დაცემას ბინათმშენებლობაში.

ასევე სასურველია, ახალი ტექნოლოგიების გამოყენების ხარჯზე, მშენებლობაში სეზონურობის დაძლევა, რაც უფრო მეტი ხალხის დასაქმების საშუალებას მისცემს სამშენებლო კომპანიებს მთელი წლის განმავლობაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რეგიონალური განვითარების და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს მონაცემები 2013 წ.

2. ეკონომიკის და მდგრადი განვითარების სამინისტროს მონაცემები 2013 წ.

3. გ. ბრეგვაძე – თსუ. პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული IV; V.

4. გ. ბრეგვაძე. სამშენებლო სექტორის ფორმირების საკითხი. თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი. საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული 2013, გვ. 404.

George Bregvadze

THE ISSUES OF FORMATION OF PROGRESSIVE BRANCH STRUCTURE OF CONSTRUCTION COMPLEX

Annotation

This work analyzes the questions of progressive branch structure formation in the construction sector. Are analyzed new approaches and problems in this sector.

*მარინა ჩაველიშვილი
მარიამ ლუკაშვილი
ნინო კოვზირიძე*

ბიოგაზის გამომყენების პოტენციური საქართველოში

თანამედროვე მსოფლიოში დიდი პოპულარობით სარგებლობს ალტერნატიული ენერჯის რესურსების ათვისება და განვითარება. ბიოლოგიური რესურსებით შესაძლებელია მივიღოთ განახლებადი ენერჯია გარემოსათვის ნაკლებად უსაფრთხო საშუალებებით. მსოფლიოში განვითარებულმა პროცესებმა, კერძოდ გლობალურმა ეკოლოგიურმა მდგომარეობამ და ენერჯის წყაროების ამოწურვადობის საშიშროებამ მიგვიყვანა მანამდე უკვე არსებული საშუალებების ხელახლა წარმოჩენამდე.

სულ უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს ენერჯის არატრადიციული რესურსები: მზე, ქარი, ბიომასა, წყალი და ა.შ., რომელთა შორის აღსანიშნავია ბიომასა. იგი ერთ-ერთი ისეთი ენერგეტიკული რესურსია, რომელიც გამოიყენებოდა ჯერ კიდევ ანტიკურ პერიოდში და ხელმეორედ „აღმოჩენილია“ ჩვენს დროში. სწორედ, ბიომასა და მისი საშუალებით წარმოებული ბიოგაზია განხილული წინამდებარე ნაშრომში. ბიოგაზის ენერჯია არის ნებისმიერ ორგანულ ნივთიერებაში: ფოთოლი, ბალახი, პირუტყვის ნარჩენები, ნეშომპალა. იგი წარმოიქმნება ბიომასაში მეთანის დუღილის შედეგად.

ბიოგაზის დანერგვა და გამოყენება მეტად მნიშვნელოვანია საქართველოს ეკონომიკისთვის. განსაკუთრებით, აგრარული სექტორის, კერძოდ, ხელს შეუწყობს სოფლად ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას. ბიოგაზის წარმოებისათვის მრავალი ხელშემწყობი ფაქტორი არსებობს. ყველაზე მთავარია, რომ საქართველო მთავორიანი ქვეყანაა და შესაქონლებას მეტად განვითარების პოტენციული აქვს. აქ მრავლად მოიპოვება განახლებადი ენერჯის წყარო – ბიომასა. მისი საშუალებით შესაძლებელია ბიოლოგიურად სუფთა ენერჯის წარმოება შედარებით ნაკლები დანახარჯებით. საქართველოში უფასო გაზის მიღება შეუძლია ნებისმიერ სოფლად მცხოვრებ ოჯახს, რომელსაც თუნდაც 2-3 სული საქონელი მაინც ჰყავს. ასევე ბიოგაზი გვეხმარება მოვარგოთ ნარჩენების გადამუშავებისა და განთავსების პრობლემაც. სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილი დებულებები განაპირობებს ბიოგაზის წარმოების აქტუალობას საქართველოში.

ბიოგაზის უპირატესობა. სოფლის მეურნეობისათვის მნიშვნელოვანია სისუფთავის დაცვა და ჰიგიენური პირობების გაუმჯობესება, რასაც ხელს უწყობს ბიოდანადგარი. იგი ერთგვარი ბუნების დამცველია, რადგან ბიოდანადგარში ნადგურდება სხვადასხვა დაავადებების (ტიფი, ქოლერა) გამომწვევი ბაქტერიები. ეს ხელს უშლის მათ გავრცელებას. ასევე ოჯახს აღარ აწუხებს ბიომასის არასასიამოვნო სუნი და დაცულია გარემოში ფეკალური მასების გავრცელებისაგან, წყლის დაბინძურებისაგან და ა.შ. ბიოგაზის დანადგარი გარემოს ინტერესებსაც იცავს. მისი გამოყენებით მცირდება ტყის ჩეხვა, ნიადაგის ეროზია, მეწყერი და ა.შ. რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, იგი ანელებს კლიმატის გლობალურ დათბობას, რადგან მისი წვისას მეთანი ბუნებაში კი არ იფანტება, არამედ მისი „დაჭერა“ და სურვილისამებრ გამოყენება ხდება.

ბიოგაზი ძირითადად სოფლის მეურნეობაში გამოიყენება, თუმცა საზღვარგარეთ მას იყენებენ ავტომობილებშიც. მაგ., “Volvo” და “Scania” აწარმოებენ ავტობუსებს, რომელთა ძრავები ბიოგაზის საწვავზე მუშაობენ. ასეთი ავტობუსები ძირითადად შვეიცარიის ქალაქებში დადიან. საინტერესოა, რამდენადაა დანერგილი უცხოეთში ბიოგაზის წარმოება. ამ მხრივ გამოირჩევა ჩინეთი, სადაც სოფლის მეურნეობაში ენერჯიაზე მოთხოვნის 30% ბიოგაზით კმაყოფილდება. ინდოეთში დღეში 12-18 მლნ. მ³ ბიოგაზი იწარმოება. ბიოგაზის წარმოება წარმატებით ხორციელდება ნეპალში, ტაილანდში, კორეაში, ფილიპინებში, ისრაელში, თურქეთში, ავსტრალიაში, ინგლისში, საფრანგეთში, გერმანიაში და სხვა ქვეყნებში. არსებული მონაცემების თანახმად, ევროპაში მეფრინველეობის ფაბრიკების უმეტესობა სათბობად ბიოგაზს იყენებს.

ბიოგაზი ქართულ რეალობაში და მისი ეკონომიკური შეფასება. მნიშვნელოვანია გავეცნოთ საქართველოში ბიოგაზის წარმოების არსებულ მდგომარეობას. 1994 წლიდან აშენებულია 400-ზე მეტი ბიოდანადგარი 26-მდე რაიონში, კერძოდ: თერჯოლის, ხობის, ჩხოროწყეს, წალენჯიხის, ზუგდიდის, ყაზბეგის, კასპის, მცხეთის, ლანჩხუთის და სხვა რაიონებში [2].

BP-სა და USAID-ის გამოთვლებით, მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის ნარჩენების სრული ენერგეტიკული ღირებულება 6,9 მლრდ. კვტ/სთ-ის და 734 მლნ მ³ ბუნებრივი აირის ეკვივალენტურია [4]. ეს კი მიმდინარე პერიოდში საქართველოში იმპორტირებული ბუნებრივი აირის 36,8% შეადგენს (734

მლნ მ³/1933 მლნ მ³) [5]. ბიოგაზის წარმოების პოტენციური საქართველოში შეეკვიდრა განვიხილოთ კონკრეტული მაგალითის საფუძველზე. კონკრეტულად ანალიზი ჩავატარეთ მესაქონლეობის ფერმაში – „თელეთის სანაშენე მეურნეობა“. შევეცადეთ გამოგვეთვალა არსებული რაოდენობის პირუტყვის პირობებში რა დანახარჯები ექნება ფერმას ბიოდანადგარის დამონტაჟებისათვის და რა არის მისი ალტერნატიული დანახარჯი. გამოთვლისათვის მხედველობაში მივიღეთ საქართველოში ბიოდანადგარების მშენებელი კომპანიის „ბიოენერჯის“ გამოცდილება და ვეწვიეთ თელეთის სანაშენე მეურნეობას, რომელთა დაყრდნობით წარმოვადგინეთ ანალიზი.

საქართველოში „თელეთის სანაშენე მეურნეობა“ ერთ-ერთი მსხვილი მესაქონლეობის ფერმაა. აქ 200-ზე მეტი სული საქონელი ჰყავთ. ფერმერის ინფორმაციით, დღეში საშუალოდ ერთი სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი 20 კგ ექსტრემენტებს გამოყოფს. ე.ი. დღიურად სულ - 4ტ (20*200=4ტ) ნაკელის მიღებაა შესაძლებელი. მის გადასამუშავებლად საჭიროა 40მ³ მოცულობის ბიოდანადგარის აშენება [6], რომელიც დღეში 120-160 მ³ ბიოგაზს იძლევა. ეს 780-1040 კვტ/სთ ელექტროენერჯის ეკვივალენტურია. მიმდინარე მონაცემებით კი ფერმა დღეში საშუალოდ 152-190 კვტ/სთ ელექტროენერჯიას მოიხმარს. ე.ი. ფერმას რჩება დამატებითი რესურსები, რომელიც შეუძლია გამოიყენოს საწარმოო პროცესის გაუმჯობესებისათვის, დაიწყოს პროდუქტის ასორტიმენტის გაფართოება. ასევე, შესაძლებელია ბიოდანადგარიდან მიღებული ბიოსასუქით ნაკლები დანახარჯებითა და გაზრდილი ეფექტიანობით მოიყვანოს საქონლისათვის საკვები მცენარეები; თავად გადაამუშაოს რძე და ბაზარს მიაწოდოს არა ნედლეულის სახით, არამედ საბოლოო პროდუქტის, რძის პროდუქტის სახით; ან შესაძლოა ხორცპროდუქტების დამუშავებაც განხორციელდეს.

მნიშვნელოვანია ალტერნატიული დანახარჯი, კერძოდ, რისი დათმობა უწევს ფერმას ბიოდანადგარის დამონტაჟების შემთხვევაში. სანდო წყაროებზე დაყრდნობით, ელექტროენერჯიაზე თელეთის ფერმის წლიური დანახარჯი საშუალოდ არის 9 600-12 000 ლარი. ბიოდანადგარის აშენება კი ჯამში 100 000 ლარი ჯდება და საშუალოდ 20 წლის განმავლობაში მუშაობს გამართულად. აქედან გამომდინარე, ბიოდანადგარის დამონტაჟების შემთხვევაში ფერმერს პირველი წლების

განმავლობაში დიდი ფიქსირებული და დაბალი ცვალებადი დანახარჯები ექნება, ხოლო ელექტროენერჯის შემთხვევაში – ყოველთვიურად მაღალი ცვალებადი დანახარჯები. დანადგარის დანახარჯს ფირმა გამოისყიდის 8-10 წელიწადში (100 000/9 600=8; 100 000/12 000=10). სანაცვლოდ, იგი მომდევნო წლის განმავლობაში ელექტროენერჯიას 10-12 (20-10=10; 20-8=12) უფასოდ მიიღებს. ამასთან, ფერმერის რენტაბელობა იზრდება ბიოსასუქის მიღებით და ასევე სუფთა გარემოს შენარჩუნებით.

ქართული რეალობის პირობებში სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის ბიოდანადგარების გავრცელებას მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება, რადგან იგი ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას უწყობს ხელს. ბიოდანადგარი შეიძლება დაინერგოს მცირე საოჯახო მეურნეობებშიც. მაგალითად, ავიღოთ საშუალო ზომის 4-5 კაციანი ოჯახი, რომელსაც 5 სულამდე საქონელი ჰყავს. ამ შემთხვევაში უკეთესი იქნება 1 მ³ მოცულობის მეზოფილური დანადგარის აშენება. 1მ³ მოცულობის დანადგარიდან შესაძლებელია დღეში 1,3 მ³ გაზის მიღება. გაანგარიშების თანახმად, 1 მ³ ბიოგაზი 3,5 კგ შეშის ეკვივალენტურია [4] ე.ი. დღიურად 4,55 კგ შეშა ანაზღაურდება. გამოძუშავებული ენერჯის გამოყენება შესაძლებელია როგორც ცხოველების და სახცოვრებლის გათბობაზე, ასევე სააბაზანოს ცხელი წყლისათვის ან ელექტროენერჯის მისაღებადაც. დანადგარის დამონტაჟების ღირებულება 1000 ლარია, რომლის გამოსყიდვა შესაძლოა მოხდეს 1 წელში [6] ექსპლუატაციის დანარჩენი პერიოდი კი, 10 წელი მაინც, უფასოდ ემსახურება საოჯახო ფერმას.

ბიოდანადგარი, ყველა სხვა სიკეთესთან ერთად, ხელს უწყობს სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგების განვითარებას. მიღებული გაზი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სათბურებში ზამთარის განმავლობაში კიტრის, პომიდვრის, მწვანე ხაჭაპურის ან სოკოს წარმოებისათვის. ამდენად, ზამთარში სოფლის მეურნეობას შეუძლია თავად შექმნას პროდუქტი და მიიღოს შემოსავალი. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბიოდანადგარიდან სპეციალური მეთოდით მიღებული ნახშირორჟანგი ჰერმეტიკულ სივრცეში მოთავსებული ხილის ლპობის პროცესს ანელებს. ეს თვისებაც შეიძლება წარმატებით იქნეს გამოყენებული სასოფლო-სამეურნეო მალფუჭადი პროდუქტის შენახვისა და ტრანსპორტირებისათვის.

ფერმერს შეუძლია, ბიოგაზის ენერჯია რძის პროდუქტების გადამუშავებისთვისაც გამოიყენოს, რადგან მისთვის

რძეზე მეტად რენტაბელურია რძის პროდუქტები. საშუალოდ 1 სული საქონლის წველადობა 5 ლიტრია დღეში. გლეხს ურჩევნია მზა პროდუქციის გაყიდვა უფრო მაღალი ფასების გამო, რადგან ოფიციალური მონაცემებით გლეხი 1 ლიტრ რძეს მხოლოდ 40-50 თეთრად აბარებს, მაშინ, როდესაც ფერმები 1 ლიტრ რძეს საშუალოდ 1 ლარად აბარებენ. ფასთა სხვაობის რამდენიმე მიზეზი არსებობს:

- ფერმაში რძის მიღების დროს მაქსიმალური სისუფთავეა დაცული, რასაც ვერ ვიტყვით შინამეურნეობების მიერ მიღებულ რძეზე, სადაც ადამიანი უშუალოდ მონაწილეობს მის მიღებაში (წველაში);

- სეზონურობა: კერძოდ, გლეხის პირუტყვს ზამთარ-ზაფხულ რძე არ აქვს, რაც ამცირებს მის ფასს;

- ფერმის ძროხები დაცულნი არიან დაავადებისაგან, დროულად ხდება მათი აცრა;

- შეჯვარებასაც დიდი ყურადღება ექცევა. კერძოდ: თელეთის ფერმაში მკაცრად არის დაცული შეჯვარების პირობები, ხოლო გლეხები ამას ვერ აკონტროლებენ ან არც აქცევენ ყურადღებას, რაც რძის ხარისხს დაბლა სწევს და გარკვეულ გადაგვარებებსაც იწვევს.

შინამეურნეობების მიერ წარმოებული რძის ოდენობა დღეში 4-5 საქონლის პირობებში საშუალოდ 16-20 ლიტრია, საიდანაც ნაწილი მოხმარებაზე მიდის, ხოლო ნაწილით რძის პროდუქტები მზადდება და ადგილობრივ ბაზარს მიეწოდება. თუ შინამეურნეობები ბიოდანადგარს დაამონტაჟებენ, მათი დანახარჯები შემცირდება ენერჯიაზე და გაეზრდებათ მოგება.

საქართველოს მაღალმთიან რეგიონებში უკვე არის რამდენიმე ასეთი დანადგარი და იგი წარმატებით გამოიყენება. ეს სოფლად მცხოვრები მოსახლეობისათვის დიდი შეღავათია. გარდა ენერჯიის უფასოდ მიღებისა, ბიოდანადგარის გამოყენებით შესაძლებელია განახლებადი ენერჯიის წყაროების ადგილზევე გამოყენება, რაც ამცირებს მანძილს საბოლოო მომხმარებელამდე და ასევე თვითღირებულებას. ეს კონკურენტუნარიანი რძის პროდუქტის წარმოების საშუალებას მისცემს გლეხს.

დასკვნა. საქართველოში აგრარული სექტორის განვითარების ხელშეწყობისთვის პრიორიტეტულია ბიოტექნოლოგიების, კერძოდ კი ბიოგაზის დანადგარების დანერგვა-გავრცელება. მისი განვითარებისთვის მრავალი ხელშემწყობი ფაქტორია,

რომელთაგან მნიშვნელოვანია ყოველწლიურად განახლებადი ბიომასის რესურსი, რომლის ათვისებითაც, USAID-ის მონაცემებით, შესაძლებელია სოფლის მეურნეობის ენერგომთხონილების 14–17%-ით უზრუნველყოფა [4] ბიოდანადგარების მასიური დანერგვა მნიშვნელოვნად შეამცირებს ტყის ჩეხვას. 3-6 სულ მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ნაკელზე მომუშავე ბიოდანადგარის ექსპლუატაციისას 1 ჰა ტყის რესურსი იზოგება. „თელეთის სანაშენე მეურნეობაში“ ბიოდანადგარის დამონტაჟება დაზოგავდა 34-67 ჰა ტყის რესურსს.

გარდა აღნიშნულისა, საქართველოს სოფლის მეურნეობაში დანახარჯების ეკონომიისა და ეკოლოგიური მდგომარეობის გაუმჯობესებისთვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს მხრიდან მასტიმულირებელი პოლიტიკის გატარება. კერძოდ:

➤ აუცილებელია ჩამოყალიბდეს გარკვეული ინსტიტუტები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ რეგიონებში ბიოგაზის პოპულარიზაციას, ფერმერების მომარაგებას საჭირო რესურსებითა და მომსახურებით, მხარს დაუჭერენ კვლევითი სამუშაოების განხორციელებას და ა.შ.

➤ აუცილებელია, გაიცეს შეღავათიანი კრედიტები ბიოდანადგარების ასაშენებლად; მნიშვნელოვანია დარგის სუბსიდირება, რათა საქართველოში შეიქმნას პირობები და უკეთ განვითარდეს ბიოტექნოლოგიები სოფლის მეურნეობაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ა. ბიწაძე. ბიოგაზის დანადგარის აშენების რეკომენდაციები მცირე ფერმერული მეურნეობისათვის. თბ., 2000.
2. ა. ბიწაძე. ბიოგაზის დანადგარის აშენება და ექსპლუატაცია, თბ., 2008
3. “ბიოგაზი: რეტროსპექტივა და მიმოხილვა” Winrock International/ USAID-ის “ენერგეტიკის განვითარება სოფლად” პროექტის ფარგლებში მომზადებული ანგარიში; (საქართველო, 2007).
4. ბროშურა „ბიოგაზი საოჯახო მეურნეობებში“, SAID, BP, EUROPEAN BANK, OSCE, EEC, WINROCK.
5. „საქართველოს ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების მარეგულირებელი კომისიის“ ანგარიში 2012.
6. www.bioenergy.ge
7. www.gnerc.org
8. www.internalself.wordpress.com

*Marina Chavleishvili
Mariam Lukashvili
Nino Kovziridze*

THE POTENTIAL OF BIOGAS USE IN GEORGIA
Annotation

The paper presents biomass and economic consequences of biogas produced through its. The support factors for biogas production, potential opportunities, its social effects are analyzed.

Biogas analyzed in Georgian reality, its advantages, based on the specific data its economic assessment is calculated for a particular household. Taking into consideration the exercised analysis the conclusions and suggestions are offered.

*Натела Какауридзе
Дали Чахвашвили*

**ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА И
ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ РЕГИОНА**

Решению одной из важнейших проблем обеспечения экономического роста в регионе способствует поступательное повышение инвестиционной активности. Рост инвестиционной активности влияет на эффективность производства и предпринимательства, устранение дефицита инвестиционных ресурсов и т.д. То есть, инвестиционная активность и экономический рост взаимообусловлены. Главной особенностью инвестирования в Грузии является тот факт, что страна имеет уже созданную и достаточно развитую производственную и культурно-территориальную инфраструктуру по сравнению с другими субъектами региона. Другой особенностью инвестирования в стране является наличие диверсифицированной экономической и стабильной безопасной внутренней среды, что обеспечивает высокую финансовую стабильность и сравнительно невысокие риски осуществления инвестиционной деятельности.

Реформы и инициативы, осуществленные правительством Грузии после 2003 года с целью улучшения инвестиционной среды, принесли положительные результаты, что было подтверждено международными исследованиями и оценками. В 2005 году в Грузии прямые иностранные инвестиции составили 449,8 млн. долларов

США (в 2004 году – 499 млн. долларов США). Определенное снижение по сравнению с прошлым годом было вызвано завершением строительства нефтепровода Баку-Тбилиси-Джейхан, хотя объем других инвестиций (не связанных с нефтепроводом) по сравнению с 2004 годом возрос на 44 млн. доллара США – с 139 миллионов долларов США до 183 млн. долларов США. В 2006 году прямые иностранные инвестиции в Грузии составили 1190 млн. долл. США, что на 740,2 млн. долларов США превышает показатель предыдущего года; в 2007 году – 2014,8 млн долл.США (по сравнению с 2006 годом рост составил 824 млн. долл. США); в 2008 году -1564 млн.долл. США(по сравнению с 2007 годом объем уменьшился на 450 млн. долл. США); в 2009 году – 658,4 млн. долл. США (по сравнению с 2008 годом объем уменьшился на 905,6 млн. долл. США); в 2010 году – 814,0 млн.долл. США (что на 24% больше, чем в предыдущем году); в 2011 году – 1117,2 млн. долл. США; в 2012 году – 865,2 млн.долл. США.

Значительной особенностью является наличие в стране развитой среды привлечения инвестиций. Развивается финансовый рынок и рынок инвестиционно- строительных услуг для осуществления инфраструктурных проектов и различных строительных работ, которые производятся ощутимыми темпами в крупных туристических комплексах и на побережье Черного моря, где размещены гостиницы международного уровня. Все эти особенности характеризуют инвестиционный климат страны как благоприятный.

Перспективы развития инвестиционного процесса в регионе связаны с двумя основными источниками: государственные ресурсы (средства бюджетов и внебюджетных фондов) и частный капитал (собственные ресурсы предприятий и организаций, отложенные средства населения, иностранные инвестиции). Применяется система мер, направленных на увеличение притока инвестиций в экономику страны:

- государственная поддержка инвестиционной деятельности (включая предоставление налоговых льгот);
- создание прозрачной процедуры осуществления инвестиционной деятельности;
- создание механизма работы с инвестиционными проектами.

Серьезным шагом вперед стал стратегический план приоритетных направлений и первоочередных проектов, в продвижении которых страна заинтересована до такой степени, что использует для этого определенные финансовые стимулы. Эти проекты иногда осуществляются из внебюджетных источников,

причем первоначальные затраты, составляющие, как правило, менее 1% от стоимости инвестиционных объектов, употребляются на подготовку инвестиционных предложений, то есть на информацию, призванную привлечь потенциальных инвесторов.

Объем прямых инвестиций поступивших из стран Евросоюза в Грузию составил в 2006 году 407,1 млн. долл. США, что на 163,4 млн. долл. США превышает показатель предыдущего года. Несмотря на номинальный рост, доля Евросоюза в общих инвестициях резко снизилась как в годовом, так и квартальном разрезе. Причиной этого было вступление строительства Южно-Кавказского (Шах-Денизи) газопровода в завершающуюся фазу. В 2007 году объем прямых инвестиций, поступивших в Грузию из стран Евросоюза составил 1132,7 млн. долл. США, что на 725,6 млн. долл. США превышает показатель предыдущего года; в 2008 году - 476,6 млн. долл. США (по сравнению с предыдущим годом объем уменьшился на 656,0 млн. дол. США); в 2009 году – 224,1 млн. долл. США (по сравнению с предыдущим годом объем уменьшился на 252,5 млн. долл. США); в 2010 году - 248,2 млн. долл. США; в 2011 году за январь-июнь - 142,7 млн. дол. США.

За счет средств бюджета разрабатываются бизнес-планы инвестиционных проектов, проводится экспертиза экономической эффективности инвестиционных работ, обучаются сотрудники в области проектного финансирования, что позволит в ближайшем будущем реализовать большое число инвестиционных проектов, привлечь инвестиции и организовать новые рабочие места. Созданный порядок разработки инвестиционных проектов существенно увеличивает привлекательность страны для инвестиций во все виды инфраструктур. Немаловажную роль в привлечении реальных инвестиций в экономику региона играют различного рода программы, выставки и другие мероприятия в исторических городах: Мцхета, Тбилиси, Сигнахи, Ахалцихе и другие. На улучшение инвестиционного климата оказывает влияние ярмарка-презентация инвестиционных проектов. Основной задачей ярмарки является проведение целого комплекса мероприятий, направленных на приток инвестиций в реальный сектор экономики, создание новых рабочих мест, развитие малого предпринимательства, решение социальных и других проблем.

Формированию благоприятного инвестиционного климата способствовал ряд конкурентных преимуществ, которые позволили привлекать иностранных и отечественных инвесторов. Грузия имеет уникальное геополитическое и геоэкономическое положение, являясь

связующим звеном между Западом и Востоком. Она имеет выход к Черному морю, чем и вызвана актуальность строительства морских портов, специализированных транспортно-технологических терминалов в Поты, Батуми и Анаклии. Наряду с крупными и средними фирмами практически всех отраслей промышленности в стране имеются разные виды транспортной инфраструктуры, железнодорожные магистрали, в том числе в строящаяся железнодорожная магистраль всемирного значения Карси-Ахалкалаки, которая напрямую связывает с Европой автомобильные дороги, воздушное сообщение, морские водные пути, оптоволоконные линии связи. В Грузии имеются богатые природные ресурсы, что дает возможность заготавливать первосортную древесину. К другим видам ресурсов относятся марганец, уголь, глина, гранат, известняк, песок, мрамор и т.п. Значительные водные ресурсы позволяют развивать промышленность и энергетику. Широко развивается и будет расширяться дальше туристический бизнес, чему способствует историко-культурный потенциал региона.

На территории 69,7 тыс.кв.км сосредоточены более двенадцати тысяч памятников истории и культуры, из которых 5 тысяч находятся под охраной государства. С 1994 года четыре из них вошли в список памятников мирового значения Юнеско. Это – древнейший город Грузии – Мцхета, Гелатский монастырский комплекс (XI в.), храм Баграта в Кутаиси (XI в.) и архитектурный ансамбль в Ушгули. Отдельную группу достопримечательностей составляют высеченный в скале пещерный город Вардзия и Греми (XVIв.) Значительны курортные ресурсы Грузии: 102 курорта и 182 курортных мест с перспективой дальнейшего развития, большое количество минеральных лечебных вод.

Конкурентным преимуществом является высококвалифицированный кадровый и научный потенциал. Для инвесторов привлекательным фактором является инвестиционная законодательная база, охватывающая следующие основные направления: развитие регионального инвестиционного законодательства и нормативно-правовой базы в сфере поддержки предпринимательства; формирование информационной открытости региона; создание развитой специализированной рыночной инфраструктуры, поддерживающей инвестиционный процесс; реструктуризация предприятий с целью повышения их инвестиционной привлекательности и конкурентоспособности.

Согласно «Political Risk Atlas 2013», опубликованной британской компанией «Maple croft», оценивающей инвестиционные

риски, Грузия находится в категории «Medium Risk», что указывает на тот факт, что страна стала еще более привлекательной для инвесторов.

В результате исследований «EBRD» 2012 года в вопросе институционального развития, Грузия среди развивающихся стран считается самой успешной в регионе (Восточная Европа и Кавказ) вместе со странами Балтии.

Использованная литература

1. Бланк И.А., Основы инвестиционного менеджмента. В 2-х томах. М., «Омега-Л», 2008
2. Инвестиционная деятельность. Под ред. Г.П.Подшиваленко и Н.В.Киселевой. М.:КНОРУС, 2005
3. Валикуров Л.С., Казакова О.Н., Управление инвестиционной деятельностью. М.:КНОРУС, 2005
4. Маренков Н.Л., Основы управления инвестициями. Едториал УРСС, 2007
5. Балдин К.В. Инвестиции: Системный анализ и управление. М.:Дашков и К, 2006
6. Брукинг Э. Управление интеллектуальным капиталом: проблемы и решения. <http://www.intelcapital/brooking.php>
7. Financial Management. Theory and Practice. South-Western. Thomson Learning. Unites States, 2005
8. William NGoetzmann. An Introduction To Investment Theory. Vale School of Management. New York, 2005
9. <http://mfa.gov.ge/index.php?lang id=GEO&sec id=77>

*Natela Kakauridze
Dali Chakhvashvili*

THE INVESTMENT POLICY AND INVESTMENT CLIMATE IN THE REGION

Annotation

In the paper we examine the impact of increased investment activity in the efficiency of production and business. The main feature of investing in Georgia is the fact that the country has already created and well-developed industrial, cultural and territorial infrastructure compared to other actors in the region. Another feature of investing in the country is to have a diversified economic and security stability of the internal environment that provides high financial stability and relatively low risks of the investment activity.

The work presents the results of the reforms implemented by the Georgian government to improve the investment environment. A major step forward was the strategic plan priorities, and the priority projects in progress which the country concerned to the extent that it uses for certain financial incentives. From the budget of developed business plans of investment projects is examined economic activities, employees are trained in project financing, which will in the near future to implement a large number of investment projects to attract investment and to organize new workplaces.

For investors attractive factor is the investment legal framework, covering the following main areas: the development of a regional investment legislation and the regulatory framework in the field of business support, the formation of transparency of the region, the creation of a market developed specialized infrastructure to support the investment process, the restructuring of enterprises to increase their investment attractiveness and competitiveness. All this greatly increases the attractiveness of the country for investment in all types of infrastructure.

ელენე ჩიქოვანი

**შრომის ანახლავების სფეროში არსებული
დემორფაციების შესახებ საქართველოში**

თანამედროვე პირობებში, როდესაც საქართველო შრომითი ურთიერთობების რეგულირების არსებული სისტემის ნგრევისა და სრულიად ახალი ურთიერთობების ჩამოყალიბების ამოცანების წინაშე დგას, თავისთავად, ინტერესს წარმოადგენს იმის გარკვევა თუ რა მიმართულებებით მოხერხდა ქვეყანაში შემოსავლების პოლიტიკისა და შრომის ანახლავების სისტემის რეგულირების (უშუალო, ანუ პირდაპირი და არაპირდაპირი) პოლიტიკის რეალიზაციის ამოცანების გადაწყვეტა და რა უნდა გაკეთდეს მომავალში.

თუ ძირითადი მაკროეკონომიკური პარამეტრებიდან ამოვალთ, ნათელი ხდება, რომ ქვეყანაში ამ ამოცანების გადაწყვეტა ვერ მოხერხდა, რაზეც პირდაპირ მიუთითებს მთლიანი შიდა პროდუქტის შემოსავლების ფორმირების ანგარიშის მონაცემები, რომლის მიხედვითაც 2011 წელს შრომის ანახლავების ხვედრითი წილი მშპ-ში მხოლოდ 32% იყო, მაშინ როდესაც მთლიანი საოპერაციო მოგება 35%-ს, წმინდა შერეული შემოსავლები 19%-ს, გადასახადები წარმოებასა და იმპორტზე 15,4%-ს, ხოლო შემოსავლების პირველადი განაწილების ანგა-

რშის მიხედვით შრომის ანაზღაურების ხვედრითი წილი მთლიან ეროვნულ შემოსავალში 32,8%-ს შეადგენდა¹⁸. ცხადია, აღნიშნული მონაცემები ნათლად მიუთითებს საქართველოში დეფორმირებული შრომის ბაზრისა და შრომის ანაზღაურების სისტემის შესახებ, რომელიც რადიკალურად განსხვავებულია მთლიანი შიდა პროდუქტის შემოსავლების მიხედვით განაწილებისა და ეროვნულ შემოსავალში ხელფასის ხვედრითი წილის შესახებ მსოფლიოში არსებული მდგომარეობისაგან, სადაც ხელფასის კვოტა (დასაქმებულთა ანაზღაურების პროცენტული წილი მთლიან ეროვნულ შემოსავალში) 70% პროცენტის ფარგლებში მერყეობს¹⁹.

აღნიშნული გარემოება შემოსავლების პირველად განაწილებაზე მოქმედი სახელმწიფო რეგულირების როგორც პირდაპირი, ასევე არაპირდაპირი ინსტრუმენტების (მექანიზმების) არარსებობით ან დეფორმირებული მექანიზმების გამოყენებით არის განპირობებული, რომლის ძირითადი მიზეზები აღნიშნულ სფეროში გატარებული რეფორმების არაადეკვატურობასა და შრომის კანონმდებლობაში უნდა ვეძიოთ. შრომითი ურთიერთობების რეგულირების მიმართულებით გატარებული რეფორმის საწყის ეტაპზე ცალსახად უნდა ითქვას, რომ სახელმწიფომ რამდენადმე თავი გაართვა შრომის კანონმდებლობის ევროპულ სტანდარტებთან მიახლოებისა და წესრიგის ჩარჩოპირობების შექმნის ამოცანებს, რომლის საფუძველსაც “საქართველოს შრომის კოდექსი”²⁰, 1997 წლის 10 დეკემბრის საქართველოს კანონი “კოლექტიური ხელშეკრულებისა და შეთანხმების შესახებ”²¹, 1998 წლის 30 ოქტომბრის საქართველოს კანონი “კოლექტიური შრომითი დავის მოწესრიგების წესის შესახებ”²², ასევე შრომითი ურთიერთობების რეგულირების პროცესებში ტრიპარტიზმის პრინციპების დამკვიდრება და სახელმწიფოს, პროფკავშირებსა და დამსაქმებელთა გაერთიანებებს შორის გენერალური ხელშეკრულების შესახებ კანონმდებლობის ამოქმედება, “დასაქმების შესახებ” საქართველოს

¹⁸ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

¹⁹ Н. Грегори Менкью. Макроэкономика. Общая редакция Р.Г. Емцова, И. М. Албеговой, Т.Г. Леоновой. Изд. Московского Университета, 1994, стр. 75.

²⁰ საქართველოს შრომის კოდექსი. თბილისი 2006 წლის 25 მაისი.

²¹ საქართველოს კანონი «კოლექტიური ხელშეკრულებისა და შეთანხმების შესახებ». 1997 წლის 10 დეკემბერი.

²² საქართველოს კანონი “კოლექტიური შრომითი დავის მოწესრიგების წესის შესახებ”. 1998 წლის 30 ოქტომბერი.

კანონის მიღება, ასევე შრომის დაცვის სფეროში გატარებული რეფორმები წარმოადგენდა, თუმცა თამამად შეიძლება ითქვას, რომ შესაბამისი პროცესის პოლიტიკის ინსტრუმენტები აშკარად არაადეკვატური იყო.

რეფორმის საწყის ეტაპზე გაწეული ეს ძალისხმევა რეფორმის შემდგომ ეტაპებზე მთლიანად იქნა უარყოფილი. პირველ რიგში, 2006 წლიდან შრომის კანონმდებლობის ლიბერალიზაციისა და შესაბამისად, საქართველოს შრომის კოდექსის ახალი რედაქციის შემოღების შედეგად გაუქმდა ისეთი მოქმედი საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები, როგორიცაა: 1997 წლის 10 დეკემბრის “საქართველოს კანონი კოლექტიური ხელშეკრულებისა და შეთანხმების შესახებ”; 1998 წლის 30 ოქტომბრის საქართველოს კანონი “კოლექტიური შრომითი დავის მოწესრიგების წესის შესახებ”; 2001 წლის 28 სექტემბრის საქართველოს კანონი “დასაქმების შესახებ”²³, საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2004 წლის 16 ნოემბრის N3106 ბრძანება “შრომის ინსპექციის დებულების დამტკიცების შესახებ” აგრეთვე გასაუქმებელი საკანონმდებლო აქტების საფუძველზე მიღებული კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები²⁴, რამაც საქართველო 90-იანი წლების დასაწყისში არსებულ მდგომარეობას დაუბრუნა და ხელახლა, ცარიელი სივრცე დატოვა ავტონომიური სატარიფო ხელშეკრულებების საფუძველზე წესრიგის ჩარჩოპირობების შექმნისა და რეალიზაციისათვის. სახელმწიფო პოლიტიკის მიღმა დარჩა შემოსავლების გადანაწილებაზე მოქმედი ეკონომიკური პოლიტიკის ისეთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებების ამოქმედება, როგორიცაა კონკურენციის პოლიტიკა, შრომის ბაზრის პოლიტიკა, შრომის დაცვა და ქონების პოლიტიკა. რეფორმის ვერც ერთ ეტაპზე ქვეყანაში ვერ მოხერხდა დასაქმების აქტიური პოლიტიკის, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნისა და უმუშევართა მომზადება-გადამზადების ღონისძიებათა რეალიზაცია და ამ მიმართებით სამთავრობო დაპირებები

²³ საქართველოს კანონი “დასაქმების შესახებ”. 1084 – II, 2001 წლის 28 სექტემბერი.

²⁴ საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2004 წლის 16 ნოემბრის N310 6 ბრძანება «საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს მმართველობაში შემავალი სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების - შრომის ინსპექციის დებულების დამტკიცების შესახებ».

მხოლოდ ცალკეული კამპანიური ხასიათის ღონისძიებებით შემოიფარგლა. შესაბამისად, სტაბილურად მაღალია უმუშევრობის დონე, რაც მთლიანად ქვეყანაში 16–17%-ს აღემატება. 1998-2011 წლებში ქვეყანაში 1,2-ჯერ შემცირდა დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა და 2011 წლისათვის 632 ათასი კაცი შეადგინა. დასაქმებულთა საერთო სტრუქტურაში 62%-ს თვითდასაქმებულები შეადგენენ. 1998 წლის 12,4%-დან, 2009 წელს 16,9%-მდე გაიზარდა უმუშევრობის დონე, 2011 წელს კი 15,1% შეადგინა. განსაკუთრებით მაღალია უმუშევრობის დონე ქალაქად, სადაც იგი 27%-მდე აღწევს. რეალურ მდგომარეობას ნაკლებად ასახავს სოფლად უმუშევრობის დონე, რომელიც სოფელ ადგილებში უმუშევრობის დონის განსაზღვრის დეფორმირებული მეთოდოლოგიის (სოფლად დასაქმებულად ითვლება ის, ვინც მიწის ნაკვეთს ფლობს) გამო 6,5 %-ს შეადგენს ²⁵, რაც აშკარად არ შეესაბამება სოფლად არსებული უმუშევრობის მდგომარეობას. არსებულ სიტუაციას ამძიმებს სატარიფო რეგულირების არაპირდაპირი ინსტრუმენტების უმოქმედობა, რის მიზეზსაც კონკურენციის პოლიტიკისა და პირველ რიგში კი შრომის ბაზრისა და განათლების პოლიტიკის სფეროში არსებული ჩაფარდნები წარმოადგენს.

თუ დაგუბრუნდებით სახელმწიფო რეგულირების როლს, შემოსავლების პირველადი განაწილების პროცესებში სახელმწიფოს მხოლოდ იქ შეუძლია ჩაერიოს, სადაც თვითონ არის სატარიფო ხელშეკრულების მხარე. ამდენად, იგი მოიცავს ღონისძიებათა სისტემას საჯარო სექტორში შრომის ანაზღაურების სისტემის დასარეგულირებლად. აღნიშნული ამოცანის რეალიზაცია სახელმწიფოს მიერ ქვეყანაში ჩამოყალიბებული ეკონომიკური ზრდის კვალობაზე შედარებით უფრო აქტიურად ხორციელდებოდა. კერძოდ, რეფორმის საწყის ეტაპზე რიგი ღონისძიებები გატარდა საბიუჯეტო სფეროში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების სისტემის რეგულირების მიმართულებით, რომლის ძირითად ამოცანასაც შეადგენდა შემოსავლების დონის სოციალურ-ეკონომიკური დასაბუთება, მოსახლეობის შემოსავლებში შრომის ანაზღაურების ხვედრითი წილის ამაღლება, შრომის ანაზღაურების სრულყოფის გზით შრომის მოტივაციის პირობების შექმნა. მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაციის შედარებით სტაბილურობის პირობებში 1996-1999 წლებში ეროვნულ ეკონო-

²⁵ 8 საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

მიკაში დასაქმებულთა საშუალო ხელფასი 5-ჯერ, მინიმალური ხელფასი კი 3,3-ჯერ გაიზარდა, ხელფასი, როგორც სამუშაო ძალის ფასი, წინანდელზე (რეფორმამდელ პერიოდთან შედარებით) ნაკლებად უკავშირდებოდა საარსებო საშუალებების ღირებულებას და ვერ უზრუნველყოფდა სამუშაო ძალის არათუ გაფართოებულ, არამედ მარტივ კვლავწარმოებასაც კი. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 2000 წლის საშუალო ხელფასი, საარსებო მინიმუმის 75.1% -ს შეადგენდა მაშინ, როდესაც მინიმალური ხელფასი მხოლოდ 17.5% იყო. ხელფასების დაბალი დონით იყო განპირობებული ის, რომ შემოსავლების საერთო სტრუქტურაში ხელფასის წილი 40 პროცენტს არ აღემატებოდა. ხელფასს დაკარგული ჰქონდა მასტიმულირებელი ფუნქცია და იგი გადაიქცა ერთგვარ სოციალურ გასაცემლად, რომელიც არ იყო დაკავშირებული დახარჯული შრომის რაოდენობასა და ხარისხთან. 2000 წლისათვის ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებულთა მინიმალური ხელფასი საშუალო ხელფასის 23.2% იყო²⁶ მაშინ, როდესაც სოციალური ორიენტაციის საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში აღნიშნული თანაფარდობა არანაკლებ 40, ხოლო ევროპის სოციალური ქარტიის შესაბამისად კი 68 პროცენტს შეადგენს²⁷.

ეკონომიკური ზრდის კვალობაზე ხელფასების საერთო დონის ამაღლება და მისი მიახლოება საარსებო მინიმუმთან «ვარდების რევოლუციის» შემდგომ გახდა შესაძლებელი. ამასთან, რეფორმის მომდევნო ეტაპზე ქვეყანაში არსებული შრომის ანაზღაურების სისტემის დეფორმირების საფუძველი გახდა განხორციელებული ცვლილებები, რომელიც ითვალისწინებდა ანტიკორუფციული ღონისძიებების დანერგვის მოტივაციის გაძლიერების მიზნით საჯარო სექტორის მაღალ ჩინოსანთა შრომის ანაზღაურების მნიშვნელოვან ამაღლებას და მკვეთრ დაცილებას შედარებით დაბალი რანგის თანამშრომლების ხელფასებთან, ასევე სახელმწიფო დაწესებულებების საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებად გარდაქმნის კვალობაზე საჯარო დაწესებულებათა კომერციალიზაცია, რაც ქვეყანაში როგორც ძირითადი ხელფასების, ასევე პრემიებისა და დანამა-

²⁶ საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული 2005, თბილისი 2006 წ. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული 2008“ საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო, სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2008.

²⁷ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 2001-2005 წლების ინდიკატური გეგმა. თბილისი, 2001.

ტების დაუსაბუთებელი ზრდაში გამოიხატა, რითაც მნიშვნელოვნად იქნა დამახინჯებული შრომის მოტივაციისა და თანაბარ შრომაზე თანაბარი ანაზღაურების კონსტიტუციური ნორმები. შესაბამისად, საქართველოში სახეზეა შრომის ანაზღაურების სისტემაში ჩამოყალიბებული ანომალიები, რასაც ანალოგი არ გააჩნია მსოფლიოს თითქმის არც ერთ ქვეყანასთან. ჩვეულებრივ შემთხვევაში, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, შრომის ფასი შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა/მიწოდებას შორის ჩამოყალიბებული თანაფარდობის საფუძველზე დგინდება და ქვეყანაში ჩამოყალიბებული ეკონომიკური სიტუაციიდან გამომდინარე, შრომის ფასს კერძო სექტორი აყალიბებს. სახელმწიფო სექტორში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების რეგულირება კი ხდება კერძო სექტორში ჩამოყალიბებული ხელფასის დონის კვალდაკვალ, შესაბამისად სახელმწიფო სექტორში ხელფასის დონე ჩამორჩება კერძო სექტორში ხელფასის დონეს და კვალდაკვალ მისდევს მას, რათა არ დაირღვეს სახელმწიფო სექტორში კვალიფიციური კადრების მოზიდვის სტიმულები და ხელი შეეშალოს სახელმწიფო სექტორიდან კვალიფიციური კადრების გადინებას. ამ მხრივ საქართველოში შექმნილი სიტუაცია სრულიად განსხვავებულია. აღმასრულებელ ხელისუფლებაში დაწესებული მაღალი ხელფასები ხშირად რამდენჯერმე აღემატება კერძო სექტორში ჩამოყალიბებულ ხელფასებს. სახელმწიფო დაწესებულებებს მინიჭებული აქვთ თავისუფლება, მათ ხელში არსებული გამოთავისუფლებული სახსრების ხარჯზე გაზარდონ ხელფასები ისე, რომ ხშირ შემთხვევაში არ არის დაცული თანაბარ შრომაზე თანაბარი ანაზღაურების პრინციპი. რის გამოც თვით აღმასრულებელი ხელისუფლების დაწესებულებებს შორის ხელფასების დონე მკვეთრად არის დიფერენცირებული, რომ არაფერი ვთქვათ რანგებს შორის თანაფარდობაზე, რაც იმ გარემოებითაც არის განპირობებული, რომ ქვეყანაში არ არსებობს შრომის ანაზღაურების რეგულირების სისტემა. ხელფასების რეგულირებაში სისტემაწარმოქმნელ როლს ვერ ასრულებს საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო, რომლის ერთ-ერთ უმთავრეს ფუნქციასაც ერთიანი სატარიფო ბადის მეშვეობით ქვეყნის აღმასრულებელ ხელისუფლებაში შრომის ანაზღაურების სისტემის რეგულირება და ამ მიზნით შესაბამისი ჩარჩო-კანონმდებლობის შემუშავება წარმოადგენს.

როგორც სტატისტიკური მონაცემები გვიჩვენებს 2011 წელს მთლიანად ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებულთა საშუალო ხელფასი 636 ლარს შეადგენდა, რაც 1,6-ჯერ ჩამორჩებოდა სახელმწიფო მმართველობის სფეროში დასაქმებულთა ნომინალური საშუალო თვიური ხელფასის შესაბამის მაჩვენებელს. ხელფასის დონე განსაკუთრებით მაღალი იყო საფინანსო საქმიანობის (1386,3 ლარი), ასევე ელექტროენერჯის, აირის, წყლის წარმოებისა და განაწილების (877,0 ლარი), ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის სფეროებში (873,8 ლარი), რაც ამ უკანასკნელ სფეროებში მონოპოლიური სტრუქტურების არსებობითა და მოსახლეობისათვის მომსახურების ტარიფების დაუსაბუთებელი ზრდით შეიძლება აიხსნას. ხელფასების დონე სახელმწიფო მმართველობის სფეროში (998,8 ლარი) 1,6-ჯერ აღემატება მთლიანად ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასისა და თითქმის 3-ჯერ აღემატება ასევე სახელმწიფო სექტორში, კერძოდ კი, განათლების სფეროში არსებულ მაჩვენებლებს (319,6 ლარი დროის იმავე პერიოდში).²⁸ ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს ხელფასების უკიდურესად დაბალი დონე მეცნიერებაში. პირობებში, როცა ქვეყანაში არ არის დადგენილი მინიმალური ხელფასი, ხელფასებს შორის მკვეთრი განსხვავება შრომის ანაზღაურების სისტემის რეგულირების მექანიზმების უმოქმედობაზე მიგვანიშნებს.

დაურეგულირებელი იყო შრომის ბაზარზე დაბალკონკურენტუნარიანი სამუშაო ძალისა და შრომის ანაზღაურების სფეროში გენდერული თანასწორობის შენარჩუნების პირობები. როგორც სტატისტიკური მონაცემები გვიჩვენებს, 2011 წლისათვის დაქირავებით დასაქმებულ ქალთა საშუალო თვიური ხელფასი 460,2 ლარს შეადგენდა, რაც 1,4-ჯერ ჩამორჩებოდა ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებულთა შრომის ანაზღაურების მაჩვენებლებს და 1,7-ჯერ ნაკლები იყო ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებულნი მამაკაცების საშუალო თვიური ხელფასის ოდენობაზე²⁹. საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასის ეროვნულ მაჩვენებელს 1,02-ჯერ ჩამორჩება სამეწარმეო სფეროში დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი³⁰. მაშინ, როდესაც იმავე პერიოდისათვის არასამეწარმეო სფეროში

²⁸ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

²⁹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

³⁰ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

როში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ხელფასი 658,1 ლარს შეადგენდა და შესაბამისად მაღალი იყო აღნიშნული მაჩვენებელი საქმიანობის სახეების მიხედვითაც³¹.

ჩამოყვალიბებული და დაურეგულირებელია დაბალკონკურენტუნარიანი სამუშაო ძალისა და ინვალიდთა დასაქმების მექანიზმები და პროგრამები. არ არის ჩამოყალიბებული თანაბარ შრომაზე თანაბარი ანაზღაურების კონსტიტუციური მოთხოვნის რეალიზაციის მექანიზმები.

შრომის ანაზღაურების სისტემის მნიშვნელოვან კომპონენტს კომპენსაციების სისტემა წარმოადგენს³². ზოგადად, იგი შეიძლება კატეგორიზებულ იქნეს ორგანოდ: პირველი, ეს არის ფულადი ანაზღაურება, რომელიც შეესაბამება ხელფასს (შრომის ანაზღაურებას); მეორე, იგი მოიცავს ყველა სახის გასაცემელს, რომელსაც მომუშავე იღებს. კომპენსაცია ორი სახისაა: ფულადი (რომელიც შეიცავს ხელფასს, საათობრივ ანაზღაურებას და პრემიას) და არაფულადი კომპენსაცია.

თუ გადავხედავთ საქართველოში არსებულ მდგომარეობას, აშკარად დავინახავთ, რომ აქ არსებული სიტუაცია კომპენსაციების სისტემის მოქმედების თვალსაზრისითაც დამაფიქრებელია. საქართველოში თითქმის იგნორირებული იყო ზეგანაკვეთური მუშაობისათვის ანაზღაურების ფორმები, რაც აღნიშნული საკითხის საკანონმდებლო დონეზე დაურეგულირებლობით იყო განპირობებული. მაშინ, როდესაც საბიუჯეტო სექტორში გაცემული შეუზღუდავი და არანორმირებული პრემიები, ხშირ შემთხვევაში მრავალჯერადად აღემატება ხელფასს, აშკარა კორუფციულ მომენტებს შეიცავს და მთლიანობაში დაცილებულია პრემიის, როგორც ერთდროული ანაზღაურების შინაარსისაგან.

ჯერჯერობით საქართველოში ნაკლებად არის განვითარებული არაფულადი კომპენსაციის ფორმები, რომელიც მნიშვნელოვან ფაქტორად არ ითვლებოდა წარსულში. არაფულადი კომპენსაცია, ჯანმრთელობის დაზღვევის და საპენსიო კომპენსაციის ფორმით, სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს კვალიფიციური კადრების მოზიდვისა და დაქირავების პროცესებში. ბოლო პერიოდში განხორციელებული საქმიანობა აჩვენებს ყველა სახის დაზღვევის მხარდ ტენდენციებს. თუმცა,

³¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

³² Patrick J. Montana, Ph.D. and Bruce H. Charnov, Ph.D., J.D. Management, Fourth Edition by Barrons's Educational Series, Copyright 2008, New York pp. 218.

საქართველოში მათი მასშტაბები ჯერ კიდევ მცირეა, გამომდინარე საქართველოს სინამდვილიდან, საჭიროა, მენეჯერებმა აჩვენონ დასაქმებულებს თავიანთი ორგანიზაციის არაფულადი კომპენსაციის პროგრამების ფასეულობა.

არაფულადი კომპენსაცია მოიცავს: ჯანმრთელობის დაზღვევას (ჰოსპიტალური, ძირითადი სამედიცინო, დენტალური, ოპტიკური, სმენის და ა.შ. სფეროებში), საკონსულტაციო პროგრამებს კანონმდებლობაში დახმარების ფორმით, დასაქმებულთა შვილებისათვის ბავშვთა დღიური მოვლის ცენტრების გახსნას, სწავლებისა და დახმარების პროგრამებს, სპეციალური ჯილდოებისა და დასაქმებულთა წახალისების პროგრამების სისტემას, სოციალური უზრუნველყოფის, უუნარობის სახელმწიფო და უმუშევრობის შენატანების განვითარებას, საპენსიო შენატანებს და სხვა. საზღვარგარეთის თითქმის ყველა ქვეყანაში არაფულადი კომპენსაცია ხელფასზე დახარჯული ყოველი დოლარის 20-დან 40 პროცენტამდე შეადგენს; ამავე დროს დამატებით 20-დან 40 ცენტამდე იხარჯება იმავე დასაქმებულზე არაფულადი გასაცემლის სახით³³.

ფაქტორები, რომლებიც მოქმედებს კომპენსაციაზე და რომლებიც განხილულ უნდა იქნეს მენეჯმენტის მიერ, მოიცავს სამუშაო ძალის მიწოდებასა და მასზე მოთხოვნას შორის არსებულ თანაფარდობას, მუშათა გაერთიანებების როლს, კომპანიის უნარს, გადაიხადოს ხელფასი და მის ნაყოფიერებას (პროდუქტიულობას), ასევე სახელმწიფო რეგულაციების სისტემის ქმედუნარიანობას.

შრომის ანაზღაურების სისტემის ჩამოყალიბებაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მუშათა გაერთიანებები. როგორც მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, მუშათა გაერთიანებებს ტრადიციულად ძლიერი ზეგავლენა გააჩნიათ განსაზღვრული დარგის მუშებზე. ხელფასისა და გასაცემლების განსაზღვრული დონე ხშირად მუშათა ორგანიზაციების მიერ წარმოებული გაფიცვებისა და, აქედან გამომდინარე, მენეჯმენტზე ზეგავლენის შედეგს წარმოადგენს. ეს მიმართულება საქართველოში უკანასკნელ პერიოდში სულ უფრო მეტად სტიქიურად იკიდებს ფეხს და რეგულირების მიღმა არის დარჩენილი. ამ მხრივ უნდა ამაღლდეს საქართველოს პროფკავ-

³³ Patrick J. Montana, Ph.D. and Bruce H. Charnov, Ph.D., J.D. Management, Fourth Edition by Barrons's Educational Serries, Copyright 2008, New York. pp. 218.

შირების, როგორც სატარიფო ავტონომიური ხელშეკრულებების სუბიექტის როლი ხელფასების დონის ჩამოყალიბებასა და სახელმწიფო და კერძო სტრუქტურების ოპონირებაში, რათა ამ მიმართებით განვითარებული პროცესები ქვეყანაში არ გახდეს უმართავო.

მნიშვნელოვანი ფაქტორია კომპანიის გადახდისუნარიანობა და მისი მწარმოებლურობა. ბუნებრივია, მომგებიან საწარმოს შეუძლია უფრო მაღალი ხელფასის გადახდა ვიდრე არამომგებიანს. წარმატებული კომპანია იხდის მიმდინარე განაკვეთს, მაგრამ წარუმატებელ კომპანიას იმავე შესრულებულ სამუშაოზე იმავე დონის ხელფასის გადახდის უნარი არა აქვს. ასეთ შემთხვევაში მუშები ტოვებენ კომპანიას და იწყებენ სამუშაოს ძებნას. საწარმოს გადახდისუნარიანობა მის შრომის ნაყოფიერებაზე არის დამოკიდებული. კომპენსაციასთან დაკავშირებული პაკეტის შემუშავება ადამიანური რესურსების მართვის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს. ვინაიდან კომპენსაციასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებები, საბაზო ხელფასები ან ცვალებადი წამახალისებელი განაკვეთები დასაქმებულთა რანჟირებას გულისხმობს, ყოველთვის არსებობს ცალკეული მუშების ხელფასების დამახინჯების პრობლემა. ანტიდისკრიმინაციული კანონმდებლობა სწორედ იმ მიზნით არის შემოღებული, რომ დარეგულირდეს აღნიშნული გადაწყვეტილების მიღების პროცესები. ხოლო მენეჯმენტმა კი მუდმივად მხედველობაში უნდა იქონიოს სწორედ ეს საკანონმდებლო ნორმები, რათა დარწმუნებული იყოს, რომ მისი საკომპენსაციო პაკეტი იმუშავებს ეფექტურად, როგორც დასაქმებულთა მოტივაციის საშუალება.

მოქმედი შრომის კანონმდებლობის შესაბამისად, აკრძალულია დისკრიმინაცია სამუშაოსთან დაუკავშირებელი ისეთი ნიშნების მიხედვით, როგორიცაა რასა, ფერი, რელიგია, სქესი ან ეროვნული წარმომავლობა. აკრძალულია ისეთი სახის დისკრიმინაცია, როგორიცაა არათანაბარი მოპყრობა. ხელმძღვანელს, დამქირავეებელს, უფლება არა აქვს არათანაბრად მოექცეს მუშებს. არსებობს საკანონმდებლო პრინციპები, რომელებიც ეფექტურად იყენებენ ანაზღაურების სხვადასხვა სტანდარტებს სხვადასხვა ჯგუფების წასახალისებლად. ზოგჯერ დამსაქმებლებს პრაქტიკაში აქვთ გამოყენებული არაკანონიერი მეთოდები როცა მათ არსებითად სხვადასხვა ზეგავლენა აქვთ სხვადასხვა ჯგუფებზე (ეთნიკური, სექსუალური, პოლიტიკური, ეროვნული და სხვა ნიშნის მიხედვით),

რომლებიც არათანაბარ პირობებში აყენებენ დასაქმებულებს. საერთაშორისო პაქტი ადამიანის ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ, რომელსაც საქართველო 1994 წლიდან არის მიერთებული, კრძალავს ჩვენი ქვეყნის სინამდვილეში დისკრიმინაციის ზემოაღნიშნული ფორმების ყოველგვარ გამოვლინებას. ამდენად, უნდა აღიკვეთოს დამსაქმებელთა ყოველგვარი ქმედება, რომელიც ნებისმიერი ნიშნით არათანაბარ პირობებში აყენებს ქვეყანაში დასაქმებულებს.

შრომის ანაზღაურების სისტემის რეგულირების საკითხები ეკონომიკაში მიმდინარე მრავალმხრივი პროცესების შედეგია. დამაიმედებელია ამჟამად შრომის მოქმედ კანონმდებლობაში განხორციელებული ცვლილებები, მხედველობაში გვაქვს “საქართველოს შრომის კოდექსის”³⁴ ახალი რედაქციის მიღება და შესაბამისი კანონქვემდებარე აქტების ამოქმედება, რომლის თანახმადაც არსებითი ცვლილებები იქნა შეტანილი ინდივიდუალური და კოლექტიური ხელშეკრულებების დადების პირობებში, ზეგანაკვეთური სამუშაოს ანაზღაურების, ანაზღაურებადი შევბუღების, დროებითი შრომისუნარობის პერიოდში შრომის ანაზღაურების, შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის დროს შრომის ანაზღაურების წესისა და პირობების, აგრეთვე კოლექტიური ხელშეკრულებების დადების საკანონმდებლო ნორმებში, რომელთა ფონზე შესაძლებელი უნდა გახდეს ქვეყნის შრომის ანაზღაურების რეგულირების სისტემაში არსებული ჩავარდნების აღმოფხვრა და შრომის ანაზღაურების სამართლიანი, საბაზრო ურთიერთობების ადეკვატური სისტემის ჩამოყალიბება.

Elene Chikovani

ABOUT DEFORMATIONS IN LABOR REMUNERATION SYSTEM OF GEORGIA

Annotation

Article focuses on deformations in labor remuneration system of Georgia. Main causes of deformations define. Analyses main directions of the reform conducted in the field of labor remuneration system since gain-

³⁴ საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს ორგანულ კანონში «საქართველოს შრომის კოდექსი» ცვლილებების შეტანის შესახებ. 729-ილ. ქუთაისი, 12 ივნისი 2013 წ.

ing of independence. Evaluates direct and indirect policy measures performed by the government towards the realization of income policy. The necessity of improvement of the order and process policy instruments in the aim of further perfection of the labor remuneration regulation system is substantiated. The ways of improvement of labor compensation system in the country are given.

*თინა ჩხეიძე
ლია დვალაშვილი*

**წყლის რესურსების დაცვის პრობლემა და
მისი ბალანსის ბზები საქართველოში**

წყალი ადამიანისათვის უმნიშვნელოვანესი ბუნებრივი რესურსია, იგი ბიოსფეროში სასიცოცხლო ფუნქციას ასრულებს და მასზე დამოკიდებული ცოცხალი სამყაროს განვითარება. წყალში ჩაისახა და განვითარდა სიცოცხლე. წყალი მონაწილეობს ყველა იმ პროცესში, რომელიც მიმდინარეობს როგორც დედამიწის ზედაპირზე, ისე მის წიაღში.

წყალმა დასაბამიდან უდიდესი გავლენა იქონია ადამიანის კულტურის ფორმირებასა და ცივილიზაციის განვითარებაზე. წყალზე გადაადგილების საშუალებების შექმნამ გააფართოვა ადამიანის გეოგრაფიული და ზოგადი ცნობიერება. მდინარეები ხელს უწყობდა ადამიანთა მიგრაციას და განსაზღვრავდა დასახლებათა ხასიათს, მათი საქმიანობის ფორმირებას, ბევრ რეგიონში წყალს დვითურ სიწმინდედ მიიჩნევენ. დღეს ადამიანი არანაკლებ არის წყალზე მიჯაჭვული, იგი უდიდეს როლს ასრულებს ადამიანის ყოფა-ცხოვრებაში. გამოიყენება სასმელად, სამკურნალოდ, დასასვენებლად. წყლის რესურსები მთლიანად განსაზღვრავს დასახლების სიმჭიდროვეს, სარწყავი სისტემის განვითარებას, ტრანსპორტის სახეობას, თევზის მოპოვებას, მიწათმოქმედების ეფექტიანობასა და მთლიანად გლეხის საქმიანობას.

დედამიწაზე არ არსებობს არც ერთი ისეთი ცოცხალი არსება, თუნდაც ის იყოს პრიმიტიული, რომელიც თავის შემადგენლობაში არ შეიცავდეს წყალს და შეეძლოს მის გარეშე არსებობა. ნებისმიერი მცენარეულობის შემადგენლობაში 80-99% წყალია, ხოლო ცხოველის მასის 75% წყალი შეადგენს. წყლის ბალანსის დარღვევას ადამიანის ორგანიზმი ძლიერ მწვავედ განიცდის. სხეულის მასასთან შედარებით 6-8% წყ-

ლის დაკარგვა იწვევს მიმე შედეგს – გულყრას, ხოლო 10-12% წყლის დაკარგვისას კი გულის გაჩერებას.

თავისი თვისებებით წყალი უნივერსალურია, იგი არის მონაწილე ყველა ტექნოლოგიური პროცესის, მის გარეშე შეუძლებელია მრეწველობის, ტრანსპორტის, მშენებლობის მუშაობა. ქალაქად და სოფლად იგი მთავარი სანიტარია, წყლით მტვრისა და ტალახისაგან წმენდენ, ასუფთავებენ ქუჩებს, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ სადაც არ არის წყალი იქ არ არის სიცოცხლე.

ბუნებრივი წყალი მოიცავს და ქმნის ადამიანის მთელ ცხოვრებას, არ არსებობს ისეთი ბუნებრივი სხეული, რომელიც ისეთი ხარისხით განსაზღვრავდეს საზოგადოების წყობას, ცხოვრებას, არსებობას, – წერდა აკ. ვერნადსკი – როდესაც აღნიშნავდა წყლის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ადამიანისა და ბუნების ურთიერთდამოკიდებულებაში, რომელმაც თანამედროვე ეპოქაში გლობალური გეოლოგიური მასშტაბები მიიღო [7].

დედამიწის ფართობის უდიდესი ნაწილი წყლით არის დაფარული და იგი წარმოადგენს ოკეანეების, ზღვების და კონტინენტური წყალსაცავების სახით, დედამიწის ფართობის 510.0 მლნ კვადრატული კილომეტრი, რომლის 71%, ანუ 362,1 მლნ კვადრატული კილომეტრი უკავია მსოფლიო ოკეანეებს, რაც წყლის რესურსის სიუხვის და ამოუწურავლობის ილუზიას ქმნის, სინამდვილეში ჰიდროსფეროს საერთო მარაგის (1388,1 მლნ კუბური კილომეტრი) 17,5%, ანუ 1353,3 მლნ კუბური კილომეტრი სამეურნეო საქმიანობებისათვის გამოუსადეგარია მისი მარილიანობის გამო. ხოლო მტკნარი წყლის წილად, რომელიც ბუნებაში მდინარეების, მყინვარების, მიწისქვეშა წყლების, ბუნებრივი და ხელოვნური წყალსაცავების სახით არსებობს, მხოლოდ 2,5%, ანუ 34,7 მლნ კუბური კილომეტრია. აქედან კი დღეისათვის გამოიყენება მტკნარი წყლის საერთო მოცულობის მხოლოდ 12%, ანუ 4,16 მლნ კუბური კილომეტრი რაც ნათლად მოწმობს მტკნარი წყლის მსოფლიო პრობლემას.

საქართველო მდიდარია წყლის რესურსებით. მის ტერიტორიაზე 26 060 მდინარე მიედინება, საქართველოს მდინარეები მიეკუთვნება ორ ძირითად აუზს, რომელსაც ლიხის ქედი ყოფს. შავი ზღვის აუზს მიეკუთვნება დაახლოებით 18 109 მდინარე, ეს საქართველოს მდინარეთა საერთო რაოდენობის 70%-ია, ხოლო კასპიის ზღვის აუზს – 7 951 მდინარე (30%). საქართველოში 860 ტბაა, უმეტესობა ძალიან პატარაა, ამიტომ ტბების

საერთო ფართობი 170 კმ² არ აღემატება (ქვეყნის ტერიტორიის 0,29%). ფართობით ყველაზე დიდია ფარავნის ტბა, მოცულობით ტაბაწყურის ტბა, სიღრმით კი რიწის ტბა. საქართველოს დასავლეთიდან აკრავს შავი ზღვა, რომლის სანაპირო ზოლის სიგრძე საქართველოს ფარგლებში 315 კმ-ია.

მიუხედავად იმისა, რომ დელამიწის უმეტესი ნაწილი წყლით არის დაფარული, თანამედროვეობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას წყლის რესურსების უკმარისობა წარმოადგენს. მოსახლეობის ზრდამ და მრეწველობის სწრაფმა განვითარებამ მიიყვანა იქამდე, რომ წყლის უკმარისობას განიცდის არა მარტო ის ქვეყნები, რომლებსაც წყალი აკლდათ, არამედ ის ქვეყნებიც, რომლებიც წყლით უზრუნველყოფილად ითვლებოდნენ.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ წყლის უკმარისობა არ არის დამოკიდებული დელამიწაზე წყლის სიმცირეზე და არც წყლის ბუნებრივი წრებრუნვის შეფერხებაზე. წყლის საერთო დეფიციტს ადგილი აქვს მისი წყაროების თანდათანობით დეგრადაციისა და დაბინძურებების გამო. ამის მიზეზია წყლის ობიექტების არასაკამრისად გაწმენდილი ჩამდინარე წყლებით და სამრეწველო ნარჩენებით დაბინძურება, ბუნებრივი და წყალშემკრები ფართობების შემცირება, ტყის მასობრივი განადგურება, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების არასწორი მორწყვა და ა.შ. წარმოების ჩამდინარე წყლები აბინძურებენ ამჟამად აშშ თითქმის 1/3 მდინარეებს. მდინარეების გაჭუჭყიანება ბოლო 70 წლის განმავლობაში 10-ჯერ გაიზარდა. თუ წყალი დაბინძურებულია ადამიანისათვის მავნე შხამებით მაშინ, დიდი ალბათობაა იმისა, რომ შეიქმნას ადამიანის ჯანმრთელობისათვის საშიში სიტუაცია და ისინი დაავადდნენ (მაგ., მდ. მისისიპიში და მის შენაკადებში ბანაობა აკრძალულია, ასევე ბოლნისის რაიონში კაზრეთის ტერიტორიაზე (სადაც ხდება ოქროს მოპოვება) ჩამდინარე მდინარეშიც აკრძალულია ბანაობა და ასევე მიმდებარე ტერიტორიის მოსახლეობაში მაღალია სიმსივნური დაავადებების მაჩვენებელი და, ბუნებრივია, გაზრდილია სიკვდილიანობაც).

ყოფა-ცხოვრებაში მოხმარებული წყლის რაოდენობა განსხვავდება როგორც რეგიონების, ისე ცხოვრების დონის და წყლით უზრუნველყოფის ხარისხის მიხედვით. იგი ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით დღე-ღამეში სამი ლიტრიდან შეიდას ლიტრამდე მერყეობს. მაგ., თუ აფრიკის ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი უდრის 30-70 ლიტრს, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებ-

ში 150-200 ლიტრია, საქართველოში 250 ლ, მოსკოვში კი 650 ლ.

წყლის ძირითადი მომხმარებელი სოფლის მეურნეობაა. დიდი რაოდენობის წყალი იხარჯება მორწყვაზე, რის გამოც იზრდება აორთქლება, იზრდება ატმოსფეროში წყლის რაოდენობა, რომელიც ზოგ რაიონში იწვევს უხვ ნალექიანობას, ასევე დიდი რაოდენობის წყალს აორთქლებენ ხელოვნურად შექმნილი წყალსაცავები.

წყალის ხარჯვის სტატისტიკა 1 ტონა სას. სამ პროდუქციაზე შემდეგნაირია:

1 ტონა შაქრის ჭარხლის მისაღებად საჭიროა 130-160 მ³ წყალი.

1 ტონა ხორბლის მისაღებად 800-1200 მ³ წყალი.

1 ტონა თივის მისაღებად 1000-1600 მ³ წყალი.

1 ტონა ბამბის 4000-5000 მ³ წყალი.

1 ტონა ბრინჯის მოსაყვანად 5000-7000 მ³ წყალი.

მსოფლიოში სოფლის მეურნეობის წყლის ხარჯი 1900 წელს თუ იყო 350 კუბური კილომეტრი, 1975 წელს გახდა 2100 კმ³, ხოლო 2000 წელს გაიზარდა 3400 კმ³-მდე, ამავე პერიოდში წყალმომარაგება გაიზარდა 30 კმ³ -დან 63 კმ³-მდე.

ასევე დიდი რაოდენობით წყალს მოიხმარს მრეწველობა მაგ. 1 ტონა ფოლადის გამოსაღობად საჭიროა 250-330 კმ³ წყალი, 1 ტონა ქაღალდის საწარმოებლად 550 კმ³-დან 750 კმ³-მდე წყალი, ხოლო 1 ტონა ხელოვნული ბოჭკოს საწარმოებლად 470-730 კმ³. განსაკუთრებით სწრაფად იზრდება წყლის ხარჯი TDC და AEC-ის გაცივებაზე.

დღეისათვის მთელ რიგ რეგიონებში ბუნებრივი წყლების დაბინძურებამ და დაბინძურებული წყლების გაუწმენდავად მდინარეებში ჩაშვებამ მიგვიყვანა წყალსატევებისა და წყალსადინარების ეკოლოგიურ სისტემათა დეგრადირებამდე და სუფთა სასმელი წყლის რესურსების კატასტროფულ შემცირებამდე. მაგ., 1975 წლიდან 1990 წლამდე ევროპაში სამრეწველო და საყოფაცხოვრებო ნარჩენების მოცულობამ საგრძნობლად იმატა და შეადგინა წელიწადში 300კგ-დან (იტალია) 500კგ-მდე (ფინეთი) ერთ სულ მოსახლეზე.

საქართველოში ზედაპირული წყლების ძირითადი დამაბინძურებელია კომუნალური სექტორი (ქალაქებისა და დასახლებული პუნქტების კანალიზაციის ჩამდინარე წყლები), ასევე დაბინძურების მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს სამრეწველო ობიექტები.

სულ, ჩამდინარე წყლებთან ერთად, საქართველოს ზედაპირული წყლის ობიექტებში ჩაშვებულია 11,8 ათასი ტონა ორგანული ნივთიერება (მათ შორის მდ. მტკვრის აუზში 8,9 ათასი ტონა, შავი ზღვის აუზში კი 2 878 ათასი ტონა), 151 ტონა ნავთობპროდუქტები (მათ შორის მდ. მტკვრის აუზში 3 ტონა, შავი ზღვის აუზში კი 148 ტონა), 24 089 ათასი ტონა შეწონილი ნაწილაკები (მათ შორის მტკვრის აუზში 15 843 ათასი ტონა, შავი ზღვის აუზში კი 8 246 ათასი ტონა), 506 361 ტონა ამონიუმის აზოტი (მათ შორის მდ. მტკვრის აუზში 480 164 ტონა, შავი ზღვის აუზში კი 26 197 ტონა). [3]

სექტორების მიხედვით დაბინძურებული ჩამდინარე წყლების ჩაშვება ნაწილდება შემდეგნაირად:

- წყალმომარაგება – კანალიზაციის სექტორი 344,1 მლნ მ³ წყალი (ანუ 67%).

- თბოენერგეტიკა – 163,8 მლნ მ³ წყალი (31%).

- მრეწველობა – 9,6 მლნ მ³ წყალი (2%).

არანაკლებ სახიფათოა წყლის სითბური გატუჭიანება. ტბებისა და მდინარეების წყალში მცხოვრები ფლორა და ფაუნა (ნელი წრებრუნით) იღუპება იქ მოხვედრილი უხვი რაოდენობის ქიმიური ნივთიერებებით, მაგ., სასუქებით, სხვადასხვა ნარჩენებით და ა.შ. ქალაქის კანალიზაციიდან და მრეწველობის ნარჩენებიდან გროვდება დიდი რაოდენობის ორგანული მასა, რომლის ხრწნა იწვევს ჟანგბადის შემცირებას, გოგირდწყალბადის წარმოქმნას და დროთა განმავლობაში წყალსაცავი „კედება“. წყალსაცავის დაბინძურების 1/3 მოდის ღვარცოფებზე, რომელსაც ჩააქვს ჩამონარეცხი მინდვრებიდან და დასახლებული პუნქტებიდან.

ბევრი ზღვისპირა ქვეყანა ზღვებსა და ოკეანეებში მარხავს წარმოების ნარჩენებს, რადიოაქტიურ ნივთიერებებს, საყოფაცხოვრებო ნაგავს. წარმოების შლაკები ხშირად შეიცავს მძიმე მეტალებს, რომლის 32-40% ორგანულ ნივთიერებებს წარმოადგენს და ხელს უწყობს მეტალების დაგროვებას ხსნად მდგომარეობაში. ამ ნივთიერებების ნაწილი წყალში იხსნება და აუარესებს წყლის ხარისხს, უხსნადი ნაწილი კი ილექება, ამღვრავს წყალს და უცვლის მას ფერს.

განსაკუთრებით საჭიროა აღინიშნოს ზღვებში რადიოაქტიური ნარჩენების დამარხვის შესახებ, მათი დამარხვის მიზანია მათი იზოლირება დასახლებული პუნქტებისაგან იმდენი დროით, რა დროც არის საჭირო რადიოაქტიური ნივთიერების

დაშლისათვის. ეს მეთოდი გამოყენებული აქვს მრავალ ქვეყანას.

ზღვაში დაგროვილი რადიოაქტიური ნივთიერება, რომელიც სპეციალურად არის იქ დამარხული ან ატომური გემების კატასტროფის შედეგად არის დაგროვილი, იწვევს მსოფლიო თანამეგობრობის შეშფოთებას. პირველად ასეთი დამარხვა განახორციელა 1946 წელს აშშ-მა წყნარ ოკეანეში 80 კმ დაშორებით კალიფორნიის ნაპირებიდან. ამასვე იყენებდა ინგლისიც. მყარი რადიოაქტიური ნარჩენების ჩაყრა თანდათან გახშირდა ატომური ელსადგურების გამრავლებასთან ერთად.

განსაკუთრებით ცუდ მდგომარეობაშია ის ზღვები, რომლებშიც დამაბინძურებელი ნივთიერებებით დაბინძურებული მდინარეები ჩაედინება.

ამ მხრივ არასახარბიელო ეკოლოგიური მდგომარეობაა შავ ზღვაზეც. შავი ზღვის ეკოლოგიური მდგომარეობის შესასწავლად ინგლისელი ჰიდრობიოლოგის ლორენსისმის ხელმძღვანელობით სტამბულის ბაზაზე შეიქმნა შავი ზღვის გარემოს დაცვის პროგრამა 25 მლნ-ანი ბიუჯეტით, რომლის მიზანი იყო შავი ზღვის მდგომარეობის გამოკვლევა და მისი გასუფთავებისათვის ღონისძიებათა დასახვა. ამ პროექტის რეალიზაციაში მონაწილეობა მიიღო ექვსმა სახელმწიფომ: საქართველომ, რუსეთმა, უკრაინამ, რუმინეთმა, ბულგარეთმა და თურქეთმა.

შავ ზღვაზე შეიმჩნევა საგანგაშო ეკოლოგიური მდგომარეობა, მის ირგვლივ მდებარე თითქმის ათივე სახელმწიფოს მიერ ხდება სამრეწველო, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებიდან დიდი რაოდენობით დამაბინძურებელი ბიოგენური ნივთიერებების ჩაშვება, თუ ათვლას დავიწყებთ ორმოცდაათიანი წლებიდან, თითქმის 10-ჯერ გაიზარდა შავ ზღვაში ჩაშვებული ნაგვის რაოდენობა.

ბუნებრივი წყლების სისუფთავის შენარჩუნებისათვის ბრძოლის გადაჭრა დაკავშირებულია მთელ რიგ სირთულეებთან და, პირველ რიგში, ჩამდინარე წყლების მოცულობის სიდიდესთან.

ბუნებრივი წყლების დამაბინძურებელი წყაროებია:

1. ატმოსფერული ნალექები, რომლებიც შეიცავენ ჰაერიდან ჩამორეცხილ სამრეწველო პოლუტანტებს.

2. სამრეწველო ჩამდინარე წყლები, რომლებიც შეიცავენ შავი მეტალურგიის, ქიმიურ, ხე-ტყის, ნავთობმრეწველობის ნარჩენებს.

3. ქალაქის ჩამდინარე წყლები, რომლებიც შეიცავს საყოფაცხოვრებო ჩანადენს, დეტენგეტებს და სხვა დამაბინძურებლებს.

დამაბინძურებლები, რომლებიც შეიძლება აღმოჩნდეს სასმელ წყალში:

ნავთობი: შეიძლება ითქვას, რომ დღეისათვის ნავთობი წარმოადგენს ოკეანის ყველაზე მეტად გავრცელებულ და, ამავე დროს, ყველაზე მდგრად გამჭუჭყიანებულს. ნავთობპროდუქტები სერიოზულ გავლენას ახდენს წყლის გარემოსა და მის ბინადარზე. მსოფლიო ოკეანის წყლებში ნავთობპროდუქტების ყოველწლიურმა მოხვედრამ ამჟამად მიაღწია 10 მლნ ტონას.

წყალში მოხვედრისას ნავთობი გადაეკვრება წყლის ზედაპირს თხელი აპკის სახით (1 ტ ნავთობი ქმნის 12 კმ² აპკს). წყლის ზედაპირზე წარმოიქმნება ემულსიური ფენა – ნავთობი/წყალი, რომელიც ხელს უშლის აერაციას წყალსა და ჰაერს შორის. აპკის ქვეშ ყველა ორგანიზმი იხრჩობა. ფრინველებში ნავთობთან კონტაქტი იწვევს ბუმბულის შეწებებას.

გარდა ამისა, ნავთობის თხელი აპკი, როგორც ფილტრი, თავს უყრის მთელ რიგ ტოქსიკურ ნივთიერებებს, პესტიციდებს, მძიმე მეტალებს, რომლებიც დიდ საშიშროებას წარმოადგენენ ბიოტის ცხოველმოქმედებისათვის.

მდინარეებიდან ზღვის წყლებში ტოქსიკური ნივთიერებების მოხვედრამ შეიძლება გამოიწვიოს იქტიოფაუნის მასობრივი მოწამვლა. მაგ., 1965 წელს ქ. სქევენინგთან (ნიდერლანდები) სპილენძით მოწამვლის გამო რეგისტრირებულია თევზის მასობრივი დაღუპვა; 1969 წელს მდინარე რაინში (გვრ) თევზის მოწამვლა დაკავშირებულია წყალში ქლორირებული პესტიციდების მოხვედრით. ბოლო დროს ორგანული ნივთიერებების დიდი ჯგუფი აღმოჩნდა ზედაპირულად აქტიურ ნივთიერებებში (ზან), ანუ დეტერგენტები. დეტერგენტები კარგად იხსნება წყალში და ამიტომ შეიძლება დიდ მანძილზე იქნეს გადატანილი წყლის დინებით.

ნავთობის ტოქსიკური ზეგავლენა ზღვის ბიოტაზე მეტად ძლიერი და მრავალფეროვანია. დავიწყოთ იქიდან, რომ ნავთობის თხელი აპკის არსებობა თითქმის ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა მსოფლიო ოკეანის სანაპიროებისათვის, რაც წყლის ზედაპირთან ახლო ფენებში მობინადრე თევზის ქვირითის დაღუპვისა პირდაპირი მიზეზია. ნავთობის აპკი იზოლაციას უკეთებს ატმოსფეროს ჰაერის შესვლას წყლის სიღრმეში. ნავთობი

მკვეთრად ცვლის ზღვის ორგანიზმების თანასაზოგადოებას და ამცირებს მათ ნაირგვარობას. ასევე ახდენს პათოლოგიურ ევოლუციას, წარმოიქმნება სიმახინჯეები, სიცოცხლისუნარი ფორმები, შეიძინევა ორიენტაციის დაღვევა, სასუნთქი სისტემის კანცეროგენიზმის გაზრდა. ყველაზე მეტად მგრძობიარეა ახალგაზრდა თაობა – განვითარების ადრეულ სტადიაზე. ლ. კოსტუჩენსკის კვლევებით შავი ზღვის ნავთობით მეტად დაბინძურებულ რაიონებში აღმოჩნდა 80% სამრეწველო თევზის დაღუპული ქვირითი [7].

ზღვების დაბინძურება ხელს უშლის თევზის მიგრაციას მათი ქვირითის დაყრისას, ასევე ბიოტის ქსოვილში მოხვედრილი მძიმე მეტალები საკვებად საშიში ხდება. ხამანწკის ორგანიზმში თუ არის მოხვედრილი მძიმე მეტალები, მისი საკვებად გამოყენება საშიშია, ის იწვევს შთამომავლობის აპარატის დაზიანებას, ფრინველები კარგავენ წყალზე თავის შეკავების უნარს და სწრაფად იღუპებიან გადაცივებისაგან.

პესტიციდები სასოფლო-სამეურნეო წარმოებიდან ხვდებიან წყალსაცავებში და წარმოადგენენ ეკოლოგიური სისტემისათვის მაღალტოქსიკურ ნაერთებს. ქლორ-ორგანული პესტიციდები [DDT], როგორც მდგრადი ფიზიკურ-ქიმიური დაშლისადმი, მუდამ არის ზღვის წყალში. ასე მაგალითად, მათი კონცენტრაცია ატლანტის ოკეანის ჩრდილო ნაწილში აღწევს 10^{-9} - 10^{-10} გ/ლ.

ბუნებრივი გარემოს დაბინძურების შედეგად ადამიანის მიერ მოხმარებულ წყალში შეიძლება მოხვდეს როგორც შხამქიმიკატების (პესტიციდების), ისე სასუქის სახით გამოყენებული ნივთიერებები დიდი რაოდენობა. მაგ., მილსადენის წყალში, რომელსაც იყენებს აშშ მოსახლეობა, აღმოჩნდა 50 სხვადასხვა პესტიციდი. გრუნტის წყალში აღმოჩენილ კანცეროგენების 23 ორგანული ნაერთიდან 5 ლითონია, რაც გვხვდება ნაგავსაყრელებზე, ტბორ-დამგროვებლებსა და მშთანთქმავ ჭაბურღილებში სამრეწველო ნარჩენების ხანგრძლივი შენახვის შედეგად.

ნაკელის (150-160ტ ჰექტარი) სისტემატიური გამოყენება იწვევს გამოყენებული წყლის დაბინძურებას, რაც აისახება ადამიანისა და მცენარის ქსოვილში ნიტრატული აზოტის შემცველობის მომატებაში.

ასევე დიდი ხნის დაგროვილი შახტის ნაყარი ქვები მიწისქვეშა წყლების მინერალიზაციის ხარჯზე (0,5 გ/ლ) იხსნება, მარილები გამოაქვს წყალს და აბინძურებს მას.

მიმე მეტალები – მეტად საყურადღებოა მიმე მეტალებით წყალსაცავების დაბინძურების შემთხვევები. ყველაზე მეტად გვხვდება კალიუმი, სპილენძი, ვერცხლის წყალი. 0,001 მლ/გ კონცენტრაციაზე კი მოქმედებს პლანქტონურ ორგანიზმზე. ყოველ-წლიურად ბიოსფეროში ხვდება 1,5-2 ათასი ტონა ვერცხლის წყალი, 3,5 ათასი ტონა ტყვია, 566 ათასი ტონა სპილენძი.

გარემოში მიმე ლითონები, მათ შორის მადალტოქსიკური, ყველაზე ხშირად გვხვდება წყალსატევებში სამრეწველო ნარჩენების ჩაშვების დროს, რომლებიც არ არის სათანადოდ გაწმენდილი.

ადამიანისა და ცხოველის, ასევე მცენარისათვის მიმე მეტალების ტოქსიკურობის ხარისხი თანაბარი არ არის. ისინი აზიანებენ ბიოლოგიქტებს 1 მლგ კონცენტრაციის დროსაც კი. მაგ., კადმიუმის 0,001-0,3 მლგ კონცენტრაციის დროს თევზები იღუპებიან (ის მოქმედებს ღვიძლზე, თირკმელზე, კუჭქვეშა და ფარისებრ ჯირკვალზე).

ტყვია ყოველწლიურად ატმოსფეროში გამოიყოფა 1 მილიონი ტონა. დაბინძურების წყაროა ეთილიზებული ბენზინი და თამბაქოს ბოლი. სასმელ წყალში მისი არსებობის 0,04 მლგ კონცენტრაციის დროს ხდება ადამიანის ქრონიკული მოწამვლა.

გრელანდიაში ჩატარებულმა კვლევამ გვიჩვენა, რომ დაახლოებით XVIII საუკუნის შუა პერიოდში წარმოქმნილ ყინულში ტყვიის შემცველობა 25-ჯერ უფრო მაღალი იყო, ვიდრე ჩ.წ.ა. VIII საუკუნეში შექმნილ ყინულში. 1750 წლიდან ტყვიის დაგროვება გრელანდიის მყინვარებში მუდმივად იზრდებოდა, ხოლო XX ს. 40-იანი წლებიდან უფრო გაძლიერდა და გრძელდება დღესაც.

ტყვიის დაგროვებაში დიდ როლს ასრულებს მცენარეები, რომლებიც ტყვიას იღებენ არა მარტო ატმოსფეროდან, არამედ ნიადაგიდანაც. ტყვია აღმოჩენილია საღათის ფოთლებში, პარკოსნების ფოთლებში, კარტოფილსა და სტაფილოში. ტყვიით მოწამვლა იწვევს ცენტრალური ნერვიული სისტემის დარღვევას, თავის ტკივილს, მეხსიერების დარღვევას, ჰალუცინაციებს, თირკმელისა და მომწელებელი ტრაქტის დაზიანებას.

ვერცხლის წყალი – ვერცხლის წყალი და მისი ნაერთები ძლიერი მომწამვლელია. თუ ის მოხვდა სასმელ წყალში იწვევს სიკვდილს, დღე-ღამეში 75-300 მლგ სასიკვდილოა (სულემს).

დამღუპველად მოქმედებს ვერცხლის წყალი თევზებსა და წყლის სხვა ორგანიზმებზე 0,006-0,01 მლგ იწვევს დამბლას, მხედველობისა და სმენის მოშლას.

ცნობილია მინამატას ყურის (იაპონია) სანაპიროს მოსახლეობის მასობრივი მოწამვლა 1953 წელს ვერცხლის წყლით დაბინძურებული თევზისა და ზღვის სხვა პროდუქტების გამოყენების შედეგად. დაბინძურების წყაროდ იქცა ქიმიური ფაბრიკა, სადაც ვერცხლის წყალს იყენებდნენ კატალიზატორად. ამ კატასტროფამ მიიღო მინამატას კატასტროფის სახელწოდება, ხოლო მოწამვლამ მინამატას დაავადება.

ბუნებრივი წარმოშობის შხამები. წყალმცენარეების მიერ გამოყოფილი შხამები დიდ როლს თამაშობს წყლის ხარისხისა და ადამიანის ბიოლოგიურად სრულფასოვან ფორმირებაში.

ასევე შეიძლება ტოქსიკური ნივთიერებები გამოეოს პლანქტონმა. ადამიანთან ეს შხამი ხვდება პლანქტონში მობინადრე თევზების, ხამანწკების, მოლუსკებისა და სხვათა ჭამით. ამიტომ უნდა ვიცოდეთ, რომ წყალსაცავიდან სასმელი წყალი არ ავიდოთ მისი სანაპირო (თხელი) ზედა ნაწილიდან სადაც პლანქტონი ვითარდება. ფიტოპლანქტონი ვითარდება როგორც მტკნარ, ისე მლაშე წყალში. ამიტომ საჭიროა თავიდან ავიცილოთ ევტროფიკაცია – ე.ი. წყალსაცავების ისეთი ნივთიერებებით დაბინძურება, რომლებიც წყალმცენარეებისათვის კმნიან სასურველ გარემოს (მაგ., სასუქები).

უნგრეთის წყალსაცავიდან აღებული „აყვავებული“ წყლის ნიმუშში გამოვლინდა ტოქსიკური ციანობაქტერიები, რომლის 200 მლგ/კგ თავგებს კლავს 1 - 4 საათში.

საქართველოს წყლების დაბინძურების ძირითადი წყაროებია: საწარმოო და სამედიცინო დაწესებულებების ჩამდინარე წყლები.

დაბინძურების დიფუზური წყაროებია: სასოფლო-სამეურნეო ფართობებიდან და საყოფაცხოვრებო პოლიგონებიდან (ნაგავსაყრელებიდან) ჩამონადენები.

კომუნალური კანალიზაცია ზედაპირული წყლების ბაქტერიოლოგიურ დაბინძურებებს იწვევს, გარდა ამისა, ასეთ წყლებში იზრდება ორგანულ ნივთიერებათა და ფოსფატებით დაბინძურების ხარისხი. საქართველოში ყველაზე მეტად არიან დაბინძურებული შემდეგი მდინარეები:

მტკვრის აუზში:

- მდ. მტკვარი ქ. გორის, ბორჯომის, თბილისის, რუსთავის ქვემოთ.

- მდ. ვერე ქ. თბილისის ფარგლებში.
- მდ. ალაზანი ქ. თელავის ქვემოთ.
- მდ. ალგეთი ქ. მარნეულის ქვემოთ.
- მდ. სურამელა ქ. ხაშურის ქვემოთ.

კომუნალური კანალიზაციით დაბინძურებულია შავი ზღვის აუზი:

- მდ. რიონი ქ. ქუთაისის ქვემოთ და ქ. ფოთის ფარგლებში.

- შავი ზღვის წყლები აჭარასა და აფხაზეთი.

ქვეყნის წყლის რესურსებზე სერიოზულ უარყოფით გავლენას ახდენს სოფლის მეურნეობა და მინერალური სასუქების გამოყენება.

წყალსატევების ერთ-ერთი პოტენციური დამაბინძურებელი მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის ფერმებიდან გაუწმენდავი ჩამდინარე წყლები. როგორც ძველი, ისე ახლად შექმნილი ფერმები არ არიან აღჭურვილნი ეფექტური გამწმენდი ნაგებობით, ნაკელის შემკრები და უტილიზაციის სისტემებით.

წყლის რესურსების დაბინძურების ერთ-ერთ დიფუზურ წყაროს წარმოადგენს ქალაქების ნაგავსაყრელები და პოლიგონები. როგორც წესი, ისინი არ არიან აღჭურვილი მიწისქვეშა წყლების დაბინძურების თავიდან აცილების საშუალებებით.

საქართველოსათვის პრობლემატურია აგრეთვე ის ტრანსნაციონალური პროექტები, რომლებიც ამჟამად განხორციელების პროცესშია. ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მშენებლობა ზრდის შიდაწყლების დაბინძურების რისკფაქტორებს როგორც თავად მშენებლობის პროცესში, ისევე მშენებლობის შემდეგ. ამ მხრივ საფრთხის ქვეშ არის ბორჯომ-ბაკურიანის წყალშემკრები ზონა და სოფელი დაგვარა, ასევე წალკის წყალსაცავი.

წყლის რესურსების ქიმიური ნივთიერებებით დაბინძურების წყაროს წარმოადგენენ ფარმაცევტული და კოსმეტიკური საწარმოები, საყოფაცხოვრებო ქიმიკა, ანუ ჰაუზჰოლდები (სარეცხი ფხენილები და სინთეტიკური საღებავები).

საქართველოში, საერთოდ ბოლო წლებში, ვერ ხერხდება წყლის დაბინძურების რეალური მონიტორინგი, რისი მიზეზიც სანიტარული სამსახურებისა და შესაბამისი საანალიზო ლაბორატორიების არასრულყოფილი ბაზაა.

თვითგაწმენდა – წყლის რესურსები ხასიათდება შესაბინძურების თვითგანახლების უნარით.

ჰიდროსფეროს თვითგასუფთავება დაკავშირებულია ნივთიერების წრებრუნვასთან. წყალსაცავში იგი უზრუნველყოფილია იქ მობინადრე ორგანიზმის ცხოველმოქმედებით.

ყოველი წყალსაცავი წარმოადგენს ცოცხალ ეკოსისტემას, სადაც არსებობენ მცენარეები, სპეციფიკური ორგანიზმები, მათ შორის ის მიკროორგანიზმები, რომლებიც მუდმივად მრავლდებიან და კვდებიან. თუ წყალში მოხვდა ბაქტერიები ან ქიმიური ნივთიერება, თვითგაწმენდის პროცესი სწრაფად მიმდინარეობს და წყალდატევი აღიდგენს პირვანდელ მდგომარეობას. წყალდატევის თვითგაწმენდის პროცესი მრავალგვარი და მრავალფეროვანია. პირობითად იგი შეიძლება დაჯგუფოთ ქიმიურ, ფიზიკურ და ბიოლოგიურ გაწმენდად.

ფიზიკურ ფაქტორში თვითგაწმენდას განსახდევრავს შემოსული დამაბინძურებლის განზავება და გასხნა. მდინარის სწრაფი დინება, უპირველეს ყოვლისა, გამჭუჭყიანებელი მასის განზავებას (გადარევას) და კონცენტრაციის შემცირებას უწყობს ხელს. უხსნადი ნივთიერების დალექვა და დაწდომა უზრუნველყოფს წყალსაცავის გაწმენდას. ასევეა მიკროორგანიზმები, სიმძიმის ძალით ან სხვა ნაწილაკებზე მიმაგრებით ილექებიან წყალსაცავის ფსკერზე და მერე მიდის სხვა პროცესი. ფიზიკური ფაქტორების ინტენსივობა ხელს უწყობს მიკროორგანიზმების სწრაფ განადგურებას. გამონაკლისს წარმოადგენს დაბალი ტემპერატურა. დაბალ ტემპერატურაზე, პირიქით, მიკროორგანიზმები და ვირუსები დიდხანს ინარჩუნებენ თავის თვისებებს.

არსებით თვითგამწმენდ საშუალებას მიეკუთვნება მზის ულტრაიისფერი სხივები. ეს სხივები პირდაპირ სასიკვდილოდ მოქმედებს პროტოპლაზმის ფერმენტებზე, ცილებსა და მიკრობების უჯრედებზე, ის მოქმედებს არა მარტო ბაქტერიებზე, არამედ სპორებსა და ვირუსებზე.

ჰიდროსფერო აერთიანებს ყველა თავისუფალ წყალს, რომლებსაც შეუძლიათ გადაადგილება მზის სხივური ენერჯიისა და გრავიტაციის ძალით გადავიდეს ერთი მდგომარეობიდან მეორეში. დედამიწის წყლები მუდმივ, განუწყვეტელ მოძრაობაშია. წყლის წრებრუნვა აერთიანებს მთლიანობაში ბიოსფეროს ყველა ნაწილს და ქმნის ჩაკეტილ წრეს „ატმოსფეროდედამიწა-ოკეანე“. იგი უზრუნველყოფს წყალსაცავის აქტივობას, რომელიც ჰიდროსფეროს სხვადასხვა ნაწილში არაერთგვაროვანი ძალით იცვლება.

გამოთვლილია, რომ წყლის ბიოლოგიური წრებრუნვა ზღვების, ტბების, მდინარეების და ა.შ. 2 მილიარდ წელიწადში ერთხელ ხდება, სწორედ იმდენ ხანს, რაც სჭირდება მას გაიაროს პლანეტის ცოცხალ ორგანიზმში. ასე რომ, თანამედროვე ჰიდროსფერო არის პროდუქტი არა მარტო დღევანდელი ცოცხალი ორგანიზმების ცხოველმოქმედებისა, არამედ ასევე გარდასული გეოლოგიური ეპოქების პროდუქტიც.

დედამიწაზე წყალი განიცდის მუდმივ მოძრაობას, მდინარეებში წყლის ცვლა მიმდინარეობს საშუალოდ წელიწადში 30-ჯერ, ე.ი. ყოველ 12 დღეში. გამდინარე ტბების წყლები იცვლებიან ყოველ ათწლეულში, ხოლო გაუმდინარის 200-300 წელიწადში. მსოფლიო ოკეანის წყლის განახლება საშუალოდ 3000 წელიწადში ერთხელ ხდება.

აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანი ბუნებათდაცვითი ამოცანაა – შევუნარჩუნოთ ჰიდროსფეროს თვითგაწმენდის უნარი.

წყლის რესურსების დაცვა – ამრიგად, წყლის რესურსებს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობის ხელსაყრელი საყოფაცხოვრებო პირობების უზრუნველსაყოფად, ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირების, გარემოს შენარჩუნებისათვის და ა.შ. აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის, მრეწველობის, ენერგეტიკის, სოფლის მეურნეობის წყლით უზრუნველყოფა იყო და ამჟამადაც არის ერთ-ერთი პრიორიტეტული ამოცანა ქვეყნის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ წყლის უკმარისობა (მსოფლიოში ორ მილიარდზე მეტი ადამიანი განიცდის წყლის უკმარისობას, მათზე მოდის დავაადებათა და სიკვდილიანობის 80%) არ არის დამოკიდებული დედამიწაზე წყლის რესურსების სიმცირეზე და არც წყლის ბუნებრივი წრებრუნვის შეფერხებაზე. ძირითადი საკითხი ის არის, თუ როგორ მოიხმარს ადამიანი და როგორ უფროთხილდება მას. მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში შექმნილი წყლის საერთო დეფიციტს ადგილი აქვს მისი წყაროების თანდათანობითი დეგრადაციისა და დაბინძურების გამო.

წყლის რესურსების მართვა საქართველოში კანონებით: „გარემოს დაცვის შესახებ“, „წყლის შესახებ“, „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“, „საქართველოს ზღვების, წყალსაცავებისა და მდინარეთა ნაპირების რეგულირების და საინჟინრო დაცვის შესახებ“, გარემოს დაცვის სამინისტროს ნორმატიული აქტებით რეგულირდება.

წყლის რესურსების მართვის ნაწილია წყლის რესურსების (ზღვების, მდინარეების და წყალსაცავების) დაცვა გატუჭვიანებისაგან. წყლის გატუჭვიანებასთან ბრძოლა არ უნდა ავურიოთ წყლის გასუფთავებასთან. წყლის გასუფთავება წარმოადგენს წყლის გამოსაყენებლად მომზადების პროცესს საყოფაცხოვრებო ან სამრეწველო მიზნებისათვის. ჩამდინარე წყლების გასუფთავების მიზანია წყლის ობიექტების დაცვა გატუჭვიანებისაგან, რათა შეიძლებოდეს მათი გამოყენება სასამედად, სამეურნეო საქმიანობისათვის.

წყლის დაცვის ღონისძიებათა დაგეგმვისას და განხორციელების დროს უზრუნველყოფილი უნდა იყოს წყლის ობიექტები დანაგვიანების, დაბინძურების, დაშრების და სხვა უარყოფითი ზემოქმედებისაგან, რომელსაც შეუძლია ზიანი მიაყენოს მოსახლეობის ჯანმრთელობას, შეამციროს თევზის მარაგი, გააუარესოს წყალმომარაგების პირობები და გამიწვიოს წყლის ფიზიკური, ქიმიური, ბიოლოგიური თვისებების გაუარესება, ბუნებრივი თვითგაწმენდის უნარის დაქვეითება, წყლის ჰიდროლოგიური და ჰიდროგეოლოგიური რეჟიმის დარღვევა და სხვა.

წყლის დაცვის რეჟიმის დარღვევა – წყლის სხვადასხვა სახის დაბინძურება საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის მიხედვით ისჯება შესაბამისი ჯარიმით (მუხლი 58).

ბრძოლა გატუჭვიანებასთან მიმართულია მისი თვისებების აღდგენისაკენ, რომელიც დაკარგული აქვს გამოყენების დროს, მერე ეს წყალი შეიძლება ჩავეშვათ ისევ ბუნებრივ წყალსატევში.

არჩევნ 2 სახის გამტუჭვიანებელს:

1. ქალაქები, რომელთა ჩამდინარე წყლები ხვდება ბუნებრივ წყალსატევებში კანალიზაციის მიღებით. ასეთ წყლებს „სტაციონარულს“ ანუ წერტილოვანს უწოდებენ.

2. მეორე სახის გამტუჭვიანებლები ახასიათებს სოფლებს. ამ შემთხვევაში ჩამდინარე წყლები ბუნებრივ წყალსაცავებში ჩაედინება ფართო ზედაპირით. შეიძლება ეს იყოს მდინარის, ტბის ნაპირი. მათ ხაზოვან ანუ არაწერტილოვანს უწოდებენ.

ცალკე შესწავლის საკითხია ნავთობით დაბინძურებული ზღვებისა და ნიადაგების გასუფთავება.

ბოლო წლებში ნავთობით და ნავთობპროდუქტებით დაბინძურებამ პროგრესული ხასიათი მიიღო, რაც უკავშირდება ნავთობპროდუქტების გამოყენების ზრდის მასშტაბებს.

ნავთობის მოპოვება წყალმარჩხ (შელფურ) ზოლებში ყოველწლიურად იზრდება. იზრდება ნავთობშიხიდი ტანკერების რაოდენობაც, იზრდება ტექნოგენური ავარიებიც არა მარტო საბადოებსა და ტანკერებზე, არამედ წყალქვეშა მილსადენებზეც. ყოველწლიურად იღვრება რამდენიმე მილიონი ტონა ნავთობი, მისი ფენა ათასობით კვადრატულ კილომეტრზე ვრცელდება.

ნავთობპროდუქტები სხვადასხვა გზით ხვდებიან ზღვებში. ერთ-ერთი დაბინძურების წყაროა ნავთობშიხიდი ტანკერები. მაგ., გრანდიოზული ავარია ტანკერ „AMOKO KADAK“-ზე 1978 წ. ბრუტანსა და კუნთულ უესანს შორის. რის შედეგადაც ვიწრო სანაპიროს წყლის ზოლი 50-60 მეტრის სიღმეზე ნავთობით დაბინძურდა და მისი გასუფთავება 65 მლნ დოლარი დაჯდა. ბოლო 10-15 წლის განმავლობაში უამრავი ტანკერის ავარია აღინიშნა.

მდინარეებით და სხვა ზედაპირული წყლებით მსოფლიო ოკეანში ხვდება 6 მილიონი ტონა ისეთი სამრეწველო და საყოფაცხოვრებო ნარჩენები, რომლებიც ნავთობპროდუქტებს შეიცავს.

ოფიციალური მონაცემებით [7], საზღვაო სამთომომპოვებელი წარმოების ერთი წლის მთლიანი პროდუქცია შეფასდა 60-70 მილიარდ დოლარად, ნავთობის გადაზიდვა საზღვაო ტრანსპორტით კი იძლეოდა 40 მილიარდ დოლარს, ხოლო ამ დროს დაღუპილი თევზი (ეს ცილოვანი საკვები, რომლის უკმარისობა მრავალი განვითარებადი ქვეყნის ბავშვებში, განსაკუთრებით საბავშო ასაკში, ხშირ შემთხვევაში, იწვევს მოურჩენელ გონებრივ ჩამორჩენილობას ან ისოცებიან შიმშილის გამო) შეფასდა 10 მილიარდ დოლარად.

ცნობილია, რომ ცხოველურ ცილებს სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს ადამიანისათვის და მსოფლიო კაცობრიობის მიერ მოხმარებული ცილების 1/6-ს თევზი იძლევა. ცნობილია ისიც, რომ ზღვის ბიოპროდუქტიულობა თანდათან მცირდება, რისი მიზეზიც ზღვებისა და ოკეანეების ნავთობით დაბინძურებაა, რომელიც ზღვებში იღვრება მისი ტრანსპორტირებისა და წყალმენხერ ზონებში ნავთობმომპოვებელი სამუშაოების ჩატარების დროს. მიუხედავად სასიცოცხლო მნიშვნელობის ცილოვანი პროდუქტის (თევზის) დიდი რაოდენობით დანაკარგებისა, ნავთობით ზღვების გაჭუჭყიანება და შესაბამისად ზღვის ბინადართა რაოდენობის შემცირება თანდათან მატულობს.

რადგან მრეწველობის საქმიანობის მომგებიანმა სფეროებმა მნიშვნელოვნად გაუსწრო წინ გარემოს დაცვით მეცნიერებებს და პრაქტიკული საქმიანობის სფეროებს, რომლებსაც დღესვე არ მოაქვთ მოგება, ამიტომ, წმინდა ეკონომიკური მიდგომა საჭიროა შეიცვალოს ეკოლოგო-ეკონომიკური მიდგომით. ფასი, გამოხატული ფულად ერთეულში, და ადამიანის სიცოცხლის მნიშვნელობა ამ და მსგავს შემთხვევებში მკვეთრად განსხვავებულია.

ნავთობით გაჭუჭყიანებული წყლების გასუფთავება წარმოებს სხვადასხვა წესით. გამოყენებულია როგორც ქიმიური, ისე ფიზიკური და მექანიკური მეთოდები მაგ., დისპერგენტების ზემოქმედებით, მძიმე ფრაქციის დალექვა. ჰიდრობიოლოგიური მეთოდი გამოიყენება წყლის ზედაპირზე ნავთობის დაწვით. ქიმიური დაშლა, აორთქლება და სხვა. არსებობს სპეციალური „ბუნების დამცავი ფლოტი“. მაგ., ჯერ კიდევ 1981 წელს შავ ზღვაზე იყო გამოცდილი „სვეტლომორი“, გემი, რომელიც ასუფთავებდა წყლის ზედაპირს ნავთობისაგან, რომლის მწარმოებლურობა დღე-ღამეში იყო 400 ტონა ნავთობის გაწმენდა.

როგორც პრაქტიკამ გვიჩვენა, ნავთობის მექანიკური შეგროვება უფრო ეკოლოგიური და ეკონომიურია, რადგან არავითარი გარანტია არ არსებობს იმისა, რომ ქიმიური დამწმელები არ გამოიწვევს რაიმე ტოქსიკურ ზემოქმედებას ზღვის იქტიოცენოზზე, გარდა იმისა, რომ ამ დროს იკარგება ძვირფასი ნედლეული (ნავთობი).

მიუხედავად იმისა, რომ ყოველა ღონისძიება ტარდება ზღვების გაჭუჭყიანებისაგან დასაცავად, ყველაზე კარგ დამცავ საშუალებად მაინც **გაფრთხილება** მიიჩნევა. ამიტომ არის საჭირო წარმოების უნარჩენო ტექნოლოგიის გამოყენება, ჩაკეტილი წრის ტექნოლოგიის დანერგვა და სხვა.

ზედაპირული წყლების ძირითადი დამბინძურებელი, როგორც აღვნიშნეთ, კომუნალური სექტორია (ქალაქებისა და დასახლებული პუნქტების კანალიზაციის ჩამდინარე წყლები). დღევანდელი მდგომარეობით არც ერთ ნაგებობას არ შეუძლია საპროექტო ხარისხის შესაბამისად უზრუნველყოს ჩამდინარე წყლების გაწმენდა. წყლის ბიოლოგიური გაწმენდა არც ერთ ქალაქში არ ხდება, ხოლო პირველადი მექანიკური გაწმენდა ხდება ქ. თბილის-რუსთავეის რეგიონულ გაწმენდ ნაგებობაზე. აქედან გამომდინარე, შედეგად ზედაპირული წყლის ობიექტებში მნიშვნელოვანი დაბინძურება აღინიშნება.

კანალიზაციის ცენტრალიზებული სისტემები საქართველოში 45 ქალაქშია აშენებული, მაგარმ ისინი არადაამაკმაყოფილებელ ტექნიკურ მდგომარეობაში იმყოფებიან, კომუნალური გამწმენდი ნაგებობები აშენებულია 33 ქალაქში, საერთოსაპროექტო სიმძლავრით 1640,2 ათასი მ³/დღ. ბიოლოგიური ტიპის გამწმენდი ნაგებობები აშენებულია 26 ქალაქში საპროექტო სიმძლავრით 1476,6 ათასი მ³/დღ.

ძირითადი გამწმენდი ნაგებობა აშენებულია 1972 – 1986 წწ-ში. დღეისათვის ვერც ერთი გამწმენდი ნაგებობა ვერ უზრუნველყოფს ბიოლოგიურ გაწმენდას.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველო მდიდარია წყლის რესურსებით. საქართველოს უმეტესი მდინარეები, ნაკადულები, წყაროები სათავეებს იღებს საქართველოს მთებში, ეკოლოგიურად სუფთა გარემოში, ამიტომ თავიდან ისინი არ არიან დაბინძურებულები და არ საჭიროებენ დაცვას გამჭუჭყიანებლებისაგან, რამაც ხელი შეუწყო ბოლო წლებში „წყლის ბიზნესის“ გააქტიურებას. დღეისათვის ათასობით ლიტრი მტკნარი და მინერალური წყალი გადის საქართველოდან ექსპორტზე.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს სასმელი წყალი გადის ექსპორტზე, საქართველოს მთელ რიგი რეგიონები სასმელი წყლის დეფიციტს განიცდის, რაც არა წყლის რესურსების სიმცირის შედეგია, არამედ მათი არარაციონალურად გამოყენებისა. გ. გაჩეჩილაძის მიხედვით, თუ ცივილიზებული ქვეყნების დიდ ქალაქებში ერთ სულ მოსახლეზე დღე-ღამეში 300-500 მ³ წყალი იხარჯება, ეს მაჩვენებელი თბილისში 1300 მ³ უტოლდება (ეს უზარმაზარი ნაკადი შემოდის თბილისში და მერე დანგრეულ, დაქანგულ სისტემებში იკარგება) [5]. ასევე აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს ბევრ დასახლებულ პუნქტამდე და სოფლამდე არ არის მიყვანილი სასმელი წყლის მილსადენები.

წყლის რესურსების დაცვა ნიშნავს, მოინახოს ბუნებაში ის ზღვარი, რომელსაც არ უნდა გადავაბიჯოთ, რათა წყალმა მოახერხოს ბუნებისაგან მინიჭებული თვითგაწმენდის უნარის განხორციელება. უნდა დადგინდეს, როგორია ამა თუ იმ ბუნებრივი ჩამდინარე წყლის ის მაქსიმალური რაოდენობა, რომლის ათვისებაც არ შეუძლიათ, რათა იგი არ გადაიქცეს ბოროტების მატარებელ წყალვარდნილად. მთავარია, წყლის ხარჯი მუდმივად არ აღემატებოდეს მისი რეზერვების შევსების სიჩქარეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. www.financial.ge/.../ 1618
2. www.kalmaxi.ge – საქართველოს აკვაკულტურის განვითარების ზოგადი –
3. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური – წყლის რესურსები 2010წ.
4. www.icode.ge/2012/04/ საქართველოს წყლის რესურსები.
5. თ. გუგუშვილი. მწვანე ალტერნატივა. 2007.
6. Чиков. Минеральные ресурсы ложа Мирового океана. М., 1983.
7. А. Амстиславский. Плюс море культура. ж. ЧиП, №11, 1985.
8. Боголюбов. Экология. М., 1997.
9. А. Авакян. Неиссякаемый источник. ж. ЧиП, №9, 1983.

*Tina Chkheidze
Lia Dvalishvili*

THE PROBLEM OF WATER RESOURCES AND ITS SOLUTIONS IN GEORGIA

Annotation

The article shows the importance of water resources to improve the well-being of mankind. Where there is no water there is no life. In recent decades, the world has been drinking water shortage.

The article shows that the water shortage is not caused by a lack of water resources, but the pollution of water resources and its drain. Therefore, the water is unsuitable for domestic use. Pollutants are given in references.

The article discusses the types of water pollution and the ways and methods of cleaning water resources. Provision of population with drinking water was and is the country's primary task.

ლინა დათუნაშვილი

**სასურსათო უზრუნველყოფის ზომიერტი ასპექტი
საქართველოში**

ისტორიული გამოცდილებით დასტურდება, რომ სასურსათო პრობლემის გადაჭრა, როგორც ადამიანების ფიზიკური გადარჩენის პირობა, გვევლინება ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად, რომელიც ხელს უწყობს ცალკეული ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკურ-პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფას, რამდენადაც სურსათი წარმოადგენს ადამიანის სასიცოცხლო უზრუნველყოფის მთავარ კომპონენტს. კაცობრიობის ისტორიას ასსოვს პერიოდები სტიქიური უბედურების და რიგი მიზეზების გამო, სხვადასხვა ქვეყანაში მძვინვარე შიმშილობის შედეგად როგორ ნადგურდებოდა მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში მსოფლიოში მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის გარკვეული გაუმჯობესება შეიმჩნევა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მოშიმშილეთა რაოდენობა თანამედროვე მსოფლიოში უკიდურესად მაღალია. ამგვარად, სასურსათო პრობლემა ერთ-ერთი უძველესია კაცობრიობის გლობალურ პრობლემათა შორის, რამდენადაც შიმშილი, ამ პრობლემის უკიდურესი გამოვლენა და დიდი სოციალური უბედურება, ადამიანებისათვის ცნობილი იყო უძველეს დროშიც.

მიუხედავად იმისა, რომ პრობლემა საუკუნეების მანძილზე არსებობდა, სასურსათო უსაფრთხოება, როგორც კაცობრიობისათვის ახალი გამოწვევა, მსოფლიო საზოგადოების მიერ აღქმული იქნა მხოლოდ გასული საუკუნის 70-იან წლებში. ტერმინი სასურსათო უსაფრთხოება შედარებით ახალია, იგი საერთაშორისო არენაზე იმ პერიოდში გამოჩნდა, როდესაც განვითარებულ ქვეყნებში სურსათის ჭარბი წარმოება შეინიშნებოდა, ხოლო განვითარებად ქვეყნებში შიმშილი სუფევდა. ამ ფონზე ჩამოყალიბდა კაცობრიობისათვის ახალი საშიშროება, რომელიც გლობალურ ხასიათს იღებდა. იმის გამო, რომ პრობლემა გასცდა ცალკეული ქვეყნის ეროვნულ საზღვრებს, იგი საერთაშორისო საზოგადოების განხილვის საგნად იქცა [7].

1974 წლის დეკემბერში გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ მოიწონა სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის მიერ შემუშავებული საერთაშორისო ვადლებულება მსოფლიოში სასურსათო უზრუნველყოფის შესახებ, სადაც ტერმინი

„სასურსათო უსაფრთხოება“ ასეა განმარტებული: მსოფლიოს ყველა მცხოვრების გარანტირებული ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა მსოფლიო სასურსათო რესურსებზე იმ ოდენობით, რომელიც აუცილებელია აქტიური და ჯანსაღი ცხოვრებისათვის.

1994 წელს გაეროს განვითარების პროგრამაში ტერმინი „სასურსათო უსაფრთხოება“ აღნიშნავდა კვების ძირითადი სახის პროდუქტებზე ხელმისაწვდომობას, რაც ითვალისწინებდა როგორც კვების პროდუქტების აუცილებელი რაოდენობით არსებობას, ისე მათზე მოსახლეობის საკმარისი მსყიდველუნარიანობის შესაძლებლობას [5].

1996 წლის ნოემბერში მიღებულ იქნა რომის დეკლარაცია მსოფლიოს სასურსათო უსაფრთხოების შესახებ, რომელმაც დაადასტურა „თითოეული ადამიანის უფლება სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო სრულფასოვანი საკვები პროდუქტების ხელმისაწვდომობაზე, თითოეულის ადეკვატური კვების და სიცოცხლის ძირითადი უფლების შესაბამისად“ [6].

ვფიქრობთ, ცალკეული ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოება გათვლილი უნდა იყოს კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკურ პოტენციალზე, მის ბუნებრივ კლიმატურ პირობებზე, ინფრასტრუქტურის რეალურ მდგომარეობაზე და მოსახლეობის კვების ტრადიციაზე. გარდა ამისა, შეიძლება გამოიყოს სასურსათო უსაფრთხოების ზოგიერთი კომპონენტი, რომელიც უფრო კარგად დაახასიათებს პრობლემის რეალურ სურათს, ესენია: ქვეყანაში სურსათის წარმოება და მოხმარება, ქვეყნის სასურსათო დამოუკიდებლობა, სასურსათო პროდუქტებით უზრუნველყოფის ხარისხი და იმპორტის მდგომარეობა, ასევე საკვები პროდუქტების ხარისხი და მათი ეკოლოგიური უსაფრთხოება. ასეთი მიდგომით შესაძლებელია უფრო უკეთ გავაანალიზოთ სასურსათო უსაფრთხოების და შესაბამისად სასურსათო უზრუნველყოფის ეროვნული ხასიათი, რამდენადაც ეროვნულ დონეზე სასურსათო უსაფრთხოების უმნიშვნელოვანეს ინდიკატორს სურსათით თვითუზრუნველყოფის მანევრებელი წარმოადგენს, ეს უკანასკნელი კი ასახავს ამ ქვეყნის მოსახლეობის სურსათზე მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ადგილობრივი რესურსების მაქსიმალური გამოყენების ხარჯზე.

განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ქვეყანაში თანმიმდევრული აგრარული პოლიტიკის გატარებით შესაძლებელია სასურსათო უსაფრთხოების და შესაბა-

მისად სასურსათო უზრუნველყოფის მიღწევა, რაც სოფლად ფერმერთათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნისა და იმპორტ-ჩანაცვლებადი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების განვითარებით იქნება შესაძლებელი.

სასურსათო უზრუნველყოფის პრობლემა ორი ასპექტით შეიძლება წარმოიშვას: ესაა ფიზიოლოგიური და სოციალურ-ეკონომიკური; პირველ შემთხვევაში, სასურსათო პროდუქტების გამოხატული დეფიციტის პირობებში, ადამიანის მიერ მოხმარებული სურსათი ისეთი მცირე და არაკალორიულია, რომ იგი ნაწილობრივ ან სრულად ვერ აღადგენს მის მიერ დახარჯულ ენერჯიას. ასეთ პირობებში ადამიანი შიმშილობს და თუ ეს პროცესი ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს, მაშინ იგი იწვევს ადამიანის ორგანიზმის ცვეთას, დაუძლეურებას, დეგრადაციას და სხვა. ამ სახის სასურსათო პრობლემის წინაშე დგას როგორც განვითარებადი ქვეყნების, ისე საქართველოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რადგან ქვეყანაში შექმნილია ერთგვარი ჩაკეტილი წრე: წარმოების დაცემა – რეალური შემოსავლების შემცირება – უმუშევრობა, სიღარიბე და, აქედან გამომდინარე – შიმშილი. მეორე შემთხვევაში, სასურსათო უზრუნველყოფის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტი ვრცელდება როგორც განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობაზე (განსაკუთრებით იმ ნაწილზე, რომლებმაც დროებით ან სულ დაკარგეს სამუშაო, გახდნენ დაბალშემოსავლიანები და შესაბამისად, ნაკლებმსყიდველუნარიანები), ისე საქართველოს მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილზე, რადგან ქვეყანაში მიმდინარე სოციალური და ეკონომიკური პროცესების ფონზე ადგილი აქვს მოსახლეობის ცხოვრების დონის დაქვეითებას, რის გამოც დარღვეული, გაუარესებული და შეცვლილია მოსახლეობის მოხმარების სტრუქტურა. თუ ადრე საქართველოში მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის შემოსავლები თითქმის თანაბრად ნაწილდებოდა სურსათით უზრუნველყოფაზე, გრძელვადიანი საქონლის შეძენასა და დაგროვებაზე, დღეისთვის შემოსავლების უდიდესი ნაწილი ხმარდება სურსათის შეძენას, ხოლო მნიშვნელოვნად შემცირებულია გრძელვადიანი საქონლის შეძენა და დაგროვება. ეკონომიკის დაქვეითების გამო შემცირდა პირველადი მოხმარების საგნების წარმოება და გაიზარდა აღნიშნული საქონლის იმპორტი, რის გამოც მოსახლეობის ფულადი სახსრები ძირითადად უცხოური პროდუქციის შესყიდვას ემსახურება და იმპორტიორი ქვეყნის მოსახლეობის დასაქმებას უწყობს ხელს.

სასურსათო პრობლემა გლობალურ პრობლემათა კატეგორიას განეკუთვნება, რომლის შერბილება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ქვეყნის პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ ფაქტორებთან. იმის გამო, რომ პრობლემა გლობალურია და თითოეულ ქვეყანაში მიმდინარე ტრანსფორმაციული პროცესების შესწავლა გარკვეული ზომით აუცილებელია განხილულ იქნეს მსოფლიო სისტემის განვითარების ძირითადი ტენდენციებისა და თავისებურებების კონტექსტში, ვფიქრობთ, პირველ რიგში ეროვნულ დონეზე უნდა გავაანალიზოთ და კომპლექსურად შევაფასოთ საქართველოში სასურსათო უსაფრთხოება, მისი უზრუნველყოფის და ამ პრობლემის შერბილების ზოგიერთი მიმართულება.

საქართველოში სოფლის მეურნეობა ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტული დარგია, რამდენადაც იგი უზრუნველყოფს ქვეყნის მოსახლეობის მოთხოვნას სურსათზე და მრეწველობისას – ნედლეულზე. ცნობილი მიზეზების გამო (სამხედრო, ეკონომიკური და სოციალური პროცესები) დარგი ჯერ კიდევ არ არის გამოსული კრიზისული მდგომარეობიდან. ამასთან ერთად სოფლის მეურნეობაში არსებულ მდგომარეობაზე მოქმედებს რიგი ფაქტორები: მეურნეობები დაქუცმაცებული და ნატურალური ხასიათისაა. შეინიშნება სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის სიმცირე და საწვავ-საცხები მასალების მაღალი ფასი, რაც მნიშვნელოვნად განაპირობებს არსებული ტექნიკის გამოყენების დაბალ დონეს. ასეთ პირობებში მაღალია სოფლად ხელით შრომის ხვედრითი წილი, შეზღუდულია ფერმერთა ფინანსური შესაძლებლობები და სხვა.

საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის პირველ ეტაპზე თანდათან დაიწყო საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრება. ეს პროცესი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაშლისა და პრივატიზაციის გზით მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემით დაიწყო. განხორციელდა მიწის რეფორმა, მაგრამ მიწის რეფორმა მოუმზადებლად წარიმართა და ნაჩქარევად ჩატარებული მიწის პრივატიზაციის შედეგად, მიწაზე კერძო საკუთრების დამკვიდრებით აგრარულ სექტორში წლების მანძილზე ეფექტიანი საბაზრო ინსტიტუტების შექმნა ვერ მოხერხდა, დანაწევრდა მიწის ფართობები, რაც სასაქონლო ფერმერული მეურნეობების განვითარების შესაძლებლობას არ იძლევა.

მოსახლეობის რაოდენობა და მათი სურსათით უზრუნველყოფის პრობლემა მჭიდროდ უკავშირდება მიწის რესურსების გამოყენების საკითხს, კერძოდ, მოსახლეობის სურსათზე მოთხოვნილების გადიდება მოითხოვს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ფართობის ზრდას, რაც ორი მიმართულებით შეიძლება განხორციელდეს: ექსტენსიური, ანუ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ფართობების გადიდებით და ინტენსიური – ერთსა და იმავე მიწის ფართობზე მეტი მინერალური და ორგანული სასუქების, ტექნიკისა და სხვა საშუალებების გამოყენებით, რაც ორივე შემთხვევაში გარკვეული ზომით შეზღუდულია.

სასურსათო უზრუნველყოფის ძირითადი რესურსის – სახნავი მიწის ფართობი ქვეყანაში ყოველწლიურად მნიშვნელოვნად მცირდება, რასაც ხელს უწყობს:

1) სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით გამოყენება;

2) წყლისმიერი და ქარისმიერი ეროზიის გამო სახნავი მიწების სასოფლო-სამეურნეო ბრუნვიდან ამოღება;

3) საირიგაციო და სამელიორაციო სამუშაოების დაბალი დონე, რის გამოც ადგილი აქვს წყლის რესურსების დეფიციტს, სარწყავი ფართობების შემცირებას და სხვა. ამას ემატება სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ფართობების დიდი მასშტაბით ბინათმშენებლობის, გზების და სხვა დანიშნულებით გამოყენება. სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების კატეგორიაში გადაყვანა და შემდეგ ასეთი მიწების გასხვისების ფაქტები, რამაც ფართო მასშტაბი მიიღო და დღეისთვის დიდ პრობლემას წარმოადგენს ისეთი ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა.

2003-2012 წლებში 561,7 ათასი ჰა-დან 259,6 ათას ჰა-მდე შემცირდა სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ნათესი ფართობი ყველა კატეგორიის მეურნეობაში. მათ შორის მარცვლოვანი კულტურების (ხორბალი, ქერი, ჭვავი, სიმინდი, პარკოსანი კულტურები) ნათესი ფართობი 184,1 ათასი ჰა-თი; კარტოფილისა და ბოსტნეულ-ბაღჩეული კულტურებისა 34,6 ათასი ჰა-თი; სხვა კულტურებისა 34,9 ათასი ჰა-თი; შესაბამისად იკლო ერთწლიანი კულტურების წარმოებამ ყველა კატეგორიის მეურნეობაში (ათასი ტონა) ხორბალი – 144,7; ქერი – 27,5; შერია – 4,6; სიმინდის მარცვალი – 194,2; ლობიო – 3,6; ბაღჩეული კულტურები – 88,3; კარტოფილი – 173,2. მრავალწლიანი ბალახები – 98,9; ერთწლიანი ბალახები – 43,0.

საქართველოში სასურსათო უზრუნველყოფაზე მოქმედებს მრავალი ფაქტორი:

1. ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობა, რომელიც 2003-2013 წლებში 148 ათასით გაიზარდა.

2. მთლიანი შიდა პროდუქტის სტრუქტურაში სოფლის მეურნეობის, მეტყვეობის, ნადირობისა და თევზჭერის წილი, რომელმაც 2003-2012 წლებში 19,2%-დან 8,4%-მდე იკლო.

3. სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოშვებაში აღნიშნულ წლებში შემცირდა მემცენარეობის ხვედრითი წილი 52%-დან 37%-მდე, ხოლო მეცხოველეობის ხვედრითი წილი 48%-დან 59%-მდე გაიზარდა.

4. აღნიშნულ პერიოდში თითქმის განახევრდა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლების წილი ოჯახური მეურნეობების ფულად შემოსავლებში შესაბამისად 14,4%-დან 5,9%-მდე.

5. იმავე პერიოდში დაფიქსირდა სასურსათო პროდუქტების საშუალო წლიური ფასის მატება (ლარი კვ-ში) ძროხის ხორცზე – 7,1; ღორის ხორცზე – 7,2; მოხარშულ ძეხვზე – 2,6; გაყინულ თევზზე – 2,3; იმერულ ყველზე – 4,1; ხორბლის ფქვილზე – 0,7. ასევე ზრდის ტენდენცია შეინიშნება კარტოფილის, კომბოსტოს, ხახვის, ვაშლისა და ხმელი ლობიოს ფასებში.

სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე ფასების ზრდამ მნიშვნელოვნად განაპირობა 2003-2012 წლებში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოშვების გადიდება (მიმდინარე ფასებში) 585,3 მლნ ლარით.

საქართველოში მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოება ყველა კატეგორიის მეურნეობაში 2003-2012 წლებში შემცირდა - ხორცი დაკლული წონით (ათას ტონობით) – 60,9; რძე – 176,6; კვერცხი – 34,1; მატყლი – 0,2 ათასი ტონით. აღნიშნულ პერიოდში შემცირდა (ათასი სულით) მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა 113,7; ღორისა – 269,5; თხის – 39,0; ყველა სახის ფრინველის – 3041,5. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოდან 2010-2011 წლებში განხორციელდა 28,3 მილიონ დოლარზე მეტი ღირებულების ცხვრის რეალიზაცია, მისი სულადობა 2012 წელს 2003 წელთან შედარებით 59,4 ათასი სულით გაიზარდა, ასევე გადიდა ფუტკრის ოჯახის რაოდენობა 214,3 ათასი სკით, რაც კარგი ტენდენციაა. ამასთან, ქვეყანაში არამარტო დაბალია ერთწლიანი და მრავალწლიანი კულტურების მოსავლიანობა და მეცხოველეობის პროდუქტიულობა,

არამედ ეს მაჩვენებლები შემცირების ტენდენციით ხასიათდება.

მემცენარეობისა და მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების რეალური მდგომარეობის ანალიზით ირკვევა, რომ ქვეყნის სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითადი პარამეტრები დაბალია და წლების განმავლობაში შემცირების ტენდენციით ხასიათდება, რის საფუძველზეც შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ საქართველოში სასურსათო სექტორი დღეისათვის ვერ უზრუნველყოფს იმ რაოდენობის პროდუქტების წარმოებას, რომელიც დააკმაყოფილებდა მოსახლეობის კვების ფიზიოლოგიური ნორმებით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს.

ქვეყანაში არსებული სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის გამო მოსახლეობის დიდი ნაწილის დაბალი შემოსავლები ვერ უზრუნველყოფს სამამულო წარმოების სურსათზე გადახდისუნარიანი მოთხოვნის საკმარის დონეს. ქვეყანაში იმპორტირებული სურსათი და კვების პროდუქტები უმეტესწილად სუბსიდირდება იმპორტიორი ქვეყნების მიერ, რის გამოც მნიშვნელოვანია ადგილობრივი საქონელმწარმოებელთა ფინანსური დანაკარგები, რაც ძირითადად ეხება მარცვლეულსა და მეცხოველეობის პროდუქციას. ქვეყნის შიდა ბაზარი გაჯერებულია გაყინული იმპორტული ხორციით, რომელიც სპეციალურად მხოლოდ განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობისათვის არის გამიზნული და ამ სახის ხორცი იმპორტიორი ქვეყნების ბაზრების დახლებზე არასოდეს არ გამოაქვთ. აღნიშნული მოვლენის წინააღმდეგ ბრძოლა შეიძლება მხოლოდ სამამულო წარმოების ხარისხიანი და შედარებით დაბალი თვითღირებულების (შესაბამისად დაბალი ფასის) მქონე პროდუქციის წარმოებით, მაგრამ ამ მხრივ რიგი დაბრკოლება ექმნებათ როგორც მარცვლეულის წარმოებაში, ისე მეცხოველეობაში დასაქმებულ ქართველ საქონელმწარმოებლებს. გავიხსენოთ ხორბლის მაღალი მოსავლის (2001, 2004 წლებში) პირობებში როგორ გაჭირდა მოწვეული ხორბლის დროული და ნორმალური რეალიზაცია იმის გამო, რომ ქვეყანაში წარმოებული ხორბლის თვითღირებულება და შესაბამისად ფასი მაღალი იყო იმპორტული ხორბლისა და ფქვილის ფასზე, ქართველმა ბიზნესმენებმა უპირატესობა იმპორტულ პროდუქციას მისცეს. რიგ შემთხვევაში ქვეყანაში წარმოებული მარცვლეული უფრო მაღალი ხარისხის არის იმპორტულ პროდუქტთან, მაგრამ დაბალმა ფასმა მაინც შემოტანილი ფქვილის რეალიზაციას შეუწყო ხელი, ხოლო საქართველოში წარმოებული მაღალი

ხარისხის ხორბალი ფერმერების მიერ საფურაჟედ იქნა გამოყენებული, რამაც მარცვლეულის მწარმოებელი ფერმერების იმედგაცრუება გამოიწვია.

ეკოლოგიური მდგომარეობის გაუარესება, რომელიც მკვეთრად შეინიშნება როგორც მთლიანად მსოფლიოში, ისე საქართველოში (ტყეების მასიური განეხვება, რაც ინტენსიურად მიმდინარეობს ქვეყანაში), უარყოფითად მოქმედებს სასურსათო უზრუნველყოფაზე, რადგან ეკოლოგიურად არასრულფასოვან პირობებში რთულდება როგორც სასოფლო-სამეურნეო წარმოების განვითარება, ისე უარესდება წარმოებული პროდუქტის ხარისხი.

გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მონაცემებით, 2010-2015 წლებში მოსახლეობის მოთხოვნილება სურსათზე 50%-ით გაიზრდება. მწვავე სასურსათო კრიზისი სურსათის იმპორტზე დამოკიდებული ქვეყნებისათვის, მათ შორის საქართველოსათვის, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იქნება. კვების პროდუქტებზე ფასების ზრდა 2007 წელს დაიწყო და დღემდე გრძელდება. ფასების ზრდა ძირითადად მარცვლეულ კულტურებზე (ხორბალი, სიმინდი) დაფიქსირდა.

ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ საქართველოში მოსახლეობის ფულადი შემოსავლების გარკვეული ზომით გადიდებაც კი სურსათზე მოთხოვნის გადიდებას და სასურსათო პრობლემის გამწვავებას უწყობს ხელს. იზრდება ინფლაცია, რაც უარყოფითად მოქმედებს დაბალშემოსავლიანი ადამიანების შესაძლებლობაზე.

სასურსათო უზრუნველყოფის, ანუ სასურსათო პრობლემის შერბილება მოითხოვს როგორც სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოების ზრდას, მიწათმოქმედების კულტურების მოსავლიანობის და მეცხოველეობის დარგების პროდუქტიულობის ამაღლებას, ისე ეკოლოგიურად სუფთა და მდგრადი პროდუქციის წარმოების შესაძლებლობების რეალიზაციას.

საქართველოს მოსახლეობისათვის სურსათის ძირითადი წყაროა მარცვლეული (ხორბალი, სიმინდი), მცენარეული და ცხოველური ცხიმები, ფრინველისა და საქონლის ხორცთან ერთად თევზი და პარკოსნები, ასევე თაფლი, რომელიც გამოირჩევა ვიტამინებისა და მინერალური ნივთიერებების მაღალი შემადგენლობით. ამას ემატება მრავალფეროვანი ხილი, ბოსტნეული, ბალჩეული, კაკალი და სხვა ტრადიციული კულ-

ტურები – ჩაი, სამხრეთული და სუბტროპიკული კულტურები, ციტრუსები და სხვა.

FAO-ს მონაცემებით, საქართველოში სასურსათო უსაფრთხოების მანვენებელი კრიტიკულ ზღვარს ქვემოთ არის და ყოველ წელიწადს ქვეითდება, რომ ქვეყანამ განვითარებადი ქვეყნების მე-5 ჯგუფიდან მე-6 ჯგუფში გადაინაცვლა და უღარიბესი ქვეყნების (სუდანი, კამერუნი) რიცხვშია [8].

აღნიშნული ორგანიზაციის მონაცემებით (2009), საქართველო მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა სურსათის დღიური მოხმარების კალორიებით (2743 კკალ) როგორც ევროკავშირის (3456 კკალ), ისე სამხრეთ ევროპის ქვეყნებს (3403 კკალ).

ქვეყანაში ცხოვრების დონის მნიშვნელოვანი მანვენებელია სამომხმარებლო კალათა, რომელიც ადამიანის ძირითადი ფიზიოლოგიური და სოციალურ-კულტურული მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი სამომხმარებლო საქონლის და მომსახურების ნაკრებია, რომელიც დამოკიდებულია ეკონომიკის რეალურ შესაძლებლობაზე და რაც უფრო მრავალფეროვანია „კალათაში“ შემაჯავლი კვების პროდუქტები, არასასურსათო საქონლისა და მომსახურების ჩამონათვალი, მით უფრო მაღალია ცხოვრების დონე.

საარსებო მინიმუმი სამომხმარებლო კალათის ღირებულებითი გამოხატულებაა, ფულადი სახსრების მინიმუმია, რაც აუცილებელია ადამიანის ქმედუნარიანობის შენარჩუნებისა და სამუშაო ძალის აღდგენისათვის. იგი გამოხატავს საზოგადოებრივად აუცილებელი ცხოვრების დონის ქვედა ზღვარს.

ქვეყანაში საარსებო მინიმუმის ღირებულებაში სასურსათო და არასასურსათო ხარჯების შეფარდება 70:30 რაც ძალზე დაბალი ცხოვრების დონის მაჩვენებელია, რამდენადაც ეს შეფარდება განვითარებულ ქვეყნებში პირიქითაა და ამ ქვეყნებში სასურსათო დანახარჯები მთელი ხარჯის 15-20%-ს შეადგენს. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ საქართველოში სასურსათო კალათის რეკომენდებული ნორმები ხელოვნურად არის შემცირებული საარსებო მინიმუმის გაიაფების მიზნით, რისთვისაც სასურსათო კალათაში მნიშვნელოვნად შემცირებულია ძვირადღირებული და სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი პროდუქტების – ცილებისა და ცხიმების და გაზრდილია შედარებით იაფი პროდუქტების ჩამონათვალი (მაგ., პურპროდუქტებზე მოდის საკვები რაციონის ენერგეტიკული ღირებულების თითქმის 60%), რითაც დარღვეულია ადამიანის არსებობისა და

ცხოველყოფილობისათვის აუცილებელი ფიზიოლოგიური ნორმები.

საქართველოში შრომისუნარიანი მამაკაცის საარსებო მინიმუმი 2012 წლის ბოლოსათვის 150 ლარს შეადგენდა, სადაც 70%-ს (109 ლარი) სურსათი, ხოლო 30%-ს დანარჩენი ხარჯები შეადგენდა. საარსებო მინიმუმის ღირებულებაში არასასურსათო საყოფაცხოვრებო ხარჯების მცირე მოცულობა, მნიშვნელოვნად გაზრდილი კომუნალური, სატრანსპორტო ხარჯებისა და ინფლაციის მაღალი დონის ფონზე, გვიჩვენებს, რომ ქვეყანაში რეალური საარსებო მინიმუმი დღეისათვის დადგენილ 150 ლარზე ბევრად მეტი უნდა იყოს.

2013 წლის სექტემბრიდან საქართველოში გაიზარდა პენსიის თანხა, რომელმაც 150 ლარი შეადგინა, რითაც მოხდა საარსებო მინიმუმის ღირებულებასთან მოსახლეობისთვის გაცემული პენსიების თანხის გარკვეული დაახლოება, რაც ახალი მთავრობის საქმიანობის კარგი დასაწყისია, მაგრამ საკმარისი ნამდვილად არ არის. ქვეყნის მთავრობამ ახლო მომავალში უნდა გადახედოს თანაფარდობას სასურსათო მინიმუმის ღირებულებასა და საპენსიო უზრუნველყოფას შორის, რამდენადაც პენსიონერები არიან ჩვენი საზოგადოების ყველაზე ღარიბი და დაუცველი ფენა.

ქვეყანაში არა მარტო დაბალია ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოება მოსახლეობის ერთ სულზე (კგ), არამედ 2003-2012 წლებში ფიქსირდება ამ მაჩვენებლის შემცირების ტენდენცია: ხორბლის წარმოებაში – 34კგ-ით; სიმინდის – 47კგ-ით; ხილის – 25კგ-ით; ყურძნის – 14კგ-ით; ხორცის – 16კგ-ით; რძის – 45კგ-ით; კარტოფილის – 42კგ-ით და ბოსტნეულის წარმოებაში – 6კგ-ით.

იმის გამო, რომ საქართველოში ბოლო წლების განმავლობაში მცირდება: სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ნათესი ფართობი, ერთწლიანი და მრავალწლიანი ძირითადი სახის კულტურების მოსავალი და მოსავლიანობა, მეცხოველეობის ცალკეული ქვედარგის პროდუქციის წარმოება, მოსახლეობის ერთ სულზე წარმოებული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რაოდენობა და იზრდება სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე ფასები და სურსათის იმპორტი, „რომელიც (2000-2012 წლებში ღირებულებით მაჩვენებელში) 8-ჯერ გაიზარდა“ [9]. საქართველოში თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი (რომელიც ძირითადი კვების პროდუქტების მარაგების, ადგილობრივი წარმოების იმპორტისა და ექსპორტის საწარმოო და პირადი მოხმარების,

ასევე მოსახლეობის რაოდენობის მონაცემების საფუძველზე გაიანგარიშება) სოფლის მეურნეობის ძირითადი სახის პროდუქტებზე დაბალია და შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. მაგალითად:

ქვეყნის მოსახლეობის ძირითადი საკვების – ხორბლის წარმოება წლიდან წლამდე მცირდება, შესაბამისად მცირდება ამ კულტურით მოსახლეობის თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი. მაგ. 2003 წელს ხორბალი 117,3 ათას ჰექტარზე დაითესა, მივიღეთ 225,4 ათასი ტონა მოსავალი, ამ წელს თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელია 24% შეადგინა. 2012 წელს ხორბალი 50,0 ათას ჰექტარზე დაითესა, ხორბლის წარმოებამ 80,7 ათასი ტონა შეადგინა, ხოლო ხორბლით თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი 9%-ს გაუტოლდა. ამ პერიოდში ხორბლის იმპორტი 780 ათასი ტონიდან 970 ათას ტონამდე გადიდდა. „ამჟამად საქართველოში წელიწადში დაახლოებით 800 ათასი ტონა ხორბალსა და ხორბლის ფქვილს მოიხმარენ. იმისათვის, რომ ადგილობრივმა წარმოებამ მოხმარების 35% უზრუნველყოს, სულ ცოტა 280 ათასი ტონა ხორბალი უნდა ვაწარმოოთ“ [4], რაც სავსებით შესაძლებელია, რამდენადაც ქვეყანას გააჩნია გარკვეული რეზერვი და საშუალება, რათა 280 ათასი ტონა ხორბალი აწარმოოს. ამის აღნიშვნის საშუალებას გვაძლევს ის ფაქტი, რომ 2001-2003 წლებში საქართველოში ხორბლის ადგილობრივმა წარმოებამ შესაბამისად 306 და 225 ათას ტონას მიაღწია.

შემცირებულია კარტოფილით, ბოსტნეულით, ხორციით, მათ შორის, მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის, ღორის, ცხვრისა და თხის, ასევე ფრინველის ხორციით თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი, შესაბამისად: 16%; 22%; 43%; 26,3%; 57%; 14%; 20%; გაზრდილია ყურძნით, რძითა და რძის პროდუქტებით თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი შესაბამისად 9% და 21%-ით; ხოლო უცვლელი დარჩა სიმინდითა და კვერცხით თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებელი შესაბამისად 100% და 100%.

საქართველოს აგრარულ სფეროში შექმნილი მდგომარეობის გამოსწორების და ადგილობრივი წარმოების სურსათით მოსახლეობის თვითუზრუნველყოფის დონის ამაღლების მიზნით, დღეისათვის დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს მემცენარეობისა და მეცხოველეობის იმ დარგების განვითარებას, რომლებიც მაქსიმალურად უზრუნველყოფენ მოსახლეობის მოთხოვნას სურსათზე. ამ ეტაპზე მარცვლეუვი კულტურების წარმოების ამაღლებას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა

მიექცეს, რამდენადაც ქვეყანაში ყველა პირობა არსებობს ამ დარგის შემდგომი განვითარებისათვის. ამას ემატება ის ფაქტიც, რომ მსოფლიოში ბოლო წლებში მარცვლეულზე (ხორბალზე) ფასები გაიზარდა და ეს პროცესი სხვადასხვა მიზეზის გამო შეუქცევადია. ამიტომ მარცვლეული კულტურების ადგილობრივი წარმოების გადიდებით უნდა მივაღწიოთ ქვეყანაში მოსახლეობის მოთხოვნილების გარკვეული ზომით დაკმაყოფილებას (რამდენადაც პური და პურპროდუქტები არის საქართველოს მოსახლეობის ძირითადი საკვები). ამის გარდა, აუცილებელია მეცხოველეობის დარგების განვითარებისათვის სათანადო ყურადღების მიქცევა. საქართველოში ძირითადად საძოვრული და არა ბაგური ტიპის მეცხოველეობა იყო განვითარებული, მაგრამ ქვეყანაში არასწორად განხორციელებული მიწის პრივატიზაციის გამო, ამჟამად მნიშვნელოვნად შემცირებულია საძოვრების ფართობი, რაც ამ დარგის განვითარებისათვის შემაფერხებელი ფაქტორია.

ქვეყანას, მისი განსაკუთრებული ნიადაგობრივი და ბუნებრივ-კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე, დიდი შესაძლებლობები აქვს მაღალრენტაბელური კულტურების: ჩაის, ციტრუსების, სამხრეთული და სუბტროპიკული კულტურების, ყურძნის, ხილისა და სხვათა განვითარებისათვის, რასაც ახლო წარსულის გამოცდილებაც გვიჩვენებს. ამასთან, მას გააჩნია გარკვეული პოტენციალი, ჩანაცვლოს იმპორტი საკუთარი წარმოების კაკლის, თხილის, ხილის, ბოსტნეულის და საადრეო კარტოფილის სახით. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სოფლის მეურნეობის ადგილობრივი ნედლეულის გადამამუშავებელი ახალი ტექნოლოგიური ხაზებით აღჭურვილი საწარმოების ამოქმედებით გაიზრდება თანამედროვე სტანდარტებით გათვალისწინებული კონკურენტუნარიანი კვების პროდუქციის, ხილის სხვადასხვა სახის ჯემების, მურაბების და წვენების წარმოება.

ამ პროცესს ხელი უნდა შეუწყოს სოფლის მეურნეობაში არსებული რეზერვების და შესაძლებლობების გამოვლენამ და ეფექტურმა გამოყენებამ, სოფლის მეურნეობის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის ხელსაყრელი გარემოს ჩამოყალიბებამ.

საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე ეტაპზე სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარებისათვის უნდა ამადლდეს სახელმწიფოს როლი, რომელიც უნდა განისაზღვროს ამ სფეროს დარგებისადმი დიფერენცირებულ მიდგომაში, პრიორიტეტების დადგენაში; მათზე სახელმწიფოს ხელშემწყობ ღონის-

ძიებათა ჩამოყალიბებასა და პრაქტიკულ რეალიზაციაში. დღეისათვის დაბალია სახელმწიფოს მიერ ამ დარგში სათანადო პროტექციონისტული და იმპორტშემზღუდავი ღონისძიებების სამართლებრივი ბაზა. ვაჭრობის ლიბერალურმა რეჟიმმა და ადგილობრივ საქონელმწარმოებელთა ფინანსური მხარდაჭერის შემცირებამ, სხვა მიზეზებთან ერთად, უარყოფითად იმოქმედა სოფლად საქონელმწარმოებელთა საშუალო ფენის ჩამოყალიბების პროცესზე, რის გამოც მნიშვნელოვნად შეიზღუდა ადგილობრივი სასურსათო პროდუქციის წარმოება.

აღნიშნული პრობლემების არსებობა ადასტურებს ქვეყანაში სასურსათო უსაფრთხოების გაუარესების ტენდენციას და მწვავედ აყენებს საქართველოში სურსათით თვითუზრუნველყოფის გაუმჯობესებისათვის სათანადო სამთავრობო პოლიტიკის გატარების აუცილებლობის საკითხს, რისთვისაც მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სწორი და მეცნიერულად არგუმენტირებული აგრარული პოლიტიკის შემუშავება მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი პერიოდისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლ. დათუნაშვილი „მემცენარეობის განვითარების თვისებურებები საქართველოში“. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ტ. IV. 2011
2. საქართველოს სოფლის მეურნეობა, სტატისტიკური კრებული. თბილისი, 2005
3. საქართველოს სოფლის მეურნეობა, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი, 2013.
4. ელ. წიკლაური, გაზეთი „რეზონანსი“. მთელი კვირა, 2012 №141 (7073).
5. Аналитический вестник [Электронный ресурс]. 2002 №26. URJ: [http:// www. mid. ru](http://www.mid.ru)
6. Римская декларация по всемирной продовольственной безопасности// АПК: Экономика управления. 1997, №2.
7. Филонова Т. Продовольственная безопасность: анализ факторов и их взаимосвязь. Москва. Власть. 2006, №12.
8. sazogadoeba.ge/pastid
9. [http://www geostat.ge](http://www.geostat.ge)

SOME ASPECTS OF FOOD PROVISION IN GEORGIA

Annotation

In the article the food problem as the one of the oldest problem among the global ones of mankind and the attitude of international organizations toward this problem are studied.

As a food provision index is the most significant indicator of a food security at a national level, in the work the real state of Georgian agrarian sectors is analyzed. Namely: the decrease of squares sown with crops, the yield of the main kinds of annual and perennial crops, the production of a product in the different segments of a live-stock breeding, the quantity of an agricultural product produced per capita and the increase of the agrarian products' prices and import of food.

Because of the above-mentioned causes the food self-provision index on the main kinds of a product is low in Georgia and characterized by decreasing trends.

In the article the measures of alleviating the mentioned problem are elaborated.

ზურაბ რევიშილი

საქართველოს სოფლის მეურნეობის ირიბაციის პოლიტიკის აქტუალური საკითხები

წყალი სიცოცხლის წყაროა, ხოლო ირიბაცია ცივილიზაციის საფუძველი. ხელოვნური მორწყვა ეგვიპტეში 3000-ზე მეტი წლის წინათ იყო გამოყენებული. ჩინეთში მორწყვა ცნობილი იყო ჩვენს წ.ა.-მდე 2500-ზე მეტი წლის წინათ, მას უფრო ადრე ძველი შუმერები იცნობდნენ მესოპოტამიაში, მდ. ტიგროსის და ეფრატის აუზების ტერიტორიაზე. მორწყვის სისტემებს აქტიურად იყენებდნენ ძველ ეგვიპტეში, ინდოეთში. ძველი სარწყავი სისტემების ნაშთები შემორჩენილია მექსიკისა და აშშ-ს სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე ტერიტორიებზე. ძველ საბერძნეთსა და შემდგომ რომში დაიხვეწა წყალსადენების სისტემების მშენებლობა. კერძოდ, რომის წყალმომარაგებაში ტყეის მიღებაც კი იყენებდნენ.

საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მორწყვა უძველესი დროიდან დაიწყო. დადგენილია, რომ აქ სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მორწყვა ძველი წელთაღრიცხვის IV საუკუნეში ხდებოდა. კერძოდ ბერძენი მოგ-

ზაური და ფილოსოფოსი სტრაბონი (ძველი წ.ა. 64/63 და ახალი წ.ა. 23/24 წლები) საქართველოზე წერდა: „მორწყულია მდინარეებითა და სხვა წყლებით ესე ქვეყანა უფრო მეტად, ვიდრე ბაბილონი და ეგვიპტე“ [1, გვ. 32]. საქართველოშიც მრავლადაა შემონახული, როგორც ცნობები წყლის სარწყავად გამოყენების შესახებ, ასევე შემორჩენილია ძველი არხებისა და სპეციალური ნაგებობების ნაშთები. XII საუკუნეში თამარ მეფის თაოსნობით აშენებული იყო ალაზნის სარწყავი სისტემა, რომლის მაგისტრალური არხის სიგრძე 119 კმ-ს უდრიდა. ამ არხის სათავე მოწყობილი იყო მდინარე ალაზნის მარჯვენა ნაპირზე და როგორც სპეციალიტებმა გაადგინეს, არხი ატარებდა 24 კუბ. მეტრ წყალს წამში და რწყავდა 53 ათას ჰა-ს [2, გვ. 17].

ძველი საქართველოს სარწყავი სისტემის განვითარების მწვერვალად XII საუკუნე მიიჩნევა, ამის შემდგომ გამუდმებულმა დაპყრობითმა ომებმა გაანადგურა არა მხოლოდ მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, არამედ იმდროინდელი უპირფარეო კულტურული ძეგლები და ნაგებობანი და მათ შორის სარწყავი არხებიც. მტრებისაგან განადგურებული სარწყავი მეურნეობის აღდგენა და ახალი არხების მშენებლობა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ მე-17 საუკუნეში ვახტანგ VI-ს მეფობის დროს. აღსანიშნავია, რომ ვახტანგ VI-ს ხელმძღვანელობით არა მხოლოდ სარწყავი მეურნეობის აღმშენებლობას ჩაეყარა საფუძველი, არამედ წყლით სარგებლობის სამართლებრივი საკითხების მოწესრიგებაც. ვახტანგ VI-ის კანონები –“სამართალი ბატონიშვილისა ვახტანგისა“–მოიცავს მთელ რიგ მუხლებს წყალთა მეურნეობის შექმნის, სარგებლობის, სახელმწიფოს (მეფის) უპირატესი უფლებისა, მორიგების და სხვა საკითხებთან დაკავშირებით [3, გვ. 512-524, 543]

საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდგომ, ირიგაციის მიმართულებით პრაქტიკულად მეტად ცოტა რამ თუ გაკეთდა. ილია ჭავჭავაძეს თავის ნაშრომში ვრცლად მოჰყავს 1880-1881 წწ-ში. კავკასიაში მორწყვის საკითხების შემსწავლელი ექსპედიციის წევრის – ი. ვოეიკოვის მოსაზრება: „დროა, დიდი ხანია დროა, ხელი მოვკიდოთ ამიერკავკასიაში რწყვის საქმეს. საჭირო არ არის ჩვენთვის ინდოეთის დაპყრობა – ჩვენ ჩვენი ინდოეთი გვაქვს ამიერკავკასიის ვაკეზედ, თუკი მოვიწადინებთ. მტკვარი და არაქსი ერთ მილიონ დესიატინაზედ მეტ ადგილს მორწყავს, მერე დიდ ნაყოფიერ ადგილს. სარწყავი მიწები ძვირფას მცენარეს გაზრდიან, რწყვა

გააღწიერებს მიწებს და გაადიდებს მოცულობას იმდენად, რომ ორი, ზოგჯერ სამი მოსავალი მოგვივა. ყოველივე ამის გამო სარწყავი დესიატინა ფასს მოიმატებს და ას თუმანზე ნაკლები არ ეღირება“[4, გვ.68-69].

ამიერკავკასიაში 1890 წელს შეიქმნა წყლის ინსპექცია, რომელიც შემდგომ წყალთა სამმართველოდ გადაკეთდა. იგი ახორციელებდა წყლის მეურნეობის მხოლოდ მეთვალყურეობას, ხოლო სარწყავი არხების მშენებლობები დამოკიდებული იყო კერძო პირების ინიციატივებზე. ამ პერიოდში (1864-1867 წწ.) საყურადღებოა ამიერკავკასიის მთავარმართებლის ბარიატინსკის მიერ სარწყავი არხების მშენებლობის პროექტების შესადგენად ინგლისელ მელიორატორ-ინჟინრების ბელის და გაბას მოწვევა. მათ შეადგინეს 23 სარწყავი არხის მშენებლობის პროექტი, რომელთაგან საქართველოში განხორციელდა მხოლოდ „ყარაყაის სარწყავი სისტემა“. ამ სარწყავი სისტემის მშენებლობა დასრულდა 1880 წელს, სათავე ნაგებობა მოწყობილი იყო თბილისის ქვემოთ მდ. მტკვარზე. აღსანიშნავია, რომ სათავე ნაგებობის მშენებლობის ადგილის არასწორი შერჩევის გამო ის ხშირად მოითხოვდა გადაკეთებას.

საქართველოს ამ პერიოდის სარწყავი სისტემა ძირითადად მოიცავდა პრიმიტიული წესით მოწყობილ სარწყავ არხებსა და რუებს, რომელთა რწყვის ეფექტურობა დაბალი იყო. ასეთი ძველი გლეხური პრიმიტიული სარწყავი არხებით და მხოლოდ ერთი საინჟინრო ტიპის სარწყავი სისტემით საქართველოში 1914 წელს ირწყვებოდა მთლიანად 112400 ჰა სასოფლო-სამეურნეო მიწა, შემდგომ საქართველოსთვის ისტორიულად რთულ პერიოდში სარწყავი ფართობი გარკვეულად შემცირდა და 1921 წელს მან შეადგინა 95000 ჰა [5, გვ. 48-49].

საქართველოს ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ანექსირებისა და იძულებითი გასაბჭოების პერიოდში, მიწისა და სარწყავი არხების ნაციონალიზაციის შემდგომ, დაიწყო საინჟინრო ტიპის სარწყავი სისტემების და არხების მოწყობა. აღმოსავლეთ საქართველოში შეიქმნა: ტირიფონის, სალთვისის, ვანათის, სკრა-ქარელის, დოეს-გრაკალის, კეხვის, თეზი-ოკამის, ტაშისკარის, მუხრანის, ზედა სამგორის, ქვედა სამგორის, ალაზნის და სხვ. დასავლეთ საქართველოში შეიქმნა: საბჭოთა მაშველის, დანირ-ქვიტორის, მათხოჯის, სვირი-აჯამეთის, დიმიროკითის, ძვერი-ეწერის და სხვ. რეკონსტრუირდა იქნა სოღანლულის, ტირიფონის, ხრამისა და დებედას სარწყავი

არსები და სხვ. ამ მიზანმიმართულ ქმედებათა შედეგად სარწყავქსელიანი და სარწყავი მიწის ფართობი 1940 წელს შეადგენდა 241 ათას ჰა-ს, 1950 წელს – 285 ათას. სარწყავქსელიანი ფართობი 1960 წელს შეადგენდა 340 ათას (ამავე დროს სარწყავი დაახლოებით შეადგენდა 325 ათას ჰა-ს); 1970 წელს – 385 ათას ჰა-ს (ამავე დროს სარწყავი ფართობი შეადგენდა დაახლოებით 350 ათას ჰა-ს). ქართველ მეცნიერთა აზრით, საქართველოს მთლიანი მოსარწყავი ფართობი, სადაც შესაძლებელი იყო იმ პერიოდში წყალსამეურნეო ღონისძიებათა გატარება, შეადგენდა 1150 ათას ჰა-ს [5, გვ. 52, 54, 56].

ირიგაცია წარმოადგენს ნიადაგების გაუმჯობესების – მელიორაციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებას. სათანადო წყლის რეჟიმის შექმნა, მოწესრიგება დიდ გავლენას ახდენს ნიადაგში ორგანული ნივთიერებების დაგროვებისა და დაშლის პროცესებზე. იგი ნიადაგის აერაციის, სითბურ და კვების რეჟიმებზე აქტიურად რომ ზემოქმედებს, ამით ხელს უწყობს მიწის ნაყოფიერების ზრდას. წყლის რეჟიმის რეგულირება ხორციელდება მორწყვითი, გამწყვლოვანებელი და დაშრობითი რეჟიმებით. ირიგაციის მიზანია ნიადაგში მცენარეთა განვითარებისათვის საჭირო ტენიანობის შექმნა, ტენის აორთქლების შემცირება, ნიადაგის მინერალიზაციის დაქვეითება.

მორწყვის შედეგად სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა 20-50% და მეტად იზრდება. მრავალწლიანი დაკვირვებები გვიჩვენებს განსხვავებებს სხვადასხვა კულტურების მოსავლიანობაში სარწყავ და ურწყავ ფართობებში. ასე მაგალითად, გასული საუკუნის 70-იან წლებში გორის რაიონის სოფ. მეჯვრისხევის და გარდაბნის რაიონის სოფ. სართიჭალის მეურნეობებში (კოლმეურნეობები) მორწყვის გარეშე ჰექტარზე იღებდნენ 15-20 ცენტნერ სიმინდის მოსავალს, მორწყვის შედეგად კი მათ მიიღეს 47-60 ცენტნერი, ანუ 1,9-2,0 - ჯერ მეტი; გორის რაიონის სოფ. ხელთუნისა და სიღნაღის რაიონის სოფ. მაჩხაანის მეურნეობებმა საშემოდგომო ხორბლის ნათესის ერთი ჰა-დან მორწყვის შედეგად მიიღეს 30-35 ცენტნერი, მოურწყველად უნდა აღებულიყო 15-20 ცენტნერი. გარდაბნის რაიონის მუხროვანის მეურნეობაში (საბჭოთა მეურნეობა) საშუალოდ 1 ჰა სარწყავი ფართობიდან „ავრორა“-ს ჯიშის ხორბლის მოსავალი 45-63 ცენტნერი მიიღეს. გურჯაანის რაიონის სოფ. კარდანახში, დიდი გვალვების მიუხედავად, მორწყვის შედეგად 74 ცენტნერი ნიორი აიღეს,

როდესაც მოურწყველად გათვალისწინებული იყო 40 ცენტ-
ნერის მიღება. დასავლეთ საქართველოში ზემო იმერეთის
ტერიტორიაზე, სადაც ძირითადად სიმინდის ნათესებს
რწყავდნენ, მორწყული ფართობიდან 2-ჯერ მეტ მოსავალს
იღებდნენ. არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ჩაის (დაწვიმებითი
ხერხით) და ციტრუსების რწყვა, დაკვირვებები ცხადყოფდა,
რომ მორწყვის შედეგად 50-75%-ით იზრდებოდა მოსავლიანობა
[5, გვ. 56-57]. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს აღმოსავლეთ
ნაწილში სასოფლო-სამეურნეო მიწების მორწყვა მწვავე
აუცილებლობას წარმოადგენს, ხოლო დასავლეთ ნაწილში,
ტენიანი კლიმატის მიუხედავად, გარკვეული კულტურების
მორწყვა ასევე აუცილებელია ცხელი ზაფხულის პირობებში.

ირიგაციაში, მკვებავი წყაროს ხასიათის მიხედვით,
განასხვავებენ რწყვის სახეებს: ა) მდინარეების ან მდინა-
რისეულ წყალსაცავებში დაგროვილი წყლით რწყვა; ბ) მცირე
მოცულობის წყალსაცავებში დაგროვილი ადგილობრივი ჩამო-
ნადენი წყლით რწყვა; გ) გაზაფხულის პერიოდში შეგროვილი
ადგილობრივი ჩამონადენით, სარწყავ ფართობზე დაბალი
ზვინულების ან დამბების მოწყობით (ლიმანური მორწყვა); დ)
მიწისქვეშა წყლებით, რომელთა მოპოვება წარმოებს ტუბისა და
წყალშემკრები გაღერების საშუალებით.

წყალი მკვებავი წყაროდან მიჰყავთ მოსარწყავ
ფართობამდე და მასზე ნაწილდება სარწყავი სისტემების
საშუალებით. სარწყავი სისტემა წარმოადგენს საჭირო
ნაგებობით, არხებითა და მილსადენებით აღჭურვილ ერთობ-
ლიობას. მკვებავი წყაროდან ამა თუ იმ წესით მიღებული
წყლის გასანაწილებლად კეთდება სარწყავი ქსელი –
მაგისტრალური, გამანაწილებითი და შიდასამეურნეო არხები.
ადგილის გაწყლოვანება წარმოადგენს ღონისძიებას, რომლის
მიზანია წყლით სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების უზრუნ-
ველყოფა. თანამედროვე ეტაპზე, ირიგაციის საინჟინრო-
ტექნიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით განხილვისას,
განასხვავებენ წყლის მიწოდებას თვითდინებით და მექანიკური
დანადგარების მეშვეობით. ამ უკანასკნელზე საუბრისას განი-
ხილავენ წყლის სატუმბი სადგურის სიმძლავრეს, წყლის
აწვის სიმაღლეს, ელექტროენერჯის დანახარჯს და სხვ.
აღსანიშნავია, რომ მექანიკური (სატუმბი) საშუალებებით
წყლის მიწოდება, თვითდინებით წყლის მიწოდებასთან შედა-
რებით, ხასიათდება უფრო მაღალი საოპერაციო დანახარჯებით
ხასიათდება.

სარწყავი სისტემის მართვა გულისხმობს ნიადაგის ტენიანობის დინამიკის საფუძველზე, მოსარწყავ ფართობზე არსებულ მცენარეთა წყლის საჭიროების რეჟიმის დადგენას, მკვებავი წყაროს რესურსის (დებეტის) განსაზღვრას და სარწყავი სისტემის ძირითადი სქემის შემუშავებას, რომელმაც წყლის მიწოდება უნდა უზრუნველყოს განსაზღვრულ ვადებში, სათანადო ნორმებით.

საირიგაციო სექტორის განვითარების დაგეგმვას, პრიორიტეტების განსაზღვრას, ეფექტიანობის გადიდების გზების ძიებას განსაკუთრებული ადგილი უკავია აგრარულ პოლიტიკაში. FAO-ს მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ: ეროვნული წყლის პოლიტიკები ცვალებადია, პროექტებიდან პოლიტიკებამდე, მაგრამ უცვლელია ტენდენცია მათი გარძელებისა და, ასევე, აჩქარებისა [11, გვ. 296]. ქვეყნის საირიგაციო პოლიტიკა, ირიგაციის განვითარება, ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების გამო, შეიძლება გარკვეული ხნით შეფერხდეს ან შეჩერდეს, მაგრამ აგრარული განვითარების აუცილებლობა განაპირობებს ირიგაციის აღორძინებისა თუ დაჩქარებული განვითარების საჭიროებას.

ირიგაციის პოლიტიკაზე საუბრისას უპირველესად გამოყოფენ სამ მიზანს: ეფექტურობას, სამართლიანობას და მდგრადობას [10, გვ. 203]. ირიგაციის ეფექტურობაზე საუბრისას, ფართო გაგებით, აქცენტი კეთდება წყლის რესურსების მაქსიმალურად ეკონომიურად გამოყენებაზე სოფლის მეურნეობაში და მისი მიწოდების გადიდებაზე სხვა სექტორებისათვის, სადაც იგი მონაწილეობს უფრო მაღალი (მეტი) ღირებულების შექმნაში. უშუალოდ ირიგაციის სექტორის ეფექტურობის გადიდება დამოკიდებულია წყლის რესურსების სათანადო მართვაზე (მენეჯმენტი), მის ოპტიმალურ დაგროვებას, განაწილებასა და დროულ მიწოდებაზე, ასევე დანაკარგების შემცირებაზე და ა.შ.

სოფლის მეურნეობის ირიგაციის ეფექტურობის გადიდების ფართო მიზანი უნდა დაიყოს ირიგაციის სექტორის ოპერაციულ ქვემიზნებად, სადაც გათვალისწინებული იქნება როგორც ირიგაციის მომხმარებელთა ინტერესები, ისე ფინანსური და ინსტიტუციური ხასიათის საკითხები. აღნიშნულმა ქვემიზნებმა უნდა მოიცვას: ა) ირიგაციის განსაზღვრული გეგმის ეფექტიანობის ამაღლება; ბ) ირიგაციით მეტი პროდუქტიულობის (ნაყოფიერების) მიღწევა, ე.ი. გამოყენებული წყლის ერთეულიდან მიღებული ეკონომიკური შედეგების

გაუმჯობესება; გ) ღარიბი შინამეურნეობებისათვის, განსაკუთრებით ქალებისათვის, ირიგაციის ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება; დ) წარმოებული პროდუქციის ერთეულზე ფაქტობრივი წყლის მოხმარების შემცირება; ე) ირიგაციის მთლიანი დანახარჯების (ღირებულების) შემცირების უზრუნველყოფა; ვ) ეროვნულ ბიუჯეტში ირიგაციის ფისკალური ხარჯების შემცირება; ხ) გარემოსდაცვითი მდგრადობის გაუმჯობესება; თ) საირიგაციო სისტემების მდგრადობის ინსტიტუციური გაუმჯობესება და ა.შ.

სარწყავი წყლის სამართლიანი განაწილება ირიგაციის სისტემის ფარგლებში, მცირე მეურნეობებსა და ღარიბ ფერმერებზე (გლეხებზე) წყლის თანაბრად (სამართლიანად) მიწოდება არის ირიგაციის განვითარებისა და მართვის მნიშვნელოვანი პრიორიტეტი. სარწყავი წყლის განაწილების სამართლიანობის მოთხოვნა საჭიროებს საგანგებო აღნიშვნას, რადგან პრაქტიკაში ხშირად ამაზე არ კეთდება აქცენტი. გლეხები თუ მცირე და საშუალო ზომის ოჯახური მეურნეობები არ უნდა იყვნენ მოკლებულნი ამ აუცილებელ, სასიცოცხლო რესურსს. რიგი ქვეყნების პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ხშირად, ღარიბი ფერმერები არიან საირიგაციო სისტემის რიგის ბოლოში, მათ არასისტემატურად და არასათანადოდ მიეწოდებათ სარწყავი წყალი [11, გვ. 20].

ირიგაციის მდგრად ფუნქციონირებაში იგულისხმება მისი ფისკალური, ინსტიტუციური და გარემოსდაცვითი მნიშვნელობები. ქვეყნების მრავალ საირიგაციო გამოცდილებებში ინსტიტუციური ასპექტების მონაცემები არ არის წარმოდგენილი სათანადოდ, ეს ეხება როგორც წყლის მიმწოდებელთა სახელმწიფო დაწესებულებებს, ისე წყლის მომხმარებელთა გაერთიანებებს თუ ორგანიზაციებს. ირიგაციის გარემოსდაცვითი მდგრადი მნიშვნელობა მოიხსენიება უპირველესად, წყლის რესურსების სწორი ბალანსის მისაღწევად და მარილის სათანადო შემცველობით უზრუნველსაყოფად [10, გვ. 203]. ირიგირებული მიწების მრავალი ათასი ჰექტარი იკარგება ყოველწლიურად როგორც ნიადაგების ეროზიების, ჩამორეცხვების, ისე ნიადაგების დამარილიანების შედეგად. ადგილობრივი ფლორისა და ფაუნის სახეობები შეიძლება დაიკარგოს, თუ, მაგალითად, ირიგაციული სისტემის კონსტრუქციის შედეგად მოხდება ჭაობების ამოშრობა რიგ ადგილებში, ხოლო დაიტბორება სხვა ადგილები. საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის რისკი შეიძლება ირიგაციასთან დაკავშირებული

გარემოსდაცვითი ინტერესის მიზეზი იყოს. ასე მაგალითად, საირიგაციო პროექტებმა შეიძლება შექმნას მაღარი ან სხვა დაავადებების გავრცელების საფრთხე. ზოგადად, ირიგაციას მოსდევს მნიშვნელოვანი თანამდევო პოზიტიური შედეგები. ის ხელს უწყობს სოფლებისათვის წყლის მიწოდებას და სანიტარიული მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

საქართველო მთიანი ქვეყანაა, რაც მისი კლიმატური და გეომორფოლოგიური პირობების მრავალფეროვნებას განაპირობებს. შავი ზღვის უშულო სიახლოვე, კავკასიონის ქედის მაღალი ნიშნულები და მისი სამხრეთული განშტოებები, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს გამყოფი სურამის (ლიხის) ქედი, განაპირობებს ჰიდროგრაფიული ქსელის, მდინარეთა ჩამონადენისა და კლიმატის განსხვავებული პირობების ჩამოყალიბებას. საქართველოში არსებული 26060 მდინარიდან შავი ზღვის აუზს მიეკუთვნება 18109, ხოლო კასპიის ზღვის აუზს – 7951 მდინარე. დასავლეთ საქართველოს წყლის რესურსი მთლიანად შეადგენს 76,49 კუბ.კმ-ს, აღმოსავლეთ საქართველოში – 26,17 კუბ.კმ-ს. საბალანსო გაანგარიშების მიხედვით, დასავლეთ საქართველოში წყლის დეფიციტი არ არის; აღმოსავლეთ საქართველო კი ხასიათდება არიდული პირობებით, ამიტომ საჭიროებს ჩამონადენის დარეგულირებას. აღმოსავლეთ საქართველოს მდინარეების საშუალო წლიური ჩამონადენი 14,71 კუბ.კმ-ს შეადგენს. 1981-1985წწ. საშუალოდ წლიურად წყლის ობიექტებიდან აღებული წყლის მოცულობა შეადგენდა 4604 მლნ კუბ. მეტრს, რომლიდანაც სოფლის მეურნეობაზე მოდიოდა 49,8%; ამ პერიოდისათვის გამოყენებული წყლის მოცულობა 3697 მლნ კუბ. მეტრს შეადგენდა და წყლის გამოყენებაში სოფლის მეურნეობის ხვედრითი წილი შეადგენდა 38,75%-ს [10, გვ.35-39]. მონაცემები გვიჩვენებს, რომ საქართველოში ერთ-ერთ მსხვილ წყალმომხმარებელს სოფლის მეურნეობა წარმოადგენდა.

საქართველოს ტერიტორიის რთული რელიეფი, დახრამულობა, გორაკ-ბორცვიანობა, ხშირი ჰიდროლოგიური ქსელი, მდინარის წყლის დონიდან სარწყავი ფართობების მაღალ ნიშნულზე მდებარეობა და სხვ. ყოველთვის არ იძლევა დიდი ფართობების მორწყვის საშუალებას წყლის მიუდგომლობის გამო. ამიტომ ასეთი ფართობების მორწყვა მიზანშეწონილია მექანიკური მოწყობილობით აღჭურვილი სარწყავი საშუალებებით, რომელთა დახმარებით ადვილად ხდება სარწყავი

წყლის დიდ სიმაღლეზე აყვანა და სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მორწყვა. თვითდინებით მორწყვის სისტემების მაქსიმალურად გამოყენებასთან ერთად, რიგ ტერიტორიებზე აუცილებელია მექანიკური სარწყავი სისტემების გამოყენება. მთიან რაიონებსა და მთისწინების ზონაში დაქანებული ფერდობების მორწყვა მექანიკური საშუალებებით მაღალ ნიშნულზე აყვანილი წყლით და დასაწვიმებელი აგრეგატების მეშვეობით უნდა მოხდეს; ამასთან, დაწვიმებით მორწყვას დიდი უპირატესობა აქვს თვითდინებით რწყვასთან შედარებით. საქართველოს მიწების ფართობების მორწყვასთან ერთად, მეტად მნიშვნელოვანია სათიბებისა და საძოვრების წყლით უზრუნველყოფა. სათიბებისა და საძოვრების წყლით უზრუნველყოფა განაპირობებს მეცხოველეობის განვითარებას და პროდუქტიულობის გადიდებას.

საქართველოში სარწყავი და გასაწყლიანებელი მასივები ძირითადად მოთავსებული იყო მშრალ ზონაში, სადაც ატმოსფერული ნალექები შედარებით მცირე რაოდენობით მოდის და ისიც მნიშვნელოვანი სეზონურობით ხასიათდება, განსაკუთრებით ივლისსა და აგვისტოში, როდესაც მცენარეებს წყალი ესაჭიროება ნაყოფისათვის, ცხოველებს კი სასმელად. ამავე პერიოდში მდინარეები დიდი წყალმცირობით ხასიათდება, რის გამოც მათ აუზებში მოთავსებულ სარწყავ და გასაწყლიერებელ ფართობებს წყლით ვერ უზრუნველყოფენ. ამიტომ იმ ტერიტორიებზე, სადაც მდინარეთა ჩამონადენი ზაფხულის სეზონში მცირეა და წყალი კი აუცილებელია სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსარწყავად, სათიბებისა და საძოვრების გასაწყლიერებლად, უნდა მოხდეს მდინარეთა ჩამონადენის დარეგულირება, გაზაფხულზე წყალდიდობის და წვიმებით გამოწვეული წყალმოვარდნების ბაზაზე.

მდინარეთა წყალდიდობის წყლების დაგროვებისა და მისი შენახვისათვის ერთ-ერთ საუკეთესო ხერხს წყალსაცავების მოწყობა წარმოადგენს, მდინარეთა წყლიანობის გაზრდისათვის კი სშირად მეზობელი წყალუხვი მდინარიდან მცირეწყლიან მდინარეში წყლის გადაგდებას მიმართავენ. საქართველოში მოეწყო წყალსაცავები: მდ. იორის აუზში – სიონის წყალსაცავი (330 მლნ კუბ.მ.), ნადარბაზევის ტბის (6 მლნ კუბ.მ.), მდ. პატარა ლიხვის აუზში – ზონკარის წყალსაცავი (35 მლნ კუბ.მ.), მდ. არაგვზე – ჟინვალის წყალსაცავი (520 მლნ კუბ.მ.), მუხრანის წყალსაცავი (6,5 მლნ

კუბ.მ.), მდ. ალაზნის აუზში – ჯოყოლოს წყალსაცავი (170 მლნ კუბ.მ.), ოლეს წყალსაშვიანი წყალსაცავი 250 მლნ კუბ.მ.). ასევე მდ. ხრამზე (160 მლნ კუბ.მ.), მდ. ასლანურზე – იფნარის წყალსაცავი (22 მლნ კუბ.მ.), მდ იორზე – ქვემო ყარაჯალის (80 მლნ კუბ.მ.), მდ თეძამზე – თეძამის (30 მლნ კუბ.მ.), მდ. ალგეთზე – ტბის წყალსაცავი(58 მლნ. კუბ.მ.) და სხვ.

1988 წლის მონაცემებით, საქართველოში მეღიორირებული ფართობი მთლიანად შეადგენდა 989,5 ათას ჰა-ს. მათ შორის საწრყავი ფართობი შეადგენდა 469,3 ათას ჰა-ს, აქედან 328,6 ათასი ჰა(70%) ირწყევებოდა თვითდინებით, ხოლო 14,7 ათასი ჰა მექანიკური მორწყვით (სატუმბი სადგურების მეშვეობით). 357,9 ათასი ჰა შეადგენდა გაწყლოვანებული საძოვრები; აქედან 240 ათასი ჰა(67%) იყო მექანიკური გაწყლოვანებით. 162 ათასი ჰა დაშრობილი ფართობიდან 31,1 ათასი ჰა(20%) შრებოდა მექანიკური წესით (გადატუმბვით) [13].

1992 წლის მონაცემებით საქართველოში ირწყევებოდა 422 ათასი ჰა, ხოლო დაშრობა ხორციელდებოდა 130 ათას ჰა-ზე. ამ მიწებზე მოდიოდა ბოსტნეულის 75%, კარტოფილის 70%, მარცვლის 45%, ყურძნის 65%, ხილის 85%, და ა.შ. აღნიშნული ფართობების მორწყვას ემსახურებოდა 153 დიდი თუ მცირე სრწყავი სისტემა, მათ შორის 19 მაგისტრალური არხი, 35 სატუმბი სადგური, 134 ლოკალური არხი და ირიგაციული დანიშნულების 34 წყალსაცავი. კოლხეთის დაბლობზე ფუნქციონირებდა 10-მდე მაგისტრალური დამშრობი არხი და მრავალი სატუმბი სადგური [13].

ყოფილი საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საქართველოში განვითარებული მოვლენების მიზეზით მეღიორაციის დარგის დაფინანსების მკვეთრად შემცირების გამო, სამეღიორაციო სისტემები ძალიან მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა – დანალექით ამოივსო ირიგაციული და სადრენაჟო მაგისტრალური არხები, პრაქტიკულად გაუქმდა შიდა სამეურნეო ქსელები, გაიძარცვა და გაპარტახდა სატუმბი სადგურები, მწყობრიდან გამოსვლის საშიშროება შეექმნა ირიგაციული დანიშნულების წყალსაცავების კაშხლებს. 90-იან წლებში ფინანსური პრობლემებისა და სამეღიორაციო სისტემებზე სარემონტო-საექსპლუატაციო და სარეკონსტრუქციო მნიშვნელოვანი ღონისძიებების ჩაუტარებლობის გამო დაიწყო ჰიდროტექნიკურ ნაგებობათ მწყობრიდან გამოსვლა, დაზიანება, რამაც გამოიწვია საირიგაციო და სადრენაჟო სისტემების მოშლა და ნგრევა, სარწყავი და დაშრობილი მიწების ფართობების მკვეთრი

შემცირება. აღნიშნული პროცესების შედეგად, კატასტროფულად შემცირდა როგორც სარწყავი მიწების, ისე დაშრობილი მიწების ფართობი. კერძოდ, 1992-2000 წლებში სარწყავი ფართობი შემცირდა 74%-ით, ხოლო დაშრობითი ფართობი 86%-ით; 2000 წელს სარწყავმა (წყალუზრუნველყოფილმა) ფართობმა, 1992 წელთან შედარებით, შეადგინა 57%, ხოლო დაშრობილმა ფართობმა – 54% (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

მორწყული და დაშრობილი ფართობების შემცირების დინამიკა 1992-2000წწ. (ათასი ჰა), [9, გვ. 21,22]

წელი	მორწყული ფართობი	დაშრობილი ფართობი
1992	422	130
1993	400	125
1994	400	120
1995	390	115
1996	350	110
1997	300	100
1998	299	80
1999	279	75
2000	242	70

„წყლის შესახებ“ საქართველოს კანონით (1997) განისაზღვრა წყალსარგებლობის ლიცენზირების სისტემა, წყლის, როგორც ბუნებრივ რესურსზე გადასახადისა და ფასიანი წყალსარგებლობის შემოღება. ამ კანონმა გარკვეული როლი შეასრულა საირიგაციო სისტემებით აღებული წყლის აღრიცხვის მოწესრიგებაში, რომელიც სამელიორაციო სისტემების მართვის დეპარტამენტის მცდელობების მიუხედავად, მეტად დაბალ დონეზე იდგა. აღებული წყლის რაოდენობის გაზომვა და მისი მოცულობის დადგენა ხორციელდებოდა მხოლოდ დიდი მაგისტრალური არხის სათავე ნაგებობებიდან. გამანაწილებლებში და ლოკალურ არხებში წყლის ხარჯის დადგენა ხდებოდა წყლის ხარჯებსა და დონეებს შორის არსებული დამოკიდებულების ძველი მეთოდით – მრუდების გამოყენებით, რაც იძლეოდა დიდ ცდომილებას, ხოლო ხშირ შემთხვევაში არ იზომებოდა.

საქართველოს სარწყავი ფართობის გადიდების გეგმა
1987-2010წწ.-ში (ათასი ჰა) [12]

	საქართველო სულ:	აღმოსავლეთ საქართველო	დასავლეთ საქართველო
მოსარწყავი მიწის ფართობი:	1513	1128	385
არსებული სარწყავი (1.01.1987წ.)	448,1	390,2	57,9
მ.შ. -თვითდინებით	324,7	278,5	46,2
-მექანიკური	123,4	111,7	11,7
დაგეგმილი მატება 1987-1990წწ. -ახალი	16,1	16,1	-
-რეკონსტრუქცია	4,0	4,0	-
დაგეგმილი მატება 1987-2010წწ. -ახალი	286,1	286,1	64,0
-რეკონსტრუქცია	304,6	274,6	30,0
დაგეგმილი რწყავა 2010წ. სულ:	734,2	612,3	121,9
-თვითდინებით	465,5	376,8	235,5
-მექანიკური	268,3	235,5	32,8
არსებული (1.01.1987) მოსარწყავ ფართობთან, %- ში	30	35	15
დაგეგმილი (2010წ) მოსარწყავ ფართობთან, %- ში	49	55	32

2001 წელს საქართველოს მთავრობამ თხოვნით მიმართა მსოფლიო ბანკის საერთაშორისო განვითარების ასოციციას

(IDA) ირივაციისა და დრენაჟის სისტემების რეაბილიტაციის პროგრამის განხორციელების თაობაზე. პროგრამის განხორციელება განისაზღვრა სამ ფაზად 12 წლიანი პერიოდით, რომლის განსახორციელებლად განისაზღვრა დაახლოებით 110 მლნ აშშ დოლარი, მ.შ. IDA-ს დაფინანსება 90 მლნ აშშ დოლარის ოდენობის ადაპტირებადი საპროგრამო კრედიტის გამოყოფა სამ ტრანშად. პროგრამის ძირითად მიზანს შეადგენდა ირივაციისა და დრენაჟის ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია და სოფლის მეურნეობის გრძელვადიანი განვითარებისათვის ინსტიტუციური საფუძვლის მომზადება. პროექტი მთლიანად ითვალისწინებდა თანამედროვე ტიპის სამელიორაციო ორგანიზაციების ჩამოყალიბებას 255 ათას ჰა-ზე, აქედან 125 ათას ჰა-ზე გათვალისწინებული იყო სამელიორაციო სისტემათა სრული, ხოლო 130 ათას ჰა-ზე მხოლოდ შიდასამეურნეო ქსელის რეაბილიტაცია. პროექტს ეტაპობრივად უნდა მოეცვა გარანტირებული წყალუზრუნველყოფით და სათანადო მორწყვით (48 330 ჰა) სადრენაჟო სისტემების რეაბილიტაციის ზონაში, სათანადო დაშრობით და ფართობების დატბორვის რისკის შემცირებით (11 739 ჰა) და ასევე უნდა მოეხდინა ფერმერთა (ოჯახურ შინამეურნეობათა) ორგანიზება, ინსტიტუციური გაერთიანება და სამელიორაციო ასოციაციების ფორმირება. ამ უკანასკნელ კომპონენტს უნდა მოეცვა 80 ათასი ოჯახური შინამეურნეობა და 110 ათასი ჰა სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. ამავე წელს საქართველოს მთავრობისა და IDA-ს მიერ გაფორმდა „ირივაციისა და დრენაჟის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტი“ (პროგრამის I ფაზა) და ხელი მოეწერა საკრედიტო ხელშეკრულებას. IDA-ს მიერ გამოიყო 27 მლნ აშშ დოლარი შედავათიანი კრედიტი (გადახდის ვადა 40 წელი, 0,75 საპროცენტო განაკვეთით, კრედიტის გრანტ ელემენტი 75,7%; საქართველოს თანამონაწილეობა შეადგენდა 5,5 მლნ აშშ დოლარის ეკვივალენტს (მთლიანი ღირებულების 17%-ს). ხელშეკრულების თანახმად, სამელიორაციო ასოციაციებისათვის უზუფრუქტის წესით გადაცემული სამელიორაციო ინფრასტრუქტურის ქონება უნდა გათავისუფლებული ყოფილიყო ქონების გადასახადისაგან, ასევე უნდა შეტანილიყო ცვლილებები და დამატებები „წყლის შესახებ“ საქართველოს კანონში. აღნიშნული პროგრამის I ფაზა, რომელიც ითვალისწინებდა ფასიანი წყალმომსახურების დანერგვას და სახელმწიფო ბიუჯეტის თანდათანობით გათავისუფლებას

საექსპლუატაციო ხარჯებისაგან, განხორციელდა 2002-2006 წლებში. პროგრამის I ფაზით გათვალისწინებული იყო წყალმომხმარებელთა ასოციაციების ჩამოყალიბება და საირიგაციო სისტემების ძირითადი და შიდასამეურნეო ქსელების რეაბილიტაცია 16 ათას ჰა-ზე, დრენაჟის მომხმარებელთა ჩამოყალიბება, სადრენაჟო სისტემების ძირითადი და შიდასამეურნეო ქსელების რეაბილიტაცია 4 ათას ჰა-ზე, სამელიორაციო ასოციაციების ჩამოყალიბება და შიდა სამეურნეო ქსელის რეაბილიტაცია 40 ათას ჰა-ზე და სამელიორაციო ასოციაციების ჩამოყალიბება 50 ათას ჰა-ზე. აღსანიშნავია, რომ სამელიორაციო ასოციაციები ვალდებული იყვნენ სამმართველოსთვის გადაეხადათ მიღებული წყლის რაოდენობის შესაბამისი თანხა და ამდენად თვით ასოციაციები იქნებოდნენ დაინტერესებული მიღებული წყლის რაოდენობის სწორად დადგენაში. აღნიშნული პროგრამის I ფაზის დასრულების შემდგომ, საქართველოს იმდროინდელმა მთავრობამ, ყოველგვარი არგუმენტაციის გარეშე, შეაჩერა პროგრამის განხორციელება. მხოლოდ 2013 წლიდან, კოალიცია „ქართული ოცნების“ მთავრობის ინიციატივების შედეგად, მსოფლიო ბანკის ხელშეწყობით განახლდა საირიგაციო სისტემების სარეაბილიტაციო სამუშაოები.

ირიგაციის განვითარების გრძელვადიანი(1987-2010 წლები) გეგმით, საქართველოში მთლიანად გათვალისწინებული იყო 734,2 ათასი ჰა ფართობის მორწყვა, რაც შეადგენდა მთლიანად მოსარწყავი ფართობის 49%-ს; აქედან აღმოსავლეთ საქართველოში უნდა მორწყულიყო 612,5 ათასი ჰა, ანუ აქ მოსარწყავი ფართის 55%, ხოლო დასავლეთ საქართველოში – 121,9 ათასი ჰა, ანუ მოსარწყავი ფართის 32% (იხ. ცხრილი 2). აღნიშნული გეგმა მუშავდებოდა „საქსახწყალპროექტი“-ს (ამჟამად შპს „წყალპროექტი“) და „მელიორაციისა და წყალთა მეურნეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის“ მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მიერ, მასში გათვალისწინებული იყო როგორც წყლის რესურსების დაკვირვების მრავალწლიანი მასალები, ასევე სოფლის მეურნეობის განვითარების, მისი პროდუქტიულობის ამაღლების პრიორიტეტები.

ამჟამად, აუცილებელია, არსებული რეალობის გათვალისწინებით, სოფლის მეურნეობის განვითარების გრძელვადიანი პროგრამის შემუშავება და მისი განხორციელების აუცილებელი კომპონენტის, ირიგაციის გაფართოების გრძელვადიანი პროექტის შემუშავება და ეტაპობრივი განხორ-

ციელება. ვფიქრობთ, უნდა აღდგეს და გაფართოვდეს როგორც მსოფლიო ბანკის აღნიშნული პროექტი, ისე საჭიროა ქვეყნის საბიუჯეტო რესურსების სულ უფრო მზარდი ნაწილის მიმართვა ირიგაციის განვითარებისა და სარწყავი სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ფართობების გადიდებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ს. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია (ცნობები საქართველოს შესახებ), თბ., 1957.
2. ი. კიკვიძე, მორწყვა ძველ საქართველოში, თბ., 1963.
3. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, ი. დოლიძის რედაქციით, თბ., 1963.
4. ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. VII, თბ., 1956.
5. ნ. უკლება, საქართველოს სსრ წყლის რესურსების კომპლექსური გამოყენება სახალხო მეურნეობაში, თბ., 1977.
6. გ. ქობულაძე. საინჟინრო მელიორაცია, I ნაწ., მორწყვა. თბ., 1971.
7. ნ. იაშვილი, მელიორაცია სოფლის მეურნეობაში, ტ. I, თბ., 1970.
8. В.И. Колесников. Экология и водные отношения Грузии, Тб., 1992.
9. ირიგაციისა და დრენაჟის მომხმარებელთა ორგანიზაციების განვითარების პროექტი, მსოფლიო ბანკის ფინანსური მხარდაჭერით განხორციელებული, თბ., 2001.
10. მ. ვართანოვი, საქართველოს წყლის რესურსების გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობა. საერთაშორისო სამართლისა და მართვის ქართულ-ბრიტანული უნივერსიტეტი, თბ., 2009.
11. R.D. Norton, Agricultural Development Policy, Concepts and Experiences, John Wiley&Sons, Ltd, 2004.
12. FAO, „Water Policies and Agriculture, in the State of Food and Agriculture 1993, FAO of the United Nations, Rome, 1993.
13. „საქსახწყალპროექტი“-ს საარქივო მონაცემები.

**ACTUAL ISSUES OF GEORGIA'S AGRICULTURAL
IRRIGATION POLICY**

Annotation

The paper shows causes of catastrophic collapse of irrigation system of last century's 90-th. The actual situation and existing problems of irrigation sector are analyzed in the article. Methodological principles are worked out and actual issues of irrigation policy's are shown. Irrigation resources, the ways and directions of irrigation development are determined according to the natural-climate characteristics of the country.

როლანდ სარჩიშვილი

**საქართველოს საბარემო ვაჭრობის პოლიტიკის
მოსახლეობის დასაქმების ზრდის ოპტიმიზაციის პრობლემა**

განხილულია საგარეო ვაჭრობასთან დაკავშირებული ოპტიმალურისა და ოპტიმიზაციის, პრივატიზებისა და პრივატიზაციის, როგორც ტერმინების დაზუსტებისა და გამოყენების საკითხები.

დასმულია პროდუქციის ექპორტისა და იმპორტის მომგებიანობის ოპტიმიზაციის ამოცანა და შედგენილია შესაბამისი ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელი, სადაც ჩართულია საგარეო ვაჭრობაში პროდუქტების დაბალანსების, დეფიციტისა და გადაჭარბების განმარტებებზე ახლებური შეხედულებები.

ჩატარებულია მსჯელობა საქართველოს მოქალაქის თავისივე ქვეყანაში დასაქმების ორგანიზების და ქვეყნის რეგიონებში საგარეო ვაჭრობასთან უშუალოდ დაკავშირებული პერსპექტიული ფირმების ამოქმედების ეფექტიანობაზე.

1. ტერმინების დაზუსტების საკითხები საგარეო ვაჭრობის ეკონომიკაში. იგულისხმება გამოკვლევულ იქნეს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ქვეყნებს შორის ვაჭრობის მასშტაბების გაფართოების გავლენა ეკონომიკური რესურსების გადაფასებაზე.

აღსანიშნავია ისიც, რომ გლობალიზაციის შესაბამისად საერთაშორისო ვაჭრობის განახლებული პროცესების მასშტაბები იზრდება, ურთიერთობის კულტურა იხვეწება და კვლევა ფართოვდება. წინააღმდეგ შემთხვევაში მოსალოდნელია ხარალი, ასე მაგალითად, ოპტიმალურისა და ოპტიმიზაციის, პრივატიზებისა და პრივატიზაციის ტერმინებში გაურკვეველო-

ბით გამოწვეული დანაკარგები, რომლებსაც დასახელებული სასრული რაოდენობის საქონელზე ცხადად წარმოიდგენენ. ისინი უშუალოდ მხოლოდ სავაჭროდ მიჩნეული საქონლის საგანზე არ მიანიშნებენ, არამედ მნიშვნელოვანია ტერმინების სიზუსტეში გარკვევა. ამ მხრივ, მათემატიკური აბსტრაქციით შეიძლება უფრო ზოგადი შემთხვევის განხილვა.

აზრის დასაზუსტებლად ჩავატაროთ მსჯელობა.

ვთქვათ, y სასრული G ელემენტების სიმრავლეს ეკუთვნის. მათში მაქსიმალური ან მინიმალური ელემენტი საუკეთესოა, ხოლო G თუ შესდგება უსასრულო სიმრავლის ელემენტებისაგან, მაშინ ოპტიმალურის ცნება საუკეთესოსთან შედარებით უფრო ფართოა, რაც ნიშნავს $\underline{y} = \max \min y$; $\min \max y = \bar{y}$, G სიმრავლეზე, სადაც \underline{y} მინიმალური, ხოლო \bar{y} მაქსიმალური სიდიდეა, ორივე \underline{y} და \bar{y} ოპტიმალურია. ამ შემთხვევაში მათ საუკეთესოს ვერ დავარქმევთ. საზოგადოდ $\underline{y} \leq \bar{y}$.

თუ $\underline{y} = \bar{y}$, მაშინ იგი წონასწორობის პირობაა.

სულ სხვა ტერმინია „დაბალანსება“. იგი მეტწილად ბუღალტერიაში იხმარება. არ უნდა იქნეს ერთმანეთში არეული წონასწორობისა და დაბალანსების ტერმინები.

ეკონომიკის კონკრეტული ამოცანების შემთხვევაში G სასრული რაოდენობის ელემენტებისაგან შედგება. იგი რეალურად არსებობს, მაგალითად, სავაჭროდ გამოტანილი ერთგვაროვანი პროდუქტის რეკლამა შეიძლება იყოს: გვაქვს საუკეთესო პროდუქტი, ამ შემთხვევაში ტერმინი – ოპტიმალურის გამოყენება გაუგებრობას გამოიწვევს. თუმცა მოსალოდნელია ისიც, რომ ოპტიმალურისა და ოპტიმიზაციაზე მსჯელობა გრამატიკულ ბრუნვებში ჩაირთოს და ამით წაიშალოს განსხვავება, რაც პრივატიზებისა და პრივატიზაციის გაიგივებისას დიდ მასშტაბებში დანაკარგებს იწვევს [1].

ეკონომიკაში, ოპტიმალური გადაწყვეტილების მიღების შესაბამისად, განსაკუთრებული ყურადღება შეზღუდვათა დაცვას სჭირდება. რამდენად მნიშვნელოვანია იგი ნათლად ჩანს ისეთი განმარტებიდან, როგორცაა, რისკი ზარალის ალბათო-

ბაა (სადაც შეზღუდვების დაცვასაც გულისხმობენ. ზოგჯერ ამას უგულებელყოფენ, რაც პარალოგიზმია).

2. ექსპორტის იმპორტთან ოპტიმიზაციის პრობლემა საგარეო ვაჭრობაში. გრეგორი მენქიუს მსჯელობის მიხედვით [2, გვ. 847], დაბალანსებული ვაჭრობა პროდუქციის ექსპორტის იმპორტთან ტოლობაა. ქვეყანაში სავაჭრო დეფიციტი იმპორტის ექსპორტზე, ხოლო სავაჭრო უპირატესობა ექსპორტის იმპორტზე გადაჭარბებაა.

პროდუქციითა ექსპორტისა და იმპორტის მომგებიანობის ერთმანეთთან დასაკავშირებლად დავსვათ ოპტიმიზაციის ამოცანა და წარმოვადგინოთ შესაბამისი ეკონომიკური მათემატიკური მოდელი:

$$\bar{x}_k \geq 0 \text{ და } \underline{x}_k \geq 0, \quad k = \overline{1, p}, \quad (1)$$

$$\bar{x} = \sum_{k=1}^p \bar{x}_k, \quad \underline{x} = \sum_{k=1}^p \underline{x}_k, \quad (2)$$

$$c(\bar{x}) = \sum_{k=1}^p \bar{c}_k \bar{x}_k \rightarrow \max, \quad (3)$$

$$c(\underline{x}) = \sum_{k=1}^p \underline{c}_k \underline{x}_k \rightarrow \min, \quad (4)$$

სადაც \bar{x}_k არის k -ური სახეობის საექსპორტო პროდუქტის მოცულობა, ხოლო \underline{x}_k აღნიშნავს საიმპორტო პროდუქციას, p პროდუქციის საერთო რიცხვია.

(1)–(4) მოდელით ნაგულისხმევია ლარებში საგარეო ვაჭრობით მოგების მაქსიმუმის მიღება.

\bar{c}_k და \underline{c}_k მოგებებია, რომლებიც k -ური პროდუქციის ექსპორტსა და იმპორტს აფასებენ ლარებში. ეს ისაა, რაც k -ური სახეობის პროდუქციის ერთეულზე მოდის.

(1)–(4) მოდელის მიხედვით დაბალანსებული ვაჭრობა ნიშნავს $\bar{x} = \underline{x}$. როცა $\bar{x} < \underline{x}$, მაშინ ქვეყანაში სავაჭრო დეფიციტია, თუ $\bar{x} > \underline{x}$, ეს სავაჭრო უპირატესობას ნიშნავს.

დაბალანსების ზოგად ამოცანაში (1)–(4) პირობების დაცვით საძიებელია \bar{x}_k და \underline{x}_k , $k = \overline{1, p}$, როდესაც $\bar{x} = \underline{x}$ და

$c(\bar{x}) = c(x)$, რაც იდეალური შემთხვევაა, რომლის მიღწევის შესაძლებლობები დღევანდელი საქართველოს ეკონომიკას უახლოეს დროის პერიოდისათვის არ გააჩნია.

ყოველი ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის თავისებურებაა არა მარტო მოგების მაქსიმიზაციაზე ზრუნვა, ამასთან, მნიშვნელობა ენიჭება ფულად ერთეულებში გამოსახული სავაჭრო პროდუქტების მიხედვით ექსპორტის იმპორტთან რაოდენობრივად გადაჭარბების ზრდასაც.

თუკი ქვეყანაში ვაჭრობის გამაძლიერებელი რესურსები დეფიციტია, მაშინ მოგებაზე ზრუნვა იზღუდება და აუცილებელი ხდება მაღალი დონის ეკონომიკური ანალიზის ჩატარება. იგი ეყრდნობა მრავალმიზნობრივ ამოცანაში პარეტოს ოპტიმუმის გამოყენებას.

საქართველოს ეკონომიკისათვის პარეტოს ოპტიმუმში მოდიფიცირებული შინაარსით უნდა იქნეს წარმოდგენილი. იგი დინამიკური სახისაა, სადაც მოსახლეობის დასაქმების მაქსიმიზაცია წინა პლანზეა წამოწეული და საგარეო ვაჭრობით მოგებაზე ზრუნვას ეყრდნობა.

3. უმუშევრობის შემცირებასთან დაკავშირებული დასაქმების პოლიტიკა და მისი გავლენა საგარეო ვაჭრობის ბალანსზე. იგი მოიცავს მოსახლეობის სასარგებლო შრომას, რაც შესაბამისი გასამრჯელოთი ფასდება, ხოლო ცხოვრების დონე ქვეყანაში შრომის ეფექტიანობაზეც ქმნის ზოგად წარმოდგენას.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში დაკანონებული იყო სახელმწიფოს მიერ შექმნილ სამუშაო ადგილებზე მოსახლეობის განაწილება და მათი საარსებო მინიმუმით ხელფასის გადახდა, რაც ოუკენის კანონის მოთხოვნებსაც აკმაყოფილებდა, მაგრამ ეს შემთხვევითი იყო.

საბაზრო ეკონომიკის გადასვლის თეორიამ გამოავლინა საბჭოთა კავშირის დასაქმების პოლიტიკის რიგი ნაკლოვანებები. აშკარა გახდა განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნების კონკრეტული მიღწევები – შრომის მწარმოებლურობის მაღალი დონე, ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივა და ა.შ.

ამ მიმართულებით პოსტსაბჭოთა საქართველოში თავისი მნიშვნელობით მიმზიდველი გახდა საბაზრო ეკონომიკით განპირობებული მოსახლეობის დასაქმების პოლიტიკა, თუმცა მბრძანებლურმა სისტემამ თავისუფალი მეწარმეობის განვითარება

რებას ამ მხრივაც საფუძვლები გამოაცალა, რამაც გამოიწვია ჩვენს ქვეყანაში დასაქმების დაბალი დონე, წარმოების ზარალიანობა და სხვა რიგი სიძნელეები.

დასაქმების საბაზრო ეკონომიკის მოდელი მოცემული აქვს იზა ნათელაურს ნაშრომში [3], სადაც განხილულია საბაზრო მექანიზმზე დაყრდნობით მოთხოვნა-მიწოდების პროცესი, რომლებმაც დასაქმების ზრდასთან ერთად უნდა გამოიწვიონ უმუშევრობის შემცირება პოსტკომუნისტური საქართველოს საწარმოო რესურსების მუდმივი (ქრონიკული) დეფიციტის პირობებში [3, გვ. 11-12].

საქართველოსთვის დამახასიათებელი გახდა დროდადრო განახლებული წინააღმდეგობები, როდესაც მათ დაძლევაზე ზრუნვის ყოველი კონკრეტული შემთხვევაც კი ახალ მრავალმხრივ წინააღმდეგობებს ქმნის. მათ შორისაა მოსახლეობის დაუსაქმებლობა, მდიდარი და საშუალო ფენების რიცხოვნობის მცირე პროცენტი (რომელიც 10-20%-ს არ აღემატება), რაც, მთლიანობაში, სიღარიბის დაძლევის პრობლემაში ფიქსირდება.

ამასთან დაკავშირებით საიმედოა განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნების დახმარებები და გლობალიზაციის სიკეთის პერსპექტივა ეკონომიკურად დამოუკიდებელი საქართველოსათვის.

განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა, როგორც დინამიკური სისტემა, მეტწილად მუდმივი მოძრაობის გავლენით, წონასწორული მდგომარეობისაგან გადახრილია. პოსტსაბჭოთა საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერება ქვეყნის ექსპორტის იმპორტთან უპირატესობის მისაღწევად მდგრად მდგომარეობაზე ზრუნვას ანიჭებს მნიშვნელობას, რომელსაც მოსდევს მრავალმხრივი სიკეთე, მათ შორისაა ქვეყნის ეკონომიკის გაძლიერება, მოსახლეობის დასაქმების ზრდა და უმუშევრობის შემცირება.

4. დასაქმების პოლიტიკა საქართველოში. იგი, ზრდასთან ერთად, მთავრობისაგან კონკრეტულ მიდგომას მოითხოვს, თანაც ისე, რომ სამუშაო ადგილების ზრდა უმუშევრობის შესამცირებლად წარიმართოს და უცხოეთში მდლანაზღაურებადი სამუშაოს მაძიებელი ჩვენი მოქალაქე სამშობლოში დაბრუნდეს. ამ მხრივ საიმედოა ქვეყნის რეგიონებში პერსპექტიული ძლიერი ფირმების ამოქმედება; აქციების გამოყენებით ვაჭრობის პირობების შექმნა ისე, რომ გააქტიურდნენ საწარ-

მოები; პროდუქციის გამოშვებით მიღებული მოგება მიზანმიმართული იყოს მაქსიმისაციისაკენ.

ამას სირთულეები ახლავს, განსაკუთრებით ჩვენი ქვეყნის რეგიონებში, მაგალითად, შეიძლება ასე ვიმსჯელოთ, რომ იშვიათია ისეთი აქციონერი, რომელსაც ფირმაში დასაბანდებლად საჭირო რაოდენობის აქციები გააჩნია, მაგრამ მცირე შესაძლებლობით იგი მხოლოდ რისკის იმედზე ვერ დარჩება, მით უფრო მაშინ, როცა მრავალმხრივი გაურკვევლობაა და აქციონერი რისკის შედეგიანობაში დარწმუნებული არ არის.

გარდა ზემოთ აღნიშნული ცალკეული სირთულისა, ყურადსაღებია შედარებით მარტივი შემთხვევა, როცა ადამიანთა საზოგადოებისათვის დამახასიათებელია საყოველთაო კეთილდღეობისაკენ ლტოლვა, რაც საწყისებს იღებს ხელით შრომის ორგანიზების დახვეწასა და შრომის პროცესის რაციონალურ გამოყენებაში. მაშინაც მიზანმიმართული კაპიტალდაბანდებები ხელს უწყობს შრომის მწარმოებლურობის ზრდას. შესაბამისი ეკონომიკური საქმიანობა შედარებით მცირე მასშტაბის ოპტიმიზაციით წარიმართება. ამას შეიძლება ახლდეს საქართველოს ვაჭრობისათვის დამახასიათებელი საქონლის მიმწოდებლის ან მომხმარებლის (მყიდველის), ან ორივეს ერთად წაგება. მისი მიზეზები ადვილი ასახსნელია და გამოცდილების შესაბამისად ვაჭრობის რთული შემთხვევებითაც სარგებლობენ. მათი თავისებურებები დახასიათებულია ნაშრომში [4, გვ. 226-232].

21-ე საუკუნიდან საგარეო ვაჭრობა გლობალიზაციის პირობებში მოსახლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესების პირობების შექმნას ხელს უწყობს მიმწოდებლის გამყიდველზე და მომხმარებლის (მყიდველის) ორივეს ერთდროული მოგებებით. წარსულში (იგულისხმება მე-20 საუკუნე), როცა თავისუფალი კონკურენცია მდგრადი არ იყო და მას გლობალიზაცია არ ახლდა, მაშინ ქვეყნის ეკონომიკის დაბალი დონე მეტწილად განაპირობებდა მომხმარებლის ხარჯზე მხოლოდ მეწარმის მოგების მიღებას.

ზემოთ მოყვანილი საგარეო ვაჭრობის ეფექტიანობის შემთხვევები გლობალიზაციის პირობებში ნაწილობრივ დღევანდელი საქართველოს ეკონომიკის სიძნელეებს ეხება. თუმცა ამ მიმართულებით მომავალი პერსპექტიულია, ხოლო ქვეყნის ამორფული მდგომარეობა გამოწვეული იყო პოსტსაბჭოთა საქართველოს უსისტემო გარდაქმნით.

2000–2007 წლების პოსტკომუნისტურ საქართველოში სამთავრობო მონაცემებზე ჩატარებულმა ვიზუალურმა ფილტრმაც გამოავლინა ის, რომ ქვეყანაში დასაქმების დონე საშუალოდ 1%-ით მცირდებოდა, ხოლო მათთან უმუშევრობის დონის დამოკიდებულება არ ფიქსირდებოდა. კონკრეტული მონაცემები ადასტურებდა დასაქმებისა და უმუშევრობის დონეებს შორის კორელაციის თითქმის ნულთან ტოლობას. მაშინ უმუშევრობა დროში ზრდის მაღალი ტემპებით ხასიათდებოდა, თუმცა ამ ზრდას 2000–2012 წლების ცალკეულ შემთხვევებში კლებისა და ზრდის მონაცვლეობის დაბალი (თითქმის უმნიშვნელო) ტემპებიც ახლდა.

2003–2012 წლების საგარეო ვაჭრობაში პრივატიზაციის ობიექტების რაოდენობრივმა ზრდამ, ცხოვრების დონის გაუარესებასთან ერთად, პოსტსაბჭოთა საქართველოს მოსახლეობის დასაქმების შემცირება გამოიწვია.

საქართველოში სამართლებრივი და სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნების წარმატებულად ჩასატარებლად ისევე აუცილებელი გახდა ილია ჭავჭავაძის მაღალი დონის ხედვით შექმნილი დამრიგებლური რჩევების გათვალისწინება. იგი ფეოდალურიდან კაპიტალიზმზე გადასვლის მეცნიერული კვლევის საფუძველზე სამოქმედო პროგრამის განახლება-გამოყენებას ეხება [5, გვ. 103–105]. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მოსახლეობის გამდიდრებისაკენ გაუცნობიერებულმა ლტოლვამ 21-ე საუკუნის დასაწყისშიც ჩვენი ქვეყანა სიღარიბის მიმდებარეობაში დატოვა.

რამდენიმე ათეული წელია, რაც პოსტსაბჭოთა საქართველოსათვის დამახასიათებელი გახდა ეკონომიკური პარალოგიზმის უწყვეტი ნაკადების უარყოფითი გავლენა საბაზრო ეკონომიკის ნორმალიზებულ ორიენტაციასა და დემოკრატიზაციაზე [6]. მათზე დამაკვალიანებლად მოქმედებს ისეთი ეკონომიკური აზროვნება, რომელიც ორიენტირებულია აგრეთვე ქვეყანაში გამდიდრების ხარბი ლტოლვით დაავადებული ბიუროკრატების დასათრგუნად, რაც საგარეო ვაჭრობის შემთხვევაშიც გააქტიურებას მოითხოვს.

21-ე საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში აგრესიული მოსახლეობის მდიდარი ფენის კიდევ უფრო მეტად უსამართლოდ გასამდიდრებლად შეიქმნა პირობები, რამაც ხელი შეუწყო საშუალო და ღარიბი ფენების კიდევ უფრო გაღარიბებას, მათი დასაქმების შეზღუდვას და უმუშევრობის ზრდას. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ წინამდებარე და მისი მსგავსი ნა-

შრომები საქართველოში საგარეო ვაჭრობის ორგანიზებაზე დადებით გავლენას მოახდენს, რაც პერსპექტიულია მოსახლეობის დასაქმების რიცხოვნობის ზრდითა და სიღარიბის დაძლევაზე ზრუნვით გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. რ. სარჩიმელია. პრივატიზება და სიღარიბის დაძლევის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში. პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. III, თბილისი, 2010, გვ. 210-222.
2. გრეგორი მენქიუ. ეკონომიკის პრინციპები. თბილისი, „ლიოგენე“, 2000 (თარგმანი), გვ. 846-849.
3. ი. ნათელაური. დასაქმების აქტუალური პრობლემები საქართველოში, პოსტკომუნისტური პერიოდი. თბილისი, 2009.
4. გ. ერქომაიშვილი, ე. ხარაიშვილი. ფირმის ეკონომიკა. თეორია და პრაქტიკა. გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი, 2011.
5. მ. კვარაცხელია. ილია ჭავჭავაძე და კაპიტალიზმის პრობლემები საქართველოში. გამომცემლობა „ინტელექტი“. თბილისი, 2012.
6. გ. პაპავა. საბაზრო ეკონომიკის ნორმალიზაციის საფუძვლები და დემოკრატია. ეკონომისტი, №1, 2009, გვ. 57-65.

Roland Sarchimelia

THE FOREIGN TRADE BALANCE OF GEORGIA AND THE PROBLEM OF EMPLOYMENT GROWTH OPTIMIZATION Annotation

The issues of the precise definition and use of the terms such as “optimal” and “optimization”, “privatizing” and “privatization” are considered in the article.

The problem of the optimization of export regarding import is raised, the impact of employment policy on the decrease of unemployment is characterized.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ В ТРУДАХ
НОБЕЛЕВСКИХ ЛАУРЕАТОВ**

Лауреаты Нобелевской премии по экономике внесли значительный вклад в изучение рыночного хозяйства, в анализ фундаментальных проблем современной экономики, в разработку множества прикладных исследований в самых разнообразных областях экономической науки. Значительное место в работах нобелевских лауреатов посвящено изучению теоретических проблем совершенствования рыночной экономики.

Развитие рынка – это длительный процесс в экономической истории человечества. Со временем меняются границы, формы и конкретные функции рынка. Но на любой фазе своего исторического развития рынок выступает как особая сфера, в которой происходит обмен товаров, столкновение и согласование интересов производителей и потребителей. В той или иной степени тема развития и совершенствования рынка и рыночных отношений затрагивается многими лауреатами Нобелевской премии по экономике, но наибольшее внимание ей уделено в трудах таких выдающихся экономистов как, **Пол Сэмюэлсон (Paul Samuelson), Фридрих Август фон Хайек (Friedrich August von Hayek), Милтон Фридман (Milton Friedman), Гарри Макс Марковиц (Harry Max Markowitz), Уильям Форсайт Шарп (William Forsyth Sharpe), Мертон Говард Миллер (Merton H. Miller)** и др.

Фундаментальный вклад в разработку теории рыночной экономики внес первый американский нобелевский лауреат по экономике (Нобелевская премия за 1970 год - «за научную работу, развившую статическую и динамическую экономическую теорию и внесшую вклад в повышение общего уровня анализа в области экономической науки») **Пол Сэмюэлсон**, автор одного из самых популярных учебников – «Экономикс» («Economics: An Introductory Analysis», 1948), выдержавшего более 20 изданий, суммарные продажи по всему миру достигли 4 миллионов копий, книга переведена на 40 языков. Сэмюэлсон внес немало нового в разработку многих проблем рыночных отношений: теории цен, теории экономического цикла, принципов прикладной экономики, теории оптимального экономического роста и др. Основопологающей идеей служит выдвинутая Самуэлсоном идея «неоклассического синтеза» важнейших направлений экономической науки, им разработаны свои

усовершенствования в методологию, используемую во всех областях экономического анализа. Точное применение им математики в анализе фундаментальных экономических теорий высветило те элементы, которые ограничивали эти теории, что повысило их способность отображать реальные мировые проблемы. Он является автором теории выявленных предпочтений потребителей. Согласно традиционному подходу теории потребителей, люди «максимизируют полезность» (стремятся добиться наибольшего удовлетворения своих потребностей), когда они покупают какие-либо товары или услуги. Эта теория не могла быть опровергнута, поскольку полезность, представляя собой качественную категорию, не может быть измерена. Сэмюэлсон, однако, доказал, что максимизация полезности может быть определена сравнением выбора потребителей перед изменением цен и после него. Потребители с рациональным поведением не будут покупать по новым, более высоким ценам те товары и услуги, которые они могли бы потребить по старым, более низким ценам. Этой теорией Сэмюэлсон открыл дорогу важным новым положениям теории индексов цен и измерения национального дохода.

Книга Сэмюэлсона «Основы экономического анализа» ("Foundation of Economic Analysis"), опубликованная в 1947 г., оказалась одним из наиболее значительных экономических произведений нашего века. Она послужила прочной основой для основного потока экономической теории. В «Основах экономического анализа», широко используя математический аппарат, дано обстоятельное изложение основных разделов теоретической экономики. В «Основах экономического анализа» высшая математика в соединении с анализом явилась исходным пунктом единого подхода к статической и динамической теории. В данной книге Сэмюэлсон утверждал, что в таких различных областях, как теория производства и потребления, теория международной торговли, государственные финансы, экономика благосостояния, практически все важные результаты могут быть получены при математическом выводе некоторых функций, подверженных ряду ограничений. Он также настаивал на том, что статические предсказания экономической модели и ее динамическое поведение связаны между собой – это положение известно как принцип соответствия. Наиболее выдающимся его вкладом в экономическую науку явилась разработка им анализа стабильности. Анализ стабильности касается общей теории цен или динамической ситуации, в которой цены устанавливаются в условиях неравновесия, когда степень изменения цены определяется

превышением спроса над предложением. Этот анализ также нуждается в математической точности теории экономического цикла.

В 1978 году Сэмюэлсон опубликовал работу «Точная модель потребительского кредита с использованием или без использования социальных ассигнований» ("An Exact Consumption Loan Model With or Without the Social Contrivance of Money"). Эта работа представляет собой одно из наиболее оригинальных произведений, внесших вклад в экономическую теорию. Эта модель напоминает знаменитую «гипотезу жизненного цикла» Франко Модильяни. В модели Сэмюэлсона люди в среднем возрасте часть своего дохода предоставляют в форме кредита молодым людям с тем, чтобы в старости получать проценты по этим кредитам. Эта работа выдвигает новые вопросы перед демографической и монетарной экономикой, а также придает последовательность теории определения процентной ставки. Другие его работы внесли солидный вклад в теории оптимального экономического роста («теорема таможенной заставы»), капитала, всеобщего равновесия, общественных товаров.

Представления о рынке как об идеальной саморегулирующей системе были достаточно популярными и в 80-90-е гг. XX в. Главным идеологом рыночного оптимизма выступил американский экономист, видный представитель чикагской школы экономической теории денег, нелиберал **М. Фридман** (получил Нобелевскую премию по экономике за 1976 год за достижение в области анализа потребления, истории денежного обращения и разработки монетарной теории, а также за практический показ сложности политики экономической стабилизации), связывающий рынок с идеями демократии и свободы. Несмотря на то что многие его взгляды на экономическую теорию и государственную политику продолжают оставаться спорными, он, как выразился английский экономист Джон Бартон, «обеспечил нас фундаментом для будущих исследований по макроэкономике».

В своих основных работах - "Программа для денежной стабильности" (1960), "Денежная теория и денежная стабильность" (1966), "Капитализм и свобода" (1962), «Роль монетарной (денежной) политики» (The Role of Monetary Policy. 1967), «Деньги и экономическое развитие» (Money and economic development, 1973), «Могучая рука рынка» (Power of the Market - Invisible Hand. 1991), М. Фридман вступает апологетом рыночной системы хозяйствования. Он доказал, что концепция Джона Кейнса, увязывающая текущее потребление с текущим доходом, неизбежно приведет к ошибочному курсу. Вместо этого Фридман выдвинул теорию, согласно которой потребитель не строит своих потребительских расчетов, за

исключением временных, на текущем доходе, полагаясь на ожидаемый или постоянный доход. Хотя постоянный доход не всегда очевиден, его можно было бы рассчитать по взвешенному усреднению последних поступлений денежных средств. Указанное усреднение он назвал «распределенным лагом». Исследуя обширный ряд практических данных потребления, Фридман установил, что результаты не расходились с его теорией постоянного дохода (в 50-х гг. Франко Модильяни представил альтернативную, но сходную с подходом Фридмана теорию потребления, привязанную к жизненным циклам и объясняющую то же самое экономическое явление). Вывод о постоянном доходе сыграл важную роль, вызвав обоснованное изменение формулировки количественной теории денег. В последующих работах Фридман покажет, что изменения денежного спроса в течение всей истории Америки всегда определялись изменениями в сфере постоянного дохода. Значение теории Фридмана о постоянном доходе трудно переоценить. Большая часть последующих исследований совокупного потребления подтверждает эту теорию, а разработанная методика определения и оценки прогнозируемых в будущем доходов повсеместно вызвала живой интерес у макроэкономистов. Более того, важнейшие достижения в эконометрике в течение 60-х и 70-х гг. были достигнуты благодаря статистическим методам Фридмана, которые он использовал именно для оценки постоянного дохода. Многие предложения Фридмана, такие, как сокращение объема вмешательства государства в экономику, введение наемной военной службы, использование т. н. «негативного подоходного налога» (выплат из бюджета лицам с недостаточными доходами), получили практическое воплощение. Другие предложения – получение образования на основе поручительства относительно последующей оплаты, отказ от социальной защищенности и минимальной заработной платы – до сих пор встречают серьезные возражения со стороны политиков.

Одним из приверженцев и теоретиков рыночной экономики и одним из ведущих критиков коллективизма в XX столетии являлся австрийский экономист **Фридрих Август фон Хайек** - лауреат Нобелевской премии по экономике за 1974 год (за основополагающие работы по теории денег и экономических колебаний и глубокий анализ взаимосвязи экономических, социальных и институциональных явлений).

Теория торгового цикла Хайека основывалась на австрийской теории капитала. Согласно Хайеку, существует равновесная структура образования капитала. В период экономического подъема (как это

было в конце 20-х гг.) происходит принудительное сбережение, обусловленное кредитной экспансией (даже при условии неизменности уровня цен), что ведет к увеличению запасов капитала сверх желаемых размеров. Рано или поздно это перенакопление капитала по сравнению с добровольными сбережениями приводит к кризису.

Концепция Хайека превзошла монетаристское объяснение Великой депрессии, данное Милтоном Фридменом. В то же время Хайек утверждал, что депрессии было свойственно чрезмерное потребление в сочетании с неверной экономической политикой. Большая безработица была вызвана не соответствующим потребностям совокупным спросом, как это утверждал Кейнс, а перекосами, как упорно заявлял Хайек, в относительных ценах. Эти перекосы в свою очередь образовались из-за непредвиденных изменений в предложении денег, приведших к дисбалансу между спросом и предложением рабочей силы в масштабах всей экономики. Только рыночный механизм, заключал Хайек, может исправить эту несбалансированность и вернуть систему в состояние равновесия; экспансионистская же и интервенционистская политика правительства не была необходимой или продуктивной. Хотя большинство наблюдателей считает, что этот спор завершился в пользу кейнсианцев, теории Хайека сыграли роль маяка для того развития макроэкономики, которое произошло почти сорок лет спустя. Например, он считал, что экспансионистская фискальная и монетарная политика может привести к расширению совокупного производства в краткосрочном плане, но из-за ее воздействия на относительные цены в конечном счете произойдет рост и безработицы, и инфляции. Этот вывод превзошел теорию Фридмана о «естественной норме» безработицы и явил собой точное описание «стагфляции» 70-х гг. Утверждение Хайека о том, что теория макроэкономических событий нуждается в микроэкономическом фундаменте, и концентрация его внимания на трудностях установления различия между изменениями в относительных и в абсолютных ценах (вызванных изменениями в предложении денег) образовали сердцевину революции «рациональных ожиданий» в макроэкономике.

Существенным вкладом Хайека в экономическую теорию стала его книга «Чистая теория капитала» ("The Pure Theory of Capital"), опубликованная в 1941 г. В ней, вместо того чтобы определять капитал как осязаемый фактор, поддающийся измерению, Хайек стал рассматривать длительность времени (или число промежуточных стадий или продуктов), требуемого для превращения сырья в готовый

товар. Это было сделано в соответствии с ранней австрийской теорией капитала. Согласно Хайеку, снижение процентной ставки (или повышение производительности новых инвестиций) будет удлинять период производства: фирмы будут применять более окольные технологические приемы и прибегать к большему разделению труда. Повышение процентной ставки будет приводить к уменьшению промежуточных стадий развития и к выпуску менее сложных продуктов. Неортодоксальное для своего времени и часто трудное для понимания, новое восстановление Хайек в правах теории классической интерпретации капитала с большими трудностями внедрялось в современный экономический анализ. В то время как к монетарной политэкономии Хайека подтолкнуло его сопротивление кейнсианству, он обратил внимание и на политэкономии социализма. Его критика социализма основывается не на вере в эффективность капитализма (которую подчеркивает неоклассическая политэкономия благосостояния), а на убеждении, что централизованное социалистическое планирование никогда не сможет реагировать так быстро, как рыночный механизм, на постоянные колебания в уровнях спроса и предложения. Более того, согласно Хайеку, при социализме отсутствует информация о предпочтениях потребителей и о коммерческой производственной технологии, которая необходима для расчета равновесных цен и количеств товаров.

Главное преимущество свободных рынков состоит в том, что цены содержат в себе всю информацию, необходимую для потребителей и фирм, чтобы принять рациональные экономические решения при намного более низких издержках, чем в любой другой системе. Здесь и правительства не могут улучшить рыночные результаты, а понятия «рыночная неудача» или «несовершенная конкуренция», с точки зрения Хайека (за исключением того, что происходит по правительственным указам в случаях, когда правительства предоставляют юридические права и власть профсоюзам), полностью лишены смысла. Книга Хайека «Дорога к рабству» ("The Road to Serfdom", 1944) явилась его атакой на социализм. Опираясь аргументами из области политики, Хайек адресовал ее обычному читателю. Он утверждал, что демократические правительства, которые воспринимали такие социалистические цели, как равное распределение дохода, и такую социалистическую тактику вмешательства в рыночные отношения, как установление контроля над ценами, с неизбежной обреченностью превращались в тоталитарные режимы. Точно так же любые попытки ввести конкурентные рынки в тоталитарном государстве в конечном счете вызовут политические

потрясения, т. к. свобода выбора, лежащая в основе рынка, несовместима с авторитарными целями.

В 1990 г. Нобелевская премия в области экономики была присуждена **Г. Марковицу, У. Шарпу, М. Миллеру** за исследования в сфере теории современных финансовых рынков, которые играют ключевую роль в современной рыночной экономике, поскольку способствует размещению ресурсов среди различных сфер производства. Следует отметить, что в XX в. сформировался и мировой технологический рынок, где осуществляется обмен патентами, лицензиями и другими видами интеллектуальной собственности.

Как известно, ключевую роль в современной рыночной экономике играют финансовые рынки, через посредство которых распределяются ресурсы среди различных сфер производства. Основополагающий вклад в решение проблемы финансовых рынков еще в 50-е годы внес **Г. Марковиц**, разработавший наиболее эффективную теорию оптимального «портфельного выбора». Эта теория стала мощным инструментом в руках теоретиков и практиков современной экономики для определения наиболее выгодного помещения ценностей (капиталов, сбережений и пр.) с уменьшением степени риска.

Г. Марковиц углубленно проанализировал мотивы поведения участников финансового рынка с точки зрения стремления инвесторов к максимизации их будущих доходов и минимизации риска, связанного с приобретением ценных бумаг. Многие сложные проблемы финансового рынка нашли отражение в созданной им теории «выбора рационального портфеля инвестиций», которая и через 40 лет после ее опубликования не утратила научной ценности и практической значимости. Разработанная на ее основе модель поведения субъектов финансового рынка предполагает, что в принятии решений относительно ценных бумаг они руководствуются уровнем ожидаемого дохода и степенью риска.

Действия вкладчиков капитала основываются на так называемом «фундаментальном подходе». Этот подход заключается в детальном анализе хозяйственной деятельности и финансовых результатов работы фирм и корпораций, акции которых инвестор намеревается приобрести или продать. Это предполагает хорошее знание котировки курсов акций на определенный период. При этом Г.Марковиц доказал, что риск финансовых вложений можно точно определить в количественном выражении, и в качестве такого показателя риска предложил величину отклонения стоимости

случайной переменной от ее среднего уровня (вариация и стандартное отклонение). Инвестор, сопоставляя расчетный уровень ежегодного дивиденда и риска, сам определяет их оптимальное соотношение по различным видам ценных бумаг, составляющих его портфель. Г. Марковиц разработал сложную структуру таких оптимальных пакетов ценных бумаг, названных им «эффективными портфелями». Охарактеризовав количественно концепцию диверсификации портфеля ценных бумаг, он тем самым ввел ее в практику массового использования. Г. Марковиц установил, что осуществление подобной диверсификации должно рассчитываться с учетом корреляции между риском и доходами в отношении разных акций одного и того же портфеля.

В последние десятилетия вопросы функционирования финансовых рынков и организации финансовых предприятий, участвующих в обращении ценных бумаг, постепенно составили особое научное направление в экономике. Это объясняется стремительным ростом значимости этой отрасли мирового хозяйства, поначалу сравнительно узкой, специфической и мало знакомой широкой публике.

Правильная организация финансового рынка значительно расширяет возможности его участников для выгодного вложения средств в приобретение ценных бумаг. Однако ценные бумаги, в особенности акции, различаются не только уровнем ожидаемого дохода, но и степенью риска. Поэтому не все надежды вкладчиков капитала реализуются в силу того, что доходы от акций, как правило, носят «остаточный» характер, т.е. выплачиваются только тогда, когда предприятие получает достаточную прибыль. При этом наблюдается следующая закономерность: чем выше ожидаемый доход от акций, тем ниже возможность его получения, а следовательно, выше и степень риска инвестора.

Сегодня теория «портфельного выбора» Г. Марковица прочно вошла в практику деловой жизни и стала неотъемлемой для вкладчиков капитала. Ее изучают в США даже в средней школе. Один из ее распространенных постулатов гласит: “Не следует класть все яйца в одну корзину”, иными словами, инвестору не следует рисковать всем своим капиталом, помещая его в единственное дело. В наиболее полном и разработанном виде теория Г. Марковица представлена в его монографиях “Портфельный выбор” (1959) и “Портфельный выбор и эффективная диверсификация капиталовложений” (1970).

Заслугой американского экономиста **М. Миллера** является то, что он внес большой вклад в создание фактически целой отрасли

управления риском, ныне включающей в себя специальные учреждения, инструменты, методы и системы и даже неудачный опыт. Как известно, финансовые операции и спекуляции ценными бумагами — наиболее рискованная и менее всего предсказуемая область предпринимательства, ведущая нередко к полному разорению держателей этих бумаг, вкладчиков капитала. Это чаще всего происходит тогда, когда либо весь капитал, либо большая его часть, вкладывается в так называемый рисковый (венчурный) капитал. Речь идет об активах, которые подвержены наибольшим колебаниям (акции небольших новых компаний в передовых отраслях промышленности, курс которых в наибольшей степени подвержен риску небывалого взлета при благоприятной конъюнктуре либо катастрофического падения).

Рынок венчурного капитала стал неотъемлемой составной частью рынка ссудных капиталов и занимает в его структуре все более важное место. Как и весь рынок ссудных капиталов, он призван опосредовать перераспределение капиталов в экономике путем их привлечения из одних отраслей и передачи другим за некоторое вознаграждение, размер которого стихийно определяется на фондовом рынке. Вместе с тем кругооборот венчурного капитала имеет определенную специфику. Она заключается в том, что владелец этого капитала пользуется первоначальным вариантом учредительства, активно участвует в процессе производства и создания новых технологий и имеет больше шансов прийти к скорому успеху, хотя элементы риска здесь весьма велики.

М. Миллер исследовал эффективность финансовых рынков в ходе их эволюции, знаменем которой стала ярко выраженная тенденция к их интернационализации, к формированию единого глобального рынка с широким ассортиментом ценных бумаг, которые могут быть проданы в течение 24 часов в различных финансовых центрах мира. По его мнению, большое значение имеет хорошее знание и правильное пользование важнейшими новыми финансовыми инструментами, выходящими за пределы традиционной покупки акций и сбора депозитов. К ним относятся кредитные обязательства и письма, банковские акцепты (операции с векселями), форвардные (срочные) валютные операции, обязательства стэндбай (обязательство предоставить заемщику обусловленную сумму кредита в момент обращения в банк), заключение сделок со свопами (покупка иностранной валюты в обмен на отечественную с последующим выкупом), фьючерские операции (например, под урожай текущего года), опционы (сделки на право купить или продать некоторое число

срочных контрактов в течение оговоренного срока), различные гарантии, услуги по предоставлению доверенности и некоторые другие.

Значительное расширение объема операций на финансовых рынках привело к появлению новых видов ценных бумаг, таких, как коммерческие бумаги, валютные и процентные свопы, валютные и процентные опционы, форвардные и фьючерские соглашения. Многие из этих инструментов удовлетворяют потребность в страховании от риска изменения цены, процентной ставки и валютного курса.

Уильям Шарп (Sharpe) внес заметный вклад в теоретическое обоснование того, как вкладчик капитала может варьировать степенью риска, составив эффективный портфель ценных бумаг с учетом оптимального соотношения дохода, риска и структуры пакета ценных бумаг. Он сделал вывод, что в современной экономике активному экономическому субъекту просто необходима выработка своей собственной стратегии и тактики, особенно на финансовых рынках — рынках капиталов и ценных бумаг.

Финансовая экономика, состоящая из современных финансовых рынков, тем не менее, по убеждению У. Шарпа, приобрела относительную технико-организационную целостность не только в национальных рамках, но и в мировом масштабе. Рынки совершенствуются, возникают новые типы операций. Так, валютный рынок обслуживает оборот товаров, услуг, капиталов, определяет валютные курсы на основе балансирования спроса и предложения, формирующихся под воздействием экономических, политических и других факторов, предоставляет механизмы для защиты от валютных рисков и для приложения венчурных (рисковых) капиталов. В частности, защита от валютного риска превратилась в неотъемлемую часть повседневной деятельности банков и корпораций, поскольку возросли колебания валютных курсов и усложнилось их прогнозирование. Выросла зависимость конечных финансовых результатов от валютного риска, а следовательно, необходимость более обоснованных и промоделированных действий на финансовых рынках. Именно тщательный анализ повседневно меняющейся ситуации (уровня деловой активности, инвестиций, фаз цикла, состояния международных расчетов, платежных балансов, соотношения уровней инфляции, размеров дефицитов государственных бюджетов) должны, по убеждению У. Шарпа, учитываться в финансовой экономике и, в особенности, при инвестировании средств на рынках ценных бумаг.

Таким образом, можно сделать **вывод**, что параллельно с развитием самого рыночного механизма идет процесс все более глубокого осмысления его природы и законов функционирования и лауреаты Нобелевской премии по экономике внесли значительный вклад в изучение и совершенствование рыночной экономики XX-XXI.

Используемая литература

1. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1970/samuelson-bio.
2. http://inliberty.ru/assets/files/books/Freedman_Osvobode.pdf
3. <http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Miller.html>
4. [http://www.econlib.org/cgi-bin/fullsearch.pl?query=\(Friedrich%20August%20von%20Hayek](http://www.econlib.org/cgi-bin/fullsearch.pl?query=(Friedrich%20August%20von%20Hayek)
5. <http://www.stanford.edu/~wfsharpe/>
6. http://en.wikipedia.org/wiki/Harry_Markowitz

Nata Davlasheridze

THEORETICAL PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF MARKET ECONOMY IN THE WORKS OF THE NOBEL PRIZE WINNERS

Annotation

In the article there are discussed theoretical problems of improvement of market relations in the works of Nobel Prize Winners in economy Paul Samuelson, Friedrich August von Hayek, Milton Friedman, Milton Friedman, William Forsyth Sharpe, Merton H. Miller etc.

It is also emphasized that in parallel with development of the most market mechanism there is a process of more and more deep judgment of its nature and laws of functioning and Nobel Prize Winners made an invaluable contribution in studying of these processes, to improve of market economy by XX-XXI century, that allowed to deepen knowledge to use them in practice.

მიხეილ დუნდუა

**მაღალტექნოლოგიური სექტორის გლობალური
საინვესტიციო პერსპექტივები და ეროვნული ეკონომიკის
ინოვაციური, კონკურენტუნარიანი განვითარების
პრობლემები**

2013 წელს მაღალტექნოლოგიური კომპანიების აქციები მსოფლიო საფონდო ბაზრის ძირითად მამოძრავებელ ძალად მოგვევლინა. ამას ადვილად დავინახავთ თუ დავაკვირდებით მსოფლიოს წამყვანი საფონდო ინდექსების დინამიკას. ასე მაგალითად, გასული წლის განმავლობაში, აქციების გლობალური ბაზარი (MSCI ACWI ინდექსის მიხედვით) 18%-ით გაიზარდა, ფართო ბაზრის ინდექსი S&P 500 - 27%-ით გაუმჯობესდა, ხოლო ინდექსმა NASDAQ (რომლის წიაღშიც ძირითადად მოქცეულია მაღალტექნოლოგიური კომპანიები IT, სატელეკომუნიკაციო და ჯანდაცვის სფეროებიდან) ყველას გაუსწრო და 32%-იანი ზრდის დემონსტრირება მოახდინა. აღსანიშნავია, რომ მსგავსი ტენდენცია შეინიშნება ბოლო ექვსი წლის განმავლობაში, წლიდან წლამდე, დაწყებული 2007 წლიდან – NASDAQ განუხრევლად უსწრებს გლობალურ საფონდო ბაზარს და S&P 500-ს. ჩნდება კითხვა: რამდენ ხანს შეიძლება გაგრძელდეს საინფორმაციო ტექნოლოგიების და ზოგადად მაღალტექნოლოგიური სექტორის წინმსწრები ზრდის ტენდენცია? და ხომ არ დასრულდება ეს ზრდა მკვეთრი ვარდნით, ისეთით, როგორც მაგალითად, დაემართა NASDAQ-ს 2000-2002 წლებში (როდესაც ორი წლის განმავლობას ინდექსი 5-ჯერ შემცირდა).

ჩვენი აზრით, მაღალტექნოლოგიური კომპანიების დაწინაურებული ზრდა კიდევ რამდენიმე წელიწადს გასტანს. ყოველი შემთხვევისათვის, 2014 წლის განმავლობაში ეს ასე იქნება. შევეცდებით ჩვენი პოზიციის არგუმენტირებას.

პირველ რიგში, IT სექტორის ზრდა ფუნდამენტურ ეკონომიკურ ფაქტორებს ეფუძნება. NASDAQ-ის დაწინაურება 2007 წელს დაიწყო – ზუსტად მაშინ, 2007 წელს დაიწყო აშშ-ის ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ (ფსს) საბაზისო სააღრიცხვო განაკვეთის შემცირება, რომელიც, თავის მხრივ, განპირობებული იყო იპოთეკური ფასიანი ქაღალდების და წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტების ბაზრის გადახურებით. დაბალი საპროცენტო განაკვეთები, ბუნებრივია, ზრდის გრძელვადიანი და კაპიტალტევადი საინვესტიციო

პროექტების რენტაბელობას. ეს, თავის მხრივ, ასტიმულირებს მოთხოვნას მაღალტექნოლოგიური სექტორის პროდუქციაზე. ნებისმიერი მსხვილმასშტაბიანი პროექტი დღესათვის წარმოუდგენელია ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენების გარეშე – დაპროექტიბიდან დაწყებული, მის საბოლოო რეალიზაციამდე. კავშირგაბმულობის საშუალებების, კომპიუტერების, რობოტების და სხვა მაღალტექნოლოგიური მოწყობილობების და პროგრამული უზრუნველყოფის საშუალებების გამოყენების ინტენსივობა წლიდან წლამდე არ ნელდება, შესაბამისად იზრდება IT-ის წილი მთლიან კაპიტალურ დანახარჯებში. აშშ-ში რაოდენობრივი შემსუბუქების პროგრამის (QE) დაწყებამ და საპროცენტო განაკვეთების განულებამ გაზარდა IT სექტორში ინვესტირების მიმზიდველობა. ახლო მომავლისათვის საპროცენტო განაკვეთების ზრდა არ განიხილება, სავარაუდოდ, ფსს-ის საბაზისო საადრიცხვო განაკვეთი ნულოვანი ნიშნულის სიახლოვეს კიდევ რამდენიმე წლის მანძილზე დარჩება.

სინამდვილეში საპროცენტო განაკვეთების შემცირება სტიმულირებს ინვესტიციებს ყველა სექტორში – და ეს ჯერ კიდევ არ გვიხსნის იმას, თუ რატომ უსწრებს IT სექტორი ეკონომიკის დანარჩენ სეგმენტებს. ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად ყურადღება უნდა მივაქციოთ მეორე ეკონომიკურ ფაქტორს – ეკონომიკური ზრდის მოსალოდენელი ტემპები. 2008 წლის კრიზისამდე მსოფლიო ეკონომიკა ძალიან მაღალი ტემპებით იზრდებოდა (საშუალოდ 4%-ით წელიწადში), რაც გადაჭარბებულ მოლოდინს ქმნიდა სამომავლო ეკონომიკურ ზრდასთან დაკავშირებით. ეკონომიკის ზრდის ასეთი გადაჭარბებული პროგნოზის პირობებში ინვესტორები მზად იყვნენ, ეტვირთათ განვითარებადი ქვეყნების რისკები, სადაც კაპიტალის ღირებულება რამდენიმე პროცენტული პუნქტით მაღალია. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, უნდა შევადაროთ მშპ-ს ზრდის ტემპის და საპროცენტო განაკვეთების განსხვავება. 2008 წლამდე განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკა დაახლოებით 4%-ით უფრო სწრაფად იზრდებოდა ვიდრე განვითარებული ქვეყნების. ხოლო სესხის ღირებულებებს შორის სხვაობა 2%-ზე ნაკლები იყო. 2008 წლის კრიზისის შემდეგ ეკონომიკური ზრდის ტემპებს შორის სხვაობა მკვეთრად შემცირდა (ან საერთოდ განუღდა, თუ არ ჩავთვლით ჩინეთს), ხოლო სესხის ღირებულებებს შორის განსხვავება, პირიქით, გაიზარდა 2,5%-მდე (განვითარებადი ბაზრების 5 წლიანი CDS-

ის მიხედვით). თავის მხრივ, განვითარებულ ქვეყნებს შორის კაპიტალის ყველაზე დაბალი ღირებულებით გამოირჩევა აშშ-ს, იაპონიის, სინგაპურის და ჩრდილოეთ ევროპის კომპანიები.

ამგვარად, კაპიტალის დაბალი ღირებულება და გლობალური ეკონომიკის ზრდის დაბალი ტემპები ქმნის წინაპირობებს მაღალტექნოლოგიური სექტორის დაწინაურებული ზრდის ასახსნელად. რატომ ველოდებით, რომ სამომავლოდ გლობალური ეკონომიკური ზრდის ტემპები დაბალი იქნება? ეს ცალკე ფართო თემაა. მაგრამ თუ მოკლედ ვიტყვით, კაპიტალის და შრომის ბაზრის გაჯერების პირობებში ერთადერთი ფაქტორი, რომლის ხარჯზეც შეიძლება გაიზარდოს მსოფლიო ეკონომიკა – ეს წარმოების ეფექტურობის ზრდაა, რაც უპირატესად მაღალტექნოლოგიურ სექტორს მოიაზრებს.

მეორე არგუმენტი – მაღალტექნოლოგიური კომპანიების აქციების ფასების დღევანდელი დონე გადაჭარბებულად და „გაბერილად“ არ გამოიყურება.თუ შევადარებთ 1990-იანი წლების ვითარებას, NASDAQ-ის კომპანიების შეფასების დღევანდელი დონე (P/E, EV/EBITDA, P/B და P/S მიხედვით) დაახლოებით შეესაბამება 1998 წლის მაჩვენებლებს. ბუნებრივია, არ შეიძლება ითქვას, რომ სრულიად იაფია, მაგრამ არც ისე ძვირია, როგორც იყო 1999 წელს.

ყველა ეს ფაქტორი იმას მიუთითებს, რომ მასტიმულირებელი მულტიპლიკატორების დღევანდელი დონე არსებითად მაღალი უნდა იყოს, ვიდრე 1990-იანი წლების მეორე ნახევარში იყო. ამ პოზიციიდან ჩვენ შეიძლება პარალელი გავავლოთ 1996–1997 წლებთან, როდესაც გამოცხადდა პირველი ხმაურიანი IPO საინფორმაციო ტექნოლოგიების სფეროში (Yahoo!, Amazon, eBay) ვინაიდან, დღესაც ჩვენ თვალყურს ვადევნებთ ანალოგიურ პროცესებს, ვგულისხმობთ Facebook-ის და Twitter-ის ამასწინდელ IPO-ს.

წარსულის უფრო დიდ მონაკვეთს თუ დავაკვირდებით, სხვა პარალელებსაც მოვნახავთ. მსოფლიო ეკონომიკის მიმდინარე ვითარება ნაწილობრივ მოგვაგონებს 1970–1980 წლებს, როცა 1970-იან წლებში და 1980 წელს ნავთობის მკვეთრი გაძვირების გამო აშშ-ში დაიწყო განგრძობითი რეცესია, რომელიც მცირედი შესვენებით გაგრძელდა 1983 წლამდე. რეიგანომიკისეული ღონისძიებების შედეგად, 1992 წლისათვის აშშ-ში საპროცენტო განაკვეთების დონე იმ დროის ისტორიულ მინიმუმამდე შემცირდა. სწორედ დაბალი

საპროცენტო განაკვეთების გამოისობით მაღალტექნოლოგიურ სექტორში ინვესტირება მკვეთრად გაიზარდა. აქ განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ IT კომპანიები. ამ კომპანიებმა 1992 წლიდან სხვა მაღალტექნოლოგიურ სექტორის წარმომადგენლებთან შედარებით უფრო მაღალი ზრდის ტემპი აჩვენეს. საოცარია, მაგრამ NASDAQ-ში შემაგალი კომპანიების დაწინაურებული ზრდა რამდენიმე თვის განმავლობაში მას შემდეგაც შენარჩუნდა, როცა 1999–2000 წწ. ფსს-მ საპროცენტო განაკვეთები ასწია, რათა საფონდო ბაზარზე ფასების ე.წ. „ვირტუალური ბუშტის“ ზომავადასული გაბერვა შეეჩერებინა და „ირაციონალური ტემპერამენტი“ ჩაეცხრო. გამოდის რომ, დღეისათვის IT-სექტორს დიდი პოტენციალი აქვს დაწინაურებული ზრდისათვის კიდევ რამდენიმე წლის განმავლობაში.

ამრიგად, შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ დღეისათვის საინფორმაციო ტექნოლოგიების და ზოგადად მაღალტექნოლოგიურ სექტორში „ფინანსური ბუშტის“ (პირამიდის) წარმოქმნის ნიშნები არ შეიმჩნევა. IT-სექტორის დაწინაურებული ზრდა ლოგიკური და საფუძვლიანია, ხოლო ფასების მიმდინარე დონე სამართლიანი. მსოფლიო ეკონომიკის ზრდის არსებული ტემპის შენარჩუნების შემთხვევაში მაღალტექნოლოგიური სექტორი, სავარაუდოდ, დაწინაურებულ ზრდას გააგრძელებს.

გლობალური კონკურენტუნარიანობა, ინოვაციური განვითარება და საქართველოს ადგილი მსოფლიო რეიტინგში

მაღალტექნოლოგიური დარგების მაღალი კონკურენტუნარიანობა ეროვნული ეკონომიკების კონკურენტუნარიანობებს შორის განსხვავებებს განაპირობებს. ის ქვეყნები, სადაც მაღალტექნოლოგიური კომპანიები არიან თავმოყრილნი, უფრო კონკურენტუნარიანები და უფრო ინოვაციურები არიან, ვიდრე ამ მხრივ ჩამორჩენილი სახელმწიფოები. რაც შეეხება საქართველოს, მნიშვნელოვანია იმის დაფიქსირება, თუ როგორია ქვეყნის მიმდინარე კონკურენტუნარიანობის და ინოვაციური განვითარების დონე? რა ფაქტორები უშლის ხელს საქართველოში მაღალტექნოლოგიური ბიზნესის განვითარებას, რა უნდა გააკეთოს სახელმწიფომ იმისათვის, რომ საქართველო გახდეს მიმზიდველი ინვესტორებისათვის, განსაკუთრებით, მაღალტექნოლოგიურ და ინოვაციურ სფეროებში? მიზანშეწონილია შედარებითი ანალიზის გაკეთება

განსაკუთრებით მეზობელ სახელმწიფოებთან მიმართებაში. რა უნდა გააკეთოს ქვეყანამ იმისათვის, რომ რეგიონში ინოვაციური განვითარების თვალსაზრისით ლიდერის პოზიცია დაიკავოს. ბუნებრივია, ყველა ამ საკითხს ერთ პუბლიკაციაში სრულფასოვნად ვერ განვიხილავთ, თუმცა შევეცდებით არსებული ვითარების პირველადი ანალიზი მაინც წარმოვადგინოთ, რისთვისაც განვიხილავთ მნიშვნელოვან გამოკვლევას „გლობალური ინოვაციის ინდექსი 2013“, რომელიც 2013 წელს ორგანიზაციებმა Cornell University, INSEAD და World Intellectual Property Organization (WIPO) გამოაქვეყნეს .

„გლობალური ინოვაციის ინდექსი 2013“ – განხილულია მსოფლიოს 142 ქვეყნის ინოვაციური განვითარების მახასიათებლები. ანგარიში 2012 წლის დეტალური კვლევების საფუძველზე შედგა.

„გლობალური ინოვაციის ინდექსი 2013“-ის მიხედვით, ინოვაციური სახელმწიფოების პირველი ათეული ასე გამოიყურება:

1. შვეიცარია
2. შვედეთი
3. გაერთიანებული სამეფო
4. ნიდერლანდები
5. ამერიკის შეერთებული შტატები
6. ფინეთი
7. ჰონკონგი (ჩინეთი)
8. სინგაპური
9. დანია
10. ირლანდია

საქართველო რეიტინგში 142 ქვეყნიდან 73-ე ადგილზე გავიდა, აღსანიშნავია, რომ იგი წინა წელს 71-ე პოზიციაზე იყო.

გლობალური ინოვაციის ინდექსი მრავალ პარამეტრს და ინდიკატორს მოიცავს, რომელიც, თავის მხრივ, სხვადასხვა რეიტინგების წარმოების საშუალებას იძლევა.

რეიტინგში საქართველოს ყველაზე ცუდი შედეგები დაუფიქსირდა შემდეგი მიმართულებით:

მიმდინარე ხარჯები განათლებაზე – 109-ე ადგილი,
ადამინური კაპიტალი და კვლევები – 97-ე ადგილი,

ISO 14001 ეკოლოგიური სერტიფიკატების გავრცელების დონე – 119,

ადგილობრივი კონკურენციის ინტენსივობა – 123,

ცოდნის გავრცელება ქვეყნის მაშტაბით –118,
უნივერსიტეტების და ინდუსტრიის თანამშრომლობა
კვლევების სფეროში – 126-ე ადგილი,
ბაზრის კაპიტალიზაცია – 99-ე ადგილი,
ISO 9001 ხარისხის სერტიფიკატების გავრცელების დონე
– 83-ე ადგილი.

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი მაჩვენებლებისა, საქართველოს კიდევ ბევრ ინდიკატორში აღენიშნება მნიშვნელოვანი ჩავარდნა, რამაც, საბოლოო ჯამში, საქართველოს „გლობალური კონკურენტუნარიანობის რეიტინგშიც“ არასახარბიელო პოზიციაზე მიუჩინა ადგილი.

ზემოთ ხსენებული „გლობალური კონკურენტუნარიანობის რეიტინგი“ მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ ყოველწლიურად მზადდება და იგი, სხვა კვლევებთან ერთად, „გლობალური ინოვაციის ინდექსის“ რეზულტატებსაც უპირატესად ითვალისწინებს.

საქართველოში ინოვაციური მეწარმეობის, მაღალტექნოლოგიური ბიზნესის ჩამოსაყალიბებლად და ზოგადად ეროვნული ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის აუცილებელია ბიზნესგარემოს მნიშვნელოვანი გაჯანსაღება, ადამიანური კაპიტალის განვითარება, რომელიც კომპლექსური ღონისძიებების გატარებას მოითხოვს. ამ მიმართულებებს შორის გამოვყოფთ იმ საკითხებს, რომელიც გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშის მიხედვით, განსაკუთრებით პრობლემატურია საქართველოსთვის.

ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა და მომხმარებელთა უფლებების დაცვა

გლობალური კონკურენტუნარიანობის რეიტინგში ყველაზე დიდი ჩავარდნა საქართველოს ანტიმონოპოლიური პოლიტიკის სფეროში აქვს. ქვეყანა ყველაზე არაეფექტური ანტიმონოპოლიური პოლიტიკის მქონე ქვეყნების რეიტინგში მე-11 პოზიციაზეა. გარდა ამისა, ისეთი მაჩვენებლის მიხედვით, როგორცა ბაზარზე დომინანტების გავლენა, საქართველო 119-ე ადგილზე გავიდა, ხოლო ადგილობრივი კონკურენციის ინტენსივობის მიხედვით 123-ე ადგილზე. ყოველივე ეს მიუთითებს იმას, რომ ქვეყნის ანტიმონოპოლიური სტრატეგია კარდინალურად შესაცვლელია. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, არათუ განვითარებული ევროპული სახელმწიფოები, არამედ უკიდურე-

სად ლიბერტიარიანული ეკონომიკებიც კი ანტიმონოპოლიურ რეგულირებას უდიდეს ყურადღებას უთმობენ. ასე მაგალითად, ლიბერტიარიანული მიდგომებით გამორჩეული სინგაპური ანტიმონოპოლიური პოლიტიკის ეფექტურობის რეიტინგში მსოფლიოში მეოთხე ადგილზე გავიდა.

აუცილებელია, ქვეყანამ შეიმუშაოს და გაატაროს რეალური ანტიმონოპოლიური პოლიტიკა.

ჩვენი აზრით, დროულად უნდა შეიქმნას ანტიმონოპოლიური სამსახური. ჩამოყალიბდეს იგი დამოუკიდებელ, საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად, რომელსაც საშუალება ექნება, მონოპოლიური მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების შემთხვევები გამოავლინოს და ებროძლოს ამ მანიკერებებს უშუალოდ ან სასამართლოს გზით.

მნიშვნელოვანი ღონისძიებებია გასატარებელი მომხმარებელთა უფლებების დაცვის თვალსაზრისით. საფუძვლიანად უნდა ჩამოყალიბდეს ხარისხის ეროვნული სტანდარტების სისტემა და შესაბამისი კონტროლის მექანიზმები.

მიზანშეწონილია ბუნებრივი მონოპოლიის მფლობელებზე ანტიმონოპოლიური კონტროლის დაწესება ისეთ საკითხებში, როგორიცაა მომხმარებელთა ელექტრო-ენერჯით, ბუნებრივი აირით, წყლით მომარაგება, აუცილებელია მიმწოდებლებს და მომხმარებლებს შორის ადეკვატური ხელშეკრულების გაფორმების სავალდებულო ნორმად დაწესება. მიმწოდებელი, რომელიც მომხმარებელს უალტერნატივოდ ემსახურება, მომსახურების ხარისხის სათანადო სტანდარტებზე პასუხისმგებლობას უნდა იღებდეს.

საგანმანათლებლო სისტემა

გლობალური კონკურენტუნარიანობის რეიტინგის მიხედვით საქართველოს ძალიან ცუდი პიზიციები აქვს განათლების სფეროში. ასე მაგალითად, საგანმანათლებლო სისტემის ხარისხის მიხედვით საქართველო რეიტინგში – 105-ე ადგილზეა, მათემატიკური და სამეცნიერო განათლების ხარისხის მიხედვით – 106-ეზე, ხოლო მენეჯმენტის სკოლების ხარისხის მიხედვით – 107-ე ადგილი ვეჭვირავს.

აუცილებელია სასკოლო და უმაღლესი განათლების ხარისხის სავალდებულო სტანდარტების გამკაცრება; სასწავლო დაწესებულებების პასუხისმგებლობის ანგარიშვალდებულების და გამჭვირვალობის ხარისხის მნიშვნელოვანი ამაღლება.

სამწუხაროდ, თვით სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლების დონეზეც კი ფიქსირდება ისეთი პრეცედენტები, როცა პროფესორების, ფაკულტეტის ხელმძღვანელების და პედაგოგების კვალიფიკაციის, პროფესიული შესაბამისობის და გამოცდილების შესახებ ინფორმაცია დახურულია აბიტურიენტებისა და სტუდენტებისათვის. ეს კი მორალურად შეიძლება შეფასდეს როგორც სტუდენტების, ანუ საგანმანათლებლო მომსახურების მომხმარებელთა უფლებების დარღვევა.

გადასახედია ანაზღაურების პოლიტიკა საშუალო განათლების სახელმწიფო დაწესებულებებში. თუ პედაგოგის ანაზღაურება საარსებო მინიმუმის ზღვართან იმოდრავებს, კვალიფიციური კადრები სკოლებში პედაგოგიურ საქმიანობას ხელს არ მოჰკიდებენ.

კორპორაციული მართვის რეგულირება

გლობალური კონკურენტუნარიანობის რეიტინგის მიხედვით საქართველოს სერიოზული ჩავარდნა უფიქსირდება ისეთ სფეროში, როგორცაა კორპორაციული მართვა და მისი რეგულირება. კორპორაციებში დირექტორთა საბჭოების ეფექტურობის რეიტინგში ქვეყნა – 109-ე ადგილზეა, ხოლო უმცირესობაში მყოფი აქციონერების ინტერესების დაცვის მხრივ – 125-ე ადგილზე.

აუცილებელია, რომ სამეთვალყურეო საბჭოებში უმრავლესობას ქმნიდნენ საბჭოს არააღმასრულებელი და დამოუკიდებელი წევრები. ეს საკითხი კანონმდებლობით უნდა დარეგულირდეს. ხშირია ისეთი შემთხვევები, როცა სამეთვალყურეო საბჭოებში დომინანტური მდგომარების მოპოვების გზით კომპანიის უმსხვილესი აქციონერები გაუმართლებლად მაღალ ანაზღაურებას იღებენ, რითაც ხელოვნურად ამცირებენ კომპანიის მოგებას და შესაბამისად წვრილი აქციონერებისათვის გასაცემი დივიდენდის მოცულობას.

საკანონმდებლო წესით უნდა გაიზარდოს დირექტორატის ანგარიშვალდებულება სამეთვალყურეო საბჭოს და მისი არააღმასრულებელი წევრების მიმართ, და თავად სამეთვალყურეო საბჭოს ანგარიშვალდებულება აქციონერთა კრების მიმართ, განსაკუთრებით ინტერესთა კონფლიქტის რეგულირების და ანაზღაურების პოლიტიკის საკითხებში. ყოველივე ეს კი შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების გზით უნდა მოგვარდეს.

ამრიგად, ქვეყნის ინოვაციური განვითარების, კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის მნიშვნელოვანია სამი მთავარი პრობლემის მოგვარება, 1. კონკურენციის სტიმულირება და ეფექტური ანტიმონოპოლიური პოლიტიკის გატარება; 2. განათლების სისტემის რეფორმირება, რათა ადამიანური კაპიტალის და მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მომზადებით შესაძლებელი გახდეს ინოვაციური და მაღალტექნოლოგიური სექტორის ამოქმედება; 3. კორპორაციულ მართვაზე კონტროლის ძირეული გაუმჯობესება, რათა კაპიტალდაბანდების (განსაკუთრებით პორტფელური) პროცესში ინვესტორთა ინტერესები მაქსიმალურად იყოს დაცული.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. The Global Competitiveness Report 2013-2014: Full Data Edition published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Benchmarking Network. World Economic Forum. Geneva
2. The Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation. Cornell University, INSEAD, and WIPO (2013), Geneva, Ithaca, and Fontainebleau.
3. www.worldfinance.com
4. www.Marketwatch.com
5. Global Economics Robert J. Carbaugh 2011

Mikheil Dundua

GLOBAL INVESTMENT PROSPECTS OF HIGH-TECH SECTOR AND THE PROBLEMS OF COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMY

Annotation

In 2013 the shares of high-tech companies were one of the major moving forces of world fund market. During the last year the global market of shares was increased by 18%, the index of broad market S&P 500 – by 27% and the index NASDAQ of high-tech sector was the fastest and demonstrated 32% growth.

In case of keeping the existing speed of world economic growth presumably continues the promoted growth.

As for Georgia, it is important to determine what is the level of innovation development and current compatibility of the country; what factors prevent the development of highly technological business in Georgia, what

should the Government do for Georgia to become the attractive for the investors especially in the fields of high technology and innovations?

It is important to solve three main problems for developing the country innovatively and heightening the compatibility. 1. Competition stimulation and effective anti-monopoly policy; 2. Making reforms in the educational system for making possible to activate the innovative and highly technological sector with training the human capital and highly qualified specialists; 3. Basic improvement of corporate management so that the investors' interests are protected maximally during the process of capital investment (especially, portfolio way).

*ბადრი გეგბაია
გელა მამულაძე*

**მინეჯმენტის პრობლემები მომსახურების სფეროში და
მათი სრულყოფის გზები**

ბოლო წლებში მომსახურების მენეჯმენტის ცოდნაზე მოთხოვნა გაიზარდა. საბაზრო ურთიერთობებზე ქვეყნის ეკონომიკის გადასვლისას კონკურენტული, დინამიური მომსახურების ბაზრის ჩამოყალიბება დროის გამოწვევაა და ობიექტურ აუცილებლობას წარმოადგენს. მნიშვნელოვნად გაიზარდა დასაქმება მომსახურების სექტორში და მომსახურების სექტორის წილი მრავალი ქვეყნის მშპ-ში. მომსახურებებისა და სერვის-მენეჯმენტის ცოდნაზე მოთხოვნა ასევე გაიზარდა მომსახურების მრავალ სფეროში სახელმწიფო რეგულირების გაუქმების გამო. ამ დარგების უმეტესობას უხდებოდა ისეთი სიტუაციების დაძლევა, რომლებშიც შეთავაზება აღემატება მოთხოვნილებას და ამას თან ახლდა მკაცრი კონკურენტული წნეხი.

ცხადია, რომ ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურაში ეფექტიანი და კონკურენტუნარიანი მომსახურების სექტორის არსებობა და მისი დინამიური განვითარება წარმოადგენს მძლავრ იმპულსს მისი განვითარებისათვის და პოსტინდუსტრიული ტიპის თანამედროვე სამეურნეო სისტემების ძირითად ნიშანს და, პირიქით, მისი არარსებობა ან დადებითი დინამიკის არარსებობა იწვევს ქვეყნების საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების უძრობას, რაც დასტურდება არა მხოლოდ ლოგიკითა და ეკონომიკური შედარებებით, არამედ ავტო-

რიტეტული საერთაშორისო ეკონომიკური ორგანიზაციების მიერ შესრულებული გაანგარიშებებით.

მომსახურების სფეროს საწარმოთა მყარი საბაზრო პოზიციების უზრუნველყოფა ბიზნესგარემოს არასტაბილურობის პირობებში, მ.შ. სერვისის არასტაბილურობისას, საზოგადოებაში ინსტიტუციური გარდაქმნების დაუსრულებლობისა და გლობალიზაციის რეალური საფრთხეების გამო გულისხმობს სერვის-მენეჯმენტის მკაფიოდ ფუნქციონირებადი სისტემის არსებობას მის შიდაორგანიზაციულ და გარეშე (სტრატეგიულ) ფუნქციებში.

მომსახურების მენეჯმენტის ახალი პარადიგმების, კონცეფციების, მეთოდოებისა და ხერხების გააზრება, როგორც ორგანიზაციათა მენეჯმენტის თეორიის საგნობრივი სფეროს ერთგვარი განახლება, რომელიც უზრუნველყოფს ნებისმიერი მეცნიერების ერთიანი ამოცანის გადაწყვეტას – ახსნას, მოვლენათა პროგნოზირებას და საგნობრივი სფეროს სრულყოფას – სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ხდება მომსახურების სფეროს ორგანიზაციათა გადარჩენისა და წარმატებული განვითარებისათვის.

თანამედროვე საზოგადოების უმნიშვნელოვანეს თავისებურებათა შორის სამამულო და უცხოელი სპეციალისტები ასახელებენ განვითარების პოსტინდუსტრიულ ეტაპს მისთვის დამახასიათებელი მთელი რიგი მახასიათებლებით, რომლებიც ჩამოყალიბებულია ისეთი ცნობილი მეკლავრების მიერ, როგორიცაა დ. ბელი და კ. ჰელბრეიტი. საზოგადოებრივი განვითარების სხვადასხვა ეტაპისათვის დამახასიათებელია სპეციფიკური პრიორიტეტები. თუ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში წარმოებისა და მოხმარების პროცესებში პრიორიტეტული იყო მატერიალური პროდუქტები, პოსტინდუსტრიულში პრიორიტეტმა გადაინაცვლა წარმოებული და მოხმარებული მომსახურების მხარეს.

როგორც აღინიშნა, მომსახურების სფეროს განვითარება განპირობებულია მომსახურების წარმოებაში შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებით და მასთან დაკავშირებული ეკონომიკური სისტემის რგოლების სპეციალიზაციით, წარმოების მატერიალური და არამატერიალური ელემენტების ინტეგრაციის გაძლიერებით, სამეცნიერო ცოდნის, დაგროვების არამატერიალური ფორმების და, რაც განსაკუთრებით დამახასიათებელია, ადამიანური ფაქტორის შესამჩნევი პრიორიტეტით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მომსახურების განვითარების

მოთხოვნილება სცილდება წმინდა ეკონომიკურ ფარგლებს – ფართოვდება მომსახურებების სპექტრი, რომლებიც მიმართულია თვით ადამიანის სრულყოფაზე, მისი ფიზიკური და ინტელექტუალური პოტენციალის ზრდაზე, მრავალმხრივი სულიერი და სოციალური მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზე.

მითითებულ ფაქტორებთან ერთად მომსახურების სფეროს განვითარების ინტენსივობაზე არსებით გავლენას ახდენს სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი, რომლის ფარგლებშიც იქმნება ინფორმაციული ტექნოლოგიებისა და კომპიუტერიზაციის საფუძველზე განვითარებული ახალი მომსახურების ფართო სპექტრი. ამასთან, ინფორმაციული ზემოქმედების მნიშვნელოვნად მზარდი შესაძლებლობები არსებითად აფართოებს მომსახურების მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის ურთიერთობათა განვითარების საზღვრებსა და შესაძლებლობებს, ხელს უწყობს მომსახურების გლობალური ბაზრის ფორმირებას. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ მომსახურების სფერო ამჟამად მოიცავს მთელ რიგ მეცნიერებატევად დარგებს, რომლებიც მრეწველობის მეცნიერებატევად დარგებთან ერთად ქმნიან პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის განვითარების საფუძველებს.

მეცნიერებასა და განათლებაზე მკვეთრად გაზრდილმა დანახარჯებმა განაპირობა მომსახურების სფეროსა და ცოდნის წარმოებასა და მოხმარებაზე დაფუძნებული დარგების ადგილისა და როლის ცვლილება სახალხო მეურნეობის სტრუქტურაში. ახალ სამეურნეო სისტემაში მთავარი რესურსი გახდა ინტელექტუალური კაპიტალი. განვითარების პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე მყოფი ქვეყნების ეკონომიკური რეალობა მოწმობს იმას, რომ ყველაზე ეფექტურია ინვესტიციები მუშახელის პოტენციალში. ეს კი, თავის მხრივ, განუყოფელია პირადი მოხმარებისაგან. რადიკალურად გაიზარდა დანახარჯები განათლებაზე, ჯანდაცვასა და სოციალური სფეროს სხვა მდგენელებზე.

მომსახურების მოცულობის გადიდებისა და მისი მრავალფეროვნების საერთო ტენდენციის ფარგლებში აღინიშნება მკვეთრად გამოხატული დარგობრივი განსხვავებები. ზრდის ტემპების მიხედვით ლიდერად მიიჩნევა, პირველ რიგში, საქმიანი მომსახურება, რომელსაც მიაკუთვნებენ მარკეტინგულ და სარეკლამო მომსახურებას, ლიზინგურ ოპერაციებს, ინფრასტრუქტურის მომსახურების ფართო სპექტრს, საკ-

რედიტო-საფინანსო და სადაზღვევო მომსახურებას, მმართველობით კონსალტინგს და ა.შ.

ინტენსიურად განვითარებად დარგად მიიჩნევა კომპიუტერული მომსახურება, რომელიც ასახავს პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის საბაზო მახასიათებლებს და მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას მსოფლიო სამეურნეო სისტემაში. ზემოთ დასახელებულ მომსახურებებთან ერთად შეინიშნება რეკრუტინგული მომსახურებისა და საწარმოებისა და ორგანიზაციების სოციალური ინფრასტრუქტურის მომსახურების განვითარება.

სოციალურ-კულტურული პროფილის მომსახურებებს შორის ლიდერობს ისეთი მომსახურებები, რომელთა განვითარებაც უშუალოდ დაკავშირებული სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესთან და მის თანამდევ ინოვაციურობასთან, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებასთან, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის დახმარების სახელმწიფო პროგრამების გაფართოებასთან და ა.შ. აქ კი, უპირველეს ყოვლისა, გამოყოფენ ჯანდაცვის, განათლების და სოციალური პროფილის მთელ რიგ სხვა მომსახურებებს. მომსახურებათა სტრუქტურასა და დინამიკაში შეინიშნება მეცნიერებატევადი სახეებისაკენ და ცხოვრების საჭირო ხარისხის უზრუნველყოფი სოციალური მომსახურებებისაკენ შემოტრიალების ტენდენცია.

„პოსტინდუსტრიალიზმის“ მახასიათებლები აისახება პოსტინდუსტრიული ბიზნესის თავისებურებებში. პრაქტიკულად, ნებისმიერი პროდუქტის შექმნას თან სდევს მისი შესაბამისი მომსახურებების კომპლექტის შექმნა, რომელსაც მიაკუთვნებენ სერვისულ მომსახურებას და, პირიქით, ამა თუ იმ მომსახურების შექმნას თან სდევს მისი შესაბამისი პროდუქტების შექმნა. მოცემული გარემოება დაკავშირებულია ე.წ. „პოსტინდუსტრიული“ ეკონომიკიდან „სერვისულ“ ეკონომიკაზე გადასვლასთან (ცხრ. 1)

ცხრილი 1

„სერვისული“ და „ინდუსტრიული“ ეკონომიკების განმასხვავებელი თავისებურებები

ინდუსტრიული ეკონომიკა	სერვისული ეკონომიკა
	1. მიზანი
პროდუქციის გამოშვების მაქ-	სარგებლიანობის ეფექტის ამაღლე-

სიმიზაცია	ბისაკენ სწრაფვა (აქ განსაკუთრებით იკვეთება მარკეტინგის, როგორც საწარმოს წარმატების განმსაზღვრელი ფაქტორის მნიშვნელობა
2. სარგებლიანობის ცნება	
გაიგივებულია მატერიალურ პროდუქციასთან	გაიგივებულია მატერიალური პროდუქტისა და შესაბამისი მომსახურებების გამაერთიანებელი სისტემების გამოყენების ხასიათსა და სრულყოფის ხარისხთან
3. ხარისხი	
სინონიმი ცნებისა „საქმის კარგად კეთება“	ინტერაქტიური (დიალოგური ან კომუნიკაციური) კავშირების დამყარება მომხმარებელთან მისი დაკმაყოფილების მაქსიმალური ხარისხის მისაღწევად
4. ძირითადი ტექნოლოგიები	
დაკავშირებულია ნედლეულის მზა პროდუქციად გარდაქმნასთან	დაკავშირებულია მატერიალურ-სერვისული სისტემების ფუნქციონირებასთან
5. მენეჯმენტის სტილი	
ატარებს „მექანიკურ“, ხშირად „გასამხედროებულ“ ხასიათს გადაჭარბებული მოწესრიგებულობის და ორგანიზაციის იერარქიულობის გამო	გამოირჩევა მოქნილობით, მაღალი ოპერატიულობით. მენეჯმენტის საკვანძო ელემენტების – გადაწყვეტილებების მიღების სისწრაფე, მოქნილობა, ქსელური ორგანიზაცია, დიაობა და მანევრირების თავისუფლება.

მომსახურებასა და მატერიალურ წარმოებას შორის მჭიდრო ურთიერთკავშირის ჩამოყალიბების წანამდღერებს შეიძლება განსხვავებული ხასიათი ჰქონდეს. ჩვენი აზრით, სერვისული მომსახურების გარეშე პროდუქცია არაკონკურენტუნარიანი ხდება და მყიდველი უარს ამბობს მასზე. სერვისული მომსახურების განვითარების, ეკონომიკაში მისი როლის ამაღლების ხელშემწყობ ტენდენციებს შეიძლება მივაკუთვნოთ:

➤ წარმოებული პროდუქციის გართულება და მასთან დაკავშირებული გაყიდვამდელი და გაყიდვის შემდგომი მომსახურების სისტემის ჩამოყალიბება შესაბამისი ტექნიკური, ტექნოლოგიური და საკადრო ბაზით;

➤ წარმოებული მატერიალურ-ნივთიერი ფასეულობების სათანადო მდგომარეობაში შენარჩუნების აუცილებლობა ახალი პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო რესურსების შემცირების პირობებში;

➤ საწარმოებისა და ორგანიზაციების სერვისული ქვედანაყოფების საქმიანობის შედეგების გავლენის გაძლიერება მათი მარკეტინგული პოლიტიკის რეალიზაციაზე.

წარმოებრივ და სერვისულ ფორმებს შორის კავშირების დახასიათებისას საჭიროა აღინიშნოს, რომ შეიძლება მათი დიფერენცირება დროის ხანგრძლივობისა და სიმჭიდროვის მიხედვით. მომსახურების მსოფლიო ბაზრის ინტენსიურ განვითარებასთან დაკავშირებით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ ბაზრებზე მოქმედი სერვისული ორგანიზაციების კონკურენცია.

მომსახურების სფეროში მზარდი საერთაშორისო კონკურენცია განპირობებულია ისეთი გარემოებებით, როგორიცაა:

- მომსახურებებზე მოთხოვნილებების გლობალიზაცია;
- მომსახურებისა და მისი მიწოდების შესახებ ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობების გაფართოება;
- მწარმოებლების მიერ მიწოდებული მომსახურების ღირებულებისა და ხარისხის მნიშვნელოვანი განსხვავება სხვადასხვა ქვეყნებში.

ამა თუ იმ ფაქტორის გავლენა მომსახურების ბაზარზე კონკურენციის დონეზე დამოკიდებულია კონკრეტულ დარგზე. მაგალითად, მოთხოვნა ტურისტული მომსახურების ბაზარზე მეტწილად დამოკიდებულია კლიმატსა და გეოგრაფიაზე. საკუთარი რესურსების გამოყენებით გაწეული მომსახურება ასევე, მეტად მგრძობიარეა შიგა ფაქტორულ პირობებზე.

მომსახურებაზე მოთხოვნილების გაფართოების ტენდენცია მოსახლეობის მხრიდან განისაზღვრება, უპირველეს ყოვლისა, ისეთი მიზეზებით, როგორიცაა მატერიალური კეთილდღეობის ზრდა, ცხოვრების დონის ამაღლებისაკენ სწრაფვა, თავისუფალი დროის გადიდება, სოციალურ-ეკონომიკური და დემოგრაფიული ცვლილებები, რომლებიც განაპირობებენ მომსახურებაზე მოთხოვნილებების ზრდას. მომსახურების სფეროს განვითარება განმსაზღვრელ გავლენას ახდენს განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკაზე. მაგალითად, აშშ-ში ეს ზემოქმედება განიხილება შრომითი დასაქმების (ცხრ. 2), მთლიანი შიდა პროდუქტის ჭრილში (ცხრ. 3), ახლადშექმნილი ორგანიზაციე-

ბის რიცხვით, საერთაშორისო ვაჭრობითა და წარმოების ხელშეწყობით.

ცხრილი 2

დასაქმების მაჩვენებლები მომსახურების სფეროში (კაცი)

დარგი	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
სასტუმროები და რესტორნები	11437	11993	11554	11184	13540	16106	24003	24197
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა,	58461	54418	49598	50560	51395	50388	51347	56793
კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება	14581	12716	14565	13879	15822	17169	22486	25419
ვაჭრობა	59316	51153	51148	55278	67198	68221	107839	105641
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომსახურების მომსახურების გაწევა	25064	25421	25213	25401	29722	30859	52017	47174
განათლება	31110	12986	13834	13517	13211	14650	16359	17855
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	50200	50644	49506	51081	53598	56583	48099	51067
სულ	250169	219331	215418	220900	244486	253976	322110	328146

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მომსახურების სფეროში დასაქმებულთა რიცხვი საქართველოში 2012 წლისათვის 2005 წელთან შედარებით გაიზარდა 1,3-ჯერ.

ცხრილი 3

**მთლიანი შიდა პროდუქტი მომსახურების დარგების მიხედვით
(მიმდინარე ფასებში, მლნ ლარი)**

დარგი	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
სასტუმროები და რესტორნები	330.3	317.4	352.9	395.7	346.4	411.7	466.3	557.3
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა,	974.6	1102.8	1231.2	1162.5	1138.0	1415.1	1573.4	1698.8
კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურება	373.3	450.1	627.5	748.4	604.6	825.5	1021.7	1111.6
ვაჭრობა	1388.8	1878.6	2167.2	2680.9	2344.1	3024.9	3552.7	3736.2
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების გაწევა	305.3	456.0	583.6	663.3	628.0	887.8	1138.7	1226.2
განათლება	385.2	511.2	549.2	671.2	757.5	874.0	1050.0	1109.0
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	404.0	597.5	688.6	835.2	1021.4	1202.0	1275.5	1349.3
სულ	4629.9	5805.3	6734.4	7807.7	7448.3	9302.9	10716.9	11465.3

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მომსახურების სფეროში მთლიანი შიდა პროდუქტი დარგების მიხედვით საქართველოში 2012 წლისათვის 2005 წელთან შედარებით გაიზარდა 2,5-ჯერ. ცხრილის მონაცემები მოწმობს იმას, რომ საქართველოს ეკონომიკაში მომსახურების სექტორი სულ უფრო მეტად განმსაზღვრელი ხდება. იზრდება მომსახურების სფეროს მნიშვნელობა ეკონომიკისათვის. ამას ადასტურებს წარმოებული მომსახურების მოცულობის გადიდება. სერვისული მომსახურების განვითარება უშუალოდ კი განმსაზღვრელ გავლენას ახდენს მოსახლეობის ცხოვრების ხარისხზე, მისი თავისუფალი დროის ეკონომიაზე.

მომსახურების სფეროს განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორი უნდა გახდეს მცირე ბიზნესის განვითარებისა და განმტკიცებისადმი სახელმწიფოს აქტიური ხელშეწყობა, რადგან სწორედ მცირე ბიზნესს უკავია განმსაზღვრელი პოზიციები მომსახურების სფეროში. მცირე მეწარმეობის მნიშვნელობა სულ უფრო გაიზრდება მატერიალური წარმოების რესტრუქტურინაციისა და მასში დასაქმებული შრომითი რესურსების რაოდენობის ზრდის პარალელურად.

სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროში გატარებული სტრუქტურული გარდაქმნების ძირითადი კრიტერიუმია მოსახლეობის ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესება, რაც სათანადო ასახვას პოუვებს მომსახურების სფეროში პრიორიტეტებისა და საქმიანობის შინაარსის განსაზღვრაში. მოცემული კრიტერიუმი, ჩვენი აზრით, პრიორიტეტული უნდა იყოს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების მიმართულებების განსაზღვრის დროსაც.

ეკონომიკის გლობალიზაციისა და კონკურენციის ზრდასთან დაკავშირებით კომპანიები იძულებული არიან, მუდმივ ინოვაციურ მზობაში დარჩნენ და იბრძოლონ ახალი იდეებისა და პროდუქტების შესაქმნელად. საგრძნობი ინოვაციური შედეგი უმთავრესად მიიღწევა ინოვაციათა მენეჯმენტსა და პროდუქტის დაპროექტებასა და განვითარებას შორის ეფექტიანი ურთიერთდამოკიდებულებების გზით, თუმცა მომსახურებათა ესა თუ ის მახასიათებელი არ იძლევა შესაძლებლობას, ინოვაციათა ტრადიციული ფორმები პირდაპირ იქნეს გამოყენებული სერვისული ფირმებისათვის.

ჩვენს ქვეყანაში მომსახურების სფეროს განვითარების მდგომარეობისა და პერსპექტივების შეფასებისას ხაზი უნდა გაეუსვათ მათ კავშირს საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მდგომარეობასა და პერსპექტივებთან.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბარათაშვილი ე., თაკალანძე ლ., მენეჯმენტი და ადმინისტრირება. თბ., 2011.
2. ბარათაშვილი ე., ქოქიაური ლ. მენეჯმენტის პრინციპები, სახელმძღვანელო, თბ., 2010.
3. გურაბანიძე ვ., შანიძე გ. გლობალური ბიზნესის მენეჯმენტი. ქუთაისი, 2013.
4. ქათამაძე გ., ქათამაძე დ. მომსახურების მარკეტინგი. თბ., 2013.

5. Manula of Statistics of Internatinal Trade in Services. // Union Nations, European Commission, OECD, International Monetary Fond, WTO // Geneva, Luxemburg, New York, Paris, Washington. 2000, c. 7.

6. www.geostat.ge

*Badri Gechbaia
Gela Mamuladze*

MANAGEMENT PROBLEMS IN THE SERVICE SECTOR AND THE WAYS OF THEIR IMPROVEMENT

Annotation

Problems in the service management and tendencies are studied and researched in the article. It is noted that country's transitions to market economy formation of service sector is a time challenge and represent an objective necessity. It is studied and established that the development of service sector is conditioned by labour public distribution in service production and related economic system circle specializations, strengthening production material and non-material elements integration, scientific knowledge, accumulation of non-material forms and what is especially characterized with human factors noticeable priority. At the modern stage demand for the development of the services is beyond pure economic scope - expanding the range of services, which is directed on the human perfection, increase of his/her physical and intellectual potential, satisfaction of multilateral spiritual and social requirements.

*Дали Чახვაიшвили
Натела Какауридзе*

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ АСПЕКТЫ ЖИЗНЕННО НЕОБХОДИМЫХ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

Уровень жизни населения сложная система. В последний период было сформулировано множество подходов к оценке уровня жизни населения, была заложена основа совершенно новой методологии анализа, но в мировой экономической литературе пока еще не разработан такой интегральный индикатор, который в совершенстве представит полную картину этой категории.

Для характеристики уровня жизни, для его экономико-статистического анализа используют не один, а целую систему социально-экономических показателей. В настоящее время для всех

стран рекомендована разработанная ООН система показателей оценки уровня жизни населения.

Величина получаемого денежного дохода в определенном смысле характеризует качество и стоимость индивидуального человеческого материала, статусное место человека в обществе, государстве и в мире. Для дифференциации доходов населения особое значение приобретает децильный коэффициент. Децильный коэффициент показывает разницу в величине среднедушевых доходов 10% самых богатых и 10% самых бедных людей в населении страны. Самое низкое значение этого коэффициента в Дании, Финляндии и Швеции - от 3 до 4, в Германии, Австрии и Франции – от 5 до 7, в Японии – 6, в США по разным источникам информации – от 12 до 15, в России от 15 до 16,5 в Бразилии – 39. Оптимальные значения этого коэффициента по мнению многих экономистов – 5-7.

Распределение доходов неравноправное в любой стране. В этом смысле не исключение и Грузия. В случае высокой дифференциации средние показатели, определяющие уровень жизни, такие как средняя зарплата, средние расходы, средний уровень доходов и другие скрывают разницу между различными слоями населения и не представляют реальную картину, что очень значительно для проведения социальных мероприятий в стране. Для решения этого вопроса статистика разработала сильнейший научный метод измерения дифференциации уровня жизни. Значительным инструментом анализа является разделение населения по среднедушевому уровню денежных доходов, который дает возможность сравнить друг с другом отделенные группы населения по денежным доходам.

Согласно отчету ООН 2012 года, которая изучает величину зарплаты занятого населения в мире, Грузия занимает лишь 59-ое место. Грузия по величине средней зарплаты (ежемесячно по 603 доллара США и по 20 долларов в день) отстает от Украины (686/23, Китая (656/22) и Мексики (609/20, зато немного опережает богатый нефтью и газом Азербайджан (596/20), Египет (548/18) и Таиланд (489/16), Армения (471/16), Молдавия (438/15) и такая экономически растущая страна, как Индия (295/10).

По заключению экспертов в настоящее время прожиточный минимум взрослого человека в Грузии ежемесячно составляет 150 лари, но для семьи из 4-х душ необходимо 270 лар. Реально такой семье для обеспечения погашения налогов и приобретения необходимых товаров личного пользования понадобится не менее 350 лар.

При рассмотрении фонда потребления как обобщающего показателя уровня жизни нужно учитывать, что в него входит материальное потребление в научных учреждениях, в сфере управления и в обороне, которое лишь косвенным образом влияет на благосостояние народа. Остальная часть фонда потребления представляет собой фонд потребления населения -показатель объема материальных благ в той или иной форме потребленных населением за год. Ясно, что он еще ближе стоит к понятию «уровень жизни,» чем фонд потребления.

Большую часть доходов население получает в денежной форме. Денежные доходы включают оплату труда в денежной форме и денежные выплаты из общественных фондов потребления в виде пенсий, пособий и стипендий. Важнейшим показателем доходов населения, как, впрочем, и обобщающим показателем уровня жизни, являются реальные доходы, выражающие действительное материальное наполнение номинальных доходов населения.

Особое значение приобретают доходы, которые с определённой степенью допустимости можно отнести к карманным денежным средствам, значительная часть которых расходуется получателями сразу же после их поступления. Имеющиеся у людей ценности в виде жилой, производственной, коммерческой, земельной и др. недвижимости, движимые и нематериальные активы, банковские вклады, ценные бумаги и страховки, как атрибуты преимущественно богатых и очень богатых личностей, к карманным денежным средствам не желательно отнести.

Карманными доходами (деньгами) человека и семьи условно считаются соответствующие помесячные суммы реальных денег, оказавшиеся в распоряжении рассматриваемых одиноких и семейных людей в качестве оплаты затраченного ими труда работодателями, результатов их собственной предпринимательской деятельности, а также всякого рода пенсий, пособий и субсидий. Эффективное управление именно этими доходами и особенно их месячными расходами на существование является актуальной и важнейшей тактической задачей получающих их людей и семей.

Ежемесячно поступающие конкретному человеку или конкретной семье доходы используются (осваиваются) в двух направлениях, называемых нами расходами на проживание (существование, потребление либо в просторечии – на жизнь) и на откладывание, накопление (сбережение), если такая возможность есть. Основными элементами расходов на существование являются затраты на пропитание, личные вещи и предметы быта; жилищно-

коммунальные расходы, затраты на транспорт, связь и интернет, расходы на проведение отпускных дней, затраты на образование, здравоохранение, спорт и культуру и прочие, включая и вредные привычки. Отдельная статья расходов – дети, иждивенцы, помощь родителям и родственникам, если таковые есть.

Получению дополнительных доходов и особенно снижению расходов на существование безусловно способствует работа на приусадебном и садово-огородном (дачном) участках, если таковые имеются.

Напишем элементарные соотношения, показывающие взаимосвязь месячных значений дохода (ДФ), расходов (РФ) и накоплений (НФ) отдельного человека и семьи:

$$ДФ = РФ + НФ$$

Отсюда

$$НФ = ДФ - РФ$$

Более корректно соотношение (1) можно записать в следующих видах:

$$ДФ = (РФ - ЭФ) + НФ$$

Или (3)

$$ДФ = (РФ + ПФ) + РФ$$

где ЭФ и ПФ – соответственно экономия или перерасход средств РФ в каждом конкретном случае.

Раскрытие скобок в соотношениях (3) позволяют записать их в форме:

$$ДФ + ЭФ = РФ + НФ$$

или (4)

$$НФ = (ДФ + ЭФ) - РФ$$

либо

$$ДФ - ПФ + РФ + НФ$$

или (5)

$$НФ = (ДФ - ПФ) - РФ$$

Как следует из соотношений (4) и (5), экономия на РФ-ЭФ равносильна получению дополнительного дохода, равного этой экономии и соответствующему увеличению величины НФ; перерасход затрат РФ, в свою очередь, равноценен снижению части доходов, направляемых на накопление.

Для семей, вместо показателя ДФ, как указывалось выше, используется показатель месячных среднедушевых доходов ДФс, который определяют следующим образом:

$$ДФс = (\Sigma Др + \Sigma Пп + \Sigma Дп) + \Sigma (Л + С + Рв) / Чч$$

где Др – доход n-го работающего человека, лар/мес.;

Пп – пенсия п -го пенсионера или инвалида, лар/мес.;

Дп – пособие на п-го ребёнка, лар/мес.

Л, С и Рв – соответственно льготы, субсидии и разовые выплаты, предоставляемые тем или иным семьям государством, с мест работы отдельных членов семейства, благотворительными фондами, родственниками и т.д.;

Чч – общее число членов семьи, чел.

Аналогичным образом устанавливают величину среднедушевого прожиточного минимума в семье.

Нетрудно увидеть, что соотношение (1) содержит два основных параметра (ДФ и РФ) и один дополнительный параметр (НФ) управления социально-экономическим и финансовым положением человека в обществе и в семье. Наиболее управляемым из указанных основных параметров управления является показатель РФ, так как его величина полностью зависит от управляющего этими расходами субъекта будь то одинокий человек или семья. Сумма поступающих человеку доходов ДФ не всегда зависит от его образованности и квалификации, желания, способностей и возможностей. Здесь главную роль играет окружающая среда, место работы, вид освоенного бизнеса, рыночная конъюнктура, уровень безработицы и многое другое. Поэтому управлять величиной ДФ намного труднее, чем затратами РФ. Переломить эту ситуацию коренным образом практически невозможно, но стараться что-то делать в этом направлении, искать себе достойное место работы с приемлемой оплатой труда, обязательно нужно.

Управление параметрами ДФ, РФ и НФ становится осуществимым только в том случае, если налажен соответствующий управленческий учет и контроль их величины (месячной – для ДФ и НФ и ежедневной с последующим суммированием нарастающим итогом – для РФ). Очень важно следить за тем, чтобы экономия ЭФ на расходах РФ не достигалась за счёт нанесения ощутимого ущерба здоровью, образованию и культуре человека или семьи. Всё, что делается при управлении величиной этого показателя должно быть в разумных пределах.

Денежный эквивалент прожиточного минимума систематически корректируется государством с учетом достигнутого уровня улучшения экономического состояния страны и фактического индекса инфляции денежных средств. Сегодня темпы роста показателя Пм, к сожалению, отстают от темпов роста расходов людей, что требует незамедлительного исправления.

**Основные показатели прожиточного минимума в Грузии
в 2012-2013 годах по месяцам (лар/месяц)**

2012 год	январь	февраль	март	апрель	май	июнь	июль	август	сентябрь	октябрь	ноябрь	декабрь
Прожиточный минимум мужчины трудоспособного возраста.	157,2	156,2	155,3	154,1	150,1	149,0	146,5	145,5	149,0	150,6	150,5	149,1
Прожиточный минимум среднего потребителя	139,3	138,3	137,5	136,5	133,0	132,0	129,7	128,9	132,0	133,4	133,3	132,1
Прожиточный минимум средней семьи	263,7	262,0	260,5	258,5	251,8	249,9	245,7	244,1	250,0	252,6	252,5	250,1
Тип семьи												
Из 1 души	139,3	138,3	137,5	136,5	133,0	132,0	129,7	128,9	132,0	133,4	133,3	132,1
Из 2-х душ	222,8	221,3	220,1	218,4	212,8	211,1	207,6	206,2	211,2	213,4	213,3	211,3
Из 3-х душ	250,7	249,0	247,6	245,7	239,4	237,5	233,5	232,0	237,6	240,1	240,0	237,7
Из 4-х душ	278,5	276,6	275,1	273,0	266,0	263,9	259,5	257,8	264,0	266,8	266,6	264,1
Из 5-ти душ	313,3	311,2	309,5	307,1	299,2	296,9	291,9	290,0	297,0	300,1	300,0	297,1
Из 6-ти душ и более	370,4	367,9	365,8	363,1	353,7	351,0	345,1	342,9	351,1	354,8	354,6	351,3
2013 год												
Прожиточный минимум мужчины трудоспособного возраста.	150,7	149,2										

Прожиточный минимум среднего потребителя	133,5	132,2									
Прожиточный минимум средней семьи	252,7	250,4									
Тип семьи											
Из 1 души	133,5	132,2									
Из 2-х душ	213,5	211,5									
Из 3-х душ	240,2	237,9									
Из 4-х душ	266,9	264,4									
Из 5-ти душ	300,3	297,4									
Из 6-ти душ и более	355,0	351,6									

Примечание: лар – это денежная единица в Грузии, 1 доллар равен 1,65 лар.

Размер ежемесячно получаемого дохода бесспорно характеризует социально-экономическое и финансовое положение человека в государстве и обществе. Мизерный доход обрекает индивидуума на нищету и вырождение; сверхвысокий доход незаслуженно открывает богачу путь во власть, позволяет ему существовать в условиях вседозволенности, что не отвечает веками сложившимся нормам этики, нравственности и морали. В цивилизованном обществе каждый пятый человек не может и не должен жить в нищете.

В любой стране мира с существенной дифференциацией величины денежных доходов децильных и других групп трудоспособного и прочего населения затрагиваемый вопрос требует самого серьезного внимания, всестороннего изучения, систематического мониторинга и соответствующего реагирования государства в виде установления приемлемого предела такой дифференциации при неусыпном контроле общества и всего народа за тем, чтобы этот предел не был превышен.

Проблема чрезвычайной дифференциации доходов и расходов населения в нашей стране требует неотложного внимания и обязательного решения всеми возможными способами.

Использованная литература

1. Именкова С.Д., Экономика и статистика фирм. М.:Финансы и статистика, 2000
2. Курс социально-экономической статистики: Учебник для ВУЗов, под ред. М.Г.Назарова. М.: Финстатинформ, 2004
3. www.statistics.ge
4. www.ukrstat.gov.ua
5. www.gks.ru

Dali Chakhvashvili

Natela Kakauridze

ECONOMIC ASPECTS OF ESSENTIAL INCOMES OF POPULATION Annotation

The paper noted that the amount of money income received in a sense characterizes the quality and value of the individual human material, a status the individual's place in society, the state and the world. For income differentiation is especially important to the decile coefficient. The decile ratio shows the difference in the magnitude of income per capita of the richest 10% and poorest 10% of people in the population of the country.

The results showed that in the case of high differentiation averages determining the level of life, such as the average wage, the average cost, the average level of income and other hidden differences between different segments of the population and do not represent the real picture, which is very significant for social activities in the country. To address this issue statistics to develop a strong scientific method of measuring the differentiation of living. A major tool of analysis is the division of the population on average per capita cash income level, which allows you to compare each other some groups by cash income.

In any country with a significant differentiation of the value of cash income decile and the other working groups and other populations affected by the issue requires serious attention, a comprehensive study, systematic monitoring and appropriate response of the state in the form of establishing an acceptable limit for such differentiation under the vigilant control of society and the nation for that that this limit is not exceeded. Emergency problem of differentiation of income and expenditure in our country requires urgent attention and binding decision in all possible ways.

თენგიზ ქავთარაძე

**აბრარული რეფორმა და მიცხვარეობის განვითარების
პრობლემები საქართველოში**

აგროსამრეწველო კომპლექსს საქართველოს ეროვნულ მეურნეობაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს. ახლო წარსულში აქ იწარმოებოდა მთლიანი საზოგადოებრივი პროდუქციის 23%. თავმოყრილი იყო ძირითადი ფონდების 24%. იწარმოებოდა მოსახლეობის სამომხმარებლო საქონლის 32% [1].

საქართველოში დაწყებულმა აგრარულმა რეფორმამ დააჩქარა სოფლად საკუთრებისა და მეურნეობრიობის სხვადასხვა ფორმების ჩამოყალიბება, გადამამუშავებელი საწარმოების განსახელმწიფოებრიობის პროცესი, მოსახლეობისათვის დამატებით საკარმიდამო, საბაღე და საბოსტნე ნაკვეთების გამოყოფა. ინტენსიური სავარგულების მთლიანი ფართობიდან 613500 ჰა, ანუ 58% პრივატიზებულია. შეიძლება ითქვას, რომ მიწის რეფორმა რაოდენობრივი თვალსაზრისით საკმაოდ სწრაფად წარიმართა, თუმცა ეკონომიკური თვალსაზრისით შედეგები არადაამაკმაყოფილებელია.

მიწის რეფორმისა და პრივატიზაციის შედეგად საქართველოში მოხდა მიწის დანაწევრება. დაირღვა საყოველთაოდ მიღებული ნაკვეთის დაუნაწევრობის, განუყოფლობის პრინციპი; 1,25 ჰა საკარმიდამო ნაკვეთი ძალზე მცირეა ტექნიკური და ეკონომიკური ეფექტიანობისათვის მაშინ, როდესაც აშშ ერთ ფერმერულ მეურნეობაზე საშუალოდ მოდის 190 ჰა მიწის ფართობი; 900 ათასი ფერმიდან საქართველოში, რომლებმაც თითო ჰა მიწის ნაკვეთი მიიღეს, მხოლოდ 10%-ს შეუძლია მცირე ტექნიკის შექმნა, როგორცაა, მაგალითად 17-ლარიანი შესასხურებელი. რაც მთავარია, აღნიშნული ფართობი ხელს არ უწყობს კომერციულ წარმოებას. ხშირად მეურნეობა დაყოფილია რამდენიმე ნაკვეთად, რაც კიდევ უფრო ამცირებს წარმოების ეფექტიანობას. მწარმოებლისათვის ამჟამად აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს ტექნიკა, სათესლე მასალა; ტექნიკის იჯარა (თუნდაც სამი წლით) ძვირია; საბანკო სისტემა ამ საკითხის მიმართ ჯერჯერობით ინტერესს არ იჩენს, რადგან კანონით იკრძალება სახელმწიფო გარანტიების გაცემა, ხოლო ფერმერებს არ გააჩნიათ გირაო. ასეთ ვითარებაში ევროკომისიის სასურსათო უზრუნველყოფის ექსპერტების თვალსაზრისით, სახელმწიფოს ძირითად

სტრატეგიულ მიზანს საშუალოვადიანი პერსპექტივისათვის მიწის ბაზრის ჩამოყალიბება უნდა წარმოადგენდეს, რათა მან ხელი შეუწყოს მეურნეობების კონსოლიდაციის პროცესს.

ჩვენი აზრით, მეურნეობების კონსოლიდაციის პროცესის მიღწევის მიზნით მიწის ბაზრის შექმნა და გაიგივება მიწების ყიდვა-გაყიდვასთან (სპეკულაციასთან) უხეში შეცდომაა. სპეციალისტების აზრით, მიწის ბაზრის ფორმირება იწყება მაშინ, როდესაც ქვეყანაში კომერციული ბანკების ქსელი განვითარდება იმ დონემდე, რომ ისინი შეძლებენ 20-25 წლის ვადით სესხის გაცემას ფერმერულ მეურნეობებზე.

საქართველოს ტერიტორიის 1061700 ჰა ინტენსიური სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებია (ეს მანევრებადი არ მოიცავს სათიბებსა და საძოვრებს). ინტენსიური სავარგულების მთლიანი ფართობიდან 613500 ჰა (ანუ 58%) პრივატიზებულია, 293700 ჰა ჰექტარი (27,6%) გაცემულია იჯარით. იჯარით გაცემული ფართობებიდან ფიქრობდნენ, რომ კერძო საკუთრებაში შეიძლება გადავიდეს 181,1 ათასი ჰა (51,7%) ინტენსიური სასოფლო-სამეურნეო სავარგული. გამოდის, რომ იჯარას დაეთმობა მხოლოდ 14%.

ქვეყნის გეოპოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ისრაელისა და რიგი სხვა ქვეყნების მსგავსად ყიდვა-გაყიდვა (განსაკუთრებით უცხოელებზე) უნდა შეიცვალოს მიწის ხანგრძლივი დროით იჯარით გაცემით. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში ამჟამად თითქმის იგნორირებულია სოფლად საიჯარო ურთიერთობების ფუნქციონირება, მაშინ, როდესაც აშშ-ში იჯარით მუშავდება სასოფლო-სამეურნეო მიწის სავარგულების 43%, პოლანდიაში შესაბამისად 95%, ხოლო ისრაელში 91% [5].

სოფლად დუხჭირი ცხოვრების გამო ადგილი აქვს ჩალის ფასად მიწების უცხოელებზე გასხვისებას და მათზე მრავალრიცხოვანი ოჯახების ჩამოსახლებას. შექმნილი არასახარბიელო მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, დროულად შეიქმნას (ქვეყნის ხელმძღვანელობის ინიციატივით) ილიას სათავადაზნაურო ბანკის მსგავსი დაწესებულება, რომელიც შეისყიდის გასაყიდად გამოზადებულ მიწის ფართობებს და შთამომავლობას შემოუნახავდა.

მეტად საინტერესოა საფრანგეთის გამოცდილება საიჯარო ურთიერთობათა განვითარების საუკუნუნახვერიანი ისტორიით, რამაც დასავლეთ ევროპაში სასოფლო-სამეურნეო

იჯარის ყველაზე მოქნილი და ეფექტიანი სამართლებრივი მექანიზმი შექმნა. საქართველოში ფერმერული იჯარა მიგვაჩნია სოფლის მეურნეობაში ახალგაზრდობის ჩართვის კარგ საშუალებად. იჯარა სამეურნეო საქმიანობაში ჩაბმის გარანტიას აძლევს მათ, ვისაც პირველდაწყებითი კაპიტალი არ აქვთ.

აგრარულ სფეროში მოქნილი და ეფექტიანი სამართლებრივი მექანიზმის ფუნქციონირების თვალსაზრისით (მიწის კადასტრის გარდა), საჭიროა მიწის აგრარული კოდექსის შემოღება, მაგალითად, ფრანგულ აგრარულ კოდექსში, რომელიც 1337 მუხლს მოიცავს, მარტო სასოფლო-სამეურნეო იჯარას ეხება 168 მუხლი, აქედან საქონლის იჯარას – 32, მონახევრობისას – 7, მონახევრობის გადაქცევას ფერმერულ იჯარად – 5 მუხლი. ამას გარდა, მე-17 მუხლი, რომელიც აგრარული მეურნეობების სტრუქტურათა კონტროლს ეძღვნება, პირდაპირ ან ირიბად ეხება მოიჯარეებს. კოდექსს თან ერთვის 1958 წლის დეკრეტი სასოფლო-სამეურნეო იჯარის პარიტეტული სასამართლოების შესახებ, რომელიც 33 მუხლს მოიცავს.

სოფლად რეფორმები, როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოში განხორციელდა ზედაპირულად, ისტორიული გამოცდილებისა და ტრადიციების, საზოგადოებრივი მენტალიტეტის გაუთვალისწინებლად, რის გამოც ქვეყანაში პოლიტიკური რეფორმების განვლილ პერიოდში წარმოება კატასტროფულად დაეცა. პრივატიზაციის პირველი ეტაპი დასრულებულად გამოცხადდა 1997 წლის 1 აპრილს. რაც შეეხება ნორმატიულ ბაზას, იგი დიდი დაგვიანებით, თითქმის პრივატიზაციის პირველი ეტაპის დასრულების ბოლოს შეიქმნა. მაგალითად, 1996 წლის 22 მარტს გამოქვეყნდა საქართველოს კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“, 1996 წლის 28 ივნისს – კანონი „სასოფლო-სამეურნეო მიწის იჯარის შესახებ“, 1997 წლის 7 აპრილს – „აგრარული პოლიტიკის კონცეფცია“ და ა.შ.

რეფორმის პირველ პერიოდში პირუტყვისა და ფრინველის პროდუქტიულობა 25-30 წლის წინანდელ დონემდე დაეცა, დაირღვა ჯოვის გენეტიკური სტრუქტურა. პრაქტიკულად განადგურდა ინდუსტრიულ საფუძველზე გადაყვანილი წარმოება მიწათმოქმედებასა და მეცხოველეობაში. მაგალითად, 2000 წელს, 1990 წელთან შედარებით, ცხვრის სულადობა

შემცირდა 1618,1 ათასი სულიდან 627,6 ათას სულამდე, ანუ 991 ათასი სულით (2,7-ჯერ).

საზოგადოებრივი მეურნეობების დაშლამ, მიწების საერთო-სახალხო საკუთრებად გამოცხადებამ, სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურის მოშლა, ასევე კასპიისპირეთში 200 ათასი პექტარი საზამთრო საძოვრების დაკარგვა გამოიწვია, შირაქის, ელდარისა და ალაზნის ზამთრის საძოვრების მასობრივმა პრივატიზებამ გამოიწვია მეცხვარეობის დარგის დიდი დაქვეითება. ვინაიდან მეცხვარეობა რენტაბელური და მოთხოვნადი დარგია, დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს სტაციონარული მეცხვარეობის განვითარებას განძის (ნინოწმინდის რაიონი) და ოკამის (ახალქალაქის რაიონი) მეცხვარეობის სამრეწველო კომპლექსებში. აქ მთელი წლის მანძილზე ცხვარი ერთი რაიონის ფარგლებში იმყოფება – ზამთარში ბაგაზე, ხოლო ზაფხულში საძოვარზე. ახალი ფერმების დაპროექტებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს ადგილობრივი ბუნებრივი პირობები, მეცხვარეობის ორგანიზაციული ფორმები და წარმოების ტექნოლოგია. მეცხვარეობის განვითარების ინდუსტრიული ტექნოლოგიის ამოცანა მდგომარეობს შრომის წარმადობის მაქსიმალურ გადიდებაში, პროდუქციის წარმოების ზრდასა და ხარისხის გაუმჯობესებაში, აგრეთვე პროდუქციის თვითღირებულების მაქსიმალურ შემცირებაში. ეს ამოცანები უნდა განხორციელდეს წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის საფუძველზე, ცხვრის სადგომების რაციონალური მშენებლობის დანერგვით; კომპლექსური მექანიზაციისა და წარმოების რაციონალური ტექნოლოგიის გამოყენებით; მწეცმის შრომის ორგანიზაციის, ანაზღაურებისა და შრომისა და ყოფის პირობების ძირეული გაუმჯობესების საფუძველზე.

სპეციალისტების აზრით, ჯავახეთში, განძისა და ოკამის მეცხვარეობის სამრეწველო კომპლექსებში გასათვალისწინებელია ცხვრის შემდეგი პროდუქტიულობა: დედაცხვრის ცოცხალი წონა – 70 კილოგრამი, პირველი კლასის 70% სუფთა მატყლის გამოსავლიანობით (წლიური ნაპარსი – 5,0 კგ, ნაყოფიანობა – 125%, სასაქონლო რძის რაოდენობა – 40 კგ 7,4% ცხიმით); დადაცხვარზე ხორცის წარმოება – 56 კგ ცოცხალი წონით, მიმდინარე წლის მოზარდის ცოცხალი წონა 7 თვის ასაკში – 40 კგ, მისი ნაპარსი – 2 კგ 80% სუფთა მატყლის გამოსავლიანობით, ყოჩი მწარმოებლის ნაპარსი – 6

კგ. დედალი თოხლის ნაპარსი 2,3 კგ, მამალი თოხლის ნაპარსი 2,5 კგ [2].

ცხვრის პროდუქტიულობის აღნიშნული მონაცემების მიხედვით კომპლექსის ცხვრის საერთო სულადობაში 1 იანვრის მდგომარეობით ფარის სტრუქტურაში უნდა იყოს: დედა ცხვარი 5000 სული, ანუ 85,35%, ყოჩი მწარმოებელი – 20, ანუ 0,85%, საყოლი დედა თოხლი 800, ანუ 13,66%, მამალი თოხლი – 8, ანუ 0,14%. სათანადო გაანგარიშებით, მეცხვარეობის თითოეულ სამრეწველო კომპლექსში მატყლის საერთო წარმოება იქნება 39,66 ტონა, ანუ დედა ცხვარზე დაახლოებით 8 კილოგრამამდე; შესაბამისად ხორცის საერთო წარმოება იქნება 282,5 ტონა, ანუ დედა ცხვარზე 56 კილოგრამი, სასაქონლო რძის რაოდენობა კი 200 ტონა (ანუ 40 ტონა ცხვრის ყველი).

ჩვენი მოსაზრებით, კომპლექსის სრული შეფასება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მის ფარგლებში მოწყობილი იქნება როგორც მეცხვარეობის წარმოება, ისე მისი მომსახურე პერსონალის ყოფა-ცხოვრება. ამიტომ მეცხვარეობის კომპლექსში ვითვალისწინებთ: მეცხვარეობის საწარმოო სექტორს, საძოვრებისა და მემინდვრეობის საკვებმომპოვების სექტორსა და საცხოვრებელ სექტორს. პირველ ყოვლისა, გასათვალისწინებელია კომპლექსის მოსახლეობა, ანუ შტატები და მოსამსახურე პერსონალის ოჯახები. კომპლექსის შტატებში გათვალისწინებული უნდა იქნეს: კომპლექსის გამგე-ხორტეპნიკოსი, ვეტფერშადი, მოანგარიშე, საწყობის გამგე, მექანიკოსი, სანიტარი, მეხანძრე, 31 მწყემსი, მათ შორის 24 ექესი სადღეე ფარისათვის, თითოში ოთხ-ოთხი – ორი მოზარდის ფარისათვის, ხოლო 5 შემცველელი და ა.შ. სულ 46 საშტატო ერთეულით. კომპლექსის მოსახლეობამ უნდა შეადგინოს 230 კაცი. კომპლექსში გათვალისწინებული უნდა იქნეს ოჯახების ინდივიდუალური დასახლება, რათა ყველა ოჯახმა ბინასთან გამართოს ბაღი, ბოსტანი: მოაშენოს პირუტყვი და ფრინველი, მოაწყოს საწყობი, გარაჟი და სხვა. ამიტომ კომპლექსში ინდივიდუალური მცხოვრებლებისათვის გათვალისწინებული უნდა იქნეს მოსახლეზე 0,25, ხოლო სულ 15 ჰექტრამდე მიწის ფართობი. საცხოვრებელ სექტორში მოსახლე უზრუნველყოფილი უნდა იყოს: გათბობით, განათებით, გაზით, ტელეფონით, რადიო-ტელევიზიით. ამ სექტორში უნდა მოეწყოს კლუბი, უნივერსალური მაღაზია, საყოფაცხოვრებო მომსა-

ხურების სახლი, წყალსადენი, კანალიზაცია, გარეთა განათება, კეთილმოწყობილი გზები და სხვა. საცხოვრებელი სექტორის დამპროექტებლებმა საჭიროა, იხელმძღვანელონ იმ მოსაზრებით, რომ მოსახლეობა უზრუნველყოფილი იქნეს კომუნალური, კულტურული, ჰიგიენური და ესთეტიკური პირობებით ქალაქის მცხოვრებლების დონეზე.

ჯავახეთში, როგორც ვიცით, ცივი დიდთოვლიანი და მკაცრი ხანგრძლივი ზამთარია. ნოემბრიდან აპრილის ჩათვლით მინდვრებსა და საძოვრებზე ღრმა თოვლი დევს. ყინვა აქ მყარია – ოც გრადუსამდე და უფრო დაბლაც ეცემა. ცხადია, ასეთ პირობებში ყველა სახის პირუტყვს, მათ შორის ცხვარს, ბაგაზე ინახავენ და ნოემბერ-აპრილის ჩათვლით, ექვსი თვის მანძილზე კვებავენ. ყველა სახის პირუტყვისათვის, მათ შორის ცხვრისათვის, თბილსა და კაპიტალურ ბინებს აშენებდნენ ქვისაგან, მათ შორის იატაკზე ფილაქანს აგებდნენ. აქ ზამთრის განმავლობაში შემოდებულია დედისა და ბატკნის ერთად შენახვის წესი დაბადებიდან საძოვარზე გასვლამდე. მაისში მთელი სულადობა გააყავთ საძოვარზე, ჯერ სოფლის ახლოს, ხოლო შემდეგ, დაახლოებით ივნისის ბოლოს, ალაპურ საძოვრებზე. პირველი ივლისიდან დედა ცხვრის ფარები უნდა მოთავსდნენ ძირითად საძოვრებზე, სადაც მოძრავი აგრეგატებით ცხვრის წველა პირველ აგვისტომდე გაგრძელდება. სექტემბერსა და ოქტომბერში ცხვარს კვლავ სასოფლო საძოვარზე ამყოფებენ, ხოლო ნოემბერში კვლავ ბაგურ შენახვაზე აყენებენ. სამხრეთ მთიანეთში ჯავახეთის ცხვრის სახელწოდებით გავრცელებული ცხვარი მომთაბარე მეცხვარეობის ცხვართან შედარებით, მეტი წონით, მეტი სამატყლე პროდუქტიულობითა და ნაყოფიანობით, მით უმეტეს მეტი მერძეულობით გამოირჩეოდა. ამგვარად, სამხრეთ მთიანეთის სტაციონარულ მეცხვარეობაში ბაგურ-საძოვრული შენახვის სისტემა იყო გამოყენებული და მას მეხორცულ-სამატყლე-მერძეული მიმართულება ჰქონდა.

დღეს გარემოება საგრძნობლად შეიცვალა, ცხვრის დოლი აქ, ალბათ, საერთო ტენდენციის გამო ადრე ვადაზეა გადატანილი – თებერვალში, ხოლო ზოგჯერ იანვარშიც. ამიტომ ამჟამად ბატკანს სადგომში სამსა და მეტ თვეს ამყოფებენ, რის გამოც, სადგომებში აღინიშნება მასობრივი ხასიათის ბატკნის მიკრობული დაავადებანი მაღალი სიკვდილიანობით. ამასთან, ამ რაიონებში შემოიღეს ცხვრის დიდგაბარტიანი სადგომები შეთავსებული სახურავით, რის

გამო ფარეხები ცივია და ამ მეურნეობებში გაძლიერებულია დედისა და ბატკნის გაციებით გამოწვეული დაავადებანი და სიკვდილიანობა; ყველა ამ პირობათა გამო ცხვრის პროდუქტიულობის იმ უპირატესობას, რაც წარსულში ჰქონდა ჯავახეთის ცხვარს, მომთაბარე მეცხვარეობის ცხვართან შედარებით, დღეს უკვე აღვიღი აღარ აქვს. პირიქით, ამ რაიონებში აღინიშნება ცხვრის დაწვრილება, განუვითარებლობა და პროდუქტიულობის მკვეთრი დაცემა. ამიტომ განძისა და ოკამის მეცხვარეობის სამრეწველო კომპლექსების მშენებლობაში გათვალისწინებული უნდა იქნეს აქ აღნიშნული ყველა როგორც ბუნებრივი, ისე წარმოების ტექნოლოგიის თავისებურებანი.

აღნიშნულთან დაკავშირებით, ჯავახეთში ინდუსტრიული მეცხვარეობის კომპლექსებისათვის შემდეგ ტექნოლოგიას ვთავაზობთ. ჯერჯერობით საჭიროა შევინარჩუნოთ ცხვრის მოგების ერთი ვადა და იგი აპრილში გავითვალისწინოთ, რათა უზრუნველყოთ ბატკნის სადგომში რაც შეიძლება მოკლე ვადიანი შენახვა და ამით ბატკანს ავარიდოთ მიკრობული დაავადებანი, ხოლო საერთოდ უზრუნველყოთ ჯანმრთელი ბატკნის გამოზრდა. ცხვარი უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს თბილი სადგომებით, ეს კი უნდა გადაწყდეს სადგომების გაბარიტების შემცირებით. ასე მაგალითად, ფარეხის შიგნითი სიმაღლე არ უნდა აღემატებოდეს 2 მეტრს, თანაც აუცილებლად უნდა გაუკეთდეს დათბუნებული ჭერი და არავითარ შემთხვევაში შეთავსებული სახურავი, რამაც ამ რაიონებში ფართო გავრცელება მიიღო და სიცივის გამო მეცხვარეობას დიდი ზარალი ადგება.

მეცხვარეობის განვითარება დიდადაა დამოკიდებული პირუტყვის მტკიცე საკვები ბაზის შექმნასა და განვითარებასთან. ამ მხრივ, ჯავახეთი მდიდარია ბუნებრივი სათიბ-საძოვრებით. მაგალითად, საქართველოს მთიან რაიონებში (22 რაიონი) ახალქალაქის რაიონზე მოდის ზაფხულის საძოვრების 3,2 პროცენტი, ანუ 57711 ჰა, ნინოწმინდის რაიონზე შესაბამისად 8,8 პროცენტი, ანუ 81709 ჰექტარი. სათიბებს ახალქალაქის რაიონში უკავია მთიანი რაიონების სათიბების 2,02 პროცენტი, ანუ 3218 ჰექტარი, ნინოწმინდის რაიონში კი 6,1 პროცენტი, ანუ 7055 ჰექტარი.

ჯავახეთში ოკამისა და განძის სამრეწველო მეცხვარეობის თითოეულ ინდუსტრიულ კომპლექსში ცხვრის მთელი სულადობის საკვებზე წლიური მოთხოვნილება (გაანგარი-

შეზღუდულია მეცხვარეობის ყოფილი საკავშირო ინსტიტუტის ცხვრის კვების ნორმების მიხედვით) შეადგენს 4769 ტონა საკვებ ერთეულს. აქედან, მთელი ზამთრის მოთხოვნილება ოქტომბრიდან მაისამდე, შეადგენს 2700 ტონა საკვებ ერთეულს. მათ შორის საკვების საერთო მოთხოვნილების 75 პროცენტი ანუ 2025 ტონა საკვები ერთეული უნდა გაიხარჯოს ზამთრის საძოვრული საკვების სახით. დარჩენილი 25 პროცენტი, ანუ 675 ტონა საკვები ერთეული უნდა გაიხარჯოს ზამთარში ბაგური საკვების სახით. ჩვენი გაანგარიშებით, 1 ჰა სათიბზე 3 ტონა თივის დამზადების პირობებში, თითოეულ მეცხვარეობის კომპლექსს ზამთრისათვის 675 ტონა საკვები ერთეულის დასამზადებლად დასჭირდება 225 ჰექტარი სათიბი. ზამთრის საძოვრიდან 2700 ტონა საკვები ერთეულის მისაღებად—შესაბამისად, 675 ჰექტარი საძოვარი. საზაფხულო საძოვრის სახით თითოეულ კომპლექსს 2069 ტონა საკვები ერთეულის მოპოვების მიზნით დასჭირდება 689 ჰექტარი ზაფხულის საძოვარი, რის საშუალებაც თავისუფლად გააჩნია ჯავახეთის რეგიონს. მაგალითად, ახლო წარსულში, მესხეთ—ჯავახეთის რეგიონში წარმატებით ფუნქციონირებდა: ნიალის საკვებწარმოების საზოგადოებრივი მეურნეობა, თრიალეთისა და საკვებმოპოვების გაერთიანებები. მაგალითად, თრიალეთის საკვებმოპოვების გაერთიანებამ 1988 წელს დათესა 846 ჰექტარი ერთწლიანი ბალახის ნარევი და დაამზადა 6349 ტონა მაღალხარისხოვანი თივა, რომელიც გაუნაწილდა რესპუბლიკის 17 რაიონს, მათ შორის გაგრის კომპლექსს – 800 ტონა, თეთრიწყაროს კომპლექსს 1000 ტონა, სენაკის კომპლექსს – 350 ტონა და თვით ნინოწმინდის რაიონს – 13 ტონა და ა. შ. აღნიშნულ მეურნეობაში რენტაბელობამ 25 პროცენტი შეადგინა, ხოლო ჯავახეთის საკვებმოპოვების გაერთიანებამ ათთვისა მისთვის გადაცემული 200 ჰექტარი ქვიანი საძოვარი, შეთესა მრავალწლიანი ბალახების ნარევი 1023 ჰექტარზე – ჩაატარა ძირეული გაუმჯობესება საძოვრისა და დაამზადა 945 ტონა თივა.

მეცხვარეობის სამრეწველო კომპლექსის საკვებით უზრუნველსაყოფად, უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ საკვებწარმოებისათვის არსებული პირობები. პირველ რიგში, აუცილებელია, მთლიანად გამოვიყენოთ ბუნებრივი სავარგულებების შესაძლებლობა, რომლის თავისებურებაც იმაში მდგომარეობს, რომ ნაკლები დანახარჯებით შეიძლება იაფი საკვების დიდი რაოდენობით მიღება. მით უმეტეს, რომ

ჯავახეთის მეცხვარეობაში ბუნებრივ საძოვრულ საკვებს საერთოდ დახარჯული საკვების სტრუქტურაში 80-90 პროცენტამდე ხვედრითი წილი უკავია.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ქავთარაძე თ. აგრარული რეფორმა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში და საქართველო; „მეცნიერება“, თბილისი, 2003.
2. ქუმსიშვილი ვ. მომთაბარე მეცხვარეობის ტექნოლოგია ინტენსიფიკაციის საფუძველზე; „განათლება“, თბილისი, 1983.
3. ყამარაული ს. საქართველოს სსრ მეცხვარეობის ინტენსიფიკაციის საკითხები; „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1979.
4. წიკლაური ქ. მეცხოველეობა და ბიზნესი საქართველოს მაღალმთიანეთში; თბილისი, 2002.
5. კუნჭულია თ. საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები; „მეცნიერება“, თბილისი, 1977.
6. ბედელური გ. მეცხვარეობის განვითარების პერსპექტივა დავით გარეჯში; რეცენზ. ელექტრ. სამეცნ. უსურნალი, 2010, № 25.

Tengiz Kavtaradze

AGRARIAN REFORM AND PROBLEMS OF SHEEP BREEDING DEVELOPMENT IN GEORGIA

Annotation

In this article is discussed the course of agrarian reform; are studied the causes of inefficiency of ongoing reform. It is established, that Agrarian reform began without legislative regulatory framework. Production collapsed, for instance, in 2000 compared with 1990 sheep livestock decreased by 2.7. It is researched, that as a result of land privatization was sold including foreigners a big portion of Shirakhi, Eldari and Alazani valley winter pastures. The development of sheep breeding was exposed to danger. To search the reserves of sheep breeding development the work for the first time is focused on the development of traditional sheep breeding – in Javakheti region. Are nominated the offers on the functioning of stationary sheep breeding industrial complex in Gandza and Okami. Are calculated sheep productivity, production manufacturing and food demand indicators in the sheep breeding industrial complex.

**წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების
ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში**

კაცობრიობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებული სიმწვავეთ დგას მოსახლეობის ცხოვრების სათანადო ხარისხის უზრუნველყოფა სამრეწველო და საყოფაცხოვრებო მიზნებისათვის საჭირო წყლის რესურსების ადეკვატური მომარაგების გზით. მსოფლიო ეკონომიკის სტრუქტურის გარდაქმნა, გლობალური წყლის კრიზისის გათვალისწინებით, საერთაშორისო ვაჭრობაში ხელსაყრელ პირობებს უქმნის წყლის რესურსებით მდიდარ ქვეყნებს, ვინაიდან, ექსპერტებისა და ანალიტიკოსების შეფასებით, გარდაუვალია ფასებისა და მოთხოვნის ზრდა წყალტევად პროდუქციასა და სასმელ წყალზე.

ამჟამად, პლანეტაზე ათიდან ყოველი მეოთხე ადამიანი ცხოვრობს სასმელი წყლის დეფიციტის პირობებში. ექსპერტული შეფასებებით, 2025 წელს დედამიწის მოსახლეობის 2/3 მოუწევს ცხოვრება წყლის უკმარისობის რეჟიმში.

საქართველო მდიდარია წყლის რესურსებით და მას არ ემუქრება რაოდენობრივი ამოწურვის საშიშროება. მიუხედავად ამისა, საქართველოში ეკოლოგიურ პრობლემათა შორის განსაკუთრებული სიმწვავეთ დგას და აქტუალურია წყლის რესურსების დაცვისა და ოპტიმალური გამოყენების საკითხი. ამ საკითხის გადაჭრა ბევრად განსაზღვრავს ჩვენი ქვეყნის შემდგომ სოციალურ-ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ განვითარებას.

საქართველოს წყლის რესურსები მოიცავს 26 ათასამდე მდინარეს (60 000 კილომეტრამდე სიგრძის) ჯამური მრავალწლიური ჩამონადენით 62,8 კმ³, 850 ტბას, 700 მყინვარს, 1400 მინერალურ წყაროს, შავი ზღვის სანაპიროს სიგრძე საქართველოს ფარგლებში 320 კმ-ია. ქვეყანა მდიდარია მიწისქვეშა წყლებით, რომელთა 95% მტკნარია. მიუხედავად წყლის რესურსების ასეთი დიდი მარაგისა, საქართველოს მოსახლეობის დიდი ნაწილი განიცდის მის ნაკლებობას. ეს ამოწვეულია იმით, რომ წყლის რესურსების ტერიტორიული განაწილება, მათი გამოყენების თვალსაზრისით, ძალზე არახელსაყრელია და, ამასთან, ის ხასიათდება არარაციონალური მოხმარებით.

სპეციალურ ლიტერატურაში წყლის რესურსების გამოყენების ქვეშ იგულისხმება ორგანიზაციულ-სამართლებრივი, ტექნიკურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური ღონისძიებების სისტემა, რომლის დანიშნულებაა წყლის რესურსების შენარჩუნება და გარდაქმნა საზოგადოების ცხოვრებისათვის მათი ხელსაყრელი მდგომარეობის უზრუნველსაყოფად როგორც აწმყოში, ისე მომავალში. წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენება არის ღონისძიებათა კომპლექსი, რომელიც უზრუნველყოფს წყლის რესურსების ეკონომიკურ-ეკოლოგიურად დასაბუთებულ გამოყენებას საზოგადოების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის.

ცნობილია, რომ წყლის რესურსები საქართველოში არათანაბრად არის განაწილებული: თუ დასავლეთ საქართველოს ფართობი შეადგენს 33 ათას კმ², ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს – 37 ათას კმ², სხვადასხვა გათვლებით, ერთ სულ მოსახლეზე დასავლეთ საქართველოში მოდის 20 ათასი მ³ წყალი, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში კი 5 ათასი მ³ წყალი. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში აღებული წყლის 45% და ჩაშვებული წყლის 70% მოდის გარდაბნის რაიონზე, რომლის მახლობლადაც მდებარეობს ქალაქები: თბილისი და რუსთავი.

მაღალი წყალტევადობის საწარმოებისა და სხვა ობიექტების უმეტესი ნაწილის აღმოსავლეთ საქართველოში განლაგების ფაქტი რეგულარულად წარმოშობს ამ რეგიონში სეზონური ხასიათის მქონე წყლის დეფიციტს. ამის გამო აუცილებელი ხდება წყალსატევების მშენებლობა და ხელოვნური წყალსატევების შექმნა, რასაც ხშირად არახელსაყრელი ეკოლოგიური შედეგები ახლავს და ხელს უწყობს ეკოლოგიური წონასწორობის რღვევას. საქართველოს ზედაპირული წყლების მდგომარეობის ანალიზი აჩვენებს, რომ მათი გაჭუჭყიანების დონე ამჟამად მაღალია. გაჭუჭყიანების ძირითად წყაროებს წარმოადგენს:

1. შავი მეტალურგიის, ქიმიური მრეწველობის და სხვა ტიპის საწარმოთა ჩამდინარე წყლები, რომლებიც შეიცავს მინერალურ მარილებს, მჟავებს, აგრეთვე სხვა სახის გამაჭუჭყიანებლებს.

2. საღებავების, ხელოვნური ბოჭკოს და სხვა საწარმოთა ჩამდინარე წყლები.

3. სამეურნეო-საყოფაცხოვრებო დანიშნულებით გამოყენებული ჩამდინარე წყლები (გამაჭუჭყიანებლები – აზოტი, ფოსფორი და სხვა).

4. სხვადასხვა სახის ნავთობროდუქტები (ცისტერნების, ტანკერების, ავტომანქანების რეცხვისას წარმოშობილი).

5. წყალსატევების თბური გაჭუჭყიანება ჩამდინარე ცხელი წყლით, რომელიც შეიძლება არ შეიცავდეს მავნე ნივთიერებებს, მაგრამ წყლის ტემპერატურის მომატება იწვევს წყლის ობიექტის ფლორისა და ფაუნის ცვლილებებს, რამაც შეიძლება მათი დაღუპვაც გამოიწვიოს. საერთოდ კი წყალსატევების გაჭუჭყიანება ორი სახისაა: მინერალური, რომლის წყაროებიცაა მძიმე მრეწველობის დარგთა ჩამდინარე წყლები (აბინძურებენ მუავებით, მარილებით, ქვიშით და ა.შ.) და ორგანული (მათი წყაროა ფეკალური წყლები, ტყავის, ცელულოზაქადალდის საწარმოები).

წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების ერთ-ერთი ფაქტორია მეურნეობის სხვადასხვა დარგში წყლის გამოყენების მოცულობისა და დანაკარგების მაქსიმალური შემცირების ამოცანის გადაწყვეტა. ამგვარი ამოცანის გადაჭრა დაკავშირებულია ისეთ ღონისძიებათა სისტემის განხორციელებასთან, როგორცაა:

- წყალტევად დარგებში მცირეწყლიანი და უწყლო ტექნოლოგიური ციკლების დანერგვა;

- სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მორწყვის ოპტიმალური ნორმების დადგენა;

- წყლის რესურსების გამოყენებისა და მოხმარების უკეთესი კონტროლის მექანიზმების განსახდერა;

- სრულყოფილი მელიორაციული სისტემების შემუშავება და სამეურნეო საქმიანობაში რეალიზაცია და სხვა.

საქართველოში წყლის ყველაზე დიდი დანაკარგები დაკავშირებულია სარწყავი სისტემების ექსპლუატაციასთან. ამჟამად საქართველოში სარწყავი მიწების ფართობი 0.4 მლნ ჰა-ს შეადგენს (მათგან 85% აღმოსავლეთ საქართველოშია). ცნობილია, რომ მეურნეობის ყველა სხვა დარგისაგან განსხვავებით, რწყვა ხასიათდება დაუბრუნებელი წყალმოხმარების ძალზე მაღალი მაჩვენებლით. მასზე დაუბრუნებელი წყალმოხმარების 50%-ზე მეტი მოდის. სარწყავ სისტემებზე წყლის დანაკარგების 65-70% გამოწვეულია ფილტრაციით, 20-30% ტექნიკურ დანაკარგებზე მოდის, ხოლო 5% წყლის ზედაპირიდან აორთქლდება.

აღნიშნული დანაკარგები განპირობებულია იმ ნაკლოვანებებით, რომლითაც ხასიათდება სარწყავი სისტემები. კერძოდ:

- რწყვის წყაროებს არ გააჩნიათ რეგულირებული ჩამონადენი;
- არასრულყოფილია წყლის მოხმარების აღრიცხვის კონტროლის მექანიზმი;
- სარწყავი სისტემის მარგი ქმედების კოეფიციენტი არ აღემატება 0.5-ს, სარწყავი არხების უმრავლესობაში წყლის დანაკარგები 50%-ზე მეტია;
- სარწყავი მიწების სრული რელიეფი რწყვის უთანაბრობას და წყლის ზედმეტ დანახარჯს იწვევს;
- მეღიორაციული სისტემების ურავლესობა გამოსულია მწყობრიდან და საჭიროებს რეაბილიტაციას;
- სარწყავ სისტემებში არასაკმარისად მიმდინარეობს სამშენებლო და სამონტაჟო სამუშაოები;
- არასაკმარისად არის დანერგილი რწყვის პროგრესული მეთოდები.

თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად რწყვის პროგრესულ მეთოდთაგან ვითარდება ე.წ. დაწვიმების მეთოდი, რომელიც საშუალებას იძლევა, დაიზოგოს 10-15% წყალი ზუსტი დოზირებისა და დროული მიწოდების ხარჯზე. ჯერ-ჯერობით ამ მეთოდით მორწყულ მიწათა ფართობი 15% არ აღემატება. პერსპექტიულია ნიადაგქვეშა და წვეთოვანი რწყვა, რომელთა გამოყენებაც წყლის ხარჯვას 3-ჯერ ამცირებს. თუმცა ამ მეთოდის დანერგვას დიდი თანხები სჭირდება და მათი მოწყობა ტექნიკურ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული.

სარწყავ მიწათმოქმედებაში მოწინავე ტექნოლოური ხერხების გამოყენებას მივყავართ წყლის მნიშვნელოვან ეკონომიამდე, რაც აუცილებელს ხდის წყალმომარაგების ნორმების გადახედვა-შემცირებას.

ჩვენს ქვეყანაში წყლის ერთ-ერთი ძირითადი გამოყენებული მრეწველობა რჩება. მისი დარგებიდან აღსანიშნავია ენერგეტიკა, სადაც წყლის ძირითადი რაოდენობა თბოელექტროსადგურებზე გამოიყენება. მაგალითად, თბილისის თბოელექტროსადგურში გამოიყენება მრეწველობაში გამოყენებული წყლის 60%. სხვა დარგებიდან აღსანიშნავია ქიმიური მრეწველობა, შავი მეტალურგია, მანქანათმშენებლობა, სათბობის და ნავთობგადამამუშავებელი მრეწველობა.

წყლის მოხმარების შესამცირებლად სამრეწველო ობიექტებში აუცილებელია წყლის ხარჯვის ნორმირება და მკაცრი

ადრიცხვა, რაც წყლის ხარჯვის მნიშვნელოვან ეკონომიას იძლევა.

სამრეწველო წყალმომარაგების დიდი ნაკლია ტექნიკური წყალმომარაგების სისტემის უქონლობა, რის გამოც სამრეწველო მიზნებისთვის ხშირად სასმელი წყალი გამოიყენება.

წყლის დაზოგვისა და რაციონალური გამოყენების მიზნით აუცილებელია სამრეწველო საწარმოების წყალმომარაგების ბრუნვითი, განმეორებითი და უწყლო სისტემის დანერგვა. საქართველოს სამრეწველო წარმოების წყალმომარაგების სისტემაში ბრუნვითი და თანმიმდევრულად გამოყენებული წყლის ხარჯი 30% არ აღემატება. ძალიან ნელი ტემპით მიმდინარეობს ამგვარი სისტემის დანერგვა სამრეწველო საწარმოებში. შესაძველია არსებული დიფერენცირებული ტარიფები წყალზე. ყოველი საწარმო მატერიალურად უნდა აგებდეს პასუხს წყლის გაჭუჭყიანებაზე და არარაციონალურ გამოყენებისათვის.

საქართველოში წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების ეკონომიკურ პრობლემებს დიდწილად განაპირობებს მისი ადეკვატური ეკონომიკური შეფასების არარსებობა. მაშინ, როცა ამგვარი შეფასება წარმოადგენს:

- საწარმოო ძალთა განთავსებისა და გაადგილების ოპტიმალური მიმართულებების შერჩევის ინსტრუმენტს;

- ეფექტიანი სამეურნეო გადაწყვეტილებების შერჩევის ბერეკტს;

- წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების საშუალებას;

- წყლის რესურსების ხარისხის ეკონომიკური რეგულირების საფუძველს;

- წყლის რესურსების დაცვის მნიშვნელოვან წინაპირობას.

- წყლის გამოყენების რაციონალიზაციისათვის მატერიალური სტიმულების შექმნის წინამძღვარს.

- წყლის რესურსების გამოყენებისა და მოხმარებისათვის გადასახადების დადგენის პრინციპების ჩამოყალიბების საფუძველს და ა.შ.

წყლის რესურსების ადეკვატური ეკონომიკური შეფასების არარსებობა განაპირობებს სირთულეებს წყლის ობიექტების სარგებლობისათვის გადასახადების დაწესების პროცესში, მაშინ, როცა საბაზრო ეკონომიკის პრინციპები ითვალისწინებს ამგვარი გადასახადების შემოღებას. წყალზე, როგორც ბუნე-

ბრივ რესურსზე, ფასების ფორმირების საკითხი საქართველოში ჯერ კიდევ გადაუწყვეტელია.

წყლის რესურსებით სარგებლობისათვის გადასახადების დაწესებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს წყლის ობიექტების ადგილმდებარეობა, კვლავწარმოების შესაძლებლობები, სამრეწველო საწარმოების ადგილსამყოფელი, მათი სტრატეგიული მნიშვნელობა და სხვა.

წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების ეკონომიკური პრობლემები, ძირითადად, როგორც წესი, წყდება სახელმწიფო რეგულირების გზით. კერძოდ, პროგნოზირებისა და დაგეგმვის მექანიზმების გამოყენებით. წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების პროგნოზირებისა და დაგეგმვის ძირითად ბაზას წარმოადგენს წყლის კადასტრი. წყლის კადასტრი წარმოადგენს ინფორმაციათა ერთობლიობას, რომელშიც შედის:

- მონაცემები წყლის რესურსებისა და წყლის ხარისხობრივი მახასიათებლების შესახებ;

- წყლის მომხმარებლებისა და წყლის გამომყენებლების აღრიცხვიანობის მაჩვენებლები;

- წყლის მომხმარებლებისა და წყლის გამომყენებლების მიერ მოხმარებული და გამოყენებული წყლის მოცულობის ამსახველი პარამეტრები.

საქართველოში წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენებისა და დაცვის სფეროში პროგნოზირებისა და დაგეგმვის არასათანადო მექანიზმები და არასრულყოფილი წყლის კადასტრი აძნელებს წყლის რესურსების ეფექტიანი გამოყენების პერსპექტიული მიმართულებების განსაზღვრას.

მსოფლიო გამოცდილება ცხადყოფს, რომ წყლის რესურსების ამოწურვის საწინააღმდეგოდ და მიწისქვეშა და მიწისზედა წყლების ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით, ტარდება სხვადასხვა სახის ორგანიზაციულ-ტექნიკური და ეკოლოგიური ღონისძიებები. კერძოდ, ხორციელდება წყლის რესურსების სისუფთავის ხარისხის შენარჩუნება მექანიკური, ბიოლოგიური და ფიზიკურ-ქიმიური ხერხებით.

წყლის რესურსების ოპტიმალური გამოყენების ეკონომიკური პრობლემების თავიდან აცილებისა და მისი დაძლევის კუთხით არანაკლებ მნიშვნელოვანია მართვის ტრადიციული ფრაგმენტული მეთოდიდან ინტეგრირებულ მეთოდზე გადასვლა. სამეცნიერო ლიტერატურაში წყლის რესურსების მართვის ინტეგრირებული მეთოდი განიხილება, როგორც პროცესი, რო-

მელიც ხელს უწყობს წყლის რესურსების შეთანხმებულ გამოყენებას და მართვას სხვადასხვა რესურსებთან კავშირში. აღნიშნული საშუალებას იძლევა, მიღწეულ იქნეს სოციუმის ეკონომიკური და სოციალური კეთილდღეობა ისე, რომ საფრთხის ქვეშ არ დადგეს სასიცოცხლოდ აუცილებელი ეკოლოგიური სისტემების მდგრადობა.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ გლობალური წყლის კრიზისი გარდაუვლად წარმოშობს მოთხოვნისა და ფასების ზრდას წყალტევად პროდუქციაზე. ამის გათვალისწინებით საქართველოს ეკონომიკის მართვის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა უნდა გახდეს ამ კუთხით ეკონომიკის პერსპექტიული დარგების შერჩევა და მათი განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა.

ამჟამად, წყლის ბაზრის განვითარებასთან ერთად (თუმცა სპეციალისტთა ნაწილი თვლის, რომ ასეთი ბაზარი არ არსებობს) აქტიურად ვითარდება წყლის დაცვითი ტექნოლოგიების, წყალდამზოგავი ტექნოლოგიებისა და წყალტევადი პროდუქციის ბაზარი. ექსპერტების შეფასებით, უახლოეს ათწლეულებში შესაძლებელია წყალტევადი პროდუქციის ექსპორტიორები აღმოჩნდნენ ამჟამინდელი ნავთობის ექსპორტიორების მდგომარეობაში. ყველანაირი შეფასებებით, საქართველოს აქვს დიდი პოტენციალი, წყალტევადი პროდუქციის ბაზარზე დაიკაოს წამყვანი პოზიციები.

ამჟამად, გამალებული მილიტარიზაციის, სასურსათო უსაფრთხოების და სხვა გლობალურ პრობლემებთან ერთად, ძალზე აქტუალურია მსოფლიოს სასმელი წყლით მომარაგების უზრუნველყოფის პრობლემა. „მრავალ ქვეყანაში სასმელ წყალზე მოთხოვნილება უახლოეს ათწლეულებში გაუსწრებს ნავთობზე მოთხოვნილებას“ – ნათქვამია დავოსში ჩატარებულ მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე. ამავე ფორუმზე აღინიშნა აგრეთვე, რომ მსოფლიო ეკონომიკის განვითარება გამოიწვევს იმას, რომ სასმელ წყალზე მოთხოვნილება გაუსწრებს მოსახლეობის ზრდის ტემპებს. მსოფლიოს სასმელი წყლით უზრუნველყოფის საკითხი განაპირობებს იმას, რომ თანამედროვე პირობებში სულ უფრო და უფრო მეტ დატვირთვას იძენს მტკნარი წყლის, როგორც საბაზრო საქონლის განხილვა. მუშავდება საერთაშორისო სავაჭრო წესები და პირობები. იზრდება წყლით ვაჭრობის სფეროში ჩართული ტრანსნაციონალური კომპანიების რაოდენობა.

საქართველო ფლობს კონკურენტუნარიანი მტკნარი წყლის საკმაოდ დიდ მარაგს, რომლის რეალიზაციითაც შესაძლებელია საკმაოდ დიდი ეკონომიკური სიკეთის მიღება. მტკნარი წყლის კონკურენტუნარიანობას განაპირობებს მისი კვლავწარმოების უწყვეტი ციკლი და მაღალი სამომხმარებლო თვისებები. სხვადასხვა გაანგარიშებებით საქართველოს მიწისქვეშა მტკნარი წყლების პოტენციული შედგენს მიახლოებით 580 მეტრ-კუბს წამში. სპეციალისტები მიიჩნევენ, რომ აქედან ეკოსისტემის რღვევის თავიდან აცილების გათვალისწინებით, მიზანშეწონილია 305 მეტრ-კუბი წამში წყლის ექსპლუატაცია. ეს კი შედგენს დღე-ღამეში 27 მილიარდამდე ლიტრ წყალს, რაც ექსპერტების გათვლებით, ჰყოფნის მსოფლიო მოთხოვნის დაკმაყოფილებას. მაშასადამე, საქართველოს, სასმელი წყლის ექსპორტის შემთხვევაში, ასეულობით მილიონი ლარის საბიუჯეტო შემოსავლების მიღების პერსპექტივა გააჩნია.

არ შეიძლება არ შევეხოთ პრივატიზაციის საკითხებს წყლის რესურსების სფეროში. მსოფლიო გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ამგვარი პრივატიზაციით მრავალი ქვეყანა დადგა მწვავე პრობლემების წინაშე. აღნიშნული განაპირობა იმან, რომ წყალი ასრულებს მნიშვნელოვან როლს სოციალურ და კულტურულ ურთიერთობებში და აქვს ეკოლოგიური ასპექტები, რომელთა დაცვა და უზრუნველყოფა სათანადო დონეზე, როგორც წესი, საბაზრო ძალებს არ შეუძლია.

მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიოში იზრდება შეშფოთება სასმელი წყლის დეფიციტთან დაკავშირებით, რასაც აღრმავებს კლიმატის ცვლილების შეუქცევადი პროცესი და მოსახლეობის რაოდენობის განუხრელი ზრდა. წყლის დეფიციტი წარმოშობს სხვადასხვა ხასიათის დაძაბულობებს როგორც ქვეყნების შიგნით, ასევე ქვეყნებს შორის. ცხადია, ეკონომიკური ზრდის დანქარება იწვევს წყლის მოხმარების გადიდებას. ყალიბდება და აქტიურად ვითარდება წყალტვეადი პროდუქციისა და სასმელი წყლის ბაზარი. შექმნილ სიტუაციაში საქართველოს (რომელიც ფლობს უზარმაზარ წყლის პოტენციალს) შესვლა და დამკვიდრება წყალტვეადი და სასმელი წყლის ბაზარზე, მოითხოვს ამ ბაზრების შესწავლასა და ეროვნული წყლის რესურსების გამოყენების ეფექტიანი პოლიტიკის ჩამოყალიბებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Глюкова В.Г. Экономика природопользования. Москва, 2005.
2. Арбузов В.В. Основа экономики природопользования и охраны природы. Москва, 2003.
3. Гирусов Е.В., Бобылев С.Н., Новоселов А.И. Экология и экономика природопользования. Москва, 2004.
4. Шимова О.С. Основы экологии и экономики природопользования. Минск, 2001.
5. Маврищев В.В. Основы общей экологии. Минск, 2000.
6. Константинов В.М. Экологические основы природопользования. Москва, 2001.
7. Яндыганов Я.Я. Экономика природопользования. Москва, 2005.
8. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს, სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის, საქართველოს გარემოს დაცვის და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს სტატისტიკური მასალები.

Mamuka Khuskivadze

Zurab Nozadze

ECONOMIC PROBLEM OF RATIONAL USE OF WATER RESOURCES IN GEORGIA

Annotation

In the article the analysis of existing state and economic problems of rational use of water resources are given. The concrete measures and directions, which improve the rational use of water resources and promotes the overcoming of economic problems, are suggested there.

ნუნუ ქისტიანი

**საქართველოს საბარეო ვაჭრობის ბალანსის აღზილი და
როლი საბაღამხდელო ბალანსის ანბარიშთა სისტიმაში**

საგადამხდელო ბალანსი წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს ფინანსურ დოკუმენტს. იგი მაკროეკონომიკური ანალიზისა და პროგნოზირების მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტიცაა. მისი საშუალებით ხდება საგარეო ვაჭრობის ტენდენციების შესწავლა, რაც უშუალო კავშირშია სავალუტო კურსთან, წარმოების ღონესთან, დასაქმებასა და მოხმარებასთან. მასში სისტე-

მატიზებული სახითაა ასახული მოცემული ქვეყნის საგარეო-ეკონომიკურ ოპერაციათა საერთო მონაცემები მსოფლიოს სხვა ქვეყნებთან მიმართებაში, მოცემული ქვეყნის დანარჩენ მსოფლიოსთან მიმდინარე რეალური და ფინანსური ნაკადები.

საგადამხდელო ბალანსის მაკროეკონომიკური დანიშნულება იმაშიც მდგომარეობს, რომ ლაკონურად ასახოს მოცემული ქვეყნის საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობათა მდგომარეობა მის უცხოელ პარტნიორებთან. ის აგრეთვე ასრულებს ინდიკატორის როლს ფულად-საკრედიტო, სავალუტო, საბიუჯეტო-საგადასახადო, საგარეო-სავაჭრო პოლიტიკის არჩევაში და სახელმწიფო დავალიანების მართვაში. იგი შედგება ორი ძირითადი განყოფილებისაგან: მიმდინარე ანგარიშისა და კაპიტალის ანგარიშისაგან (თუმცა ეკონომისტთა ნაწილი მესამე განყოფილებად თვლის ოფიციალური რეზერვების ბალანსს). მიმდინარე ანგარიშის ძირითადი ნაწილია სავაჭრო ბალანსი, რომელიც ასახავს ქვეყნებს შორის მატერიალურ ფასეულობათა გადანაწილებას და რომელიც სხვა ქვეყნის მაკროეკონომიკურ პოლიტიკაზე ზეგავლენის მოხდენის მნიშვნელოვანი არხია. ქვეყნებს შორის ფულადი ნაკადების მოძრაობა აისახება კაპიტალის ანგარიშში. ესაა ინვესტიციური კაპიტალის მოძრაობა (მაგ., ინვესტიციები აქციებსა და ობლიგაციებში). სავაჭრო ბალანსი წმინდა სხვაობაა ექსპორტსა და იმპორტს შორის, რომლის დადებითი სიდიდე, ანუ პროფიციტი ფასდება დადებით მოვლენად, მაშინ, როცა სავაჭრო ბალანსის დეფიციტური მდგომარეობა ითვლება არახელსაყრელად. სავაჭრო ბალანსის დეფიციტი უარყოფითად მოქმედებს ეროვნული ვალუტის კურსზე, ვინაიდან ხდება ეროვნული ვალუტის გადინება ქვეყნიდან, რაც იწვევს ეროვნული ვალუტის კურსის დაცემას.

საქართველოში, საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ყოფნისას, ეფექტიანი სავაჭრო პოლიტიკის გატარება, მით უფრო დამოუკიდებლად, შეუძლებელი იყო. საბჭოთა იმპერიის დაშლისა და საქართველოს მიერ სახელმწიფო დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ აქაც, სხვა პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოების მსგავსად, იწყება ეკონომიკური რეფორმები, რომლებიც ე.წ. „შოკური თერაპიის“ მეთოდებით წარიმართა. სხვა მეტად მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად დღის წესრიგში დადგა ქვეყნის დამოუკიდებელი საგარეო სავაჭრო პოლიტიკის შემუშავება. 1992 წელს შემოღებულ იქნა ერთიანი საბაჟო ტარიფები. იმპორტი იბეგრებოდა 2, ხოლო ექსპორტი 8

პროცენტით. ბუნებრივია, ეს იმპორტის სტიმულირებას უწყობდა ხელს და ახშობდა სამამულო საწარმოო პოტენციალს. გამოდის, რომ ქვეყნის სავაჭრო პოლიტიკა თავიდანვე მცდარად შემუშავდა.

მას შემდეგ, რაც დამოუკიდებლობა მოიპოვა, საქართველოს დღემდე არც ერთი სამეურნეო პერიოდი არ დაუმთავრებია არათუ დადებითი, გაწონასწორებული სავაჭრო ბალანსითაც კი. დღესაც არსებობს მნიშვნელოვანი სხვაობა იმპორტსა და ექსპორტს შორის. ვითარებას ისიც ამძიმებს, რომ საქსპორტო ნომენკლატურაში დასახელებული პროდუქციის ძირითადი ნაწილი ნედლეულია. ეკონომიკურად ისეთი წარმატებული ქვეყანა როგორც, მაგალითად, იაპონიაა, როგორც ვიცით, ახორციელებს ნედლეულის იმპორტს და მაღალმწარმოებულობიდან გამომდინარე, მზა პროდუქციის მნიშვნელოვან ექსპორტს. საქართველოში შექმნილი სიტუაცია დიამეტრალურად განსხვავდება იქაური ვითარებისაგან – ვართ ნედლეულის ექსპორტიორი და სხვა ქვეყანაში წარმოებული მზა პროდუქციის იმპორტიორი, რაც საქართველოში არსებულ წარმოების დაბალ დონეზე მიუთითებს. 90-იანი წლებიდან მოყოლებული, ექსპორტის შემადგენლობაში მოწინავე პოზიციებს ინარჩუნებს ისეთი დასახელების პროდუქცია, როგორცაა: ფეროშენადნობი, კაკალი, დამუშავებული ან ნახევრად დამუშავებული ოქრო, ჯართი, ცემენტი და ა.შ.

დღეს საქართველო იმყოფება ორმაგი დეფიციტის პირობებში, ანუ ისეთ სიტუაციაში, როდესაც ქვეყნის ეკონომიკაში ერთსა და იმავე დროს ორი დეფიციტია – ფისკალური (ანუ როცა ბიუჯეტი მეტს ხარჯავს, ვიდრე შემოსავალი აქვს) და საგადაამხდლო ბალანსის მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი (ანუ დარღვეულია თანაფარდობა უცხოეთის ქვეყნების სასარგებლოდ). ორმაგი დეფიციტის ჰიპოთეზის მიხედვით, სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯები პირდაპირ აისახება ქვეყნის მიმდინარე ანგარიშის ბალანსზე და იწვევს მის გაუარესებას, ვინაიდან ჭარბი სახელმწიფო ხარჯები ჭარბ კერძო მოხმარებას იწვევს, ეს კი ამცირებს ეროვნულ დანაზოგს და აუცილებელს ხდის საგარეო ვალის აღებას. ფისკალური დეფიციტი მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტს იწვევს. საერთოდ მიჩნეულია, რომ ფისკალური კონსოლიდაცია აუცილებელი ზომია მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის გასაუმჯობესებლად. ხოლო მუდმივი და გრძელვადიანი სამთავრობო დეფიციტი ამცირებს ეროვნულ დანაზოგებს, რითაც მცირდება მიმდინარე

ანგარიშების ბალანსი. ეროვნული დანაზოვის კლება ნაწილობრივ შეიძლება განეიტრალოს კერძო ადგილობრივი დანაზოვით, რაც საქართველოს არა აქვს. ამავე დროს, ფისკალური პოლიტიკის შერბილება საპროცენტო განაკვეთებს ზრდის (სახელმწიფო დანაზოვის კლება), რამაც ასევე, შეიძლება, ინვესტიცია განდევნოს. მოქნილი გაცვლითი კურსით ფისკალური დეფიციტი ვალუტას ამყარებს; აქედან გამომდინარე, ადგილობრივი საქონლის ფასი შედარებით მაღალია, რაც წმინდა ექსპორტს განდევნის.

ეკონომიკის ექსპერტების ნაწილი ექსპორტსა და იმპორტს შორის არსებულ ტენდენციას ქვეყნის ეკონომიკის სისუსტედ მიიჩნევს. მათი აზრით, იმპორტზე დამოკიდებულების ზრდა პრობლემას წარმოადგენს მაკროეკონომიკური სტაბილურობისთვის. თუმცა ამჟამად საქართველოში საწინააღმდეგო ტენდენცია შეიმჩნევა, ვინაიდან ლარის კურსი სტაბილურობით გამოირჩევა. უარყოფითი სავაჭრო სადღოს დაბალანსება უცხოური ინვესტიციებით, გრანტებითა და ემიგრანტების მიერ გამოგზავნილი თანხებით ხორციელდება. ეკონომისტები უარყოფით საგარეო სავაჭრო ბალანსზე მეტ მნიშვნელობას ქვეყნის საგადასხდელო ბალანსს ანიჭებენ.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს საგადასხდელო ბალანსი დღემდე უარყოფითი სადღოთი ხასიათდება, რაც ძირითადად გამოწვეულია წარმოების განუვითარებლობით, ეკონომიკის განვითარების დაბალი დონით, 2006 წლის რუსეთის ემბარგოთი ქართულ საქონელზე, გადატანილი ომებით, მოსახლეობის ძირითადი ნაწილის დაბალი მსყიდველობისუნარიანობით, შიდა ბაზრის სიმცირით, საკმაოდ დიდი მოცულობის საგარეო ვალით და ა.შ.

ყოველივე ამან უმწვავესი გამოწვევების წინაშე დააყენა საქართველო, რაც უძლიერეს სტიმულს აძლევს ქართულ ეკონომიკას განვითარების ოპტიმალური გზების მოძებნისა და შემდგომი განვითარებისათვის.

2012 წელს საქართველოს უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნები ექსპორტის მიხედვით იყვნენ: აზერბაიჯანი, სომხეთი, აშშ, უკრაინა, თურქეთი, კანადა, ბულგარეთი, ყაზახეთი, ბელგია და იტალია. ამ ქვეყნების წილად მოდიოდა მთლიანი რეგისტრირებული ექსპორტის 74.6 პროცენტი.

საქონლის რეგისტრირებული იმპორტის მიხედვით უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორი ქვეყნები იყვნენ: თურქეთი, აზერბაიჯანი, უკრაინა, ჩინეთი, გერმანია, რუსეთი, იაპონია,

ბულგარეთი, იტალია და რუმინეთი. აღნიშნული ქვეყნების წილად მთლიანი რეგისტრირებული იმპორტის 70.5 პროცენტი მოდიოდა.

დღეს გაჩნდა განსაკუთრებული შანსი, საქართველომ დაიბრუნოს მისთვის ტრადიციული და ამასთან უაღრესად მნიშვნელოვანი ბაზარი – რუსული ბაზარი. ქართული ღვინო, მინერალური წყლები, ზოგიერთი ხილი და ბოსტნეული, თუმცა ჯერ კიდევ უმნიშვნელო რაოდენობით, მაგრამ უკვე გამოჩნდა რუსულ ბაზარზე. ეს საქართველოსათვის უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯია, რომლის სწორად წარმართვა და გადრმავება, ჩვენი აზრით, ჩვენი მთავრობის ერთ-ერთ განსაკუთრებულ ამოცანად უნდა იქცეს.

ექსპორტის განვითარება საქართველოსთვის უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემაა, ვიდრე სავაჭრო დეფიციტის შემცირება. საქართველოში კი მეტად დაბალია ადგილობრივი წარმოების განვითარების ტემპი, დაბალი ხარისხის და, შესაბამისად, სუსტი კონკურენტუნარიანობის გამო გაძნელებულია მზა ნაწარმის რეალიზაცია. ამასთან, ექსპორტზე ორიენტირებული სავაჭრო კავშირების დამყარებას და მარკეტინგული გამოცდილების დაგროვებას დრო სჭირდება. ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს წარმოების იმ დარგების განვითარებას, რომელთაც მომავალში შეუძლიათ მნიშვნელოვანი საექსპორტო შემოსავლის მოტანა.

2012 წელს საქართველოს სავაჭრო ვაჭრობის ზრდის ტემპი წინა წელთან შედარებით მნიშვნელოვნად (თითქმის სამჯერ) შენედა და 10.5 პროცენტი შეადგინა; შედეგად, სავაჭრო ბრუნვა 10.2 მლრდ აშშ დოლარს გაუტოლდა. საგრძნობლად იკლო როგორც რეგისტრირებული ექსპორტის, ასევე იმპორტის ზრდის ტემპებმა, რაც შესაბამისად 8.6 და 11.1 პროცენტს შეადგენდა. ამავდროულად, იმპორტის წლიური ზრდა ექსპორტისას 596 მლნ აშშ დოლარით აჭარბებდა. 2012 წლის სავაჭრო დეფიციტი 5.5 მლრდ აშშ დოლარს გაუტოლდა, რაც ისტორიული მაქსიმუმაა. ექსპორტით იმპორტის გადაფარვის კოეფიციენტი კი ბოლო სამი წლის განმავლობაში მნიშვნელოვნად არ იცვლებოდა და 30 პროცენტის მიდამოებში მერყეობდა.

მიმდინარე ანგარიშის ყველაზე მსხვილი კომპონენტი, საქონლით ვაჭრობის ბალანსი, ერთმნიშვნელოვნად განაპირობებს მის უარყოფით საღდოს. მაღალი ზრდის ტემპი, რომელიც გვქონდა 2011 წელს როგორც საქონლის იმპორტის, ასევე

ექსპორტის შემთხვევაში, 2012 წელს საგრძნობლად შენეულა და, შესაბამისად, 14.3 და 7.6 პროცენტი შეადგინა. საქონლით ვაჭრობის დეფიციტი 20.6 პროცენტით გაუარესდა, რაც წინა წლების ტენდენციასთან შედარებით დაბალი მაჩვენებელია.

საგადამხდლო ბალანსის უარყოფითი საღლოს ერთ-ერთ დამაბალანსებელ ელემენტად გვევლინება პირდაპირი ინვესტიციები (თუმცა ბოლო წლებში საქართველოში მათი შემცირების ტენდენცია შეინიშნება). უცხოური კერძო კაპიტალის შემოდინება ქვეყანაში უპირატესად პირდაპირი კერძო ინვესტიციებით ხორციელდება, რომელთა დაბანდება წარმოებს უპირატესად შრომატევად (და არა მეცნიერებატევად, კაპიტალტევად და ტექნოლოგიურად) დარგებში.

2008 წლიდან დაწყებული, შემოსავლების ბალანსი უარყოფითი გახდა, ვინაიდან ამ ანგარიშის უარყოფითი კომპონენტის, საინვესტიციო შემოსავლების ზრდის ტემპი აღემატება დადებითი კომპონენტის, შრომითი შემოსავლების ზრდას. ეს შედეგი ბუნებრივია მუდმივი სავაჭრო დეფიციტის პირობებში, როდესაც დაფინანსება უცხოური კაპიტალის შემოდინებით ხდება, რაც თავის მხრივ აუარესებს ქვეყნის საერთაშორისო საინვესტიციო პოზიციას. ბოლო წლის განმავლობაში საქართველოს საინვესტიციო პოზიცია 14 პროცენტით გაუარესდა. აღსანიშნავია, რომ 2012 წელს შემოსავლების ანგარიშის უარყოფითი საღლო შემცირდა. ამის მიზეზია უცხოურ პირდაპირ ინვესტიციებზე დარიცხული შემოსავლების კლება, რაც განაპირობა უცხოური ინვესტირების საწარმოების შემცირებულმა მოცუბამ.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, სწორად განისაზღვროს საინვესტიციო პოლიტიკის პრიორიტეტები. ეს საჭიროა იმიტომ, რომ მოკლევადიან პერიოდში მათმა დადებითმა ზემოქმედებამ (მაგალითად, დასაქმების ზრდა, დარგების რეაბილიტაცია, საგადამხდლო ბალანსის დადებითი საღლო), შესაძლოა, გრძელვადიან პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შეფერხება გამოიწვიოს (არაპრიორიტეტული დარგების განვითარების გამო).

დღემდე საგადამხდლო ბალანსის რეგულირების მაკროეკონომიკური პოლიტიკა უპირატესად სავაჭრო, ფულადსაკრედიტო, საფინანსო-საგადასახადო პოლიტიკის გატარებას გულისხმობდა. მაგრამ თანამედროვე ეტაპზე წინა პლანზე გამოდის საგადამხდლო ბალანსზე სოციალური, ინსტიტუციური, მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პოლიტიკის ზემოქმედების გათვა-

ლისწინება. ამისათვის მიზანშეწონილია, ინვესტიციების უპირატესად სოციალურ და ინოვაციურ სფეროებში განხორციელება. ამასთან, მრავალი ქვეყნის გამოცდილებით, სწორედ განათლების, სავაჭრო ლიბერალიზაციის, ტელეკომუნიკაციების, ქვეყნის ინსტიტუციური განვითარებითაა შესაძლებელი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევა.

ექსპორტის ზრდა, ძირითადად, სწორედ რეექსპორტის “დამსახურებაა”, თუმცა ამაში თავისი წვლილი ადგილობრივმა პროდუქციამაც შეიტანა. იმპორტის მანქნებლის კლება კი გამოიწვია სამშენებლო მასალების იმპორტის შემცირებამ, რადგან ქვეყანაში არჩევნებამდე და არჩევნების შემდეგ მშენებლობები შეფერხდა.

საგარეო ვაჭრობაზე გადამწვევტ გავლენას ქვეყანაში არსებული სავაჭრო რეჟიმი ახდენს. საქართველოს ეკონომიკის სამინისტროს ოფიციალურ ვებგვერდზე განთავსებული ინფორმაციის თანახმად, „ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთ ძირითად პრინციპს ლიბერალური საგარეო სავაჭრო პოლიტიკა წარმოადგენს, რაც გულისხმობს გამარტივებულ საგარეო ვაჭრობის რეჟიმსა და საბაჟო პროცედურებს, დაბალ საიმპორტო ტარიფებსა და მინიმალურ არასატარიფო რეგულირებას“.

ოფიციალური მონაცემებით, საქართველოში საიმპორტო ტარიფები შემცირებულია 16%-იდან 3%-მდე, პროდუქციის დაახლოებით 85%-ზე კი ტარიფები საერთოდ გაუქმებულია. რაც შეეხება ექსპორტს, საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, ექსპორტი და რეექსპორტი საქართველოდან გათავისუფლებულია საბაჟო გადასახადისაგან, გარდა ამისა, ექსპორტი არ იბეგრება დღგ-ით.

ასეთი ლიბერალური დაბეგვრის რეჟიმშიც კი არ იცვლება ეკონომიკური სურათი. ამის მიზეზად ექსპერტები რამდენიმე გარემოებას ასახელებენ.

პირველი: ლიბერალურმა საგადასახადო რეჟიმმა ქვეყანა მიმზიდველი გახადა იმპორტიორებისათვის. ანუ, ჩვენთან მრავალნაირი დასახელების პროდუქტი შემოდის და ეს პროცესი მზარდია.

მეორე: ლიბერალური საგადასახადო რეჟიმი მართალია, ხელს უნდა უწყობდეს ქვეყნის ექსპორტს, მაგრამ არსებობს ხელის შემშლელი უფრო ძლიერი მიზეზები, რის გამოც ექსპორტის გაზრდა რთულია. მაგალითად, რადგან ქვეყანაში არ

არსებობს სურსათის უვნებლობაზე ევექტური კონტროლის მექანიზმი, ჩვენ საკვები პროდუქტები მხოლოდ დსთ-ის ქვეყნებში გავაქვს. გარდა ამისა, ექსპორტების თქმით, საქართველოში წარმოება იმდენად მწირია, რომ ჩვენ სხვა ქვეყნებში „გასატანი“ თითქმის არაფერი გვაქვს. ანუ, მხოლოდ ლიბერალური საგადასახადო რეჟიმით ექსპორტი არ იზრდება.

მიზეზი იმისა, თუ რატომ არ არის ექსპორტის ოდენობა მაღალი, დამოკიდებულია ადგილობრივი წარმოების განვითარებაზე. ჩვენთან რეალური სექტორის წილი ეკონომიკაში საკმაოდ დაბალია, ბოლო წლებში ის საგრძნობლად შემცირდა. რეალურ სექტორში შედის მრეწველობა თავისი მოპოვებით, დამუშავებით, ელექტროენერგეტიკით, ასევე სოფლის მეურნეობა, მეთევხეობა, მშენებლობა. საქართველოს რეალური სექტორი მოცულობით დიდი არ არის, მაგრამ აღრიცხვის ლოგიკით, წელიწადში დაახლოებით 20-25 მილიონია. ეს კი მთლიანი შიდა პროდუქტის მხოლოდ 27%-ია, დანარჩენი 73% კი მომსახურებაზე მოდის.

ექსპორტები მიუთითებენ, რომ სავაჭრო ბალანსის გაუმჯობესებისათვის ადგილობრივი წარმოების განვითარება უპირობო მოთხოვნაა. ქვეყნის რეალური, ანუ მწარმოებელი სექტორი სამუშაო ადგილებისა და დამატებითი დოვლათის შექმნის თვალსაზრისით ბევრად უფრო სტაბილურია, ვიდრე ნებისმიერი მომსახურების სფერო.

საქართველოში კი, ჯერჯერობით იმდენად მწირი სახეობის და რაოდენობის პროდუქტი იწარმოება, რომ ადგილობრივ ბაზარსაც კი ვერ უზრუნველყოფს. ამის შედეგი კი ისაა, რომ ექსპორტის მაჩვენებელი ვერ იზრდება, და მეორეც – ვერ იკლებს უმუშევრობის მაჩვენებელიც. ეს ქვეყანაში არსებული არანაკლებ მწვავე პრობლემაა.

ქვეყნიდან გასული საექსპორტო პროდუქციის პირველ სამეულში შედის - ავტომობილების რეექსპორტი, შემდეგ კი ფეროშენადნობებისა და ჯართის ექსპორტი. აღსანიშნავია, რომ ავტომობილების რეექსპორტმა წელს პირველად დაიკავა პირველი ადგილი, 2007 წლიდან მოყოლებული, ქვეყნიდან ექსპორტირებული პროდუქციის ჩამონათვალში პირველი ადგილი ფეროშენადნობებს ეკავათ,

რეექსპორტის დროს, ის, რაც შემოდის ქვეყანაში, ამ შემთხვევაში ავტომობილები, გადის კიდევ ქვეყნიდან, რადგან, როგორც ცნობილია, საქართველო ავტომობილებს არ აწარმოებს.

ავტომობილების რექსპორტის შემდეგ მეორე ადგილი ფეროშენადნობების ექსპორტს უჭირავს. მესამე ადგილზე კი შავი ლითონების, ანუ ე.წ. „ჯართის“ ექსპორტია, რაც საერთო ექსპორტის 8% შეადგენს. ათეულში შედის, აგრეთვე, ალკოჰოლური სასმელები და მინერალური წყლები.

ქართული სახელმწიფოს ძირითად ამოცანად გვევლინება საექსპორტო საქმიანობისათვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა პროტექციონისტული ღონისძიებების მთელი კომპლექსის გატარებით, რომელიც უნდა შეესაბამებოდეს თანამედროვე მსოფლიოში მიღებულ თამაშის წესებს, ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაცია და გლობალიზაცია განაპირობებს საგარეო ვაჭრობის, კაპიტალის მოძრაობისა და სავალუტო-ფინანსური ურთიერთობების ლიბერალიზაციის აუცილებლობას.

ასეთ პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს საგარეო ვაჭრობის სახელმწიფო რეგულირება, იმ მექანიზმების შემუშავება, რომელიც ხელს შეუწყობს ექსპორტის განვითარებას და პასუხობს საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების მარეგულირებელ კანონებს.

იმის მიხედვით, ზღუდავს თუ ახალისებს საგარეო ვაჭრობას, განარჩევენ სახელმწიფო რეგულირების ორ ურთიერთსაპირისპირო ფორმას, პროტექციონიზმი და თავისუფალი ვაჭრობა. პირველი გულისხმობს იმპორტის შეზღუდვას სამამულო წარმოების სტიმულირების მიზნით, ხოლო მეორე ფორმის მიხედვით, ქვეყნები ერთმანეთთან ყოველგვარი აკრძალვებისა და შეზღუდვების გარეშე უნდა ვაჭრობდნენ. ქვეყნისთვის რომელია უფრო ხელსაყრელი? – ამ საკითხზე საზოგადოების აზრი ორად იყოფა, ერთი მხარე პროტექციონიზმს უჭერს მხარს, მეორე – თავისუფალ ვაჭრობას. თუ გადავხედავთ სტატისტიკას, საგარეო ვაჭრობის რეგულირებისადმი რომელი მიდგომა (თავისუფალი ვაჭრობა თუ პროტექციონიზმი) ჭარბობდა მსოფლიოში, გავაკეთებთ საინტერესო დასკვნას – თავისუფალ ვაჭრობას სიკეთე მოაქვს ქვეყნისთვის და, ამასთანავე, ქვეყანამ ვაჭრობის შეზღუდვაც შეიძლება გამოიყენოს ეფექტურად. მაგალითად, მე-20 საუკუნის განმავლობაში, მსოფლიო ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ხან ერთი ჭარბობდა, ხან მეორე. კერძოდ, 1930-1970 წლებში განმტკიცდა თავისუფალი ვაჭრობის ტენდენცია; 1970-ანი წლებიდან – პროტექციონიზმი; 1980-ანი წლებიდან კვლავ ლიბერალიზმი; 2011 წლიდან – პროტექციონიზმი და ა.შ. დღესდღეობით პროტექციონიზმი რჩება რეგულირების

ერთ-ერთ მთავარ ფორმად, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობის პროდუქტების სამამულო წარმოების სტიმულირების საქმეში.

ამ დარგის პრობლემების კვლევასთან დაკავშირებული საკითხებით დაკავებული მეცნიერების დიდი ნაწილი თვლის, რომ ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის პირობებში სახელმწიფო ნაკლებად უნდა ჩაერიოს ეკონომიკაში, მათ შორის საექსპორტო-საიმპორტო საქმიანობაში. ამავდროულად, ამ დარგის პრობლემების კვლევით დაკავებული სხვა ექსპერტების მხრიდან ისმის რეკომენდაციები, რომ სახელმწიფომ უნდა დააწესოს შეზღუდვები უცხოური სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროდუქციის შემოღინებაზე. ჩვენი პოზიცია ისაა, რომ სახელმწიფო აქტიურად უნდა აწარმოებდეს წარმოების რეგულირებას როგორც ეკონომიკური, ასევე სამართლებრივი და ორგანიზაციული ინსტრუმენტებით და ფირმების საერთაშორისო ბაზრებზე გასვლის სტიმულირებას. ამ ინსტრუმენტების უმნიშვნელოვანეს ნაწილს წარმოადგენს საწარმოების საექსპორტო-საიმპორტო საქმიანობის სატარიფო და არასატარიფო რეგულირება. ლოგიკურია, რომ სახელმწიფო რეგულირების ამ მექანიზმების ჩამოყალიბება განაპირობა საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებამ. სახელმწიფოები, გააანალიზეს რა საგარეო ვაჭრობის ლიბერალიზაციის უარყოფითი მხარეები, მივიდნენ ობიექტურ დასკვნამდე, რომ თავისუფალი ვაჭრობა ზოგ შემთხვევაში საფრთხეს უქმნის სამამულო წარმოებას და საჭიროა მისი რეგულირება, რათა ადგილი არ ჰქონდეს არაჯანსაღ კონკურენციას პროდუქტების დემპინგური ან სუბსიდირებული ფასებით იმპორტის გამო.

საერთაშორისო ვაჭრობაზე ზეგავლენას ახდენს ვალუტის კურსის ცვლილება. კერძოდ, კურსის გამყარებისას სარგებლობენ იმპორტიორები და ზარალდებიან ექსპორტიორები, ხოლო ვალუტის კურსის გაუფასურებისას სარგებლობენ ექსპორტიორები და ზარალდებიან იმპორტიორები. ანუ ეროვნული ვალუტის კურსის ცვლილება გავლენას ახდენს საგარეო ვაჭრობის საღდოზე – მისი კურსის გაუფასურება სტიმულს აძლევს ექსპორტს და ზღუდავს იმპორტს, რის კვალობაზეც მცირდება პასიური საღდო (ან იზრდება აქტიური საღდო). ეროვნული ვალუტის კურსის გაზრდისას კი ადგილი აქვს საპირისპირო ზემოქმედებას – იზრდება იმპორტი და მცირდება ექსპორტი, რის შედეგადაც იზრდება პასიური საღდო (ან მცირდება აქტიური საღდო).

მთავრობის მიერ ექსპორტის ხელშეწყობას საქართველოში 2012 წელს გამოკვეთილი დარგობრივი პრიორიტეტები ჰქონდა. მოქმედ სამთავრობო პროგრამაში აქცენტი ძირითადად სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ექსპორტის ზრდაზე კეთდება. ერთ-ერთ სტრატეგიულ ამოცანად ამ სფეროში დაისახა ღვინის ექსპორტის მოცულობის ზრდა და ბაზრების დივერსიფიკაცია. 2015 წლისათვის ღვინის ექსპორტის ღირებულება უნდა გაორმაგდეს, ხოლო წარმოება 50%-ით გაიზარდოს. ქართული ღვინის ექსპორტი ბოლო წლებში ზრდის ტენდენციით ხასიათდება და გამონაკლისი ამ მხრივ არც 2012 წელია. გარკვეული ძვრები შეინიშნება აგრეთვე ამ პროდუქციის საექსპორტო ბაზრების დივერსიფიკაციის თვალსაზრისითაც. კიდევ ერთ სტრატეგიულ ამოცანად იქნა მიჩნეული საქართველოს სიმინდის ექსპორტორ ქვეყნად ჩამოყალიბება, თუმცა ე.წ. ჰიბრიდული სიმინდის სახელმწიფო პროგრამის ჩავარდნის შემდეგ ნათელი გახდა, რომ ამ ამოცანის შესრულება უახლოეს წლებში ვერ მოხდება.

მთავრობა აგრარული პროდუქციის (მათ შორის მეცხოველეობის, მეხილეობის) ექსპორტის დივერსიფიკაციის მნიშვნელოვან ღონისძიებად მიიჩნევს ლოჯისტიკური ცენტრების განვითარებას, რომელშიც შედის შესანახი მეურნეობა, პირველადი გადამამუშავება, სორტირება, დახარისხება, შეფუთვა, საბითუმო ვაჭრობის ობიექტი და საცალო ვაჭრობის ობიექტი, კონტეინერების საწყობი და ლაბორატორია. 2012 წელს რამდენიმე მსგავსი ლოჯისტიკური ცენტრი ამოქმედდა, მათ შორის ღონორების მხარდაჭერითაც.

2012 წელს საქართველოს სავაჭრო პოლიტიკის მნიშვნელოვანი პრიორიტეტი იყო "თავისუფალი და პრეფერენციული სავაჭრო რეჟიმების გამოყენების გაუმჯობესება, განსაკუთრებით მთავარ სავაჭრო პარტნიორებთან", რაც სრულად შეესაბამება ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმის მოთხოვნებს. საქართველოს მთავრობა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების გაფორმებას ევროკავშირთან და თურქეთთან არსებული თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულების პირობების რეალიზებას.

თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება თურქეთთან (ძალაში შევიდა 2008 წლის 1 ნოემბერს). 2012 წლის 10 თვის მონაცემებით ქართული ექსპორტი თურქეთში წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით 31.6%-ით დაეცა, რაც ნათლად ასახავს აღნიშნული ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ ჩამოყალი-

ბებულ ტენდენციას, რომლის მიხედვითაც თურქეთიდან შემოსული იმიგრანტის მოცულობა განუხრევლად და საკმაოდ მაღალი ტემპით იზრდება, ქართული ექსპორტი კი ამ ქვეყანაში კლებულობს. ამგვარი ვითარების ერთ-ერთ მიზეზად ექსპორტები თურქეთთან თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების ასიმეტრიულობას მიიჩნევენ ქართული მხარის საზიანოდ.

დასასრულ, საზგასმით გვინდა აღვნიშნოთ შემდეგი: სრულიად საქართველოს კათალიკოს პატრიარქმა, უწმინდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ რამდენიმე წლის წინ ერთ-ერთ თავის ეპისტოლეში აღნიშნა, რომ საქართველო აუცილებლად უნდა იქცეს ეკოლოგიურად სუფთა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებელ და რეალიზატორ ქვეყნად, რაც ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას ძალიან მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს. ხოლო სულ ახლახან მან ზემოთ აღნიშნულ პროდუქციას სუფთა წყალიც დაუმატა.

ეკოლოგიურად სუფთა და ამავე დროს ხარისხიანი პროდუქცია და წყალი, ჩვეულებრივი სასმელი წყალი მსოფლიოში ძალიან დიდი დეფიციტია და ეს მართლაც იქნება შანსი საქართველოსათვის. იგი შეძლებს ამ სახის პროდუქციის მსხვილ ექსპორტიორად იქცეს, პირველ ხანებში თუნდაც რეგიონში. სხვათა შორის არაოფიციალურად ეს უკვე ხდება. ცნობილია, რომ თურქეთი მშენებრივად ახერხებს საქართველოდან ხარისხიანი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ტონობით გაზიდვას და ასევე ტონობით უვარგისი, გენმოდიფიცირებული საქონლის შემოზიდვას. უწმინდესის ეს რეკომენდაცია მეტად ყურადსაღებია, აუცილებლად მისაღებია და სერიოზულ მიდგომას მოითხოვს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ეროვნული ბანკის წლიური ანგარიშები 1998-2012.
2. ვანიშვილი მ., ვაშაკიძე ზ., კიკანეიშვილი ნ., ჯუღელი გ. საქართველოს საგადასახდლო ბალანსის სტრუქტურისა და დინამიკის თავისებურებანი. თბილისი, საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2009, გვ. 75.
3. ვეშაპიძე შ., და სხვები. ქვეყნის საგადასახდლო ბალანსი და მისი შემადგენელი ნაწილები. საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები. თბილისი, 2008.
4. ლინდერტი პ. საერთაშორისო ეკონომიკა. თბილისი, „სიახლე“, 2001.

5. კანკია ნ. სავაჭრო ბალანსი – არსი და საქართველოს რეალობა. თბილისი, 2009.

6. მჭედლიძე კ. „როგორ ივსება საქართველოს უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი?“ თბილისი, 2012.

<http://www.radiotavisupleba.ge/content/article/24444661.html>

Nunu Kistauri

**THE PLACE AND ROLE OF TRADE BALANCE OF GEORGIA
IN THE SYSTEM OF PAYMENT BALANCE
Annotation**

The role and place of trade balance in the system of payment balance are considered in the article.

The article also discusses the payment balance as the phenomenon reflecting the real integration of a country into the system of international relations and by data of which it is possible to evaluate the economic state and solvency of a country and to forecast expected economic crises by its data.

ეთერ კაკულია

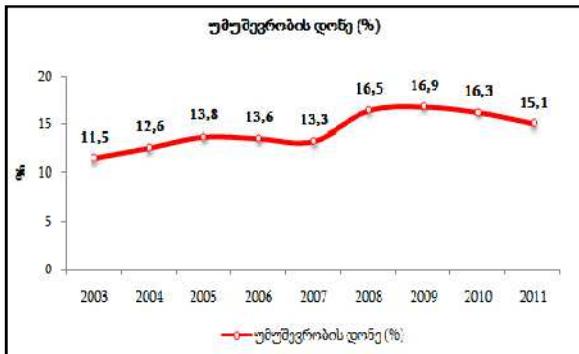
**მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების
არსებული მდგომარეობა და პერსპექტივები საქართველოში**

ნებისმიერი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს ბიზნესის (წარმოების) განვითარება, იგი არის ის ფუნდამენტი, რომელზეც დაფუძნებულია ქვეყნის ეკონომიკა. ბიზნესის ფორმებს შორის, როგორც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებიდან ჩანს, მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების რეგულირების მეთოდებისა და სახელმწიფო მაკრომარეგულირებელი მექანიზმის დანერგვა, მთლიანობაში, განსაზღვრავს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ წარმატებას.

მცირე და საშუალო ბიზნესის რეგულირების პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალურია საქართველოსათვის, სადაც დამოუკიდებლობის აღდგენიდან განვლილი 20 წლის განმავლობაში არაერთი ცდა განხორციელდა შრომითი ურთიერთობების რეგულირებასა და დასაქმებასთან დაკავშირებული სახელმწიფო პოლიტიკისა და მიდგომების ჩამოყალიბების მიმართულებით. მიუხედავად ამისა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნულ სფეროში ეფექტური სახელმწიფო

პოლიტიკა დღემდე არ არის ჩამოყალიბებული. ეკონომიკის განვითარების ტემპების დაჩქარების, ეროვნული წარმოების განვითარების, უმუშევრობისა და სიღარიბის დაძლევის, შრომის პროგრესული ურთიერთობების ჩამოყალიბების მიზნით, მსოფლიო ეკონომიკურ ლიტერატურაში ერთ-ერთ არსებით პრიორიტეტად აღიარებულია მცირე და საშუალო ბიზნესი და, სწორედ ამდენად, ეფექტურ სახელმწიფო პოლიტიკად მიღებულია მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების სახელმწიფო მხარდაჭერა, რაც საქართველოში დღემდე უგულებელყოფილია.

მცირე და საშუალო ბიზნესისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერის შედეგია ის, რომ აშშ-ი მთლიან დასაქმებულთა 65% მცირე ბიზნესშია დასაქმებული, ინგლისში – 49%; გერმანიაში – 80% [8]. ტაივანის ეკონომიკაში დომინირებს მცირე და საშუალო ბიზნესი და შეადგენს ფირმების საერთო რაოდენობის 98%-ს, სადაც დასაქმებულია შრომისუნარიანი მოსახლეობის 78%. უმუშევრობის დონის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი ბოლო ოცი წლის განმავლობაში იყო 2001 წელს და უდრიდა 3,1%. [7], საქართველოში კი მთლიან დასაქმებულთა დაახლოებით 20%-ია მცირე და საშუალო ბიზნესში დასაქმებული. როგორც პირველი გრაფიკიდან ჩანს, ბოლო ათი (2003-2011) წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება და ორნიშნა ციფრს ქვემოთ არ ჩამოსულა.

გრაფიკი 1

ცნობილია, რომ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების დონის მახასიათებლად აღიარებულია: მთლიანი შიდა პროდუქციის (მშპ), ინფლაციისა და უმუშევრობის მაჩვენებლები. ერთ სულ მოსახლეზე მთლიანი შიდა პროდუქციის მაჩვენებელი ბოლო სამი წლის განმავლობაში ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება. მისი სიდიდე 2009, 2010, 2011 წლების მიხედვით შესაბამისად შეადგენს 2455.2; 2623.0; 3215.4 აშშ დოლარს. ოუკენის კანონის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, უმუშევრობის დონის ყოველი 1%-ის ზრდა მშპ-ის დაახლოებით 2%-იან კლებას იწვევს [3]. ე.ი. იგი გვიჩვენებს სამუშაო ძალაში დაუსაქმებელთა წილის თითოეული პროცენტი რა დანაკარგს იძლევა ქვეყნის ეკონომიკისათვის და როგორ ზეგავლენას ახდენს ის მოსახლეობის (დაუსაქმებლის) სოციალურ-ფსიქოლოგიურ, ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. საქართველოში უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი 2011 წელს, 2010 წელთან (16,3%) შედარებით, 1,2 პროცენტული პუნქტით კი შემცირდა, მაგრამ შეადგინა 15,1%. 2010 წელს, ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობის 31% იმყოფებოდა სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ [7]. უმუშევრობის შემცირების მიზნით ქვეყანაში განხორციელებულმა სახელმწიფო პროგრამებმა და სხვა სახის ღონისძიებებმა ჯერჯერობით სასურველი შედეგი ვერ მოგვცა. როგორც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებიდან ჩანს, აქ აღნიშნული პრობლემის მოგვარებაში დიდი როლი უნდა ითამაშოს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებამ და ქვეყნის ეკონომიკაში მისი კუთვნილი ადგილის დამკვიდრებამ.

მცირე ბიზნესის უდიდეს მნიშვნელობაზე მეტყველებს გასული საუკუნის 70-იანი წლების დიდი ბრიტანეთის მაგალითი, ამ წლებში დიდ ბრიტანეთს ეკონომიკური კრიზისის ტალღამ გადაურა, შეიქმნა სამთავრობო კომისია, რამაც დაადასტურა დიდი ბრიტანეთის ჩამორჩენილობა კონკურენტებს შორის მცირე და საშუალო ბიზნესის ხარისხობრივ და რაოდენობრივ განვითარებაში. 1971 წელს გამოქვეყნდა მცირე ფირმათა გამოკვლევის ანგარიში, რომელიც ცნობილია, როგორც „ბოლტონის ანგარიში“. ანგარიშში წერდნენ: „მაღალი დონის მცირე ფირმის კოეფიციენტი შეესაბამება ... პროდუქციის გამოშვების მაღალ დონეს. მცირე ბიზნესის სექტორის არაჯანსაღი მდგომარეობა წარმოადგენს ჩვენი, როგორც ინდუსტრიული ერის შედარებითი დაკნინების სიმპტომს და გამომწვევ მიზეზებს“ [1]. სწორედ ეს ანგარიში

გახდა დიდი ბრიტანეთისათვის მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდამჭერი სახელმწიფოებრივი მექანიზმის ფორმირების მიზეზი.

მცირე და საშუალო საწარმოები ბიზნესის ის ფორმებია, სადაც შესაძლებელია დასაქმდეს ნებისმიერი სამუშაო ძალა (როგორც მაღალი, ისე დაბალი კვალიფიკაციით და ა.შ.) და სამუშაო ძალის მიღმა დარჩენილი, რომელსაც შეუძლია იშრომოს (პენსიონერი, 15 წლამდე მოზარდი და ა.შ.). ამდენად, ის ეკონომიკაში უმუშევრობის შემცირების და შრომის სურვილის და უნარის მქონე მოსახლეობის დასაქმების მძლავრი იარაღია.

არსებული მდგომარეობა

საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების შესწავლა-გაანალიზებიდან ჩანს, რომ ამ მიმართულებით ქვეყანაში არცთუ ისე მცირე სამუშაოებია ჩატარებული როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სექტორის წარმომადგენელთა, ასევე ადგილობრივ თუ საერთაშორისო ფონდების მიერ. ღონისძიებები იქითკენ იყო მიმართული რომ მოსახლეობას ბიზნეს-ინიციატივები გასჩენოდა.

საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების პრობლემატიკას სწავლობს და განიხილავს ქართველ მეცნიერთა, პრაქტიკოსთა და მკვლევართა დიდი ნაწილი. მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების საქმეში არსებული დადებითი თუ უარყოფითი საკითხები მკითხველთა ფართო საზოგადოებისათვის განსახილველად ქვეყნის 10-ზე მეტ სამეცნიერო და პოპულარული ხასიათის ჟურნალს გამოაქვს. ამ საკითხებს ეძღვნება პუბლიკაციები ქვეყნის წამყვან გაზეთებში. სასწავლო და სამეცნიერო დაწესებულებებში ეწყოება ადგილობრივი და საერთაშორისო მნიშვნელობის კონფერენციები, მრგვალი მაგიდა. ეკონომიკაში მიმდინარე მოვლენებს ეძღვნება სასწავლო და სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების სამეცნიერო შრომების კრებულები, სადაც მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა კვლევებს საშუალო და მცირე ბიზნესის განვითარების შესახებ. ბიზნესის, კერძოდ მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების მიმართულებით დამაკვალიანებელ რეკომენდაციებს იძლევა მსოფლიოს სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციები, რომელთა ხელმძღვანელობით (დაფინანსებით) სრულდება მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშემწყობი პროექტები. მიუხედავად ყოველივე ზემოთ თქმუ-

ლისა, მცირე და საშუალო ბიზნესმა ქვეყნის ეკონომიკაში ჯერ კიდევ ვერ დაიმკვიდრა საკუთარი ადგილი. როგორც პირველი ცხრილიდან ჩანს, მცირე და საშუალო საწარმოების წილი ბრუნვაში და გამოშვებაში ჯერ კიდევ 20%-ს ვერ აღწევს.

ცხრილი 1

მცირე და საშუალო საწარმოების წილი მთლიან ბრუნვაში და გამოშვებაში (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ბრუნვა	24	22,5	23	18,7	14,5	15,6	15,6	16,1	19,5	17.0
გამოშვება	20,6	20,3	21,5	18,9	16,1	17,3	18,5	18,4	19,1	17.7

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, როგორც მეორე ცხრილიდან ჩანს, 2012 წელს საწარმოთა მთლიანმა ბრუნვამ 42048.0 მლნ ლარი შეადგინა. ამასთან, მთლიანი ბრუნვის 83.0% მსხვილ ბიზნესზე მოდის; 7.7 % – საშუალო ბიზნესზე, მცირე ბიზნესის წილი კი 9.3%-ია. დასაქმებულთა მთლიანი რაოდენობა საწარმოს ზომის მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდება: მსხვილი ბიზნესი – 57.1 %; საშუალო ბიზნესი – 13.8%; მცირე ბიზნესი – 29.1%. აქვე ნათლად ჩანს პროდუქციის გამოშვების, განაწილების სურათი მსხვილ, საშუალო და მცირე ბიზნესზე, იგი შესაბამისად შეადგენს: 82.3; 7.5 ; და 10.2%.

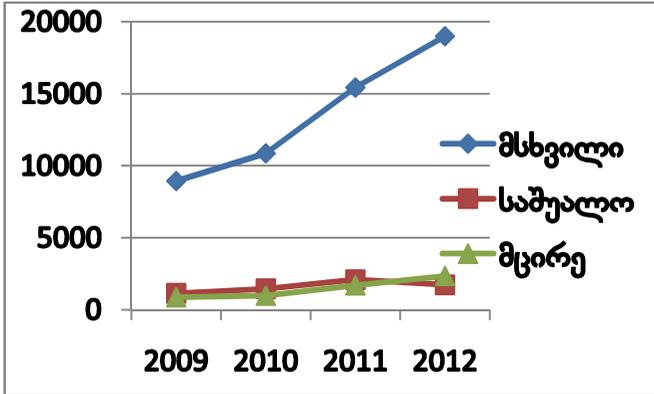
ცხრილი 2

საქართველო: საწარმოთა ზომების მიხედვით ბრუნვა, პროდუქციის გამოშვება, დასაქმება, შრომის ანაზღაურება, შრომის მწარმოებლურობა (2008-2012)

წლები		ბრუნვა		პროდუქციის გამოშვება		დასაქმება		შრომის საშუალო თვიური ანაზღაურება	შრომის მწარმოებლურობა
		მლნ ლარი	%	მლნ ლარი	%	კაცი	%	ლარი	ლარი
2008	სულ	19650.7	100	10248.4	100	349 250	100	519.8	30 837
	მსხვილი	17228.8	89.8	8781.4	86.8	209 532	63.9	674.8	41 886
	საშუალო	1454.3	6.9	939.6	9.1	74 443	22.2	298.8	12 971
	მცირე	967.6	3.3	527.4	4.1	65 276	13.9	209.1	9 141
2009	სულ	20302.2	100	11003.1	100	387 463	100	536.1	28 398
	მსხვილი	17136.9	84.4	8940.3	81.5	223 170	57.6	682.3	40 198
	საშუალო	1701.2	8.4	1151.5	10.5	78 198	20.2	359.5	14 726
	მცირე	1464.1	7.2	881.3	8.0	96 087	22.2	273.2	10 237
2010	სულ	24400.7	100	13303.7	100	397 806	100	592.7	33 443
	მსხვილი	20469.2	83.9	10859.6	87.6	224 354	56.4	755.2	48 404
	საშუალო	2350.3	9.6	1461.5	11.0	91 943	23.1	395.0	15 895
	მცირე	1981.2	6.5	982.6	7.4	81 500	20.5	312.9	12 055
2011	სულ	36726.2	100	19239.1	100	503 236	100	622.6	38 232
	მსხვილი	29435.0	80.1	15437.8	80.2	273 581	54.4	820.7	56 429
	საშუალო	3839.6	10.5	2095.1	10.9	103 004	20.5	457.0	20 342
	მცირე	3451.6	9.4	1706.9	8.9	126 651	25.1	283.1	13 477
2012	სულ	42048.0	100	23096.0	100	534 340	100	714.3	43 219
	მსხვილი	34919.1	83.0	19002.5	82.3	305 340	57.1	928.2	62 234
	საშუალო	3223.6	7.7	1740.2	7.5	73 661	13.8	528.1	23 624
	მცირე	3905.3	9.3	2353.3	10.2	155 396	29.1	338.1	12 144

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

ნათლად ჩანს მცირე და საშუალო ბიზნესში გამოშვებული პროდუქციის რაოდენობის მიუღებლად დაბალი დონე მსხვილ ბიზნესთან მიმართებაში.

გრაფიკი 2

საწარმოთა ზომების მიხედვით პროდუქციის გამოშვება

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

ამდენად, როგორც ჩანს, ქვეყანაში აქტიური ეკონომიკის 80-85% მოდის მსხვილ ბიზნესზე, ეს იმას ნიშნავს, რომ მცირე და საშუალო ბიზნესი, თამამად შეიძლება ითქვას, განვითარებული არ არის.

საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობით [8], სპეციალური დაბეგვრის რეჟიმი ვრცელდება მიკრობიზნესის და მცირე ბიზნესის სტატუსის მქონე ფიზიკურ პირებზე. საშემოსავლო გადასახადებისგან გათავისუფლებულია მიკრობიზნესი, ხოლო მცირე ბიზნესის დასაბეგრი შემოსავალი იბეგრება 5%-ით. 3%-ით იგი იმ შემთხვევაში დაიბეგრება, თუ ერთობლივი შემოსავლის 60% ხარჯი ექნება და შეიძლება ამის დოკუმენტურად დადასტურებას და, ასევე, თუ საქმიანობს მხოლოდ სპეციალური სავაჭრო ზონის ტერიტორიაზე. აღნიშნული კანონმდებლობით, მიკრო და მცირე ბიზნესის სტატუსი განისაზღვრება ერთობლივი შემოსავლით კალენდარული წლის განმავლობაში და მისი სტატისტიკური სიდიდე მიკრობიზნესისათვის არ უნდა აღემატებოდეს 30 000 ლარს, ხოლო მცირე ბიზნესისათვის 100 000 ლარს. არ მიგვაჩნია მართებულად მიკრო და მცირე ბიზნესის სტატუსის მხოლოდ ერთი კრიტერიუმით განსაზღვრა, ზემოთ აღნიშნულ კრიტე-

რიუმთან ერთად, მათი სტატუსის განსასაზღვრად უნდა გამოვიყენოთ დასაქმებულთა (დაქირავებულთა) რაოდენობა, რომლის სტატისტიკური სიდიდე უნდა განისაზღვროს შესაბამისად: მიკრობიზნესისთვის – 10, ხოლო მცირე ბიზნესისათვის კი 20 კაცამდე. მიკრობიზნესს არუნდა ეკრძა-ღებოდეს დაქირავებული შრომა.

ქვეყანაში საბანკო სისტემაში არსებული მაღალი საპროცენტო განაკვეთები მცირე და საშუალო ბიზნესს (სერთოდ ბიზნესს) პრობლემას უქმნის ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის მხრივ. ამასთან, ქვეყანაში არ არსებობს მცირე და საშუალო ბიზნესზე სესხების გაცემის თავდებობის სახელმწიფო ინსტიტუტი.

პერსპექტივები

მცირე და საშუალო ბიზნესში არსებული მდგომარეობით თუ ვიმსჯელებთ, საქართველოს მცირე და საშუალო ბიზნესის ხარისხობრივი და რაოდენობრივი განვითარების მაღალი პოტენციალი გააჩნია. დღეს მცირე ბიზნესს ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტიაში უკავია მხოლოდ 9%, მაშინ, როცა განვითარებულ ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი ხასიათდება 60-70%-ით.

მცირე და საშუალო საწარმოთა რიცხოვნობა ყოველ 1000 მცხოვრებზე მოდის დიდ ბრიტანეთში – 46; იტალიაში – 68; აშშ-ში – 74; იაპონიაში – 50; ყოფილ საბჭოთა სივრციდან რუსეთში – 6; ბელორუსიის რესპუბლიკაში – 3[6]; საქართველოში, ჩვენი გაანგარიშებით, დაახლოებით 4-ის ტოლია. მცირე ბიზნესის ინტენსივობის ეს მაჩვენებელი იმდენად მცირეა, რომ აქ მცირე და საშუალო ბიზნესის რაოდენობრივი ზრდის დიდი პოტენციალი გააჩნია ქვეყანას.

დღეს, ქართული ეკონომიკის განვითარებისათვის, მაშინ, როცა ის გლობალიზაციის პირობებში აშენებს ეკონომიკის საბაზრო მექანიზმს, აუცილებელია, ქვეყანაში შეიქმნას მცირე და საშუალო ბიზნესის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი განვითარების ხელშემწყობი ერთიანი მუდმივმოქმედი სახელმწიფო მექანიზმი. ქვეყანაში ამ მიმართულებით სახელმწიფოს მხრიდან გატარებული, ინიციატიური და ლოკალური ხასიათის ღონისძიებანი ვერ იძლევა სასურველ შედეგს. ამის ნათელი მაგალითია საქართველო, აქ არსებული ეკონომიკური მდგომარეობა, უმუშევრობის და მიგრაციის მაღალი დონე.

დღეს ქვეყანაში ბევრი კეთდება კარგი, განსაკუთრებით ეკონომიკის ინფრასტრუქტურის მოწესრიგების მიმართულებით,

ახლა აუცილებელია ქვეყანაში ისეთი ინსტიტუტების შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს უმუშევრობის შემცირებას და ხელს შეუწყობს ქვეყნის ეკონომიკის დაჩქარებული ტემპით აღორძინებას. ამის ერთ-ერთ ხელშემწყობ ფაქტორად მიგვაჩნია მცირე და საშუალო ბიზნესი.

რა არის მცირე ბიზნესი? საქართველოში რა მანვენებლებით უნდა შეფასდეს იგი და როგორ განისაზღვროს ამ მანვენებლების სტატისტიკური სიდიდე? რა უშლის ხელს მის განვითარებას? რა უნდა გაკეთდეს, რომ იგი ნორმალურად ფუნქციონირდეს და ქვეყნის ეკონომიკაში თავისი ადგილი დაიმკვიდროს?

საქართველოში მცირე ბიზნესის განვითარების არსებული მდგომარეობის შესწავლიდან ჩანს, რომ ქვეყანაში იგრძნობა მცირე ბიზნესის სამართლებრივი ვაკუუმი, სახელმწიფო მხარდამჭერი ორგანიზაციების არარსებობა; ანალიზიდან ჩანს, რომ საჭიროა ქვეყნის მცირე ბიზნესის სტრუქტურის სრულყოფა ეკონომიკური საქმიანობისა და რეგიონების მიხედვით. შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნულ კითხვებზე სრულყოფილი პასუხი საქართველოში დღემდე არ არის გაცემული.

მსოფლიო განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებამ და პრაქტიკამ ცხადყო, რომ ამ კითხვებზე პასუხის გაუცემლად ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობა შეუძლებელია.

აღნიშნული სიძნელეების დაძლევის მიზნით მიგვაჩნია, რომ უნდა განხორციელდეს შემდეგი სამუშაოები: ქვეყანაში უნდა შეიქმნას მცირე ბიზნესის განვითარების ერთიანი სახელმწიფო (მაკრომარეგულირებელი) მექანიზმი, რომელმაც უნდა მოიცვას ინსტიტუციური: სამართლებრივი, ადმინისტრაციული და ეკონომიკური ხასიათის ღონისძიებანი

მცირე ბიზნესის განვითარების მაკროეკონომიკური რეგულირების მექანიზმი სიცოცხლისუნარიანი ვერ იქნება, თუ, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრული არ იქნება მცირე ბიზნესის განვითარების შეფასების კრიტერიუმები და მცირე საწარმოს ზომები. ამ დროს უნდა ვიხელმძღვანელოთ არა რომელიმე სხვა ქვეყნის მონაცემებით, არამედ აუცილებელია, გავითვალისწინოთ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობა.

ჩატარებული კვლევის საფუძველზე მიგვაჩნია, რომ საქართველოსათვის მცირე ბიზნესის განვითარების შეფასების კრიტერიუმად მიღებულ იქნეს: რეალიზებული პროდუქციის

წლიური მოცულობა; ბრუნვა; და საქმებულთა რაოდენობა; მცირე საწარმოთა საერთო რაოდენობა; მცხოვრებთა რაოდენობა ერთ მცირე საწარმოზე; 1000 მცხოვრებზე მცირე საწარმოთა რაოდენობა, ეკონომიკაში მისი როლის შეფასებისათვის (განსაზღვრისათვის) მცირე ბიზნესის ხვედრითი წილი: მშპ-ში, დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში, საწარმოთა საერთო რაოდენობაში; მცირე ბიზნესის საწარმოებში დასაქმებულთა საშუალო თვიური ხელფასი.

მცირე ბიზნესის განმარტება და მათი კრიტერიუმების სტატისტიკური სიდიდეების ჩვენეული შეფასება ასეთია: მიგვაჩნია, რომ მცირე ბიზნესზე საწარმოების მიკუთვნებისას უნდა ამოვიდეთ ქვეყნის მასშტაბიდან და მისი ეკონომიკური განვითარების დონიდან, ასევე დარგობრივი თავისებურებებიდან. კრიტერიუმებად უნდა ავიღოთ: დასაქმებულთა რაოდენობა და რეალიზებული პროდუქციის მოცულობა (ბრუნვის მოცულობა). მცირე ბიზნესისადმი საწარმოთა მიკუთვნების საკითხის გადასაწყვეტად მიგვაჩნია, დარგების მიხედვით გავიანგარიშოთ საერთოდ ეკონომიკაში ერთ საწარმოზე მოსული ზემოაღნიშნულ კრიტერიუმთა სიდიდეები. მცირე საწარმოს მივაკუთვნოთ ის, რომლის მაჩვენებლებიც ნაკლები იქნება საშუალოზე, საშუალოს – რომლის მაჩვენებლებიც ტოლი იქნება მიღებული საშუალო სიდიდისა, ხოლო მსხვილ საწარმოს – ის, რომლის მაჩვენებლებიც მეტი იქნება საშუალოზე. პერსპექტივის გათვალისწინებით, შესაძლებელია, მონაცემები შეეცვალოს საშუალო სიდიდეების ცვლილების შესაბამისად.

მცირე ბიზნესისადმი საწარმოთა მიკუთვნების კრიტერიუმების სიდიდეების გადამოწმება უნდა ხდებოდეს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების, ქვეყანაში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებების შესაბამისად. იგი შეიძლება მოიცავდეს 5–10 წლიან ინტერვალს [6].

საქართველოში უნდა შეიქმნას ინსტიტუტები: მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ადმინისტრაცია; მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ერთიანი ეროვნული ფონდი, ეროვნული ტექნოპარკი. მცირე ბიზნესის მხარდასაჭერად საჭიროა შეიქმნას განმტობული ინფრასტრუქტურა, რომელიც მოიცავს: ბანკებს, სადაზღვევო, ლიზინგურ, ფაქტორინგულ, კონსალტინგურ, ვენჩურულ, აუდიტორულ კომპანიებს, ბიზნესინკუბატორებს, სამრეწველო ტექნოლოგიურ ცენტრებს, საარბიტრაჟო სასამართლოს და სხვ.

სამართლებრივი რეგულირება

საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, „სახელმწიფო ვალდებულია, ხელი შეუწყოს თავისუფალი მეწარმეობისა და კონკურენციის განვითარებას“.

დღეისათვის, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში არ არსებობს მცირე ბიზნესის მარეგულირებელი სპეციფიკური საკანონმდებლო ბაზა.

მიგვაჩნია, რომ დღევანდელი მდგომარეობით, საქართველოში მცირე ბიზნესის განვითარების საკანონმდებლო ბაზის ფორმირების მიზნით, უნდა მომზადდეს კანონთა შემდეგი პაკეტი:

1. საქართველოს კანონი „მცირე ბიზნესის შესახებ“;
2. საქართველოს კანონი „მცირე საწარმოთა ურთიერთგარანტიების საზოგადოებათა შესახებ“;
3. საქართველოს კანონი „მცირე საწარმოთა ინოვაციური საქმიანობის შესახებ“;
4. საქართველოს კანონი „მცირე ბიზნესის სახელშეკრულებო ურთიერთობათა რეგულირების შესახებ“;
5. საქართველოს კანონი „მცირე ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის შესახებ“.

სახელმწიფო მხარდაჭერის ინფრასტრუქტურა უნდა მოიცავდეს მეწარმეების მოსამზადებელ ცენტრებს; ბიზნესინკუბატორებს; ინოვაციურ ცენტრებს ან ტექნოპარკებს; სავაჭრო-სამრეწველო პალატებს (ცენტრალური, რეგიონული); მეწარმეობის მხარდამჭერ ფონდებს.

ამდენად, ქვეყნის განვითარებისათვის, უმუშევრობის შემცირებისათვის მთავრობის მხრიდან მთავარი აქცენტი უნდა გაკეთდეს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაზე. გლობალიზაციის ეპოქაში ეროვნული კონკურენტუნარიანობის სტრატეგიის მთავარ დასაყრდენს და მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს თანამედროვე ტექნოლოგიებსა და ინოვაციებზე ორიენტირებული მცირე და საშუალო ბიზნესი. მსოფლიო პრაქტიკამ დამაჯერებლად აჩვენა, რომ მცირე საწარმოებს ნამდვილად შესწევთ უნარი, მოკლე დროში განახორციელონ ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნა. მცირე საწარმოთა ქსელის შექმნა უზრუნველყოფს მოსახლეობის დასაქმებას, ბაზარზე სასაქონლო მოცულობის ზრდას და მომხმარებელთა მომსახურებას. იგი ხელს უწყობს ეკონომიკაში ჯანსაღი კონკურენციის არსებობას, რაც განაპირობებს ეკონომიკის ყო-

ველმხრივ ჰარმონიულ განვითარებას. ისინი ერთპიროვნულად ემსახურებიან ქვეყნის რეგიონული ეკონომიკის გაუმჯობესებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ნიდლი დ. ბიზნესის კონტექსტში. 2003.
2. საერთაშორისო ბიზნესი. თბ., გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2011.
3. ჩიქობავა მ., კაკულია ნ. მაკროეკონომიკა. 2010.
4. ცენტრალური საინფორმაციო სააგენტო (CA).
5. ჯოლია გ. საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები. თბ., 2008.
6. რ. აბესაძე, ე. კაკულია. მცირე ბიზნესის განვითარების მაკროეკონომიკური რეგულირების მექანიზმი საქართველოში. 2009.
7. ე. კაკულია. მცირე ბიზნესი და მისი როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომების კრებული, ტ. 4, თბ., „მეცნიერება“, 2004.
8. საქართველოს ახალი საგადასახადო კოდექსი. თბ., 2011.
9. მ. თოქმაზიშვილი. მცირე და საშუალო საწარმოების განვითარების ხელშეწყობა (ღირებულებათა ზრდის განვითარება). თბ., 2011.
10. Мазоль С. Экономика малого бизнеса. Минск. 2004.
11. ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრი. EPRC
12. www.heritage.ge
13. www.geostat.ge
14. www.economy.ge
15. www.resonancedaily.com [7/22/2011]

Eter Kakulia

EXISTING STATE AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF SMALL- AND MIDDLE-BUSINESS IN GEORGIA

Annotation

In the work an existing state of small- and middle-business of Georgia is studied and analyzed, the experience of the developed countries

of the world are given, statistical data are analyzed, existing gaps of the development of small- and middle-business of Georgia are presented.

In the second part of the work the perspectives of the development of small- and middle-business of Georgia and the measures of its promotion are given.

მურმან კვარაცხელია

**“სახალხო კაპიტალიზმის” იდეა ილია ჭავჭავაძის
ეკონომიკურ მოძღვრებაში**

ცნობილია, რომ კაპიტალიზმი საქართველოში XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების მიჯნაზე ჩაისახა. ამისი ლოგიკური დასტური იყო ის პირველი მექანიკური ქარხანა, რომელიც თბილისში ინგლისელებმა 1865 წელს გახსნეს. ამ პერიოდს დაემთხვა ფოთი-თბილისის რკინიგზის მშენებლობის დამთავრებაც, რამაც კაპიტალიზმის განვითარება საქართველოში შეუქცევადი პროცესი გახადა. უამრავი რკინიგზის სახელოსნოები გაიხსნა, რაც პირველ სერიოზულ ნაბიჯად შეიძლება ჩავთვალოთ მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში, სადაც 1000-ზე მეტი მუშა იყო დასაქმებული და, საქართველოს გარდა, იგი მთელ კავკასიასაც ემსახურებოდა.

ყველაფერი ეს ილია ჭავჭავაძის თვალწინ ხდებოდა და მისი “ივერია” თითქმის ყოველდღე აშუქებდა ქვეყნის საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარებისათვის ამ დიდმნიშვნელოვან პროცესს. ილია, როგორც ბრძენი და შორსმჭვრეტელი მოაზროვნე, მიხვდა, რომ ამ პროცესებს დადებითთან ერთად, ბევრი უარყოფითი შედეგიც შეიძლება მოეტანა ქვეყნისათვის. ამათგან განსაკუთრებით ორ ფაქტორს გამოყოფდა:

1. კაპიტალიზმი საქართველოში თავიდანვე ვითარდებოდა უცხო კაპიტალის ბაზაზე და ეს საბოლოოდ ქვეყანასა და ქართველ ერს, პოლიტიკურთან ერთად, სრულ ეკონომიკურ დაკაბალებას უმზადებდა.

2. კაპიტალიზმი, საბოლოო ჯამში, ისტორიულად, ერის მთავარი მწარმოებელი ძალის – გლეხობის თანდათანობით მოსპობას და გადაშენებას გამოიწვევდა.

აი, რას წერდა ილია ჭავჭავაძე 1887 წლის “ივერიაში”:
“გლეხკაცის ბედი ბაზრის სათამაშოდ არ უნდა გავხადოთ... მისი შრომა და ჯაფა, მოწეული ჭირ-ნახული დაცული უნდა

იქნას მევახშეებისა და ქორ-ვაჭრებისაგან”³⁵. ეს იყო გაფრთხილება, თუ რა შეიძლებოდა მოჰყოლოდა ამ პროცესებს, რისგანაც ქვეყანა არც ჩვენს დროში არ არის დაზღვეული.

უკვე მაშინ გახდა აშკარა, რომ თბილისი და საქართველოს სხვა ქალაქები კომპრადორული ბურჟუაზიის ხელში აღმოჩნდნენ, რომლებიც მონოპოლიურად განაგებდნენ ბაზარს. ამიტომ ილიამ მიზნად დაისახა სოფლად ისეთი “ამხანაგობების” შექმნა, რომელიც ამ ნეგატიურ პროცესებს აღუდგებოდა წინ. ამ პერიოდის ევროპაშიც ფართოდ გაიშალა კორპორაციული გაერთიანებების შექმნა სოფლის მეურნეობაში და ილია ჭავჭავაძემ აქტიურად დაიწყო ამ გამოცდილების გადმოღება და გაანალიზება საქართველოს სპეციფიკურ პირობებში. ამ მხრივ იგი ცდილობდა აქტიურად გამოეყენებინა საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველი მოღვაწენი.

პირველი, ვინც ჩასწვდა ამ იდეის დიდ მნიშვნელობას საქართველოს მომავალი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარებისთვის, ნიკო ნიკოლაძე იყო. მან ერთ-ერთმა პირველმა განახორციელა ილიას “ამხანაგობების” იდეა დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი, ჯიხაიშში. აქ შექმნილ კორპორაციას იგი საფრანგეთიდან ამარაგებდა მაშინდელი ეპოქისთვის მოწინავე სასოფლო-სამეურნეო მანქანებით, აგრეთვე ახალი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების შემოტანით და დანერგვით. მაშინ დაიწყო ფართოდ ჩაის კულტურის დანერგვა-განვითარება, აგრეთვე, ე.წ. “ცოცხალი ღობით”, რომელსაც დღესაც აქაურები “ნიკოლაძის ღობეს” უწოდებენ.

განსაკუთრებით ინტენსიური კავშირუროთიერთობანი დაამყარა ილიამ ინგლისსა და ირლანდიასთან, სადაც კორპორაციულმა აგრარულმა მოძრაობამ 90-იან წლებში ინტენსიური ხასიათი და დიდი გაქანება მიიღო. ამ დროს აქ მოღვაწეობდა XIX-XX საუკუნეების გამოჩენილი ქართველი მოაზროვნე, ევროპაში დიდი ავტორიტეტის მქონე ვარლამ ჩერქეზიშვილი. ნიშანდობლივია, რომ მასა და ილიას შორის დამყარდა მეტად მეგობრული და საქმიანი ურთიერთობა. ამ პერიოდის “ივერიაში” სისტემატურად იბეჭდებოდა ამ ორი თანამოაზრის წერილები და სტატიები “ამხანაგობების” შექმნის დიდ მნიშვნელობაზე, რასაც ილია საქართველოში “სახალხო კაპიტალიზმის” ფორმირების გზად და საშუალებად მიიჩნევდა. ამ მიმართებით

³⁵ გაზ. “ივერია”, 1887წ. №150, 25 ივნისი.

90-იანი წლების “ივერიაში” 100-ზე მეტი პუბლიკაციაა გამოქვეყნებული.

ჩვენ აქ ყველა მათგანს ვერ შევხებით (ეს კვლევის შემდგომი თემაა), მაგრამ შევეცდებით გავაანალიზოთ ისინიც, რომლებიც ამ “სახალხო კაპიტალიზმის” იდეურ და ეკონომიკურ დასაბუთებას შეიცავენ. აი, რას წერს 1893 წლის 25 ივნისის “ივერია”, რომელიც მიწისა და ხვნა-თესვის საკითხს აანალიზებს:

“მიწის დამუშავება უკან-უკან მიდის წლითიწლობით. სახნავ-სათესის ფართობიც საკვირველის სისწრაფით ცოტადედა... სოფლები ცარიელდება და მოსახლეობაც სულ უფრო და უფრო კლებულობს... გაურბიან სოფლის ცხოვრებასა და ქალაქ ადგილებს ეტანებიან... სოფლის მძიმე შრომას გაურბიან. ის უფრო ახალგაზრდობაში ხდება”³⁶.

თუ გავაანალიზებთ ასეთ მიდგომას, დავრწმუნდებით, რომ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ არსებული პრობლემები დღესაც არ კარგავს აქტუალობას. დღევანდელი სოფლის მდგომარეობა დაახლოებით იმავე სიტუაციაშია იმ განსხვავებით, რომ ახლანდელი სოფლის მწარმოებელი ძალები განვითარებულ ქვეყნებში პოულობენ დაბალანაზღაურებად სამუშაო ადგილებს ოჯახის შესანახად. ცხადია, რომ თითქმის დღევანდელ ქართულ სოფელზეა დაწერილი ეს სიტყვები. მიზეზი მაშინაც და დღესაც ის არის, რომ “სოფლის შრომა დაუფასებელია და ამიტომ რჩენა და ცხოვრება ამ შრომით შეუძლებელია” – ასკენის იქვე ილია ჭავჭავაძე.

გამოსავალი და როგორც ილია ჭავჭავაძე წერს – “სოფლისა და გლეხობის საშველი რა არის?”.

წერილის შემდგომ ნაწილში ამ ანალიზის შემდეგ ნაჩვენებია ეს “საშველიც”. მისი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ, ჯერ ერთი, აუცილებელია სოფლად სასოფლო-სამეურნეო კორპორაციების, ანუ “ამხანაგობების” შექმნა. ილია ხშირად ხმარობს ამ ტერმინს – “ამხანაგობა”, რომელიც დღეს რატომღაც კომუნისტური ტერმინოლოგია ჰგონიათ, ისე, როგორც სიტყვა – “ბჭობა” – “საბჭო”. რუსთაველის გენიალურ ქმნილებაში – “ვეფხისტყაოსანშიც” ბევრგან გვხვდება ეს სიტყვები და ეს ამტკიცებს, რომ ისინი ძველი ქართული სალაპარაკო და სალიტერატურო ენიდან მომდინარეობს. ილიას ანალიზის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ “ჩარჩულ კაპიტალს” უნდა დაეუპი-

³⁶ გაზ. “ივერია”, 1893 წ. 25 ივნისი.

რისპიროთ ”შეერთებული ამხანაგობები”, რომლებიც გაერთიანებული შრომა-საქმიანობით გაცილებით მეტ წარმატებებს მიაღწევდნენ, ვიდრე ”განცალკევებული შრომით”.

ამიტომ არის, რომ ამ პერიოდის ”ივერიის” თითქმის ყველა ნომერში, მათ მეოთხე გვერდზე ვხვდებით რედაქციის განცხადებებს და მოწოდებებს, რომ ადგილობრივმა ”სოფლის თავკაცებმა” იფიქრონ და იზრუნონ თავიანთ სოფლებში ამხანაგობების შექმნაზე. ილია ჭავჭავაძე პირდება მათ, რომ მისი ბანკი გამოუყოფს მათ გრძელვადიან და შეღავათიან კრედიტებს, რათა ისინი არ ჩავარდნენ გაუშაძდარი მევახშეების ხელში (ახლა, დღევანდელ პირობებში ამ ფუნქციას შესანიშნავად ითავსებენ კომერციული ბანკები...). მაგრამ ილიამ ისიც იცის, რომ მარტო ეს ღონისძიება არ კმარა თავისი იდეალის – ”სახალხო კაპიტალის შექმნისათვის საქართველოში”. ამისათვის, კორპორაციული გაერთიანებების გარდა, აუცილებელია ახალი, ევროპული, გაცილებით ეფექტური და რენტაბელური სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა. ”ევროპის გარეშე ვერც ამ საქმეში წავალთ წინ” – წერდა იგი ამავე წერილში.

როგორც ცნობილია, ამ პერიოდში დაიძაბა ურთიერთობა რუსეთსა და ევროპას შორის, შეიკრა სამხედრო ბლოკები – ”სამთა კავშირი” და ”ანტანტა”. ილიას მიაჩნდა, რომ ნებისმიერი ომი საქართველოს განვითარებას შეაფერხებდა და ამიტომ იგი ყოველთვის გამოდიოდა ომის გზით ნებისმიერი პრობლემის გადაწყვეტის წინააღმდეგ. ილიამ ბისმარკამდე გაცილებით ადრე თქვა ცნობილი ფრთიანი ფრაზა – რუსეთს ომი უომრად უნდა მოუგოთ. ამიტომაც, რომ ვერ ნახავთ ამ პერიოდის ”ივერიის” ვერც ერთ ნომერს, სადაც რამენაირად გამართლებული იყოს მილიტარიზაცია და საომარი რიტორიკა. ამ მხრივ აღსანიშნავია სტატია – ”ევროპის მილიტარობა და ამერიკის მერმისი”:

”ერთა შორის დაუნდობლობა, ომი და სისხლისღვრა რომ კაცობრიობის ბედნიერებისა და კეთილდღეობის სულისშემხუთავი და დამღუპველია, ეს დიდი ხანია შეგნებული აქვთ მეცნიერებისა და მწერლობის წარმომადგენელთ. იმისდამიუხედავად, რომ ეს აზრი მეტად ადვილი გასაგებია, მთელი ევროპა მუდამ ჰცდილობს, რომ ომისთვის მოემზადოს. ამ განზრახვით ევროპის სახელმწიფოები არაერთაარს ხარჯსა და საშუალებას არა ჰზოგავენ...”³⁷.

³⁷ გაზ. ”ივერია”, 1889 წ., 25 თებერვალი.

შემდეგ ილია ჭავჭავაძე წინასწარმეტყველებს, რომ ბოლოს ევროპაში დიდი სისხლისღვრა მოხდება, რომელსაც მილიონობით ადამიანი ემსხვერპლება (რაც მოხდა კიდევ 1914-1918 წლების I მსოფლიო ომში – მ.კ.). ამასთან, ილია იმასაც პროგნოზირებს და წინასწარმეტყველებს, რომ, ევროპისაგან განსხვავებით, ამერიკა “თოფ-იარაღში კი არა ჯდება”, არამედ ეკონომიკას ანვითარებს. ასეთი ვითარება, ხასგასმით აღნიშნავს წერილის დასკვნაში ილია ჭავჭავაძე, ბოლოს “მხედრობით გატაცებულს ევროპას კიდევ უფრო დასცემს ეკონომიურად და ამერიკას კი მსოფლიო მეთაურობას დაუშკვიდრებს”. აი, როგორ ზუსტად იწინასწარმეტყველა დიდმა ილიამ მსოფლიო განვითარება ასი წლის წინ...

ეს საგაზეთო წერილიც და სხვებიც იმას გვიდასტურებს, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ეკონომიკას დიდი ილია. ეს მუდამ უნდა გვახსოვდეს ჩვენ, რათა დღესაც გავითვალისწინოთ ეკონომიკის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ქვეყნის სამომავლო განვითარებაში. ამიტომ ჩამოაყალიბა ილიამ ასეთი მეტად მოკლე და ლაკონური, მაგრამ ამასთან შინაარსობრივად მეტად ღრმა და ტევადი ფორმულა – არ არსებობს ეროვნული სახელმწიფო ეროვნული ეკონომიკის გარეშე. კარგი იქნება, თუ მის ამ დებულებას გავიხდით სახელმძღვანელოდ დღევანდელი გარდამავალი პერიოდის სახელმწიფოებრივ მშენებლობაში, მით უმეტეს, როცა ახალი ძალა ცდილობს სწორი რეფორმების გატარებას ეკონომიკაში. აქ გასათვალისწინებელია ილიასეული ნააზრვეი, რომელიც მნიშვნელოვნად წაადგება დღევანდელობასაც და მომავალსაც.

ამ მხრივ მეტად მდიდარ მასალას გვაძლევს 1898 წლის 29 ნოემბრის “ივერია”, სადაც დეტალურად არის გადმოცემული “ამხანაგობების” სტრუქტურა და მათი ფუნქციონირების ეკონომიკური პრინციპები. აქ ირლანდიის ერთ-ერთი აგრარული კორპორაციის მაგალითზე კონკრეტული მონაცემებისაგან შედგენილი გარკვეული ნახაზი და სტატისტიკური ცხრილებიც კი არის მოყვანილი იმის საილუსტრაციოდ, თუ რა დიდი მალალი რენტაბელობა შეუძლიათ მოგვცენ “ამხანაგობებმა”, თუ მათ მასობრივად შეექმნით საქართველოში.

იმავე წლის დეკემბრისა და 1899 წლის იანვარ-თებერვლის “ივერიის” ნომრებში კვლავ ინტენსიურად გრძელდება “ამხანაგური კორპორაციების” თემაზე წერილების გამოქვეყნება. მათი საერთო არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ცალკეული “ამხანაგობების” შექმნიდან აუცილებელია გადა-

ვიდეთ მათი საერთო-ეროვნული სისტემის ფორმირებაზე. ეს იდეა განსაკუთრებით აქტიურ ხასიათს იღებს 900-იან წლებში. მაგალითად, 1900 წლის 12 ოქტომბერს უკვე ლაპარაკია “მთელი სამეურნეო კავშირის” შექმნაზე ცალკე დასავლეთ საქართველოსა და ცალკე აღმოსავლეთ საქართველოს მასშტაბებით. როგორც ჩანს, ილია ჭავჭავაძე დარწმუნდა, რომ აუცილებელია თვითონ ამ ახალმა კორპორაციულმა გაერთიანებებმა ერთმანეთთან დაამყარონ მჭიდრო კავშირურთიერთობანი, რათა კოორდინირება გაუწიონ თავიანთ ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ და ფინანსურ საქმიანობას.

ეს პრობლემა ცალკე კვლევის საგანია, მაგრამ აქ გვინდა დასკვნის სახით აღვნიშნოთ, რომ ილიას ეს იდეა გათვალისწინებული უნდა იქნეს დღევანდელი ახალი ხელისუფლების მიერ გამოცხადებული აგრარული პოლიტიკის განხორციელებაში. რაც უნდა დიდი და მასშტაბური ფონდები არ უნდა შეიქმნას, თუ ეს ყველაფერი სწორი კონცეპტუალური პრინციპებით არ იქნება წარმართული და განხორციელებული, სასურველ შედეგს ვერ მივიღებთ. ასეთი ეფექტური კონცეპტუალური მიდგომის ობიექტურ და მეცნიერულად დასაბუთებულ პრინციპებს კი ილია ჭავჭავაძე და მისი მეგობრების ანალიზი იძლევა. საჭიროა, ამას ყველაფერს მიზანმიმართული კვლევის ხასიათი მივცეთ.

Murman Kvaratskhelia

**THE NOTION OF “PEOPLE CAPITALISM”
IN ILIA CHAVCHAVADZE’S ECONOMIC DOCTRINE
Annotation**

In the article Ilia Chavchavadze’s thought about “People Capitalism” is given. The results of capitalism, carrying out of which could negatively influence the national peculiarities of the development of a country from the view-point of its economic independence are underlined.

The importance of the creation of agricultural associations by means of the development of corporations as the significant precondition of the revival of Georgian village and rural population is emphasized.

ელგუჯა კონჯარია

**დოკუმენტების როლი და მნიშვნელობა
ბუღალტრულ აღრიცხვაში**

სამეურნეო აღრიცხვის სხვა სახეებისაგან განსხვავებით, ბუღალტრული აღრიცხვის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თავისებურებაა, რომ იგი განიხილავს მხოლოდ იმ მოვლენებსა და ფაქტებს, რომლებიც აუცილებლად უნდა იყოს დადასტურებული შესაბამისი დოკუმენტაციით, ამდენად ბუღალტრული აღრიცხვა დოკუმენტური აღრიცხვაა.

ბუღალტრული აღრიცხვის უტყუარობის პრინციპის თანახმად, სამეურნეო სუბიექტის (საწარმოს) დაარსებიდან მიმდინარე პერიოდამდე განხორციელებული სამეურნეო ოპერაცია სათანადო წესით უნდა აისახოს.

დოკუმენტი (საბუთი) არის წერილობითი მოწმობა სამეურნეო ოპერაციის მოხდენის ფაქტის ან მისი მოხდენის უფლების შესახებ, ხოლო დოკუმენტაცია სამეურნეო ფაქტების შესახებ დოკუმენტების წარმოებას ნიშნავს.

დოკუმენტი სამეურნეო ოპერაციის შინაარსს ასახავს. იგი იძლევა ინფორმაციას საწარმოს ეკონომიკური რესურსების რაოდენობის, მათი მართვისა და რაციონალური გამოყენებისათვის.

დოკუმენტები წარმოადგენს საფუძველს საწარმოს ვალდებულებათა დაფარვისა და შემკვეთებისა და მყიდველების მიმართ მოთხოვნების დაფარვაზე კონტროლის განხორციელებისათვის.

დამზადების, წარმოებისა და რეალიზაციის სტადიების სამეურნეო ოპერაციების მთლიანი, დროული და ზუსტი ასახვა მისთვის განკუთვნილ ბლანკზე ან ქაღალდზე შესაძლებლობას გვაძლევს კონტროლი გაუწიოს თითოეულ სტადიაზე ფულად-მატერიალური და შრომითი რესურსების მიზნობრივი დანიშნულებით ხარჯვას, რაც განაპირობებს ეკონომიის რეჟიმის დაცვას. გარდა ამისა, დოკუმენტები ყველაზე უბარი საშუალებაა სასაქონლო და ფულად-მატერიალური ფასეულობების დაცვა გაფლანგვა-განიავებისაგან, ხოლო ყოველივე ამას საბოლოო ანგარიშით, დიდი ეკონომიკური მნიშვნელობა აქვს თითოეული საწარმოს, ორგანიზაციის, დაწესებულებების სამეურნეო საქმიანობაში.

დოკუმენტს სამართლებრივი ძალა გააჩნია სამეურნეო პროცესების მართვის, დაგეგმვის, კონტროლისა და ანალიზის საქმეში.

დოკუმენტი მოიცავს როგორც ეკონომიკურ, ასევე იურიდიულ ინფორმაციას. დოკუმენტი ეკონომიკური ინფორმაციის მატარებელსაც წარმოადგენს. დოკუმენტების საშუალებით ხორციელდება პირველადი დაკვირვება სამეურნეო ფაქტებზე მათი შემდგომი დაჯგუფებისა და ციფრობრივ მანკვენებლებში განზოგადების გზით.

ამრიგად, პირველადი საადრიცხვო დოკუმენტი არის სათანადო წესით გაფორმებული წერილობითი მოწმობა მომხდარი სამეურნეო ფაქტის შესახებ, რომელიც მას სამართლებრივ ძალას აძლევს.

ყოველ საჭირო შემთხვევაში საგამომიებლო, პროკურატურის, სასამართლო და არბიტრაჟის ორგანოები, სისხლის სამართლისა თუ სამოქალაქო საქმეების გამოძიებისა და სადავო საკითხთა კანონიერად გადაწყვეტისათვის, მიმართავენ სამეურნეო აქტების სპეციალურ გამოკვლევას, რომელიც ტარდება სასამართლო-საბუღალტრო ექსპერტიზის მეშვეობით.

იმის გამო, რომ საჭირო მოთხოვნების მიხედვით წერილობით გაფორმებული დასტური სამეურნეო ოპერაციის იურიდიული უფლებამოსილების მატარებელია, იგი უტყუარ საფუძველს წარმოადგენს მოცემული საწარმოს სხვა საწარმოებისადმი, დაწესებულებებისადმი, ორგანიზაციებისა და პირებისადმი წარმოშობილი დავის კანონიერად გადაწყვეტისათვის, სწორედ ამაში მდგომარეობს დოკუმენტების სამართლებრივი დანიშნულება.

რამდენადაც დოკუმენტები ბუღალტრულ აღრიცხვაში ასახულ სამეურნეო ფაქტებს იურიდიულ ძალას აძლევს, მას წარედგინება გარკვეული მოთხოვნები: სამეურნეო ფაქტების ასახვის სიზუსტე და სისრულე, დროულობა და შინაარსის სიცხადე.

დოკუმენტების განსაკუთრებული მნიშვნელობა ბუღალტრულ აღრიცხვაში იმაში მდგომარეობს, რომ არც ერთი სამეურნეო ოპერაცია, რომელიც დოკუმენტით არ არის გაფორმებული, ბუღალტრულ აღრიცხვაში არ შეიძლება აისახოს. ამით აიხსნება ის გარემოებაც რომ დოკუმენტაცია წარმოადგენს საწარმოს მთელი სამეურნეო საქმიანობის პირველადი დაკვირვებისა და ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შემადგენელ ელემენტს. ბუღალტრულ აღრიცხ-

ვაში დოკუმენტების განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე მიგვითითებს ის ფაქტიც, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის ხარისხის დონე, პირველ ყოვლისა, განისაზღვრება დოკუმენტაციის ხარისხის დონით.

დოკუმენტებს უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს საწარმოს ოპერატიული ხელმძღვანელობისა და მართვის საქმეში. დოკუმენტებში სამეურნეო ოპერაციები აისახება მათი შესრულებისთანავე. დოკუმენტები გვაცნობს როდის რამდენი რა შევიძინეთ, როდის რამდენი რა დავხარჯეთ, როდის რამდენი რა შევასრულეთ, როდის რამდენი რა ვაწარმოეთ და სხვა, რაც საშუალებას გვაძლევს, გეგმის შესრულების პროცესშივე გამოვაველინოთ შეფერხებები და გავატაროთ ქმედითი, ოპერატიული ღონისძიებები.

დოკუმენტები საფუძველს წარმოადგენს აგრეთვე ფინანსური კონტროლისათვის. ფინანსური რესურსების ყოველი ცვლილება (მიღება თუ გასვლა) მისვლის განკუთვნილ დოკუმენტებში აისახება, საიდანაც ნათლად ჩანს მათი ყოველდღიური ცვლილება თანხობრივად და მიზნობრივი დანიშნულების მიხედვით. ეს შესაძლებლობას გვაძლევს, ყოველდღიური ფინანსური კონტროლი დავაწესოთ მათ მიზნობრივად და გეგმაზომიერად მიღებასა და ხარჯვაზე, უზრუნველვყოთ საგადამხდელო, საანგარიშსწორებო და საკრედიტო დისციპლინის მტკიცედ დაცვა.

დოკუმენტებს განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის დოკუმენტური რევიზიისათვის. საწარმოთა საკუთრების დაცვის უმნიშვნელოვანეს საშუალებას წარმოადგენს წინასწარი, მიმდინარე და შემდგომი კონტროლი. წინასწარი კონტროლის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ დოკუმენტის შემდგენი პირი პირადი პასუხისმგებლობით აწერს ხელს დოკუმენტს, რითაც ადასტურებს მასში მოცემული ოპერაციის სისწორეს და კანონიერებას, რაც აიძულებს მას, წინასწარ განსაჯოს და ისე დაამოწმოს დოკუმენტში მოცემული ოპერაციების კანონიერება.

შემდგომი კონტროლი ხორციელდება დოკუმენტური რევიზიის მეშვეობით, რომლის საფუძველსაც დოკუმენტები წარმოადგენს. ამიტომ უწოდებენ მას დოკუმენტურ რევიზიას. წინასწარი და მიმდინარე კონტროლის დონე და ხარისხი მთელი სისრულით ვლინდება დოკუმენტური რევიზიის დროს, რომელშიც გადამწყვეტ როლს სამეურნეო საქმიანობის ამსახველი დოკუმენტები ასრულებს.

დოკუმენტები დიდ როლს ასრულებს საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზის საქმეში. ანალიზის მთავარი დანიშნულებაა საწარმოო-სამეურნეო მაჩვენებელთა შესრულებასა და შეუსრულებლობაზე მოქმედი ფაქტორების გამოვლინება. ეს კი შეუძლებელია მხოლოდ ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგებით მონაცემებზე დაყრდნობით, ვინაიდან ისინი წარმოადგენენ საწარმო-სამეურნეო საქმიანობის კრებსით მაჩვენებლებს.

დოკუმენტის შინაარსის ასახვა ხდება სამეურნეო ფაქტების რეგისტრაციისა და სათანადო ზომის ერთეულებში გამოსახვის გზით. მასში ასახული სამეურნეო ფაქტების სისწორეს ადასტურებს პასუხისმგებელ პირთა ხელმოწერა.

ზოგიერთი დოკუმენტი სახელმწიფო უწყებათა მიერ შემუშავებული სტანდარტული ფორმით არის შექმნილი, რომელიც მკაცრ აღრიცხვას ექვემდებარება და დანომრილია, ზოგი კი თვით საწარმოში იქმნება განცხადების, მოხსენებითი და ახსნა-განმარტებითი ბარათების, ბრძანებების სახით.

დოკუმენტები დგება სამეურნეო ფაქტის მოხდენის მომენტში ან, თუ ეს შეუძლებელია, უშუალოდ სამეურნეო ოპერაციის დასრულებისას. დოკუმენტის მონაცემთა სისწორეზე პასუხისმგებლობა ეკისრებათ მატერიალურად პასუხისმგებელ პირებს.

იმასთან დაკავშირებით, რომ საწარმოებში ხორციელდება მრავალი სხვადასხვა სახის და შინაარსის სამეურნეო ოპერაცია, შესაბამისად, დოკუმენტიც მრავალია. თითოეულ დოკუმენტს, კუთვნილი სამეურნეო ოპერაციის სრულყოფილად ასახვის მიზნით, უნდა გააჩნდეს მისთვის საჭირო ფორმალური ელემენტები, რომლებსაც რეკვიზიტები ეწოდება.

რეკვიზიტები დოკუმენტებში მოცემული მაჩვენებლებია, რომელიც აუცილებელია შეივსოს განხორციელებული სამეურნეო ოპერაციების მონაცემებით. სამეურნეო ოპერაციების დიდი მრავალსახეობა განაპირობებს სააღრიცხვო დოკუმენტების სხვადასხვა ფორმის აუცილებლობას, რომლებიც შეიცავენ შესაბამის რეკვიზიტებს,

ნებისმიერი პირველადი აღრიცხვის დოკუმენტი უნდა შეიცავდეს აუცილებელ რეკვიზიტებს: დოკუმენტის დასახელებას, შედგენის თარიღს, დოკუმენტის შემდგენი საწარმოს დასახელებას, სამეურნეო ოპერაციის შინაარსს, თანამდებობრივი პირისა და დოკუმენტის შემდგენის ხელმოწერას. მოცემული

რეკვიზიტების არსებობა პირველად დოკუმენტს აძლევს იურიდიულ ძალას.

სააღრიცხვო ინფორმაციის ოპერაციისა და დამუშავების ტექნოლოგიის ხასიათიდან გამომდინარე, პირველად დოკუმენტებში შეიძლება იქნეს ჩართული დამატებითი რეკვიზიტები, მაგალითად, დოკუმენტის ნომერი, საწარმოს მისამართი, სამეურნეო ოპერაციის განხორციელების საფუძველი და სხვა.

პირველადი სააღრიცხვო დოკუმენტების შევსება უნდა პასუხობდეს შემდეგ მოთხოვნებს:

- უნდა შეიცავდეს სრულ და უტყუარ მონაცემებს;
- უნდა შეიცავდეს აუცილებელ რეკვიზიტებს;
- უნდა იყოს ფორმით, არითმეტიკულად და არსებითად ადვილად შესამოწმებელი, შემოწმებულ და დამუშავებულ დოკუმენტებზე უნდა იყოს აღნიშვნა რათა გამოირიცხოს მათი ხელმეორედ გამოყენების შესაძლებლობა;
- უნდა შედგეს ისეთი საშუალებებით, რომ ჩანაწერების შენახვა უზრუნველყოფილი იყოს დროის ხანგრძლივი პერიოდისათვის.

პირველად დოკუმენტებში თავისუფალი სტრიქონი აუცილებლად უნდა იყოს ხაზგადასმული.

ბუღალტერიაში შემოსული პირველადი დოკუმენტები ექვემდებარება აუცილებელ შემოწმებას. თავდაპირველად დოკუმენტი მოწმდება ფორმის მიხედვით (გაფორმების სისრულე და სისწორე, ყველა აუცილებელი რეკვიზიტის არსებობა) შემდგომ დოკუმენტები მოწმდება შინაარსობრივად: კონტროლდება დოკუმენტირებული ოპერაციის კანონიერება, ცალკეული მაჩვენებლების ლოგიკური შესაბამისობა, არითმეტიკული გაანგარიშების სისწორე.

აკრძალულია ისეთი პირველადი დოკუმენტების მიღება შესასრულებლად და გასაფორმებლად, რომლებიც ეწინააღმდეგება ფულადი, სასაქონლო-მატერიალური საშუალებებისა და სხვა ფასეულობების მიღების, შენახვისა და ხარჯვის კანონმდებლობით დადგენილ წესებს. ასეთი დოკუმენტები უნდა გადაეცეს საწარმოს მთავარ ბუღალტერს (საწარმოს ხელმძღვანელს) გადაწყვეტილების მისაღებად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ხორავა, კვატაშიძე, სრესელი. ფინანსური აღრიცხვა. თბილისი, 2002.

2. ე. ხარაბაძე. ბუღალტრული აღრიცხვის საფუძვლები. თბილისი, 2007.

3. ე. კუპრეიშვილი. ბუღალტრული აღრიცხვის კურსი. თბილისი, 2002.

4. ი. მესხია, დ. მაღლაკელიძე, ნ. ვაშაკიძე. ბუღალტრული აღრიცხვა. თბილისი, 2011.

5. გ. თოდუა. ბუღალტრული აღრიცხვის თეორია. თბილისი, 2002.

6. ი. გოდერძიშვილი. ბუღალტრული აღრიცხვის თეორია. თბილისი, 1990.

Elguja Konjaria

**THE QUALITY AND THE VALIDITY OF DOCUMENTATIONS
DEFINE THE LEVEL OF ACCOUNTING
Annotation**

Documents and documentation do not exist without each other. With the help of documentation, initial and complete observation of the implementation time and place on the agri-operations take place.

Therefore accounting documents are the main and trustworthy source of getting primary accounting information and documentations are considered as basis of accounting.

Documents and documentation are the main tools for complete observations of agri-operations and for defining the specifications of each agri-acts.

ნანა ბიბილაშვილი

**პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში დასაქმების სახელმწიფო
რეგულირების ძირითადი მიმართულებები
(საქართველოს მაგალითზე)**

დასაქმების პროცესთა რეგულირება თანამედროვეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და სოციალური პრობლემაა. სწორედ ამგვარ პროცესთა რეგულირება თამაშობს განმსაზღვრველ როლს ამა თუ იმ ქვეყნის მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესების, თითოეული მოქალაქის პროფესიული შესაძლებლობების ფორმირება-განვითარებისა და პიროვნების ჩამოყალიბებასა და მის გამოვლენაში.

დასაქმებას, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკური მოვლენაა, გააჩნია როგორც ეკონომიკური, ასევე დემოგრა-

ფიული და სოციალური შინაარსი. ეს, უმთავრესად, განპირობებულია იმით, რომ რამდენადაც დასაქმება დამოკიდებულია ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ პროცესებზე, ის გვევლინება, როგორც სოციალური პოლიტიკის ნაწილი.

ცნობილია, რომ ამა თუ იმ ქვეყნის დასაქმების მდგომარეობა, გარკვეულწილად, ახასიათებს მისი ეკონომიკის განვითარებისა და ხალხის კეთილდღეობის დონეებს.

დასაქმება ისეთი ურთიერთობების ერთობლიობაა, რომელიც განსაზღვრავს მოსახლეობის შრომით საქმიანობაში მონაწილეობის მასშტაბებს. იგი გვევლინება, როგორც შრომის ბაზრის რეგულირების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი და მოსახლეობის შრომის პროცესში ჩართვის განზომილების დახასიათებასთან ერთად, გამოხატავს არა მარტო მუშაკებზე არსებული საზოგადოებრივი, არამედ ისეთი პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ხარისხს, როგორიცაა ანაზღაურებადი სამუშაო ადგილების პოვნისა და შემოსავლების მიღების სურვილები.

სპეციალურ ლიტერატურაში [1, 4, 7] დასაქმების ცნების ქვეშ იგულისხმება მოქალაქეთა ისეთი საზოგადოებრივად აუცილებელი საქმიანობა, რომელიც დაკავშირებულია პირადი და საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასთან და რომელსაც, როგორც წესი, მოაქვს შრომითი შემოსავალი.

საქართველოში დასაქმების შესახებ ამჟამად არსებული კანონის მიხედვით [2], დასაქმებულად ითვლება ყველა ის ფიზიკური პირი, რომელიც, პირადი და საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით, ეწევა კანონით აუკრძალავ საქმიანობას და ანაზღაურებას იღებს ფულადი ან ნატურალური ფორმით.

ეკონომიკაში, დასაქმებულების შრომით საქმიანობაში ჩაბმის წესის მიხედვით, დასაქმებულთა სიმრავლე იყოფა შემდეგ ჯგუფებად:

ა) დაქირავებული პირები. მათ მიეკუთვნებათ საკუთარი სამუშაო ძალის გაყიდვის შედეგად დასაქმებული პირები;

ბ) სამუშაოს მიმცემი. მათ მიეკუთვნებათ მეწარმეები, რომლებიც საკუთარი სამეწარმეო უნარის რეალიზებას ახდენენ;

გ) თვითდასაქმებულები. მათ მიეკუთვნებათ პირები, რომლებიც მუშაობენ საკუთარ საწარმოში ან საკუთარ მეურნეობაში მოგების ან ოჯახური შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს გადაყვანამ ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზრო ურთიერთობებზე, დასაქმების სფეროშიც მოითხოვა რეფორმების გატარება. მსოფლიო გამოცდილების გათვალისწინებით შემუშავდა დასაქმების ძირითადი პრინციპები, რომლებიც თავისებურად აისახა საქართველოს კონსტიტუციასა და ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის დასაქმების შესახებ მიღებულ სპეციალურ კანონში.

პირველი პრინციპის მიხედვით, შრომა საქართველოში ნებაყოფლობით ხასიათს ატარებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეებს გააჩნიათ უფლება, თავისუფლად განკარგონ წარმოებრივი და შემოქმედებითი შრომის საკუთარი უნარი.

მეორე პრინციპი გულისხმობს სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას ქვეყანაში ისეთი პირობების შექმნაზე, რომლებიც აუცილებელია მოქალაქეთა შრომითი უფლებების რეალიზაციისათვის.

მესამე პრინციპი დასაქმების პრობლემების გადაწყვეტისადმი კომპლექსურ მიდგომას გულისხმობს. იგი ასახავს ყველა დონის სახელისუფლო ორგანოების ქმედებათა კოორდინაციას; სახელმწიფო რეგულირებისა და საბაზრო თვითრეგულირების მექანიზმების ურთიერთქმედებას; ბიუჯეტების ფინანსური შესაძლებლობების, არასაბიუჯეტო ფონდების, აგრეთვე, საწარმოთა, საზოგადოებრივ გაერთიანებათა და მოქალაქეების სახსრების გამოყენებას; ეკონომიკური და სოციალური ეფექტიანობის მიღწევას სპეციალური პროგრამების ხარჯზე.

დასაქმებისა და შრომის ბაზრის რეგულირების პროცესებმა სპეციფიკური ნიშნები შეიძინა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში. ამ ქვეყნების მოსახლეობის დასაქმების სფეროებში ბოლო ათწლეულში სრულიად ახალი სიტუაციები შეიქმნა: შრომითი რესურსების თავისუფალი წესით დაქირავებისა და დათხოვნის საფუძველზე ფორმირდება დასაქმების ახალი მოდელები; შრომითი რესურსების გამოყენების სფეროში ვითარდება საბაზრო ურთიერთობები; სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ადგილი აქვს უმუშევრობის დონის ზრდის ტენდენციას, ჩნდება შრომის სიჭარბე და სხვადასხვა სახეობის უმუშევრობა. აღსანიშნავია, რომ ამ ქვეყნებში მიმდინარე რეფორმებმა გამოიწვია შრომითი რესურსების სტიქიური გადახაწვლა, რომლისთვისაც ძირითადად დამახასიათებელია თვითდასაქმებულების, ფორმალურად ან კომერციულ სექ-

ტორში დასაქმებულებისა და უმუშევრების ოდენობის გაზრდა, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის მუდმივ შემცირებასთან ერთად.

აღსანიშნავია, რომ შრომის ბაზრის მართვა (როგორც დასაქმებაზე მოქმედი ღონისძიებების ორგანიზებული სისტემა) უნდა წარმოადგენდეს პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში მიმდინარე რადიკალური ეკონომიკური რეფორმების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას.

ცნობილია, რომ სახელმწიფო პოლიტიკისადმი კონკრეტული მიდგომის განსაზღვრა დასაქმების სფეროში ითვალისწინებს შრომის ბაზარზე თავმოყრილი ტენდენციების კვლევას, მათი ფორმირების მიზეზთა ანალიზს, აგრეთვე, ძალზე მწვავე და დამანგრეველი უმუშევრობის ფორმების გამოვლენას.

იმისათვის, რომ შრომის ბაზარზე პირობები გაუმჯობესდეს და მოხდეს საზოგადოების ყველაზე დაუცველი ფენების ხელშეწყობა, ჩვენი აზრით, აუცილებელია სახელმწიფო მიზანმიმართულად ჩაერიოს დასაქმებისა და შრომის ბაზრის სფეროებში (ანუ განხორციელდეს ამ სფეროების სახელმწიფო რეგულირება).

დასაქმების სფეროების სახელმწიფო რეგულირებისათვის საჭირო ძირითად ღონისძიებებს აჯგუფებენ შემდეგნაირად:

1. რეგულირების მიმართულებების მიხედვით – სოციალური და ეკონომიკური შინაარსის ღონისძიებები;

2. მათი გამოყენების შედეგად მოსალოდნელი დროითი ეფექტების შინაარსის მიხედვით – მოკლე, საშუალო და ხანგრძლივვადიანი ღონისძიებები;

3. შრომის ბაზრის პროცესებზე ზემოქმედების გაუმჯობესების ხარისხის მიხედვით – პირდაპირი და ირიბი (ანუ არაპირდაპირი) ღონისძიებები;

4. შრომის ბაზრის გარკვეულ მხარეებზე ზემოქმედების მიხედვით – შრომითი რესურსების მიწოდების, შრომით რესურსებზე მოთხოვნისა და ხელფასის რეგულირებისათვის საჭირო ღონისძიებები.

5. ღონეების მიხედვით – მიკრო და მაკრო ღონეების მარეგულირებელი ღონისძიებები.

აღნიშნულიდან ცხადია, რომ ჩამოთვლილ ჯგუფებში შემავალი ღონისძიებების ერთი ნაწილი დასარეგულირებელ ობიექტზე ახდენს პირდაპირ, ხოლო მეორე – კი არაპირდაპირ ზეგავლენას.

პირდაპირი ზეგავლენის ღონისძიებებს მიეკუთვნება სამუშაო ადგილების შექმნის, განათლების სფეროს, პროფესიული მომზადებისა და გადამზადების პროგრამები, ცვლილებები შრომის კანონმდებლობაში, რეგიონული პოლიტიკის სფეროში ჩატარებული ღონისძიებები და სხვა.

ირიბი (ანუ არაპირდაპირი) ზეგავლენის ღონისძიებებს მიეკუთვნება ფულად-საკრედიტო და საგადასახადო პოლიტიკა, მეწარმეების სუბსიდირება, სამუშაოზე მოწოდებითი უმუშევრების წარმოებრივი მომზადება-გადამზადებისა და სხვა ეკონომიკური ხასიათის ღონისძიებები.

პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, თანამედროვე პირობებში, მოსახლეობის დასაქმების სახელმწიფო რეგულირების სისტემის შემუშავების დროს, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს დასაქმების პროცესებზე და შრომის ბაზარზე არსებულ სიტუაციაზე არა მარტო პირდაპირი, არამედ ირიბი ეკონომიკური ზეგავლენის ღონისძიებების გათვალისწინებას. ეს გამოწვეულია იმგვარი ფორმებისა და მეთოდების კომპლექსური და პრიორიტეტული გამოყენების აუცილებლობით, რომლებიც დღევანდელ პირობებში იძლევიან საჭირო შედეგის მიღების საშუალებას. პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ რაც უფრო ოპერატიულ და ხანმოკლე ხასიათს ატარებს დასაქმების ესა თუ ის პრობლემა, მით უფრო დიდია მათი პირდაპირი ზეგავლენის ღონისძიებებით მოგვარების ალბათობა.

პოსტკომუნისტური ქვეყნების, კერძოდ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დღევანდელი ვითარებიდან გამომდინარე, დასაქმების რეგულირების სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს, ჩვენი აზრით, უნდა წარმოადგენდეს:

- დასაქმების განვითარებისა და გაფართოებისათვის საჭირო პირობების შექმნა ეკონომიკის ალტერნატიულ და არასახელმწიფოებრივ სექტორებში;

- სახელმწიფო სექტორის დასაქმების დონის ვარირება ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისა და მისი სტრუქტურული გარდაქმნის ფაქტორებისა და ამოცანების შესაბამისად (აქტიულისხმება დასაქმების მოქნილი და არატრადიციული ფორმების გავრცელება);

- მუშაკთა გამოთავისუფლების პროცესთა მართვა, წარმოების ლიკვიდაციის, სანაციისა და რეორგანიზაციის, აგრეთვე სამუშაოდან დათხოვნილთა სოციალური დაცვის ღონისძიებების განხორციელება;

ნისძიებების ურთიერთშერწყმის გზით (აქ იგულისხმება მოსახლეობის თვითდასაქმების სტიმულირება);

– კადრების პროფესიული მომზადების ისეთი სისტემის შექმნა, რომელიც შესაბამისობაში იქნება საბაზრო ურთიერთობებთან და გაითვალისწინებს პოსტკომუნისტური ეკონომიკის სპეციფიკას (ეს მიმართულება გულისხმობს კადრების პროფესიონალური მომზადებისა და გადამზადების ცნობილი ფორმებისა და მეთოდების გაფართოებას და სრულყოფას);

– შრომისუნარიანი მოსახლეობის პროფესიული მობილურობის უზრუნველყოფა, უმუშევარ მოქალაქეთა და დაუსაქმებელი მოსახლეობის პროფესიული მომზადების მასშტაბების გაფართოებისა და ეფექტიანობის ამაღლება, აგრეთვე სამუშაოდან გამოთავისუფლებული მუშაკების წინმსწრები მომზადება და გადამზადება შესაბამის პროცესთა ორგანიზაციისა და განხორციელების გზით;

– უმუშევართა სოციალური დაცვის უზრუნველყოფა სახელმწიფოს განვითარების ყოველ ეტაპზე მიღებული გარანტიებისა და ნორმატივების შესაბამისად.

ამ მიმართულებებისა და მათი შესაბამისი დონისძიებების პრაქტიკული რეალიზაცია, ჩვენი აზრით, არა მარტო ხელს შეუწყობს პოსტკომუნისტური ქვეყნების (მათ შორის საქართველოს) დასაქმების სფეროებში ამჟამად არსებული სოციალური დაძაბულობის შემცირებას, არამედ შექმნის ამ ქვეყნების ეკონომიკური სფეროების განვითარების წინაპირობებს.

დასაქმების პროცესთა რეგულირების სახელმწიფო პოლიტიკის ზემოთ ჩამოთვლილი მიმართულებების პრაქტიკული რეალიზაციის მიზნით პოსტკომუნისტური ქვეყნების მთავრობებმა უნდა განახორციელონ შრომის ბაზრების სახელმწიფო რეგულირება შემდეგი ოთხი ძირითადი მიმართულებით:

1. დასაქმების დონის გადიდების და სამუშაო ადგილების ოდენობის ზრდის სტიმულირების პროგრამების რეგულირება;

2. სამუშაო ძალის მომზადებასა და გადამზადებაზე გამიზნული პროგრამების რეგულირება;

3. სამუშაო ძალის გაქირავების ხელშეწყობის პროგრამების რეგულირება;

4. უმუშევართა სოციალური დაცვისა და უმუშევრობის სოციალური დაზღვევის პროგრამების რეგულირება.

დასაქმების დონისა და სამუშაო ადგილების ოდენობის ზრდის სტიმულირების პროგრამების რეგულირებისათვის, ძირითადად, საჭიროა შემუშავდეს და განხორციელდეს ისეთი ქმედითი ღონისძიებები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ სამუშაო ადგილების ზრდას.

ამგვარი გზები და ღონისძიებები შეიძლება პირობითად დაიყოს ორ ნაწილად:

1. სისტემური, ანუ კომპლექსური ხასიათის და

2. ცალკეული მიმართულებისა და შინაარსის მქონე გზები და ღონისძიებები.

პირველში იგულისხმება ისეთი გზები და ღონისძიებები, რომლებიც განკუთვნილია დასაქმების სფეროს მთლიანი ეკონომიკური სისტემის კომპლექსური გარდაქმნის მეშვეობით სრულყოფისათვის, ხოლო მეორეში კი – იმგვარი, რომლებიც გამიზნულია დასაქმების სფეროს სრულყოფასთან მხოლოდ მისი, ან ერთი, ან რამდენიმე მომიჯნავე სფეროს გარდაქმნის მეშვეობით.

მაშასადამე, ცხადია, რომ მხოლოდ საერთო ეკონომიკური პროგრამების ჩარჩოებში შეიძლება გატარებულ იქნეს დასაქმების ეფექტიანი პოლიტიკა და შემუშავდეს შრომის ბაზრის რეგულირების ქმედითი მექანიზმი. ეს, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია იმით, რომ სწორედ ამგვარი ქმედებები იძლევა წარმოების სტაბილური და მდგრადი ზრდის საშუალებას, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს შრომითი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას და დასაქმების ეფექტიან ღონეზე შენარჩუნებას.

ახლა შევეხოთ ცალკეული მიმართულებისა და შინაარსის მქონე გზებსა და ღონისძიებებს, რომლებიც სამუშაო ადგილების ზრდის ხარჯზე დაარეგულირებენ დასაქმების პროცესებს.

პოსტკომუნისტური ქვეყნებისათვის (მათ შორის საქართველოსათვის) ერთ-ერთ ამგვარ გზად მიგვაჩნია საერთო მაკროეკონომიკური დინამიკის სტიმულირება. პოსტკომუნისტურმა სახელმწიფოებმა ამგვარი დინამიკის სტიმულირების განსახორციელებლად, ჩვენი აზრით, შეიძლება წარმატებით გამოიყენოს ისეთი სტრატეგიული გზებისა და ღონისძიებების სისტემა, როგორიცაა:

– სახელმწიფო შეკვეთების გაფართოება (უპირველეს ყოვლისა, ეროვნული ეკონომიკის მდგომარეობის განმსაზღვრელი საწარმოებისათვის);

- სააღრიცხვო (დისკონტის) განაკვეთის შემცირება;
- საქონლისა და მომსახურების სფეროში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისათვის საჭირო პირობების შექმნა;
- საგადასახადო შეღავათებისა და დოტაციის გზით ეროვნული ეკონომიკის ისეთი სტიმულირება, რომელიც გაითვალისწინებს ეროვნული და საერთაშორისო ბაზრების კონიუნქტურის ცვლილებას და ექსპორტის გაფართოებას.

დასაქმების პროცესთა მარეგულირებელ ცალკეულ მიმართულებას შეიძლება მივაკუთვნოთ, აგრეთვე, მცირე მეწარმეობის, კერძოდ მცირე ბიზნესის განვითარება.

აღნიშნულ ქვეყნებში არსებულ დღევანდელ ვითარებაში, მცირე ბიზნესის აღორძინებისათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ეკონომიკის ამ სექტორის გონივრულ და დიფერენცირებულ სახელმწიფო მხარდაჭერას, მისი მრავალფეროვანი ფორმების (ოჯახური ბიზნესის, ახალგაზრდული მეწარმეობის და ა.შ.) ერთმანეთისაგან განსხვავებულ, მაგრამ რაციონალურ დონეებზე განვითარების მიზნით. ამჟამად გარკვეული პრიორიტეტები მცირე ბიზნესის განვითარების სფეროში შეიძლება მიენიჭოს სახალხო მოხმარების საქონლისა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებელ, აგრეთვე მომსახურების სფეროს უმრავლესი დარგების (განსაკუთრებით ვაჭრობის, საყოფაცხოვრებო მომსახურების, რეკრეაციის) ობიექტებსა და კომპლექსებს.

პოსტკომუნისტური ქვეყნების გამოცდილება ცხადყოფს, რომ სამუშაო ადგილების ყველაზე მეტი რაოდენობის შექმნა შეუძლია მცირე მეწარმეობის განვითარებას. მათ შორის აღსანიშნავია მისი ისეთი ფორმები, როგორცაა: ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობა, კოოპერატივები, გლეხური (ფერმერული) მეურნეობები და ა.შ. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ მცირე მეწარმეობის მხარდაჭერის დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს აღნიშნული ფორმების განვითარებას.

პოსტკომუნისტური ქვეყნების შრომის ბაზრების სახელმწიფო რეგულირების საქმეში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა დაიკავოს სამუშაო ძალის გაქირავების ხელშეწყობის პროგრამების შემუშავებისა და მართვის პროცესებში. აღნიშნული სახეობის პროგრამების შედგენა დაკავშირებულია უმუშევრობისათვის ისეთი ხარისხიანი ინფორმაციის მიწოდებასთან, რომელიც ითვალისწინებს არსებული სამუშაო ადგილების დახასიათებას. ამგვარი პროგრამების შედგენის პროცესი აგრეთვე უკავშირდება მუშაკთა გეოგრაფიული მიგ-

რაციის უზრუნველყოფას. ამ მიმართულებით უნდა განხორციელდეს სამუშაო ადგილების ვაკანსიების შესახებ არსებული ინფორმაციის გავრცელებისათვის საჭირო მოქნილი სისტემების შექმნა და მისი რეგულარული სრულყოფა, აგრეთვე აუცილებელია შრომითი მიგრაციის სტიმულირება და მასთან დაკავშირებული საკითხების მოგვარება.

დასაქმების რეგულირების სფეროში სათანადოდ უნდა იქნეს გამოყენებული სოციალური დაზღვევის პროგრამების შემუშავებისა და მართვის შესაძლებლობებიც. სოციალური დაზღვევის გზით შექმნილი სპეციალური ფულადი სახსრები, ან მისი გარკვეული ნაწილი შეიძლება მოხმარდეს უმუშევართა სოციალური დაცვის საქმეს.

აღსანიშნავია, რომ დასაქმებისა და შრომის ბაზრის პროცესთა რეგულირების ზემოთ განხილული მიმართულებები, ძირითადად, მიეკუთვნებიან ამ პროცესთა სრულყოფის პირდაპირ საშუალებებს. მათ გარდა, ბუნებრივია, კიდევ არსებობს ირიბი საშუალებებიც. ამ უკანასკნელს მიეკუთვნება სახელმწიფოს საგადასახადო, ფულად-საკრედიტო და ამორტიზაციული პოლიტიკა. დასაქმებისა და შრომის ბაზრის პროცესთა სრულყოფაზე არც თუ ისე მცირე გავლენას ახდენს საჭირო საკანონმდებლო ბაზის შექმნა და სრულყოფა. აქ, პირველ რიგში, ვგულისხმობთ კანონმდებლობას ქვეყნის მოსახლეობის დასაქმების, სოციალური უზრუნველყოფის, შრომითი ურთიერთობების, თანაბარი სამოქალაქო უფლებების და ა.შ. შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. დასაქმების და უმუშევრობის ტენდენციები საქართველოში, "EPRC", ნოემბერი, 2011.
2. საქართველოს კანონი "დასაქმების შესახებ". თბილისი, 2001 წლის 28 სექტემბერი.
3. Буланов В. С. Современные проблемы занятости и безработицы. Москва, 1996.
4. Рынок труда. Москва, "ЭКЗАМЕН", 2000 (под общей ред. Буланова В. Ц., Волгина Н.А.).
5. Орешин В. П. Государственное регулирование национальной экономики. Москва, "ИНФРА-М", 2001.
6. Государственное регулирование рыночной экономики. Москва, "ДЕЛО", 2001.
7. www. geostat.ge

**THE MAIN DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF
EMPLOYMENT IN POST-COMMUNIST COUNTRIES
(A GEORGIAN CASE)**

Annotation

At modern stage of the development of post-communist countries, including Georgia great attention is paid to the study of problems of state regulation of employment and labor market. The regulation is one of the key factors of normalizing the functioning of a social-economic sphere in post-communist countries, especially in Georgia.

According to the above mentioned the article is dedicated to the analysis of main aspects of state regulation of employment and labor market in these countries, including Georgia.

In the article the necessity of state regulation of employment and labor market of given countries is proved and the limits, main directions and the implementation tools and ways of such a regulation are defined.

თინათინ ქურდაძე

**შიდა ინვესტიციები და მისი მოზიღვის გაუმჯობესების
კირითაღი მიმართულებები საქართველოში**

ქვეყანაში იქმნება სრულიად ახალი ეკონომიკური გარემო, ამიტომაც შიდა საინვესტიციო კლიმატის პრობლემა საჭიროა განვიხილოთ ისეთი ეკონომიკური ბერკეტების სრულყოფის საკითხებთან ერთად, რომლებიც პირდაპირ კავშირშია ინვესტიციების გაფართოებასთან. უნდა შეიცვალოს სახელმწიფოს დამოკიდებულება ეკონომიკისადმი, მცირე და საშუალო ბიზნესისადმი, ფისკალური და საინვესტიციო გარემოსადმი, რომელიც თანდათან თავისუფლდება სახელმწიფოს მარწმუნებისაგან, ქვეყანაში გაბატონებული ელიტარული კორუფციისაგან. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პოლიტიკაში კოპაბიტაციის პროცესმა, საპრეზიდენტო არჩევნებისთვის მზადება და საკადრო ცვლილებებმა უარყოფითად იმოქმედა და გარკვეულწილად შეაფერხა კიდევ ეკონომიკური წინსვლა ყველა მიმართულებით. მართალია, შეუძლებელია დროის ასე მოკლე მონაკვეთში მაღალი ეკონომიკური მაჩვენებლების მყისიერად დაფიქსირება, მაგრამ ეს რეალობაა და დროებითი, რადგან ბევრი სიკეთე მაინც სახეზეა. საქართველოში გასული წლის 1 ოქტომბრიდან დაწყებულმა პოლიტიკურმა და ეკონომი-

მიკურმა ცვლილებებმა განაპირობა რადიკალურად განსხვავებულ მანევრებლებზე გასვლა, ანუ ეკონომიკური დაღმასვლა, საგარეო და შიდა ინვესტიციების შემცირება და ა. შ. ამიტომ აქტიურად მოქმედ პოლიტიკოსთა და მეცნიერ-ეკონომისტთა პირდაპირი მოვალეობაა, შეიმუშაონ და შემოგეთავაზონ ისეთი წინადადებები და პრაქტიკული რეკომენდაციები, რომელიც შეუძლებს მთავრობის ეკონომიკურ გუნდს ამ მძიმე ტვირთს ყველა მიმართულებით, რასაც ამ შემთხვევაში შიდა ინვესტიციების ეფექტიანობის საკითხი წარმოადგენს.

ინვესტირების ეკონომიკური ეფექტიანობის საკითხი მეტად მნიშვნელოვანია, ვინაიდან სწორედ საგარეო და შიდა ინვესტირება წარმოადგენს ამა თუ იმ ფინანსური პროექტით დაინტერესების საფუძველს. ამას ადასტურებს ინვესტირების კეინზიანური თეორია, რომელსაც საფუძველად უდევს მოტივაცია – მოგების მიღება, იგი დაფუძნებულია მეწარმეთა ფსიქოლოგიაზე. დებენ რა ინვესტიციებს მეწარმეები, მოელიან მაღალ შემოსავლებს. ამასთან, არაა აუცილებელი მოსალოდნელი მოგება ემთხვეოდეს მიმდინარე მოგებას. მიმდინარე მოგებაზე დანაბატი შეიძლება დაბალი იყოს, მაგრამ მეწარმეებმა შეიძლება მაინც მოახდინონ კაპიტალში ინვესტირება, რათა შეამცირონ თავიანთი საწარმოო დანახარჯი და ამით გააუმჯობესონ საწარმოო პოზიციები. ამრიგად, როგორც კეინზიანური სკოლის წარმომადგენლები თვლიან, ინვესტირების გადაწყვეტილება ეფუძნება მეწარმეთა შეფასებას, რომ რაიმე განსაზღვრული საინვესტიციო პროექტის განხორციელების შედეგად გაიზრდება მოსალოდნელი მოგება. ერთ-ერთი ყველაზე მოკლე და ლაკონური განმარტებაა, რომ ინვესტირება, ესაა – „დავხარჯოთ ფული დღეს, რომ მომავალში მივიღოთ უფრო მეტი თანხა“ და რომ ამ პროცესს ჩვეულებრივ, როგორც ვიცით, თან ახლავს ორი ფაქტორი - დრო და რისკი. ამ ორიდან დრო ფულია, ანუ ფინანსები, ხოლო რისკი არის პოზიცია ინვესტორისა დროსა და სივრცეში. აქედან გამომდინარე გასაგებია, რომ ყველა პროექტი დროს მოითხოვს ამიტომ ქართული სივრცე, ანუ რეალობა ხანგრძლივ პერსპექტივაზე გათვლილი და მომავალი წლის მეორე ნახევრიდან უფრო თვალსაჩინო იქნება, მთავარია რისკის ალბათობა იყოს რაც შეიძლება დაბალი.

ყოველივე ამის შესახებ საუბრობს როგორც ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი, ისე ფინანსთა და ეკონომიკის მინისტრები და წერენ: მოხდება ხარჯების გადანაწილება დარგებს შორის,

წინა ხელისუფლების მიერ დაწყებული ტენდერების დროში გადავადება საჭირო იყო კორუფციული გარიგებების გამო, რასაც გულმოდგინედ სწავლობს ფინანსთა სამინისტროს საგამოძიებო დეპარტამენტი. მსოფლიოს განვითარების ბანკის ინფორმაციითა და პროგნოზით, იზრდება ნდობა ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე, მშპ 1%-ით იზრდება, 30 მილიონზე მეტი ინვესტიცია შემოვა, მომავალი - 2014 წლის პირველ ნახევარში წინა წელთან შედარებით, მაგრამ რეკონსტრუქციის ბანკმა ეკონომიკური ზრდის ტენდენცია 2013 წლის ბოლოსათვის 3-დან 2%-მდე შეამცირა, რაც არც ისე კარგი მინიშნებაა. ასე რომ, პროგნოზები ჯერჯერობით არც ისე საიმედოა. როგორც ცნობილია, 2014 წლის ბიუჯეტი დაგეგმილია 9 მილიარდით, შესრულება კი 8 მილიარდით. სწორედ შიდა ინვესტიციები იქნება საფუძველი ამ სხვაობის მინიმუმამდე დაყვანისა და ეკონომიკური მანევრების ზრდისა, რომელსაც სახელმწიფო თავისი აღმშენებლობის პირველ ეტაპზე ირჩევს. ამ შემთხვევაში ინვესტორი განსაზღვრავს როგორც მიზნებს, ისე საინვესტიციო სახსრების მოცულობასაც. რამდენადაც რაციონალური ინვესტიციური სტრატეგიისათვის არსებობს პირდაპირი კავშირი რისკსა და შემოსავლებს შორის, ამიტომ კონკრეტულ სიტუაციაში დიდი მოგების მიღების სურვილმა შეიძლება განსაზღვრული ალბათობით მიგვიყვანოს დიდ დანაკარგებამდე, რაზეც მუშაობს ქვეყნის მთელი ეკონომიკური გუნდი.

ამიტომაც, წინა წლების გამოცდილების გათვალისწინებით, ინვესტორების მიზნები უნდა ფორმირდებოდეს როგორც შემოსავლების, ისე რისკის გათვალისწინებითაც. ავიღოთ, თუნდაც უმუშევრობა, მას საკმაოდ დრმა ფესვები აქვს საქართველოში და სტატისტიკური დეპარტამენტის მონაცემების მიხედვით, 2003 წლიდან დღემდე დაახლოებით 150 ათას კაცზე მეტმა დაკარგა სამსახური, რეალურად თუ შევხედავთ სიტუაციას, ხელფასს იღებს მოსახლეობის მხოლოდ 30-35%, დანარჩენი კი თვითდასაქმებულია ან უმუშევარი. სწორედ ამისთვისაა საჭირო ინვესტიციების დაბანდება (განსაკუთრებით ქვეყნის შიგნით), ახალი ფაბრიკა-ქარხნების ამოქმედება, დიდი თანხების გამოყოფა სოფლის მეურნეობის მიმართულეობით და ა.შ., რადგანაც დღეისათვის ის ყველაზე მნიშვნელოვანია, რადგანაც სამუშაო ძალის 53% სწორედ სოფლადაა დასაქმებული. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ყველაზე დიდი თანხები ამიტომ სოფლის მეურნეობაზეა გამოყოფილი. დაახლოებით 50%-ით მეტი თანხაა დახარჯული სახელმწიფო ბიუჯეტიდან

მიმდინარე წლის პირველ ნახევარში, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჯერჯერობით სახეზეა ეკონომიკური ვარდნა და შესაბამისად ცხოვრების დონეც დაბალია. ეს დროებითი მოვლენაა, ბიზნესს გაუჩნდა იმედი, რომ პოლიტიკური ვითარება იქნება სტაბილური და ინვესტიციების ახალი ნაკადი წამოვა. ესაა თანაინვესტირების ახალი პროექტის პრეზენტაცია და მომავალის პერსპექტივები.

ამასთან ეკონომიკური სტაბილურობის მთავარ პირობას წარმოადგენს სახელმწიფო ბიუჯეტის არაინფლაციური ხასიათი. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის ზრდის პრობლემა (საგადასახადო შემოსავლები). პირველად 1995 წლის 30 ივნისს იქნა მიღებული „საქართველოს კანონი უცხოური ინვესტიციების შესახებ“, რომელიც ხელსაყრელ მდგომარეობაში აყენებდა უცხოელ ინვესტორებს და არ ითვალისწინებდა და, სამწუხაროდ, უგულველყოფდა ინვესტორთა ინტერესებს უცხოელ ინვესტორებთან შედარებით. მეორე პრობლემა ის იყო, რომ საგადასახადო შეღავათები ენიჭებოდა ისეთ საწარმოებს, რომლებიც მხოლოდ ვაჭრობით იყვნენ დაკავებულნი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, 1996 წლის 12 ნოემბერს მიღებულ იქნა „საქართველოს კანონი საინვესტიციო საქმიანობის ხელშეწყობისა და გარანტიების შესახებ“. ამ კანონით პრიორიტეტი მიენიჭა ეროვნულ შიდა ინვესტირებას და იგი ასევე ხელსაყრელი გახდა უცხოური, ანუ საგარეო ინვესტირებისათვის, რადგან მათ შორის არის ძალიან მჭიდრო კავშირი და ერთის წარმატება გარანტია მეორის განვითარებისთვისაც. ცნობილია, რომ უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სტაბილურ მაკროეკონომიკურ გარემოს, რადგანაც იგი წარმატებული სამეწარმეო საქმიანობისა და ბიზნესის რეალიზაციის საწინდარია შიდა ინვესტირებისათვის.

ამჟამად მოქმედი ლიბერალური საგადასახადო კოდექსის საფუძველზე პირველ რიგში საჭიროა საგადასახადო ცვლილებების აპრობაცია სამეწარმეო სფეროში და, რა თქმა უნდა, მეწარმის აზრის გათვალისწინებით, მაშასადამე, საინვესტიციო სფეროდან სახელმწიფოს ფაქტობრივი გასვლა, რაც ამჟამად საქართველოში აღინიშნება, უფრო იძულებითი, ვიდრე სასურველი მოვლენაა. შიდა ინვესტირების გამოცოცხლებისთვის ძალიან საგულისხმოა ზემოაღნიშნული და ასევე პრესაში გამოქვეყნებული ინფორმაცია, რომ უახლოეს მომავალში იწყება დიდი ხნის წინ დაპირებული თანაინვესტირების

ფონდის საჯარო პრეზენტაცია. ფონდში მობილიზებული კაპიტალი – 56 მილიარდი ლარი თანაინვესტირებას გაუწევს ქართველ და უცხოელ ინვესტორებს. ფონდისთვის უმნიშვნელოვანესი მიმართულებები კი იქნება ენერგეტიკა, სოფლის მეურნეობა, ტურიზმი, წარმოება და ლოგისტიკა. ფონდის მესვეურები ამბობენ, რომ კერძო, პირდაპირი ინვესტიციების ფონდი დასავლური პრაქტიკისა და სტანდარტების გათვალისწინებით განხორციელდება. ფონდში პროექტები უკვე განიხილება. მათგან ექვსი ჰესი, ორი სასტუმრო, ერთი სოფლის მეურნეობის და წარმოების პროექტი. მათი ჯამური ღირებულება 5500-დან 5600 მილიონამდეა, ცნობილია ისიც, რომ თანადაფინანსება 25%-დან 75%-მდე იქნება. თუმცა შესაძლებელია ფონდმა თავადაც დაიწყოს პროექტის განხორციელება და თანაინვესტორი შემდეგ ეტაპზე მოიძიოს. სახსრების მოზიდვის სხვა გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენს სახელმწიფო საშინაო ვალის შექმნა, რომელიც იქნება 400 მილიონი დოლარი, ხოლო მისი გასტუმრება მოხდება მომავალი წლის პირველ ნახევარში 600 მილიონი ლარის ოდენობით. სახელმწიფო საგალო ვალდებულებების გამოშვება ფართოდ გამოიყენება მსოფლიოში ბიუჯეტის შევსების, თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულირების, აგრეთვე კონკრეტული საინვესტიციო პროგრამების დაფინანსების მიზნით. ესაა ფასიანი ქაღალდების ბაზარი, რომელიც ჯერჯერობით არაპოპულარულია თუნდაც სახელმწიფოს ვალდებულებათა ობლიგაციების გამოშვების სახით. თუმცა ამის შესახებ პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტი მთავრობას არ ურჩევს არც სეკვესტრს და არც ვალის აღებას, არამედ მათი რჩევაა, გადაიხედოს ხარჯები.

სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდა პირდაპირ კავშირშია მშპ-თან, როცა მისი წინასწარ 6%-იანი ზრდის ნაცვლად, 2013 წელს იგი შემცირდება 2,5%-დან 3%-მდე, ეს ნიშნავს, რომ ბიზნესის აქტივობა და ინვესტიციების განთავსება შემცირდება და დღე იმდენი ვეღარ ამოვა, რაც დაგეგმილი იყო. ამიტომ სრულიად ლოგიკურია, რომ წელს ბიუჯეტის შემოსავლების ნაწილი ვერ შესრულდება, ხოლო რამდენით თანხობრივად, წლის ბოლოსთვის გახდება ეს ცნობილი. ამჟამად დღის წესრიგშია თავისუფალი ვაჭრობის განვითარების პერსპექტივები, ამიტომ თბილისში ჩატარდა ფორუმი ევროკავშირის დაფინანსებით და აღმოსავლეთ ევროპის ინიციატივით, სადაც განიხილეს ქვეყნებს შორის ეკონომიკური კავშირების საკით-

ხები. ასევე საინვესტიციო პოტენციალის გაუმჯობესებისა ბიზნესისა და ბიზნესმენებისათვის, ენერგეტიკას, სოფლის მეურნეობას, ტურიზმსა და სხვა დარგებში. აქვე ძალიან მნიშვნელოვანია რუსეთთან ჩვენი ეკონომიკური კავშირების აღდგენის საკითხიც, როგორც უახლოესი და ყველაზე პერსპექტიული მეზობლისა. ძალიან შემაშფოთებელია ისიც, რომ მონაცემები ეკონომიკური მაჩვენებლების შესახებ სრულიად განსხვავებულია, მერყეობს, რაც უფრო ამძაფრებს ეკონომიკური სტაბილურობის რეალურ სურათს. ყველას განსხვავებული ინფორმაცია და სიმართლე აქვს, რაც არასახარბიელო გარემოს ქმნის ინვესტორებისათვის როგორც შინ ისე გარეთ.

ინვესტირების პროცესი – ეს ეტაპი მთავრდება ძირითად პორტფელში ჩართვისას, საჭირო ფინანსური აქტივების პოტენციური სახეების არჩევით. არჩევანის გაკეთებისას, სხვა მოსაზრებებთან ერთად, გასათვალისწინებელია ინვესტირების მიზანი, ინვესტირებული სახსრების მოცულობა და ინვესტორის, როგორც გადასახადების გადამხდელის სტატუსი. ყოველივე ამის გათვალისწინებით მოხდება გარკვეული ცვლილებების შეტანა საგადასახადო კოდექსში, მაგრამ, რადგანაც 2014 წლიდან ცხადდება სამწლიანი მონიტორიუმი საგადასახადო ცვლილებებზე, ამ ვადაში არაფერი არ შეიცვლება, თუ რამის შეცვლას დააპირებენ, უნდა მივიდნენ მეწარმესთან და აუხსნან, ყველაფერი წინასწარ შეათანხმონ, სტაბილურობის განცდა ბიზნესისათვის აუცილებელი პირობაა. ეს ცვლილებები მთელი სისრულით ამოქმედდება 2017 წლიდან. ესაა საგადასახადო კოდის შემოღება, დოკუმენტაციის შესწავლის ხანდაზმულობის 6-დან 3-წლამდე შემცირება და ბიუჯეტის კანონზე განმარტებები ფინანსთა მინისტრის ნაცვლად პარლამენტზე გადამისამართდება მისი განხილვისას და ა.შ. ეს კიდევ ერთი ნაბიჯია ლიბერალური ეკონომიკური და საინვესტიციო გარემოს შესაქმნელად, მაგრამ აქ ჩნდება იმის საშიშროება, რომ ამან არ დააკნინოს ფინანსთა მინისტრის პასუხისმგებლობის საკითხი ქვეყნისა და მთავრობის წინაშე. განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ლიბერალურ მიდგომებს შიდა ინვესტირებისას. მაგალითად, ასეთ დროს აზრი აქვს პრივილეგირებული აქციების არჩევას იმ ინვესტორებისათვის, რომლებსაც აქვთ საგადასახადო შეღავათები.

ინვესტორები, რომლებიც ავსებენ ეროვნული მეურნეობის იმ თავისუფალ სივრცეს, რომელსაც სხვადასხვა მიზეზით ვერ უზრუნველყოფს ეროვნული კაპიტალი, უკანასკნელთან მიმარ-

თებაში წარმოადგენენ „დამატებითს“. დამატებითი უცხოური ინვესტიციები შესაძლებელია ადგილობრივი კაპიტალის დაგროვების სიჭარბის პირობებშიც, თუ ისინი გადალახავენ რომელიმე დარგში შედარების ბარიერს. დამატებითი უცხოური ინვესტიციების ეფექტი მიმდები ქვეყნებისთვის დადებითია, რადგან ისინი ავსებენ ინვესტიციურ რესურსებს, ხელს უწყობენ ეკონომიკურ ზრდას. აქ საგულისხმოა მსოფლიოს ეკონომიკური ორგანიზაციების მიერ გამოქვეყნებული ანგარიშები, სადაც საქართველო ბიზნესის კეთებით მე-8 ადგილზეა განვითარებად ქვეყნებს შორის, ეს მეტყველებს იმაზე, რომ საინვესტიციო გარემო ჯერ კიდევ არაა მთლად სახარბიელო მდგომარეობაში, თუმცა ზოგიერთ დარგში ეს მანქანებელი წარმატებულადაც შეიძლება ჩაითვალოს. ყველაფერს დრო უნდა, ახალი ხელისუფლების სწორი მიდგომები კი ამის გარანტია და ის, რაც ადგილობრივი (შიდა) ინვესტიციების ქვეშ იგულისხმება, ასევე სახელმწიფოს, ინსტიტუციური და კერძო ინვესტორთა ფინანსური რესურსების სახით, ხელსაყრელი პირობების არსებობის შემთხვევაში შეიძლება ჩაბმული იყოს საინვესტიციო პროცესში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების კუთხით. თვალსაჩინოებისათვის იხილეთ საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ გამოქვეყნებული მაკროეკონომიკური პარამეტრები ცხრილის სახით.

ინვესტიციების მოცულობა წლების მიხედვით, მლნ ლარებში							
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
6018,00	8237,10	9491,60	10308,70	11618,60	1326,70	14563,10	16465,10

ზოგადად სახელმწიფო ინვესტიციების არეალი საკმაოდ ფართოა, ის დამოკიდებულია როგორც სახელმწიფო საკუთრების მასშტაბებზე, ისე განვითარების პრიორიტეტულ ამოცანებზე. განვითარებულ ინდუსტრიულ ქვეყნებში სახელმწიფოს წილი ინვესტიციათა საერთო მოცულობაში 10-20%-ს შეადგენს. განვითარებად ქვეყნებში, სადაც სახელმწიფოს წილი ტრადიციულად უფრო მნიშვნელოვანია, სახელმწიფო კაპიტალურ დაბანდებებში საერთო ინვესტიციების 40-60%-ია, ხოლო ზოგიერთ დარგში (ნავთობის მოპოვება და

გადამუშავება, ელექტროენერჯის წარმოებები და სხვა) 100%-მდე შეადგენს. საინვესტიციო პროცესში სახელმწიფოს პირდაპირი მონაწილეობის დროს არანაკლებ მნიშვნელოვანია რესურსების გამოყენების ეფექტურობის საკითხი. ასევე საგულისხმოა ისიც, რომ მკვეთრად უნდა გაზრდილიყო სახელმწიფო ბიუჯეტის თანხებიც, 2013 წელს მშპ-ს 6%-იანი ზრდის გათვალისწინებით იყო დაგეგმილი, თუმცა ეს რეალური გათვლა არ აღმოჩნდა და იგი მხოლოდ 2 ან 3%-ით გაიზრდება, აქვე უნდა ვთქვათ, რომ მშპ-ს გაანგარიშება ხდება სამი მეთოდით: წარმოების, შემოსავლების და საბოლოო მოხმარების მეთოდებით. ყველა ეს მეთოდი სწორედ შიდა ინვესტირების გაძლიერებას ემსახურება, ამიტომ ბიუჯეტის ასიგნებები 9,009 მილიარდია. პროექტის მიხედვით ვალდებულებების კლება 584, 3 მლნ ლარს შეადგენს, საიდანაც 508,2 მლნ საგარეო, ხოლო 76,1 მლნ – საშინაო სახელმწიფო ვალდებულებების დაფარვას მოხმარდება. ბიუჯეტის საპარლამენტო კომიტეტებში განიხილება მთავრობის ის პრიორიტეტები, როგორებიცაა: ჯანდაცვა, განათლება და სოფლის მეურნეობა. ჯანდაცვის დაფინანსება პროექტით 2,7 მილიარდი ლარი, სოფლის მეურნეობა - 290 მილიონი ლარი და ა.შ. სახელმწიფო ფინანსური რესურსების დაქსაქსვის და არამიზნობრივი გამოყენების სასიშროების არსებობის გამო მიზანშეწონილია, ინვესტირება მოხდეს კონკრეტული, მკვეთრად განსაზღვრული პროექტების დასაფინანსებლად. შიდა საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესების, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის თვალსაზრისით, ასეთ პროექტებს შორის შეიძლება დავასახელოთ: ენერჯეტიკის განვითარება, გზების მშენებლობა და რეკონსტრუქცია, კავშირგაბმულობის თანამედროვე სისტემის განვითარება, საფინანსო ბაზრის ინსტიტუციური სტრუქტურის ჩამოყალიბების მხარდაჭერა.

სახელმწიფო ინვესტიციების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ობიექტია განათლების სისტემა სადაც უკანასკნელ პერიოდში საკმაოდ დიდი ცვლილებები და წარმატებებია: უფასო სახელმძღვანელოები, უფასო სწავლება 14 სპეციალობის მიხედვით, უფასო ტრანსპორტი სკოლის მოსწავლეებისათვის, უფასო საბავშვო ბაღები და სხვა უამრავი სიკეთე, რომელიც უკვე ჩვენი ქვეყნის პრეზიდენტმა და ყოფილმა განათლების მინისტრმა გ. მარგველაშვილმა დაიწყო და დღესაც გრძელდება ამ რეფორმის სრულყოფა მოქმედი მინისტრის მიერ და საკმაოდ წარმატებულადაც. ასევე უნდა გაგრძელდეს წინა

წლებში დაწყებული შიდა ინვესტიციების განთავსება. ხოლო დღეისათვის სახეზეა გარკვეული ინვესტიციები და წარმატებები - განათლებას, სოფლის მეურნეობასა და ჯანდაცვაში.

რასაკვირველია, ყველაზე დინამიურად განვითარებულ ინსტიტუციურ ინვესტორებს შიდა ინვესტირებისას წარმოადგენენ საპენსიო და სადაზღვევო ფონდები და სასესხო ფონდები. საპენსიო და სადაზღვევო ფონდები ასეთი სრულიად განსხვავებული სახით წარმოადგენს სიახლეს ჩვენს ცხოვრებაში, როგორც ეს მიღებულია განვითარებულ ქვეყნებში. პირველი საპენსიო ფონდი დააარსა კომპანია ენერალ ოტერსმა 1950 წელს. მას შემდეგ საპენსიო ფონდები სწრაფი ტემპით მრავლდებოდნენ მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. ამჟამად აშშ-ში დასაქმებული მოსახლეობის 40% მონაწილეობს ამა თუ იმ საპენსიო სქემაში. საპენსიო ფონდის აქტივები, რომელიც 1970 წელს შეადგენდა 170 მილიარდ დოლარს, ამჟამად აჭარბებს 3 ტრილიონ დოლარს. არა მარტო ამერიკის, არამედ მსოფლიოს ყველა განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე დაყრდნობით, ძირეული ცვლილებები მიმდინარეობს დღეისათვის საქართველოში. იქმნება მსგავსი საპენსიო ფონდები, საშემოსავლო გადასახადიდან გარკვეული ოდენობის თანხა ავტომატურად გადაირიცხება, რის საფუძველზე უზრუნველი იქნება თითოეული მოქალაქის სიბერე სოლიდური პენსიით და ასევე შიდა ინვესტირებაში თანამონაწილეობით.

70-იან წლებამდე აშშ-ში საპენსიო ფონდები ახორციელებდნენ კონსერვატულ საინვესტიციო პოლიტიკას, იძენდნენ რა მხოლოდ ამერიკულ ობლიგაციებსა და აქციებს, მას შემდეგ ეს ორგანიზაციები გახდნენ მამოძრავებელი ძალები, რომლებმაც დანერგეს მრავალი სიახლე საინვესტიციო ბიზნესში. მათ ჩადეს სახსრები საერთაშორისო კორპორაციების აქციებსა და ობლიგაციებში, წარმოებაში ფასიან ქაღალდებში და განახორციელეს სხვადასხვა ალტერნატიული დაბანდებები, როგორცაა, ნავთობი, გაზი, ტყის ნაკვეთები და სარისკო კრედიტები მცირე საწარმოებზე. მსგავსი პრეცედენტები შეიძლება საქართველოშიც განხორციელდეს ამ რეფორმის გატარების შემდეგ. საქართველოშიც დაიწყება ამ საპენსიო და სადაზღვევო ფონდებიდან შიდა ინვესტირება ზემოთ ჩამოთვლილ დარგებში განთავსებაც. დაზღვევა კიდევ ცალკე განსაკუთრებული და დიდი თემაა, იგი წარმატებულად მიმდინარეობს საქართველოში საყოველთაო დაზღვევის სახე-

ლით. იგი მომავალშიც გაფართოვდება, გაიზრდება და განვითარდება.

შიდა ინვესტირების განთავსების ძალიან დიდი პერსპექტივაა სასესხო ფონდებში. სასესხო ფონდების ფენომენი აქტივების ზრდის თვალსაზრისით უფრო შთამბეჭდავია, ვიდრე საპენსიო და სადაზღვევო ფონდების ფენომენია. 1980 წელს ინვესტორებმა სასესხო ფონდში მხოლოდ 135 მილიარდი დოლარი განათავსეს. მაშინ მრავალი ინვესტორი სკეპტიკურად უყურებდა ამ ფონდებს, როგორც სპეკულირების ინსტრუმენტს, როგორც ეს არის დღეს ჩვენთან, მრეწველობა ჯერ კიდევ განიცდიდა დეპრესიას, რომელიც დაკავშირებული იყო მრავალი საინვესტიციო ფონდის კრახთან 1973-74 წლებში ეკონომიკური კრიზისის დროს. დღეს კი თითქმის 2 ტრილიონი დოლარია ინვესტირებული სასესხო ფონდებში. ეს მონაცემები და პროცესი იმიტომ მოვიყვანეთ თვალსაჩინოებისათვის, რომ მაგალითად, მიმდინარე წლის 29 მარტიდან დაიწყო შეღავათიანი აგროკრედიტის პროექტის ფარგლებში სესხების გაცემა, გაიცა დაახლოებით 160 მილიონი ლარი. იაფი ფულადი რესურსებით ათასობით ფერმერმა, მეწარმემ და გლეხმა ისარგებლა, ამ შემთხვევაში დაცულია ყველა კომერციული ინტერესი, როგორც ბანკის, ისე მსესხებლის, ხოლო სახელმწიფო სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტოს სახით, საპროცენტო განაკვეთის მნიშვნელოვანი წილის - 9-12%. ასე რომ, მსგავსი პროცესებია ქართულ ეკონომიკაში და ფულად-საკრედიტო სფეროშიც მიმდინარეობს, ამიტომ, მიუხედავად გარკვეული სიძნელეებისა, ეს ფონდები, სხვა ფონდებთან შედარებით, ყველაზე წარმატებულია შიდა ინვესტირების კუთხით. მაგრამ წარუმატებელია ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე, რაც სრულიად ლოგიკურია საქართველოში არსებული ეკონომიკური მდგომარეობითა და არასტაბილური პოლიტიკის გამო, ასევე, სანამ მთელი სიმძლავრით არ ამუშავდება სრულად ან ნაწილობრივ გაჩერებული ძველი და ასევე ახალი საწარმოებიც, რის იმედსაც იძლევა სწორედ ის აღნიშნული შეღავათიანი აგროკრედიტები და თანაინვესტირების ფონდები. მიუხედავად ყველაფრისა, არის კომპეტენტური ექსპერტ-ეკონომისტების პროგნოზი, რომ ეკონომიკური ზრდა აუცილებლად იქნება მომავალი წლის მეორე ნახევრიდან, რისი ნიშნებიც საბანკო სისტემაში უკვე შეიმჩნევა.

ამასთან, ცალკე სახეობად უნდა განიხილებოდეს ინვესტიციები ადამიანურ რესურსებში (ინტელექტუალური ინვესტიციები), რომელიც გულისხმობს სახსრების დაბანდებას ყოველგვარ გამოგონებასა და სიახლეებში. ინტელექტუალური ინვესტიციების რეალიზაცია ბაზარზე შეიძლება განხორციელდეს შემდეგი ფორმებით: ლიცენზიების, ნოუ-ჰაუს, სასაქონლო ნიშნებისა და ა.შ. გამოყენების უფლების გაცემით; ნოუ-ჰაუს, ტექნოლოგიური გამოცდილებისა და ა.შ. გაყიდვა-გაცემით. სალიცენზიო შეთანხმებისგან ყიდვა-გაყიდვის ასეთ აქტზე ხელშეკრულებები იმით განსხვავდება, რომ ნოუ-ჰაუს მფლობელი არ ამბობს უარს მის გაყიდვაზე, მაგრამ ხელს იღებს მის პატენტირებაზე; ინჟინერგული მომსახურების გაწევით, ტექნოლოგიების გაცემით, საინვესტიციო თანამშრომლობის გზით, რომელთა ჩარჩოებში ხდება არა მარტო ყიდვა-გაყიდვა, არამედ მათი გავრცელება კონსულტაციების, სპეციალისტების მომზადების, ნახაზების გაცემისა და ტექნოლოგიური გაცვლის სხვა გზებით.

სხვადასხვა საინვესტიციო კომპანიები თავის პოლიტიკაში განსხვავებულ მიზნებს მისდევენ, რასაც სხვაგვარად განსხვავებულ საინვესტიციო სტილსაც ეძახიან. ეს მათი ინდივიდუალურობის მახასიათებელია, რასაც აქვს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეებიც. ამაზე საუბარი შეიძლება მხოლოდ საბოლოო შედეგების, ანუ მოგების მიხედვით. საინვესტიციო პოლიტიკას, რომელიც მიზნად ისახავს ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემოს შექმნას, საჭიროა ჰქონდეს მაკროეკონომიკური და პოლიტიკური სტაბილურობის განცდა, ინვესტორთათვის მომგებიანი ფისკალური და მონეტარული სისტემა. ასევე სრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზა.

დასკვნა

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მიმღები მხარისათვის ყველაზე მომგებიანია პირდაპირი ინვესტიციები. ისინი, ერთი მხრივ, მჭიდრო კავშირშია ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარებასთან, მოწინავე ტექნოლოგიების ამოქმედებასა და მენეჯმენტისა და მარკეტინგის თანამედროვე მეთოდების ათვისებასთან, ხოლო მეორე მხრივ, სახელმწიფო არ იღებს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ვალდებულებებს და, საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ შიდა და საგარეო, ანუ უცხოური ინვესტიციების ეფექტიანობა დამოკიდებულია

მოზიდული ინვესტიციების რაოდენობასა და ხარისხზე და მიმღები ქვეყნის უნარზე, დროულად მოახდინოს ინვესტიციების აპრობირება; განათავსოს იგი იმ დარგებში და რეგიონებში, სადაც ისინი უფრო საჭიროა; უზრუნველყოს პროგრესული ტექნოლოგიების და მენეჯმენტის გამოყენება, რათა კაპიტალის მოზიდვით იქნეს მიღებული მაქსიმალურად დადებითი შედეგები. ყველაზე არამომგებიანია „სხვა დანარჩენი ინვესტიციები“. საინვესტიციო გადაწყვეტილების მიღება მოიცავს ხუთ სტადიას: საინვესტიციო პოლიტიკის განსაზღვრა; ფინანსური ანალიზის განხორციელება; ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ფორმირება; პორტფელის გადასინჯვა და პორტფელის ეფექტურობის შეფასება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ვლადიმერ (ლადო) პაპავა. არატრადიციული ეკონომიკისი. თბილისი 2011.
2. ელდარ ისმაილოვი, ვლადიმერ (ლადო) პაპავა. „ცენტრალური ევრაზია“ - ახლებური გროპოლიტიკური გააზრება. თბილისი, გამომცემლობა ინტელექტი, 2012.
3. ვლადიმერ (ლადო) პაპავა. ნეკროეკონომიკის ზომბირება. თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2010.
4. თ. ბასილია, ა. სილაგაძე, თ. ჩიკვაძე. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე. თბილისი, 2001.
5. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. Москва, 1978.
6. Финансовый менеджмент методы инвестирования капитала. М. Ф. Овсийчук, Л. Тейлора, Москва, ИНФРА-М, 1996.
7. www.mof.ge

Tinatin Kurdadze

INTERNAL INVESTMENTS AND THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THEIR ATTRACTION IN GEORGIA

Annotation

In the article the role and significance of internal investments are considered. The main directions and ways of improvement of their attraction in Georgia are determined.

ქეთევან ქველადე

**ტურიზმის მულტიპლიკატორული როლი
ძვენის პრობრეზული დარბობრივი სტრუქტურის
ბანვითარებაში**

ტურისტული რეგიონის განვითარებაში დიდ როლს ასრულებს ტურიზმის პოლიტიკის სწორი მართვა, რომელსაც რეგიონის ტურისტული სააგენტოებისათვის მოაქვს შემოსავლები, ტურისტებისა და მოგზაურებისათვის კი ტურისტული პროდუქტი და მომსახურება; ტურფირმის პერსონალი იღებს ხელფასს, მეწარმეები – მოგებას, ტურისტული ტერიტორიები კი ავსებს ბიუჯეტს საგადასახადო შემოსავლების ხარჯზე. ტურიზმი სტიმულირებს ტურპროდუქტის და მომსახურების დამატებით მოთხოვნას და დადებით გავლენას ახდენს რეგიონში ისეთი სახალხო დარგების განვითარებაზე, რომლებიც პირდაპირ თუ ირბად მონაწილეობს ტურისტული პროდუქტის და მომსახურების შექმნაში.

ტურიზმი განიხილება, როგორც სისტემა, რომელსაც გააჩნია თავისი საკუთარი რთული სტრუქტურა და ამავე დროს წარმოადგენს სახალხო ეკონომიკის სისტემის ნაწილს, რომელიც ურთიერთკავშირშია დარგობრივ სისტემებთან. ამ კონტექტში ტურიზმი განიხილება, როგორც „კომპლექსური“ დარგი, რომელიც დაფუძნებულია ტერიტორიის მთელი ეკონომიკური, კულტურული, ბუნებრივი, ეკოლოგიური, ისტორიული პოტენციალის ინტეგრირებულ გამოყენებაზე, რომელიც მიზანმიმართულად ახორციელებს სხვა დარგების საქმიანობა-განვითარებას.

ტურიზმი ვითარდება მრავალი ფაქტორის გავლენით: ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური, დემოგრაფიული. ეკონომიკური ფაქტორი დამოკიდებულია მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაზე, სადაც პროდუქციის წარმოებასთან შედარებით შეიმჩნევა მომსახურების წარმოების განუხრელი ზრდის ტენდენცია, ასევე ყველა დარგში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება და მოსახლეობის შემოსავლების ზრდა.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ტურიზმის გავრცელების ეკონომიკური არეალი მრავალგანშტოებულია და მასში შექმნილი ერთი სამუშაო ადგილი ქმნის სულ მცირე ორ ახალ სამუშაო ადგილს მომიჯნავე დარგში, როგორცაა ტრანსპორტი, მომსახურება, ვაჭრობა და სხვა. ტურიზმის შემოსავლების ერთი ერთეულით ზრდა იწვევს მომიჯნავე დარგში შემოსავლე-

ბის ორი ერთეულით ზრდას. ეს სფერო, რომელთანაც პირდაპირ თუ ირიბად დაკავშირებულია მსოფლიოში დასაქმებული მოსახლეობის 10%, დადებით ზეგავლენას ახდენს დასაქმებაზე და ხელს უწყობს დანარჩენი დარგების განვითარებას. იგი შეიძლება დავახასიათოთ როგორც სახალხო მეურნეობის კომპლექსი და ის ინტეგრირებულია: 1. ვაჭრობასა და მომსახურებასთან; 2. ენერგეტიკასა და ტრანსპორტთან (საჰაერო, წყლის, საავტომობილო, სარკინიგზო და სხვა), კომუნიკაციასთან და გზებთან, ქვეყნის ინფრასტრუქტურასთან, მშენებლობასთან; 3. სოფლის მეურნეობასთან; 4. კვების მრეწველობასთან, სურსათისა და სასმელის წარმოებასთან; 5. ჯანდაცვის სისტემასთან, მედიცინასთან; 6. საღებავებო კომპანიებთან, საბანკო და საფინანსო ინსტიტუტებთან; 7. სასტუმროებსა და რესტორნებთან; 8. კულტურასთან, გართობისა და სპორტის საშუალებებთან; 9. სუვენირების ვაჭრობასა და სახალხო რეწვასთან; 10. ქვეყნის ეკოლოგიასთან; 11. ქვეყნის ბუნებრივ რესურსებთან; 12. კულტურულ-ისტორიულ ძეგლებთან და მუნიციპალურ სამსახურთან; 13. ქვეყნის განათლებასა და მეცნიერებასთან, სასწავლო დაწესებულებებთან; 14. სასაზღვრო, საბაჟო სამსახურთან და საეიზო ფორმალობებთან; 15. ადმინისტრაციულ ორგანოებთან, ქვეყნის უსაფრთხოებასთან, სამართლებრივ ორგანოებთან; 16. სხვადასხვა სპეციალიზებულ საწარმოებთან, რომლებსაც არ გააჩნიათ ნათლად გამოხატული ტურისტული ხასიათის „მეორადი“ დარგები (სატრანსპორტო მანქანათმშენებლობა, სათბობის მრეწველობა, საგზაო მშენებლობა), ასევე მომსახურების ფართო სფერო, რომლითაც სარგებლობს ტურისტი.

ქვეყნის ეკონომიკაზე ტურიზმის ფაქტორების ზეგავლენა შეიძლება იყოს პირდაპირი და ირიბი. პირდაპირი გავლენა გულისხმობს შედეგს ტურისტების შემოსავლების იმ დანახარჯებისა, რომლებიც ტურისტმა დახარჯა უშუალოდ ტურისტული მომსახურებისა და საქონლის შეძენაზე. ტურიზმის პირდაპირი გავლენის დროს ტურისტის მიერ გაწეული ხარჯები იდება უშუალოდ ტურისტული საწარმოს წარმოებაში, ტურისტულ სექტორში მომსახურე პერსონალის მატერიალური ბაზის უზრუნველყოფაში და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნაში. გარდა ტურისტული დანახარჯების პირდაპირი ეფექტის გავლენისა, არსებობს აგრეთვე ირიბი (არაპირდაპირი) გავლენა, ანუ “მულტიპლიკატორის ეფექტი”, რომელიც ძალაში შედის რეგიონში ტურისტული დანახარჯების ცირკულაციის შედეგად. ტურისტული საწარმოები, სადაც უშუალოდ შედის ტურისტე-

ბის დანახარჯები, ასევე იძულებულნი არიან შეიძინონ საქონელი და მომსახურება ადგილობრივი ეკონომიკის სხვა სექტორში, მაგ., სასტუმროები სარგებლობენ მშენებლობის, ბანკების, სადაზღვევო კომპანიების მომსახურებით. ტურისტთა დანახარჯები ტურისტულ რეგიონში ზრდის შემოსავლებს, რომელსაც, თავის მხრივ, მიყვავართ ისეთ ჯაჭვთან, როგორიცაა „დანახარჯები-შემოსავლები-დანახარჯები“ და იგი გრძელდება მანამდე, სანამ ეს კავშირები არ ჩაკეტავენ ჯაჭვს. გამომდინარე აქედან, ტურისტული დანახარჯების პირველადი შემოსავლების შეფასება ძნელია, ვინაიდან მათგან გამომდინარეობს ტურისტული დანახარჯების შემდგომი ახალი ციკლი. მაგ., სასტუმროებში ტურისტთა მიერ გაწეული დანახარჯების ერთი ნაწილი ქმნის დამატებით ღირებულებას, ესე იგი ემსახურება სასტუმროს მიერ გაწეული საქმიანობის ანაზღაურებას. დანახარჯების მეორე ნაწილით სასტუმრომ უნდა მოიმარაგოს და შეიძინოს ინვენტარი და პროდუქტი მომავალი მომსახურების გასაწევად (პური, ხორცი, ხილი და ა.შ.). მესამე ნაწილი კი მიდის გადასახადების გადასახდელად (მოგების გადასახადი, ადგილობრივი გადასახადი და ა.შ.). შემდეგი ნაწილი კი იხარჯება იმპორტული საქონლის შესაძენად (გადინება იმპორტზე) და მოგების გადარიცხვაზე რეგიონის ან ქვეყნის გარეთ. სხვადასხვა პროდუქციის შექმნა იწვევს ეფექტს (შემოსავლების მიღებას, შუალედური საქონლის შექმნას, ტრანსფერებს და გადინებას იმპორტზე) გამყიდველი მეურნეობებისათვის (მცხობელები, ფერმერები, და ა.შ.). ეს პროცესები გრძელდება მესამე და მეოთხე რაუნდებით. თითოეული რაუნდით რეგიონული თუ ეროვნული ეფექტი მცირდება. მომდევნო რაუნდებში წარმოქმნილ შემოსავლებს ეწოდება არაპირდაპირი შემოსავლები და ამ არაპირდაპირი ეფექტის გავრცელების ხარისხი დამოკიდებულია რეგიონის ფირმების მიერ ერთმანეთისათვის საქონლის მიწოდების მოცულობაზე. სასტუმროში ტურისტთა დანახარჯების ზრდის შედეგად რაც უფრო მეტი სარგო და მოგება (პირდაპირი და არაპირდაპირი) მიიღება, მით იზრდება სამომხმარებლო ხარჯები და ეს აძლევს მუხტს შემდგომ ეკონომიკურ აქტივობას. აღსანიშნავია, რომ არაპირდაპირი შემოსავლების დანახარჯები არ ტოვებს რეგიონის საზღვრებს, ანუ არაძირითადი აქტივების ექსპორტი არ ხდება მოცემული ადგილის გარეთ. იგივე ეხება სხვა ტურისტულ ტერიტორიებსაც, სადაც ასევე არ წარმოებს ამ აქტივების იმპორტი, ესე იგი არაძირითადი ინდუსტრიის მიერ წარმოებული საქონელი და მომსახ-

ურება არ მონაწილეობს რეგიონთაშორის ვაჭრობაში და ექსპორტისთვის წარმოებული ტურპროდუქტი არ გადის ქვეყნიდან, პირიქით, მასში პოვნებს რეალიზაციას. ტურპროდუქტის მომხმარებელი თვითონ ჩამოდის რათა მიიღოს მისთვის საინტერესო ტურპროდუქტი ან მომსახურება.

არაპირდაპირი შემოსავლების დანახარჯების შეფასებას იძლევა მულტიპლიკატორის განსაზღვრის მეთოდის და იგი გამოყენებული უნდა იყოს მხოლოდ ტურიზმში დამატებითი დანახარჯებით განპირობებული დამატებითი შემოსავლების მოცულობის შესაფასებლად, რითაც იკვეთება მისი როლი დარგობრივი სტრუქტურის განვითარებაში. მულტიპლიკატორები აკონტროლებენ ტურისტული საქმიანობის მეორად ეკონომიკურ ეფექტს. მულტიპლიკატორები ასახავენ კონკრეტული რეგიონის ეკონომიკაში სექტორებს შორის ურთიერთდამოკიდებულებას. ისინი განსხვავებულია სხვადასხვა რეგიონებისთვის ადგილობრივი ეკონომიკის ხასიათისა და მისი ურთიერთკავშირების ხასიათის მიხედვით სხვადასხვა სექტორებთან.

მულტიპლიკატორის მნიშვნელობა (ლათ. multiplier – მამრავლი, გამამრავლებელი) ეკონომიკურ მეცნიერებაში 1931 წელს ინგლისელმა ეკონომიკის მეცნიერმა რიჩარდ კანმა შემოიღო. ეს არის ამონაგები ტურისტული შემოსავლებიდან, რომლებიც დაიხარჯა ტურისტული პროდუქტისა და მომსახურების რეალიზაციის შემდეგ, ხოლო რეგიონის შემოსავალი კი ის გადასახადებია, რომლებიც მიღებულია ამ ამონაგებიდან და რჩება ამ რეგიონის განკარგულებაში. ტურისტების ფულადი სახსრები მუშაობს მთლიანად რეგიონის ეკონომიკაზე – როდესაც ტურისტული ფირმა იძენს რეგიონის ადგილობრივი წარმოების პროდუქტებს და მომსახურებას. ამ პროდუქტისა და მომსახურების გამყიდველი ფირმები ტურისტებისაგან მიღებული თანხებიდან გაცემენ ხელფასებს თანამშრომლებზე, რომლებიც, თავის მხრივ, ხარჯავენ მას საქონლის შესაძენად, იხდიან მომსახურების ღირებულებას და ა.შ., მაგრამ თუ თანამშრომლები ან მუშები ხელფასს ხარჯავენ იმპორტული საქონლის შეძენაზე ან უცხოეთში დასვენებაზე, მაშინ ხდება ციკლის ჩაკეტვა და რეგიონიდან იწყება თანხების გაჟონვა. ტურისტული დანახარჯების სქემაზე პირდაპირი და ირიბი ეფექტის ერთობლიობის გავლენა განსაზღვრავს რეგიონის მთლიან ეკონომიკას. ჩვეულებრივ ტურისტის მთლიანი შემოსავლების მხოლოდ გარკვეული ნაწილი ერთვება ყოველ ციკლში დანახარჯების სახით. შემოსავლების გარკვეული ნა-

წილი ინახება ან გროვდება და გამოდის ეკონომიკური ბრუნვიდან, რაღაც ნაწილი კი იხარჯება იმპორტზე რეგიონის გარეთ და შედის სახელმწიფო ბიუჯეტში გადასახადების სახით, ასე რომ შემოსავლები მცირდება ყოველი ციკლის დროს და ხდება სისტემიდან კაპიტალის გაღივება.

ტურიზმი წარმოადგენს საზოგადოებრივი წარმოების ერთ-ერთ დარგს, რომელიც ხასიათდება მაღალი საზოგადოებრივი მნიშვნელობით და რომელიც გავლენას ახდენს სხვა დარგების განვითარებაზე. რეგიონულ ეკონომიკაზე მისი გავლენის შეფასებისათვის მულტიპლიკატორის გამოყენება სრულიად დასაშვებია და კანონზომიერია; მულტიპლიკატორი ეკონომიკური მაჩვენებელია, რომლის სიდიდე ახასიათებს იმ ხარისხს, რომელშიც საინვესტიციო მოთხოვნის ან თვით ინვესტიციების ზრდა წარმოქმნის პროდუქციის წარმოების მოცულობის ზრდას. მულტიპლიკატორის დაწვრილებითი ანალიზი ხორციელდება ეროვნულ ან რეგიონულ დონეზე, სახელმწიფო ან კერძო სექტორების ინვესტიციების ეფექტიანობის ანალიზის მიზნით.

ტურიზმის მულტიპლიკატორული გავლენა ვლინდება იმით, რომ მთლიანი საწარმოო პროცესის ჯაჭვის შედეგად ერთი ტურისტიდან შემოსავალი მეტია იმ თანხაზე, რომელიც მან დახარჯა მომსახურების ან საქონლის შეძენაზე. თუ დავაჯამებთ ყველა ნახარდს, ჯამობრივი ეფექტი საქონლისა და მომსახურების რაოდენობასთან დაკავშირებით, რომელზეც არსებობს მოთხოვნა უშუალოდ ტურისტებისაგან, ტურისტული ფირმებისაგან, ასევე სხვა საწარმოებისაგან, შეიძლება აღმოჩნდეს რამდენადმე მეტი ვიდრე პირველადი ეფექტი, რომელიც წარმოადგენს ტურისტული ბიზნესის უშუალო შედეგს. მულტიპლიკატორის მაჩვენებელსა და მნიშვნელობაზე ზეგავლენას ახდენს ტურისტული ტერიტორიის, რეგიონის სიდიდე (რაც უფრო დიდია რეგიონი მით ნაკლებია გაღივება), ეკონომიკის სტრუქტურა, სექტორებს შორის ურთერთკავშირები, იმპორტის შემადგენელი, ტურისტული პროდუქტის ბუნება, ფირმებისა და საწარმოების ყოველწლიური ამონაგების მოცულობა; ტურიზმის ინფრასტრუქტურის მწარმოებელი საწარმოების მიერ გაწეული დანახარჯების სტრუქტურა (საქონლისა და მომსახურების შესაძენად გაწეული დანახარჯები), რეგიონული პროდუქციის მთლიანი მოცულობა და ა.შ.

მულტიპლიკატორის მნიშვნელობის შეფასებისას მნიშვნელოვანია არა მარტო მეთოდის არჩევა, ასევე მულტიპლი-

კატორის სახეობის გარჩევა. თითოეული სახეობა ასრულებს სპეციფიკურ ფუნქციას: **გაყიდვების მულტიპლიკატორი** – ზომავს ტურისტების დანახარჯების ზრდის შედეგად ბიზნესის დამატებით ბრუნვებს. **წარმოების მულტიპლიკატორი** ტურისტების დანახარჯების ზრდის შედეგად დამატებითი წარმოების მოცულობას. **შემოსავლების მულტიპლიკატორი** – ზომავს ტურისტების დანახარჯების ზრდის შედეგად ეკონომიკაში წარმოქმნილ დამატებით შემოსავლებს (ხელფასი, არენდის გადასახადი, პროცენტები სესხიდან და ა.შ.), რომლებიც ხელს უწყობს და არეგულირებს რეგიონში ეკონომიკურ განვითარებას. საერთო პოლიტიკისა და დაგეგმვის შემუშავებაში შემოსავლების მულტიპლიკატორი დიდ როლს ასრულებს, რადგანაც იგი იძლევა ინფორმაციას ეროვნული შემოსავლების შესახებ იმაზე ადრე, ვიდრე პროდუქციაა ნაწარმოები და ჩართული ბრუნვაში. ტურიზმის ერთობლივი შემოსავლები საშუალებას გვაძლევს, შევაფასოთ ტურიზმიდან მიღებული პიდაპირი და ირიბი შემოსავლები, რომელიც მიიღება რეგიონში ტურისტული საქმიანობით. **დასაქმების მულტიპლიკატორი** – ახასიათებს ტურისტების დამატებითი დანახარჯების შედეგად შექმნილი სამუშაო ადგილების რაოდენობას და ის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია ეკონომიკის დარგში. ტურიზმში სასტუმრო და საკურორტო-სანატორიუმის მეურნეობაში ყველაზე მეტად ეს მაჩვენებელია შესწავლილი. დასაქმების კოეფიციენტის მაჩვენებელი რეგიონების მიხედვით განსხვავებულია და დამოკიდებულია რეგიონების ეკონომიკურ ბაზაზე. თუ ეს კოეფიციენტი რეგიონისათვის შეადგენს 1,13 მეთავეს, ეს ნიშნავს, რომ ქვეყანას შეუძლია უზრუნველყოს დამატებით 0,15 ადამიანის დასაქმება, რომელიც უშუალოდ დასაქმებულია ისეთი ტურისტული მომსახურების სფეროში, რომელიც მუშაობს ექსპორტირებულ მოთხოვნად ტურისტულ პროდუქტზე. ქვეყნის დასაქმების კოეფიციენტი პირდაპირპროპორციულად არის დამოკიდებული როგორც მოსახლეობის ოდენობასთან, ისე შრომისუნარიანი მოსახლეობის საერთო რაოდენობასთან. ქვეყანაში (რეგიონში) მოსახლეობის ზრდასთან ერთად მატულობს დასაქმების კოეფიციენტის მაჩვენებელიც.

რეგიონში ტურისტული შემოსავლების ზრდის ტენდენციის შენარჩუნება დამოკიდებულია ადგილობრივი ეკონომიკის თვითგანვითარებასა და დამოუკიდებლობაზე. ტურისტული დანახარჯებიდან მაქსიმალური ეკონომიკური ეფექტის (შემოსავლების) მისაღებად აუცილებელია ტურისტული დანახარჯების

გამოყენებით ნაციონალური, ადგილობრივი მომსახურებისა და საქონლის რეალიზაციის გზით რაც შეიძლება მეტი ფონდების ადგილობრივ ეკონომიკაში ინვესტირება. თუ რეგიონს შესწევს უნარი, თვითონ აწარმოოს ისეთი ტურპროდუქტი და მომსახურება, რომელიც მოთხოვნადი და კონკურენტუნარიანია ტურისტულ ბაზაზე, მაშინ მულტიპლიკატორული ეფექტიც საკმაოდ მაღალი იქნება, ხოლო ფულადი სახსრების მაღალი გააჟონვა და დიდი მოცულობის იმპორტის განხორციელება ხელს უშლის მასპინძელი ტურისტული ქვეყნების განვითარებას.

დღეისათვის საქართველოში გააჟონვის მაღალი მაჩვენებელია, რაც გამოწვეულია ჩავარდნილი ადგილობრივი წარმოებით, სატრანსპორტო კომპანიების და სასტუმროს სფეროს დაბალპროდუქტიულობით, ინფრასტრუქტურული აღჭურვილობით უზრუნველყოფა მთლიანად დამოკიდებულია იმპორტული საქონლის შემოტანაზე და ა.შ..

ტურიზმის დარგის ფართო მულტიპლიკატორული ეფექტი პირდაპირპროპორციულადაა დამოკიდებული ტურისტული ინდუსტრიის განვითარების ხარისხზე. როგორც აღვნიშნეთ, ტურიზმის სისტემა კომპლექსურ ფენომენს წარმოადგენს, სადაც ბევრი განსხვავებული მონაწილეა, ხოლო მოთხოვნა მიწოდება გეოგრაფიულად განცალკევებულია, თუმცა წარმოება და მოხმარება ხდება ერთსა და იმავე ადგილზე. ტურიზმისა და სტუმარმასპინძლობის საწარმოს, გარდა ძირითადი ელემენტებისა, რომლებიც ქმნიან ვიზიტორთა შთაბეჭდილებებს, ესაჭიროება უამრავი რესურსი და ფაქტორი. მაგ., მუშახელი ძირითადი ფაქტორია, ხოლო მიწოდების სხვა ფაქტორები მოიცავს: სურსათისა და სასმელის მწარმოებლებს, ადგილობრივ ხელოსნებს, აღჭურვილობის მწარმოებლებს და სხვა. მიმწოდებლები ასევე ტურიზმის მარკეტინგული არხებით დაკავშირებულნი არიან ტურისტებთან, რომლებიც ძირითადად შედგება: შუამავლებისაგან (ტუროპერატორები, საცალო ვაჭრები, შეხვედრებისა და კონვენციების დამგეგმავები და სხვა); ხელის შემწეობებისაგან, რომლებიც ეხმარებიან ტურიზმის სისტემას ეფექტურად ფუნქციონირებაში (ინფორმაციის ნაკადი, მარკეტინგი, ფული, ცოდნა) და სხვა დამაკავშირებელი ელემენტები, რომლებიც მოიცავს განსხვავებული ტრანსპორტის სახეობასაც. ტურისტულ ელემენტებს წარმოადგენს ატრაქციების მრავალფეროვნება (ძირითადი ბუნებრივი ატრაქციები, ხელოვნური ატრაქციები, მიზნობრივად აგებული ატრაქციები და ა.შ.).

ტურიზმის დამხმარე ელემენტებია ასევე ტურისტული მომსახურების სიმძლავრეები, რომელთაც ასევე სუპერსტრუქტურასაც უწოდებენ. დამხმარე ფაქტორები და რესურსები ესმარებიან ან ქმნიან საფუძველს, რომელზეც შესაძლოა აღმოცენდეს ტურიზმის წარმატებული ინდუსტრია. ეს კატეგორია მოიცავს ელემენტებს, რომლებიც აუმაჯობესებენ ტურისტული დანიშნულების ადგილის სახეს. სიმძლავრეების ნაკლებობა შეუძლებელს ხდის ტურიზმის განვითარებიდან სარგებლის მიღებას. სიმძლავრეების მთავარ კომპონენტს განთავსების სექტორი წარმოადგენს (რომლის ხერხემალს წარმოადგენს სასტუმროს სექტორი), რომელიც ხელმისაწვდომი უნდა იყოს რაოდენობით და ხარისხით, რათა უზრუნველყოს ტურისტული დანიშნულების ადგილზე ჩასული ტურისტების მოთხოვნა.

განთავსების გარდა, ყველა ტურისტული დანიშნულების ადგილზე არსებობს სურსათისა და სასმელით მომსახურების საჭიროება (რესტორნები, კაფეები, ბარები და ა. შ.). განთავსებასთან ერთად, სურსათითა და სასმელით მომსახურება შეადგენს ტურისტული ხარჯების მნიშვნელოვან ნაწილს – ხშირად 40%-ზე მეტს. მოგზაურებს ესაჭიროებათ ასევე ბევრი სხვა მომსახურება, ამისათვის არსებობს უამრავი სხვა სიმძლავრე, როგორცაა მაღაზიები, სამკურნალო დაწესებულებები, ავთიოქები, ბანკები, საპარიკმახეროები, თეატრები, კაზინოები, კინოთეატრები, სპორტული და დასვენების მომსახურებები და სხვა. ეს სიმძლავრეები ემსახურებიან როგორც ტურისტებს, ისე ადგილობრივ მოსახლეობასაც.

ტურიზმის განვითარების ერთ-ერთ აუცილებელ დამხმარე კომპონენტს ინფრასტრუქტურის განვითარება წარმოადგენს. ტრადიციულად, ტურისტული დანიშნულების ადგილი შედგება სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურისა (საავტომობილო გზები, რკინიგზა, ტურების სანტრანსპორტო მომსახურება, აეროპორტები, საკრუიზო ტერმინალები, ადგილობრივი სატრანსპორტო ქსელები, ტაქსები და ავტობუსები) და კომუნალური მომსახურებისაგან (ელექტროენერჯია, წყალმომარაგება, ჯანდაცვა, კავშირგაბმულობის ქსელი, ნაგვის გატანა და სხვა). სხვა კომპონენტებისაგან განსხვავებით, ინფრასტრუქტურა არ იძლევა შემოსავლებს – იგი ხარჯიანია; ამიტომ, ტურიზმის განვითარების გადაწყვეტილების მიღებისას ამ მომსახურების ღირებულება ტურიზმის სარგებელთან უნდა იქნეს შედარებული. ამდენად, ხშირად ინფრასტრუქტურაში სამთავრობო ინვესტიციები და ზოგჯერ კი ტურიზმის მდიდარ მატერიალურ-ტექნიკურ

ბაზას სტიმულირებას უწევს მცირე ბიზნესის მრავალი საწარმოს ინვესტირება. ტურიზმში საწყისი ინვესტიციები მომავალში დამხმარე დარგებში კიდევ უფრო მეტ ინვესტიციას მოიზიდავს. აქ შედის მსხვილი ინვესტიციები ძირითად ობიექტებში, რესტორნებში, სავაჭრო ცენტრებში, აეროპორტებში, პორტებში და ა. შ. ტურიზმის ხარჯზე გაუმჯობესებული რეგიონის ინფრასტრუქტურით სარგებლობს ასევე ადგილობრივი მოსახლეობაც.

მულტიპლიკატორული ეფექტის თეორია გვიხსნის წარმოების ერთ სფეროში დანახარჯთა მასტიმულირებელი გავლენის არსებობას წარმოების გაფართოებასა და მისი სხვა სფეროში დასაქმების ზრდაზე. მთლიანი რეგიონული პროდუქტის შემადგენლობაში ამ დადებით მზარდ ეფექტს მულტიპლიკატორული ეფექტი ეწოდება. ტურიზმთან მიმართებაში ეს არის რიცხვობრივი კოეფიციენტი, რომელიც ხსნის რამდენჯერ გაიზრდება ან შემცირდება მთლიანი რეგიონული პროდუქტი ტურისტული ფირმების მოგების ზრდას ან შემცირებასთან დაკავშირებით.

ტურისტების რაოდენობის განსაზღვრისათვის აუცილებელია განისაზღვროს ადამიანთა მოთხოვნილება ტურისტულ მომსახურებაზე, რომელიც გამოწვეულია სხვადასხვა მოტივებით. სოციალური დაკვირვებებით, ტურიზმის მოტივად ჩაითვლება დასვენება, ექსკურსიები, გართობა, შემეცნებითი ტურები, მკურნალობა, სპორტი, მომლოცველობა, სტუმრობა და საქმიანი ვიზიტები, არქიტექტურული ძეგლები, ისტორიულ-კულტურული მონუმენტების ადგილები. ყველა ამ ობიექტზე, სადაც მდებარეობს ატრაქციის ეს თუ ის სახე, უნდა განისაზღვროს ტურისტების რაოდენობა, ტურისტული ნაკადი რეგიონში სხვადასხვა გზით შემოდის, იმისდა მიხედვით, რომელი სატრანსპორტო არტერიაა მისთვის მისაღები. ზემოთ ჩამოთვლილი მოტივები საჭიროა დაჯგუფდეს ნიშნობრივ ჯგუფებად და ასევე უნდა გამოიკვეთოს რეგიონისთვის ყველაზე მეტად გავრცელებული ტურისტული მიმართულება.

აუცილებელია, რეგიონში მოხდეს სტატისტიკურად შესასწავლი ტურისტული დარგების მახასიათებლების ორგანიზება. თუკი გვეცოდინება რეგიონში ჩამოსული ტურისტების რაოდენობა, მათი სტუმრობის ხანგრძლივობა და მათ მიერ დღიურად დახარჯული ფულადი თანხა, მაშინ გაადვილდება ტურისტული მომსახურების რეალიზაციის ამონაგების გათვლა.

იმის გამო, რომ რეგიონის მთლიანი შიდა პროდუქტი მტკიცდება სახელმწიფო ორგანოების მიერ წინა პერიოდის მი-

ხედვით, მულტიპლიკატორის ეფექტის გამოთვლის მონაცემებად შეიძლება გამოვიყენოთ შემაფასებელი მაჩვენებლები. როგორც წესი, წინა წლების მონაცემთა მაჩვენებლებსა და ახალ მაჩვენებლებს შორის ცდომილების სიდიდე შეადგენს 3-5%-ს, რაც არსებითად არ აისახება მულტიპლიკატორის მნიშვნელობაზე.

თეორიულად, მულტიპლიკატორული ეფექტი ტურიზმში უდავოა, მაგრამ მისი გამოთვლის დროს ვაწუდებით გარკვეულ სიძნელეებს, აუცილებელია მოხდეს ჩამოსული ტურისტების ზუსტი სტატისტიკური აღრიცხვა. ეს შესაძლებელია, თუ ტურისტი მოგზაურობს თვითმფრინავით, მაგრამ თუ ის სხვა ქვეყნიდან შემოდის მანქანით ან მატარებლით, მაშინ მისი აღრიცხვა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ამასთანავე, ასე შემოსული ტურისტი დამეს ათენებს ახლობლებთან, მეგობრებთან და ფულს ხარჯავს სუვენირების შესაძენად და ექსკურსიებისათვის. ფაქტობრივად, რეგიონში ყოველი ტურისტული დანახარჯის ეფექტის მიახლოებული გამოთვლა შესაძლებელია რეგიონში რეალიზებული მომსახურების, საქონლის, სასტუმროში დაკავებული საწოლების, ტურ-ფირმების მიერ გაყიდული ექსკურსიების მთლიანი მოცულობიდან, რაც საკმაოდ რთულია. ამიტომ, საჭიროა, შემუშავდეს ამ ინფორმაციების მოპოვების გარკვეული მექანიზმები ორივე მხრიდან.

გვინდა აღვნიშნოთ, რომ დღეს საქართველოში ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს ამოცანას რეგიონული განვითარება წარმოადგენს. ჩვენი რეგიონების უდიდესი ტურისტული პოტენციალი საშუალებას იძლევა, რომ წარმატებით განვაავითაროთ აგროტურიზმი, სოფლის ტურიზმი, ეკოტურიზმი, ეგზოტიკური ტურიზმი, სათავგადასავლო ტურიზმი, ღვინის ტურიზმი და სხვა. ჩვენ პრიორიტეტს ამ შემთხვევაში ვანიჭებთ აგროტურიზმის და შემდგომში აგროტურისტული კომპლექსების განვითარებას, უკანასკნელი საუკეთესო მაგალითია იმისა, თუ რა როლი შეიძლება შეასრულოს ტურიზმის მულტიპლიკატორულმა ეფექტმა რეგიონში პროგრესული დარგობრივი სტრუქტურის განვითარებაში და ეკონომიკის სხვადასხვა ურთიერთდაკავშირებული დარგების სტიმულირებაში. ჩვენი აგროტურიზმის კომპლექსური განვითარების უპირატესობას გამოვყოფთ, როგორც დამხმარე დარგს რეგიონებში სოფლის მეურნეობის აღორძინებისათვის.

მსოფლიო ეკონომიკაში ადგილისა და როლიდან გამომდინარე, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სექტორია აგროტურიზმი და აგროტურისტული კომპლექსი, რომელსაც მოცულობისა და

ხვედრითი წილის ზრდის მკაფიოდ გამოხატული კანონზომიერება გააჩნია. შიდა დივერსიფიკაცია იძლევა საშუალებას, განხორციელდეს ისეთი ცვლილებები ძველ სტრუქტურებში, სადაც ადრე დამხმარე როლის შემსრულებელი დარგები ახალ ფორმირებებში გახდა წამყვანი ელემენტი და წარმოების ინტეგრატორი. მაგ., აგროტურიზმი აგროსამრეწველო კომპლექსში ტრადიციულად წარმოადგენს დამხმარე ქვედარგს, ხოლო აგროსამრეწველო და ტურისტული კომპლექსების გაერთიანებაში (რომელიც აერთიანებს სხვადასხვა მიმართულებებს: კულტურა, ჯანდაცვა, ეკოლოგია, ტრანსპორტი, სპორტი და სხვა) კი ის წარმოქმნის ახალ სტრუქტურულ სისტემას, რომლის დამაკავშირებელი რგოლია თვითონ აგროტურიზმის დარგი, გამომდინარე მისი მულტიპლიკატორული თვისებებიდან. ის ასევე ტურისტული რეგიონული ეკონომიკის ტრადიციული შემადგენელი ნაწილია და დიდწილად განსაზღვრავს ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმებისა და შემოსავლების ზრდას. 1972 წლიდან აგროტურიზმი ეკონომიკის პრაქტიკაში გამოიყო როგორც დარგი, სადაც ადამიანი ისვენებს სოფლის წიაღში და მონაწილეობას იღებენ სამეურნეო საქმიანობაში (მაგ., მონაწილეობა მოსავლის აღებაში). გამომდინარე იქიდან, რომ აგროტურიზმის სექტორი გამოიყენებს ბუნებრივ კულტურულ-ისტორიულ და რეგიონების სხვადასხვა რესურსებს, იგი ქმნის სპეციალურ კომპლექსურ ტურისტულ პროდუქტს, რომელიც უნდა მოიხმაროს ტურისტმა სოფლის ფარგლებში განთავსებისას. მცირე ქალაქებიც შედის რეგიონის სასოფლო დასახლებაში და შესაბამისად მათი ტურისტული რესურსები სოფლის რესურსებთან ერთად ქმნიან მთლიან ტურისტულ ტერიტორიას. აგროტურიზმი განთავსების ადგილას ტურისტებს სთავაზობს კომპლექსურ მომსახურებას დასვენების, კვების, საექსკურსიო გასეირნების, გასართობი ღონისძიებების, სპორტული ღონისძიებების დროს; ასევე აქტიური ტურიზმით დასვენებას; მეთევზეობის, ნადირობის, ცხენოსნობის, ადგილობრივი რეწვის, კულინარიის შეთავაზებით ადგილობრივი წეს-ჩვეულებების გაცნობას.

აგროტურიზმი ინტეგრირებული დარგია სოფლის მეურნეობის სტრუქტურაში და ბევრ შემთხვევაში იგი სერიოზულ როლს ასრულებს მისი სტრუქტურის შექმნაში. აღსანიშნავია, რომ ტურიზმის დარგში ჩადებული საშუალებები და სახსრები რამდენადმე უფრო სწრაფად ამოიგება, ვიდრე ის საშუალებები, რომლებიც ჩაიდო სოფლის მეურნეობაში, რის გამოც იგი

სოფლის მეურნეობის კონკურენტი ხდება. მაგრამ, ის კონკურენტი არ გახდება იმ შემთხვევაში, თუ მთავრობა გამოიყენებს ყველა ბერკეტს და საშუალებას ტურიზმიდან შემოსავლების ოპტიმიზაციის და მაქსიმიზაციისათვის; გაითვალისწინებს ყველა დანახარჯს, რაც შეიძლება გამოიწვიოს მისმა განვითარებამ. ისინი დიდი ყურადღებით უნდა იყვნენ შესწავლილი, რათა კარგად ჩავწვდეთ ოპტიმიზაციის პრობლემას, რომელიც დგას მიმდები ქვეყნის წინაშე. აქ საჭიროა, ყურადღება გამახვილდეს ე. წ. ტურიზმის „მონოკულტურაზე“, მიწაზე, რესურსებზე, კაპიტალზე. ზოგჯერ კონკრეტულ შემთხვევაში ტურიზმი ჩაგრავს სოფლის მეურნეობას და ადგილობრივი მცხოვრებლების სხვა ტრადიციული შემოსავლების წყაროს. ტურიზმის ინდუსტრიაში მაღალი ხელფასები იზიდავს ადამიანებს, რაც ხდება სოფლის მეურნეობიდან მუშახელის გადინების წყარო, შედეგად მცირდება სოფლის მეურნეობის პროდუქციის რაოდენობა, მაშინ, როდესაც მასზე მოთხოვნა პირიქით იზრდება ისევე ტურისტების ხარჯზე. ამავე დროს, ნაწილობრივ ან მთლიანად ირღვევა ცხოვრების ტრადიციული წესები და ასევე ბუნებრივი ლანდშაფტი მასიური ტურიზმის ცენტრებში, ტურიზმის „მონოკულტურა“ თვითონ არღვევს თავისი არსებობის საფუძველს, მაგრამ ოპტიმიზაციის პირობების დაცვის შემთხვევაში აგროტურიზმი, პირიქით, ასე ვთქვათ, გამწვევ ძალადაც კი შეიძლება ჩაითვალოს ნახევრად დაშლილი სოფლის მეურნეობის სისტემისა. მრავალფეროვნება არის ეკონომიკური სტაბილურობის საფუძველი. აგროტურიზმის წარმომადგენლები წინასწარ გეგმავენ დამსვენებლების სასურსათო უზრუნველყოფას (რეგიონში ადგილობრივი სოფლის მეურნეობის წარმოების მოცულობის გაზრდის ხარჯზე) და საშუალებების იმ ნაწილს, რომლებიც იდება აგროტურიზმის განვითარებით ძირითად სასოფლო წარმოებაში, რითაც ხდება ე.წ. სოფლის მეურნეობის დარგის თვითდაფინანსება.

აგროტურიზმი მიმართულია სხვადასხვა ტიპის სასაქონლო პროდუქციის წარმოებაზე და განთავსების წყაროდ ის იყენებს აგროტურისტულ სოფლებს, აგროტურისტულ ცენტრებს, აგროტურისტულ კომპლექსებს. უკანასკნელი ახალი წარმონაქმნია პოსტკომუნისტური ქვეყნების აგროეკონომიკაში.

როგორც აღვნიშნეთ, აგროტურისტული კომპლექსი წარმოადგენს აგროსამრეწველო და ტურისტული კომპლექსების ერთობლიობას, სადაც აგროტურიზმი მათი დამაკავშირებელი რგოლია. იგი წარმოადგენს სისტემას, რომელიც აერთიანებს

სასოფლო-სამეურნეო, სამრეწველო და სოციალური სფეროს ტურიზმს. მას შუქლია კერძო მეწარმეს მოუტანოს მაქსიმალური მოგება და გადაწყვიტოს მისი სოციალური პრობლემები. ამ კომპლექსში გაერთიანებულია ის სასოფლო და არასასოფლო დანიშნულების მიწები, გადამამუშავებელი საწარმოები და ინფრასტრუქტურა (გზები, ტრანსპორტი და სხვა.), რომლებიც განლაგებულია სოფლის ტერიტორიაზე, აგრეთვე ტურისტული მნიშვნელობის მატარებელი ბუნებრივი რესურსები, ისტორიულ-კულტურული ძეგლები (საქართველოში 12 000 ისტორიული და არქიტექტურული ძეგლია, 2400 მინერალური სამკურნალო წყალი, 150 მუზეუმი, 182 კურორტი, 19 ნაკრძალი და 7 ეროვნული პარკი. ქვეყანაში თავმოყრილია მსოფლიოში არსებული თითქმის ყველა სამედიცინო კურორტის ანალოგი სამკურნალო წყალი, უნიკალური ბუნებრივი კლიმატური პირობები).

აგროტურისტული კომპლექსი მოიცავს ასევე მომსახურების სფეროს, რომელიც სოციალური სფეროს შემადგენელი ნაწილია მონათესავე ისეთ ქვედარგებთან ერთად როგორცაა ჯანდაცვა, კულტურა, საბინაო სფერო, ვაჭრობა, ტრანსპორტი, განათლების სფერო. ტურისტული მომსახურების მოთხოვნილება პირდაპირ კავშირშია მოსახლეობის შემოსავლების დონესა და გადამხდელუნარიანი მოთხოვნილების მაჩვენებელთან (სამწუხაროდ, საქართველოში შეიმჩნევა გადამხდელუნარიანი მოთხოვნილების შემცირება, უფრო მეტიც, საექსპერტო მონაცემებით, იზრდება ტურისტული მომსახურების მდიდარ და ღარიბ მომხმარებლის დიფერენციაცია, რაც უარყოფითად ზემოქმედებს ტურისტული სისტემის განვითარებაზე). აგროტურისტული კომპლექსის ფორმირების საფუძველს წარმოადგენს შესაბამისი მომსახურების წარმოებიდან აგროტურისტული მომსახურების, ცალკეული დარგებისა და ქვედარგების გამოყოფა. მომსახურების ეს სფერო, სხვა ქვედარგებთან ერთად, არის შემადგენელი ნაწილი სოციალურ-ეკონომიკური სფეროსი. ამასთან, აგროტურისტული კომპლექსი ფორმირდება ეკონომიკის სხვა სექტორების როგორც ფუნქციონალური, ისე დარგობრივი ურთიერთკავშირის ფარგლებში. კომპლექსის ფუნქციონირება სტიმულს აძლევს მონათესავე დარგების განვითარებას, რაც ხელს უწყობს ამ დარგში მნიშვნელოვანი მულტიპლიკატორული ეფექტის (სოციალურ-ეკონომიკური) მიღებას.

აგროტურისტული კომპლექსი აერთიანებს 4 სფეროს:

პირველი სფერო – წარმოების საშუალებების წარმოება – ტურისტთა განთავსების საშუალებების, სპორტული ინვენტა-

რის, მოწყობილობების, ტრანსპორტის. წარმოების ძირითადი საშუალებების განსაკუთრებულ წყაროს წარმოადგენს მიწა, სარეკრეაციო რესურსები;

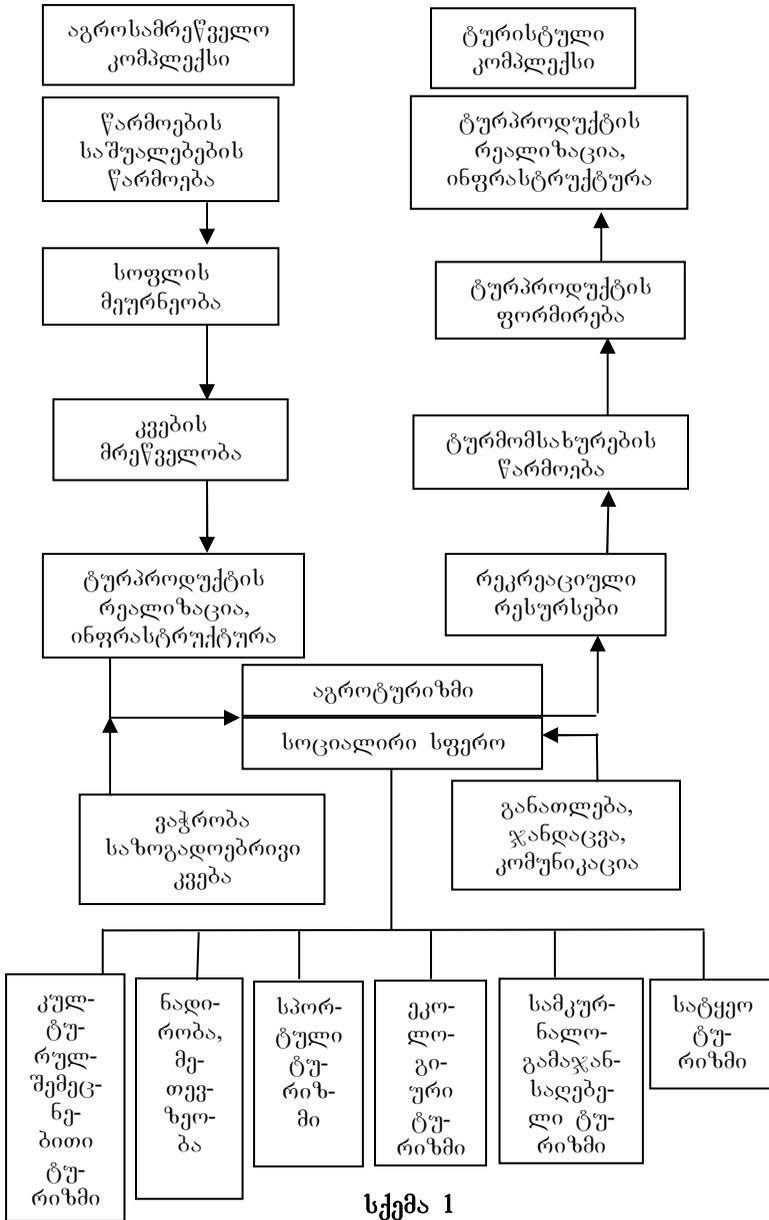
მეორე სფერო – ტურისტული პროდუქტის წარმოება, მარშრუტების დაგეგმვა, ჩამომსვლელთა პროგრამების შემუშავება ან რევიონული ტურიზმის უფრო ფართო განვითარების პროგრამის შედგენა;

მესამე სფერო – ტურისტული მარშრუტების ათვისება, საცდელი ტურების გამართვა;

მეოთხე სფერო – ინფრასტრუქტურის კომპლექსი: ტურების გატანა აგროტურისტულ ბაზარზე, სარეკლამო კამპანიის გამართვა, მონაწილეობის მიღება სხვადასხვა გამოფენებსა და ვესტივალებზე.

აგროტურისტულ კომპლექსში ერთგვება აგრეთვე სოციალური სფერო: საცხოვრებელი, კულტურა, განათლება, სპორტი და სხვა, ასევე მოიცავს ისეთ არატრადიციულ ქვედარგებს: როგორცაა მეთევზეობა, ნადირობა, საცხენოსნო სპორტი, საწყალოსნო-სპორტული, სატყეო ტურიზმი, დამზადება-გადამუშავება და ა.შ. (სქემა 1) [2]. ჩვენ მიერ აღნიშნულ სქემაში შეტანილი ცვლილება განპირობებულია იმით, რომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ ნათლად წარმოგვეჩინა განათლებისა და ჯანდაცვის, კომუნიკაციის ადგილი და როლი აღნიშნულ კომპლექსში.

არატრადიციული სამეურნეო საქმიანობა მოსახლეობას დააინტერესებს იმაში, რომ მათ ხელი მიჰყონ სამრეწველო მიზნით გარეული ფრინველებისა და ნადირის მოშენებას შიდა მეურნეობებში, შემდგომ კი ტურისტებისა და დამსვენებლებისათვის გამართონ ნადირობის ტურები, ამ საქმიანობამ საკმაოდ გავრცელება პოვა ყოფილ იუგოსლავიაში, კანადაში, ავსტრიაში და ბევრ სხვა ქვეყანაში, რამაც ხელი შეუწყო მათი სამეწარმეო შემოსავლების ზრდას (საერთაშორისო შემოსავლების დონე 50-70% აღწევს), ასევე საინტერესოა თევზჭერის, ცხენოსნობის ტურების შეთავაზება. საქართველოში ნადირობის ტურებთან ერთად ასევე შეიძლება ტურისტებს შეეთავაზოთ თეჰისა და ხალიჩების ქსოვის, მეაბრეშუმეობის, მეფუტკრეობის, თიხის დამუშავების და სხვა ტურები.

სქემა 1
 აგროტურისტული კომპლექსის სტრუქტურის სქემა [2]

აგროტურიზმის განვითარება როგორც პირდაპირ, ისე ირიბად დაკავშირებულია რეგიონებში სოფლის მეურნეობისა და გადამმუშავებელი წარმოების აღდგენასა და განვითარებასთან.

აგროტურიზმის განვითარების ეფექტიანობას განაპირობებს 1 ჰა მიწის ფართობიდან მიღებული შემოსავალი, ეს კი შეიძლება გათვალისწინებული იყოს იმ რეგიონებში, სადაც არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწები შეიძლება ტურისტული მიზნით იყოს გამოყენებული, მით უმეტეს თუ მასზე არსებობს რაიმე კულტურული მემკვიდრეობის ტურისტული ღირსშესანიშნაობა.

დღეს აგროტურიზმი აქტიურდ განვითარებადი დარგია. მსოფლიო პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ ევროპაში, რომელიც დარგის განვითარების პიონერია, აგროტურიზმის განვითარება დაიწყო მეურნეობის დარგობრივ სტრუქტურაში მომხდარი ძირეული ცვლილებების გამო (სოფლის მეურნეობის წარმოების კრიზისი, ტურპროდუქტების მორალური ცვეთა და მისი მოდერნიზაციის აუცილებლობა), ასევე საზოგადოებაში სოციალური ძვრების გამოც – ქონებრივი დაყოფა. აგროტურიზმის განვითარების ფაქტორად წარმოგვიდგა რესურსების არსებობა საზღვრისპირა რაიონებში და იმ ქვეყნებთან სიახლოვე, სადაც არის სხვა სოციალ-ეკონომიკური განვითარების დონე. ისეთმა წამყვანმა ქვეყნებმა, როგორიცაა იტალია, საფრანგეთი, ესპანეთი, საბერძნეთი, კვიპროსი და ა.შ., სადაც აგროტურიზმი განვითარების მაღალ საფეხურზეა, აგროტურიზმმა განვითარების 2 კონცეფცია გამოიარა: **პირველ ეტაპზე**, რომელიც 20 წელი გაგრძელდა, ეს ტურისტული მიმართულება სოფლის მეურნეობის დამხმარე დარგად ჩამოყალიბდა. ძირითად ფერმერულ სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობასთან ერთად, ტურისტებისათვის მომსახურება თანმდევი პროცესი გახდა, რაც საშუალებას აძლევდა ფერმერებს, ნაკლები ინვესტიციებით და დანახარჯებით გაეუმჯობესებინათ ფინანსურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. პირველ ეტაპზე მცირე სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები – კერძო დამხმარე მეურნეობა, ფერმერული გლეხური მეურნეობები, სასოფლო-სამეურნეო სამომხმარებლო კოოპერატივები თავიანთი რისკისა და შიშის ფასად იწყებენ ტურისტული ხასიათის სამეწარმეო საქმიანობას. ამ შემთხვევაში აგროტურიზმი ვითარდებოდა საკუთარი რესურსების ბაზაზე ყოველგვარი გარეგანი ინვესტიციების მოზიდვის გარეშე. თუმცა ტურისტთა ნაკადის მოზიდვის შესაძლებლობა მცირე იყო.

ტურისტული საქმიანობის შედეგები ტუროპერატორებისა (ტურების დამუშავებით) და ტურაგენტების (საგზურების გაყიდვა) დახმარებით შედარებით უმჯობესდებოდა, მაგრამ პრაქტიკამ აჩვენა, რომ პოტენციური დამსვენებლებისათვის დასვენების ფორმების კარდინალური გაუმჯობესება გარდაუვალი იყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში მოთხოვნა აგროტურისტულ მომსახურებაზე ისევ დაბალი იყო და მცირერიცხოვან მოყვარულთა დონეზე რჩებოდა განვითარების ტემპიც.

აგროტურიზმის განვითარების მეორე ეტაპი გვთავაზობს განვითარების კომპლექსურ ფორმას, სადაც ეს დარგი გამოდის არა როგორც წარმოების დამხმარე, არამედ როგორც ერთ-ერთი წამყვანი ბიზნესი, რომელიც უზრუნველყოფს რეკრეაციული მომსახურების მაქსიმალურ საშუალებებს, რომელიც თავის თავში მოიცავს ტურისტისთვის სოფლის ცხოვრების საინტერესო ასპექტებს. მაგ., ხელსაყრელი ეკოლოგიური და ესთეტიკური პირობების არსებობა, სოფლის ცხოვრებასთან შეგუების შესაძლებლობა და მისი გამრავალფეროვნება (ცხენით გასეირნება, მეთევზეობა და ა.შ.), ასევე ადგილობრივი წარმოების სასურსათო პროდუქტების ხელმისაწვდომობა, ადგილობრივი ეთნოგრაფიული და კულტურულ-ისტორიული ღირსშესანიშნაობების გაცნობა და ა.შ.. აგროტურიზმის მეორე ეტაპის განვითარება განაპირობა უფრო მეტად ორმა მიზეზმა: 1. მკვეთრად გაიზარდა ინტერესი ბუნებაში დასვენებისა და ეკოლოგიურად სუფთა სასურსათო პროდუქციის მიმართ. 2. შემცირდა ინტერესი სტანდარტული დასვენების ფორმების – „საპლიაჟო“ ტურიზმისა და საქალაქო ექსკურსიების პროგრამების მიმართ.

ეს ორი ეტაპი ურთიერთგაგრძელებაა ერთი და იმავე პროცესისა და ამ ეტაპების განვითარების პრინციპი თითქმის ყველა ქვეყნისთვის ერთია, თუმცა აგრარული ტურიზმის სექტორი მეტად მრავალფეროვანია და ყველა ტურისტულ ქვეყანას მისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური აგროტურისტული პროდუქტი გააჩნია, რომლის გათვალისწინება აუცილებელია აგროტურიზმის შემდგომი განვითარებისათვის. აგროტურიზმის განვითარებისათვის სახელმწიფო დახმარება ატარებდა სოციალურ ხასიათს და დღემდე სახელმწიფო დახმარების პოლიტიკა შეგნებულად ორიენტირებულია ეკონომიკურად ჩამორჩენილ რეგიონებზე. ასეთი პოლიტიკის საფუძველი არის ადგილობრივი აგრარული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის დაკარგვა და სოფლის მეურნეობის ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით მისი რესტრუქტურისაციის აუცილებლობა, რამაც გა-

ნაპირობა მუშახელის შემცირება ძირითად წარმოებაში და მისი დეფიციტი სოფლის მეურნეობაში. ასეთ პირობებში აგროტურიზმი რჩება ეკონომიკური საქმიანობის ალტერნატიულ სახედ, რომელსაც შეუძლია მხარდაჭერა გაუწიოს ჩამორჩენილი რეგიონების შემოსავლებს.

დღეს მსოფლიოში აგროტურიზმის მიმართ გაზრდილმა ინტერესმა განაპირობა მისი საფუძვლიანი გარდაქმნა. წამყვან ტურისტულ ქვეყნებში იგი გადაიქცა ერთ-ერთ წამყვან ბიზნესად მთელი მისი კუთვნილი მოწყობილობით: რეკლამით, მარკეტინგით, კვალიფიციური კადრებით, მიზანდასახული პოლიტიკით და ა. შ.. მსხვილი ინვესტიციების ხარჯზე მთლიანად შეიცვალა ტურისტთა განთავსების ობიექტები, რომლებიც უბრალო დასასვენებელი 3-4 ადგილიანი საოჯახო სახლებიდან გადაიქცა კეთილმოწყობილ მინისასტუმროებად და ტურისტულ კომპლექსებად, რომლებიც ტურისტებს აძლევს საშუალებას, დაკავდნენ სპორტით, ექსკურსიებით, გაისეირნონ ცხენით, დალაშქრონ მიმდებარე ტერიტორიები და მიიღონ მონაწილეობა სხვადასხვა ბაზრობა-გამოფენებზე, მათ ასევე შეუძლიათ შეიძინონ სამაქსოვრო სუვენირები. მაგ., იტალიაში შემუშავებულია 70 ღვინის გასტრონომიული პროფილის ტური. ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში აგროტურიზმი გახდა კონკურენტუნარიანი და დამოუკიდებელი მომსახურების სფერო, მეორე ტალღის ასეთი ლიდერები გახდნენ საერთაშორისო ტურიზმის ლიდერი ქვეყნები, მათ შორის საბერძნეთი და კვიპროსი, სადაც ტურიზმიდან ყოველწლიური შემოსავლები შეადგენს დაახლოებით 12 მილიარდ აშშ დოლარს და მშპ-ის 8%, ამ სექტორში დაკავებულია ქვეყნის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის 20%. მათ ასევე გააჩნიათ სოფლად ორგანიზებული დასვენების საკუთარი პროგრამა.

გამომდინარე უცხოური ქვეყნების გამოცდილებიდან, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ საქართველოც აგროტურიზმის განვითარების ეტაპებს ისე გაივლის, რომ გათვალისწინებული იქნება ყოველი ტურისტული რეგიონის ტურისტული პროდუქტის სპეციფიკა და მოხდება მის წინაშე დასმული ამოცანის (აგრარული რეგიონის სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის იმპულსის მიცემა, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება, უმუშევრობის, მიგრაციის და იმ ნეგატიური მოვლენების აღმოფხვრა, რომლებიც ანადგურებს სოფლების ეკონომიკას) განხორციელება, ასევე გაივლის ეროვნული აგროტურიზ-

მის განვითარების ისეთ ეტაპსაც, როდესაც შეიქმნება მთლიანი აგროტურისტული კომპლექსი.

დასავლეთ ევროპაში მისი წარმატებული განვითარება განპირობებულია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება-გადამუშავების ხელშეწყობით, რაც საქართველოში არ ხდება, ამიტომ ჩვენი ქვეყნისათვის უფრო ლოგიკური იქნება სოფლის მურნეობის წარმოებისა და აგროტურიზმის ერთობლივად განვითარება, რამდენადაც ადგილზე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ფასები ბევრად დაბალია ქალაქის საცალო ვაჭრობის ფასებთან შედარებით, ამიტომ, თუ რეგიონებში გაწეული მომსახურება გაერთიანდება ადგილზე წარმოებულ სასოფლო-სამეურნეო საკვები პროდუქციის გასაყიდ ფასთან, მაშინ ბაზარზე მივიღებთ მაღალკონკურენტუნარიან იაფ ტურპროდუქტს. ასეთი ტიპის ერთობლივი წარმოება მაღალრენტაბელურია იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ერთ-ერთი კომპონენტის წარმოება მეტ-ნაკლებად წამგებიანია.

საქართველოში აგროტურიზმის განვითარება სოციალური და ეკონომიკური თვალსაზრისით მაქსიმალური ეფექტის მომცემია იმ შემთხვევაში, თუ დარგის განვითარება წარიმართება არა სპონტანურად, არამედ ადგილობრივი რეგიონული, ეროვნული ან საერთაშორისო დონზე შემუშავებული გრძელვადიანი, თანმიმდევრული სტრატეგიული პროგრამებით და გეგმებით. სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ არ გამხდარა სათანადოდ შესწავლის საგანი საქართველოში აგარული ტურიზმის ფორმირების თავისებურებები, მისი ეფექტური განვითარება და ეკონომიკურ აგარულ სექტორზე მისი გავლენა. ნაკლებადაა შესწავლილი აგროტურიზმის არსებითი მნიშვნელობა, ტურისტული მომსახურების მულტიპლიკატორული ეფექტი და მისი ეკონომიკური მხარე. ქვეყანაში არ არის შემუშავებული სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფილი მეთოდები და არ არსებობს აგროტურიზმისა და აგროტურისტული კომპლექსის განვითარების მოდელი, შესაბამისად, არც სასოფლო ტერიტორიებისა და განსაკუთრებით ეს ეხება საზოგადოებრივი, ეკონომიკური და აგროეკონომიკური ქსელის ურთიერთდამოკიდებულების სპეციფიკას.

მიგვაჩნია, რომ:

1. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების პოლიტიკა ადგილობრივ რეგიონულ და ეროვნულ დონეზე წარმოადგენს აგროტურიზმის მამოძრავებელ ძალას. კერძოდ, ტურიზმის განვითარების სახელმწიფო პროგრამების შემუშავებისას გათვა-

ლისწინებული უნდა იქნეს აგროტურიზმის განვითარებისათვის ფუნანსური დახმარების სხვადასხვა წყაროები, პირველ რიგში იგულისხმება ინვესტიციები.

2. საჭიროა მოხდეს დარგთაშორისი მიდგომის ანალიზი: 1. ტურისტული ობიექტების თანამედროვე მდგომარეობის შეფასება და 2. მისი განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრა.

3. ასევე მივიჩნევთ, რომ საქართველოში სასოფლო ტერიტორიებისა და აგროტურიზმის განვითარება შეუძლებელია მცირე, საშუალო და ერთობლივი საწარმოების განვითარების გარეშე. სწორედ ამ საწარმოების მცირე აგრობიზნესი შეიძლება გახდეს არა მხოლოდ აგრობიზნესის არამედ, ასევე მთაგორიანი რეგიონებისათვის ახალი და მივიწყებული დარგების განვითარების ფაქტორი, როგორცაა, მაგ., მეხილეობა, მეცხოველეობა, მეფუტკრეობა, მებაბრეშუმეობა, მეცხვარეობა და სხვა.

4. აუცილებელია ასევე, მოხდეს ტურისტული ტერიტორიების ადმინისტრაციულ რაიონებად დაყოფა და მათთვის ბიზნესგეგმების შემუშავება, რომლის ფარგლებშიც განხორციელდება ტურისტული მომსახურების მიკროზონების სპეციალიზაცია, რომლის ფარგლებშიც შესაძლებელი გახდება, სრული ოპტიმიზაციის ფარგლებში, ეკოლოგიური, ბუნებრივკლიმატური რესურსების, წყლების, სამკურნალოგამაჯანსაღებელი, აგროტურისტულ და სხვა ტიპის ობიექტების ჩართვა. ამ ადმინისტრაციული მიკროზონების ურთიერთდაკავშირება კი მოხდეს სხვადასხვა ტურისტული მარშრუტების დაგეგმვით.

5. ყოველივე ზემოთ აღნიშნულთან ერთად, აუცილებელია, გათვალისწინებული იყოს მიმღები ტურისტული რეგიონების ადგილობრივი მოსახლეობის, ფერმერების აზრი, შესაბამისად მოხდეს მათი დაინტერესება და საგანმანათლებლო გადამზადების კურსების ჩატარება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <http://www.kmvlne.ru/lib/turizm/42.php>
2. Организационно-экономические основы развития *аграрного ...*
www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-ekonomika/1/116.php
3. Комплексное развитие *туризма* в сельской местности
institutions.com > Анализ
4. Мультипликатор туризма - (КарНЦ) РАН
www.krc.karelia.ru/doc_download.php?...

6. მარგველაშვილი მ. ტურიზმის ეკონომიკა. თბილისი, 2012.

7. დოლიკაშვილი ლ., ჩეკურიშვილი ნ., ღვინჯილია მ. ტურიზმის ეკონომიკა. თბ., 2009.

8. ქველაძე ქ. აგროტურიზმის გავლენა რეგიონების აგროეკონომიკურ პოლიტიკაზე. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბიოეკონომიკა და სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარება, II საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია, შრომების კრებული, თბ., 2013.

9. Лекция 2. Экономические функции *туризма*
edu.dvgsu.ru/METDOC/CGU/SOTS_KULT...TURIZM/.../2.htm

Ketevan Kveladze

**THE MULTIPLICATOR ROLE OF TOURISM IN THE
DEVELOPMENT OF COUNTRY'S PROGRESSIVE
SECTORAL STRUCTURE**

Annotation

The paper considers tourism as a complex specific structure, which is interconnected with other economic sectors; As an economic sector, its multiplier role is in determining the effectiveness of theoretical aspects of the progressive development of the economic sector. In particular, it focuses as a subsidiary sector, on multiplier role of agritourism in the development of agriculture in regions and the revival of forgotten economic sectors of the local economy (Silkworm breeding, bee-keeping, local handicrafts, sheep breeding, clay production etc.)

თეა ლაზარაშვილი

მელაშვილი.

**უცხოური ინვესტიციები და მისი მოზიდვის გაუმჯობესების
პირითაღი მიმართულებები საქართველოში**

გლობალიზაციის პირობებში თანამედროვე ეტაპზე უცხოური ინვესტიციების როლი მნიშვნელოვნად გაიზარდა. უცხოური ინვესტიციები, შიდა ინვესტიციებთან ერთად, აქტიურად მონაწილეობენ კვლავწარმოების პროცესში და ეროვნული ეკონომიკების განვითარებაში.

უცხოური ინვესტიციები როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში ხორციელდება, მაგრამ, მათი მოზიდ-

ვის პოლიტიკა, განსაკუთრებით განვითარებადი ქვეყნებისათვის, ეკონომიკური პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი გახდა, რომლის მეშვეობითაც ცდილობენ უზრუნველყონ ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა. უცხოური კაპიტალის მოდინება, პირველ რიგში, კონკურენტუნარიანობის წყაროს წარმოადგენს როგორც უცხოური ინვესტორების, ისე იმ ეკონომიკებისათვის, რომლებიც დებულავენ ამ ინვესტიციებს.

უცხოელი ინვესტორების ინტერესები მიმართულია საზღვარგარეთის ქვეყნების ეკონომიკებში კაპიტალის ნაკადების უზრუნველყოფისაკენ. ეჭვგარეშეა, რომ საზღვარგარეთის კომპანიის ინვესტიციებმა უნდა უზრუნველყონ მათი ეკონომიკური საქმიანობის კონკურენტუნარიანობის ზრდა, რაც დაფუძნებულია მთელ რიგ უპირატესობებზე, რომლებიც საზღვარგარეთ მათი საქმიანობის განხორციელებასთანაა დაკავშირებული. თუკი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ინვესტიციების განმახორციელებელი კომპანიისათვის კონკურენტუნარიანობის წყაროს წარმოადგენს, მაშინ საინტერესოა, რა შედეგი მოაქვს მას იმ ქვეყნებისათვის, სადაც ეს ინვესტიციები ჩაიდება?

თავდაპირველ ეტაპზე განვითარებად ქვეყნებს უარყოფითი დამოკიდებულება გააჩნდათ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მიმართ, რადგან მას ექსპლუატაციის ფორმად მიიჩნევდნენ, თუმცა უკანასკნელ პერიოდში ასეთი დამოკიდებულება მკვეთრად შეიცვალა და განვითარებადი ქვეყნები უკვე აქტიურად ცდილობენ მოიხილონ რაც შეიძლება მეტი ინვესტიცია თავიანთ ქვეყანაში ეკონომიკური განვითარების უზრუნველსაყოფად. უცხოური ინვესტიციების გამოყენება იმისდა მიხედვით, თუ რა ფაქტორები მოქმედებენ, შეიძლება გახდეს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი შედეგის მომტანი. უცხოური ინვესტიციების მთავარ მიზანს კონკურენტუნარიანობის გაზრდის საფუძველზე შემოსავლების გაზრდა წარმოადგენს. ამ მიზნის რეალიზაციის გარეშე კომპანიებს არ ექნებოდათ ინტერესი, გაეფართოებინათ საზღვარგარეთ თავიანთი საქმიანობა. ამასთან ისიც უდაოა, რომ ნებისმიერი ქვეყანა, სადაც ხორციელდება უცხოური ინვესტიციები, დაინტერესებულია საკუთარი ეკონომიკური პოლიტიკის რეალიზებაში, რომლის სტრატეგიულ მიზანს ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა და მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლება წარმოადგენს.

ინვესტიციების მიღებით გამოწვეული შედეგი, რომელსაც ქვეყნის ეკონომიკა აღწევს, შეიძლება სხვადასხვა პარამეტრებში აისახოს. თუმცა, მათგან მთავარი ის ფაქტია, რომ უცხოუ-

რი კაპიტალი ხელს უწყობს რესურსების გამოყენების მოცულობისა და ხარისხის გაზრდას და წარმოებული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას.

შედგეს, რომელსაც ღებულობენ ინვესტიციის მიმღები ქვეყნები, წარმოადგენს ინვესტიციის განხორციელებისათვის საჭირო კაპიტალის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაფარვა. უცხოური ინვესტიციები აგრეთვე ხელს უწყობს სამამულო საწარმოების ინვესტიციების მოცულობის ზრდას და უცხოელ და სამამულო სამეურნეო სუბიექტებს შორის თანამშრომლობის გაღრმავებას.

სულ უფრო მეტად იზრდება უცხოური ინვესტიციების როლი კაპიტალის რესურსების ზრდაში, რაც მსხვილ კომპანიებს შორის კონკურენციის შედეგია.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებისას, დადებითი შედეგი გამოიხატება სამუშაო ადგილების გაზრდაში.

როგორც ცნობილია, პროდუქციის კონკურენტუნარიანობა განვითარებად ქვეყნებში, განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, გაცილებით დაბალია, რაც ძირითადად იმ ტექნიკატექნოლოგიებითაა გამოწვეული, რომელსაც ეს ქვეყნები გამოიყენებენ. სწორედ ტექნოლოგიებს მიიხნევენ ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფის მთავარ ფაქტორად.

ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ მსხვილი ტრანსნაციონალური კორპორაციები მოწინავე ტექნოლოგიების ყველაზე დიდი მწარმოებლები და მომხმარებლები არიან, რაც მათ კონკურენტუნარიანობას განაპირობებს საერთაშორისო ბაზრებზე. ეს უპირატესობა კი მდგომარეობს იმაში, რომ დაგროვებული გამოცდილება და მთავარი ბაზრების დაპყრობა საშუალებას აძლევთ მათ, მუდმივად განახორციელონ ახალი ტექნოლოგიების შემუშავება, რაც, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს მათი შემოსავლების ზრდას.

მსოფლიო მასშტაბით, სამეცნიერო კვლევებზე, რომლებიც მოწინავე ტექნოლოგიების შექმნის საფუძველია, სულ უფრო მეტად იზრდება თანხები, ამიტომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებით არა მარტო კაპიტალის, არამედ მოწინავე ტექნოლოგიების მოზიდვაც ხორციელდება ეკონომიკაში. ტრანსნაციონალური კომპანიების წვლილი მოწინავე ტექნოლოგიების მოზიდვაში იმ ქვეყნებისათვის, რომელთაც ამის ფინანსური საშუალება არ გააჩნიათ, ძალზე მნიშვნელოვანია ეკონომიკური მიღწევების გაზრდისათვის. აუცილებლად უნდა გავითვალის-

წინათ ის ფაქტიც, რომ მოწინავე ტექნოლოგიები ეკონომიკური საქმიანობის უმეტესობა სფეროებში იქმნება სწორედ განვითარებულ ქვეყნებში, სადაც ტრანსნაციონალური კომპანიების უდიდესი ნაწილია განლაგებული. ამიტომ, იმ ქვეყნებში, სადაც ტრანსნაციონალური კორპორაციები ახორციელებენ თავიანთ საქმიანობას, ჩნდება მოწინავე ტექნოლოგიების დანერგვის აუცილებლობა და რაც უფრო დიდია ამ ქვეყნებს შორის განვითარების დონე, მით უფრო პრობლემატური ხდება მოწინავე ტექნოლოგიების გამოყენება.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ უკანასკნელ პერიოდში ტექნოლოგიების გადაცემის პროცესი ურთიერთმხრივი გახდა, ანუ ტექნოლოგიების გადადენა ხდება როგორც სათავო კომპანიებიდან ფილიალებში, ისე ფილიალებიდან სათავო კომპანიებში. ამ კუთხით ტრანსნაციონალური კორპორაციები უკვე არა მარტო წარმოების ორგანიზებისა და განვითარებისათვის ახორციელებენ პირდაპირ ინვესტიციებს, არამედ სხვადასხვა სფეროებში სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის განსახორციელებლადაც, რა თქმა უნდა იმ პირობით, რომ იმ ქვეყნებში, სადაც ხორციელდება ინვესტირება, უნდა არსებობდეს საჭირო პოტენციალი.

იგივე პრობლემა ჩნდება, როდესაც საკითხი ეხება მენეჯერული და ორგანიზაციული გამოცდილების გადაცემასაც. ტრანსნაციონალური კომპანიებიდან მათ ფილიალებზე, რომლებიც განლაგებულია სხვა ქვეყნებში, მენეჯერული და ორგანიზაციული გამოცდილების გადაცემა დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე. თუ რამდენად მოხდება ამ გამოცდილების გადაცემა, უმეტესწილად დამოკიდებულია ინვესტიციების მიმღები ქვეყნის კულტურის, განვითარების დონეზე. თუკი სხვაობა ამ ქვეყნებს შორის საკმაოდ დიდია, მაშინ წარმატება შეიძლება უმნიშვნელო აღმოჩნდეს. ასეთ შემთხვევაში ინვესტორი კომპანიები იძულებული იქნებიან, განახორციელონ სპეციალური პროგრამების ორგანიზება დაქირავებული პერსონალის მომზადებისათვის და ა.შ.

როგორც აღვნიშნეთ, უცხოური ინვესტიციების ზემოქმედება ინვესტიციების მიმღები ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაზე, მეტ-ნაკლებად დადებითია, ზოგჯერ უარყოფითიც კი, რაც რიგი ფაქტორებითაა განპირობებული. მათ შორის მთავარს მაინც ტრანსნაციონალური კომპანიების მიერ გატარებული პოლიტიკა წარმოადგენს და ის ეკონომიკური პოლიტიკა,

რომელსაც ახორციელებს ნებისმიერი ინვესტიციის მიმღები ქვეყანა.

ქვეყნის საინვესტიციო კლიმატის ფორმირებისათვის უმნიშვნელოვანეს მახვენებლებს მიეკუთვნება ქვეყნის საინვესტიციო მიმზიდველობა და აქტივობა. საინვესტიციო მიმზიდველობა კი ისეთ მახასიათებლებზეა დამოკიდებული, როგორცაა: საინვესტიციო რისკები და ქვეყნის საინვესტიციო პოლიტიკა.

საინვესტიციო აქტივობის ძირითად მახვენებლებს მიეკუთვნება: ფირმების ეკონომიკური პოტენციალის ზრდა, კაპიტალის კონცენტრაციის ზრდა, ახალი სიმძლავრეების შემოყვანის ზრდა, ზღვრული საინვესტიციო დანახარჯების შემცირება, ენერგორესურსებისა და მასალების ზღვრული მოხმარების შემცირება და სხვა.

ზოგადად საინვესტიციო კლიმატზე მოქმედ ფაქტორებს მიაკუთვნებენ: მაკროეკონომიკურ ფაქტორებს, საინვესტიციო პოტენციალს, ბუნებრივ-რესურსულ პოტენციალს, საფინანსო საკრედიტო პოტენციალს, ინფრასტრუქტურულ პოტენციალს, საკადრო პოტენციალს, სამეცნიერო-ტექნოლოგიურ და ინოვაციურ პოტენციალს, საბაზრო გარემო ფაქტორებს და სოციალურ-კულტურულ ფაქტორებს.

იმისდა მიხედვით, თუ როგორია საინვესტიციო აქტივობა, რომელიც ქვეყნის განვითარების უმნიშვნელოვანესი პირობაა, რომელზედაცაა დამოკიდებული ეკონომიკის ზრდის ტემპი, განპირობებულია იმით, თუ რამდენად ეფექტიანად მოვახდენთ საინვესტიციო რესურსების მობილიზებასა და გამოყენებას.

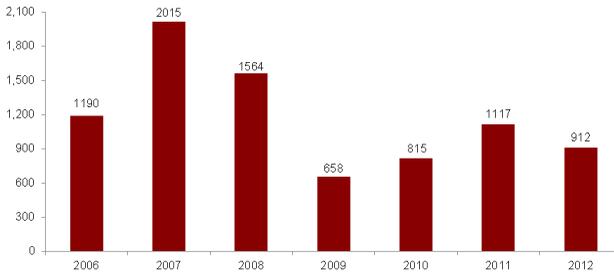
ინვესტიციების შედეგად მიიღწევა სამრეწველო პოტენციალის ფორმირება, სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პროგრესის მიღწევა, რაც, პირველ რიგში, ზრდის ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას მსოფლიო ბაზარზე. მსოფლიო გამოცდილებამ დაგვანახა, რომ უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა თითქმის ყოველთვის დადებით ზეგავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე. როდესაც ლაპარაკია ხელსაყრელ საინვესტიციო კლიმატზე, აქ იგულისხმება გეოგრაფიული, ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და სხვა პირობების ერთობლიობა. უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის ერთ-ერთ საუკეთესო პირობად შეიძლება საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობა ჩაითვალოს. ძალზე მნიშვნელოვანია, ყურადღება გამახვილდეს იმ გარემოებაზე, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი შიდა ინვესტიციებთან შედარებით საკმაოდ მაღალია, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ქვეყანაში არ ხდება

დანაზოგების გადიდება, ან საკმაოდ დაბალია სამამულო ინვესტორთა მოტივაცია ქვეყნის შიგნით ინვესტირებისადმი.

პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა, რომლებიც 2012 წელს იქნა განხორციელებული საქართველოში, 912 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც წინა წელთან შედარებით 205 მლნ აშშ დოლარით ნაკლები იყო.

დიაგრამა 1

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში 2006-2012 წწ.
(მლნ. აშშ დოლარი)

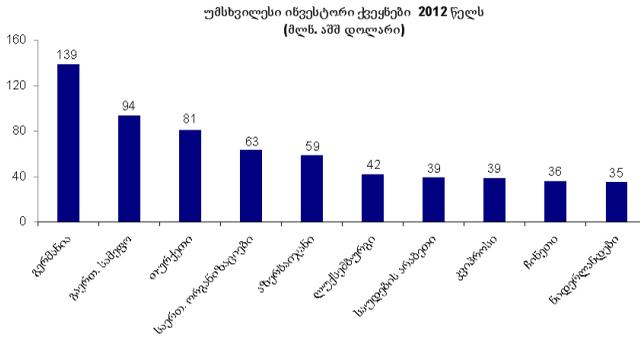

რეინვესტიციების ოდენობამ 2012 წელს მთლიანი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების 13% შეადგინა, რაც 16,8%-ით ნაკლებია წინა წელთან შედარებით.

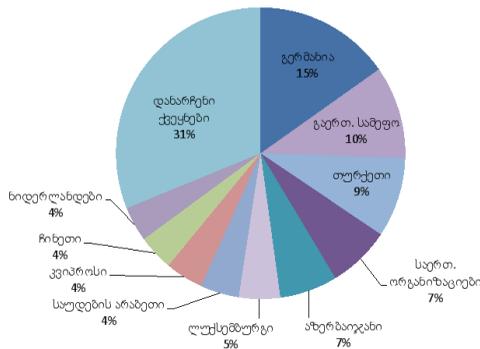
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების რეინვესტიცია საქართველოში 2006-2012 წწ.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
რეინვესტიციის წილი მთლიან პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებში (%)	5,4	2,4	4,9	-8,4	28,1	30,0	13,2

2012 წლისათვის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში 72 ქვეყნიდან იქნა განხორციელებული, რაც წინა წლებთან შედარებით გაუმჯობესებული მანკვებელია (2011 წელს – 65; 2010 წელს – 62 ქვეყანა). განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მიხედვით, უმსხვილესი ინვესტორი ქვეყნები 2012 წელს შემდგენიარად განაწილდა:

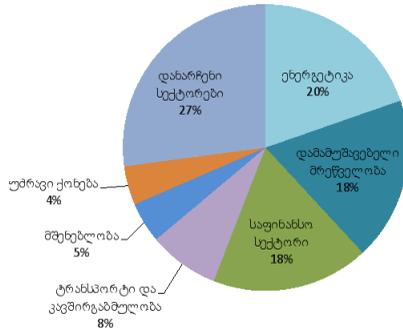

უმსხვილესი ინვესტორი ქვეყნების წილი 2012 წელს

საინტერესოა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი ეკონომიკის სექტორების მიხედვით: 2012 წელს ყველაზე მეტი ინვესტიცია ჩაიდო ენერჯეტიკის სფეროში – 20%, შემდეგ მოდის დამამუშავებელი მრეწველობა – 18%, საფინანსო სექტორი – 18%, ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა – 8%, მშენებლობა – 5%, უძრავი ქონება – 4%, დანარჩენი სექტორები – 27%.

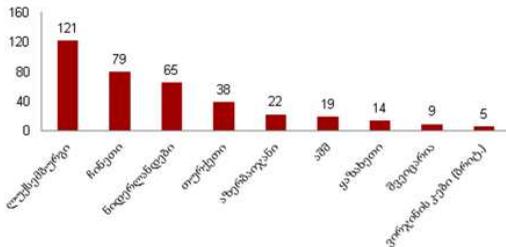
უმსხვილესი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ევროზონის სექტორების მიხედვით 2012 წელს

აუცილებელია ყურადღება გავამახვილოთ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილზე მშპ-ში. 2007 წელს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წილი მშპ-ში 19,8% იყო, 2008 წელს – 12,2%, 2009 – 6,1%, 2010 – 7%, 2011 – 7%, 2012 – 5,8%.

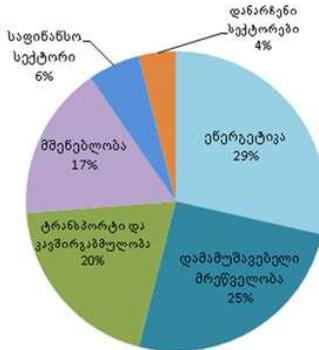
რაც შეეხება 2013 წელს განსახორციელებელ ინვესტიციებს, წინასწარი მონაცემებით I და II კვარტალში უნდა განხორციელდებულიყო 458,6 მლნ აშშ დოლარის ინვესტიცია, ხოლო ქვეყნების მიხედვით ინვესტიციები საქართველოში შემდეგნაირად განაწილდა. პირველ ადგილზე ლუქსემბურგი – 121 მლნ აშშ დოლარი, მეორეზე – ჩინეთი – 79 მლნ დოლარი, მესამეზე – ნიდერლანდები – 65 მლნ აშშ დოლარი, მეოთხეზე – თურქეთი – 38 მლნ აშშ დოლარი, მესხეთზე – აზერბაიჯანი – 22 მლნ აშშ დოლარი, მეექვსეზე – აშშ – 19 მლნ აშშ დოლარი, მეშვიდეზე – ყაზახეთი – 14 მლნ აშშ დოლარი, მერვეზე – შვეიცარია – 9 მლნ აშშ დოლარი და მეცხრეზე – ვირჯინიის კუნძულები (ბრიტ.) – 5 მლნ აშშ დოლარი.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ქართველოში 2013 წლის II კვ-ში (მლნ აშშ დოლარში)

ხოლო სექტორების მიხედვით 2013 წლის II კვარტალში წინასწარი მონაცემებით 29% მოდის ენერგეტიკაზე, 25% – დამამუშავებელ მრეწველობაზე, 20% – ტრანსპორტსა და კავშირგაბმულობაზე, 17% – მშენებლობაზე, 6% – საფინანსო სექტორზე და 4% – დანარჩენ სექტორებზე.

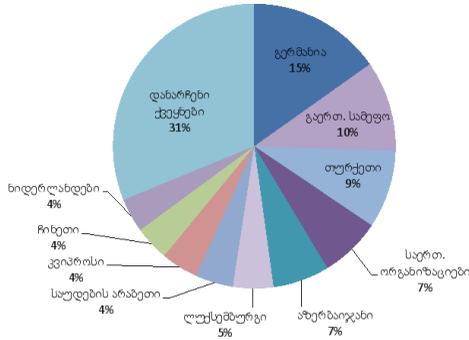
უმსხვილესი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ეკონომიკის სექტორების მიხედვით 2013 წლის II კვარტალში

ინვესტიციების მოცულობამ 2012 წელს სულ 865 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 23%-ით ნაკლებია 2011 წელთან შედარებით. უკანასკნელი წლების განმავლობაში ინვესტიციების მოზიდვის თვალსაზრისით ყველაზე აქტიური 2006-2007 წლები იყო, 2008 წელს ინვესტიციები მკვეთრად შემცირდა, რაც რუსეთ-საქართველოს ომით იყო გამოწვეული. 2012 წელს, მესამე კვარტალთან შედარებით, ინვესტიციების შემცირებას ექსპერტები წინასაარჩევნო პერიოდს უკავშირებენ. როცა ქვეყანაში პოლიტიკურად არასტაბილური მდგომარეობაა, ინვესტორები თავს იკავებენ ქვეყანაში ინვესტიციების განხორციელებისაგან, რადგანაც მაღალ რისკთან არის დაკავშირებული. განსხვავებული შეხედულებაა 2013 წელს განსახორციელებელ ინვესტიციებთან მიმართებაში. ზოგიერთი ექსპერტი მიიჩნევს, რომ 2013 წელს ქვეყანაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის კუთხით მნიშვნელოვანი წინსვლა იქნება, ზოგნი კი პირიქით, პესიმისტურ პროგნოზებს აკეთებენ და მიიჩნევენ, რომ არასტაბილური პოლიტიკური გარემო ინვესტორების თავშეკავებას გამოიწვევს. კერძოდ, არჩევნების შემდგომი პერიოდი და ხელისუფლების შეცვლა ყოველთვის

პრობლემას უქმის ინვესტორებს, ამას ემატება ის გარემოებაც, რომ მსოფლიოში ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული გლობალური ფინანსური კრიზისი, რაც მთლიანობაში საინვესტიციო ნაკლებობას განაპირობებს.

უმსხვილესი ინვესტორი ქვეყნების წილი 2012 წელს

საქართველო რომ აქტიურად ჩაებას მსოფლიო ეკონომიკურ ინტეგრაციაში და სათანადო კონკურენცია გაუწიოს სხვა განვითარებად ქვეყნებს, აუცილებელია რაც შეიძლება მეტი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციის მოზიდვა. ამისათვის ერთმნიშვნელოვანია, რომ ქვეყანაში უნდა შეიქმნას ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემო, რითაც საქართველო უფრო მიმზიდველი გახდება სხვა ქვეყნებთან მიმართებაში.

მიუხედავად იმისა, რომ ბიზნესის კეთების სიადვილით საქართველოს ერთ-ერთი მოწინავე პოზიციები უკავია მსოფლიო ბანკის კვლევებით, ეს არ გვაძლევს იმის საფუძველს, რომ ინვესტიციის მოზიდვის კუთხით წარმატებები გარანტირებული გვექნება. ქვეყანაში ინვესტიციების მოზიდვაზე უამრავი შიდა და გარე ფაქტორი ახდენს გავლენას, თუმცა ნებისმიერ მათგანზე ქვეყანას არ შეუძლია ზემოქმედების მოხდენა. მაგალითად, გეოგრაფიული მდგომარეობა, ბუნებრივი რესურსები და სხვა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საინვესტიციო კლიმატზე მოქმედ მაჩვენებლებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია: მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, საგარეო ვალი, პოლიტიკური სიტუაცია, საგადასახადო რეჟიმი, პოლიტიკური და ფინანსური რისკები და გეოპოლიტიკური მდებარეობა.

ყურადსადგობია ის ფაქტი, რომ ძლიან დიდი სხვაობაა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისა და შიდა ინვესტიციების სიდიდეებს შორის, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ადგილობრივი საწარმოები დაბალმწარმოებლურობის გამო ვერ უზრუნველყოფენ საკუთარი ინვესტიციებით მყარი ბაზის შექმნას და ქვეყანას ისღა დარჩენია, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის ხარჯზე მოახდინოს ეკონომიკური ზრდა.

როდესაც ვლადპარაკობთ ეფექტიანი საინვესტიციო პოლიტიკის ჩამოყალიბებაზე, აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის ფაქტიც, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების კონცენტრირება ქვეყნის რეალურ სექტორში განხორციელდეს, აგრეთვე გაიზარდოს რეინვესტირების სიდიდეც. ამისათვის მნიშვნელოვანია ქვეყანაში განხორციელდეს ისეთი პოლიტიკა, რომელიც, ერთი მხრივ, ხელს შეუწყობს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას ქვეყანაში და, მეორე მხრივ, გაზრდის შიდა ინვესტიციების სიდიდესაც. ყოველივე ეს ქვეყანაში კომპლექსური ღონისძიებების განხორციელებას მოითხოვს, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა და საგადასახადო პოლიტიკა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთ.

საჭიროა რიგი შეღავათების დაწესება ადგილობრივი მწარმოებლებისათვის, რათა მათთვის ქვეყნის შიგნით ინვესტირება უფრო მიმზიდველი გახდეს, მინიმუმადე უნდა შემცირდეს რეგიონების გავითარების ღონეებს შორის სხვაობა, ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზე ეკოლოგიური კუთხით საჭიროა განსაკუთრებული ზომების მიღება, რათა მინიმუმამდე შემცირდეს ქვეყანაში ეკოლოგიური ზიანი და ა.შ.

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ საინვესტიციო პოლიტიკა უნდა განხორციელდეს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების გეგმასთან მჭიდრო კავშირში, სადაც გათვალისწინებული იქნება ქვეყანაში არსებული მაკრო და მიკროეკონომიკური მდგომარეობა და ის გარე ფაქტორები, რომლებიც ქვეყნის საერთაშორისო-ეკონომიკურ ურთიერთობებზე მოქმედებენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყანაში ვერ მოვიზიდავთ საჭირო რაოდენობის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს, რაც ეკონომიკური განვითარების ზრდისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ე. ბარათაშვილი, დ. მაგრაქველიძე. საქართველოში საინვესტიციო გარემოს სრულყოფის პრინციპები. თბილისი, 2009.
2. ვლ. პაპავა, თ. თაფლაძე. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ძირითადი ტენდენციებისა და პერსპექტივების შესახებ. ჟ. “ეკონომისტი”, №2, 2013.
3. www.nbg.gov.ge.
4. www.mfa.gov.ge.
5. www.geostat.ge.

*Tea Lazarashvili
Medea Melashvili*

FOREIGN INVESTMENTS AND THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THEIR ATTRACTION IN GEORGIA

Annotation

In the article the level of direct foreign investments is considered in the dynamic context. The positive and negative impacting on the attraction of direct foreign investments are analyzed. The World Bank's research on business doing in Georgia is studied and the ways of improvement of the attraction of direct foreign investments in the country are determined.

დალი მაგრაქველიძე ჩვეულებრივი აქციების ფუფასების მათემატიკური მოდელები

ფინანსური ანალიზის ერთ-ერთ მიზანს წარმოადგენს არასათანადოდ შეფასებული ფასიანი ქაღალდების გამოვლენა. ფუნდამენტური ანალიზი შეიძლება გამოყენებული იყოს როგორც ერთ-ერთი მიდგომა ასეთი ქაღალდების მოძებნისადმი.

არსებობს არასათანადოდ შეფასებული ქაღალდების გამოვლენისათვის ფუნდამენტური ანალიზის გამოყენების მრავალი გზა. მათი ნაწილი პირდაპირ ან არაპირდაპირ დაკავშირებულია იმ მეთოდთან, რომელსაც **შემოსავლის კაპიტალიზაციის მეთოდი** (*capitalization of income method of valuation*) უწოდებენ. (I) ალგებრულად (V) კაპიტალის ნამდვილი ღირებულება ტოლია მოსალოდნელი შემოსულობების და გადახდების დაყვანილი ღირებულებების ჯამის:

$$V = \frac{C_1}{(1+k)^1} + \frac{C_2}{(1+k)^2} + \frac{C_3}{(1+k)^3} + \dots = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{C_t}{(1+k)^t}, \quad (1)$$

სადაც C_t აღნიშნავს მოსალოდნელ შემოსულობას ან გადახდას, რომელიც დაკავშირებულია დროის t მომენტში მოცემულ კაპიტალთან; k – დისკონტირების შებამისი განაკვეთია მოცემული ხარისხის რისკის ფინანსური ნაკადებისათვის. ამ ტოლობაში დისკონტირების განაკვეთი ნაგულისხმევაა მუდმივად დროის მთელ მანძილზე. რამდენადაც ჯამზე ∞ ნიშანი აღნიშნავს უსასრულობას, მთლიანი მოსალოდნელი ფინანსური ნაკადი, დაწყებული უშუალოდ ინვესტირების მომენტიდან უსასრულობამდე, V განსაზღვრისას დისკონტირებული იქნება ერთი და იგივე განაკვეთით.

რამდენადაც ამა თუ იმ სახის ჩვეულებრივ აქციაში ინვესტირებასთან დაკავშირებული ფინანსური შემოსულობები ეს ის დივიდენდებია, რომლის მიიღებასაც აქციის მფლობელი ვარაუდობს მომავალში, ამდენად შეფასების გზასაც ასევე უწოდებენ **დივიდენდების დისკონტირების მოდელს** (*dividend discount model, DDM*). შესაბამისად C_t -ს ნაცვლად გამოიყენებენ D_t -ს დროის t პერიოდში მოსალოდნელი გადახდების აღსანიშნავად, რომელიც მოცემულ აქციასთანაა დაკავშირებული, ამის შედეგად (1) ტოლობა მიიღებს შემდეგ სახეს:

$$V = \frac{D_1}{(1+k)^1} + \frac{D_2}{(1+k)^2} + \frac{D_3}{(1+k)^3} + \dots = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{D_t}{(1+k)^t} \quad (2)$$

მაგრამ ჩვეულებრივი აქციის ნამდვილი ფასის განსაზღვრისათვის (7) ტოლობის გამოყენებამ შეიძლება სირთულეები შექმნას. კერძოდ, იმისათვის რომ ამ ტოლობით ისარგებლოს, ინვესტორმა უნდა გამოიცნოს ყველა მომდევნო დივიდენდი. რამდენადაც ჩვეულებრივი აქციის ბრუნვის დრო შეუზღუდავია, აუცილებელია უსასრულო გადახდების ნაკადის პროგნოზირება. თუმცა ეს გადაუჭრელ ამოცანად ჩანს, ზოგიერთი დაშვებისას ამას შეიძლება გაუმკლავდეთ.

ეს დაშვება ძირითადად დაკავშირებულია დივიდენდების ზრდის ტემპთან. ვთქვათ, დროის t მომენტში ერთ აქციაზე დივიდენდი ტოლია ერთ აქციაზე დივიდენდის დროის $t-1$ მომენტში ნამრავლის დივიდენდების ზრდის g_t ტემპზე:

$$D_t = D_{t-1}(1 + g_t), \quad (3)$$

რაც ეკვივალენტურია

$$\frac{D_t - D_{t-1}}{D_{t-1}} = g_t. \quad (4)$$

დავიწყოთ ნულოვანი ზრის მოდელის უმარტივესი შემთხვევით. რომელიც გულისხმობს, რომ დივიდენდის სიდიდე უცვლელი რჩება:

$$D_0 = D_1 = D_2 = D_3 = \dots = D_\infty$$

თუ ზემოთ აღნიშნულ ვარაუდს გავითვალისწინებთ, (1) ტოლობის მრიცხველში D_t უნდა შეიცვალოს D_0 -ით:

$$V = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{D_0}{(1+k)^t}. \quad (5)$$

რამდენედაც D_0 - ფიქსირებული რიცხვია, ის შეიძლება გავიტანოთ ჯამის ნიშნის გარეთ:

$$V = D_0 \left[\sum_{t=1}^{\infty} \frac{1}{(1+k)^t} \right]. \quad (6)$$

შემდეგ, მათი ანალიზის კურსიდან უსასრულო მწკრივების თვისების გამოყენებით, მივიღებთ, რომ როცა $k > 0$:

$$\sum_{t=1}^{\infty} \frac{1}{(1+k)^t} = \frac{1}{k} \quad (7)$$

ბოლო ტოლობის გათვალისწინებით (6) ტოლობიდან ნულოვანი ზრდის მოდელისათვის მივიღებთ შემდეგ ფორმულას:

$$V = \frac{D_0}{k_0}. \quad (8)$$

რამდენედაც $D_0 = D_1$, ამდენად (8) ტოლობა კიდევ შეიძლება ასე ჩაიწეროს:

$$V = \frac{D_1}{k}. \quad (9)$$

DDM-ის სხვა სახესხვაობას წარმოადგენს მოდელი, რომელშიც ნავარაუდევია, რომ პერიოდიდან პერიოდამდე დივი-

დენდები გაიზრდება ერთნაირი პროპორციით, ე.ი. ზრდის ერთნაირი ტემპით. ამიტომ ასეთ მოდელს ხანდახან **მუდმივი ზრდის მოდელს** (*constant growth model*) უწოდებენ. ნავარაუდევია, რომ წინა წლის ერთ აქციაზე დივიდენდები D_0 გაიზრდება მოცემული g პროპორციით ისე, რომ მომავალ წელს მოსალოდნელი გადახდა იყოს $D_0(1+g)$. მომდევნო წელს მოსალოდნელია, რომ დივიდენდები იმავე g პროპორციით გაიზრდება ე.ი. $D_2 = D_1(1+g)$. რამდენადაც $D_1 = D_0(1+g)$, ამდენად ეს შემდგომის ეკვივალენტურია: $D_2 = D_0(1+g)^2$, ანუ ზოგადად:

$$D_t = D_{t-1}(1+g), \quad (10a)$$

$$D_t = D_0(1+g)^t. \quad (10b)$$

მითითებული ვარაუდის თანახმად, (1) ტოლობაში უნდა D_t შეიცვალოს $D_0(1+g)^t$ -ით:

$$V = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{D_0(1+g)^t}{(1+k)^t}. \quad (11)$$

(11) ტოლობა შეიძლება გავამარტივოთ. რამდენადაც D_0 ფიქსირებული რიცხვია, ის შეიძლება ჯამის ნიშნის გარეთ გაიტანოთ:

$$V = D_0 \left[\sum_{t=1}^{\infty} \frac{(1+g)^t}{(1+k)^t} \right]. \quad (12)$$

შემდეგ, მათი ანალიზის კურსიდან უსასრულო მწკრივების თვისების გამოყენებით, მივიღებთ, რომ როცა $k > g$:

$$\sum_{t=1}^{\infty} \frac{(1+g)^t}{(1+k)^t} = \frac{1+g}{k-g}. \quad (13)$$

უკანასკნელის გათვალისწინებით (12) ტოლობიდან მუდმივი ზრდის მოდელისათვის მივიღებთ ფორმულას:

$$V = D_0 \left(\frac{1+g}{k-g} \right). \quad (14)$$

რამდენადაც $D_1 = D_0(1 + g)$, ამდენად (14) ტოლობა შეიძლება ასეც ჩაიწეროს;

$$V = \frac{D_1}{k - g} . \quad (15)$$

(14) ტოლობა შეიძლება გამოყენებული იყოს მუდმივი ზრდის დივიდენდების მქონე ქაღალდებში ინვესტიციების *IRR*-ს გამოსათვლელად. ამასთან, V -ს ნაცვლად ჩაისმევა აქციის მიმდინარე ფასი P , k -ს ნაცვლად ჩაისმევა k^* . შედეგად მივიღებთ:

$$P = D_0 \left(\frac{1 + g}{k^* - g} \right) . \quad (16)$$

სხვანაირად ეს შეიძლება ასე გადავწეროთ:

$$k^* = \frac{D_0(1 + g)}{P} + g = \frac{D_1}{P} + g .$$

ჩვეულებრივი აქციების შეფასებისათვის *DDM*-ის შედარებით უფრო ზოგად სახესხვაობას წარმოადგენს **ცვლადი ზრდის მოდელი** (*multiple-growth model*). ამ მოდელის მთავარი თავისებულება – ეს მომავალში დროის პერიოდია (რომელიც T –თია აღნიშნული), რომლის შემდეგაც მოსალოდნელია, რომ დივიდენდები გაიზრდება მუდმივი g ტემპით. ინვესტორს დივიდენდების პროგნოზირება უწევს T პერიოდამდე, მაგრამ, ამასთან, არ არის ნავარაუდები, რომ ამ დრომდე ისინი შეიცვლება რაიმე განსაზღვრული კანონით. მხოლოდ T პერიოდის დადგომის შემდეგაა ნავარაუდები, რომ დივიდენდების ზომა მუდმივი ზრდის ტემპით შეიცვლება. სხვანაირად რომ ვთქვათ, T დრომდე თითოეული პერიოდისათვის ინვესტორი აკეთებს ინდივიდუალურ პროგნოზს დივიდენდების $D_1, D_2, D_3, \dots, D_T$ სიდიდეებისათვის. ინვესტორი ასევე ახდენს T მომენტის დადგომის პროგნოზს. ნავარაუდებია, რომ დროის T მომენტის დადგომის შემდეგ დივიდენდები გაიზრდება მუდმივი g ტემპით, რაც ნიშნავს, რომ:

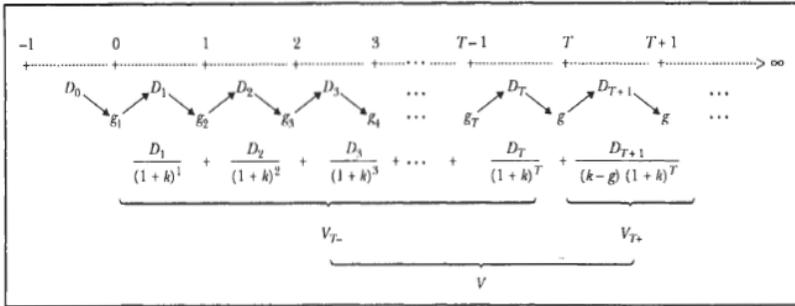
$$D_{T+1} = D_T(1 + g);$$

$$D_{T+2} = D_{T+1} + 1(1 + g) = D_T(1 + g)^2;$$

$$D_{T+3} = D_{T+2} + 1(1 + g) = D_T (1 + g)^3$$

და ასე შემდეგ. ნახატ 1-ზე მოცემულია დივიდენდების სიდიდისა და ზრდის ტემპის დროითი დიაგრამა, რომელიც შეესაბამება ცვალებადი ზრდის მოდელს.

ცვლადი ზრდის მოდელით ჩვეულებრივი აქციის კურსის განსაზღვრისას საჭიროა დივიდენდების პროგნოზირებული ნაკადის დაყვანილი ღირებულების გამოთვლა. ეს შემდეგნაირად შეიძლება გაკეთდეს: საერთო ნაკადის ორ ნაწილად გაყოფა, თითოეული ნაწილის დაყვანილი ღირებულების გამოთვლა და შემდეგ მათი შეკრება.

ნახ. 1. დროის ხაზი ცვლადი ზრდის მოდელისათვის.

თავიდან აუცილებელია T პერიოდამდე, T პერიოდის ჩათვლით, გადახდილი დივიდენდების დაყვანილი ღირებულების განსაზღვრა. აღვნიშნოთ ეს სიდიდე V_{T^-} -ით, მივიღებთ:

$$V_{T^-} = \sum_{t=1}^T \frac{D_t}{(1+k)^t}. \quad (17)$$

შემდეგ საჭიროა იმ პროგნოზირებული დივიდენდების დაყვანილი ღირებულების გამოთვლა, რომელიც გადაიხდება დროის T მომენტის შემდეგ, ამისათვის გამოიყენება მუდმივი ზრდის მოდელი. თავდაპირველად ნავარაუდევია, რომ იწყება T პერიოდიდან და ინვესტორმა არ შეცვალა დივიდენდების დინამიკის მიმართ თავისი პროგნოზი. ეს ნიშნავს, დივიდენდები $T + 1$ (D_{T+1}) პერიოდში და შემდგომ გაიზრდება მუდმივი g კოეფიციენტით. ამგვარად, ინვესტორი აქციებს განიხილავს, როგორც მუდმივი ტემპით მზარდს და მათი კურსი დროის

$T(V_t)$ მომენტში შეიძლება განისაზღვროს მუდმივი ზრდის მოდელით, რომელიც (15) ტოლობითაა მოცემული:

$$V_T = D_{T+1} \left(\frac{1}{k-g} \right). \quad (18)$$

V_T შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ერთჯერადი შემოსულობა, რომელიც T პერიოდის შემდეგ დივიდენდების ნაკადის ტოლფასია, ე.ი. დროის T მომენტში დივიდენდების საწყისი შემოსულობები V_T დივიდენდების ნაკადის $D_{T+1}, D_{T+2}, D_{T+3}$ და ა.შ. ეკვივალენტურია. თუ ჩავთვლით, რომ ინვესტორი მდებარეობს დროის ნულოვან მომენტში, და არა T მომენტში, საჭიროა განისაზღვროს V_T შემოსულობების დაყვანილი ღირებულება $t=0$ -სთვის. ეს ხდება T დროის განმავლობაში k განაკვეთით მისი დისკონტირების გზით, საიდანაც ვიღებთ T პერიოდის შემდეგ გადახდილი ყველა დივიდენდის დაყვანილი ღირებულების გამოსაანგარიშებელ ფორმულას დროის 0 მომენტში (აღნიშნული სიდიდე აღვნიშნოთ V_{T^+} -ით):

$$V_{T^+} = V_T \left[\frac{1}{(1+k)^T} \right] = \frac{D_{T+1}}{(k-g)(1+k)^T}. \quad (19)$$

(17) ტოლობის საშუალებით T პერიოდის ჩათვლით ყველა გადახდების დაყვანილი ღირებულების და (19) ტოლობით T პერიოდის შემდეგ ყველა გადახდების დაყვანილი ღირებულების პოვნის შემდეგ, ამ ორი გამოსახულების შეკრებით, ვიღებთ აქციის დაყვანილი ღირებულების გამოთვლის ფორმულას:

$$V = V_{T^-} + V_{T^+} = \sum_{t=1}^T \frac{D_t}{(1+k)^t} + \frac{D_{T+1}}{(k-g)(1+k)^T}. \quad (20)$$

(20) ტოლობით მოცემული ცვლადი ზრდის მოდელის შეფასების პროცედურა ილუსტრირებულია ნახ. 1-ზე.

ნულოვანი და მუდმივი ზრდის მოდელებში V -ს გამოსათვლელი ტოლობა ისე შეიძლება გადავწეროთ, რომ შესაძლებელი იყოს ამ სახის აქციებში ინვესტირების შემოსავლიანობის შიგა განაკვეთის გამოთვლა. სამწუხაროდ, ცვლადი ზრდის მოდელისათვის (15ა), (15ბ)-ს მსგავსი მოხერხებული

ფორმულები არ არსებობს. ეს ცხადია, რამდენადაც *IRR*-ისათვის გამოსახულება მიიღება, თუ

$$V = V_{T^-} + V_{T^+} = \sum_{i=1}^T \frac{D_i}{(1+k)^i} + \frac{D_{T+1}}{(k-g)(1+k)^T}$$

განტოლებაში V -

ს P -თი და k -ს k^* -ით:

$$P = \sum_{i=1}^T \frac{D_i}{(1+k^*)^i} + \frac{D_{T+1}}{(k^*-g)(1+k^*)^T}. \quad (21)$$

მაგრამ ამ ტოლობიდან k^* -ს გამოსახვა ვერ ხერხდება.

მაგრამ ყველაფერი არაა დაკარგული. არსებობს ცვლადი ზრდის მოდელისათვის *IRR*-ის მარტივი შერჩევით გამოთვლის შესაძლებლობა. (21) ტოლობის მარჯვენა ნაწილი ტოლია დივიდენდების ნაკადის დაყვანილი ღირებულების, რომლისთვისაც k^* გამოყენებულია დისკონტირების განაკვეთად. აქედან გამომდინარე, რაც მეტია k^* -ს მნიშვნელობა, მით ნაკლებია (21) განტოლების მარჯვენა ნაწილის მნიშვნელობა. შერჩევა იწყება k^* -ს რომელიმე საწყისი მიახლოებიდან. თუ (21) განტოლების მარჯვენა ნაწილის შესაბამისი მნიშვნელობა P -ზე მეტია, მაშინ ხდება k^* -ს მეტი მნიშვნელობის ჩასმა. პირიქით, თუ მიღებული მნიშვნელობა P -ზე ნაკლებია, მაშინ ჩაისმევა k^* -ს ნაკლები მნიშვნელობა. ამ პროცესის გაგრძელებით ინვესტორი ბოლო-ბოლო შეარჩევს k^* პარამეტრის ისეთ მნიშვნელობას, რომლის დროსაც

$$P = \sum_{i=1}^T \frac{D_i}{(1+k^*)^i} + \frac{D_{T+1}}{(k^*-g)(1+k^*)^T}$$

მარჯვენა ნაწილი გაუ-

ტოლდება მარცხენას. k^* -ს შერჩევის ასეთი მეთოდის დროს შესაძლებელია კომპიუტერის გამოყენება. ელექტრონული ცხრილების უმეტესობა ასეთ მეთოდს შეიცავს.

ახლა შეგვიძლია ვახევნოთ, რომ მუდმივი ზრდის მოდელი წარმოადგენს ცვლადი ზრდის მოდელის კერძო შემთხვევას. კერძოდ, თუ დაგუშვებთ, რომ დროის მომენტ, რომლიდანაც უნდა დაიწყოს მუდმივი ზრდა, ნულის ტოლია, მაშინ:

$$V_{T^-} = \sum_{t=1}^T \frac{D_t}{(1+k)^t} = 0$$

და

$$V_{T^+} = \frac{D_{T+1}}{(k-g)(1+k)^T} = \frac{D_1}{k-g},$$

რადგან $T=0$ და $(1+k)^0=1$. რამდენადაც ცვლადი ზრის მოდელის შესაბამისად $V = V_{T^-} + V_{T^+}$, ადვილია იმის შენიშვნა, რომ $T=0$ -სთვის $V = D_1 / k - g$ ეს ფორმულა მუდმივი ზრდის მოდელს შეესაბამება.

ინვესტორები ასევე იყენებენ დივიდენდების დისკონტირების ორ მოდელს, რომლებსაც ორეტაპიანი და სამეტაპიანი მოდელები ეწოდება. ორეტაპიანი მოდელი ვარაუდობს, რომ დროის რაღაც T მომენტისათვის არსებობს ერთი მუდმივი g_1 განაკვეთი, შემდეგ ღვინდება სხვა, g_2 -ის ტოლი განაკვეთი. სამეტაპიანი მოდელი ვარაუდობს, რომ ერთი მუდმივი განაკვეთი მოქმედებს გარკვეულ T_1 დრომდე, შემდეგ მოქმედება იწყებს მეორე განაკვეთი T_2 დრომდე, ხოლო შემდეგ მოქმედებას იწყებს მესამე განაკვეთი. V_{T^+} -ით აღვნიშნოთ დივიდენდების დაყვანილი ღირებულება იმის შემდეგ, რაც მოქმედება დაიწყო მესამე განაკვეთმა, ხოლო V_{T^-} -ით ყველა დანარჩენი წინა დივიდენდების დაყვანილი ღირებულება, მივიღებთ, რომ ორივე მოდელი წარმოადგენს ცვლადი ზრდის მოდელის კერძო შემთხვევას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. W.F. Sharpe, G.J. Alexander, J.V. Bailey. Investments, Prentice Hall, Inc. 1999, Sixth edition.

2. ი. ქარცივაძე. მათემატიკური ანალიზი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1981, ტ. 1.

**MATHEMATICAL MODELS OF
THE VALUATION OF COMMON STOCK**

Annotation

There are many ways to implement the fundamental analysis approach to identifying mispriced securities. Some of them are either directly or indirectly related to what is sometimes referred to as the capitalization of income methods of valuation. This methods state that the “true”, or “intrinsic”, value of any asset is based on the cash flows that the investor expects to receive in the future from owning the asset. Because these cash flows are expected in the future, they are adjusted by a discount rate to reflect not only the time value of money but also the riskiness of the cash flows.

Valuing a share of common stock with the multiple-growth model requires that the present value of the forecast stream of dividends be determined. This process can be facilitated by dividing the expected dividend stream into two parts, finding the present value of each part, and then adding these two present values together.

The first part consist of finding the present value of all the forecast dividends that will be paid after time T . Denoting this present value by V_T , it is equal to:

$$V_{T^-} = \sum_{t=1}^T \frac{D_t}{(1+k)^t} \quad (1)$$

The second part consists of finding the present value of all the forecast dividends that will be paid after time T and involves the application of the constant-growth model. The application begins by imagining that the investor is not at time zero but is at time T and has not changed his or her forecast of dividends for stocks. As a result, the next period's dividend D_{T+1} and all those thereafter are to grow at the rate g . Because the investor would be viewing the stock as having a constant growth rate, its value at time T , V_T , can be determined with the constant-growth model:

$$V_T = D_{T+1} \left(\frac{1}{k-g} \right) \quad (2)$$

One way to view V_T is that it represents a lump sum that is just as desirable as the stream of dividends after T . That is, an investor would find a lump sum of cash equal to V_T , to be received at time T , to be equally desirable as the stream of dividends D_{T+1} , D_{T+2} , D_{T+3} and so on. If the investor is at time zero, not at time T , the present value at $t=0$ of the lump sum V_T must be determined. This present value is found simply by discounting V_T for T

periods at the rate k , resulting in the following formula for finding the present value at time zero for all dividends after T , denoted V_{T+} :

$$V_{T+} = V_T \left[\frac{1}{(1+k)^T} \right] = \frac{D_{T+1}}{(k-g)(1+k)^T} \quad (3)$$

Having found the present value of all dividends up to and including time T with Equation [1], and the present value of all dividends after time T with Equation [3], the investor can determine the value of the stock by summing up these two amounts:

$$V = V_{T-} + V_{T+} = \sum_{i=1}^T \frac{D_i}{(1+k)^i} + \frac{D_{T+1}}{(k-g)(1+k)^T} \quad (4).$$

ელეუჯა მენაბდიშვილი

თანამედროვე ოჯახის ბავლენა დემოგრაფიულ პროცესებში

ოჯახი საზოგადოების დამოუკიდებელი უჯრედია, რომელიც მჭიდრო კავშირშია სხვა სოციალურ ინსტიტუტებთან. საზოგადოების ყოველი წევრი, დაბადების მომენტიდან სიცოცხლის ბოლომდე, სოციალურ სტატუსსა და ეთნიკურ მდგომარეობასთან ერთად, ფლობს ისეთ მახასიათებელს, როგორცაა საოჯახო-ქორწინებითი მდგომარეობა. თანამედროვე ადამიანები, რომლებიც პირად ინტერესებს უპირატესობას ანიჭებენ, ოჯახს ქმნიან არა იმიტომ, რომ იგი საზოგადოებაში სასიცოცხლო მნიშვნელობის ფუნქციას ასრულებს, არამედ იმიტომ, რომ მილიონობით ადამიანისათვის უდიდეს ღირებულებას წარმოადგენს ოჯახში და ოჯახურად ცხოვრება. და, როგორც ჩანს, ეს ადამიანები მართალები არიან, რადგან არ არსებობს სოციალური ცხოვრების არც ერთი ინდიკატორი, სადაც ბედნიერი ოჯახის წევრები არ ავლენდნენ თავის უპირატესობას მარტოხელებთან შედარებით.

არაერთი სოციოლოგიური გამოკვლევა ამტკიცებს, რომ ოჯახი ჩვენი საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან ღირებულებას წარმოადგენს. რა არის ღირებულება, რატომ ვამახვილებთ მასზე ყურადღებას, რა როლს თამაშობს ის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში? ღირებულება აღნიშნავს ინდივიდის ან საზოგადოების ძირითად რწმენას და მიზნებს. სოციოლოგთა ნაწილი მას გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს, მისი როლის შეფასებაში გამორჩეული ადგილი უკავია ამერიკელ სოციოლოგ

ტალკოტ პარსონს. მისი სტრუქტურულ ფუნქციონალიზმის თეორიის მიხედვით, ინტერიორიზებული “საერთო ღირებულებები” გადამწვევტ როლს თამაშობს ნებისმიერი საზოგადოების სოციალურ ინტეგრაციაში. ღირებულებითი ორიენტაციის სიმყარე და არაწინააღმდეგობრიობა განაპირობებს პიროვნების მთლიანობას, საიმედოობას, განსაზღვრული პრინციპებისა და იდეალებისადმი ერთგულებას, იდეალებისა და ღირებულებების სახელით ცხოვრებისეული პოზიციების აქტივობას და მიზნის მიღწევაში სიმტკიცეს³⁸.

2003-2004 წლებში სოციოლოგიისა და დემოგრაფიის ინსტიტუტის თანამშრომლებმა შევისწავლეთ საქართველოში მცხოვრებ რვა ეროვნებაში ყველაზე მნიშვნელოვანი ღირებულება. ჩამონათვალში შეტანილი იყო 24 ღირებულება, რომელიც შერჩეული იყო სპეციალური გამოკვლევით. ეს ღირებულებებია: თავისუფლება, კაცთმოყვარეობა, მეგობრობა, ეროვნული კულტურა, მშობლიური ენა, პატიოსნება, სამშობლო, ოჯახი, რელიგია, ნათესაობა, კანონი, შრომა, განათლება, ზნეჩვეულება, მეცნიერება, ხელოვნება, წინაპარი, მეზობლობა, მრავალშვილიანობა, ქალის პატივისცემა, ხელისუფლება, გართობა, ფული. ღირებულებათა იერარქიის ანალიზმა აჩვენა, რომ ყველა მათგანში რესპონდენტების უმეტესობამ საკუთარი ეთნოსის ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებად დაასახელა “ოჯახი”. ქართველებში მათი წილი შეადგენდა რესპონდენტთა 89,19%-ს³⁹. არა მხოლოდ ეთნოსის, არამედ პიროვნების მნიშვნელოვან ღირებულებებს შორისაც ოჯახის როლი ძალიან მაღალია. მას ადასტურებს ქ. თბილისის უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტების გამოკვლევა⁴⁰. სტუდენტთა ღირებულებათა იერარქიაში ოჯახს მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ანტიკვებენ. მათი დიდი უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ ოჯახის მნიშვნელობა მისი პიროვნების ძირითადი ელემენტების ფორმირებაში განსაკუთრებით დიდია. ეს აღნიშნა როგორც გოგონების (95,4%)

³⁸ Девид джери, Джулия джери 2 1999. 431-432)

³⁹ ე. მენაბდიშვილი, ლ. მენაბდიშვილი, სოციალურად მაინტეგრირებული ღირებულებები საქართველოს ეროვნებებში, პერიოდული სამეცნიერო ჟურნალი „აღმაშენებელი“. 2010. №10. 73-80.

⁴⁰ თბილისის ექვს უმაღლეს სასწავლებელში 2010 წელს გამოიკითხა 800 სტუდენტი.

ასევე ვაჟების (93,3%) საკმაოდ დიდმა ნაწილმა. ახალგაზრდობის უმეტესობა აღნიშნავს, რომ ოჯახი არის ის ადგილი, სადაც ყველაზე მეტად გრძნობს თავს კარგად (60,6%).

ამ გამოკვლევებიდან რამდენიმე წლის შემდეგ (2013) რესპონდენტებს კვლავ მივეცით ღირებულებათა ჩამონათვალი, მხოლოდ ამჯერად ჩამონათვალში შედიოდა ხუთი ღირებულება: მატერიალური მდგომარეობა, განათლება, კარიერა, ოჯახის შექმნა, შვილების ყოლა. ჩამოთვლილი ღირებულებებიდან უნდა ამოერჩიათ სამი მათგანი და დაეღაგებინათ ისინი მნიშვნელობის მიხედვით: ყველაზე მნიშვნელოვანი, მეორე მნიშვნელობის და მესამე მნიშვნელობის. ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებს შორის ადგილები ასე განაწილდა: მატერიალური მდგომარეობა, ოჯახის შექმნა, განათლება, შვილის ყოლა, კარიერა. ე.ი. ოჯახს მნიშვნელობით უსწრებს მატერიალური მდგომარეობა. მეორე მნიშვნელობის ღირებულებებს შორის: ოჯახის შექმნა, შვილის ყოლა, კარიერა, მატერიალური მდგომარეობა და განათლება. აქ კი ოჯახია პირველ ადგილზე. მესამე მნიშვნელობის ღირებულებებს შორის: შვილის ყოლა, მატერიალური მდგომარეობა, ოჯახის შექმნა და განათლება. როგორც ვხედავთ აქ შვილის ყოლა და მატერიალური მდგომარეობა უსწრებს ოჯახის შექმნას.

ცხრილი 1

ჩამოთვლილთაგან თქვენთვის რომელია ყველაზე მნიშვნელოვანი?

	ყველაზე მნიშვნელოვანი		მეორე მნიშვნელობის		მესამე მნიშვნელობის	
	აბს. მფ	%	აბს. მფ	%	აბს. მფ	%
მატერიალური მდგომარეობა	390	32,1	203	16,7	268	22,1
განათლება	257	21,2	148	12,2	137	11,4
კარიერა	103	8,5	216	17,8	193	15,9
ოჯახის შექმნა	271	22,4	345	28,5	233	19,2
შვილის ყოლა	191	15,8	300	24,8	381	31,4

ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებს თუ განვიხილავთ სქესობრივ-ასაკობრივ ჭრილში, აღმოჩნდება, რომ მამრობითი სქესის ყველა ასაკის რესპონდენტში პირველ ადგილზეა მატერიალური მდგომარეობა, ხოლო მეორეზე ოჯახი. გამოკლისის წარმოადგენენ 18-დან 20 წლამდე ასაკის რესპონ-

დენტები, მათ მატერიალური მდგომარეობის მერე აირჩიეს განათლება, კარიერა, ოჯახი და შვილები. მდებარეობითი სქესის რესპონდენტებში ჩამოთვლილი ღირებულებებისადმი არაერთგვაროვანი დამოკიდებულებაა. მათთან ოჯახს მესამე ადგილი უკავია მატერიალური მდგომარეობისა და განათლების მერე. გამოწვევის აქაც 18-დან 20 წლამდე რესპონდენტები წარმოადგენენ. მათ ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებში პირველი ადგილი მიანიჭეს განათლებას, შემდეგ კარიერას, მატერიალურ მდგომარეობას და შვილებს (თანაბრად) და ბოლოს ოჯახს. ქალთა დამოკიდებულებას ყველაზე მნიშვნელოვანი ღირებულებებისადმი თუ დავაღაცებთ ასაკის ზრდის მიხედვით, ამგვარ სურათს მივიღებთ: 20-24 წელი – განათლება, კარიერა, მატერიალური მდგომარეობა, ოჯახი და შვილები; 25-29 წელი: მატერიალური მდგომარეობა, ოჯახი, განათლება, შვილები და კარიერა; 30-34 და 35-39 წლები – მატერიალური მდგომარეობა, განათლება, შვილები, ოჯახი და კარიერა; 40-44 წლები – შვილები, მატერიალური მდგომარეობა, განათლება, ოჯახი და კარიერა; 45+ – მატერიალური მდგომარეობა, ოჯახი, შვილები, განათლება და კარიერა.

ძალიან საინტერესო ტენდენცია გამოვლინდა ყველაზე მნიშვნელოვანი ღირებულებების განხილვისას ქალაქების მიხედვით. ქუთაისსა და კასპში ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებს შორის პირველ ადგილზე დასახელდა მატერიალური მდგომარეობა, ხოლო თბილისში ოჯახი. თბილისში მეორე ადგილი დაიკავა მატერიალურმა მდგომარეობამ, ქუთაისში ოჯახმა, ხოლო კასპში განათლებამ. მესამე ადგილზე თბილისსა და ქუთაისში არის განათლება, ხოლო კასპში შვილის ყოლა. თბილისსა და ქუთაისში შემდეგ ადგილებზეა ჯერ შვილის ყოლა და მერე კარიერა, რაც შეეხება კასპს, აქ თანაბარი მაჩვენებელი აქვს კარიერას და ოჯახის შექმნას. ე.ი. კასპში ოჯახის შექმნას ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებს შორის ბოლო ადგილი უკავია.

ცხრილი 2

ყველაზე მნიშვნელოვანი ღირებულებები ქალაქების მიხედვით

	თბილისი		ქუთაისი		კასპი		სულ	
	აბს. მნ	%	აბს. მნ	%	აბს. მნ	%	აბს. მნ	%
მატერიალური								

მდგომარეობა	149	24,7	158	39,5	83	39,6	390	32,2
განათლება	119	19,7	77	19,3	61	29,2	257	21,2
კარიერა	60	10	23	5,7	20	9,6	103	8,5
ოჯახის შექმნა	161	26,7	90	22,5	20	9,6	271	22,4
შვილის ყოლა	114	18,9	52	13	25	12	191	15,7

ამდენად, მოყვანილი გამოკვლევების შედეგების ანალიზის შედეგად ნათლად გამოჩნდა, რომ ქვეყნის მოსახლეობის ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებს შორის პირველი ადგილი დაიკავა მატერიალურმა მდგომარეობამ, ე.ი. პიროვნულ ღირებულებებში უმთავრესი გახდა მატერიალური მდგომარეობა, რაც იმ პროცესების ლოგიკური შედეგია, რომელიც უკანასკნელი ოცი წელია საქართველოში მიმდინარეობს. ამასთან, საყურადღებოა ისიც, რომ ოჯახმა ქალი რესპონდენტების მნიშვნელოვან ღირებულებათა იერარქიაში უფრო დაბლა გადაინაცვლა, ვიდრე მამაკაცებში. თანაც, რაც უფრო ახალგაზრდები არიან ქალი რესპონდენტები, მით უფრო დაბლია ოჯახისა და შვილების, როგორც მნიშვნელოვანი ღირებულების ადგილი მათ საერთო ღირებულებათა იერარქიაში. ხშირ შემთხვევებში, ასაკის და სქესის გათვალისწინებით, ოჯახს გადაუსწრო არა მხოლოდ მატერიალურმა მდგომარეობამ არამედ, განათლებამ, შვილებმა და კარიერამ. საყურადღებოა ისიც, რომ გამოკითხული ქალაქებიდან მხოლოდ თბილისშია ოჯახი ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებათა იერარქიაში პირველ ადგილზე. ხოლო ყველაზე ბოლოსაა კასპში.

სოციალური ღირებულებები კაცობრიობის კულტურის მიერ გამოიმუშავებული ზნეობრივი და ესთეტიკური იმპერა-

ტივები. სოციოლოგიაში იგი უმთავრესად განიხილება საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ადამიანთა ქცევის სოციალურ-ნორმატიული ფუნქციით. სოციალური ღირებულებები წარმოადგენს ფუნდამენტურ ნორმებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ სოციალური სისტემის მთლიანობას.

ღირებულებითი ორიენტაცია პიროვნების შინაგანი სტრუქტურის დიდმნიშვნელოვანი ელემენტია. იგი მოცემული ადამიანისთვის მნიშვნელოვანსა და არსებითს გამოიხატავს არამნიშვნელოვანისა და არაარსებითისაგან. ჩამოყალიბებული ღირებულებითი ორიენტაციები წარმოქმნიან ცნობიერების თავისებურ დერმს, რომელიც უზრუნველყოფს პიროვნების სიმტკიცეს, გარკვეული ტიპის ქცევისა და მოქმედების მემკვიდრეობითობას, რომელიც ინტერესთა და მოთხოვნილებათა მიმართებას გამოხატავს. ამით ღირებულებითი ორიენტაცია გამოდის დიდმნიშვნელოვან ფაქტორად პიროვნების მოტივაციის დეტერმინირებისა და რეგულირების საქმეში⁴¹.

ინდივიდის ღირებულებები მარადიული და უცვლელი არ არის. ის განსაზღვრულია დროით, კულტურით და პიროვნული მახასიათებლებით. სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური გარემოს შეცვლა დასაბამს აძლევს საზოგადოებაში არსებული ღირებულებების შეცვლას. ბოლო პერიოდში მიმდინარე პროცესებმა მკვეთრად შეცვალა პოლიტიკური და სოციო-ეკონომიკური გარემო, რასაც, ბუნებრივია, ღირებულებათა გადაფასება მოჰყვა. ეს კი უფრო გამოკვეთილი უნდა იყოს ახალგაზრდებში, რადგან ეს თაობა განსხვავებულ პირობებში გაიზარდა. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ღირებულებები არის სასურველი, ღრმად გამჯდარი სტანდარტები, რომლებიც განსაზღვრავენ მომავალ და ამართლებენ წარსულ ქმედებებს, მაშინ არ უნდა გაგვიკვირდეს რომ ახალგაზრდებში ოჯახის და შეიღების, როგორც ღირებულების, გადაფასებამ გამოიწვიოს მათი ქცევის შეცვლა.

საზოგადოებისათვის ოჯახის შექმნის თვალსაზრისით, ქორწინება უმნიშვნელოვანესი ფუნქციის მატარებელ ინსტიტუტად იყო აღიარებული. ღირებულებების გადაფასებამ ამ მოსაზრებაშიც ბზარი შეიტანა. გამოკვლევამ გამოავლინა ოჯახურ-ქორწინებით ურთიერთობებს შორის თანაცხოვრების ინსტიტუტისადმი ლოიალური დამოკიდებულების გაძლიერება. ასეთი ქმედება სულ უფრო დასაშვები ხდება. მნიშვნელობას

⁴¹ Масионис, Социология, 2004. 110-114.

კარგავს წყვილის ქორწინების გარეშე ცხოვრების ნეგატიური პოზიციის დაცვა. რესპონდენტების უმეტესობა (53,1%) თვლის, რომ წყვილს შეუძლია ქორწინების გარეშეც იცხოვრონ ერთად. 16,9%-ს ამ საკითხისადმი გამოკვეთილი აზრი არ აქვს. რესპონდენტების 15,4% თავის პარტნიორთან ერთად ცხოვრობს იურიდიული და რელიგიური ქორწინების გარეშე. ასეთი აღმონჩდა მამაკაცი რესპონდენტების 18,9% და ქალის 12,7%.

ოჯახურ-ქორწინებითი ურთიერთობების მორალური იმპერატივის რყევაზე მიგვანიშნა ქორწინების გარეშე ბავშვების დაბადებისადმი საზოგადოების დამოკიდებულებამ. შეიცვალა სქესობრივი ურთიერთობების ნორმები, არცთუ ისე ადრე დამკვიდრებული მორალური იმპერატივი, რომ სქესობრივ ურთიერთობასა და ბავშვის გაჩენას აუცილებლად წინ უნდა უძღოდეს ქორწინება, დღეს უკვე კარგავს მნიშვნელობას. ამას ადასტურებს ისიც, რომ: რესპონდენტებს უნდა გამოეხატათ მოსაზრება საკითხზე: გამართლებული იყო თუ არა ქორწინების გარეშე ქალის მიერ ბავშვის გაჩენა. პასუხის ორმა ვარიანტმა: “გამართლებულია, მაგრამ ჩვენი საზოგადოება ამისთვის ჯერ მზად არ არის”, და “გამართლებულია, თუ გათხოვების იმედი აღარ აქვს” თანაბარი მაჩვენებლით (26,5%) გაუსწრო ყველა სხვა პასუხს. ამგვარი ქცევა ყოველმხრივ გამართლებულად მიიჩნია რესპონდენტთა 14,6%-მა, ხოლო ყოველმხრივ გაუმართლებელია 21% და ზნეობრივად გაუმართლებელია 11,4%-სთვის.

რესპონდენტებმა ტოლერანტულობა გამოამჟღავნეს ქორწინების გარეშე ბავშვების გაჩენისადმი იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ეს მათ ახლობელს ეხება. შეკითხვაზე: “თქვენმა ახლობელმა ქალმა (შვილი, და, ნათესავი, მეგობარი) ქორწინების გარეშე რომ გააჩინოს შვილი, როგორი იქნება თქვენი დამოკიდებულება მისდამი?” კატეგორიულად უარყოფითი პოზიცია გამოხატა მხოლოდ მცირე ნაწილმა. “არ მოუწონებ და გავწყვეტ მასთან ურთიერთობას” – 4,1%. არ მოუწონებს, მაგრამ ურთიერთობას არ გაწყვეტს 32,8%. ინდიფერენტული განწყობა გამოხატა 14,4%-მა, მათ აღნიშნეს, რომ არანაირი რეაქცია არ ექნებათ. მოუწონებს და ყველანაირად დაეხმარება 17,6%, ხოლო, როგორც არასასურველ ფაქტს შეეგუება და ყველანაირად დაეხმარება 31,3%. ამგვარად, თუ ადრე ოჯახის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციად ითვლებოდა შვილების გაჩენა და აღზრდა, ახლა მოხდა რა ღირებულებათა გადაფასება, იმატა ქორწინების გარეშე შობადობამ. რასაც ხელი შეუწყო საზო-

გადოების ღლიალურმა დამოკიდებულებამ ამ საკითხისადმი. რაც თავის მხრივ განაპირობა მორალური ნორმების ცვლილებამ. თუ აღრე თანაცხოვრება და ქორწინების გარეშე შობადობა ზნეობრივად გაუმართლებლად იყო მიჩნეული და ასეთი ქცევა საზოგადოებისაგან გაკიცხვას იმსახურებდა, ახლა მას ჩვეულებრივ მოვლენად აღიქვამენ. ამის ძირითადი მიზეზი კი არის ცვლილებები საზოგადოების ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებებში. ამგვარად, ღირებულებათა გადაფასებამ, ოჯახის, როგორც მნიშვნელოვანი ღირებულების შეცვლამ მიგვიყვანა ოჯახის მოღერნიზაციამდე.

გამოყენებული ღიტერატურა

1. ე. მენაბდიშვილი, ღ. მენაბდიშვილი, სოციალურად მაინტეგრირებული ღირებულებები საქართველოს ეროვნებებში, პერიოდული სამეცნიერო ჟურნალი „აღმაშენებელი“. 2010. №10.
2. Девид Джери, Джулия Джери 2 1999.
3. Масионис, Социология, 2004.

Elguja Menabdishvili

CONTEMPORARY FAMILY'S INFLUENCE ON DEMOGRAPHIC PROCESSES Annotation

According to various sociological studies the family is the really important value for our society. But it's obvious that the values are not always eternal and unchangeable. They generally are determined by such factors as time, culture and personal features are. The changes in social, political and economical environment as usual give rise to the changes of values persisting in the society. The last processes have changed drastically the political and socio-economical environment, which was followed by the reappraisal of values. Material condition has become the first among the most important values of the entire population of the country. This fact seems the logical result of the processes going on in Georgia during the last 20 years. It's also important to stress the trend that the family, has shifted down among the most important values in the hierarchy more among the women respondents, than in men. Moreover for the younger women - respondents the more unimportant is the place of family and children as the main values in their general values of hierarchy. In most cases, according to the age and sex factors, the family is the next of not only to the financial condition, but also to the education, children and career. It's also important that among the cities (Tbilisi, Kutaisi, Kaspi) where the research was car-

ried out only in Tbilisi the family is the first among the most important values of hierarchy, while Kaspi is the last. The marriage was recognized as a carrier of the most important institution by means of family formation for society. This trend is showing signs of breaking up by the reappraisal of values. The respondents appeared tolerant towards the idea of born out of wedlock even in the cases of their relatives. The reappraisal of values, concerning the change of the family as the important value, have led us to the family modernization.

ლელა მენაბდიშვილი

ქორწინების ფორმების დემოგრაფიული მნიშვნელობა

ქორწინება კულტურული ფენომენია, რომლითაც ხდება პარტნიორთა შორის მეტ-ნაკლებად მუდმივი კავშირის სანქცირება და მათი შთამომავლობის ლეგიტიმაცია. ე.ი. ხდება ოჯახის დაკანონება. სწორედ ამიტომ მისი რაობა ოჯახთან მიმართებაში დგინდება. თუმცა მეოცე საუკუნიდან თავი იჩინა და სულ უფრო გაიზარდა თანაცხოვრების ინსტიტუტე, რომელიც თავიდან მიხნეული იყო როგორც ქორწინების წინა პერიოდი, თუმცა იგი სულ უფრო გავრცელდა და სხვადასხვა სეგმენტი მოიცვა. თავიდან თანაცხოვრება ქორწინების წინაპირობად იყო მიხნეული, ახლა ხშირ შემთხვევაში თვლიან კიდევ, რომ მან შეცვალა ქორწინება.

სოციოლოგების აზრით, თანამცხოვრებთა მხოლოდ 10% რჩება ერთად ბოლომდე ქორწინების გარეშე. ასეთი წყვილები-სათვის თანაცხოვრება ქორწინების გრძელვადიანი ალტერნატივაა, ანუ ოჯახური ფუნქციების შესრულების ერთ-ერთი გზაა იმ სოციალურ ინსტიტუტებში ჩართვის გარეშე, რასაც ქორწინება აკანონებს⁴². თუ ორი ადამიანი სქესობრივ თანაცხოვრებას ეწევა და თუნდაც საერთო მეურნეობა აქვთ, ამით ოჯახი მაინც არ არის შექმნილი. ამ სახის კავშირი ოჯახის ფორმას იღებს ქორწინების ინსტიტუტით. ქორწინებით ორი ადამიანი პასუხისმგებლობას იღებს მათი საერთო ბედის თუ ყოფიერების მოწყობაში. ეს პასუხისმგებლობა თავს მოხვეული კი არ არის, არამედ საკუთარი ნებით ნაკისრი და ქორწინებით გაფორმებულია, რითაც საფუძველი ეყრება ოჯახს. ქორწინება

⁴² ქრებ კალჭუნი, დონაღდ ლაიტი, სუზენ კელერი, სოციოლოგია, 2007. 5-13, 2007, 388.

ოჯახის სანქცირებაა. იგი ძირითადად ორი ფორმით ხორციელდება: სამოქალაქო და საეკლესიო რეგისტრაციით. ორივე ერთ მიზანს ისახავს – ოჯახის შექმნას, წყვილის შეერთებას ერთობლივი ცხოვრებისათვის, რათა მას მიანიჭოს კანონიერი ხასიათი. ქორწინება პარტნიორის მიმართ აღებული ვალდებულება და პასუხისმგებლობაა.

ქორწინება აკავშირებს ქალს და მამაკაცს ოჯახური ცხოვრების, შვილების შობისა და აღზრდის მიზნით. სამოქალაქო ქორწინება საზოგადოების მხრივ ამ კავშირის კანონიერებას უზრუნველყოფს. მას იურიდიული ძალა აქვს, რასაც ვერ ვიტყვით რელიგიურ ქორწინებაზე. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჩვენ საზოგადოებაში რელიგიური ქორწინება მნიშვნელოვნად ითვლება. ეს არცაა გასაკვირი, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ქვეყანას მართლმადიდებლური სარწმუნოებისადმი მრავალსაუკუნოვანი ერთგულება გააჩნია. თვალს თუ გადავაგვლებთ 2002 წლის აღწერის მასალებს, რომლის მიხედვითაც ქვეყნის მოსახლეობის 88,6% ქრისტიანული აღმსარებლობისაა, მათ შორის კი 83,9% – მართლმადიდებელია, ხოლო ქვეყნის მკვიდრი ეროვნების – ქართველების 94,7%-ია მართლმადიდებელი, მაშინ ცხადი გახდება ჩვენი საზოგადოებისათვის რელიგიური ქორწინების დიდი მნიშვნელობა.

“ქართველების ცხოვრებაში რელიგიას გამორჩეული ადგილი უკავია, იმ ათ ღირებულებაში რომლებიც გამოკითხულებმა ქართველებისათვის ყველაზე მნიშვნელოვნად დაასახელეს, რელიგიას მეორე ადგილი უკავია და პირველ ადგილზე დასახელებულ ღირებულებას – ოჯახს 22%-ით ჩამორჩება”⁴³. რელიგიის გამორჩეული მნიშვნელობა მოქმედებს მომავალი მეუღლის არჩევაზე. რესპონდენტთა საკმაოდ დიდი ნაწილი მიუთითებს მის განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე საქორწინო პარტნიორის არჩევისას და მას უფრო მეტ მნიშვნელობას ანიჭებენ ვიდრე ეროვნებას.

ცხრილი 1

მეუღლის არჩევის დროს მნიშვნელობა აქვს მის

	ეროვნება			სარწმუნოება		
	ქალი	კაცი	სულ	ქალი	კაცი	სულ

⁴³ ე. მენაბდიშვილი, ქართველები დემოკრატის მნიშვნელობის შესახებ. დისციპლინათაშორისო რესპუბლიკური კონფერენცია”ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა”, 2004, 40.

ვეთანხმები	59,4	51,7	55,9	87,1	81,9	84,7
არ მაქვს გამოკვეთილი აზრი	10,1	12,2	11,1	4,8	5,1	5,0
არ ვეთანხმები	30,5	36,0	33,0	8,1	13,0	10,3

მეუღლეთა რელიგიური და ეროვნული ჰომოგამიურობა გულისხმობს ღირებულებებისა და ქცევის ერთგვაროვნებას. მაგრამ ეს უფრო მეკეთრად ჩანს ერთი რელიგიის წარმომადგენლებში. ნეილ სმელზერი აღნიშნავს, რომ საერთო რელიგიური ჯგუფის წარმომადგენლების დაქორწინების უპირატესობა დასტურდება მათ შორის ქორწინების მაღალი დონით. აღნიშნული ფაქტორის გავლენა გამოკვლეულ იქნა ვერბალური ქცევითაც “როდესაც ახალგაზრდებს ეკითხებოდნენ, მზად არიან თუ არა დაქორწინდნენ სხვა რწმენის წარმომადგენლებზე, ისინი დადებით განწყობას ავლენენ, თუმცა ფაქტობრივად სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფის წარმომადგენლებს შორის ქორწინება მთელი ქორწინების მხოლოდ 6,4 პროცენტს შეადგენს”⁴⁴. მაშინ როცა განსხვავებული ერის წარმომადგენელთა ქორწინება დაქორწინებულთა 10-15 პროცენტია.

ქრისტიანულ რელიგიაშიც ქორწინებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. ახალი აღთქმის შვიდი საიდუმლოდან იგი ერთ-ერთ საიდუმლოდაა მიჩნეული. ქორწინების საიდუმლოს უხილავი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ დაქორწინებულები ღვთაებრივ მადლს აზიაროს, რომ ღმერთმა დაიცვას ზნეობრივ სიწმინდეზე დაფუძნებული მათი მომავალი ოჯახური კავშირი.

“ცხოვრებაში შესაწვეველად და კაცთა ნათესაობის გასაგრძობად კაცი და ქალი ირჩევს ერთიმეორეს, აღუთქვამენ ერთმანეთს ერთგულებას, იწყებენ ერთად ცხოვრებას და იწოდებიან ცოლ-ქმრად. ქმარი და ცოლი ეწევა ერთსა და იმავე უღელს – ოჯახობას, შვილების აღზრდას და სხვ. ამიტომაც ცოლ-ქმარი იწოდებიან კიდევ მეუღლეებად. ქრისტიანული წესით ქალმა და კაცმა, რომელთაც ერთიმეორე აირჩიეს საუკუნო ამხანაგებად და სურთ იყვნენ მეუღლეებად, ჯვარი უნდა დაიწერონ. ჯვარდაუწერლობა სჯულის წინააღმდეგია.

⁴⁴ Неил Смельзер. Социология. 1994, 411.

ცოლქმრული კავშირის კურთხევა ღვთის ნებაა”⁴⁵. რადგან მართლმადიდებლისათვის ჯვრისწერას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, ამიტომ არ უნდა იყოს გასაკვირი, რომ მას უფრო მაღლა აყენებს (მეტ მნიშვნელობას ანიჭებს) ვიდრე ქორწინების იურიდიულ გაფორმებას.

ცხრილი 2

რესპონდენტთა დამოკიდებულება ქორწინების ფორმებისადმი (%)

	ვეთანხმები			არ მაქვს გამოკვეთილი აზრი			არ ვეთანხმები		
	სულ	კაცი	ქალი	სულ	კაცი	ქალი	სულ	კაცი	ქალი
აუცილებელია, რომ ქორწინება გაფორმებული იყოს იურიდიულად	52,6	49,5	55,2	14,4	15,5	13,4	33,0	34,9	31,4
აუცილებელია საეკლესიო ქორწინება იურიდიულად აღიარებული იყოს სახელმწიფოს მიერ	69,5	66,4	72,0	13,7	14,3	13,2	16,8	19,4	14,7

როგორც ცხრილში მოყვანილი მონაცემებიდან ჩანს, რესპონდენტთა მნიშვნელოვანი ნაწილის აზრით, აუცილებელია სახელმწიფოს მხრიდან მოხდეს საეკლესიო ქორწინების იურიდიული აღიარება. ამ მოსაზრებას იზიარებენ ორივე სქე-

⁴⁵ ცოლქმრობა, შემდგენელი მღვდელი ნესტორ ყუბანეიშვილი, 1899, 3-4.

სის რესპონდენტები. თუმცა სიხშირით ქალები ჭარბობენ მამაკაცებს. თუ გავიხსენებთ 2002 წლის აღწერის მასალებიდან მოყვანილ მონაცემებს, მივხვდებით, რომ რესპონდენტთა დადებითი დამოკიდებულება საეკლესიო ქორწინების იურიდიულად აღიარების შესახებ საკვებით ლოგიკურია. ამასთან, აუცილებელია იმის გათვალისწინებაც, რომ ხშირ შემთხვევაში წვეილი მხოლოდ რელიგიურ ქორწინებაში იმყოფება და რადგან ამგვარ ქორწინებას არ აქვს იურიდიული აღიარება, ეს ბევრ პრობლემას იწვევს. თუნდაც ის ფაქტი, რომ ამგვარი ქორწინებით შობილი ბავშვები რეგისტრირებული ქორწინების გარეშე შობილებად ითვლებიან. მაშინ, როცა ქორწინების მღვდელმსახურებით დაქორწინებულები პასუხისმგებლობას კისრულობენ ღვთის წინაშე, რომ თანხმობით გაწვევენ თავიანთი ცოლქმრული ცხოვრების ჭაპანს, განამტკიცებენ ქრისტეს რწმენას, განუხრელად მისდევენ ქცევის ღვთაებრივ მცნებებს სიტყვით და საქმით. სიყვარულის, ერთგულების, ურთიერთგაგების სანთლით მოსაგვს ამ კავშირს თვით ჯვრისწერის პროცედურული წესები: საკურთხეველთან ცოლქმრული ერთგულების პირობის დადება, მღვდლის დალოცვა, ბეჭდების ურთიერთგაცვლა, საკმეველის კმევა და სხვა ქორწინების საიდუმლო ახალშეუდლებულებს აკისრებს, აგრეთვე, პასუხისმგებლობას, რომ იყოლიონ და აღზარდონ შვილები ქრისტეს შთამაგონებელი რწმენით. ჩაუნერგონ მათ სიყვარულის, სიკეთის, პატიოსნების ქრისტესმიერი თვისებები⁴⁶.

გასაანალიზებელი საკითხისადმი სრული წარმოდგენა რომ შეგვექმნას, აუცილებელად ჩავთვალეთ შეგვესწავლა ამ მხრივ დაქორწინებულ რესპონდენტებში რეალურად რა მდგომარეობაა. მოპოვებული მონაცემებით გამოიკვეთა, რომ ყველაზე მეტია იმ რესპონდენტების წილი, რომლებსაც გაფორმებულიც აქვთ რეგისტრირებული ქორწინება და ამავდროულად რელიგიურ ქორწინებაშიც იმყოფებიან. შემდეგ მოდის მხოლოდ რეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი რესპონდენტები, მათ ჩამორჩებიან ის რესპონდენტები, რომლებსაც არც იურიდიულად და არც რელიგიურად არ გაუფორმებიათ თავიანთი ქორწინება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი აღმოჩნდა არცთუ მცირე ნაწილი და სიხშირით გადაუსწრო მხოლოდ რელიგიურ ქორწინებაში მყოფ რესპონდენტებს.

⁴⁶ ლ. კოდუა, ქრისტიანული რელიგიის ზნეობრივი ფუნქცია. 1995, 142.

ცხრილი 3

დაქორწინებულ რესპონდენტთა განაწილება ქორწინების ფორმის მიხედვით (%)

	მამაკაცი	ქალი	ორივე სქესი
მხოლოდ რეგისტრირებულ ქორწინებაში	25,7	28,1	27,0
მხოლოდ რელიგიურ ქორწინებაში	12,7	11,9	12,3
რეგისტრირებულ და რელიგიურ ქორწინებაში	42,7	47,3	45,2
არც ერთში	18,9	12,7	15,4

ცხრილიდან ნათლად ჩანს, რომ ის რესპონდენტები, რომლებიც თანაცხოვრებას ეწევიან ე.ი. არც იურიდიულად და არც რელიგიურად არა აქვთ ქორწინება გაფორმებული არცთუ ცოტაა. ასეთი წყვილები ხშირად არაფრით განსხვავდებიან დაქორწინებული წყვილებისაგან. ჰყავთ შვილები, აქვთ საერთო მეურნეობა. ოჯახის წევრთა შორის არსებული ურთიერთობები არ არის უბრალოდ ერთად მცხოვრებ პირთა დამოკიდებულება. მისი წევრები არა მხოლოდ ყოფითი პრობლემებით და საკითხებით არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული, არამედ ეს ურთიერთობები თითოეული მათგანისათვის წარმოშობს გარკვეულ იურიდიულ შედეგებს, რაც თავისთავად მოითხოვს მათ სამართლებრივ მოწესრიგებას, რასაც მოკლებულია თანაცხოვრების ინსტიტუტი.

რესპონდენტების დიდ ნაწილს ქორწინება რელიგიურადაც და იურიდიულადაც გაფორმებული აქვს. საინტერესოა მათი გაფორმების მხრივ რაიმე ტენდენცია ხომ არ იკვეთება. ვცადეთ, გაგვერკვია რიგიტობის მიხედვით როგორ მოხდა მათი გაფორმება. აღმოჩნდა, რომ რესპონდენტთა მნიშვნელოვან ნაწილში ქორწინება ორივე ფორმით ერთდროულად მოხდა, ხოლო უმნიშვნელო სხვაობით (მხოლოდ 0,2 მეათედი) სამოქალაქო ქორწინება, დროში უსწრებს რელიგიურს.

ცხრილი 4

რესპონდენტთა ქორწინების ფორმები რიგიტობის მიხედვით (%)

	მამაკაცი	ქალი	ორივე სქესი
ჯერ ხელი მოაწერს და მერე ჯვარი დაიწერეს	8,7	11,6	10,3

ჯერ ჯვარი დაიწერეს და მერე ხელი მოაწერეს	8,0	11,6	10,1
ორივე ერთდროულად	83,3	76,8	79,6

საოჯახო ურთიერთობები წესრიგდება ზნეობრივი ნორმებით, ჩვეულებებით, რელიგიური წესებით და საოჯახო სამართლის ნორმებით. რელიგიური ქორწინების შემთხვევაში საოჯახო ურთიერთობებზე სამართლებრივი ნორმები ჯერჯერობით არ ვრცელდება. ფიქრობთ, ეს საკითხი სასწრაფოდ მოსაგვარებელია. მით უფრო, რომ ეს საზოგადოების დაკვეთაა. ამასთან, ამ პრობლემის მოგვარებით თავიდან ავიცილებთ სტატისტიკურ მონაცემებში უზუსტობებს, რომლებიც უკავშირდება ქორწინების და შობადობის აღრიცხვას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლ. კოდუა, ქრისტიანული რელიგიის ზნეობრივი ფუნქცია. 1995.
2. ქრებ კალპუნი, დონაღდ ლაიტთი, სუზენ კელერი, სოციოლოგია, 2007. 5-13, 2007.
3. ე. მენაბდიშვილი, ქართველები დემერთის მნიშვნელობის შესახებ. დისციპლინათაშორისო რესპუბლიკური კონფერენცია "ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა", 2004.
4. ცოლ-ქმრობა, შემდგენელი მღვდელი ნესტორ ყუბანეიშვილი, 1899.
5. Heil Smelzer. Социология. 1994.

Lela Menabdishvili

DEMOGRAPHIC SIGNIFICANCE OF MARRIAGE FORMS

Annotation

Marriage is a cultural phenomenon by means of which the legalization of family takes place. Two main forms of its legalization exist: civil and religious registration. The aim of both are the same: family formation, affiliation of couples for mutual living to grant them legal recognition. Religion has the special importance throughout the Georgian society. The denomination preference is the main factor of influence for choosing the future spouse. The majority of respondents (84,7%) points out to the special significance of this factor while choosing the partner for wedding, this is the more significant factor than nationality (55,9%). The majority of respondents (69,5%) considers inevitable the religious marriage recognition by

a government institution in accordance with marriage laws of the jurisdiction.

The marriage of 45,25% of respondents is officially recognized as legally as well as religiously, but of 12,3% - only religiously. Many problems arise because of the fact that such type of marriage has not legal recognition. So this problem needs special attention as soon as possible. Besides it's the urgent request of the society. Herewith it will be the instrumental in solving the problem of statistical data inaccuracy connected with the marriage and birth registration.

ნანა მენაბდიშვილი

შემოსავლების ბავშვთა ოჯახურ ურთიერთობებზე

ოჯახური სიმტკიცის ზნეობრივი საფუძველი ცოლქმრული სიყვარული, ერთგულება და ურთიერთპატივისცემაა. სიყვარული და ერთგულება იქ შეიძლება იყოს, სადაც საერთო სულიერი და ზნეობრივი იდეალებია, საერთოა გემოვნება და მისწრაფება. თავის მხრივ, ზნეობის, გემოვნებისა და მისწრაფების ერთიანობას განაპირობებს კულტურის, ტრადიციის, აღმსარებლობის, განათლების, აზროვნების სიღრმის მეტნაკლები ერთიანობა. ერთად ცხოვრების პირობებში ხდება მათი გადაზრდა ხასიათის მსგავსება-თანხმობაში, რაც მყარი სიყვარულის და ერთგულების ყველაზე ძლიერი წყაროა.

სოციოლოგიური გამოკვლევები ⁴⁷ ადასტურებს, რომ ოჯახის სიმტკიცის აუცილებელ პირობად საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილს (98%) სიყვარულით ქორწინება მიაჩნია. მეუღლეთა ერთგულება ჩვენი რესპონდენტებისთვისაც უმთავრესია. მათ არ გაიზიარეს (98,5%) მოსაზრება, რომ “დაქორწინებულ წყვილთაგან ორივეს შეიძლება ჰყავდეს მეგობარი (საყვარელი).” ამ მოსაზრებას არ დაეთანხმა როგორც ქალი (98,3%), ისე მამაკაცი (98,7%) რესპონდენტების უმეტესობა. მათ ასეთივე პოზიცია დაიკავეს, როცა საქმე ეხებოდა მხოლოდ ქმრის ერთგულებას. განსხვავება ორივე მეუღლისა და ქმრის ერთგულებაში ძალიან დაბალია. მოსაზრება: “დაქორწინებულ

⁴⁷ ნაშრომში განხილულია ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ 2013 წლის გაზაფხულზე ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგები. გამოკვლევა ჩატარდა ქ. თბილისსში, ქ. ქუთაისსა და ქ. კასპში. გამოიკითხა 1212 რესპონდენტი.

წყვილთაგან მხოლოდ ქმარს შეიძლება ჰყავდეს მეგობარი (საყვარელი) არ გაიზიარა რესპონდენტთა 91,2%-მა. მამაკაცი რესპონდენტების 12,4% დაეთანხმა ამ მოსაზრებას, 83,5% კი არა. ქალი რესპონდენტების 97,4% ამ მოსაზრებას არ დაეთანხმა, ამდენად, აშკარად გამოკვეთილია საზოგადოების დადებითი დამოკიდებულება მეუღლეთა ერთგულებისადმი.

ტრადიციულად, ოჯახში მამაკაცი ასრულებდა “მარჩენლის” როლს, ხოლო ქალი ქმრისა და ბავშვების მოვლით იყო დაკავებული. დღეს მდგომარეობა მკვეთრად შეიცვალა. “ორთოდოქსულ” ოჯახებიდან, სადაც ცოლი “სახლის დიასახლისია”, ქმარი კი “მარჩენალი”⁴⁸ მივედით თანამედროვე ოჯახებამდე, სადაც ორივე მეუღლე მუშაობს და ოჯახის მატერიალურ უზრუნველყოფას ორივე აგვარებს. ახლა ქალი აღარ არის დამოკიდებული ქმარზე, ხშირ შემთხვევაში მისი შემოსავალი კიდევ აღემატება ქმრისას. ადრე ეს მიუღებლად და მამაკაცის ღირსების შემლახავად ითვლებოდა, რადგან მიიჩნეოდა, რომ კაცი იყო “ოჯახის თავი”. საზოგადოების დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი თანდათან შეიცვალა. რესპონდენტების 47,3% თვლის, რომ თუ ქალს კაცზე მეტი შემოსავალი აქვს, ეს მათ ურთიერთობებზე ცუდად არ მოქმედებს. ამგვარი პოზიცია გამოხატა როგორც ქალი (46,8%), ისე მამაკაცი (47,9%) რესპონდენტების უმეტესობამ. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ რესპონდენტთა არც თუ მცირე ნაწილის (30,8%) აზრით, ეს ცუდად მოქმედებს მათ ურთიერთობაზე (მამაკაცები – 31,6%, ქალები – 30,1%).

თანამედროვე ოჯახებში მამაკაცის ოჯახური მოვალეობები გაიზარდა, ქალის კი შემცირდა. ცოლ-ქმარს შორის ოჯახური პასუხისმგებლობის უთანასწოროდ განაწილება უკვე უსამართლოდ ითვლება და შეიძლება მეუღლეთა შორის კონფლიქტების მიზეზიც გახდეს. თანამედროვე საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი “ეგალიტარული” ოჯახი ცოლ-ქმარს შორის საოჯახო მოვალეობების სამართლიან განაწილებას, თითოეული პარტნიორის ინტერესებისა და საჭიროებების გათვალისწინებას და თანაბარ პატივისცემას გულისხმობს. სოციოლოგიური გამოკვლევები ადასტურებს, რომ საზოგადოებაში გამოკვეთილია დადებითი დამოკიდებულება იმისადმი, რომ მეუღლეები ოჯახში ყველა საკითხს შეთანხმებულად უნდა წყვეტდნენ (94,3%), მათ შორის ქალი რესპონდენტების

⁴⁸ Гидденс Э. Социология. М., 1999. с. 372.

97,4% და მამაკაცების 90,5%. თუმცა რეალურად რესპონდენტთა შორის ასეთი ოჯახები არცთუ ისე ბევრია (მამაკაცების 38,9%, ქალების 47,1%). ასევე დადებითი დამოკიდებულებაა იმისადმი, რომ ქალსა და მამაკაცს ერთნაირი წვლილი უნდა შეჰქონდეთ საოჯახო საქმიანობაში (75,5%). ამ მოსაზრებას იზიარებს როგორც ქალი (78,9%), ისე მამაკაცი (71,3%) რესპონდენტების უმეტესობა. რეალურად ქორწინებაში მეოფ რესპონდენტთა ნახევარში (50,4%) ოჯახის მატერიალურ უზრუნველყოფას ახდენს მამაკაცი. 31,3%-ის შემთხვევაში ეს როლი ორივეს აკისრია, ხოლო ისეთი ოჯახები, სადაც ქალია “შემომტანი” ძალიან მცირეა (4,4%). 13,9%-ის შემთხვევაში ამ ფუნქციას ოჯახის სხვა წევრი ასრულებს, ე.ი. მეუღლეები მატერიალურად ოჯახის სხვა წევრებზე არიან დამოკიდებულნი, რაც, სავარაუდოდ, ზღუდავს მათ დამოუკიდებლობას.

დღეობა და მამობა არა მხოლოდ დიდი ბედნიერება, არამედ დიდი პასუხისმგებლობა და სამუდამო მოვალეობაა. ტრადიციულად, ბავშვების აღზრდით ქალი იყო დაკავებული. გამოკვლევაში აჩვენა, რომ ამჯერადაც ყველაზე ხშირია ისეთი ოჯახები, სადაც ბავშვების აღზრდა ძირითადად დედის მოვალეობაა, თუმცა გაზრდილია ისეთი ოჯახების რაოდენობა, სადაც ეს ფუნქცია ორივე მშობელს აკისრია (28,4%). ჩვენს საზოგადოებაში ბავშვების აღზრდაში ყოველთვის დიდ როლს ასრულებდა ბებია-პაპა, მით უფრო, თუ ორივე მშობელი მუშაობს. ამჯერადაც რესპონდენტი ოჯახების მეხუთედში ბავშვების აღზრდა ოჯახის სხვა წევრებს აკისრია.

ოჯახში წმინდა ქალური საქმეებია სახლის დალაგება, სადილის მომზადება. პროდუქტის ყიდვა ყველაზე ხშირ შემთხვევაში ქალის მოვალეობაა, თუმცა არცთუ მცირეა ისეთი ოჯახები, სადაც ეს საქმე ორივე მეუღლის ან მხოლოდ ქმრის ფუნქციაა. ქვემოთ მოცემულ ცხრილში კარგად ჩანს, რესპონდენტთა ოჯახებში როგორ განაწილდება საოჯახო საქმიანობა.

ცხრილი 1

მოვალეობათა განაწილება ოჯახში

	ოჯახში ვის ევალება (პროცენტებში)			
	მამაკაცი	ქალი	თანაბრად	სხვა წევრები
ოჯახის მატერიალური უზრუნველყოფა	50,4	4,4	31,3	13,9
ბავშვების აღზრდა	1,4	49,9	28,4	20,3

მოსუცებულებზე ზრუნვა	1,9	9,3	20,5	68,3
ყოველდღიური სადილის მომზადება	2,5	77,2	4,5	15,8
პროდუქტების ყიდავა	22,9	35,0	26,9	15,1
სახლის დალაგება	3,0	83,0	3,0	11,0
კომუნალური გადასახადების გადახდა	38,5	24,2	20,3	17,0

ცოლქმრობა ისეთი სოციალური ურთიერთობაა, რომლის დროსაც წმინდა პირადი გრძნობადი ლტოლვა გადაიქცევა მდგრად ურთიერთშეგუებად და ერთობლივ საქმიანობად. ცოქმრის სიყვარულსა და მეუღლეობის ამოცანების შესრულებაზე დიდადაა დამოკიდებული ოჯახის მდგრადობა. ურთიერთსიყვარული, მოვალეობის გრძნობა მეუღლისა და შვილების წინაშე (მეუღლისა და მშობლის როლის წარმატებით შესრულება); ზრუნვა ერთობლივი საცხოვრებლისა და საოჯახო მეურნეობისათვის; ერთობლივი სწრაფვა კარიერული წინსვლისათვის, პიროვნების სრული განვითარებისათვის; შრომის სამართლიანი განაწილება ოჯახში ხელს უწყობს ცოლქმრობის წარმატებას.

თუმცა ცოლქმრობის სრული წარმატება იშვიათია, რადგან ოჯახს გააჩნია თავისი სპეციფიკური, მისთვის დამახასიათებელი სირთულეები: მეუღლეებს შორის ურთიერთსაწინააღმდეგო შეხედულებები, წარმოდგენები, მოთხოვნილებები, ინტერესთა შეჯახება, რასაც თან ახლავს ძლიერი უარყოფითი ემოციები და რაც ხდება ცოლქმრული კონფლიქტების საფუძველი.

მეუღლეთა შორის კონფლიქტები განსხვავებული ხასიათისა და შინაარსისაა. ის შეიძლება დაკავშირებული იყოს საკუთარი "მე"-ს მნიშვნელობისა და ღირსების გამომხატველ მოთხოვნილებათა დაუკმაყოფილებლობასთან, პარტნიორის მხრიდან უპატივცემლო დამოკიდებულებასთან, ერთ-ერთი ან ორივე მეუღლის სექსუალურ დაუკმაყოფილებლობასთან, მეუღლეთა შორის დადებითი ემოციების დეფიციტთან, ფინანსურ უთანხმოებასთან, სოჯახო საქმის განაწილებასთან, ბავშვების აღზრდა-მოვლასთან, დასვენებისა და თავისუფალი დროს გატარების მოთხოვნილებებისა და ინტერესების

დაკმაყოფილებასთან, ერთ-ერთი მეუღლის მიერ ალკოჰოლისა და ნარკოტიკული საშუალებებისადმი დამოკიდებულებასთან⁴⁹.

ჩვენ რესპონდენტებს შევთავაზეთ იმ მიზეზების ჩამონათვალი, რომლებმაც შეიძლება გამოიწვიოს მეუღლეებს შორის უკმაყოფილება. მათ ამ მიზეზებიდან უნდა აერჩიათ ყველაზე მნიშვნელოვანი, რიგით მეორე და რიგით მესამე მნიშვნელობის მიზეზები. გამოკითხვით მიღებული შედეგების ანალიზმა აჩვენა, რომ ყველაზე მნიშვნელოვან მიზეზებს შორის პირველ ადგილზეა ალკოჰოლიზმი და ნარკომანია (27,2%), მეორეზე ეკონომიკური საკითხები (24,6%) და მესამეზე ოჯახისადმი უყურადღებობა (22%). მეორე მნიშვნელობის მიზეზებს შორის პირველ-მეორე ადგილები კვლავ უცვლელი იყო (ალკოჰოლიზმი და ნარკომანია 26,8%, ეკონომიკური საკითხები 20,6%). მესამე ადგილი კი ეჭვიანობამ დაიკავა (14,8%). რაც შეეხება მესამე მნიშვნელობის მიზეზებს, აქ პირველ ადგილზე 24,7%-ით ხასიათის შეუთავსებლობა, მეორეზე ეჭვიანობა (15,3%) და მესამეზე ოჯახისადმი უყურადღებობა (15,2%) განაწილდა. ქვემოთ მოცემულ ცხრილში მოყვანილია სხვა მიზეზების პროცენტული განაწილება.

ცხრილი 2

თქვენი აზრით რა შეიძლება გახდეს მეუღლეთა შორის უკმაყოფილების მიზეზი? (%)

მიზეზები	ყველაზე მნიშვნელოვანი	მეორე მნიშვნელობის	მესამე მნიშვნელობის
ოჯახისადმი უყურადღებობა	22,1	12,8	15,2
ეკონომიკური საკითხები	24,6	20,6	14,3
მშობლები	1,2	2,6	3,1
ბავშვის აღზრდის საკითხები	1,3	3,1	4
ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია	27,3	26,8	14,4
ეჭვიანობა	8,8	14,8	5,31

⁴⁹ Сысенко В. А. Супружеские конфликты. М., Финансы и статистика, 1983.

ხასიათის შეუთავსებლობა	10,6	14,5	24,7
ინტიმური საკითხები	4,1	4,8	9

მეუღლეთა შორის უკმაყოფილების მიზეზების ანალიზი მოვახდინეთ სქესის მიხედვით. აღმოჩნდა, რომ კაცები ყველაზე მნიშვნელოვან მიზეზებს შორის ყველაზე ხშირად ასახელებენ ოჯახისადმი უყურადღებობას (26,3%), შემდეგ ეკონომიკურ საკითხებს (24,5%) და ალკოჰოლიზმსა და ნარკომანიას (23,9%).

მეორე მნიშვნელობის მიზეზებს შორის პირველ ადგილზეა ალკოჰოლიზმი და ნარკომანია (25%), მეორეზე კვლავ ეკონომიკური საკითხები რჩება (21%), მესამე ადგილს კი ეჭვიანობა იკავებს (14,6%). რაც შეეხება მესამე მნიშვნელობის მიზეზებს, აქ პირველი ადგილი ხასიათის შეუთავსებლობას უკავია (24,9%), მეორეზე ეჭვიანობაა (15,3%), ხოლო მესამე ადგილზე 14,8%-ით თანაბრად გავიდა ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია და ოჯახისადმი უყურადღებობა.

ქალმა რესპონდენტებმა ყველაზე მნიშვნელოვან მიზეზებსა და მეორე მნიშვნელობის მიზეზებში პირველ-მეორე ადგილზე დაასახელეს ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია (შესაბამისად 29,9% და 28,2%) და ეკონომიკური საკითხები (შესაბამისად 24,8% და 20,3%), ხოლო მესამე ადგილზე ოჯახში მეუღლეთა შორი უკმაყოფილების ყველაზე მნიშვნელოვან მიზეზებში დასახელდა ოჯახისადმი უყურადღებობა (18,5%), მეორე მნიშვნელობის მიზეზებში კი ხასიათის შეუთავსებლობა (15,5%). მესამე მნიშვნელობის მიზეზებში ყველაზე ხშირად დასახელდა ხასიათის შეუთავსებლობა (24,7%), მეორეზე კვლავ ეკონომიკური საკითხებია (16,7%), მესამეზე კი ოჯახისადმი უყურადღებობა (15,5%).

ჯესი ბერნანდი თვლის, რომ დღეს პატრიარქატის პოზიცია მნიშვნელოვნად შესუსტდა, თუმცა ჩვენ მივეჩვიეთ, რომ ქმრები უფროსები, ძლიერები, პროფესიულ საქმიანობაში უფრო წარმატებულნი არიან ვიდრე ცოლები. მეუღლეთა რასობრივი მიკუთვნებულებისაგან დამოუკიდებლად, ნებისმიერი ქორწინება წარმოადგენს ორ განსხვავებულ მეუღლეობას: ქალის და კაცის. ბერნარდის აზრით, არ არსებობს მამაკაცის დღევრძელობის, ჯანმრთელობის და ბედნიერების იმაზე საუკეთესო გარანტი, ვიდრე ცოლია, რომელიც მზად არის მთელი თავისი ცხოვრება შესწიროს მეუღლეს, უზრუნველყოს

სტაბილურობა და წესრიგი ოჯახში. მკვლევარი თვლის, რომ ქორწინება ქალისთვისაც წარმატებული იქნება თუკი მამაკაცი არ იქნება მასზე დომინირებული და არ შეასრულებინებს მას მთელ საოჯახო საქმეს. გამოკვლევები ადასტურებს, რომ მეუღლეები, რომლებიც ერთად ახდენენ ოჯახის მატერიალურ უზრუნველყოფას, ზრდიან შვილებს და უძღვებიან ოჯახს ფსიქოლოგიურად ბევრად უფრო ჯანმრთელები არიან სხვებთან შედარებით⁵⁰.

წარმატებული ქორწინება საერთო სულიერ და ზნეობრივ იდეალებს, საერთო გემოვნებასა და მისწრაფებას ნიშნავს, როდესაც ოჯახური თანაცხოვრების პირობებში ხასიათის მსგავსება თანხმობაში გადადის. მეუღლეთა სიყვარული, ურთიერთპატივისცემა და მეგობრობა ოჯახს აქცევს იმ ადგილად, სადაც მეუღლეები სულიერ სიმშვიდეს განიცდიან. ცოლქმრობის სრული წარმატება საკმაოდ იშვიათია, რადგან ოჯახში უამრავი პრობლემა იყრის თავს, რომელიც გამოწვეულია როგორაც გარეგანი, ისე შინაგანი ძალებით. თუმცა პრობლემების არსებობა არ ნიშნავს ოჯახის აუცილებელ დეზორგანიზაციასა და დაშლას. ოჯახში მეუღლეთა შორის უთანხმოებები ხშირ შემთხვევაში მოგვარებადი და დავიწყებულია. ამაზე მეტყველებს ჩვენი რესპონდენტების კმაყოფილება მეუღლესთან ურთიერთობით. მათ უნდა შეეფასებინათ მეუღლესთან ურთიერთობით კმაყოფილება ათბალიანი სკალის მიხედვით, სადაც 0 აღნიშნავდა სრულიად უკმაყოფილოს, ხოლო 10 – სრულიად კმაყოფილს. მამაკაცებში კმაყოფილების საშუალო ქულა 9,5-ის ტოლია, ხოლო ქალებში – 9,2-ის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Гидденс Э. Социология. М., 1999. С. 372.
2. Д. Ж. Масионис. Социология. 2004. С. 600-601.
3. Сысенко В.А. Супружеские конфликты. М., Финансы и статистика, 1983.

⁵⁰ Д. Ж. Масионис. Социология. 2004. С. 600-601.

Nana Menabdishvili

THE INFLUENCE OF INCOMES ON THE FAMILY RELATIONSHIPS

Annotation

The sociological research carried out this year confirmed the notion of the majority of the society (98%) that the marriage based upon the mutual love is the indispensable condition of stable family. The most important factor in family relations is the spouses fidelity to each other. The respondents (98.5%) don't agree with the idea of "having the extra-marital relationship of both of married couple". The same stand was among the respondents concerning the husband fidelity factor. 91,2% of them consider unacceptable of having the mistress for married man.

Society notion towards the husband as a "a bread-winner" has been changed gradually. 47,3% of respondents don't consider the women's higher income as a factor that adversely influences the relationships in family. It's also acceptable for them the mutual solution of the family issues (93,3%) by couples, but in reality there are not so many families with such ideas among the respondents (38,9% - men; 47,1% -women). There is also the general mood that wife and husband should have the equal contribution to the family activity (75,5%). In reality among the half (50,4%) of married respondents the men are still the major contributors of household income. in 31,1 % of families both are the contributors of family income, but there are less rare the families only 4,4% where a wife is a main contributor. Among 13.9% of the families financial maintenance is the responsibility of other family members. That is to say, the married couple are dependent on the other family members. Supposedly, this fact is pivotal in limiting of their independence. Among the most important factors diversely affecting the family relationships are the following: alcoholism and drug addiction (27,2%), economical issues (24,6%) and carelessness towards the family (22%).

Зураб Микаберидзе

Натела Какауридзе

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИЗМЕРЕНИЯ СТОИМОСТИ ОТКАЗА ОРУДИЙ ТРУДА

Измерение стоимости отказа - одна из важнейших проблем экономической теории надежности. Трудность ее правильного и полного решения объективно обусловлена необходимостью

продолжить экономический анализ негативного влияния отказа орудий труда (технической системы) на все смежные с ним звенья. Здесь недопустим обычно применяемый на практике упрощенный подход, когда экономический расчет необоснованно ограничивается уровнем собственно орудий труда или ближайшего, пусть даже самого значительного, смежного с ним звена всей экономико-технологической цепочки, что сильно снижает качество и достоверность такого расчета, а значит и его практическую ценность.

Таким образом, важнейшим вопросом измерения стоимости отказа является системный подход, то есть необходимость рассматривать всю систему взаимосвязей данного орудия труда во всей связанной с ним экономико-технологической цепочке. В нашем исследовании мы рассматриваем методы расчета эффективности повышения надежности орудий труда, то есть технических систем.

Теория надежности определяет отказ как такое состояние изделия (орудий труда), при котором полностью или частично утрачивается его работоспособность. Но отказ это одновременно и событие, в результате которого нарушается или полностью утрачивается работоспособность изделия. Для экономической теории надежности отказ – это такое состояние изделия (технической системы), когда частичная или полная утрата им работоспособности приводит к потерям и дополнительным затратам как на уровне собственно изделия (технической системы), так и во всех технологически связанных с ним смежных звеньях.

Классификация отказов теоретически возможна по многим признакам, основные из которых приводятся ниже:

Катастрофический отказ – это событие, связанное с внезапной и полной потерей работоспособности орудий труда во время работы или движения, которое кроме экономических потерь и других видов ущерба характеризуется также несчастными или даже трагическими последствиями социального и/или экологического характера, часто необратимыми – например, гибель людей в авиакатастрофе, взрыв реактора АЭС, уничтожение орудий труда при взрыве и т.п.

Аварийный отказ – это событие, связанное с внезапной потерей (нарушением или полной утратой) работоспособности орудий труда во время работы или движения, которое также ведет к экономическим потерям и другим видам ущерба, но в меньших масштабах и характеризуется менее тяжкими последствиями социального и/или экологического характера, часто обратимыми.

Системный подход, который мы приняли в нашей работе, требует, чтобы в структуру цены отказа были бы включены все потери

и ущербы, связанные с данным отказом, то есть как поддающиеся экономической оценке, так и неподдающиеся ей. Следовательно, идеальная конструкция «цены отказа» должна была бы включать в себя не только количественные оценки, но и качественные характеристики всех потерь и ущербов, связанных с данным отказом. Однако по определению цена есть денежное выражение стоимости, что предполагает включение в структуру «цены отказа» только денежное выражение стоимости тех потерь, затрат и ущербов, которые прямо или косвенно (как, например, экономические оценки социальных результатов) поддаются экономической оценке и измерению. Что же касается качественных характеристик потерь, затрат и ущербов, то в силу их количественной неизмеримости они могут и должны выступать дополнительными, но отнюдь не второстепенными, характеристиками социально-экономических, экологических и других подобных им последствий отказа, хотя эти качественные характеристики и остаются за рамками собственно экономического расчета. Качественные характеристики «цены отказа» дают возможность более точно и правильно оценить и охарактеризовать все последствия данного отказа, выступают как дополнительная информация о его позитивных и негативных результатах, не вошедших в экономический расчет, делают картину социально-экономических и других последствий данного отказа более полной и всесторонней, позволяют принять эффективное решение по управлению надежностью орудий труда.

Поэтому в практических расчетах «цены отказа» мы включаем в ее структуру только стоимостные оценки и измерения потерь, затрат и ущербов, а также экономические (стоимостные) оценки и измерения социальных и/или экологических результатов, связанных с отказом данного орудия труда по всей его экономико-технологической цепочке:

$$C_{от} = C_{пз} + C_{эо},$$

где $C_{пз}$ – стоимостные оценки и измерения прямых затрат, потерь и ущербов, связанных с отказом данного орудия труда;

$C_{эо}$ – экономические (стоимостные) оценки и измерения социальных и/или экологических результатов, связанных с отказом данного орудия труда.

Литература

1. Уильям Шарп. Инвестиции. М., ИНФА, 2007
2. Нуриев Р.М. Курс микроэкономики. М., 200
3. Плотницкий М.И. Микроэкономика. Минск, 2002

*Zurab Mikaberidze
Natela Kakauridze*

**COST ASSESSMENT OF REFUSAL OF INSTRUMENTS OF
LABOR
Annotation**

There are no objective obstacles of a factor cost stirring to summation and economic estimates of measurement of social and ecological results. Moreover, such summation is just necessary for receiving a full and valid picture of measurement of expenses and results of work on compared options of investments and works. Practice of calculation of economic efficiency of investments and new equipment goes for a long time on this way.

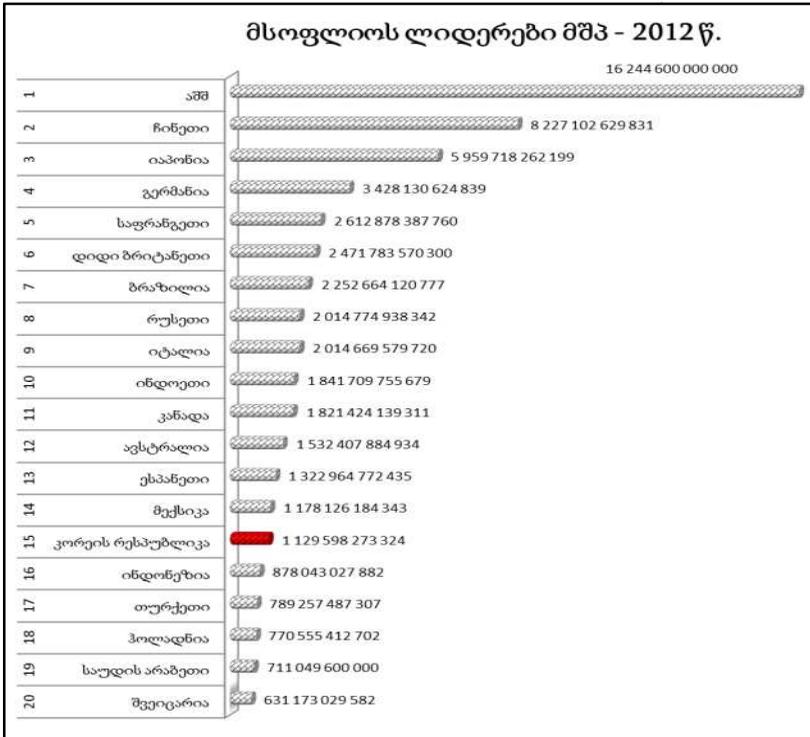
გიორგი მიქანაძე
**კორეის რესპუბლიკა – ეკონომიკური განვითარების
საუბეთესო მახალთი მსოფლიოში**

შეიძლება ითქვას, რომ დღევანდელ რეალობაში მსოფლიოსთვის ფენომენალურია სამხრეთ კორეა, მისი ეკონომიკური პოლიტიკა, ზოგადად პოლიტიკა, და განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ ექცევა ეკონომიკური ზრდა, ქვეყნის მედეობა კრიზისების მიმართ. თანამედროვე მსოფლიოში განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ არის მოქცეული სწორედ ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები, უპირველეს ყოვლისა, აღმოსავლეთ აზია. ბაზრების გლობალიზაციის პირობებში მსოფლიოში დაჩქარებულად იქმნება ახალი პრეცედენტები, ახალი სტანდარტები, ყალიბდება ეკონომიკური განვითარების ახალი მოდელები. თანამედროვე ტექნოლოგიურმა სისტემებმა და მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა უკვე კონტროლს აღარ დაუქვემდებარა განვითარების ტემპები და მასშტაბები. იაპონიის, „აზიური ვეფხეების“ (სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ჰონკონგი და ტაივანი) მიღწევებმა ეკონომიკაში, ასევე ჩინეთის ეკონომიკის განვითარების არნახულმა მასშტაბებმა ამ ქვეყნებს შესაძლებლობა მისცა, მსოფლიო ეკონომიკების ელიტაში შესულიყვნენ. მათ მსოფლიო ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენეს და შექმნეს წარმატების უნიკალური პრეცედენტები.

იაპონიის ლიდერობა აზიურ ბაზარზე, როგორც ექსპორტზე ორიენტირებული ქვეყნისა, უკვე ახალი აღარაა, გარდა ამისა, 90-იანი წლების ფინანსური კრიზისიდან გამოსვლას

ქვეყანამ საკმაოდ დიდი დრო მონაწილეობა. ჩინური მოდელი, მართალია, დაფუძნებულია უწყვეტ ინოვაციურ ზრდაზე და სამრეწველო რევოლუციებზე, ბევრ ხარვეზს და დიდ რისკებს შეიცავს. ესაა იაფი მუშახელი, მისი მაღალი ექსპლუატაცია, სოციალური გარანტიების დაბალი დონე, პოლიტიკური რეფორმების არარსებობა, მოქველებული იდეოლოგიური პლატფორმა, მაღალი ეკონომიკური დანახარჯები.

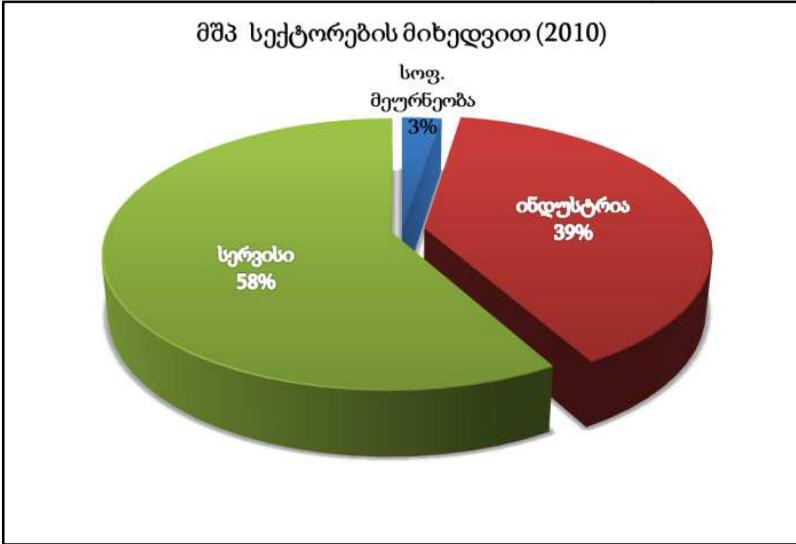
ამ ფონზე, თითქმის 60-იანი წლების დასაწყისიდან, 40 წელიწადში, ქვეყანამ შეძლო ორ უკიდურესობაში ყოფილიყო, ყველაზე დაბალგანვითარებული აგრარული ქვეყნიდან მსოფლიოს ეკონომიკურ ორბიტაზე, ყველაზე მაღალგანვითარებული ინდუსტრიული ქვეყნა შეექმნა - ეს სამხრეთ კორეაა. კორეის რესპუბლიკა საბაზრო ეკონომიკის მქონე მსოფლიოს სიდიდით მე-15 ქვეყანაა ნომინალური მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებლით. ის არის მსოფლიოს დიდი G20 საპატრიარქო. სამხრეთ კორეა დღესაც განვითარების პროცესშია, აქტიურად ავითარებს ბაზრებს გლობალური მიმართულებით, ატარებს რეფორმებს და უზრუნველყოფს მაღალ ეკონომიკურ შემოსავალს. ის არის OECD (ეკონომიკური თანამშრომლობის და განვითარების ორგანიზაცია) წევრი. სამხრეთ კორეა „აზიური ვეფხვების“ უძლიერესი წევრია. კორეის რესპუბლიკა მსოფლიოში ცნობილია ეკონომიკის განვითარების ყველაზე მაღალი ტემპებით, რომელიც 1960-დან 1990 წლამდე ფიქსირდებოდა. 2000 წლისთვის იყო ყველაზე სწრაფად მზარდი ქვეყანა აზიური ვეფხვების სხვა წევრებთან ერთად. თუმცა ჯერ ყველაფერი წინ არის, ქვეყანას ჯერ კიდევ განვითარებადი ქვეყნის სტატუსი აქვს.

დიაგრამა 1

წყარო: World Bank Group

მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების თვალსაზრისით კორეამ საკმაოდ შთამბეჭდავ მასშტაბებს მიაღწია: მშპ ნომინალური - 1,130 ტრილიონი აშშ დოლარი (მე-15 ადგილი მსოფლიოში) (იხ. დიაგრამა 1), PPP - 1,554 ტრილიონი (მე-12 ადგილი მსოფლიოში). მშპ ერთ სულ მოსახლეზე 32 020 აშშ დოლარი. რაც შეეხება პრიორიტეტულ სექტორებს, მშპ შემდეგნაირად ნაწილდება: სერვისი - 58%, ინდუსტრია - 39%, სოფლის მეურნეობა - 3% (იხ. დიაგრამა 2).

დიაგრამა 2

წყარო: მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზა

ბოლო ათწლეულების განმავლობაში სამხრეთ კორეა მსოფლიოში ეკონომიკური ზრდის განსაკუთრებულად მაღალი ტემპებით გამოირჩეოდა, რომელიც მნიშვნელოვანწილად ინდუსტრიული ნაწარმის ექსპორტით იყო განპირობებული. ქვეყანას საერთაშორისო ბაზარზე და განსაკუთრებით კი დასავლურ ბაზარზე, კონკურენტუნარიანი პროდუქციით გასასვლელად მნიშვნელოვანი კაპიტალდაბანდებები დასჭირდა.

მსხვილმა წარმოებებმა (Samsung, Daewoo...) აქტიურად განახორციელეს მასშტაბური ფინანსური ინვესტიციები ახალი პროდუქციის შემუშავებაში, სამარკო ნიშნების რეკლამირებაში მსოფლიო მასშტაბით და პროდუქციაზე მნიშვნელოვნად დაბალი საექსპორტო ფასის შენარჩუნებაში (იხ. **ცხრილი 1**).

ინვესტიციები, რა თქმა უნდა, მსხვილ საკრედიტო რესურსებს მოითხოვდა. დასავლელი კრედიტორები სამხრეთკორეულ წარმოებებსა და ბანკებთან თანამშრომლობას განსაკუთრებულად სარფიანად თვლიდნენ, ვინაიდან ხედავდნენ, რომ სამხრეთ კორეის საექსპორტო პოლიტიკა ეფექტურად ხორციელდებოდა და არნახულ მასშტაბებს აღწევდა.

სამხრეთ კორეამ შეძლო, ერთ-ერთი ლიდერი გამხდარიყო მსოფლიოში სავაჭრომობილო, გემთმშენებელი, ფოლადის წარმოების, საყოფაცხოვრებო ტექნიკისა და ელექტრონიკის წარმოების სფეროში. ქვეყანამ პრაქტიკულად ნულიდან დაიწყო და უმოკლეს ვადაში შეძლო მსოფლიოში ცნობილი შეექმნა „ჩეხოლები“ (chaebol⁵¹) ისეთები, როგორც არის Samsung, LG და Hyundai. ცოტა მოგვიანებით უკვე აქცენტირება დაიწყო მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებაზეც.

⁵¹ ჩეხოლი - ოჯახების მიერ კონტროლირებადი კომპანიების მსხვილი ჯგუფი. ლიტერატურულად chaebol, განისაზღვრება Jay BOL ან chay bol, რაც გულისხმობს ბიზნესასოციაციას. კორეაში ჩეხოლი იაპონიის მიერ ქვეყნის ანექსიამდე, 1910 წლამდე, არსებობდა და ის Chosun-ს დინასტიიდან იყო დაკავშირებული. ყველაზე მსხვილ და ძველ ჩეხოლად კორეაში „Doosan“ მოიაზრება 1896წ. ჩეხოლები უმეტესწილად ქვეყნისთვის პოლიტიკური მნიშვნელობის იყო და ისინი მეტწილად სახელმწიფო საკუთრებებს წარმოადგენდნენ. ამგვარი იურიდიული სტატუსი პაკ ჩონ ხის მმართველობის დროს განისაზღვრა. მან აღნიშნული მოდელი დააფუძნა იაპონური „zaibatsu“-ს სისტემაზე. მათ შორის განსხვავება იყო მხოლოდ კაპიტალის მიღების წყარო. ჩეხოლებს არ გააჩნდათ საკუთარი ბანკი, ისინი მხოლოდ სახელმწიფო ბანკების მხრიდან ფინანსდებოდნენ, სახელმწიფოსგან განსაზღვრული გეგმების შესრულების შესაბამისად. ინვესტირება ხდებოდა სწორედ იმ მიმართულებებში, სადაც სახელმწიფო მიზანშეწონილად ჩათვლიდა. მაშინ, როცა იაპონურ „zaibatsu“-ს დაფუძნება ბანკებს შეეძლო.

თავის მხრივ, ჩეხოლები რიგი პრივილეგიებით სარგებლობდნენ სახელმწიფოს მხრიდან. ჩეხოლებმა კორეის ტექნოლოგიურ განვითარებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს. ასევე განსაკუთრებული როლი შეასრულეს ქვეყანაში კვლევებისა და განვითარების (R&D) საკითხებში. ამ თვალსაზრისით სამხრეთ კორეამ 70-იანი წლებისთვის განსაკუთრებული აქცენტი გააკეთა და განავითარა ტექსტილის წარმოება, გემთმშენებლობა და საზღვაო გადაზიდვები, ცემენტის, ფანერების წარმოება და მძიმე მრეწველობა.

ათწლეულებში სამხრეთ კორეის არნახული წარმატება სწორედ ჩეხოლებს მიეწერება. რელიურად აქ მხოლოდ ის ჩეხოლები იგულისხმება, რომელთაც სახელმწიფო გარანტიები და პრივილეგიები გააჩნდათ. მაშინ, როცა სხვა დანარჩენები ფინანსური სიძნელეების გადალახვას შეეწირნენ ან გაურთულდათ წარმატება და ვალები დაიდეს. იმდენად, რამდენადაც ჩეხოლები პოლიტიკური მხარდაჭერით სარგებლობდნენ და ნაკლებად იყვნენ მხოლოდ საკუთარი რესურსების იმედად, დამოკიდებულნი იყვნენ ქვეყანაში არსებულ პოლიტიკურ პროცესებსა და ქვეყნის მმართველობაზე. ათი მსხვილი ჩეხოლიდან 1965 წლისთვის მხოლოდ სამმა შეძლო გადარჩენა და თავის შენარჩუნება, ესენი იყვნენ Samsung, LG და Ssangyong. შექმნილი პრობლემებიდან გამომდინარე, საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა სამხრეთ კორეას რეკომენდაცია მისცა, რომ ჩეხოლების სრული რეფორმა მოეხდინათ. თუმცა ეს არ იყო ადვილად განსახორციელებელი რეფორმა.

ექსპორტ-იმპორტის მოცულობები
ქვეყნების და პროდუქციის მიხედვით (2010)

ექსპორტი			იმპორტი		
მოც.	ქვეყნები	პროდუქცია	მოც.	ქვეყნები	პროდუქცია
548.2 მლრდ აშშ დოლარი	ჩინეთი - 24.4%	- ნახევარგამტარები	520.5 მლრდ აშშ დოლარი	ჩინეთი - 16.5%	- მანქანათმშენებლობის დეტალები
	აშშ - 10.1%	- უკაბელო ტელეკომუნიკაციების აღჭურვილობა		იაპონია - 13.0%	- ელექტრონიკა და
	იაპონია - 7.1%	- მოტორები და მოტორიანი საშუალებები		აშშ - 8.5%	ელექტროაღჭურვილობა
		- კომპიუტერები		საუდ. არაბ. - 7.1%	- ნავთობი
		- ფოლადი		ავსტრალია - 5.0%	- ფოლადი
		- გემები			- სატრანსპორტო აღჭურვილობა
	- ნავთობქი-მია		- ქიმიკატები		
				- პლასტიკა-ტი	

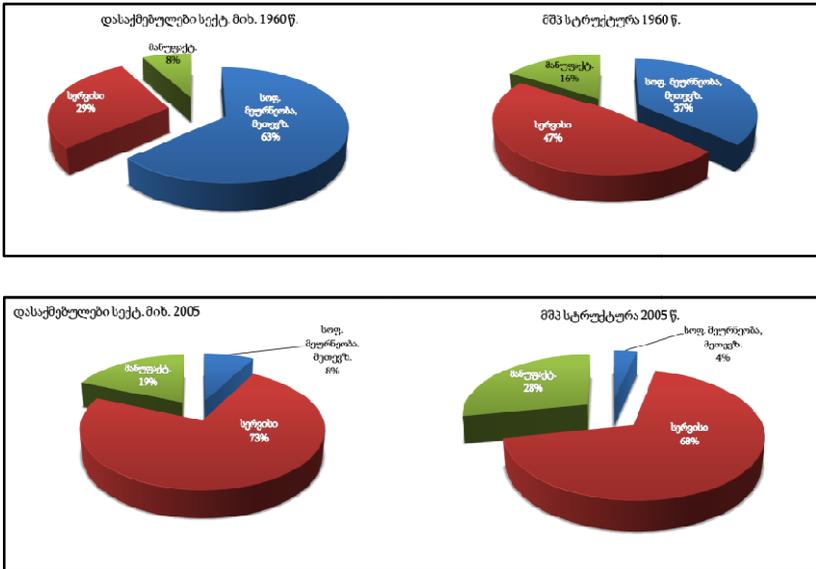
წყარო: მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზა

ისტორია და წამატებული ეკონომიკური აქცენტები

1910-1945 წლებში კორეა იაპონიის კოლონია იყო. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ მსოფლიოში ახალი გადანაწილება მოხდა, იაპონიამ, როგორც წაგებულმა ქვეყანამ, კორეის ნახევარკუნძულზე კონტროლი საბჭოთა კავშირსა და აშშ-ს დაუთმო. შესაბამისად, ქვეყანა 2 ნაწილად გაიყო. 3 წლის შემდეგ ორივე ნაწილმა გამოაცხადა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, უპირველეს ყოვლისა, ერთმანეთისგან. სწორედ ამან გამოიწვია კორეის ომი, რომელიც აშშ-ს, საბჭოთა კავშირისა და ჩინეთის პირდაპირი თუ არაპირდაპირი მონაწილეობით მიმდინარეობდა. საბოლოო ჯამში მივიღეთ ორი, ერთმანეთისგან აბსოლუტურად დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ორივე მხარე იმყოფებოდა უმძიმესი ეკონომიკური და სოციალური სიდუხჭირის პირობებში. ხაზი უნდა გაესვას, რომ კორეის გაყოფის შემდგომ მთელი ქვეყნის საწარმოო აქტივების დიდი ნაწილი დარჩა სწორედ ჩრდილოეთ კორეაში. სამხრეთ მხარე ყველაზე ჩამორჩენილი და სიღატაკის ზღვარზე იყო. ცხოვრების დონე ქვეყანაში უკიდურესად დაბალი იყო. ნებისმიერ საქმიანობაში ელემენტარული რისკი უდიდეს

ფუფუნებად და გამონაკლისად ითვლებოდა. მიუხედავად ამ პრობლემებისა, სამხრეთ კორეამ თავისი მთლიანი შიდა პროდუქტი 1962 წლიდან 1989 წლამდე, 30 წელზე ნაკლებ ვადაში, 2,3-დან 205 მილიარდ აშშ დოლარამდე გაზარდა.

მოსახლეობის საშუალო წლიური შემოსავალი 87-დან 4830 ამერიკულ დოლარამდე, ქვეყნის ეკონომიკა საშუალოდ წლიური 8%-ით იზრდებოდა. თვალსაჩინოებისთვის საგულისხმოა სექტორებში დასაქმებულთა მაჩვენებლებისა და მშპ მონაცემების შედარება წლების მიხედვით. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ნათლად ჩანს სამხრეთ კორეის ორიენტირებულობა აგრარულ მეურნეობაზე და უკვე გატარებული რეფორმების შედეგად 21-ე საუკუნის დასაწყისში მკვეთრად იკვეთება მომსახურების სფეროს პრიორიტეტულობა და განვითარების ტემპები (იხ. დიაგრამა 3).

დიაგრამა 3

ინდუსტრიული სტრუქტურის ცვლილება

წყარო: კორეის განვითარების ინსტიტუტი (KDI – Korea Development Institute)

სამხრეთ კორეის განვითარების გეგმა აშშ-ს თანამონაწილეობით შემუშავდა 1954-1979 წლებში, ქვეყნის განვითარე-

ბისთვის 1,5 მილიარდი ამერიკული დოლარი იქნა გამოყოფილი სუბსიდიის სახით. აღნიშნული რესურსები ძირითადად საარსებო სახსრებისთვის და უმეტესწილად იმპორტირებულ პროდუქციაზე იხარჯებოდა. გენერალი პაკ ჩონ ხიდროს (1961-1979), ადამიანი, რომელიც 1961 წელს სამხრეთ კორეის ხელისუფლებაში სამხედრო გადატრიალების გზით მოვიდა, ავტორია კორეის „ეკონომიკური სასწაულისა“. სწორედ მან გააკეთა ფსონი ეკონომიკის ინდუსტრიალიზაციაზე ექსპორტის მოცულობის ზრდის გათვალისწინებით. სწორედ ამ მიდგომით მოახერხა, უმსხვილესი ინვესტორები დაეინტერესებინა ქვეყანაში კაპიტალდაბანდებების განსახორციელებლად.

სახელმწიფომ ფაქტობრივად თავის თავზე აიღო ეკონომიკის მართვა, ეკონომიკის მართვა ცენტრალიზებული გზით ხდებოდა. ქვეყანაში მუშავდებოდა გრძელვადიანი 5 წლიანი ეკონომიკური განვითარების გეგმები. პირადად პაკ ჩონ ხიმ რამდენიმე ათეული კორეული ფორმა შეარჩია სხვადასხვა დარგში, რომელსაც ის მეტ-ნაკლებად პერსპექტიულად მიიჩნევდა. ქვეყნის მმართველობამ სწორედ ამ კომპანიებზე გადაწვევითა აქცენტის გაკეთება და გამოუცხადა აქცენტური, ღია მხარდაჭერა – სახელმწიფო შეკვეთებით, საკრედიტო ლგოტებით, სახელმწიფო გარანტიებით, უცხოელ კრედიტორებსა და ინვესტიციებთან კავშირების დამყარების ხელშეწყობით. სახელმწიფოს მეთაურმა განსაკუთრებული აქცენტი გააკეთა ბიზნესის მფლობელების პიროვნულ მახასიათებლებზე, დაეხმარა მათ, შეექმნათ უმსხვილესი ჰოლდინგები „ჩეოლგები“. გენერალი ცნობილი მებრძოლი იყო კორუფციის წინააღმდეგ და ის სამთავრობო სტრუქტურებიდან მკაცრად ითხოვდა დამორჩილებოდნენ სახელმწიფო ინტერესებს, სწორედ ამ პერიოდში ჩაეყარა საფუძველი და განვითარდა მსოფლიო ბრენდები – Hunday, Daewoo, Samsung, LG, KIA, SsangYong და ასე შემდეგ. პაკის მმართველობის განსაკუთრებულ დამსახურებად მიიჩნევენ, რომ ის თავს არ არიდებდა, შეემუშავებინა რთული მობილიზებული ეკონომიკური პოლიტიკის მეთოდები და შესანიშნავად ასერხებდა მათ რეალიზებას ბაზრის განვითარების კვალდაკვალ.

„ეკონომიკური სასწაულის“ შედეგები, თუ როგორ მოახერხა უკიდურესი სიდუხჭირის ზღვარზე მყოფმა ქვეყანამ განვითარების ტემპები აკრიფა და გაეწრო მეზობელი ჩრდილოეთ კორეასთვის, ნათლად ჩანს მონაცემებში, რომელიც

ასახავს შემოსავლების მოცულობების დინამიკების შედარებას ერთ სულ მოსახლეზე ჩრდილოეთ და სამხრეთ კორეას შორის (იხ. ცხრილი 2).

ცხრილი 2

ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლების მოცულობების დინამიკა

წელი	1960	1965	1970	1975	1980	2000	2009	2010	2012
სამხრეთ კორეა	83	106	242	574	1592	10841	17175	20759	>24000
ჩრდილოეთ კორეა	280	162	240	750	959	959	960	688	1000

წყარო: ჰიუნ ინ-ტაე - ლექც. კურსი, პრეზიდენტის მრჩეველთა უნივერსიტეტის პოლიტიკაში, ყოფ. უნივერსიტეტის მინისტრი

მაშინ, როდესაც კორეა ქმნიდა „ეკონომიკურ სასწაულს“, მისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი რესურსი იყო მაღალი დისციპლინის მქონე იაფი მუშა ხელი, მათმა გაერთიანებამ მსხვილ კორპორაციებში, მართვამ გავლენიანი ქარიზმატული ლიდერების მიერ, თავისი შედეგი მოიტანა. სწორედ ამ აქცენტებმა გამოიწვია კორეის ეკონომიკის მასშტაბური, განუხრელი ზრდა 1997 წლამდე. ზუსტად, გასული საუკუნის 60-იან 90-იან წლებში ეკონომიკის ზრდის მაღალი ტემპების გამო, ეკონომისტების ლექსიკონში, დამკვიდრდა ტერმინი „აზიური ვეფხვები“, რომელშიც მოიაზრებოდა სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ჰონკონგი და ტაივანი. სახელმწიფო მმართველობა გამოირჩეობა მობილურობით და სწრაფი ადაპტაციით მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენებთან მიმართებაში, რაც ქვეყანას უფრო მოქნილსა და მობილურს ხდიდა და სიძინელების გადალახვაც შედარებით ადვილად ხორციელდებოდა. 1997 წლის კრიზისის გადალახვაც სწრაფად შეძლო და უკვე 1999 წლისთვის ეკონომიკამ კვლავ დაიწყო ზრდა. ამავე წელს შეიქმნა ჯგუფი ფინანსთა მინისტრებისა და ცენტრალური ბანკების ხელმძღვანელებისაგან, რომელიც მსოფლიოს 20 მნიშვნელოვანი ქვეყნისგან დაკომპლექტდა – G20, სადაც სამხრეთ კორეაც დამსახურებულად მოხვდა.

კრიზისი

1997 წლის ოქტომბრის შედეგებით სამხრეთ კორეის საწარმოებმა და ბანკებმა დაახლოებით 66 მილიარდი აშშ დოლარის მოცულობის მოკლევადიანი სესხი აიღეს (მათ შორის დაახლოებით 20 მილიარდი წლის ბოლომდე უნდა

დაფარულიყო). მაშინ, როდესაც კორეის ბანკის ოქრო-სავალუტო რეზერვები 30 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენდა, დასავლელი კრედიტორები და ინვესტორები პანიკამ მოიცვა, რომ ვალების გადასახდელად ქვეყანას ელემენტარულად საკმარისი სახსრები არ აღმოაჩნდებოდა ვალების დასაფარად. აღნიშნული შიშები თავად სამხრეთკორეელი მსესხებლების მხრიდანაც ფიქსირდებოდა. ინტენსიურად ხდებოდა უცხოური ვალუტის გამოსყიდვა, სარგებლობა იმით, რომ ადგილობრივი ვალუტის (ვონის) კურსი ფიქსირებული იყო ამერიკულ დოლართან მიმართებაში. ყველამ ერთად დაიწყო ადგილობრივი საწარმოების აქციებისგან გათავისუფლება. საფონდო ინდექსი ივნისი-დეკემბრის პერიოდში 50%-ით დაეცა. 1997 წელს კორეის რესპუბლიკის ისტორიაში მოხდა ორი მსხვილი ბანკოტი – უმსხვილესი ფოლადის კომპანიის „Sambo Stell“ და შემდეგ საავტომობილო კომპანია KIA-ს გაკოტრება. იმავე წლის შემოდგომაზე კიდევ რამდენიმე „ჩებოლი“ დაიხურა. კრიზისში მყოფმა კომპანიებმა ვეღარ მოახერხეს კრედიტის მომსახურება და ვალდებულებების გასტუმრება, შესაბამისად, კრიზისი საბანკო სფეროსაც გადაედო. ტაილანდის მხრიდან სავალუტო სპეკულაციებით შეტევის და აზიაში შექმნილი კრიზისული სიტუაციების გამო, დასავლეთის ბანკებმა შეწყვიტეს საკრედიტო ხაზების გახსნა მთელ რეგიონზე. მიუხედავად სირთულეებისა, ქვეყნის საკრედიტო SP რეიტინგი⁵² მაინც არ შეცვლილა და „AA“ კვალიფიკაციით იყო შეფასებული. ექსპერტები ვარაუდობდნენ, რომ კორეის რესპუბლიკა სწრაფად შეძლებდა კრიზისიდან თავის დაძვრენას. თუმცა, წლის ბოლომდე მოხდა ტაივანის დოლარის

⁵² Standard & Poor-ის ქვეყნების კრედიტუნარიანობის და სესხების მომსახურების შეფასების ასეთ სისტემას იყენებენ, უმაღლესი შეფასება მათ სისტემაში

„AAA“ - უკიდურესად ძლიერი შესაძლებლობა, შეასრულოს ფინანსური ვალდებულებები,

„AA“ - ძალიან ძლიერი შესაძლებლობა, შეასრულოს ფინანსური ვალდებულებები,

„A“ - ძლიერი შესაძლებლობა, შეასრულოს ფინანსური ვალდებულებები, თუმცა არის რამდენადმე მგრძობიარე არასასურველი ეკონომიკური პროცესების და გარემოებების მიმართ,

დეველპაცია, შემდეგ ჰონკონგის ბირჟაზე აქციების ფასების მკვეთრმა დაცემამ SP იძულებული გახადა, გადაეხედა რეიტინგისათვის და სამხრეთ კორეის საკრედიტო პოტენციალი A კოეფიციენტით განისაზღვრა. ქვეყანაში მიიმე სავალუტო კრიზისი დაიწყო. ინვესტორებმა დაიწყეს ქვეყნიდან გასვლა და კაპიტალის გატანა. კრიზისულ პერიოდში მთავრობამ მოსახლეობას მიმართა დასახმარებლად, რომ რეზერვების შესავსებად გაეყიდათ ოქრო, ამ გზით 2,2 მილიარდი ამერიკული დოლარის მოცულობის 227 ტონა ოქრო შეგროვდა.

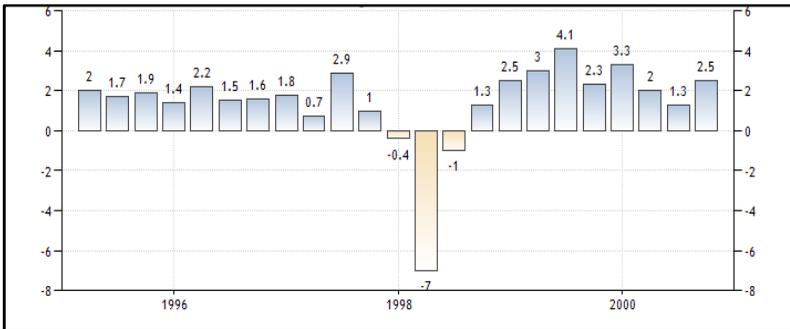
იმისათვის, რომ მსესხებლები და კრედიტორები შექმნილი ფინანსური სირთულეებისგან და ვალდებულებებისგან ეხსნა, რომ შეჩერებულიყო ადგილობრივი ვალუტის (ვონა) გაუფასურება, 1997 წლის 3 დეკემბერს საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა (სსფ) მოლაპარაკებები აწარმოვა სამხრეთ კორეის ხელმძღვანელობასთან, ხელმძღვანელობისვე თხოვნით. ქვეყნის ისტორიაში ყველაზე მსხვილი მოცულობის კრედიტის – 57 მილიარდი აშშ დოლარის გამოყოფა მოხდა (21 მილიარდი თავად სავალუტო ფონდის წილი, დანარჩენი მსოფლიო ბანკმა, აზიის განვითარების ბანკმა, იაპონიამ და მსოფლიოს სხვა წამყვანმა კრედიტორმა ქვეყნებმა გაიღეს). გადაწყდა, რომ აღნიშნულ თანხებს ქვეყანა 3 წლის განმავლობაში მიიღებდა. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული გადაწყვეტილების შესახებ უკვე ცნობილი გახდა, პანიკამ მაინც არ იკლო. 1997 წლის 16 დეკემბერს კორეის ბანკმა, რომელმაც დიდი ოდენობის რეზერვები დახარჯა ადგილობრივი ვალუტის კურსის ფიქსირებისთვის დოლართან მიმართებაში, უარი განაცხადა კურსის ფიქსირებაზე და ადგილობრივმა კუპიურამ კატასტროფული სისწრაფით იწყო გაუფასურება, 2 თვეში 80%-ით გაუფასურდა. სსფ იძულებული გახდა, დაეჩქარებინა სესხის გამოყოფის პროცედურები და უკვე 1998 წლის 29 იანვრისთვის მოხდა 10 მილიარდი აშშ დოლარის ტრანშეს მიწოდება. ამავდროულად, კორეის მთავრობამ აქტიურად დაიწყო მოლაპარაკებები დასავლეთის წამყვან ბანკებთან ადგილობრივი ბანკებისა და საწამოებისათვის მოკლევადიანი სესხების რესტრუქტურისაციის მიზნით (კონკრეტულად სესხზე 1-დან 3 წლამდე პროლონგაციაზე).

გამოცოცხლების ფაზა

სამხრეთ კორეამ შეძლო მაქსიმალური ეფექტურობით გამოეყენებინა სსფ-ის რეკომენდაციები. მოხდა ფინანსური

სექტორის რესტრუქტურისაცია, კორპორაციული სექტორის მართვის სტილის დახვეწა და ეფექტური ფორმირება, ამაღლდა კომპანიების გამჭვირვალობის დონე. განვლილმა კრიზისმა ერთგვარი გაწმენდითი ხასიათიც კი შეიძინა. შეიცვალა „ჩებოლების“ მართვის სისტემა და მოხდა სტრუქტურული რეორგანიზაცია, რესურსების ოპტიმალური გადანაწილება ბიზნესის სფეროებს შორის, მენეჯერების კვალიფიკაციების ამაღლება, გაიზარდა საბანკო სისტემის მუშაობის ეფექტურობაც.

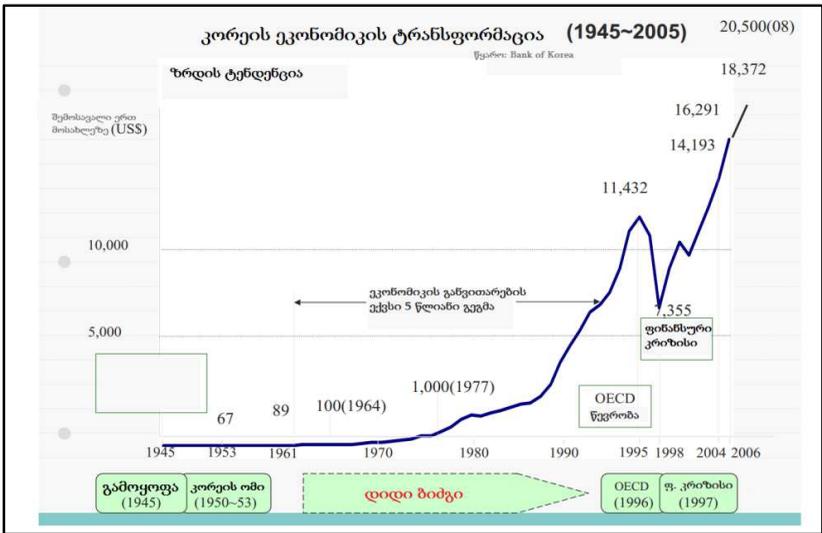
გაწეული ღონისძიებების კვალობაზე, რა თქმა უნდა, სამხრეთ კორეის ეკონომიკაში დაიწყო გამოცოცხლების ფაზა. წარმოებისა და მომსახურების ექსპორტი 1998 წელს 13,3%-ით გაიზარდა, იმპორტის მოცულობა შემცირდა 22%-ით. წლის ბოლოსთვის სამხრეთ კორეის რეზერვები 52 მილიარდ აშშ დოლარს აღწევდა. ეროვნული ვალუტის კურსის დაცემა უკვე 1998 წლის მარტში შეწყდა. ინვესტორებმა კვლავ დაიწყეს ადგილობრივი საწარმოების აქციების შეძენა, ამას ქვეყნის მთავრობაზე სსფ-ის მოთხოვნებმაც შეუწყო ხელი, მომხდარიყო ლიბერალიზაცია, უცხოურ კაპიტალს შეეღწია ადგილობრივ ბაზარზე. კორეის ბანკმა შეასუსტა აგრესიული საკრედიტო პოლიტიკა, საბანკო პროცენტის მოცულობა 22%-დან წლიურ 14%-მდე შემცირდა 1998 წელს. კრიზისულ პერიოდში საკმაოდ საინტერესოა მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპის ცვალებადობა (იხ. დიაგრამა 4).

დიაგრამა 4

სამხრეთ კორეის მშპ ზრდის ტემპები პროცენტებში
 წყარო: კორეის ბანკი (THE BANK OF KOREA)

უკვე 1998 წელს სამხრეთ კორეის რეზერვები აშშ დოლარში 62 მილიარდ დოლარამდე გაიზარდა. ახლა უკვე ბაზარზე დიდი რაოდენობით უცხოური ვალუტის გამო, კორეის ბანკი იძულებული გახდა, ვონის კურსის ზრდა დაერეგულერებინა. საინტერესო ფაქტია ის, რომ მიუხედავად არასაიმედო პროგნოზებისა 2000 წლისთვის, სამხრეთ კორეის გემთმშენებელმა ბიზნესმა არნახულ წარმატებებს მიაღწია და შეკვეთების არნახული მოცულობა მიიღო. საქმიან წრეებში იყო საუბარი, რომ ამ წელს კორეამ 15 მილიარდ 700 მილიონი აშშ დოლარის მოცულობის შეკვეთა მიიღო, რაც განპირობებული იყო მსოფლიოში საზღვაო გადაზიდვების ბაზრის გაზრდით და მნიშვნელოვანწილად კონკურენციის სისუსტით იაპონიისა და ევროპული ქვეყნების მხრიდან. აღნიშნულ დარგში შეკვეთების მოცულობა 1999 წელთან შედარებით 62%-ით გაიზარდა.

გრაფიკი 1

წყარო: კორეის განვითარების ინსტიტუტი (KDI – Korea Development Institute)

კრიზისის შემდგომ პერიოდში ახალი მთავრობის მიღგომები უფრო თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების შესაღარისი იყო, საშუალო ბიზნესისთვისაც უფრო

ხელსაყრელი პერიოდი დაიწყო. მცირე ბიზნესს მიეცა შეღავათიანი კრედიტებით სარგებლობის შესაძლებლობა და მოხდა მიღებული კრედიტების რესტრუქტურისაცია. შესაბამისად, ბანკებსაც მცირე და საშუალო ბიზნესთან თანამშრომლობის მეტი ინტერესი გაუჩნდათ. იზრდებოდა ახლადდარეგისტრირებული ბიზნეს-ობიექტების რაოდენობა. სახელმწიფომ აქტიურად დაიწყო კონსალტინგური, ტექნიკური დახმარების, კადრების გადამზადების ცენტრების, საინვესტიციო ფონდების შექმნა მცირე და საშუალო ბიზნესის დასახმარებლად. სახელმწიფო ხელს უწყობდა ვაჭრობის განვითარებას როგორც შიდა, ისე საერთაშორისო ბაზარზე. ეწეობოდა გამოფენები და ბაზრობები. აღნიშნულმა ღონისძიებებმა გამოიწვია ადგილობრივი მოსახლეობის დაკავება და ჩართვა, რამაც, თავის მხრივ, უზრუნველყო ქვეყანაში სოციალური კლიმატის გაჯანსაღება.

2007 წელს აშშ-ის იპოთეკური კრიზისი, მალე მთელი მსოფლიოს კრიზისში გადაიზარდა და ყველა განვითარებულ ქვეყანას მოედო. კრიზისმა 2008 წელს სამხრეთ კორეაზე განსაკუთრებით ცუდად იმოქმედა. თითქმის 4-ჯერ შემცირდა ინდუსტრიული წარმოება. თუმცა „აზიურმა ვეფხვმა“ შეძლო სირთულეებს გამკლავებოდა. კორეას დადებით შეფასებას აძლევდნენ, სადაც ფიქსირდებოდა, რომ 2010 წლისთვის ის განვითარების მაღალ ტემპებს მიაღწევდა. სამხრეთ კორეამ პროგნოზი სრულებით გაამართლა და 2010 წლის აპრილში საერთაშორისო სარეიტინგო კომპანიამ Moody's Investors Service კორეას რეიტინგი A2-დან A1-მდე აუწია (სამხრეთ კორეის ეკონომიკის განსაკუთრებული მდგრადობისათვის მსოფლიოს ფინანსური კრიზისის მიმართ – ქვეყანამ შეძლო, არ გაზრდილიყო შიდა ვალი და შეენარჩუნებინა კონტროლი ბიუჯეტის დეფიციტზე). მართალია არც ისე დიდი, თუმცა უკვე 2009 წელს შეძლო 0.2% ეკონომიკის ზრდა ეჩვენებინა. უკანასკნელი 7 წლის განმავლობაში ეს იყო სამხრეთ კორეისათვის ეკონომიკის ზრდის ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი, თუმცა უკვე 2010 წლის პირველ კვარტალში უკანასკნელი 7 წლის განმავლობაში ეკონომიკის ზრდის ყველაზე მაღალი ტემპი დააფიქსირა. რესპუბლიკის ეკონომიკის სამინისტროს მონაცემებით, ქვეყანამ 2010 წელს შიდა სავაჭრო ბრუნვა 20%-ით გაზარდა. რაც შეეხება ექსპორტის მოცულობას, ის 2010 წელს, 2009 წელთან შედარებით, 3-ჯერ გაიზარდა. რა თქმა უნდა, იმ პერიოდისთვის პრობლემებიც

ფიქსირდებოდა ეკონომიკაში და ეს ძირითადად დაკავშირებული იყო სახელმწიფო კორპორაციების ვალის საერთო მოცულობის ზრდასთან. თუმცა მთავრობამ დაგეგმა პრობლემური კორპორაციების რესტრუქტურისაცია, უმეტესწილად არაეფექტურ ხარჯვით ნაწილზე აქცენტირებით.

საინტერესო ფაქტია ის, რომ 2009 წელს სამხრეთ კორეამ მიიღო სახელმწიფო პროგრამა ქვეყნის იმიჯის გამოსასწორებლად და ამისთვის წელიწადში 74 მილიონი აშშ დოლარი გამოყო. ძირითადი მიზანი იყო, გაზრდილიყო ქვეყნის მაჩვენებელი „ნაციონალური ბრენდები“⁵³-ს რეიტინგში და ეს გულისხმობს 2015 წლისთვის ქვეყნის მე-15-ე ადგილს აღნიშნულ რეიტინგში.

სახელმწიფოს როლი ქვეყნის განვითარებაში

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც სამხრეთ კორეის ეკონომიკური სასწაულის განმაპირობებელი გახდა, ძლიერი და ეფექტური ხელმძღვანელობაა, გამოვლენილი ავტორიტარული მმართველობით, ნაცვლად დემოკრატიული და პოლიტიკური ტრანსფორმაციისა და განსაკუთრებული აქცენტი ქვეყანაში ეკონომიკურ განვითარებაზე გაკეთდა.

სახელმწიფო აქტიურად იღებდა ახალ კანონებს და გადახედავდა უკვე არსებულს, მიიღებდა მთელი რიგი პოლიტიკური ზომები მაქსიმალური მობილიზებისთვის, რომ გაზრდილიყო ექსპორტი, მომხდარიყო მსხვილი კაპიტალდაბანდებები, მოზიდულიყო უცხოური ტექნოლოგიები და ინვესტიციები ნაციონალური ინტერესების შესაბამისად. მთავრობა, თავის მხრივ, მაქსიმალურად ცდილობდა, შეექმნა შესაბამისი სოციალური ინფრასტრუქტურა: გზები, ნაგებობები, პორტები, მაგისტრალები და სკოლები. ბიზნესი, საინვესტიციო საქმიანობასთან დაკავშირებით, სახელმწიფოს ხშირად მიმართავდა რისკების საკუთარ თავზე ასაღებად. ითხოვდა რომ, სახელ-

⁵³ Nation Brand Index – შემუშავებული ბრიტანელი ექსპერტის საიმონ ანსოლტის მიერ. შემუშავდება ყოველწლიურად 2005 წლიდან. ინდექსი ითვალისწინებს, შეაფასოს ქვეყნების ეფექტურობა ექვსი პარამეტრით: კულტურული მემკვიდრეობა, ადამიანური ფაქტორი (რეპუტაცია, რომელიც გააჩნიათ მცხოვრებლებს უცხოეთში, ქსენოფობიის მაჩვენებელი), ქვეყნის მიზიდველობა ტურისტებისთვის და ინვესტორებისთვის, ადგილზე წარმოებული პროდუქციის რეპუტაცია და სახელმწიფო მართვის ხარისხი. შეფასებები განისაზღვრება გამოკითხვების შედეგად, რომელიც წარმოებს სხვა ქვეყნებში.

მწიფო გამოსულიყო გარანტორად მსხვილი პროექტების ხარჯვით ნაწილთან დაკავშირებით. ქვეყანაში პირველი რიგის საზრუნავი ფულად-საკრედიტო და მონეტარული პოლიტიკის სტაბილურობა იყო. მნიშვნელოვანი სიმენელებების დროსაც ფულის მიმოქცევაზე, ინფლაციაზე, სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტზე არასდროს არ კარგავდა სახელმწიფო კონტროლს. საკვანძო როლს აქ თამაშობდა ის, რომ ფინანსურ და საკრედიტო სისტემაზე სახელმწიფოს მონოპოლია ჰქონდა. სახელმწიფოს ხელში ფინანსური და სავალუტო რესურსების კონცენტრაციამ საზოგადოებრივი საწარმოების ფორმირებაში მთავარი როლი ითამაშა. ამასთან, მთავარი ფსონი ყოველთვის კეთდებოდა ექსპორტზე, მსოფლიოს მასშტაბით. რესპუბლიკამ დაიწყო ნაციონალური პროდუქციის ექსპორტის სუბსიდირება, ისინი სპეციალური საბანკო ლგოტებით სარგებლობდნენ. 70-იანი წლებისთვის უკვე საკანონმდებლო დონეზე განისაზღვრა 7 პრიორიტეტული დარგი:

სქემა 1

აღნიშნული სექტორებისათვის სახელმწიფო რესურსების გამოყენება პრიორიტეტად განისაზღვრა, ისინი სარგებლო-

ბდნენ საგადასახადო შეღავათებითა და სხვადასხვა საბანკო დათმობებით. ამავდროულად, სახელმწიფო მკაცრად არეგულირებდა პრიორიტეტული მიმართულებების კონკურენტულ უპირატესობას, ბაზრიდან უშვებდა ან უერთებდა მონათესავე და კონკურენტ, კერძო მფლობელებს. სახელმწიფო ხშირად მიდიოდა დანაკარგების პირდაპირ ანაზღაურებაზე.

აშკარა იყო, რომ სამხრეთ კორეის სახელმწიფოს როლი ქვეყნის ეკონომიკაზე დომინანტური იყო, ფაქტობრივად განმსაზღვრელიც. აქედან გამომდინარე, ჩნდება კითხვა – შეიძლება თუ არა სამხრეთკორეული კერძო კომპანიები განვიხილოთ, როგორც დამოუკიდებელი ერთეულები? აღნიშნული კითხვების დასმის საბაზს შემდეგი გარემოებები იძლევა:

1. კერძო სექტორის საკმაოდ მაღალი დაქვემდებარება და სასესხო საშუალებები დამოუკიდებლად მოძიების ნაკლები თავისუფლება.

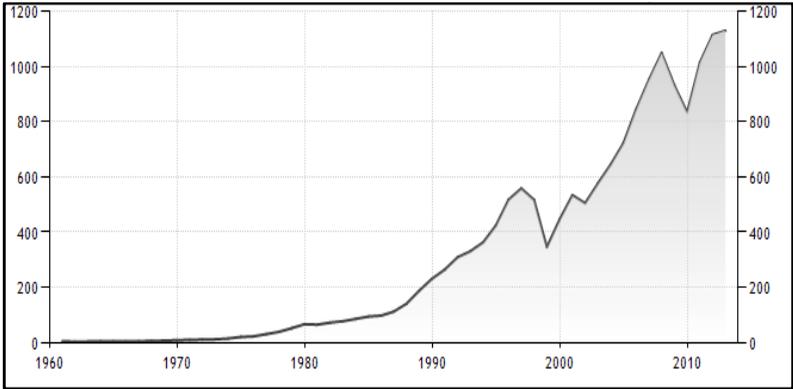
2. საექსპორტოდ წარმოებული პროდუქციის ხარისხს მკაცრად აკონტროლებს სახელმწიფო. მაქსიმალურად კონტროლდებოდა, რომ საერთაშორისო ბაზართან მიმართებაში დაბალანსებული ყოფილიყო იმ პროდუქციის ფასები, რომლის იმპორტირებაც ქვეყანაში იზღუდებოდა ან იკრძალებოდა.

3. ყოველთვის ურად ქვეყნის პრეზიდენტი იწვევდა სხდომას ექსპორტის საკითხებთან დაკავშირებით. შეხვედრაზე განისაზღვრებოდა მსხვილი კონგლომერატების საორიენტაციო დავალებები.

4. სახელმწიფო მკაცრად არეგულირებდა მუშახელის საკითხებს, რამაც საწარმოები სერიოზულ პრობლემებს აარიდა არაკვალიფიურ სამუშაო ძალასთან დაკავშირებით.

გარდა ნაციონალური საწარმოებისა, სახელმწიფო აქტიურად აკონტროლებდა ასევე უცხოური ინვესტიციების ნაკადებსაც. უნდა აღინიშნოს, რომ 1967 წლიდან 1986 წლის ჩათვლით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა, ზოგადად საინვესტიციო მასშტაბებთან მიმართებაში, მხოლოდ 2%-ით განისაზღვრებოდა. სამხრეთ კორეა არ იყო ორიენტირებული, ნებისმიერი უცხოური ინვესტიცია მოეხიდა, არამედ მხოლოდ ის, რომელიც ჯდებოდა მისი განვითარების საერთო ინტერესებში. ამგვარად, ჩვენ ვიღებთ სამხრეთ მჭიდრო აღიანს-თანამშრომლობას სახელმწიფოს, ადგილობრივი კაპიტალისა და უცხოური კაპიტალის თანამონაწილეობით. თუმცა, სამივე მხარის ინტერესების დაცვის

გარანტირად სახელმწიფო გვევლინება და, შესაბამისად, მისი გადაწყვეტილება სავალდებულო ხდება ყველა მხარისთვის.

გრაფიკი 2

სამხრეთ კორეის მშპ ზრდის დინამიკა (მლრდ აშშ დოლ.)

წყარო: World Bank Group

სამხრეთკორეული ეკონომიკის სასწაულში სახელმწიფოს დამსახურებად შეიძლება განისაზღვროს, რომ ის ეკონომიკის განვითარების საშუალო და გრძელვადიან გეგმებს, ასევე მიზნობრივ პროგრამებს განსაზღვრავდა. გამოწვევების წინაშე აყენებდა ნაციონალურ წარმოებებს კონკურენტებთან, აძლევდა დაფასებებს და მისი შესრულების ვადებს. მაკროდრად აკონტროლებდა საოჯახო მეურნეობებს და ქვეყნის ეკონომიკისთვის არაჯანსაღ მოთამაშეებს სწრაფად ანადგურებდა. საერთო ჯამში, სამხრეთ კორეის ეკონომიკა უნიკალურად შეიძლება განისაზღვროს, როგორც გეგმური და საბაზრო ეკონომიკების ჰარმონიზაციის საუკეთესო მაგალითი.

დღევანდელ რეალობაში სამხრეთ კორეის ეკონომიკური პრობლემა, რომელიც ზრდას აფერხებს, დაკავშირებულია დემოგრაფიულ პრობლემებთან. 2010 წელს ქვეყნის ფინანსთა მინისტრმა იონ ჯუნგჰუნმა საინტერესო აქცენტები წამოწია. ის აქცენტირებას აკეთებდა, რომ ქვეყანას უბრალოდ არ ჰყავს საკმარისი ადამიანები შესაბამისი სამსახურებისთვის. დაახლოებით 1.15 ბავშვი მოდის 1 ქალზე, სამხრეთ კორეის შობადობა არის ყველაზე დაბალი ყველა განვითარებულ ქვეყანას შორის.

ჩებოლები

ეგრეთ წოდებული „ჩებოლები“ მძლავრი მრავალპროფილური, ექსპორტზე ორიენტირებული ჰოლდინგები იაპონური „zaibatsu“-ს სტილზე იგებოდა. „ჩებოლებს“ არ გააჩნდათ საკუთარი ბანკი, მათი ფინანსირება ხდებოდა სახელმწიფო ბანკების მეშვეობით სახელმწიფოს გეგმის შესაბამისად, კონკრეტული ამა თუ იმ საწარმოო მიმართულების განსავითარებლად. პაკს ქვეყანაში არანაირი რესურსი არ ჰქონდა, რომ რაიმე სახის ბიზნესი დაეწყო ან პროცესები ემართა. მისი ორიგინალობა და ნიჭი მდგომარეობდა იმაში, რომ მან შეძლო ირგვლივ შემოეკრიბა მისივე შესხედულებების ადამიანები, რომელთაც არანაირი გამოცდილება არ ჰქონდათ არამცთუ იმ მოდელის აწეობის, რაც კორეამ შექმნა, არამედ, საერთოდ, საქმის წარმოების. ეკონომიკის განვითარება დაიწყო მსუბუქი მრეწველობის განვითარებით, პროდუქციისა, რომელიც ადვილად იყიდებოდა ექსპორტზე, საქმიანობა, რომელიც შეიძლება, ბევრ შრომას მოითხოვდა, თუმცა ნაკლებ პროფესიონალიზმს. 70-იანი წლებისთვის მიღებული გამოცდილების მობილიზება დაიწყო უკვე მძიმე მრეწველობის სფეროს განსავითარებლად, ასევე მაღალტექნოლოგიური სფეროებისა და საყოფაცხოვრებო ნივთების წარმოების მიმართულებით.

როდესაც კორეის რესპუბლიკის ეკონომიკურ გამოცდილებაზე საუბარი და კონკრეტულად „ჩებოლებზე“, მეცნიერები ციტირებენ პაკის საქმიან შეხვედრებს და იმ პერიოდის მმართველობის სტილს. ვფიქრობთ, საინტერესო და აქცენტური იქნება ერთ-ერთი მაგალითის მოყვანა, ვინაიდან იკვეთება სახელმწიფოს დამოკიდებულება ბიზნესის, ეკონომიკური პოლიტიკის და, ზოგადად, რეფორმებისადმი: „ერთ დღეს პაკმა ქვეყანაში მოქმედი ყველა წამყვანი ბიზნესმენი დაიბარა... დაიწყო დავალებების განაწილება და განსაზღვრა. მან განაცხადა, რომ სურდა მაღალეფექტიანი ეკონომიკური მოდელის შემუშავება, რომელსაც ექნებოდა ძალა, გამკლავებოდა იაპონიასთან კონკურენციას და სხვა ეკონომიკურ მონსტრებსაც...

- ცოი შენ რა ბიზნესით ხარ დაკავებული?
- ბრინჯის წარმოებით და სათამაშო ბიზნესით.
- დაიწყებ გემების მშენებლობას. ისე უნდა ვქნათ, ბრიტანელები და ნორვეგიელები რჩევას გეკითხებოდნენ.
- მაგრამ, არ შემოიძლია.
- მე დაგეხმარები. სახელმწიფო დაგეხმარება. თავიდან რთული იქნება, მაგრამ ჩვენ გავიმარჯვებთ. მთავარია - შენ

დაეხმარო კორეას, რომ გაძლიერდეს და გავლენები მოპოვოს და სანაცვლოდ პატივი და ყურადღება არ მოგაკლდება. უარს იტყვი - მაწყენებ. გასაგებია?! კიმი დაიწყებს ტელევიზორების და მაგნიტოფონების წარმოებას, ჩო - ავტომობილების...“ [7].

როგორც ცნობილია, Hyundai-ს დამფუძნებელმა ჩუნ დუენ-მა 1948 წლიდან დაიწყო საქმიანობა მცირე ავტოგასამართი სადგურით. კომპანიამ პირველი მსხვილი შეკვეთა სამშენებლო სფეროდან მიიღო და ამ მიმართულებით მუშაობდა. ვიეტნამის ომის დროს შეკვეთა მიიღო აშშ ბაზა აეშენებინა. ამის შემდგომ მიიღო შეკვეთები დუბაისა და საუდის არაბეთის პორტების მშენებლობაზე. მხოლოდ ამის მერე, კომპანიამ ინტერესები გამოკვეთა უკვე მანქანათმშენებლობაში, გემების მშენებლობის, ასევე ელექტრონიკისა და ტექნიკის სფეროში.

გემთმშენებელი ფირმების საქმიანობა, რომლებიც თავიანთ პროდუქციას ასევე Hyundai-ს ბაზაზე ამუშავებდნენ, განსაკუთრებული წარმატებულობით გამოირჩეოდა და 10 წლის განმავლობაში ლიდერის პოზიცია ეჭირა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. მაშინ, როდესაც 60-იანი წლებისთვის სამხრეთ კორეაში მხოლოდ ხის თევზსაჭერი გემების მეტი სხვა გემი არ მოიპოვებოდა. უკვე 80-იანი წლებისთვის კორეამ მეორე ადგილზე გადაინაცვლა, თუმცა 2000 წლისთვის მსოფლიოში წარმოებული სატვირთო გემების წარმოების 35% სწორედ კორეის რესპუბლიკაზე მოდიოდა.

კომპანია Samsung-ის დამფუძნებელმა ლი ბენ ჩულმა საკუთარი ბიზნესი არც ისე დიდი ბრინჯის სარეცხი კომპანიიდან დაიწყო 1935 წელს. დღეისათვის Samsung-ის ძირითადი ასორტიმენტია აუდიო და ვიდეოტექნიკა, ფოტოაპარატები, კომპიუტერები და გაყვანილობები. 1990 წლისთვის კომპანია გახდა წამყვანი საწარმო მსოფლიო ელექტრონიკის ბაზარზე, ტელევიზორებისთვის ფერადი კინისკოპების უმსხვილესი მწარმოებელი.

Samsung-ს თავისი შვილობილი კომპანიები გააჩნია: Samsung Electronics (მსოფლიოში უმსხვილესი საინფორმაციო ტექნოლოგიების მწარმოებელი, შემოსავლების მიხედვით და მე-4-ე ადგილზე საბაზრო ღირებულებით)⁵⁴, Samsung Heavy Industries

⁵⁴ <http://www.economist.com/news/briefing/21565617-bangladesh-has-dysfunctional-politics-and-stunted-private-sector-yet-it-has-been-surprisingly>

(მსოფლიოში მეორე სიდიდით გემთმშენებელი კომპანია)⁵⁵, Samsung Engineering and Samsung C&T (საპროექტო-სამშენებლო კომპანია)⁵⁶, Samsung Life Insurance (მსოფლიოში მე-14-ე სიცოცხლის დამზღვევი კომპანია)⁵⁷, Samsung Everland (ცნობილი უძველესი, უნიკალური პარკი სამხრეთ კორეაში)⁵⁸, Samsung Techwin (საფრენი, საზედამხედველო და საბრძოლო აღჭურვილობის მწარმოებელი კომპანია)⁵⁹, Cheil Worldwide (შემოსავლების მიხედვით მსოფლიოში სიდიდით 15-ე სარეკლამო კომპანია)⁶⁰.

კომპანია აქტიურად მუშაობს ქვეყნის მაღალი საკრედიტო რეიტინგის შენარჩუნებაზე. მაღალ პასუხისმგებლობას იჩენს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების, პოლიტიკის მედიისა და კულტურის მიმართულებით.

ელექტრონიკის მწარმოებელი მულტინაციონალური კომპანია LG 1958 წლიდან იღებს სათავეს. კორეის მოქალაქე კუ ინ ხომ დააარსა კომპანია Lak Chemical Co. თავიდან კომპანია ორიენტირებული იყო კოსმეტიკური საშუალებების წარმოებაზე. დროთა განმავლობაში, წარმოების განვითარებასთან ერთად, Lak Chemical Co ქმნის რამდენიმე შვილობილ კომპანიას და იწყებს ახალი ტექნოლოგიების და ქიმიური საშუალებების წარმოებას. 1958 წლის 1 ოქტომბერს კუ ინ ხომ ქმნის საყოფაცხოვრებო ტექნიკის ახალ კომპანიას GoldStar (ოქროს ვარსკვლავი), რომელიც დღევანდელ დღეს ჩვენთვის ცნობილია, როგორც კომპანია ელჯი (LG Electronics). 1959 წელს გამოშვებული პირველი სასტარტო პროდუქცია კორეული ტრანზისტორული რადიომიმღები იყო. პარალელურად ვითარდება კომპანიის ქიმიური წარმოება (საპნები, სარეცხი საშუალებები და სხვა), რომელიც გამოდის Lucky-ს საფირმო ნიშნით. 1969 წელს ხდება კომპანიის Lak Chemical Co რესტრუქტურისაცია და კომპანიის დასახელება – სახელად ერქმევა Lucky Group. 1976 წელს იქმნება პირველი სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი, რო-

⁵⁵ http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aO0FeeTB6_0Y

⁵⁶ <http://enr.construction.com/toplists/Top-International-Contractors/001-100.asp>

⁵⁷ <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2009/industries/183/index.htm>

1

⁵⁸ <http://www.forbes.com/2002/03/21/0321feat.html>

⁵⁹ <http://investing.businessweek.com/research/stocks/snapshot/snapshot.asp?ticker=030000:KS>

⁶⁰ <http://www.kdbw.com/bbs/download/162067.pdf?attachmentId=162067>

მელიც თანამშრომლობას იწვევს ცნობილ კომპანიებთან NEC, Siemens და Hitachi. 2013 წლის მონაცემებით, LG მსოფლიოში უმსხვილეს ელექტრომწარმოებლად გვევლინება Samsung Electornics-ს შემდეგ⁶¹. 2013 წლის მესამე კვარტლის მონაცემებით – მსოფლიოში მობილურების მწარმოებელ კომპანიებს შორის მე-4-ე ადგილზე⁶².

ცხრილი 3

მსხვილი "ჩებოლების" საქმიანობის სფეროები					
ინდუსტრია	Hyundai	Samsung	LG	Daewoo	SK
მანქანათმშენებლობა	*	*		*	
ატმოსფერო	*	*		*	
კონსტრუქცია	*	*	*	*	*
საყოფაცხოვრებო ტექ.		*	*	*	
ფინანსური სერვისი	*	*		*	
ავტომ. სათ. ნაწილები	*	*	*	*	
ნავთობ გადამამუშავებ.	*		*		*
ნავთობქიმია	*	*	*		*
ნახევარგამტარები	*	*	*		
გემთმშენებლობა	*	*		*	
ტელეკომუნ. აღჭურვ.	*	*	*	*	
ტელეკომუნ. სევისი				*	*

წყარო: Thomas White International, Ltd. 2010

„ჩებოლების“ კრახი

მსგავსი მოდელი, რომელიც მჭიდროდ არის შერწყმული სახელმწიფოს ფინანსებთან, დიდ გარდაუვალ პრობლემას შეიცავდა თავის თავში, ეს არის კორუფცია, როდესაც ბიზნესი პრობლემების გადასაჭრელად იძულებული იყო, კონტაქტი დაემყარებინა სახელმწიფო ჩინოვნიკებთან. მართალია პაკი თავისი ასკეტურობით, პრინციპულობითა და შეუპოვრობით

⁶¹ <http://www.bloomberg.com/news/2011-02-16/lg-aims-to-boost-television-market-share-with-3-d-web-connected-models.html>

⁶² <http://www.gartner.com/newsroom/id/2623415>

აქტიურად ეწინააღმდეგებოდა კორუფციასა და სახელმწიფო დანაშაულებს, თუმცა მის ზურგს უკან კორუფციის საკმაოდ დიდი მასშტაბები ფიქსირდებოდა. აღნიშნულის მსხვერპლი რესპუბლიკის ერთ-ერთი პრეზიდენტიც კი გახდა. გაიზარდა რა „ჩებოლების“ გავლენები, პარალელურად მათი კონტროლის ეფექტური მექანიზმების დანერგვა გართულდა, მუშაობის პროცესში ხდებოდა მნიშვნელოვანი დარღვევები და შეცდომები. კომპანიებმა არარენტაბელურ პროექტებში დაიწყეს მსხვილი კაპიტალდაბანდებების განხორციელება, ხდებოდა რესურსების ფლანგვა და არარაციონალური მართვა, რამაც გამოიწვია მათი ეფექტიანობის კლება. მათ იმდენად მასშტაბურად და გავლენიანად წარმოედგინათ საკუთარი თავი, რომ ვერ უშვებდნენ თუ შეიძლებოდა შეცდომა მოსვლოდათ ან გაბანკროტებულიყვნენ. საბოლოო ჯამში, ამ შეცდომებმა მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ეროვნული ვალუტის გაუფასურებას და, საბოლოო ჯამში, კრიზისს კორეის რესპუბლიკაში.

სოფლის მეურნეობა

მიწის რეფორმის შედეგად, ჯერ კიდევ 50-იან წლებში, ლიკვიდირებულ იქნა მსხვილი მიწათმფლობელობა და მეძაძულოება, მიღებული მიწის რესურსი გადანაწილდა გლეხებს შორის. სამხრეთ კორეის თავისებურება ის არის, რომ მისი ტერიტორიის 2/3 მთიანი ტერიტორიაა. იმდენად დეფიციტურია მინდვრები და საველე ტერიტორიები, რომ საძოვარი მიწები დიდ ფუფუნებად ითვლება. ამიტომაც, ქვეყანაში მეცხოველეობა არ არის განვითარებული. კორეული ფერმის საშუალო ზომა არ აღემატება 1,5 ჰა-ს. სახელმწიფომ გადაწყვიტა მხარი დაეჭირა მცირე წარმოებებისა და საოჯახო მეურნეობებისთვის, გამომდინარე სოციალური ინტერესებიდან. სახელმწიფო გარანტიას იძლეოდა წარმოებული ბრინჯის შესყიდვასთან დაკავშირებით. საბაზრო ფასზე გაცილებით მაღალი ღირებულებით ყიდულობდა მეურნეობებისგან ბრინჯს და გაჰქონდა იმპორტზე. აღნიშნული პოლიტიკით სუბსიდიას უწევდა და ასტიმულირებდა ადგილობრივ წარმოებას და საოჯახო მეურნეობებს. დროთა განმავლობაში, თავისუფალი ბაზრის პრინციპებიდან გამომდინარე, „სავაჭრო ომების“ ზეწოლით, სახელმწიფო იძულებული გახდა ეტაპობრივად მოეხსნა მსგავსი შეღავათები მეურნეობებისთვის, რამაც ადგილობრივი

ფერმერების უკმაყოფილება გამოიწვია. თუმცა ისინი უკვე განვითარების ახალ ეტაპზე იყვნენ გადასულები.

ატომური ენერჯია

ატომური ელექტროსადგურების წარმოების მოცულობით ქვეყანა მსოფლიოს ექვს უმსხვილეს მწარმოებელს შორის შედის. სამხრეთ კორეას 20 ატომური ბლოკი გააჩნია, ატომური ენერჯიის განვითარების გეგმის შესაბამისად, 2020 წლისთვის მათი რაოდენობა 30-მდე გაიზრდება. პროგრამა ითვალისწინებს მშენებლობის მთელი ციკლის საკუთარი რესურსებით ასეგებას.

განათლება და მეცნიერება

კორეის რესპუბლიკამ არათუ ბევრი რამე გადაიღო იაპონიის წარმატებული მოდელიდან, არამედ საკმაოდ პროდუქტიული გამოდგა მათი შეცდომების ანალიზსა და შესწავლაში. ქვეყნის ხელმძღვანელობა მიიჩნევს, რომ ზუსტად განათლებისა და მეცნიერების განვითარება არის წარმატებული ეკონომიკური განვითარების ფუნდამენტური მესიჯი. ქვეყანაში 400-ზე მეტი უმაღლესი სასწავლებელი და კოლეჯია, 4 მილიონამდე სტუდენტი სწავლობს, რომელთაგან 32% განათლებას საინჟინრო მიმართულებით იღებს. სტუდენტების დიდი რაოდენობის გამო ქვეყანა ერთ-ერთი ლიდერია მსოფლიოში. სახელმწიფოს პარალელურად განსაკუთრებით მსხვილია კერძო კორპორაციების დაბანდებები ქვეყანაში მეცნიერებისა და განათლების განსავითარებლად. აქედან გამომდინარე, ყველაზე პრიორიტეტული მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებაა და დაბანდებებიც სწორედ ამ მიმართულებით ხორციელდება.

დღეისთვის კორეა საკმაოდ სერიოზული გამოწვევის წინაშე დგას. საბოლოოდ, ქვეყანამ შედეგად ის მიიღო, რომ ჰყავს ძალიან ბევრი კარგი კადრი, რომლებიც უარს ამბობენ დაბალ ანაზღაურებად სამუშაოზე. ამ ყველაფერმა ქვეყნის ფერმები და საწარმოები ცუდ მდგომარეობაში ჩააყენა, პარალელურად კი უამრავი სტუდენტი ამთავრებს უნივერსიტეტს და ელოდება თავის ადგილს წამყვან დიდ კომპანიებსა და მთავრობაში.

შრომის ბაზრის მიმოხილვისას Wall Street Journal-ის ჟურნალისტს საინტერესო მაგალითი მოჰყავს - „სტუდენტმა პარკ ჯუ-ენმა (სტუდენტი Hongik-ის უნივერსიტეტში Seoul-ში) გადაწყვიტა, რომ გადაედო უნივერსიტეტის დამთავრება 1 წლით

დასაქმების ბაზრის რთული მდგომარეობის გამო. "დღეს ვერავინ ამთავრებს უნივერსიტეტს ისე, როგორც ამას გეგმავდა," აცხადებს ის. "სტუდენტებმა გადადეს დიპლომის აღების თარიღი, რომ შემდეგ უკეთესი შანსი ჰქონდეთ დასაქმებისთვის". ბატონმა პარკმა, რომელიც 24 წლის მენეჯმენტის მაგისტრია, სამსახურისთვის მისთვის სასურველ 15 კომპანიას მიმართა, მაგრამ ის არც ერთგან არ დაუბარებიათ გასაუბრებაზე. მან შეიძლება მომავალ წელს დაამთავროს სწავლა და თუ ვერ მოახერხებს სამუშაოს შოვნას, გადაწყვეტს უცხო ენა ისწავლოს, ჩააბაროს ტესტები, აიღოს სერტიფიკატი და ქვეყნისთვის კარგი მუშახელი დაიკარგოს"⁶³.

შეჯამება და დასკვნები

2007 წელს, სამხრეთ კორეის პრეზიდენტი უძღვებოდა კამპანიას, რომელიც გულისხმობდა ეკონომიკურ ზრდას სახელწოდებით „747“, რაც გულისხმობდა - 7%-იან წლიურ ზრდას, 40 000 \$ შემოსავალს 1 სულ მოსახლეზე და მსოფლიოს მეშვიდე ყველაზე ძლიერ ეკონომიკას 2018 წლისთვის. მთავარი ელემენტი მთავრობის შემცირება იყო.

„დღევანდელ რეალობაში, პრობლემებთან დაპირისპირება უფრო რთულია ვიდრე 1960 წელს სიღარიბის დაძლევის სურვილი იყო. ჩვენ არ გვაქვს ერთმანეთთან აზრთა თანხვედრა არსებული ძალებით იმ პრობლემების მოსაგვარებლად, რომლის წინაშეც ვდგავართ“ აცხადებს ჰაპ ჩან გუკი, Chungnam-ის უნივერსიტეტის ეკონომიკის პროფესორი. სამხრეთ კორეის ეკონომისტებისთვის ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის დილემა თეორიული მსჯელობების საგანი გახდა. რამდენიმე საინვესტიციო ბანკი, კარგი დასაწყისისთვის, ფორმულებს განიხილავდა კორეის რესპუბლიკის მოკლე და გრძელვადიანი ზრდისთვის. დენი ლაიპციგერი ჯორჯ ვაშინგტონის უნივერსიტეტის პროფესორი, მსოფლიო ბანკის ყოფილი ვიცე-პრეზიდენტი აცხადებს, რომ თუ კორეის რესპუბლიკა შეძლებს მწარმოებლურობის სათანადო დონეზე შენარჩუნების და ქალებისა და ხანში შესული მოქალაქეების მაქსიმალური დასაქმების უზრუნველყოფას, ქვეყანა შეძლებს ეკონომიკური ზრდა 7%-მდე გაზარდოს და შეინარჩუნოს. შესაბამისად, ეს სამხრეთ

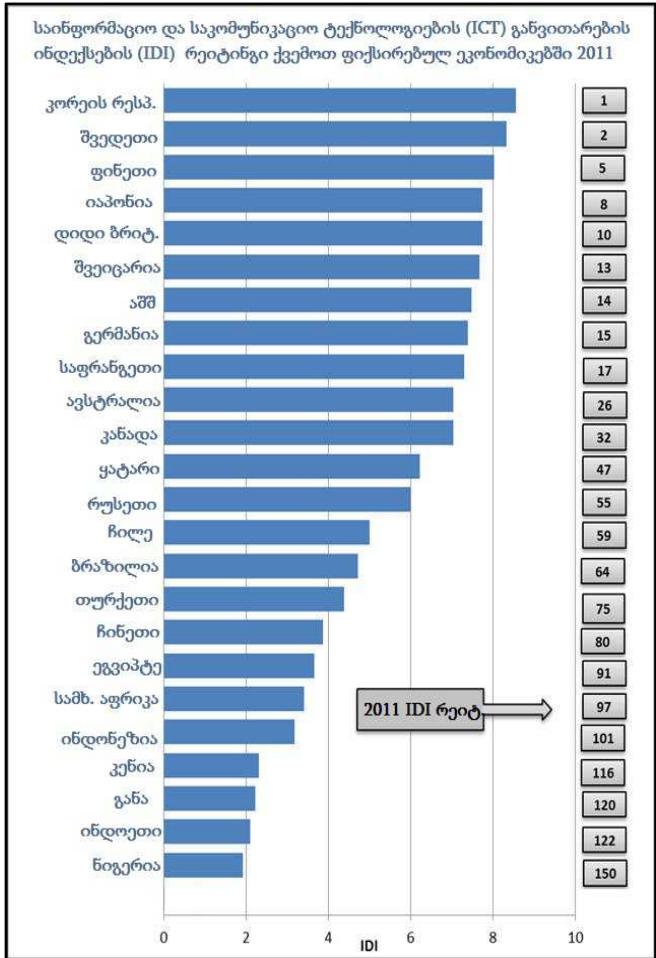
⁶³ ეკან რამსტადი - „Wall Street Journal“-ის რეპორტიორი. სეული, კორეა (8. 2010).

კორეის ამჟამინდელი პრეზიდენტის ყველაზე დიდი დამსახურება იქნება.“

ეკონომისტების შეფასებით, სამხრეთ კორეის მოდელი უნდა იყოს ევროპისა და ჩრდილოეთ ამერიკის იმ ქვეყნების მსგავსი, რომლებმაც მომსახურების ძლიერი ინდუსტრიები შექმნეს. რომლებიც მაქსიმალურად იყენებენ მაღალკვალიფიციურ მუშაკებს და მათი საშუალებით საწარმოებში კადრების შემადგენლობას აკომპლექტებენ. „მათი სამუშაო არის მრავალფეროვანი, რაც ხელს უწყობს ქვეყანაში ინოვაციებისა და კრეატიულობის განვითარებას. კორეამ უნდა გადაწყვიტოს, თავად განიცდის რეკონსტრუქციას და დარჩება კვლავ ყურადღების ცენტრში, თუ მოემზადება „იაპონური მზის ჩასვლისთვის“ – განაცხადა ჯესპერ კიმმა „Ewha University“-ის იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორმა.

შეჯამებისათვის კი შემდეგ მოსახრებებს მოვიყვანოთ. კორეის რესპუბლიკის საერთაშორისო ვაჭრობის ინსტიტუტი (KI-TA – The Korean Institute for International Trade) სამხრეთ კორეის „ეკონომიკურის სასწაულის“ ოთხ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორზე ამახვილებს ყურადღებას:

კორეის რესპუბლიკის საერთაშორისო ვაჭრობის ინსტიტუტი	
I	უპირველეს ყოვლისა, შეიძლება ითქვას, ეს არის ქვეყნის გახსნილობა, ღიაობა . უპირველეს ყოვლისა, ეს საკუთარ თავში გულისხმობს ექსპორტზე ორიენტირებულ ლიბერალიზებულ სავაჭრო პოლიტიკას.
II	უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ასევე აქცენტირება ადამიანურ კაპიტალზე . პრიორიტეტად იქცა განათლება და თავიდანვე ქვეყნის ორიენტირი გახდა განათლებული, პროფესიონალი თაობების აღზრდა, რაზეც დღეს არის დაფუძნებული კორეის რესპუბლიკის ეკონომიკა და მისი „ეკონომიკური სასწაული“.
III	უმნიშვნელოვანესია ასევე სახელმწიფოს ეფექტური მმართველობა და ხელისუფლების შედეგზე ორიენტირებული, გააზრებული ეკონომიკური პოლიტიკა.
IV	კორპორაციები (ჩემოლები) , რომლებმაც გადამწყვეტი როლი ითამაშეს კორეის ეკონომიკის განვითარებაში.

დიაგრამა 5

წყარო: <http://www.itu.int/>

კორეის ეკონომიკური სასწაული მისი ინტერნეტტექნოლოგიების და შესაბამისად, ახალი მედიასაშუალებების ბუმში ვლინდება. IDI-ს ინდექსის⁶⁴ მიხედვით, მსოფლიოში კორეა

⁶⁴ IDI-ICT განვითარების ინდექსი (IDI - ICT Development Index) – არის ინდექსი, რომელსაც აქვეყნებს გაერთიანებული ერების

ლიდერობს. „ეს არის მსოფლიოს ნომერი პირველი ქვეყანა ინტერნეტ შეღწევადობითა და ინტერნეტ მომხმარებელთა რიცხვით. პროფესორი სეჯუნგ მარინა ჩოი კორეის უნივერსიტეტიდან ხსნის, რომ „კორეას 40 მილიონზე მეტი ინტერნეტმომხმარებელი ჰყავს, რაც მთელი მოსახლეობის 83%-ს შეადგენს. მომავალი სწორედ ინფორმაციების და თამამედროვე ტექნოლოგიებისა“.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. South Korea on top of the IT world - UK climbs to fifth as Australia, USA, also take big leaps up league table By Phil Muncaster, 12th October 2012, theregister.co.uk
2. „Emerging Market Spotlight“-The Chaebolsin South Korea: Spearheading Economic Growth, Thomas White International, Ltd. One Financial Place 2010.
3. Korean economic development strategy – Korea Development Institute (KDI) – Ji Hong Kim 2006
4. “Guide To credit Rating Essentials” (what are credit ratings and how do they work?) - Standard&Poor’s, Financial Services LLC (S&P) a subsidiary of The Mac Graw-Hill Companies, Inc.<http://www.standardandpoors.com/ratings/definitions-and-faqs/en/us>
5. A LESSON FROM KOREAN ECONOMIC SUCCESS - Fano-wedy Samara , Seoul-South Korea, 2013
6. The 1997-98 Korean Financial Crisis: Causes, Policy Response, and Lessons - Singapore July 10-11, 2006.
http://www.theregister.co.uk/2012/10/12/korea_most_developed_nation_it/
7. А.С. Судищев, Н.А. Судищев. Китайская экономика в XXI веке. СПб, Питер, 2004.
8. В.И. Шипаева. Южная Корея в системе мирового капиталистического хозяйства. Москва, Мир, 1994.
9. Б.Б. Рубцов (д.э.н., Финансовая академия при Правительстве РФ). Реформа финансового сектора Республики Корея: опыт преодоления кризиса. ж. "Рынок ценных бумаг", №11, 2002.
10. С. В. Жуков. Роль государства в сотворении "южнокорейского чуда". ж. "Экономист".
11. Республика Корея: достижения догоняющего развития –

საერთაშორისო ტელეკომუნიკაციათა კავშირი და ეფუძნება საერთაშორისოდ აღიარებული ინფორმაციებისა და კომუნიკაციების ტექნოლოგიების (ICT - Information and Communication Technologies) ინდიკატორებს.

http://mgimo.ru/filesserver/2004/kafedry/mirec/prog-mirec2006_11-market-dem6.doc

12. [http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/korea/Retrieved 2011-11-22.](http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/korea/Retrieved%2011-11-22)

13. <http://Wisageek.com>

14. <http://Tradingeconomics.com>

15. <http://databank.worldbank.org/data>

16. <http://www.econnewskorea.com/>, a Korean economic and business news aggregator

17. <http://www.quandl.com/south-korea> Comprehensive current and historical economic data

18. http://kosis.nso.go.kr/cgi-bin/SWS_1021.cgi?KorEng=2&A_UNFOLD=1&TableID=MT_ETITLE&TitleID=G&FPub=4&UserID=/Korea Statistical Information System

19. <http://www.imf.org/external/index.htm>

Giorgi Mikanadze

REPUBLIC OF KOREA – THE BEST EXAMPLE IN THE WORLD FOR ECONOMICAL DEVELOPMENT

Annotation

This is dedicated to North Korea's economical initiatives and introduction innovative issues. Discussions about economical progress is based on economical index, conclusions of International Monetary Fund and The World Bank's summaries and ratings. The article is divided into several parts, from historical overview to today's challenges. Work includes: 3 schedules, 5 diagrams, 2 graphics, 1 scheme.

Olga Pachulia

Klara Ghurtskaia

STRATEGIC MANAGEMENT AND PORTFOLIO DIVERSIFICATION

Diversification is considered as one of the popular strategy for companies, which want to increase revenues and get more financial success, but making any investment decision for investors or companies and create risk balanced portfolio is very important in order to avoid a loss. Companies choosing diversification strategy get more benefit and have more business opportunity. At first glance diversification is perfect way to spread all the risks and handle the risks, but there are plenty of threats that can occur to

the portfolio of the investments, as investor can't make an exact forecast of the future of the companies and stock prices, there can be always raise a risk. So, instead of avoiding the possible losses, company with diversification strategy may have crises if the portfolio is not managed very carefully. When making an investment, we deal with **Risk** and **Time Horizon**. No investment is possible without loss, in other words "No Pain, No Gain", so investors take a risk and they have to handle the risk, as for the Time Horizon it can be very long and as the investment is longer the riskiness is increasing and the chance to get high return increases also. Based on this, investors have some opportunity to enrich its investment portfolio among different asset types and reduce the risk.

First off all, there are several investment choices such as stocks and stock mutual funds, corporate and municipal bonds, bond mutual funds, lifecycle funds, exchange-traded funds, money market funds, and U.S. Treasury securities. If investor mixes the stock types, he will get a diversification across asset classes and this is one of the best strategies to allocate risk among investment products. Generally, there are three categories of assets: stocks, bonds and cash.⁶⁵

- **Stocks** - Stocks have historically had the greatest risk and highest returns among the three major asset categories. As an asset category, stocks are a portfolio's "heavy hitter," offering the greatest potential for growth. Stocks hit home runs, but also strike out. The volatility of stocks makes them a very risky investment in the short term. Large company stocks as a group, for example, have lost money on average about one out of every three years. And sometimes the losses have been quite dramatic. But investors that have been willing to ride out the volatile returns of stocks over long periods of time generally have been rewarded with strong positive returns.

- **Bonds** - Bonds are generally less volatile than stocks but offer more modest returns. As a result, an investor approaching a financial goal might increase his or her bond holdings relative to his or her stock holdings because the reduced risk of holding more bonds would be attractive to the investor despite their lower potential for growth. You should keep in mind that certain categories of bonds offer high returns similar to stocks. But these bonds, known as high-yield or junk bonds, also carry higher risk.

- **Cash** - Cash and cash equivalents - such as savings deposits, certificates of deposit, treasury bills, money market deposit accounts, and money market funds - are the safest investments, but offer the lowest return of the three major asset categories. The chances of losing money on an in-

⁶⁵ <http://www.sec.gov/investor/pubs/assetallocation.htm>

vestment in this asset category are generally extremely low. The federal government guarantees many investments in cash equivalents. Investment losses in non-guaranteed cash equivalents do occur, but infrequently. The principal concern for investors investing in cash equivalents is inflation risk. This is the risk that inflation will outpace and erode investment returns over time.”

Besides, investors can include other asset categories in their portfolios such as real estate, precious metals and other commodities and private equity. Investments in these asset categories typically have category-specific risks, because of the risk an investor can protect against significant losses investing in more than one asset category, you'll reduce the risk that you'll lose money. If one asset category's investment return falls, you'll be in a position to counteract your losses in that asset category with better investment returns in another asset category.

Another kind of portfolio diversification an investor should take into consideration is diversifications across sectors and industries. For instance: technology, utilities, real estate and so on. Apple is a good example of stock fluctuation as it is the computer industry company and this industry is full of competitors trying to suggest innovations and competitive prices. Apple began selling the i-Phone 5 on September 21 2012 year, the same day the company's stock hit an all-time peak of \$705.07 per share. Since then, the stock has plunged nearly 25 percent, trimming the company's market value by more than \$150 billion. On Friday afternoon, shares were trading at around \$534⁶⁶. Just in one day the investor holding Apple's stock, he had \$171.07 loss per stock.

American investor Scott Rothbort gives an interview to the Forbes about his own portfolio⁶⁷. He says that on a totally different level, there is a great feeling one gets when a stock that they own goes from double digits (below \$100) to triple digits (over \$100). Quite often that move is not fleeting but the beginning of more dramatic longer term price and earnings growth stocks such as Apple (AAPL), Google (GOOG), International Business Machines (IBM) and the granddaddy of them all, **Berkshire Hathaway (BRK.A)**. IBM, thanks to having split its stock on multiple occasions, has broken the \$100 price several times. He said, that he thought it would be a good idea to marry two seemingly unrelated concepts together, both of which are indicative of a strong stock. Doing so he has resulted in a portfo-

⁶⁶ http://www.pressherald.com/business/apples-stock-fails-to-mirror-sales-of-ipads-and-iphones_2012-12-08.html

⁶⁷ <http://www.forbes.com/sites/thestreet/2012/01/13/7-stocks-set-to-rise-above-100-in-2012/>

lio of stocks that have 20% price appreciation potential and should rise above the \$100 price level in 2012. As we see from this portfolio, this 4 companies are from different industries, have high profits and their stock prices are falling and rising from time to time, Mr. Scott Rothbort thinks, that adding stocks priced below \$100 are possible to raise and become more than \$100, such as **Cummins** (CMI) the manufacturer of engines and power generation systems, **FedEx** (FDX) a leading global letter and parcel carrier, **Exxon Mobil** (XOM) the largest integrated oil company and the largest company by market capitalization in the U.S., **Deckers Outdoor** (DECK) a footwear company featuring seven brands transcending a variety of styles and weather conditions, **Deere** (DE) the world's leading manufacturers of farm machinery and related equipment, **Fossil** (FOSL) retailer that operates in big shopping malls and outlet stores, **Allergan** (AGN) health care company that produces a wide variety of products.

These 7 companies discussed above, are example of perfect diversification by industry, which will balance and reduce the loss and risk of the investment, even at one glance it seems that the correlation between stock prices of the companies are minimum or near zero. Based on these, we consider that companies should choose businesses from low correlated industries to balance risk. In our opinion, correlation techniques should be used while making diversification by stock types and international diversification.

One more tool to hedge against portfolio risk is international diversifications or diversifications across regions and countries. None of the country and region, even highly developed countries are not insured from any kind of catastrophic loss. Another reason for international diversification is laws, business environment and political changes that can make negative influence on the companies and become the reason of the failure of the whole industries in the country or region. Based on this, investors should allocate assets by geographical order. For example, in 2011 the 8.9 magnitude earthquake and ensuing tsunami that hit Japan at 0546 GMT has caused a fall in Asian stock markets and the yen. The dollar gained 0.5 per cent against the yen to 83.275, and then fell back again. Japan's Nikkei index closed 1.7 per cent lower and fell a further three per cent in after-hours trading in Singapore⁶⁸. Japan's benchmark Nikkei 225 (N225) index, meanwhile, has rebounded sharply from post-disaster lows. The Nikkei is up 20% from its 52-week low in November. But the Nikkei is still about 6% below the level it was at on March 10, 2011. By way of comparison, the

⁶⁸ <http://www.theweek.co.uk/business/7127/japan-quake-and-tsunami-causes-stock-market-drop#>

S&P 500 (SPX) is up 5% during the same time frame⁶⁹. If an investor had most of his portion of its portfolio in Japan, he would have a really great loss in this period.

Most investment professionals agree that diversification is not a guarantee against loss; it is a strategy of maximal reduction of the probability of losing money invested in different assets, but still more and more companies are using diversification strategy, adding new business lines, enlarging geographical area, also number of investment companies are increasing in the world. There are many studies demonstrating why diversification works well, but to put it simply by spreading your investments across various sectors or industries with low correlation to each other, you reduce price volatility. This is because different industries and sectors don't move up and down at the same time or at the same rate - if you mix things up in your portfolio, you're less likely to experience a great portion of loss, because when some sectors experience tough times, others may be thriving. This provides for a more consistent overall portfolio performance. By taking into consideration the correlation techniques in our opinion, the three levels of diversification such as industry, stocks and international diversification will help to manage an optimal portfolio and increase the effectiveness of company's strategy and development.

Olga Pachulia

Klara Ghurtskaia

**STRATEGIC MANAGEMENT AND PORTFOLIO
DIVERSIFICATION
Annotation**

The strategic significance of portfolio management and portfolio diversification for companies and the threats and characteristics of portfolio diversification are considered in the article. The kinds and ways of portfolio diversification is also given. The authors suggest the three levels of diversification such as industry, stocks and international diversification which will help to manage an optimal portfolio and increase the effectiveness of company's strategy and development.

⁶⁹ <http://money.cnn.com/2012/03/11/news/economy/thebuzz/index.htm>

**ბანკოთარბული ძვემნების ზოგადსაგანმანათლებლო
სისტემაში პედაგოგიური კარგების მატერიალური
სტიმულირების ბანკოთარბის ტენდენციების შეფასება**

მსოფლიოს რიგ ქვეყნებში, ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემაში საკადრო პოლიტიკის ფორმირებისა და განვითარების პროცესში, დაგროვებულია საკმაოდ დიდი პრაქტიკული გამოცდილება, რომლის ანალიზი და შეფასება საშუალებას იძლევა, რომ ჩვენი ქვეყნის ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემაში გამოვიყენოთ მათი გამოცდილება, კერძოდ, პედაგოგიური კადრების მომზადების ტექნოლოგიები (ალგორითმი). ამაში ვგულისხმობთ არა მარტო პერსონალის მომზადების ტექნოლოგიურ პროცესებს, არამედ მათი სტიმულირების ფორმებისა და მეთოდების განვითარებას. ყოველივე ამის ანალიზი და შეფასება კი შესაძლებლობას იძლევა, რომ ზოგიერთი ქვეყნის გამოცდილება, რა თქმა უნდა, ჩვენი ქვეყნის პირობებისა და თავისებურებების გათვალისწინებით, შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მიმდინარე ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემის რეფორმირების პროცესში. რასაკვირველია, მათი კრიტიკული შეფასებისა და ჩვენი პირობების გათვალისწინებით, უნდა მოხდეს რეკომენდაციების შერჩევა, დასაბუთება და ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემაში პედაგოგიური კადრების მომზადების, გადამზადებისა და შიდა სასკოლო მართვის პროცესში გამოყენება. კიდევ ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს იმის განსაზღვრა, თუ რამდენად მზადაა თანამედროვე ქართული სკოლა, რომ აპრიორი მიიღოს სხვა ქვეყნების გამოცდილება, რადგან ყოველი სიახლის დანერგვას, მათ შორის საგანმანათლებლო სისტემის მართვაში, სჭირდება შესაბამისი სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური გარემო.

საქართველოში მასწავლებელს საჭიროა, ჰქონდეს უფრო მეტი ხელფასი, ვიდრე დღეს აქვს. მაგალითად, აშშ-ში ახალბედა პედაგოგის ხელფასი წელიწადში \$30-35 ათასია, ხოლო გამოცდილის – \$ 60 ათასი. ფინეთში მასწავლებლის ხელფასი თვეში 2500 ევროს შეადგენს. გარდა ამისა, რიგითი ამერიკელი მასწავლებელი ცხოვრობს საკუთარ სახლში, დადის კარგი მანქანით და ასევე, ისვენებს საუკეთესო კურორტებზე.

რასაკვირველია, მასწავლებლების მეტ ანაზღაურებასა და წახალისებას სჭირდება გაცილებით მეტი საბიუჯეტო

მხარდაჭერა. განვითარებულ ქვეყნებში სწორედ რომ კოლო-სალურია განათლების სფეროს დაფინანსება.

ამჯერად გავეცნოთ მონაცემებს იმის შესახებ, ევროპის წამყვანი ქვეყნები რამდენ დოლარს ხარჯავენ მოსახლეობის ერთ სულზე განათლებაში:

1. ლუქსემბურგი – 3600;
2. ნორვეგია – 2800;
3. შვედეთი – 2600;
4. დიდი ბრიტანეთი – 2300;
5. ნიდერლანდები – 2100.

მასწავლებლის სტატუსის, პროფესიული მომზადებისა და ხელფასის საკითხი მუდმივი განსჯის თემაა საქართველოში. რთულია, ერთნაირად შეუწყო ხელი 70 ათასზე მეტი მასწავ-ლებლის საჭიროებებსა და ინტერესებს. ბუნებრივია კითხვაც: „რა ხდება სხვაგან, სადაც მასწავლებლები უკეთეს პირობებში მუშაობენ?“ მართლაც საინტერესოა, რა ფაქტორები ახდენს გავლენას იმაზე, რომ **იაპონელი, სინგაპურელი და სამხრეთ კორეელი** მოსწავლეები უმაღლეს შედეგებს აჩვენებენ საერთა-შორისო ტესტირებების დროს? ცხადია, შეუძლებელია და გაუ-მართლებელიც უცხო ქვეყნების გამოცდილების ბრმად მიღება, მაგრამ უდავოდ მნიშვნელოვანია, რა გამოცდილება და პრაქ-ტიკა არსებობს წარმატებული საგანმანათლებლო სისტემების მქონე ქვეყნებში.

შედარებისთვის უნდა აღვნიშნოთ, რომ როგორც ევროპა-ში, ასევე მსოფლიოს ბევრ სხვა ქვეყანაში მასწავლებელთა შერჩევისა და პროფესიული ზრდის საკითხებს უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებენ. ევროპის სახელმწიფოთა უმეტესობაში მას-წავლებელთა პროფესიული ზრდის მრავალსაფეხურიანი სის-ტემები არსებობს და კვალიფიკაციის ყოველი დონისთვის მი-ნიმალური ხელფასი კანონმდებლობითაა განსაზღვრული. დიდ ბრიტანეთში სისტემა ხუთსაფეხურიანია, დამწყები პედაგოგის წლიური ხელფასი – 15-20 ათასი გირვანქა სტერლინგი, უმაღ-ლესი კვალიფიკაციის, ე.წ. „ლიდერი-მასწავლებლის“ ანაზღაუ-რება კი – 100 ათასი და მეტი გირვანქა სტერლინგი.

ყოველივე ეს კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს იმაში, რომ პე-დაგოგური კადრების მომზადების, შერჩევისა და პროფესიული ზრდის საკითხების მოგვარების გარეშე შეუძლებელია თანამე-დროვე მოთხოვნების შესაბამისი დაწყებითი და ზოგადი გა-ნათლების სისტემის შექმნა. მასწავლებელი სკოლის მთავარი ღირძი და მომავალი თაობის სწავლა-აღზრდის მესაჯეა; ამი-

ტომ, საზოგადოებამ, რომელიც განვითარებაზე ფიქრობს, იგი ღირსეულად უნდა დააფასოს.

განათლების სისტემის სრულყოფა, როგორც წესი, ყველა განვითარებული თუ განვითარებადი ქვეყნის პრიორიტეტებს შორისაა. მიუხედავად ყოველწლიურად მზარდი დანახარჯებისა განათლებაზე და განათლების სისტემის რეფორმირების მრავალმხრივი და მრავალჯერადი მცდელობებისა, მსოფლიოს მასშტაბით, ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების მხოლოდ მცირე ნაწილმა გააუმჯობესა სწავლების ხარისხი. მაგალითად, საერთაშორისო შეფასებების თანახმად, **აფრიკისა და შუა აღმოსავლეთის სკოლის მოსწავლეების 1%-ზე** ნაკლებმა შეძლო გადაეღახა **სინგაპურელი მოსწავლეების** მიერ გაკეთებული ტესტის – PISA-ს (სტუდენტების შეფასების საერთაშორისო პროგრამა) შედეგების საშუალო მაჩვენებელი. პირველი შეფასებით, აკადემიურ მოსწრებაში ქვეყნებს შორის ასეთი განსხვავება განათლების დაფინანსების სხვაობით აიხსნება, მაგრამ ფაქტია, რომ **სინგაპური**, მსოფლიოში საშუალო განათლების ერთ-ერთი საუკეთესო სისტემის მქონე ქვეყანა, განათლებაზე უფრო ნაკლებ რესურსს ხარჯავს, ვიდრე სხვა წამყვანი ქვეყნები.

საინტერესოა, რომ სხვადასხვა ქვეყნის განათლების სისტემები ხშირად რადიკალურად განსხვავდება ერთმანეთისგან. როგორც კვლევამ და საერთაშორისო შეფასებებმა ცხადყო, მიუხედავად შესწავლილი ქვეყნების განსხვავებული ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული კონტექსტებისა, საუკეთესო სისტემების წარმატებას სამი ძირითადი პრინციპი განაპირობებს:

1. წარმატებული და მოტივირებული სტუდენტების მასწავლებლის პროფესიით დაინტერესება; 2. მათი პროფესიული განვითარების ხელშეწყობა; 3. სისტემის ჩამოყალიბება და განვითარება, სადაც მასწავლებელს საშუალება ექნება, მოსწავლეებს სწავლისათვის საუკეთესო სასწავლო გარემო შეუქმნას. როგორც ვხედავთ, სამივე ფაქტორი პედაგოგს უკავშირდება.

რიგ ქვეყნებში, სადაც მოსწავლეები გამოირჩევიან კარგი აკადემიური მოსწრებით, სკოლები საუკეთესო მასწავლებლებს ქირაობენ და მათ, საწყის ეტაპზევე კარგ (მაგრამ არა ძალიან მაღალ) ხელფასს უნიშნავენ. მოტივირებული, დამწყები მასწავლებლებისათვის წახალისების მსგავსი სისტემის შექმნა ხელს უწყობს პედაგოგის სტატუსის ამაღლებას. ეს კი სკოლას

საშუალებას აძლევს, უკეთესი განმანათლებლები მიიზიდოს მომავალში.

სხვადასხვა ქვეყნის წარმატებული განათლების სისტემების კვლევები აჩვენებს, რომ მხოლოდ განათლების სისტემის დაფინანსების ზრდა, კლასში მოსწავლეების რაოდენობის შემცირება და პედაგოგების ხელფასის გაზრდა უმნიშვნელო გავლენას ახდენს შემსწავლელების მიღწევებზე. სამწლიან პერსპექტივაში მოსწავლეების მიღწევები მნიშვნელოვნად იზრდება იქ, სადაც ძირითადი აქცენტი კეთდება მასწავლებლის პროფესიაში მოტივირებული, მაღალი მოსწრების კურსდამთავრებულების მოზიდვასა და მათ შემდგომ განვითარებაზე (მაგ., სამხრეთ კორეა პედაგოგის პროფესიაში მოიზიდავს სკოლის კურსდამთავრებულების საუკეთესო 5%-ს, ფინეთი – საუკეთესოთა 10%-ს, ხოლო სინგაპური და ჰონკონგი – საუკეთესო 30%-ს).

სინგაპურში უნივერსიტეტის ყველა კურსდამთავრებულს არ ეძლევა იმის შესაძლებლობა, რომ გაიაროს პროფესიული მომზადების ტრენინგი მასწავლებელთათვის. ამიტომ, ცენტრალიზებულ დონეზე ხდება თითოეული კანდიდატის ტესტირება და კომპეტენციების შეფასება. საბოლოოდ, სახელმწიფოს მიერ შერჩეულ კანდიდატებს საშუალება ეძლევათ, გაიარონ ფუნდამენტური ტრენინგი მასწავლებლობისთვის მოსამზადებლად. სინგაპურის მსგავსად, **ფინეთშიც**, სადაც განათლების სისტემის მმართველობა მკვეთრად დეცენტრალიზებულია, მასწავლებლობის კანდიდატების შერჩევა კომპლექსური შეფასების სისტემის საშუალებით ხდება.

ამასთანავე, მნიშვნელოვანია, რომ **სინგაპურსა** და **სამხრეთ კორეაში** მასწავლებლების ზედმიწევნითი სელექცია მხოლოდ დაწყებითი კლასებისათვის ხდება. რაც შეეხება საშუალო საფეხურის პედაგოგებს, შერჩევის პრინციპი რადიკალურად განსხვავებულია. ყველა კანდიდატს აქვს საშუალება, გაიაროს პროფესიული მომზადების ტრენინგი, თუმცა კონკურსი მასწავლებლის ადგილის მოსაპოვებლად ძალიან მაღალია. შესაბამისად, საუკეთესო მასწავლებლებისათვის ამ საფეხურზე სწავლება არ არის მიმზიდველი და მათი საუკეთესო ნაწილი ცდილობს, სამუშაო ადგილი დაწყებით კლასებში მოიპოვოს. სხვათა შორის, ეს განსხვავება არა მხოლოდ სტატუსზე, არამედ ხელფასზეც აისახება.

კარგ ხელფასს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. მიუხედავად ამისა, როგორც საერთაშორისო კვლევები ცხადყოფს,

მასწავლებლები იშვიათად აღიარებენ, რომ მათთვის ხელფასი გადამწვევტია. ისინი ხშირად იმეორებენ: „ჩვენ, მასწავლებლები, ხელფასისთვის არ ვმუშაობთ“. თუმცა ყველა იმ სისტემაში, სადაც სკოლები წარმატებულია, მასწავლებლებს მაღალი ანაზღაურება აქვთ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქვეყნებში, სადაც პედაგოგის ხელფასი საბაზრო საშუალო ხელფასის ნიშნულს სცდება (მაგალითად, **ესპანეთში, გერმანიაში და შვეიცარიაში** მასწავლებლის სასტარტო ხელფასი ევროპაში ყველაზე მაღალია), მათი პროდუქტიულობა და მოსწავლეების აკადემიური მოსწრება არ იზრდება (ცხრილი 1).

აღნიშნულ ქვეყნებში ჩატარებულმა კვლევებმა ცხადყო, რომ მასწავლებლების საქმიანობას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. საზოგადოების მხრიდან პედაგოგის პროფესიული საქმიანობის პოზიტიური შეფასება კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია პოტენციური მასწავლებლის მოტივირებისთვის.

იმისათვის, რომ მოსწავლემ უფრო კარგად ისწავლოს, აუცილებელია, მასწავლებელმა ასწავლოს უკეთ. სწავლა/სწავლება მასწავლებლისა და მოსწავლის სწორ და ეფექტიან კომუნიკაციას ეფუძნება. საუკეთესო სისტემებში ცხადად არის გარკვეული, რას მოიცავს სწორად და შედეგიანად წარმართული სასწავლო პროცესი, რომელიც, თავის მხრივ, ასევე გულისხმობს პედაგოგის პროფესიის გააზრებულ სტიმულირებას.

ინგლისში, სადაც მასწავლებელთა პროფესიულ მომზადებას კერძო საგანმანათლებლო ორგანიზაციები ახორციელებენ, სკოლებს ტრენინგისა და განვითარების ეროვნული სააგენტო აკონტროლებს, რომ დამწყები მასწავლებლის მოსამზადებელი კურსები პედაგოგიური პრაქტიკის დიდ სეგმენტს მოიცავდეს (სულ ცოტა, 24 კვირა წელიწადში). ამ პირობის დარღვევის შემთხვევაში, შესაძლოა, ლიცენზირებულ ორგანიზაციას დაფინანსება შეუმცირონ, ან, უარეს შემთხვევაში, სრულიად შეუწყვიტონ.

აშშ. აშშ-ს სახელმწიფო ბიუჯეტი სამ ღონეს მოიცავს. ესენია: ფედერალური, შტატების და ადგილობრივი ბიუჯეტები. განათლება ფინანსდება შტატების ბიუჯეტიდან. თუ ერთმანეთს შევადარებთ ფედერალური და შტატების ბიუჯეტების ხარჯვით ნაწილებს, დავინახავთ, რომ ფედერალურ ღონეზე ყველაზე მეტად ფინანსდება სოციალური უსაფრთხოება – \$496 მლრდ, ხოლო შტატების ღონეზე – განათლება – \$595 მლრდ. მაშასადამე, აშშ-ს კონსოლიდირებული სახელმწიფო ბიუჯეტის პირ-

ველი მუხლია განათლება. ეს არ არის გასაკვირი. აშშ-ს მთავრობა და საზოგადოება მომავალ, გრძელვადიან და სტაბილურ კეთილდღეობას ყველაზე მეტად სწორედ განათლების პროგრესს უკავშირებს. საშუალოდ ევროპაში განათლებაზე საბიუჯეტო ასიგნება, მშპ-სთან მიმართებაში, 5-6%-ს შეადგენს, ლიტვაში – 5-8%-ს, ხოლო საქართველოში – 2,4%-ს.

ფინეთი. ამ ქვეყანაში სკოლის მასწავლებლის შრომა დაფასებულია და ანაზღაურდება ბევრად უფრო მეტად, ვიდრე OECD-ს (ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის) სხვა სახელმწიფოებში.

მასწავლებლის, განსაკუთრებით კი კლასის ხელმძღვანელის, პროფესია სარგებლობს, შეიძლება ითქვას, ტრადიციული პოპულარობით, როგორც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი, საზოგადოებრივად ფასეული პროფესია. მათ მოსამზადებლად გამოიყოფა რეკორდული თანხები და სხვა რესურსები. მასწავლებლებს პატივისცემით „ექსპერტებად“ მოიხსენიებენ და განსაკუთრებულ უფლებამოსილებებს ანიჭებენ. ვთქვათ, უფლებას აძლევენ თავად განსაზღვრონ შიდა გამოცდების თავისუფალი ფორმა (კვირის, თვის, სემესტრის ან წლის განმავლობაში), ან შეფასების ინდიკატორად შემოიღონ „პორტფოლიო“ – მოსწავლეების პირადი მიღწევების „ყულება“.

პედაგოგები მუშაობის პროცესში მოსწავლეზე ფოკუსირებულ, ძალიან მოქნილ საკუთარ სასწავლო გეგმას და ფართო პალიტრის მქონე მეთოდებს იყენებენ. ისინი აქტიურად მუშაობენ სწავლა/სწავლების პირადი მეთოდების შექმნაზე და დიდად აფასებენ მათთვის მინიჭებულ უფლებას – თავად შეარჩიონ სასწავლო მასალა.

მასწავლებლებისადმი ასეთი უპრეცედენტო ნდობის გამოცხადება, როგორც ჩანს, მათში იწვევს პასუხისმგებლობის გრძნობას, რაც სრულიად ადეკვატურია იმ თავისუფლებისა, რომელიც პედაგოგებს ენიჭებათ.

სასწავლო წლის დამთავრებისთანავე სკოლა ყველა განმანათლებელს ითხოვს და ახალ სასწავლო წელს კონკურსის საფუძველზე იღებს. მასწავლებელი შრომითი ხელშეკრულებით მუშაობს. ზოგჯერ ერთ ადგილზე მუშაობის მსურველად 12 პედაგოგი მოდის. უპირატესობით, ცხადია, ახალგაზრდა კადრები სარგებლობენ. საპენსიო ასაკი ქალისთვისაც და მამაკაცისთვისაც 60 წელია. ამ ასაკის შემდეგ აღარავენ მუშაობს ფინეთში.

Newsweek-ის რეიტინგის მიხედვით, ფინურმა განათლებამ უმაღლესი შეფასება დაიმსახურა. თუმცა, რა გასაკვირია – XX საუკუნის დასაწყისშიც კი ქვეყანაში ყველაზე მეტი კითხვის მოყვარული იყო. განათლების სისტემაში ჩახედული სპეციალისტები ადასტურებენ, რომ ასეთი მაღალი შეფასება სკოლის დამსახურებაა, სადაც დაწყებითი განათლება უმნიშვნელოვანესად მიიჩნევა. სწორედ დაწყებითი კლასებისთვის არჩევს სკოლა საუკეთესო პედაგოგებს.

ფინელებმა 1970-იან წლებში მომავალი მასწავლებლების შერჩევისა და გადამზადების სრული ტრანსფორმირება დაიწყეს. ეს იყო ძალზე მნიშვნელოვანი და ფუნდამენტური რეფორმა, რადგან მათ შესაძლებლობა მიეცათ, საგრძნობლად აემაღლებინათ განმანათლებლების პროფესიონალიზმი. ყველა პედაგოგი იღებდა მაგისტრის ხარისხს და გადიოდა მაღალი დონის გადამზადებას.

აქედან გამომდინარე, რაც ფინეთში ხსენებული დროიდან მოხდა, ეს იყო მასწავლებლობის, როგორც ასეთის, ყველაზე მეტად დაფასება. პედაგოგობა არ გამხდარა მაღალანაზღაურებადი, ის უბრალოდ ძალიან დაფასებულ პროფესიად იქცა. განმანათლებლობის მსურველი ათი ადამიანიდან მხოლოდ ერთი თუ მიაღწევდა საკლასო ოთახამდე. ამან კი შედეგად ის მოიტანა, რომ PISA-ს საერთაშორისო შეფასებით, ფინეთმა უფრო მაღალი შეფასება მიიღო, ვიდრე სხვა დასავლურმა ქვეყნებმა, აღმოსავლეთში კი ძალიან ცოტა ქვეყანაა, რომლებიც იმავე შედეგებს აღწევენ თავიანთ განათლების სისტემებში.

ფინეთი ძირითადად მასწავლებლებზეა ფოკუსირებული და არა შიდა ტესტირებებზე. ამ ქვეყანაში არ არსებობს ტესტირებები, თუ არ ჩავთვლით ძალზე მოკრძალებულ აუდიტორულ პროგრამას, რომელიც ბავშვებთან დაკავშირებული დემოგრაფიული მონაცემების შეგროვებისთვისაა განკუთვნილი და არა, მაგალითად, საჯარო კონსუმერიზმის, ანგარიშვალდებულებების ან ურთიერთშედარებისთვის სხვადასხვა სკოლის სასწავლო რეალობებისა. აღმაფრთოვანებელი სწორედ ის არის, რომ პროფესიონალიზმის ასეთი მაღალი დონის შექმნით მათ შეუძლიათ, უბრალოდ ენდონ საკუთარ მასწავლებლებს. ფინელების დევიზია – „ენდე პროფესიონალიზმის საშუალებით“. ძლიერ და სუსტ სკოლებს შორის განსხვავება ოთხ პროცენტზე ნაკლებია და მათ ამგვარი მანევრებელი აქვთ იმ პირობებში, როდესაც ქვეყანაში არავითარი ტესტირება არ არსებობს პედაგოგებისათვის.

მაშასადამე, **ფინელებმა**:

1. განსაზღვრეს, თუ რა არის საუკეთესო სწავლება (არა უბრალოდ გონივრული სწავლება) და გააჩნიათ ამის შესაბამისი სტანდარტიც;

2. ასევე დაადგინეს, რა არის ყველაზე მნიშვნელოვანი სწავლებისას და ეს არის არა მეხსიერებაზე, არამედ აზროვნებაზე დაფუძნებული კურიკულუმი. აღსანიშნავია, რომ **აშშ** უმდიდრეს რაიონებშიც კი ვერ უახლოვდება **ფინური** წარმატების ამ გლობალურ სტანდარტს.

უაღრესად საინტერესოა, როგორ მოახერხა **ფინეთმა**, მოსახლეობის თვალში მასწავლებლის როლი იმ დონემდე აქმაღლებინა, რომ ის არა მხოლოდ საპატიო (Honorable), არამედ სათაყვანებელ (revered) პროფესიადაც ექცია მაშინ, როდესაც **აშშ-ში** პედაგოგები ხშირად უსამართლო კრიტიკას იმსახურებენ?

ფინელები მართლაც მიიჩნევენ თანამედროვე განმანათლებლებს მეცნიერებად, ხოლო საკლასო ოთახებს კი – ლაბორატორიებად. ასე რომ, იქ, თითოეულ პედაგოგს მაგისტრის ხარისხი უნდა ჰქონდეს, რომლებიც სწორედ შინაარსობრივ ხარისხებს წარმოადგენენ. მათ მისაღებად ისინი არ გადიან სპეციალურ კურსებს განათლების თეორიისა და ისტორიის შესახებ, არამედ ეუფლებიან სწორედ მიზნობრივ კურსებს, რომლებიც მათ საშუალებას აძლევს, მაღალი ინტელექტუალური მზაობით შევიდნენ საკლასო ოთახში;

ფინელებმა პროფესიონალიზმი განსაზღვრეს, როგორც მაქსიმალურად გუნდური მუშაობის შედეგი. მასწავლებლებისთვის გამოყოფილია სასკოლო დღე/კვირა, როდესაც მათ საშუალება აქვთ ერთმანეთთან იმუშაონ და კურიკულუმებისა თუ გაკვეთილების უწყვეტი დახვეწა-გაუმჯობესების შესახებ იმსჯელონ. ფინელებმა დიდი ხნის წინ პედაგოგები იზოლირებული ვითარებიდან გამოიყვანეს და მათ მისცეს ერთად მუშაობის დრო და შესაძლებლობა.

ფინეთში მასწავლებლებს ანაზღაურება ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციაში (OECD) შემავალი ქვეყნების საშუალო მაჩვენებელზე მხოლოდ მცირედ მაღალი აქვთ (ცხრილი 1).

მასწავლებელთა ხელფასის წლიური მონაცემები
(აშშ-ს დოლარის ეკვივალენტით)

ქვეყანა	საბაზო ხელფასი
ფინეთი	29,029
გერმანია	47,488
აშშ	36,858
ესპანეთი	35,881
საფრანგეთი	24,334
დიდი ბრიტანეთი (ინგლისი)	30,289
შვეიცარია	47,330
OECD საშუალო	28,523

საფრანგეთი. როგორც ვიცით, საქართველოში მასწავლებელთა სერტიფიცირება აქტუალური თემაა. ამიტომ მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ასევე, განვიხილოთ **საფრანგეთის პრაქტიკული გამოცდილება და მისი შედეგები**, რომლის კოპირება (სკანირება) და გარკვეული ეროვნული თავისებურებების გათვალისწინებით გამოყენება საქართველოს სასკოლო რეფორმირების პროცესში, ჩვენი აზრით, ძალიან საინტერესოა. მხოლოდ ჩვენს ქვეყანაში მოღვაწე პედაგოგები არ გადიან სერტიფიცირების გზას, რაც, ვფიქრობთ, აუცილებლად გასაგებელი, საინტერესო გზაა. ის მასწავლებლების **მოტივაციის** ამაღლებას და მათ პროფესიულ გამოცდილებას ზრდის.

საფრანგეთში სერტიფიცირებული პედაგოგები არიან საშუალო საფეხურის განმანათლებლები, რომლებიც ასწავლიან სახელმწიფო კოლეჯებსა და ლიცეუმებში. ისინი მონაწილეობენ განათლებასთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტაში (ინდივიდუალური მუშაობა მოსწავლეებთან, მათი შეფასება, დახმარება ორიენტაციის საკითხებში, რაც გულისხმობს მათთვის რჩევების მიცემას სამომავლო გეგმებთან დაკავშირებით).

აღსანიშნავია, რომ სერტიფიცირებული პედაგოგების შესარჩევ კონკურსებში მონაწილეობის მისაღებად არსებობს სასერტიფიკაციო მოსამზადებელი კურსები. სერტიფიკატი ორგვარია:

1. პედაგოგიური განათლების დამადასტურებელი სერტიფიკატი საშუალო საფეხურზე ზოგადი საგნების სწავლებისათვის;

2. პედაგოგიური განათლების დამადასტურებელი სერტიფიკატი ტექნიკური განათლების მიმართულებით, ტექნიკური საგნების სწავლებისათვის.

კონკურსში წარმატების მიღწევის შემთხვევაში, კანდიდატი ხდება მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების უნივერსიტეტის სტაჟირი. პროფესიული განათლების მიღებასთან ერთად, ის სტაჟირებას გადის სასწავლო დაწესებულებაში (4-6 საათი კვირაში). აღნიშნული პროცესის დასრულების შემდეგ კანდიდატი აბარებს პროფესიულ საკვალიფიკაციო გამოცდას და მას შესაბამისი წოდება ენიჭება.

მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების უნივერსიტეტში სწავლის პირველ ეტაპზე სტაჟირი ემზადება წოდების მოსაპოვებლად და მუშაობს საკუთარი სამოქმედო გეგმის ჩამოყალიბებაზე.

სერტიფიცირებული პედაგოგის ანაზღაურების ზრდა დამოკიდებულია მისი პროფესიული განვითარების ხარისხსა და შეფასებების შედეგად მიღებულ ქულებზე. მასწავლებლის პროფესია არ გულისხმობს უცვლელი მეთოდებით სწავლებას მთელი ცხოვრების მანძილზე. მას საგანმანათლებლო უნარების გამოვლენა შეუძლია არა მარტო კლასში, არამედ პედაგოგიური და საგანმანათლებლო ნაშრომებისა თუ სხვა მასალების მომზადების დროსაც. ის მთელი პროფესიული ცხოვრების მანძილზე უნდა აქტიურობდეს საკუთარი ცოდნისა და პროფესიული უნარების დასახვეწად.

იმ მასწავლებლებს, ვისაც ამის სურვილი აქვთ, პროფესიული განვითარება აძლევს წინსვლისა და თანამდებობის შეცვლის საშუალებას. მათ შეუძლიათ გახდნენ სასწავლო დაწესებულების ხელმძღვანელები, მეთოდისტები, მაძიებლები საზღვარგარეთ. ამასთან ერთად, ის კონკურსები, რომლებიც მასწავლებლებისთვის ტარდება, მათ ასევე აძლევს წინსვლის საშუალებას.

ამრიგად, ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული განვითარებული ქვეყნების ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემის სრულყოფაში დაგროვებულმა პრაქტიკულმა გამოცდილებამ დაგვანახა, რომ:

რიგ ქვეყნებში დამწყები (ახალბედა) მასწავლებლები საფუძვლიან პრაქტიკულ მომზადებას გადიან. **აშშ-ში** დამწყები სპეციალისტები, რომელთაც უკვე აქვთ თეორიული ცოდნა, ერთ სასწავლო წელს ატარებენ სკოლაში; 4 დღე ეთმობა პრაქტიკულ სწავლებას, ხოლო 1 დღე – აკადემიურ კურსებზე დასწრებას. მეორე სასწავლო წლის განმავლობაში თითოეულ

მასწავლებელს ჰყავს **მენტორი**, რომელიც ხელს უწყობს მას არა მხოლოდ საინტერესო გაკვეთილების დაგეგმვასა და ჩატარებაში, არამედ საკლასო მუშაობის ეფექტიანად მართვასა და ინოვაციური სასწავლო სტრატეგიების გამოყენებაშიც; **აშშ-ში** მასწავლებლები ერთად გეგმავენ სასწავლო პროცესს, სკოლის შიდა შეფასების სისტემის რეკომენდაციების საფუძველზე. ასეთი შეხვედრების მიზანია სკოლის მასწავლებლების მიერ გამოყენებული მეთოდებისა და სტრატეგიების შედარება, აგრეთვე იმის დადგენა, თუ რომელი მეთოდი ან მიდგომაა ოპტიმალური კონკრეტული ასაკობრივი ჯგუფისათვის. პროფესიული განვითარების პროგრამებში მონაწილეობა მასწავლებლებს რიგი მიზეზების გამო უჭირთ, ხოლო სკოლასა და საკლასო ოთახში ურთიერთთანამშრომლობით პროფესიული ზრდის საშუალება მათ მუდმივად აქვთ;

ფინეთში თითქმის ყველა უმაღლესი სასწავლებელი, სადაც განათლების მიმართულების სწავლება ხორციელდება, სკოლებთან თანამშრომლობს. სტუდენტებს სკოლებში შეუძლიათ პრაქტიკული საქმიანობის განხორციელება. მათი სწავლა/სწავლების პროცესს ზედამხედველობას უწევენ უნივერსიტეტის პროფესორები, ხოლო შექმნილი პრაქტიკის საუკეთესო მაგალითებს უნივერსიტეტის სასწავლო გეგმაშიც ასახავენ. ზოგადად, მასწავლებლები ინდივიდუალური მუშაობის მეთოდს ანიჭებენ უპირატესობას, თანამშრომლობაზე დაფუძნებული სწავლება კი ბევრად უკეთეს შედეგებს გვაძლევს. **ფინეთში**, სადაც მოსწავლეების ტესტების მაჩვენებლები მსოფლიოში ერთ-ერთი საუკეთესოა, მასწავლებლები ერთად გეგმავენ სასწავლო პროცესს, აკვირდებიან ერთმანეთის გაკვეთილებს, კრიტიკულ ანალიზს უკეთებენ ერთმანეთის პროფესიულ საქმიანობას. იაპონიაში საუკეთესო საკლასო გამოცდილების, მეთოდებისა და გეგმების ჩაწერა/დაარქივება მიმდინარეობს. შესაბამისად, სკოლის წიადში საუკეთესო მასწავლებლების მიერ შემუშავებული საუკეთესო გაკვეთილები და სტრატეგიები მემკვიდრეობად რჩება სკოლას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ჯელაძე ე. „ტექნოლოგიები და განათლება ამერიკაში“, გვ. 54-56, ჟურ. „მასწავლებელი“, №4, თბ., 2011; შავერდაშვილი თ., „სერტიფიცირება – საფრანგეთის გამოცდილება“, გვ. 54-55, ჟურ. „მასწავლებელი“, №2, თბ., 2011; კახურაშვილი ი., „ფინური განათლების საინტერესო თავისებურებანი“, გვ. 28-29,

ქურ. „მასწავლებელი“, №4, თბ., 2012; სიროტა დ., თინიკაშვილი დ., „ფინური განათლების წარმატების საიდუმლო“, გვ. 46-48, ქურ. „მასწავლებელი“, №1, თბ., 2012; გამომცემლობა „მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრი“;

2. ზვერევი ა., ქაჯაია მ., „ფინელებმა კვლავ გაიმარჯვეს, რატომ?“, გვ. 13-16, სამეცნიერო-მეთოდური ქურ. „სკოლის მართვა“, №1, თბ., 2007;

3. რევიშვილი ნ., „ქვეყნის განათლების სისტემა და მასწავლებელი“, ინტერნეტგაზეთი www.mastsavlebeli.ge, საგანმანათლებლო რესურსები, გვ. 12, თბ., 2012;

4. http://www.oecd-ilibrary.org/education/teachers-salaries-2013-1_teachsal-table-2013-1-en.

Asmat Shamugia

**ESTIMATION OF DEVELOPMENT TENDENCIES OF
MATERIAL STIMULATION OF PEDAGOGICAL STAFF
IN EDUCATIONAL SYSTEM OF DEVELOPED COUNTRIES**

Annotation

In that way, as it seems according to the international experience, the teacher`s role is decisive on the stage of educational process and it is impossible, the education system to be mighty and functional without professional teachers.

As it is known, the teacher`s professional development helps him (her) to go in advance and to change posts. The teachers can become managers of educational plant, methodologist and seekers abroad. Herewith, the competitions, which hold for the teachers, also help them to go in advance.

Hence, desire, affair love and including in modern educidative processes help the teachers a lot on the way of their professional development.

*ეთერ კაკულია
თეიმურაზ გოგონია*

**საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის
განვითარების ინსტიტუციური სისტემის ფორმირების
ზოგიერთი ასპექტი**

განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებიდან, მსოფლიო-ში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესებიდან ნათლად ჩანს, რომ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისათვის მცირე და

საშუალო ბიზნესი სპეციფიკური მნიშვნელობისა და როლის მატარებელია. მათი სპეციფიკურობა ვლინდება იქიდან, რომ ისინი ავსებენ ბაზრის იმ ნიშას, სადაც მსხვილი და გლობალური ბიზნესი ვერ ახერხებს შეღწევას. მცირე და საშუალო ბიზნესის განსაკუთრებული როლი და ფუნქცია, სხვა მრავალთან ერთად, იმაში მდგომარეობს, რომ მათი მეშვეობით ხდება ქვეყანაში მოსახლეობის საშუალო ფენის ფორმირება, სოციალური უთანაბრობის შერბილება და დასაქმების ზრდა. დიდია მათი წვლილი ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში, რადგან, განსაკუთრებით მცირე საწარმოები, გარკვეულ როლს თამაშობენ ბიზნესში ინოვაციების დანერგვისთვის. ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში მათი განსაკუთრებული მნიშვნელობისა და როლის მიუხედავად, დღეს საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების მიუღებლად დაბალი დონეა. ამჟამად, 2012 წლის მონაცემებით, მშპ-ში მათი ხვედრითი წილი უდრის 15,6%, ხოლო, მთლიანად ეკონომიკაში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში მცირე და საშუალო ბიზნესზე მოდის 13,8%, მაშინ, როცა განვითარებულ ქვეყნებში იგივე მაჩვენებლები, შესაბამისად: 50-60 და 60-70%-ს აღემატება [6].

გასული საუკუნის 30-იანი წლების დიდი დეპრესიის, მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის აშშ-ის და 70-იანი წლების ინგლისის მაგალითი გვიჩვენებს, რომ მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების უზრუნველყოფის მიზნით სახელმწიფო ინსტიტუციური სისტემის ფორმირებამ და სახელმწიფო პროგრამების შემუშავების პრაქტიკის დანერგვამ როგორ შეუწყო ხელი მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას და ქვეყნის ეკონომიკის გაუმჯობესებას [4; 8].

საკითხის შესწავლიდან ჩანს, რომ საქართველოს ეკონომიკის დღეს არსებული რეალობიდან გამომდინარე, ქვეყნის აღმასრულებელი ხელისუფლების ერთ-ერთ პრიორიტეტულ ამოცანად აღიარებული უნდა იყოს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარება.

საქართველოში დროულად უნდა განხორციელდეს მცირე და საშუალო ბიზნესის ფორმირებისა და განვითარების ხელშემწყობი სპეციფიკური სახელმწიფო ინსტიტუციური სისტემის ფორმირება, რომელმაც უნდა მოიცვას: ადმინისტრაციული, ფინანსური და სამართლის ინსტიტუტები.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ხელშემწყობის მიზნით,

შეიქმნას სპეციფიკური ინსტიტუტები (ორგანიზაციები):

1. „საქართველოს მცირე და საშუალო ბიზნესის ადმინისტრაცია“. ეს უკანასკნელი უნდა შეიქმნას, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო ინსტიტუტი, როგორც საჯარო სამართლის იურიდიული პირი. მისი ფუნქციები უნდა იყოს:

1). მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის გატარების უზრუნველყოფა;

2). შესაბამისი კანონების მომზადება მცირე ბიზნესის განვითარებასთან დაკავშირებით;

3). მცირე ბიზნესის განვითარებისათვის შესაბამისი სახელმწიფო დაფინანსების განსაზღვრა და წარდგენა მთავრობასა და პარლამენტში, დამტკიცების შემდეგ მისი განხორციელების ორგანიზაცია;

4). მცირე ბიზნესის საქმიანობის გაანალიზება და შესაბამის ღონისძიებათა დასახვა;

5). მცირე და მსხვილ ბიზნესს შორის კონტაქტების დამყარების ორგანიზება;

6). საქართველოში მცირე ბიზნესის ინფრასტრუქტურის განსაზღვრა და მისი კოორდინაცია;

7). მცირე ბიზნესის საინფორმაციო უზრუნველყოფა;

8). მცირე ბიზნესის განვითარების სხვა მასტიმულირებელ ღონისძიებათა შემუშავება და განხორციელება;

9). შესაბამისი პროგრამების შემუშავება;

10). დახმარების აღმოჩენა (თავდებად დადგომა) კრედიტების მიღების დროს;

11). ინვესტორების მოძიება მცირე ბიზნესისათვის;

საქართველოს მცირე ბიზნესის ადმინისტრაციას უნდა აფინანსებდეს სახელმწიფო.

არასპეციფიკური ორგანოებიდან მცირე ბიზნესის მარეგულირებელი ფუნქცია უნდა შეითავსოს ყველა ეკონომიკური ხასიათის სამინისტრომ, განსაკუთრებით ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების, რეგიონული განვითარების და ფინანსთა სამინისტრომ, ასევე საქართველოს სავაჭრო-სამრეწველო პალატამ.

სამინისტროები: 1. შეიმუშავენ მცირე ბიზნესის განვითარების სტრატეგიასა და სახელმწიფო პოლიტიკას; 2. განიხილავს „მცირე და საშუალო ბიზნესის ადმინისტრაციის“ მიერ შემუშავებულ საკანონმდებლო აქტებს და, საჭიროების შემთხვევაში, მხარს დაუჭერს მის წარდგენას საკანონმდებლო ორგანოში; 3. ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიის

შემუშავების დროს განსაზღვრავს პრიორიტეტულ დარგებში მცირე ბიზნესის განვითარების მიმართულებებს; 4. ხელს უწყობს მცირე ბიზნესის სფეროში პერსპექტიული სამეცნიერო-კვლევითი და საპროექტო-საკონსტრუქტორო სამუშაოების დაფინანსებას, უახლესი ტექნოლოგიების დანერგვას, ინოვაციურ მცირე საწარმოებში ვენჩერული კაპიტალის მოზიდვას; 5. შეიმუშავებს რეგიონული განვითარების პროგრამაში მცირე ბიზნესის ჩართვის სტრატეგიას

საქართველოს მცირე და საშუალო ბიზნესის ადმინისტრაციასთან უნდა შეიქმნას,

2. „მცირე ბიზნესის განვითარების ერთიანი ეროვნული ფონდი“, მისი ფუნქციები ძირითადად უნდა იყოს: ფინანსური რესურსების მოზიდვა და უზრუნველყოს მათი ეფექტიანი გამოყენება მიზნობრივი პროგრამების, პროექტების და ღონისძიებების განსახორციელებლად მცირე ბიზნესში; უზრუნველყოს მცირე და საშუალო ბიზნესი ხელმისაწვდომი, სწრაფი და მაღალხარისხოვანი ფინანსური მომსახურებით; გასცეს კრედიტები შესაქმნელ, ახლად შექმნილ და არსებულ მცირე და საშუალო საწარმოებზე; გასცეს შეღავათიანი და უპროცენტო კრედიტები სახელმწიფოსთვის პრიორიტეტულ სფეროებში დასაქმებულ მცირე და საშუალო საწარმოებზე.

შემუშავდეს კომერციული ბანკების წახალისების სისტემა მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდასაჭერად

3. „მცირე ბიზნესის განვითარების ტექნო პარკი“. მან უნდა შექმნას მცირე ინოვაციური ფორმების საქმიანობისა და განვითარების ხელშემწყობი პირობები; მოახდინოს სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების შედეგთა სწრაფი კომერციალიზაცია და ინოვაციურ საქმიანობაში მეცნიერთა სტიმულირება; მოახდინოს მეცნიერებატევადი წარმოების ორგანიზაცია; ჩაატაროს წვრილი ფორმების კადრებისათვის სემინარები და კონსულტაციები საინოვაციო საქმიანობის პრობლემატიკაზე; ხელი შეუწყოს მცირე საწარმოებს მაღალტექნოლოგიების გამოყენებაში მონაწილეობის მისაღებად; ხელი შეუწყოს წვრილი ფორმების იდეების, ტექნოლოგიებისა და პროდუქციის გატანას უცხოურ ბაზარზე; შეიმუშაოს და განახორციელოს პროექტები მცირე საწარმოთა პერსონალის სწავლების მენეჯმენტის, მარკეტინგის, ფინანსური საქმიანობის სფეროში; დაეხმაროს ინოვაციურ მცირე ფორმებს საწარმოების და ბიზნესის ორგანიზებაში; ქვეყნის ეკონომიკის პრიორიტეტებიდან გამომდინარე, გარკვეულ ტერიტორიაზე თავი

მოუყაროს ინოვაციური საწარმოებისათვის მოწყობილობებს, გამოყოს დროებითი სარგებლობისათვის ლაბორატორიული და სამრეწველო ფართობი.

მეცნიერულ-ტექნიკური პარკის საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებას წარმოადგენს: საუკეთესო პირობების ფორმირება ინოვაციური საქმიანობის და მცირე ინოვაციური ფირმების განვითარებისათვის; მეცნიერულ-კვლევითი სამუშაოების წარმატებული კომერციალიზაციის და ახალგაზრდა მკვლევართა და მეცნიერთა ნაციონალურ საქმიანობაში მონაწილეობის სტიმულირება, მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის ეფექტიანი გაცვლის ორგანიზება მსოფლიო ბაზარზე.

ახორციელებს შემდეგ ოპერაციებს: ქმნის აუცილებელ ინფრასტრუქტურას; ავითარებს და ასწავლის მეცნიერებატევადი პროდუქციის მენეჯმენტისა და მარკეტინგის ახალ მეთოდებს; ქმნის აუცილებელ ინფორმაციულ ბაზას; თავს უყრის ფინანსურ რესურსებს, ეწევა მცირე ინოვაციური ფირმების ფინანსურ და სხვა შედავატებს; პარკში შემავალ მცირე ინოვაციურ კომპანიებს აძლევს ლაბორატორიულ და საწარმოო ფართობს და მოწყობილობას; არჩევს ბიზნეს-პროექტებს; ახორციელებს პროდუქციის მარკეტინგს, მათ შორის მსოფლიო ბაზარზე.

მსოფლიოში ცნობილია მეცნიერულ-ტექნიკური პარკების რამდენიმე სახე:

- მეცნიერული, ანუ კვლევითი პარკი, რომელიც დაკავებულია მეცნიერული მუშაობის ეფექტიანი წარმართვისათვის (განხორციელებისათვის) პირობების შექმნით;

- ტექნოლოგიური პარკი – უზრუნველყოფს მცირე მეცნიერებატევადი საწარმოების შექმნას, ორიენტირებულს მეცნიერულ-კვლევითი სამუშაოების კომერციალიზაციაზე;

- მეცნიერულ-ტექნიკური პარკი;

- სამრეწველო პარკი – უზრუნველყოფს მცირე ინოვაციური საწარმოების განთავსებას განსაზღვრულ ტერიტორიაზე, ქმნის საწარმოს შენობას და სამუშაო ადგილებს [8].

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მეცნიერული პარკების ორგანიზაციის ამერიკული მოდელი, მასში ჩართულია სამი ძირითადი სახეობის ტექნოპარკი: მეცნიერული პარკი, რომელიც დაკავებულია მეცნიერული კვლევის ორგანიზაციით; კვლევითი პარკი, რომელიც დაკავებულია ინოვაციების დამუშავებით და მათი დაყვანით მხოლოდ სამრეწველო პროტოტიპის სტადიამდე; დიდი ბრიტანეთის ინკუბატორები და

ინოვაციური ცენტრები, რომლებიც ესმარებიან მცირე ინოვაციურ კომპანიებს, სწავლულებს, გამომგონებლებს, რომლებსაც სურთ საკუთარი საქმის ორგანიზება.

ტექნოპარკის სტრუქტურაში შედის:

- ღირექცია – რომელიც დებს ხელშეკრულებებს მეწარმე-მომხმარებლებთან, შეარჩევს ინვესტიციურ პროექტებს, აკონტროლებს პარკის მიმდინარე ფინანსირებას, ახორციელებს ტექნოპარკის მოქმედი ობიექტების ექსპლუატაციას და ახალი ობიექტების მშენებლობას;

- კომერციული ცენტრი, რომელშიც შედის კონსალტინგური, ინჟინერინგული, აუდიტორული ფირმები, ვენჩურული ფირმები, მცირე მეცნიერებატევადი ფირმების ინკუბატორი;

- ტექნოლოგიური ცენტრი, რომელშიც გაერთიანებულია საპროექტო, საკვლევი, მეცნიერული, სამრეწველო განყოფილებები (ჯგუფები);

- ბიზნესცენტრი;

მცირე მეცნიერებატევადი კომპანიისათვის მეცნიერულ-ტექნიკურ პარკში განთავსებას (ანუ მის ჩარჩოებში მოხვედრას) აქვს რიგი უპირატესობა:

1. მცირეა საწყისი ხარჯები მთლიანად ბიზნესისა და წარმოების ორგანიზაციაზე; ტექნოპარკში შექმნილია შესაბამისი ინფრასტრუქტურა, რომლის გამოყენება შესაძლებელია შეღავათიან პირობებში, მოქმედებენ კონსალტინგური კომპანიები;

2. დაბალია მიმდინარე ხარჯები კომუნალურ მომსახურებაზე შედარებით დაბალი ტარიფების არსებობის წყალობით, დაბალია სატრანსპორტო და სასაწყობო ხარჯები, მოწყობილობის არენდის ღირებულება;

3. დაბალია სამეწარმეო საქმიანობის რისკი კვალიფიციური კონსალტინგური დახმარების შესაძლებლობების წყალობით. დაბალია ნაციონალურ კანონმდებლობებში მიმდინარე ცვლილებების გავლენა მცირე ინოვაციური ფირმის ფუნქციონირებაზე ინდივიდუალური შეღავათების და სახელმწიფო გარანტიების მიღებით.

ტექნოპარკების როლი მნიშვნელოვანია ასევე მეცნიერული საქმიანობის სტი-მულირებაში, მაღალკვალიფიციური სამეცნიერო კადრების საზღვარგარეთ გადინების შემცირებასა და უცხოური კადრების მოზიდვაში.

გვინდა შევნიშნოთ, ტექნოპარკების და ბიზნესინკუბატორების მსგავსება, საქართველოში ჯერ კიდევ XVII-XIX

საუკუნეებში გავრცელებულ „ამქარს“ (ასნაფს) [ამქრული წყობა] შორის, სადაც დაინტერესებული პირი ამქარში ცხოვრობდა და, შეგირდის, ქარგლის და ოსტატის საფეხურების გავლის შემდგომ ანიჭებდნენ ოსტატის წოდებას და უწევდნენ გარკვეულ დახმარებას დამოუკიდებელი საქმის დასაწყებად [5].

4. დღევანდელი მდგომარეობით, საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების საკანონმდებლო ინსტიტუტის სრულყოფისათვის უნდა მომზადდეს კანონთა შემდეგი პაკეტი: საქართველოს კანონი „მცირე ბიზნესის შესახებ“; საქართველოს კანონი „მცირე საწარმოთა ურთიერთგარანტიების საზოგადოებათა შესახებ“; საქართველოს კანონი „მცირე საწარმოთა ინოვაციური საქმიანობის შესახებ“; საქართველოს კანონი „მცირე ბიზნესის სახელშეკრულებო ურთიერთობათა რეგულირების შესახებ“; საქართველოს კანონი „მცირე ბიზნესის სახელმწიფო მხარდაჭერის შესახებ“ [1].

ინსტიტუტებმა უნდა განახორციელონ მცირე და საშუალო ბიზნესის თვისებრივი დონის ამაღლება, აქ უნდა მოხდეს მაღალი ხარისხის, კონკურენტუნარიან და ინოვაციურ წარმოებაზე ორიენტირებულ მცირე და საშუალო საწარმოთა წახალისება საგადასახადო შეღავათებით და ნულოვანი საბაჟო ტარიფებით. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ისეთი პრიორიტეტული დარგების შერჩევას, რომლებიც, სათანადო საინვესტიციო ხელშეწყობის შემთხვევაში, შეძლებენ მაქსიმალური უკუგების მიღებას მოკლევადიან პერსპექტივაში და განაპირობებენ წარმოების მოცულობისა და შემოსავლების ზრდას, სახელმწიფო ბიუჯეტში შენატანების გაზრდას. ამასთან, ამ დარგების მცირე საწარმოებმა უნდა შეძლონ იმპორტის ჩანაცვლება ადგილობრივი წარმოების საქონლით. ასეთ დარგებად გვესახება მსუბუქი და კვების მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა.

უნდა განხორციელდეს მცირე ბიზნესის სტრუქტურული სრულყოფა; ხელი უნდა შეეწყოს სწრაფგანვითარებად მცირე ბიზნესს, ასევე მცირე საწარმოებს, რომლებიც თავიანთ საქმიანობას უახლესი ტექნოლოგიების ათვისებით იწყებენ. ასეთი მცირე საწარმოები, მათი საქმიანობის დაწყებიდან ორი წლის განმავლობაში ყველა სახის გადასახადისაგან უნდა გათავისუფლდნენ. ასევე მათზე უნდა გაიცეს შეღავათიანი კრედიტები.

დღეს საქართველოში მცირე საწარმოებში დაქირავე-

ბულთა შრომითი უფლებების მექანიზმი არ არსებობს. ჯერ კიდევ არ არის დანერგილი დამქირავებელსა და დაქირავებულს შორის ხელშეკრულებითი (კონტრაქტით) ურთიერთობა. არ არსებობს მარტივი მექანიზმი, რომელიც შრომით ხელშეკრულებას კანონის ძალას მიანიჭებს და რომლითაც დაქირავებული თავის შრომით უფლებებს დაიცავს.

მსოფლიო გამოცდილების გათვალისწინებით, საქართველოში შრომითი ურთიერთობის რეგულირება უნდა განხორციელდეს იმ დოკუმენტების საფუძველზე, რომლებიც შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ არის შემუშავებული. ეს ორგანიზაცია შეიქმნა 1919 წელს და დღეს მსოფლიოს 170 ქვეყანას აერთიანებს. ამ ორგანიზაციის ძირითადი პრინციპები დაფუძნებულია სამმხრივ წარმომადგენლობაზე – მშრომელი (დაქირავებული), დამქირავებელი და ხელისუფლება.

დღეს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას საქართველოში საფრთხე ემუქრება, თუ სახელმწიფომ აქტიურად არ დაუჭირა მათ მხარი. განსაკუთრებით მცირე ბიზნესი საჭიროებს დაცვას დემპინგის, არაჯანსაღი კონკურენციის, არასწორი რეკლამების და სხვა სახის „ბიუროკრატიული ბაზრის“, ანუ ბიუროკრატიული გაერთიანებების ქმედებისაგან, რომლებიც ახშობენ საბაზრო მექანიზმის ნორმალურ ფუნქციონირებას. ამდენად, დროულად უნდა განხორციელდეს ქვეყანაში ისეთი ინსტიტუტების ფორმირება, რომლებიც ხელს შეუწყობენ მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ., კაკულია ე. მცირე ბიზნესის მაკროეკონომიკური რეგულირების მექანიზმი საქართველოში. თბილისი, 2008.
2. კაკულია ე. მცირე ბიზნესი და მისი როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომების კრებული. ტ. IV, „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., „მეცნიერება“, 2004.
3. კაკულია ე. მცირე ბიზნესის ფორმირების თავისებურებანი პოსტკომუნისტურ საქართველოში. ჟ. ეკონომიკა, №8, 2006.
4. ნიდლი დ. ბიზნესი კონტექსტში, ბიზნესი და მისი გარემო, შესავალი. თბ., BGC biznes, 2003.

5. ჯავახიშვილი ივ. ქართველი ერის ისტორია. ტ. IV, თბ., თსუ გამომცემლობა, 1967.

6. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული 2013. საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტი, თბ., 2013.

7. Грибов В. Менеджмент в малом бизнесе. М., «Финансы и статистика», 2002.

8. Речмен Д., Мескон М., Боуви К., Тилл Д. Современный бизнес. В 2 т. М., «Республика», 1995.

Eter Kakulia

Teimuraz Gogokhia

**SOME ASPECTS OF THE FORMING OF INSTITUTION SYSTEM
OF SMALL- AND MIDDLE-BUSINESS DEVELOPMENT
IN GEORGIA**

Annotation

In the article the administrative, financial and legal institutions and their functions are given. They should be created for qualitative and quantitative development of small- and middle-business in Georgia.

ციცინო თეთრაული

**ინფლაციის მაკროეკონომიკური რეზულირების
პრობლემები საქართველოში**

მაკროეკონომიკა ქმნის ერთიან ეკონომიკურ სივრცეს, რომელიც მტკიცდება საერთო ფულადი სისტემით. დღემდე ეკონომიკური სტრატეგიის საფუძველი ანტიინფლაციური პოლიტიკაა. მაღალი ინფლაციის დაძლევა მართლაც მიღწეულია, მაგრამ ეს არ არის საკმარისი. ახლანდელი და მომავალი თაობების ცხოვრების მაღალი დონის უზრუნველსაყოფად საჭიროა მყარი ეკონომიკური ზრდის დამკვიდრება. ვინაიდან ინფლაცია უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელია, რომლის დინამიკაც არსებით გავლენას ახდენს მთლიანად ეკონომიკაზე, პოსტკომუნისტურ სივრცეში მყოფი ქვეყნებისათვის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესი ძალიან რთული და მტკივნეული აღმოჩნდა. მეგვიდრეობად დარჩა მოშლილი ეკონომიკა, საწარმოო რესურსების დეფიციტი, დეფიციტური ბიუჯეტი და მაღალი ინფლაცია. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველო ისევ სამანეთო ზონაში რჩებოდა, რაც ეროვნულ

ბანკს დამოკიდებულს ხდიდა რუსეთის ხელისუფლებაზე, რომელიც ამ ფაქტს ეკონომიკური და პოლიტიკური ზეწოლის იარაღად იყენებდა. მიმოქცევაში კუპონის შემოღებამ სწრაფი ტემპით იწყო გაუფასურება და საქართველო ჰიპერინფლაციის ზღვარზე აღმოჩნდა. შემდგომში ეროვნული ვალუტის – ლარის შემოღებამ ინფლაციური პროცესები მნიშვნელოვნად შეანელა, თუმცა ლარის გასამყარებლად საჭირო გახდა მისი მიბმა დოლარზე. ამრიგად დოლარი აღმოჩნდა ლარის საყრდენი და ხერხემალი. ფულის მასის ფორმირებისას აუცილებელია ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტს, სამომხმარებლო ფასებსა და ფულის მასის დინამიკას შორის არსებული შესაბამისობის დაცვა. ინფლაციის რეგულირება ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტული მიზანია. ინფლაცია აქტუალური მოვლენაა როგორც განვითარებადი და განვითარებული, ასევე საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი ქვეყნებისათვის. ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ ინფლაცია თანამედროვე ეკონომიკის უმძიმეს ავადმყოფობადაა მიჩნეული.

საბაზრო ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობის თაობაზე დღეს თითქმის აღარავინ დაობს. მაგრამ ამ საკითხზე ერთიანი აზრი ერთბაშად არ ჩამოყალიბებულა. ამ პრობლემისადმი თავისი დამოკიდებულება მერკანტილისტებმა ჯერ კიდევ საბაზრო ურთიერთობათა ფორმირების საწყის პერიოდში გამოხატეს. ისინი მიზანშეწონილად მიიჩნევდნენ ვაჭრობისა და მრეწველობის, საერთოდ ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში სახელმწიფოს ჩარევასა და ხელის შეწყობას. ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევა ობიექტური აუცილებლობაა და არა ვინმეს ნება-სურვილი, მაგრამ ჩნდება კითხვა, თუ რა ზომით და რა ფარგლებში უნდა ჩაერიოს სახელმწიფო საბაზრო ეკონომიკაში. ამ მხრივ ორივე უკიდურესობა თანაბრად საზიანოა. 1. ეკონომიკაში ჩარევის ზომის გადამეტება, „ცხვირის ჩაყოფა“ ისეთ სფეროებში, რომლებსაც წარმატებით არეგულირებს თვითონ საბაზრო მექანიზმი და 2. მხოლოდ საბაზრო მექანიზმის იმედზე ყოფნა იმ სფეროებში, სადაც სახელმწიფოს ჩარევა აუცილებელია. როგორ მოვეძებნოთ ზღვარი „საჭიროსა“ და „არასაჭიროს“ შორის, როგორ დავადგინოთ სად და რამდენად არის საჭირო სახელმწიფოს ჩარევა, ეს არის მთავრობის ფუნქციონირების, მეურნეობის მართვის მთელი ხელოვნების გასაღები. უდიდესი მეცნიერი ჯ. კეინზი წერდა: „სახელმწიფოს შეუძლია განსაზღვრულ ფარგლებში დაეხმაროს ეკონომიკას, ხოლო მისი შესაძლებლობა, ზიანი მიაყენოს მას, განუ-

სახლვერელია“. ამავე საკითხზე აშშ-ის ყოფილი პრეზიდენტი რ. რეიგანი ამბობდა – „მთავრობა მსაჯია და იგი არ უნდა ეცადოს გახდეს მოთამაშე“.

მაკროეკონომიკური განვითარება ხორციელდება ტალღისებური რყევების სახით. ეკონომიკური მერყეობა არის ეროვნული მეურნეობის უმნიშვნელოვანეს მახვევებელთა გადახრა მათი მდგრადი მდგომარეობიდან. ტალღისებურ რყევებს, უწინარეს ყოვლისა ექვემდებარება შემდეგი ძირითადი მაჩვენებლები: წარმოებისა და შემოსავლის მოცულობა, მუშაკთა დასაქმება, ფასების დონე, მოგების მოცულობა და სასესხო სარგებლის ნორმა. მაკროეკონომიკური განვითარების არასტაბილურობის მნიშვნელოვანი ინდიკატორია ინფლაცია, რომელიც გულისხმობს ქალაქის ფულის მსყიდველობითი უნარის (ღირებულების) დაცემას და ამის შედეგად ფასების საერთო დონის ამაღლებას. ინფლაციის გამომწვევი მიზეზები მრავალნაირია. სიმარტივისათვის მათ ყოფენ ორ ჯგუფად: შიგა და გარე (საერთაშორისო) მიზეზებად. ინფლაციის შიგა მიზეზებს მიეკუთვნება: სახელმწიფო ხარჯების გადამეტება შემოსავლებზე; ცენტრალური ბანკის მიერ დაშვებული ფულის გაძლიერებული ემისია სახელმწიფოს მზარდ საჭიროებათა დასაფარავად; კომერციული ბანკების მიერ განხორციელებული საკრედიტო ექსპანსია, გრძელვადიანი კაპიტალდაბანდებების მასშტაბების გადიდება; ბაზრის სტრუქტურის შეცვლა ოლიგოპოლიების სასარგებლოდ; ინფლაციის მოლოდინი. ინფლაციის გარე (საერთაშორისო) მიზეზებს მიეკუთვნება: სახელმწიფოს მიერ თავისი საგარეო ვალის გადიდება უცხოური კრედიტების აღების გზით; ბანკების მიერ ეროვნული ფულის ნიშნების უცხოურ ვალუტაზე გაცვლის ოპერაციების წარმოება, ბუნებრივი რესურსების შემცირებასთან დაკავშირებული სტრუქტურული კრიზისები მსოფლიო ეკონომიკაში; სახელმწიფოთაშორის წარმოებული ომები. აღსანიშნავია რომ თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში ეროვნული ეკონომიკის განვითარების დონის ამაღლება წარმოუდგენელია გლობალურ ეკონომიკურ სივრცეში ინტეგრაციის გარეშე, რაც მოიცავს როგორც შესაძლებლობებს და პერსპექტივებს, ასევე გარკვეულ საფრთხეებს. გლობალიზაცია დღითი დღე უფრო თვალსაჩინო და მასშტაბური ხდება, გლობალიზაციის ჩასახვა, მისი დღის წესრიგში დაყენება და მსოფლიო მნიშვნელობის ფენომენად ქცევა თანამედროვე მსოფლიო წესრიგმა განაპირობა. ეს წესრიგი სწვდება არა მხოლოდ მსოფლიო პოლიტიკურ სივრცეს, არამედ ეკონო-

მიკურსაც, როგორც მაკროეკონომიკურს, ასევე მიკროეკონომიკურს.

გლობალიზაცია ფინანსურ სფეროში საშუალებას იძლევა, ქვეყანაში არაეფექტიანი საფინანსო სისტემისა და სუსტი კორპორაციული მმართველობის გვერდის ავლით განხორციელდეს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და იმავდროულად მოხდეს ფინანსური კაპიტალის გადინება. ინფლაცია არის მიმოქცევის სფეროში ქაღალდის ფულის დიდი რაოდენობით გამოშვება, რომელიც საქონლებრუნვის საჭიროებებს ადემატება. კაცობრიობას არ გააჩნია მიმოქცევაში ფულის გამოშვების ობიექტური კრიტერიუმები. ამიტომ არანაირი ზუსტი კანონი არ არსებობს მიმოქცევაში გამოსაშვები ფულის რაოდენობის ცალსახად განსაზღვრისათვის. ფულის გამოგონების დღიდან, კაცობრიობამ ვერ შეძლო დაედგინა როგორ უნდა შეეფარდებინა მათ მიერ წარმოებული სასაქონლო მასა, მათ მიერვე გამოშვებულ ფულად მასასთან. ქაღალდის ფულის გამოშვებამ კი მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ინფლაციის წარმოშობაში. ინფლაცია მაშინაც შეიმჩნეოდა, როდესაც მხოლოდ ლითონის ფული არსებობდა (შუა საუკუნეებში), მაგრამ მაშინდელი ინფლაციური პროცესები ხანმოკლე იყო და ძირითადად ომებითა და ეკონომიკური პრობლემებით იყო გამოწვეული. ეკონომიკურად ძლიერი, მაღალგანვითარებული ქვეყნების ეროვნული ვალუტა ინფლაციას არ განიცდის ან ნაკლებად მგრძობობიარეა მის მიმართ, ამიტომაც, საერთაშორისო ანგარიშსწორებაში გამოიყენება ამ ქვეყნების ეროვნული ვალუტები. მყარი ვალუტა არა მარტო ანგარიშსწორების საყოველთაოდ აღიარებული საშუალებაა საერთაშორისო ვაჭრობაში, არამედ, ოქროს ფულის მსგავსად, თავისუფლად იცვლება ნებისმიერი ქვეყნის ეროვნულ ვალუტაზე. ვალუტის თვისებას, თავისუფლად გაიცვალოს სხვა ქვეყნის ფულად ერთეულზე, საქონელსა და მომსახურებაზე, კონვერტირებას უწოდებენ. ასეთ ვალუტას კი კონვერტირებადს. მსოფლიო ფულის ფუნქციას მხოლოდ კონვერტირებადი ვალუტები ასრულებენ. კონვერტირებადი ვალუტების გაცვლის პროცესში ყალიბდება ვალუტების გასაცვლელი ფასი, რომელსაც სავალუტო კურსს უწოდებენ. სავალუტო კურსი კი არის ერთი ქვეყნის ვალუტის ფასი, გამოხატული მეორე ქვეყნის ვალუტაში. ვალუტის კურსი არაა გაყინული და უცვლელი. იგი სისტემატურად ირხევა ზემოთ და ქვემოთ. გლობალიზაციისა და ეკონომიკური კრიზისის პირობებში მონეტარული პოლიტიკა მაქსიმალურად გამჭვირ-

ვალე უნდა გახდეს საზოგადოებისათვის. არ უნდა იქნეს დაშვებული ეროვნული ვალუტის კურსის არც მყისიერად ხელოვნურად გამყარება და არც გაუფასურება. ეროვნული ბანკის ამოცანაა, განსაზღვროს ის „ოქროს შუალედი“, რომელიც უზრუნველყოფს ფასების სტაბილურობას და სტიმულს მისცემს კომერციულ ბანკებს, ხელი შეუწყონ ეკონომიკის, განსაკუთრებით რეალური სექტორის აღორძინებას და განვითარებას. ინფლაციის სახეობათა განსაზღვრისათვის ეკონომისტები ხელმძღვანელობენ შემდეგი კრიტერიუმებით: 1. ფასების (ფასების ინდექსის) ზრდის ტემპი; 2. სხვადასხვა ჯგუფის საქონლის ფასების ზრდის დაბალანსებულობის ხარისხი; 3. ინფლაციის მოსალოდნელობა და წინასწარმეტყველება; 4. ბაზრების ინფლაციური უწონასწორობის ფორმა.

ფასების ზრდის ტემპის მიხედვით განასხვავებენ ინფლაციის სამ სახეობას: ზომიერი ინფლაცია; ჭკნებადი ინფლაცია და ჰიპერინფლაცია. ზომიერ ინფლაციას სშირად მცოცავ ინფლაციასაც უწოდებენ. ამ დროს ფასები ნელა იზრდება, წლიურად 10%-ზე ნაკლები, ფულის ღირებულება კი ფაქტობრივად შენარჩუნებულია, ხოლო ფასების ზრდის შედეგი უმნიშვნელოა. თანამედროვე ეკონომიკური თეორია ინფლაციის ამ სახეობას ეკონომიკურ განვითარებაზე კეთილისმყოფელ ფაქტორად მიიჩნევს. იგი, მოთხოვნა-მიწოდების ცვალებადი პირობების შესაბამისად, ფასების კორექტირების საშუალებას იძლევა. განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკისათვის მეტწილად ინფლაციის სწორედ ეს სახეობაა დამახასიათებელი.

ცნობილია, რომ სახელმწიფო სექტორი და მაკროეკონომიკა მთლიანად ვითარდება ადამიანთა ინდივიდუალური და კოლექტიური ინტერესების რეალიზების მიზნით. ეს მიზანი, უწინარეს ყოვლისა, მიიღწევა ეროვნული მეურნეობის ზრდისა და განვითარების პირობებში. ამიტომ სახელმწიფო მოწოდებულია, ხელი შეუწყოს მდგრად ეკონომიკურ ზრდას და განვითარებას, რის გასაზომიდაც იგი იყენებს ეროვნულ ანგარიშთა სისტემას. XX საუკუნის მეორე ნახევარში, პოსტინდუსტრიულ საზოგადოებაზე გადასვლასთან დაკავშირებით, დაინერგა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა ახალი სისტემა. ახალ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებს მიეკუთვნება: მთლიანი ეროვნული პროდუქტი (მეპ), მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), წმინდა ეროვნული პროდუქტი (წეპ), ეროვნული შემოსავალი (ეშ), პირადი შემოსავალი (პშ), წმინდა ეკონომიკური კეთილდღეობა (წეკ). ზემოთ ჩამოთვლილი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები

ორგანულ კავშირშია ეროვნულ სიმდიდრესთან. რაც უფრო დიდია ეროვნული სიმდიდრის მოცულობა და ეფექტურია მისი სტრუქტურა, მით მაღალია ქვეყანაში წარმოებულ სხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა მოცულობა და პირიქით – რაც მაღალია ამ უკანასკნელთა ზრდის ტემპები და მატების აბსოლუტური სიდიდე, მით უფრო იზრდება მოცემული ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრე.

ეკონომიკური პოლიტიკა ნიშნავს მთავრობის მმართველობის ქმედებას, რომელიც მაკროეკონომიკას ანიჭებს განსაზღვრულ მიმართულებას სახელმწიფოს ინტერესების მიზნების შესაბამისად. ეს პოლიტიკა ითვალისწინებს შემდეგ მიზნებს: 1. მდგრადი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა; 2. შრომისუნარიანი მოსახლეობის მაქსიმალური დასაქმების უზრუნველყოფა; 3. ფულადი მიმოქცევის სტაბილიზება; 4. წარმატებული საგარეო ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება და წმინდა ექსპორტის გადიდების მიღწევა.

აღამიანთა უსაზღვრო და ზრდადი მოთხოვნილებების და შეზღუდული და კლებადი რესურსების, აგრეთვე მოსახლეობის სწრაფი ზრდა, კაცობრიობას აიძულებს, მუდმივად გაზარდოს საქონლისა და მომსახურების წარმოება. ამ პროცესმა სამეცნიერო ლიტერატურაში მიიღო ეკონომიკური ზრდის სახელწოდება, რომელშიც იგულისხმება წლიდან წლამდე, თაობიდან თაობამდე, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ქვეყნის წარმოებრივი შესაძლებლობების მყარი გადიდება. ზრდადი ეკონომიკა ხასიათდება წლიური პროდუქტის მატებით, რომელიც გამოიყენება არსებულ მოთხოვნილებათა უფრო უკეთ დაკმაყოფილებისათვის. ეკონომიკური ზრდის ტიპებია: ფაქტობრივი ზრდა, პოტენციური ზრდა, გაწონასწორებული ზრდა, ნულოვანი ზრდა. ეკონომიკური ზრდის გაზომვა ხდება ორი ურთიერთდაკავშირებული მაჩვენებლის გამოყენებით, პირველია, დროის გარკვეულ მონაკვეთში რეალური მშპ-ის გადიდება, მეორე კი – ამავე დროში მოსახლეობის ერთ სულზე რეალური მშპ-ის მატება. სახელმწიფო ცდილობს სტაბილური ეკონომიკური ზრდის მიღწევას დროის გრძელვადიანი პერიოდის განმავლობაში ვარდნებისა და მოკლევადიანი აღმავლობების თავიდან აცილებით. უცხოური ინვესტიციები ეროვნული ეკონომიკის ზრდის ერთ-ერთი წყაროა, ისინი ხელს უწყობენ ქვეყნის საწარმოო პოტენციალის გადიდებას, შრომის მწარმოებლურობის და შესაბამისად, ეკონომიკური ზრდის ტემპების ამაღლებას. განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკურ ზრდაზე მიმართუ-

ლი მრავალი საინვესტიციო პროექტი ხორციელდება მსოფლიო ბანკის ეგიდით. აღსანიშნავია, რომ ბატონ ბიძინა ივანიშვილის ინიციატივით დაარსდა თანაინვესტირების ფონდი, რაც მნიშვნელოვანი ნაბიჯია ეკონომიკის განვითარების გზაზე. თუ მეწარმეს პროექტის განხორციელება სურს და საკმარისი კაპიტალი არა აქვს, ფონდი მას ამ კაპიტალის მოძიებაში ეხმარება. გაცხადდა, რომ ფონდში მობილიზებული კაპიტალი 6 მილიარდ დოლარს შეადგენს და ის თანაინვესტირებას გაუწევს ქართველ და უცხოელ ინვესტორებს. ფონდისთვის უმნიშვნელოვანესი მიმართულებებია: ენერგეტიკა, სოფლის მეურნეობა, ტურიზმი, წარმოება, ლოგისტიკა. ფონდის შექმნის იდეა საქართველოს ეკონომიკის განვითარებისა და ბიზნესგარემოს გაუმჯობესების სურვილით გაჩნდა, თანაინვესტორების ფონდი შექმნილია ქართველი და უცხოელი ინვესტორებისგან მოზიდული სახსრებით, რომელიც კომერციულად მიმზიდველ პროექტებში მიიმართება. თანაინვესტორების ფონდი კერძოა და მისი ინვესტორები არიან „დაბი ჯგუფი“, „რაკია“, ახერბაიჯანის რესპუბლიკის ნავთობის სახელმწიფო ფონდი, კომპანია „ეაზტრასოლის“ წარმომადგენელი კომპანია – ბათუმის ინდუსტრიული პოლდინგი, „ჩალიკ ბოლდინგი“, „მაილსტოუნ ინტერნეშენლ პოლდინგი“. თანაინვესტირების ფონდთან დაკავშირებით მეწარმეებისთვის მთავარი რეკომენდაცია ის იქნება, რომ რაც შეიძლება კრიტიკული თვალით მიუდგინენ პროექტებს და კარგად აწონ-დაწონონ თანმხლები რისკები. მეორე მხრივ კი მაქსიმალურად არ შეიზღუდონ, რადგან ბაზარზე აქამდე ისეთი კონიუნქტურა იყო, რომ პროექტი განსაზღვრულ ჩარჩოებში უნდა მოეფიქრებინათ, რათა ბანკი დაფინანსებაზე წამოსულიყო, იმიტომ რომ ადრე არ არსებობდა კერძო ინვესტორ, რომელიც ამხელა თანხაზე წამოვიდოდა.

ბიზნესი ცდილობს ისეთ პროექტებზე იფიქროს, რომელიც არსებული ბიზნესგარემოს მოერგება, ახლა კი ბიზნესგარემო იცვლება, თანაინვესტირების ფონდი კი უფრო დიდ მასშტაბებზე გასვლის შესაძლებლობას ქმნის. აღნიშნული ინიციატივა წინ გადადგმული ნაბიჯია მაკროეკონომიკური გარემოს გაჯანსაღებისათვის და ეკონომიკური ზრდის მიღწევის პერსპექტივის საქმეში. ფინანსთა მინისტრის ნ. ხაღურის განცხადებით, საგადასახადო მიმართულებით ძალიან აქტიურად მოქმედებს დაეების საბჭო, სადაც ხედავენ, რომ მართლაც დაირღვა კანონი, სამართლიანობა და მაქსიმუმი კეთდება რათა ბიზნესმენების სასარგებლო გადაწყვეტილებები მიიღონ, ამოქმედდეს სხვა

ინსტრუმენტებიც, მათ შორის რესტრუქტურისაციის მექანიზმი, რათა თანხების ერთბაშად ამოღებით ბიზნესის პარალიზება არ გამოიწვიონ და ბიზნესმენებს მიეცეთ შესაძლებლობა, გადასახადიც გადაიხადონ და მუშაობაც განაგრძონ. ის ფაქტი, რომ ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელმა ბოლო პერიოდში ვერ მიაღწია სასურველ ნიშნულს (ვარაუდობდნენ 6%), პირდაპირ კავშირშია ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებთან. როდესაც ქვეყანაში არის პოლიტიკური რყევები, იცვლება ხელისუფლება, ინვესტორი ფრთხილობს და ელოდება სიტუაციის დალაგებას, რადგან ინვესტორისთვის აუცილებელია სტაბილური, მშვიდი საინვესტიციო გარემო. ევრობანკის განმარტებით, საქართველოს ეკონომიკური ზრდა კერძო და სახელმწიფო ინვესტიციების შემცირებამ და არასტაბილურობამ შეაფერხა. ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკმა საქართველოს ეკონომიკის ზრდის პროგნოზი 2013 წელს 3-დან 2%-მდე შეამცირა. ევრობანკის კვლევაში აგრეთვე აღნიშნულია, რომ „მთავრობის მიერ ხარჯების შემცირებამ და კერძო ინვესტორების თავშეკავებულმა მოქმედებებმა სამშენებლო და სამრეწველო სექტორებში რეცესიას შეუწყო ხელი. სოფლის მეურნეობა და ვაჭრობა კი წახალისდა მას შემდეგ, რაც რუსეთმა საკუთარ ბაზარზე ქართული პროდუქცია დაუშვა. ეკონომიკური ზრდა, სავარაუდოდ, 2014 წელს დაჩქარდება იმ პირობების გათვალისწინებით, რომ პოლიტიკური გაურკვეველობა აღარ იქნება და რუსეთის სავაჭრო ურთიერთობებიც გაუმჯობესდება. საერთაშორისო ექსპერტების პესიმიზტური შეფასება მთლიანად აღმოსავლეთ ევროპისა და კავკასიის რეგიონმა დაიმსახურა. ევრობანკის გათვლებით, რეგიონის ეკონომიკა საშუალოდ 3%-ის ნაცვლად 1%-ით გაიზრდება. შესაბამისად, ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი აქვს უკრაინას (0,5%), ბელორუსიას (0,5%), მათ მოსდევს საქართველო (2%), სომხეთი (2,5%), მოლდოვა (3,5%), აზერბაიჯანი (4,5%). რუსეთის ეკონომიკა 2013 წელს 1,3%-ით, ხოლო თურქეთის 3,7%-ით გაიზარდა“. რუსეთსა და სხვა ქვეყნებში ღვინისა და სხვა პროდუქციის ექსპორტი ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე დადებითად აისახება. გვაქვს საფუძველი, რომ ეკონომიკისა და მშპ-ის ზრდას ველოდოთ. კარგია რომ ექსპორტის ზრდის ტენდენცია მყარდება, თუმცა მაინც თვალში საცემია მისი ჩამორჩენა იმპორტთან შედარებით. ყველაფრის მიუხედავად, უნდა ითქვას, რომ პროცესები ნორმალურად მიმდინარეობს და ყველაფერი კანონზომიერების ფარგლებში ხდება, თუ გაუთვალისწინებელ კატაკლიზმებს არ

ექნება ადგილი. ექსპორტის ზრდა წარმატებული ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგია. ექსპორტის მოცულობამ 2013 წლის იანვარ-სექტემბერში ბოლო ათი წლის მაქსიმუმს – 2,019 მილიარდს მიაღწია და შარშანდელ იმავე პერიოდს 12,4%-ით გადააჭარბა.

ახალმა მთავრობამ მნიშვნელოვნად დააფინანსა სოფლის მეურნეობა, განათლება და ჯანდაცვა. ბოლო 6 თვის განმავლობაში შეღავათიანი აგროკრედიტის პროექტის ფარგლებში დაახლოებით 160 მილიონი ლარის გაცემა მოხდა. იაფი ფულადი რესურსით ათასობით ფერმერმა, მეწარმემ თუ გლეხმა ისარგებლა, დაფინანსდა როგორც ღვინის ქარხნების მშენებლობა-გადართობა, ასევე მესაქონლეობა, სასათბურე მეურნეობებისა და გადამამუშავებელი საწარმოების შექმნა და სხვა. თითქმის არ დარჩა დარგი სოფლის მეურნეობაში და კუთხე საქართველოში, სადაც შეღავათიანი აგროკრედიტის სიკეთით არ ესარგებლათ. იაფი აგროკრედიტის სახით სახელმწიფომ კერძო სექტორს ყველაზე ხელსაყრელი ფულადი რესურსი შესთავაზა. ამ შემთხვევაში დაცულია ყველა კომერციული ინტერესი – როგორც ბანკის, ისე მსესხებლის, ხოლო სახელმწიფო, სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტოს სახით, საპროცენტო განაკვეთის მნიშვნელოვანი წილის – 9%-12%-ის თანაგადამხდელად გვევლინება. ძალიან დროული გადაწყვეტილება იყო სახელმწიფოს მხრიდან ასეთი შეღავათიანი აგროკრედიტის შეთავაზება. განათლების სფეროში სკოლის პედაგოგებს მოემატათ ხელფასები, მოსწავლეებს დაურიგდათ უფასო სახელმძღვანელოები, მაღალმთიან რეგიონებში სკოლის მოსწავლეებს გადაუჭრეს ტრანსპორტის პრობლემები, გარემონტდა სკოლის შენობები. აქვე უნდა შევნიშნოთ რომ კარგი იქნება, თუ მთავრობა მეტ ყურადღებას გამოიჩინოს სამეცნიერო სფეროსა და ამ სფეროში დასაქმებული ინტელიგენციის მიმართ. მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა ჯანდაცვის სფეროში საყოველთაო დაზღვევის კუთხით. გაიზარდა დაპირებული პენსიები. მთავრობა დაგროვებითი პენსიის რეფორმის დაწყებას გეგმავს და ეს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტშია გაწერილი. ამ სისტემაზე გადასასვლელად შექმნილია სამთავრობო კომისია, რომელიც მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციებით ხელმძღვანელობს. დაგროვებითი საპენსიო სისტემის სქემა ასეთია: დასაქმებული ადამიანი საკუთარი ანაზღაურების განსაზღვრულ თანხას კერძო ან სახელმწიფო საპენსიო ფონდში იხდის, საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ კი დაგრო-

ვებულის თანხის შესაბამის პენსიას მიიღებს. უნდა ითქვას, რომ ყოველი შემომტანისთვის ფონდიდან თანხის დაბრუნების გარანტიორი სახელმწიფო იქნება. დაგროვებით სისტემაზე გადასვლის მთავარი არსი ის არის რომ საქართველოში სიცოცხლის ხანგრძლივობა იზრდება. ამავდროულად კიდევ უფრო იზრდება ხანდაზმულთა წილი მთელ მსოფლიოში, ეს გამოწვეულია იმიტომაც, რომ შობადობა დაბალია და საგრძნობლადაც არის შემცირებული თანაფარდობა ხანდაზმულობასა და ახალგაზრდებს შორის.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საწვავი 12 – 20 თეთრით არის გაიაფებული შარშანდელთან შედარებით. ადგილობრივი ფასები პირდაპირ არის დამოკიდებული საერთაშორისო ბაზარზე და ეს გაიაფება გარკვეულწილად საერთაშორისო ფასის ცვლილებამაც განაპირობა. მაგრამ იყო სხვა გარემოებაც, რომელმაც ასევე მოახდინა გააფენა – საზოგადოების დაკვეთა და პოლიტიკური ნება. საწვავის ფასი ყველა ქვეყანაში აქტუალური თემაა და ჩვენი ხელისუფლების ერთ-ერთი წინასაარჩევნო დაპირებაც უკავშირდებოდა საწვავის ფასებს. კომპანიები ამას ანგარიშს უწევენ და როცა შესაძლებლობა აქვთ, საერთაშორისო ფასებიდან გამომდინარე, ფასებს ამცირებენ. მაგალითად, „სოკარმა“ მთავრობის თხოვნით საშემოდგომო სამუშაოებისათვის დიზელის საწვავზე ფასი 15 თეთრით შეამცირა. საწვავის ფასზე პირდაპირ არის დამოკიდებული სოფლის მეურნეობა, ეკონომიკის განვითარება, ენერჯეტიკის სექტორი, არ უნდა დაგვავიწყდეს აგრეთვე, რომ „ბრენდირებულ კომპანიებთან ერთად ბაზარზე წარმოდგენილია არაბრენდირებულები, ავტოგასამართი სადგურებიც და მათი ფასები 5 – 10 თეთრით ნაკლებია. როდესაც ბიზნესი თავისუფალია ბაზარზე შემოდინან სხვა მოთამაშეებიც. მცირდება მონოპოლია და ბაზარზე ადგილს იკავებს ჯანსაღი კონკურენცია. ახალი მოთამაშეების შესვლა ბაზარზე შეინიშნება აგრეთვე სააფთიაქო სექტორშიც.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არანაირ ეკონომიკურ ვარდნას არა აქვს ადგილი. მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკური ზრდა შეფერხდა ქვეყანაში მიმდინარე ობიექტური პოლიტიკური მიზეზების გამო, მთავრობამ მაინც სწორი და ხალხისთვის სასარგებლო ეკონომიკური ღონისძიებები გაატარა, რაც იმის გარანტიაა, რომ მომავალში უფრო მეტ პოზიტიურ შედეგებს უნდა ველოდოთ, ეკონომიკა არ არის ის სფერო, რომ ერთი ხელის მოსმით

შეიცვალოს ყველაფერი უკეთესობისკენ. ეს ძალიან რთული, ხანგრძლივი და მტკივნეული პროცესია, შეგვიძლია მოკლედ შევაჯამოთ ზემოთ განხილული ეკონომიკური ცვლილებები: ა) პენსიების მომატება; ბ) სოფლის მეურნეობის დაფინანსება (ვაუნერების გაცემა) – შეღავათიანი აგროკრედიტების გაცემა; გ) უფასო სახელმძღვანელოების დარიგება და პედაგოგების ხელფასების მატება; დ) საწვავზე ფასების შემცირება; ე) საყოველთაო დაზღვევა ჯანდაცვის სფეროში; ვ) ექსპორტის საგრძნობი ზრდა; ზ) ანტიინფლაციური პოლიტიკა (მიუხედავად ლარის კურსის უმნიშვნელო მერყეობისა).

უსასრულო ეკონომიკური ზრდის მიღწევა ეკონომისტების, ბიზნესმენებისა და პოლიტიკოსების ოცნებაა. მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ადამიანთა მოთხოვნილებები უსაზღვრო და მუდმივად ზრდადია, მაშინ, როდესაც ამ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად აუცილებელი რესურსები შეზღუდული და კლებადია. ეკონომიკური ზრდის მოწინააღმდეგეები ამტკიცებენ, რომ წარმოების გადიდება თავისთავად არ წყვეტს სიღარიბის პრობლემას. მათი აზრით, სიღარიბე (ე.ი. შემოსავლების უთანაბრობა) არის განაწილების და არა წარმოების პრობლემა, ისინი ამბობენ, რომ ეკონომიკური ზრდა იწვევს ადამიანურ ღირებულებათა გაუფასურებას. ეკონომიკური ზრდა ადამიანებს აძლევს ცხოვრების მეტ საშუალებებს, მაგრამ არ აძლევს „უკეთეს ცხოვრებას“. ადამიანი მეტს აწარმოებს, მაგრამ ნაკლებს სიხარულს და ბედნიერებას განიცდის. სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა ხასიათდება უთანაბრობით. ყველაზე მდიდარი ქვეყანაც კი არ არის გარანტირებული შემდგომი აყვავებით, ეკონომიკური აუტსაიდერები კი მუდმივი სიღატაკისთვის არ არიან განწირულნი. რადგან ჩვენი პლანეტა ფლობს არაადღვანადი რესურსების შეზღუდულ მარაგებს, ბუნებრივი რესურსების შემცირება გარდაუვლად გამოიწვევს ნედლეულის ღირებულების ზრდას. მსგავსი არგუმენტების მიუხედავად, ეკონომისტთა უმრავლესობას ჩვენი ცივილიზაციის განვითარების პერსპექტივები ასე უიმედოდ არ წარმოუდგენია, მათი აზრით, ტექნოლოგიური პროგრესი, რესურსების შეზღუდულობის გადალახვის შესაძლებლობას იძლევა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. თეთრაული ც. გლობალიზაციის გავლენა ინფლაციურ პროცესებზე. პროფესორ გიორგი წერეთლის დაბადებიდან მე-60 წლისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო-

პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული. ტომი II. თბილისი 2012.

2. პაპავა ვ. არატრადიციული ეკონომიკის, თბილისი, 2011.

3. აბესაძე რ. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ეტაპები და თავისებურებები საქართველოში. თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. IV. თბილისი 2011.

4. თეთრაული ა. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისა და ბიზნესის განვითარების კანონზომიერებანი საქართველოში. ნაწ. I, თბილისი, მაცნე, 1992.

5. დ. ბეგი, ს. ფიშერი, რ. დორბუში. ეკონომიკა. გამომცემლობა „ცისარტყელა“, 1999.

Tsitsino Tetrauli

THE PROBLEMS OF MACROECONOMIC REGULATION OF INFLATION IN GEORGIA

Annotation

In the work the regularities, nature and peculiarities of inflation are considered. The ways and means of regulation of inflation are researched in the context of macroeconomic indices. The economic policy carried out by the new government of Georgia and the factors impacting on the economic growth are analyzed.

მარინე ცუცქერიძე

მმართველობითი კაპიტალის ბავშვანა ბიზნესის ტრანსფორმაციაზე საქართველოში

ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესის წარმატებით განხორციელებისათვის საქართველოში ერთ-ერთ აუცილებელ საფუძველს წარმოადგენს მმართველობითი კაპიტალი. თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკის აქტუალური პრობლემის გადაჭრა, ბიზნესის განვითარება მოითხოვს ამ კაპიტალისა და ფინანსური რესურსების რაციონალურად და მიზანდასახულად გამოყენებას. ამავე დროს ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესი საქართველოში მისი მმართველობითი ასპექტის როლის გაძლიერებას უკავშირდება. ბიზნესის მმართველობითი ასპექტის გაუმჯობესებისათვის საჭირო კაპიტალის მინიმალური დანახარჯების პირობებშიც შესაძლებელი უნდა გახდეს მისი მართვის პროცესის ეფექტიანად განხორციელება. ამიტომ, მმართველობით

თი კაპიტალის გავლენით ბიზნესის ტრანსფორმაციაზე, არსებობთად უმჯობესდება ფირმათა სამეურნეო საქმიანობის შედეგები. იგი საქართველოში არსებული წარმოებისა და მომსახურების სისტემის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი საშუალებაა. მმართველობითი კაპიტალი აქციონერული საზოგადოებებისა და კომპანიების საქმიანობის რაციონალურად წარმართვის საშუალებას წარმოადგენს. აღნიშნულთან დაკავშირებით მმართველობითი კაპიტალის გამოყენება ხორციელდება ბიზნესის საწარმოო, საბაზრო და ფუნქციონალურ დანიშნულებასთან ურთიერთშესაბამისობაში.

ამრიგად, მმართველობითი კაპიტალის გამოყენებასთან დაკავშირებული ერთი ძირითადი მიზანია ფირმის ძირითადი საწარმოო (საპორტუგელო) დავალებათა დაფინანსება. ეს აუცილებლობა ბიზნესის ტრანსფორმაციის დროს იწვევს მმართველობითი და მაკონტროლებელი ფუნქციების როლის გაძლიერებას. იგი ბიზნესში გამოყენებული კაპიტალის მიზნობრივ დანიშნულებასთან შესაბამისობაში ზემოქმედებს ფირმათა ფუნქციონირებაზე, რადგან მმართველობითი კაპიტალის დაბანდება ხორციელდება ეკონომიკის ისეთ დარგებში, რომელთა საწარმოებსაც უფრო მეტი მოგების მიღებისათვის გააჩნიათ შესაძლებლობანი.

ფუნქციონალური დანიშნულების მიხედვით, მმართველობითი კაპიტალის მიზანს წარმოადგენს წარმოებაში ტრანსფორმაციული პროცესის განხორციელება ორი ძირითადი მიმართულებით 1. სამრეწველო, საწარმოო ან სავაჭრო ობიექტების პირდაპირი შესყიდვის და 2. მათი აქციების შექენის გზით. ორივეს მიზანია მმართველობითი კაპიტალის რაციონალურად გამოყენება. იგი საჭიროა ფირმების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების, მაქსიმალური მოგების მიღების მიზნების შესრულებისათვის. ამავე დროს, ბიზნესზე მმართველობითი კაპიტალის გავლენის გაძლიერება განაპირობებს ფირმების ფუნქციონირების მმართველობითი და ორგანიზაციული ასპექტების და მათი როლის გააქტიურებას. იგი ბიზნესის ნაწილობრივი ან სრული ტრანსფორმაციის მნიშვნელოვან შედეგს წარმოადგენს. სრული ტრანსფორმაციის დროს ხორციელდება ბიზნესის ფუნქციონირების და მისი საწარმოო, მომსახურების სისტემის სრული გადაყვანა საბაზრო ურთიერთობებზე – მისი დაკავშირება საბაზრო სივრცესთან. ნაწილობრივის შემთხვევაში ხდება ბიზნესის მმართველობითი ან ორგანიზაციული სისტემის ტრანსფორმაცია – მისი შეცვლა ახალი, უფრო ეფექტიანი სის-

ტემის საშუალებით. ამრიგად, მმართველობითი კაპიტალის ძირითად დანიშნულებას წარმოადგენს ბიზნესის მმართველობითი და ორგანიზაციული საქმიანობის გაძლიერება, ასევე ფირმათა მოგების გადიდების და ბიზნესის შემოსავლების ზრდის მიზნით ეფექტიანი საწარმოო მომსახურების სისტემის ჩამოყალიბება.

მმართველობითი კაპიტალი, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ფულის ფორმით ასახული დანახარჯების ისეთ მოცულობას, რომელიც აუცილებელია ბიზნესის მართვის სისტემაში დასაქმებულთა და ფირმების შემოსავლების ზრდის, მოგების გადიდებისა და სხვა მიზნებისათვის. ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესის წარმართვა მმართველობითი კაპიტალის გზით ფირმაში არსებული სახსრების ეფექტიანად გამოყენებას განაპირობებს. ეს სახსრები ძირითადად შედგება ფირმის მმართველთა კაპიტალის, ბიზნესის განვითარებისათვის სხვადასხვა წყაროებიდან მიღებული დაფინანსების, მისი მართვის გაუმჯობესებისათვის საჭირო ინვესტირების, საბანკო კრედიტების, არენდის ან სხვა გზებით მოზიდული ფინანსური რესურსების აუცილებელი მოცულობებისაგან. ამდენად მმართველობითი კაპიტალის დანახარჯების ძირითად და ტრანსფორმაციის შედეგის განმსაზღვრელ ელემენტს წარმოადგენს ბიზნესის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი საწარმოო ფაქტორების და მათთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა დაფინანსება. იგი შესაძლებელია განხორციელდეს წარმოებისა და მომსახურების სისტემის ისეთ დარგებში, რომლებიც წარმოიქმნება საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებსა და მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან ურთიერთშესაბამისად.

ბიზნესის ფუნქციონირების შედეგად არსებული ფირმების შემოსავლების ზრდა მათ მიერ საბაზრო და კონკურენტულ უპირატესობათა მიღწევის შედეგს წარმოადგენს. იგი დამოკიდებული უნდა იყოს ისეთი მნიშვნელობის მქონე ფაქტორებზე, რომლებიც განაპირობებენ: 1) ფირმის სწრაფ რეაქციას საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილებაზე; 2) ბიზნესის შემოსავლების წარმომქმნელი ფირმებისათვის კონკურენტული გარემოს შექმნას; 3) ასეთი ფირმების დაინტერესებას ისეთ საბაზრო სექტორებზე, რომლებიც სამომხმარებლო საქონლის წარმოების, საყოფაცხოვრებო ან სხვა სახის მომსახურების მიზნით ფუნქციონირებს; 4) ბიზნესის დარგებში ისეთი ეკონომიკური ფაქტორების გაძლიერებას, რომლებიც დაკავშირებულია პროდუქციის გააფუბებასთან, წარმოების ხარჯების, განსაკუთრებით

მმართველობითი კაპიტალის დანახარჯების შემცირებასთან. აღნიშნული წარმოადგენს ბიზნესის ადმინისტრაციული და მმართველობითი საქმიანობისათვის საჭირო ფინანსური რესურსების ეკონომიის საფუძველს, რაც, ამავე დროს, შეიძლება მიღწეულ იქნეს ფირმების საწარმოო სიმძლავრეთა სრულად გამოყენების გზით.

ფირმის მმართველობითი ასპექტები ძირითადად მოიცავს ბიზნესის განვითარებაში სტრატეგიულობის, საბაზრო კონკურენტუნარიანობის, თვითმმართველობისა და სამართლებრივი კანონიერების პრინციპების ურთიერთშესაბამისობას. იგი ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესში ყალიბდება. მათი დაცვის აუცილებლობა განაპირობებს ბიზნესის მმართველობითი სისტემის აქტივიზაციას მის მართვაში დემოკრატიულობისა და კოლეგიურობის დამყარების საფუძველზე. ამავე დროს, მმართველობითი სისტემის ფუნქციონირება განაპირობებს მის მნიშვნელოვან ფუნქციათა შესრულებას: 1. წარმოებისა და მომსახურების ტექნიკური დონისა და პროდუქტის ხარისხის ამაღლება; 2. ფირმის საწარმოო და ორგანიზაციული დონის ამაღლება; 3. დასაქმების სისტემის განახლება; 4. წარმოების რესურსული და ტექნოლოგიური საფუძვლის გაუმჯობესება; 5. დარგობრივი, საბაზრო დანიშნულების მქონე პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება და სხვა.

ძირითადი საწარმოო ურთიერთკავშირების დამყარება ეკონომიკის სამეურნეო ობიექტებსა და საქმიანობის სფეროებთან ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესში ხორციელდება. ბიზნესის ფუნქციონირება და ფირმათა საქმიანობა მთლიანად მოიცავს ეკონომიკის მნიშვნელოვან დარგებს – სოფლის მეურნეობას, მშენებლობას და ვაჭრობას, აღნიშნულ დარგებში განსაკუთრებით ფართოდაა მმართველობითი კაპიტალის გამოყენების მასშტაბები, ამიტომ მათ საქმიანობას ბიზნესის ტრანსფორმაციის თანამედროვე პროცესში ძირითადი ადგილი უკავია.

მმართველობითი კაპიტალის გამოყენება აღნიშნულ დარგებში დაკავშირებულია წარმოების ინდივიდუალური, კოლექტიური ან კომბინირებული პროცესების გააქტიურებასთან მოვების გადიდების მიმართულებით. ამ კაპიტალის დანახარჯებიც მიმართულია სხვადასხვა სამეურნეო, მეცნიერულ-ტექნიკური და სხვა დონისძიებათა წარმოებაში გატარებისაკენ, რაც უკავშირდება მმართველობითი პროცესების დიფერენცირებას, მართვის ფუნქციებთან ურთიერთშესაბამისობაში მათ მოყვანას.

მმართველობითი კაპიტალის გამოყენების ძირითადი მიმართულება და მიზანია ბიზნესის ეფექტიანად ფუნქციონირება. ამისათვის ბიზნესის სფეროებში წარმატებით გამოიყენება ფირმების ორგანიზაციის უახლესი მეთოდები. ამ საფუძველზე საქართველოში ძირითადად წარმოქმნილია და ბიზნესის საქმიანობა ხორციელდება სააქციო საზოგადოებების და შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებათა საშუალებით. პროდუქციის წარმოებისა და მომსახურების დარგებში ფუნქციონირებადი ბიზნესის ასეთი ორგანიზაციული სისტემის საქმიანობის ეფექტიანად წარმართვის მიზნით შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მმართველობითი კაპიტალი. ამის ანალიზის საფუძველია ორი ძირითადი პრინციპი. მათ შორის მთავარია მმართველობითი დანახარჯების მინიმალურობისა და ფირმათა მოგების გადიდების ან შემოსავლების მაქსიმალურობის მიღწევის აუცილებლობა.

მმართველობითი კაპიტალის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს ბიზნესის განვითარების სტრატეგიული მიზნის მიღწევა, მისი ორგანიზაციული ფორმის შერჩევა და აგება, ფირმათა საქმიანობის გაძლიერებისთვის საჭირო მექანიზმისა და მართვის მეთოდების დაზუსტება. ამიტომ მას ბიზნესის ფუნქციონირების პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, რაც განაპირობებს მის გამოყენებას მმართველობითი პრაქტიკის გაძლიერებისა და ეფექტიანობის ამაღლებისათვის.

ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესის განხორციელება მნიშვნელოვნად უკავშირდება ფირმათა ფუნქციონირებას სისტემურობის პრინციპთან შესაბამისობაში. კერძოდ ამ შემთხვევისათვის ფირმის მმართველობითი პოტენციალის ძირითად მიზანს წარმოადგენს წარმოების ფაქტორების დანახარჯების – მისი შესასვლელის გარდაქმნა და პროდუქციის და მომსახურების მიღება, რაც მისი გამოსასვლელის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს. ასევე ფირმაში მიმდინარეობს საწარმოო ან მომსახურების პროცესები. მათთან შესაბამისად შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა სახის სამეურნეო ან საწარმოო ოპერაციები, რომლებზეც შესაძლებელია მმართველობით გააწვევტილებათა შემუშავება. ისინი წარმოადგენენ ბიზნესის დარგში მომუშავე ფირმების საწარმოო ტრანსფორმაციული პროცესის გამაერთიანებელ და შემადგენელ ნაწილებს. ასეთი მმართველობითი საქმიანობის მთავარ ელემენტებს წარმოადგენს პროდუქციისა და მომსახურების, ეკონომიკური, რესურსებით მომარაგების, საბაზრო მიწოდებათა, საპატენტო და ლიცენზიურ, ლიზინგურ ოპერაციათა წარმართვისათვის საჭირო

საშუალებანი. მათ ასევე უნდა წარმართონ მართვის სტადიებთან დაკავშირებული დაგეგმვის, აღრიცხვისა და კონტროლის, ორგანიზაციული და საკოორდინაციო საქმიანობები, მართვის ოპერაციებთან დაკავშირებული ლოგიკური, გამოთვლითი, გასამრავლებელი და სხვა პროცესები.

ფირმის მმართველობითი პრინციპების დაცვის მიზნით გამოყენებული კაპიტალის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოიხმარება პროდუქციის წარმოების დაფინანსების, მართვის სისტემაში დასაქმებულთა კვალიფიკაციის ამაღლების, მომარაგების, ახალი ტექნიკის დანერგვის და მართვის სხვა ფუნქციონალური ქვესისტემების საქმიანობის გაუმჯობესების მიზნით.

ასევე ფირმის მმართველობითი საქმიანობის ეფექტიანად წარმართვისათვის ხორციელდება არენდის შედეგად მოზიდული სახსრების გამოყენება, რაც აუცილებელია რესურსებით მისი მომარაგების და დასაქმების ფაქტორების მოქმედების გასაძლიერებლად. საწარმოო ტრანსფორმაციული პროცესის შედეგების ზრდის მიზანს ემსახურება აგრეთვე ნედლეულის, მასალებისა და ნახევარფაბრიკატების, პროდუქციის მარაგების შენახვაზე გაწეული დანახარჯებიც.

მმართველობითი კაპიტალი დიდ გავლენას ახდენს პროდუქციის გასაღების საბაზრო პროცესებზეც, რაც განპირობებულია საბაზრო სივრცეში პროდუქციის რეალიზაციისათვის გამოყენებულ ზემოქმედებათა საშუალებებზე, რეკლამისა და ფირმებში წარმოებული პროდუქციის არენდით გაცემასზე. ამ საკითხის გადასაწყვეტად მუშავდება აუცილებელი ღონისძიებები ფირმის მარკეტინგის სისტემაში, რომელიც ბიზნესის მართვის ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციას ასრულებს. ბიზნესის ტრანსფორმაციაზე მმართველობითი კაპიტალის გავლენა უკავშირდება მის მნიშვნელოვან, მასთან ურთიერთმიმართებაში მყოფი ფირმების ფუნქციონირების არსებით ასპექტებს და მისი ფინანსური საფუძვლების არსებობას. აქედან აღსანიშნავია: 1. მმართველობითი კაპიტალის შემადგენელი ელემენტების გავლენა ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესის შედეგებზე და 2. მმართველობითი კაპიტალის გამოყენების მიზანთა დაკავშირება მისი დანახარჯების მინიმალურობის კრიტერიუმთან.

მმართველობითი კაპიტალის სხვადასხვა მიზნებისათვის გამოყენების შედეგს წარმოადგენს ფირმის საბაზრო უნარის და კონკურენტუნარიან მოქმედებათა გამოვლენა და ამ გზით მისი მოვების გადიდება. რაც ბიზნესის გარესისტემური და შიდასისტემური ეფექტების მიღებასთანაა დაკავშირებული. ბიზნე-

სის ტრანსფორმაციის ეს შედეგები კონკურენციისა და ფას-
წარმოქმნის პრობლემის გადაჭრით შეიძლება იქნეს მიღწეული.
მმართველობითი კაპიტალის გავლენით ამ პროცესში ხორცი-
ელდება კონკურენტუნარიანი ფირმების წარმოქმნა ან მათი
პროდუქციის იდენტურობის მიღწევა და საბაზრო ფასების და-
წესება. ბიზნესის ტრანსფორმაციის შედეგები, რომელიც ამ
გზებით მიიღწევა, შემდეგია: 1. კონკურენტუნარიანი ფირმების
წარმოქმნა; 2. იდენტური პროდუქციის წარმოების გაფართოება,
საბაზრო ფასების დაწესება; 3. დივერსიფიკაცია და ფირმაში
წარმოების ზრდის გზით მსხვილი წარმოების წარმოქმნა; 4.
ფირმათა საბაზრო შედეგების გაუმჯობესება.

ფირმის კაპიტალის საშუალებით ხორციელდება მმართვე-
ლობითი სისტემისა და წარმოების ფუნქციონირებისათვის აუ-
ცილებელი ფაქტორების დანახარჯების შევსება დროის სხვა-
დასხვა პერიოდებისათვის. ხოლო რესურსების მოხმარების, სა-
მეურნეო დანიშნულების ან საწარმოო ოპერაციების დაფინან-
სება ხდება საბანკო კრედიტებისა და ინვესტიციებიდან, მა-
შინ, როდესაც შესაძლებელია აღნიშნული პროცესების მიმართ
მმართველობით გადაწყვეტილებათა შემუშავება. ისინი წარმო-
ადგენენ ბიზნესის განვითარების მიზნით არსებულ ფირმებში
საწარმოო ტრანსფორმაციული და მმართველობითი პროცესე-
ბის გამაერთიანებელ და შემადგენელ ნაწილებს და, კაპიტა-
ლის გამოყენების დროს, ასახავენ მათი ურთიერთქმედების სა-
ფუძველზე მიღებულ ფირმის საბოლოო შედეგებს.

საწარმოო და საბაზრო პროცესების გარდაქმნა ბიზნესის
ტრანსფორმაციის მიზანს ემსახურება და ფირმათა შემოსავლე-
ბის ზრდისათვის უნდა იქნეს განხორციელებული. ისინი, ბიზ-
ნესის ტრანსფორმაციის დროს, მართვის ძირითად ობიექტებს
წარმოადგენენ და მასზე მმართველობითი კაპიტალის გავლენა-
სა და მათთან ურთიერთკავშირზე მიაჩნნიან.

მმართველობითი კაპიტალის დანახარჯების ანალიზით
შესაძლებელი ხდება მისი ეფექტიანად გამოყენების გზების
დადგენა. მმართველობითი კაპიტალის ეფექტიანობა ძირითადად
უკავშირდება მისი შედეგიანობის დონეს მართვის მიზნების
შესრულების პროცესში. იგი საშუალებას იძლევა, გამოფ-
ლინდეს წარმოებისა და მომსახურების სისტემის ეფექტიანო-
ბა, ბიზნესის შემოსავლების ამადლების, ფირმათა მოგების გა-
დიდებისთვის არსებული რეზერვები. ის მმართველობითი საქ-
მიანობის ეფექტიანობასაც ასახავს, რაც დაკავშირებულია ბიზ-

ნესში ფინანსური, შრომითი, დროის და სხვა სახის რესურსების მინიმალურ დანახარჯებთან.

შედევების ანალიზი, რომელიც მიღებულია მმართველობითი კაპიტალის ბიზნესის ტრანსფორმაციაზე გავლენის საფუძველზე, მიზანშეწონილია პროფ. გ. პაპავას მიერ შემუშავებული ეკონომიკის ანალიზურ შემფასებელი მაჩვენებლების მეთოდით. მმართველობითი ეფექტის დადგენა შესაძლოა განხორციელდეს მისი შემადგენელი ელემენტ-თანამართავების ანალიზით. ამით შეიძლება ფირმის შემოსავლების მაჩვენებლის დადგენა დროის t პერიოდისათვის:

$$C(t) = A(t) - B(t)$$

და

$$K(t) = \frac{E(t)}{C(t)}$$

სადაც $C(t)$ ფირმის შემოსავლებია t დროში, $A(t)$ – ფირმის მთლიანი ბრუნვა და $B(t)$ – მთლიანი დანახარჯები დროის იმავე t პერიოდისათვის.

$E(t)$ – მმართველობითი კაპიტალის დანახარჯები t დროში.

$K(t)$ – მმართველობითი კაპიტალის ეფექტიანობის კოეფიციენტი დროის t პერიოდისათვის.

აქედან მმართველობითი კაპიტალის მოხმარების შედეგად მიღებული ეფექტის ამსახველი მახასიათებლების ანალიზით მიიღება

$$\Theta = \sum_{i=1}^n K(t) \Delta q_i(t) \Delta P_i(t)$$

სადაც $i = 1, 2, \dots, t$ ბიზნესის სისტემაში გაერთიანებული ფირმათა რაოდენობაა, $\Delta q_i(t)$ – მმართველობითი კაპიტალის დაგეგმილ $E^0(t)$ და ფაქტობრივი $E^1(t)$ მოცულობათა სხვაობა დროის t პერიოდში.

$\Delta P_i(t)$ – ფასების, ანუ ინფლაციის ზრდის სიდიდე დროის t პერიოდში. ხოლო \mathcal{E} მმართველობითი კაპიტალის ეფექტის სიდიდეა.

მმართველობითი კაპიტალის გავლენა ბიზნესის ტრანსფორმაციაზე ძირითადად შემდეგი პროცესების საფუძველზე აისახება: 1. მმართველობითი კაპიტალის მოხმარება ხორციელდება ბიზნესის ეფექტიანად წარმართვისა და ფირმებში წარმოებისათვის საჭირო დანახარჯების გაწვევის მიზნით, ამისათვის აუცილებელი ფართობისა და ინვენტარის, ტექნიკის საშუალებათა შესაძენად; 2. მმართველობითი კაპიტალის და ინვესტიციების გამოყენება ფირმათა ფუნქციონირების შედეგების მისაღებად და საწარმოო ტრანსფორმაციულ გარდაქმნათა განსახორციელებლად; 3. კაპიტალის დანახარჯებით სისტემური, ანუ ტრანსფორმაციული გარდაქმნის განხორციელება, ინვესტირებისა და არენდის, ფირმის ფინანსური სახსრების რაციონალურად გამოყენებით ბიზნესის ტერიტორიული და დარგობრივი საბაზრო პრობლემების გადაწყვეტა; 4. მმართველობითი დანახარჯების შემცირებასთან ერთად, ბიზნესის ტრანსფორმაციის ეფექტის ზრდის უზრუნველყოფა და ამისათვის საბაზრო ფაქტორების მოქმედების არეების გათვალისწინება.

ამრიგად, მმართველობითი კაპიტალი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბიზნესის ტრანსფორმაციაზე საქართველოში. მასზე მიანიშნებს საწარმოო შედეგებისა და დასაქმებულთა შემოსავლების ზრდა ფირმებში, რომლებიც ფუნქციონირებენ პროდუქციის და მომსახურების სისტემაში, ასევე ინდივიდუალური ან კოლექტიური მეწარმეობის დარგებში. მმართველობითი კაპიტალის გავლენით ბიზნესის ტრანსფორმაციის პროცესის ეფექტიანად წარმართვა საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის განვითარებისათვის აუცილებელ, ერთ-ერთ ძირითად საფუძველს წარმოადგენს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Папава Г. Роль генетических мультиоператоров в формировании экономики на примере промышленной фирмы, сб. научн. трудов, т. I, Тб., издательство института экономики им. Паата Гугушвили, 2008.
2. მენქიუ გრ., ეკონომიკის პრინციპები, თბ., დიოგენე, 2007.

3. აბესაძე რ., ეკონომიკური განვითარება, თბ., მერიდიანი, 2006.

4. წერეთელი გ., აბესაძე რ., ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებისა და გამოყენების პრობლემები საქართველოში, ჟ. მაცნე, ეკონომიკის სერია, №3-4, 2004.

5. ბერულავა გ., საქართველოს შრომითი რესურსების კონკურენტუნარიანობის შესახებ, სამ. შრ. კრებული, ტ. II, თბ., პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2009.

6. ცუცქერიძე მ. ეკონომიკური განვითარების პროცესების მართვის მეთოდოლოგიური საკითხისათვის, კონფერენციის მასალების კრებული “ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ტენდენციები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში“, თბ., “მერიდიანი“, 2007.

7. ცუცქერიძე მ. ბიზნესი და მმართველობითი კაპიტალი, საერთაშორისო კონფ. მასალების კრებული “პოსტკომუნისტური ეკონომიკების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე“, თბ., თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2013.

Marine Tsutskiridze

THE INFLUENCE OF MANAGERIAL CAPITAL ON THE BUSINESS TRANSFORMATION

Annotation

The article deals with the trend of managerial capital and its influence on business transformation processes in Georgia. The necessity of sectoral market and systematic transformation for competitiveness and profitability of enterprises, the way to achieve the efficiency of firm management are based, the principles of functioning management system, its main methodological aspect of analysis the effect of business transformation process are also discussed in the article.

დავით ბიძინაშვილი

შეფასებითიანი საბანკო კრედიტის პრობლემა საქართველოში

ბოლო ათი წელია, ადგილობრივ ბანკებში საპროცენტო განაკვეთის კლების დინამიკა შეიმჩნევა. საპროცენტო განაკვეთები საქართველოში 36 პროცენტიდან დაიწყო და დღეს 15-დან

17 პროცენტის ფარგლებში მერყეობს, თუმცა ესეც არ არის საკმარისი.

ადგილობრივმა ფინანსურმა სექტორმა მცირე და საშუალო ბიზნესის დაკრედიტების მიმართულებით ფიქრი აქტიურად დაიწყო და კონკრეტულ ნაბიჯებსაც დგამს. ამ კომპონენტის უფრო გააქტიურებისთვის იაფი ფინანსური რესურსის მოზიდვაა გადამწყვეტი.

საქართველო სპეციფიკური ბაზარია: საქართველოში საკრედიტო რესურსის ხარჯში გათვალისწინებულია რეფინანსირების განაკვეთი, ინფლაცია და რისკები. იმისათვის, რომ მომხმარებელს მოემსახუროს ბანკები, კარგად უნდა იქნეს დაბალანსებული საბანკო ხარჯები. საკრედიტო რესურსს ასევე აძვირებს საკრედიტო ოფისების მომსახურებისა და საოპერაციო ხარჯი.

მცირე და საშუალო საწარმოებს სჭირდებათ მარტივი და მოქნილი საბანკო პროდუქტები, სესხები და დეპოზიტები. მცირე და საშუალო ბიზნესი ეკონომიკური ზრდის და სამუშაო ადგილების შექმნის მნიშვნელოვანი მამოძრავებელი ძალაა. თუმცა მცირე საწარმოებს თავიანთი ბიზნესის გასაფართოებლად საჭირო ფინანსების მოსაპოვებლად ბევრი სირთულის გადალახვა უწევთ.

საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები ცდილობენ, ხელი შეუწყონ მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის მდგრადი საბანკო ოპერაციების წარმოების პრაქტიკის დანერგვას, რასაც შედეგად ქართველი ხალხისთვის მეტი სამუშაო ადგილების შექმნა მოჰყვება.

დღეისათვის ბანკებთან მიმართებაში ქართველი მომხმარებლისთვის ყველაზე მწვავე პრობლემა სესხების დიდი განაკვეთია, რომელიც 14-დან 36 პროცენტამდე ადის. შესაბამისად, ბიზნესის კეთება ასეთი მაღალპროცენტიანი სესხით, რთულია. მაგრამ, საბანკო სექტორი თავის რისკებსაც დებს. რისკები ბევრია და ამიტომაც ფულის სესხება – ძვირი. ქართული ბანკებიც ფულს უცხოური ბანკებისგან და კომპანიებისგან იზიდავენ, იძულებული არიან ფული უფრო მაღალ საპროცენტო განაკვეთში გაასესხონ. ეს კი ავტომატურად იწვევს მსესხებლის უკმაყოფილებას.

მას შემდეგ რაც საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა (სებ) მოამზადა „საბანკო მომსახურების გაწვევისას მომხმარებლისათვის აუცილებელი ინფორმაციის მიწოდების“ ახალი წესი, რომლის მიზანი საფინანსო სექტორის მომხმარებელთა დაცვაა

და საბანკო სექტორში გამჭვირვალე, კონკურენტუნარიანი გარემოს ჩამოყალიბებაა, ბანკებსა და მომხმარებლებს შორის ურთიერთობის ახალი ეტაპი დაიწყო.

ახალი წესის თანახმად, ბანკები ვალდებული არიან, ხელშეკრულებებში მიუთითონ ყველა ფინანსური ხარჯი, რომელიც კრედიტითა და დეპოზიტით სარგებლობასთან არის დაკავშირებული, პროდუქტის ეფექტური საპროცენტო განაკვეთი, ინფორმაცია სავალუტო რისკების შესახებ, ხელშეკრულების პირობების ცვლილების წესი.

მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ახალი რეგულაციებიდან ერთ-ერთი კომერციულ ბანკებში საჩივრების განყოფილებების შექმნას გულისხმობს. მოქალაქეებს, რომლებიც მიიწვევენ, რომ ბანკებმა მათი უფლებები დაარღვიეს, შესაძლებლობა ექნებათ, ბანკებში საჩივრები შეიტანონ. ეროვნული ბანკის მიერ განისაზღვრება ვადა, რა დროშიც ბანკმა მოქალაქის საჩივარს წერილობითი ფორმით უნდა უპასუხოს. თუ გაირკვევა, რომ ბანკმა მოქალაქეს პასუხი არ გასცა ან კლიენტი პასუხმა არ დააკმაყოფილა, მაშინ ეს საკითხი ეროვნული ბანკის განხილვის საგანი გახდება. თუ შესაბამისი მოკვლევის შემდეგ კომერციული ბანკის ბრალეულობა გამოიკვეთება, ის დაისჯება. დასჯის ფორმები, იქნება ეს გაფრთხილება თუ ფულადი ჯარიმა, მოგვიანებით გახდება ცნობილი.

ასეთი დამოკიდებულება მაქსიმალურად დაარეგულირებს ურთიერთობას კომერციულ ბანკებსა და მომხმარებლებს შორის.

ამ რეგულაციის შემდეგ ბანკში მისული მოქალაქე შეთავაზებული პროდუქციის შესახებ ამომწურავ ინფორმაციას იღებს. აქ საუბარია არა მხოლოდ საპროცენტო განაკვეთზე, არამედ მთლიანად იმ ხარჯებზე, რასაც ეს უკავშირდება. ბანკებს ეძლევათ საშუალება, მომხმარებელს გამარტივებული სერვისის შესთავაზონ და კლიენტის მოზიდვისას ამ უპირატესობით ისარგებლონ. ეს ინიციატივა საბანკო სექტორის განვითარებას და ბაზარზე კონკურენციის გამძაფრებას ხელს შეუწყობს, რაც აუცილებლად აისახება საპროცენტო განაკვეთებზე.

საპროცენტო განაკვეთები სესხებზე მაღალი იყო და ეკონომიკის განვითარებისთვის კი მნიშვნელოვანია საპროცენტო განაკვეთების კლება.

დღეს მთელ რიგ საბანკო პროდუქტებზე 11-12 პროცენტია განაკვეთი განსაკუთრებული გაკვირვების საგანს აღარ წარმოადგენს. თუმცა რამდენიმე წლის წინ ეს თითქმის

წარმოდგენილი იყო. ასევე, შეიძლება ითქვას, რომ ამ წესის აქტიურ ფაზაში განხორციელებისთანავე აუცილებლად მოხდება საპროცენტო განაკვეთების ცვლილება ისეთ პროდუქტებზე, რომლებსაც მაქსიმალურად იყენებს ჩვენი მოსახლეობა.

ახალი წესის თანახმად, ბანკები ვალდებული არიან მიაწოდონ მომხმარებელს ინფორმაცია, რომელიც ეხება საპროცენტო ხარჯებს, მომსახურებაზე გაწეულ დანახარჯებს, კონვერტაციის საკომისიოს, გადარიცხვის საკომისიოს. ასევე ყველა იმ ხარჯს, რომელიც დაკავშირებულია რეგისტრაციებთან, ნოტარიუსის ხარჯებთან, საჯარო რეგისტრთან. რა თქმა უნდა, კომპლექსურად იარსებებს სტანდარტული ფორმა, რომელიც მითითებული იქნება ხელშეკრულებებში. ასევე შექმნილია სპეციალური განყოფილება, რომელიც საჩივრებს განიხილავს. ყველა იმ კლიენტმა, რომელიც ბანკის ამა თუ იმ სერვისით უკმაყოფილო იქნება ან ექნება კითხვები ხელშეკრულების შესახებ, რომელსაც მან ხელი მოაწერა, შეუძლია მიმართოს ბანკს. წესი ვრცელდება იმ პროდუქტებზე, რომლის ფასიც მერყეობს 300 ლარიდან 50 ათას ლარამდე.

ასეთი ღიმიტის დაწესება გამოიწვია საერთაშორისო პრაქტიკამ, რამდენადაც მომხმარებელი პროდუქტებს ამ ღიმიტის ფარგლებში ირჩევს. ეს არის საკრედიტო ბარათები, განვადებები და ასე შემდეგ. ხოლო რაც შეეხება მსესხებლებს, რომლებიც ბანკიდან მოცულობით უფრო დიდ კრედიტებს იღებენ, საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, გათვითცნობიერებულ კლიენტებად ითვლებიან. მათ აქვთ იმის უნარი, რომ ბანკთან დადებული ხელშეკრულების დეტალები თვითონ გააანალიზონ. ეს წესი მაქსიმალურად ფართო რაოდენობის საბანკო პროდუქტების მომხმარებლებზე ვრცელდება. ეროვნულ ბანკში შექმნილია სპეციალური განყოფილება, სადაც მომხმარებელი მიმართავს და ამა თუ იმ საბანკო პროდუქტთან დაკავშირებით კითხვას დაუსვამს. ბანკი საჩივარს განიხილავს და განახორციელებს მუდმივ მონიტორინგს, დააკმაყოფილა თუ არა ბანკმა მომხმარებლის მოთხოვნა. გათვალისწინებულია საჯარიმო სანქციებიც. ეს წესი ეხება ხელშეკრულებებს, რომელიც ბანკსა და მომხმარებელს შორის ფორმდება. ადრე აქამდე დადებულ ხელშეკრულებებზე ახალი წესი არ ვრცელდებოდა. ახალ წესში ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ბანკი ვალდებულია კლიენტს სავალუტო რისკის შესახებ განუმარტოს. თუ ადამიანს შემოსავალი აქვს ლარში და სესხს ვალუტაში იღებს, რა თქმა უნდა, ის სავალუტო რისკის წინაშე

დგება. მომხმარებელს გათვითცნობიერებული უნდა ჰქონდეს, თუ რა გავლენას ახდენს კურსთა შორის სხვაობა მის ყოველთვიურ გადახდებზე. ამიტომ, ესეც მომხმარებლისათვის განმარტებული იქნება კონკრეტული რიცხვების დონეზე. თუმცა, ბანკის რეკომენდაციით, ნებისმიერმა მომხმარებელმა სესხი იმ ვალუტაში უნდა აიღოს, რაშიც შემოსავალი აქვს. ამ შემთხვევაში ის სავალუტო რისკისგან თავისუფალი იქნება. ახალი რეგულაციების შემოღების შესახებ ბანკები განმარტებებს სისტემატურად აკეთებენ, რადგან ცვლილებების მიზანია, ბანკს და კლიენტს შორის გაფორმებული ხელშეკრულება მაქსიმალურად გამჭვირვალე იყოს და დეტალურად იქნეს გაწერილი ყველა საპროცენტო განაკვეთი თუ სხვა გადასახადი. რეგულაციების ფარგლებში დგინდება ხელშეკრულების ახალი ფორმა, რომელიც სესხის აღების ან დეპოზიტის განთავსების პირობებს კლიენტს მისთვის უფრო მოხერხებული ფორმით მიაწვდის. ასევე, უცხოურ ვალუტაში სესხის გაცემისას ბანკებმა უნდა გაითვალისწინონ ლარის 15%-იანი შესაძლო გაუფასურება, ხოლო უცხოურ ვალუტაში ანაბრის განთავსებისას – ლარის შესაძლო 15%-იანი გამყარება.

დღეისათვის, კრედიტებზე არსებული მაღალი საპროცენტო განაკვეთები უნდა შემცირდეს. ის, რაც ქვეყნის პრეზიდენტმა თქვა, რეალურად პრობლემას მართლა წარმოადგენს. ფაქტია, რომ ბანკები დღეს დიდ მოგებაზე მუშაობენ. რა შეიძლება, იყოს კრედიტებზე მაღალი საპროცენტო განაკვეთების მიზეზი? – ეს შეიძლება, კონკურენციის არარსებობით ან კიდევ ბიზნესში არსებული მაღალი რისკებით იყოს გამოწვეული. ბუნებრივია, მთავრობა ამ უკანასკნელს არ აღიარებს, ამიტომ რჩება პირველი ვარიანტი. ძვირი ფული კი ეკონომიკის განვითარებას ხელს უშლის. რაც შეეხება გამოსავლის გზებს, ვფიქრობ, საპროცენტო განაკვეთების შემცირება ღირეპტივების შედეგად არ უნდა მოხდეს და ეს რეალური კონკრეტული გარემოს შექმნამ უნდა უზრუნველყოს.

დღეისათვის საქართველოში გამოკვეთილად ორი ძლიერი ბანკი ოპერირებს – პირველ ადგილზეა “საქართველოს ბანკი”, შემდეგ კი “თიბისი ბანკი”. ამდენად, აღნიშნულ ბანკებს უფრო მეტი აქტიურობა აქვთ, უფრო მარტივად გასცემენ სესხებს, მათი კაპიტალი უფრო დიდია და ამიტომაც უფრო მეტი ქონება დაუგროვდათ.

ქართული ბანკები პრეზიდენტის ბრალდებებს არ ეთანხმებიან და სოციალური ფონის დამძიმებაში საკუთარ წვლილს უარყოფენ. პრეზიდენტის განცხადების პასუხად „თიბისი ბანკში“ აცხადებენ, რომ პრობლემური სესხების რესტრუქტურისაზიას ინტენსიურად ახდენენ. „თიბისი ბანკის“ საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამსახურის განცხადებით, პრობლემურ კლიენტებს „თიბისი“ ხშირად სთავაზობს სესხის დაფარვის ახალ გრაფიკს, მეტიც: მათი მტკიცებით, არის შემთხვევები, როდესაც მომხმარებელს ჯარიმებსაც პატიობენ და თანხის გადახდას მაქსიმალურად უადვილებენ. „თიბისი ბანკის“ გენერალური დირექტორის განცხადებით, უახლესი რამდენიმე კვირის განმავლობაში „თიბისი ბანკი“ სესხებზე საპროცენტო განაკვეთების რადიკალურ შემცირებას არ გეგმავს. მომავალში, სავარაუდოდ, შესაძლოა, სესხებზე საპროცენტო განაკვეთები დაეწიოს, მაგრამ უახლოეს მომავალში ამ მიმართულებით რადიკალური ნაბიჯების გადადგმას არ ვაპირებთ. ფაქტია, რომ ეკონომიკის განვითარებასა და ზრდასთან ერთად საპროცენტო განაკვეთები დაბლა იწევს და 2009 წელთან შედარებით საკმაოდაა დაწეული. დღეისათვის კი, ბიზნესსესხებზე განაკვეთები 12,5-13,5 პროცენტიდან იწყება და ზევით ადის. სესხებზე მაღალი საპროცენტო განაკვეთები რამდენიმე მიზეზითაა განპირობებული. მათ შორის, დეპოზიტებზე მაღალი საპროცენტო განაკვეთით, შესაბამისად, ბანკები როცა ძვირად იზიდავენ თანხებს, იძულებული არიან, სესხებიც ძვირად გასცენ. გარდა ამისა, საპროცენტო განაკვეთებზე გავლენას საერთაშორისო ბაზარზე არსებული მდგომარეობაც ახდენს.

ეს მუდმივი პროცესია და ბევრ რამეზეა დამოკიდებული, მათ შორის ქვეყნის საკრედიტო რეიტინგზე, ანუ იმაზე, თუ რა განაკვეთით შეუძლია ქვეყანაში ოპერირებად ბანკს ფულის სესხება უცხოეთში; ბანკის ღონეზე, სესხების და დეპოზიტების განაკვეთების ურთიერთშეფარდებაზე; თავად ბიზნესის მიერ წარდგენილი საკრედიტო განაცხადის ხარისხზე. გარდა ამისა, საქართველოში ოპერირებად ბიზნესებს დიდი ხნის ისტორია არ აქვთ, როგორც უცხოეთში და ამიტომ ქართული ბანკისთვის რთულია კონკრეტული ბიზნესის განვითარების პოტენციალის პროგნოზირება.

ბანკი „რესპუბლიკას“ განცხადებით, მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის საბაზისო საპროცენტო განაკვეთად 2013 წელს 12 პროცენტს შეინარჩუნებენ. ბანკის მენეჯმენტი განმარტავს,

რომ მთელი წლის განმავლობაში დაგეგმილია მცირე და საშუალო ბიზნესის წასახალისებლად შეღავათიანი აქციები. მათივე თქმით, მსესხებლები ისარგებლებენ კლიენტზე მორგებული გადახდის გრაფიკით და საშეღავათო პერიოდებით.

შეგახსენებთ, რომ საბანკო დავალიანების პრობლემა განსაკუთრებით 2008 წლის შემდეგ დამძიმდა და იმდენად მასობრივი ხასიათი მიიღო, რომ ბანკებს მომხმარებლისთვის შეღავათის გაწვევისკენ პატრიარქმაც კი მოუწოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <http://economy.ge>
2. <http://geostat.ge>
3. <http://mof.ge>
4. <http://nbg.gov.ge>

David Bidzinashvili

THE PROBLEM OF FAVORABLE BANK LOANS IN GEORGIA

Annotation

At present, the most pressing problem for the banks in respect of loans is the rate of 14 - up from 36 percent. Accordingly, such high-percent business loan is difficult. However, the banking sector is placing its risks. There are a lot of risks and therefore more expensive to borrow money. Georgian banks to attract money from foreign banks and companies, are forced to lend money at a higher interest rate. This will automatically lead to dissatisfaction with the borrower.

At present, the country's leading banks with a lot of real estate gained realization of the sale taking radically changing real estate market, will lead to real estate prices.

Recall that the bank debt problem has worsened since 2008, and is so widespread that banks are called by the Church to make privileges for borrowers.

ხატია უდესიანი

**სიღარიბისა და უმუშევრობის პრობლემების
დამოკიდებულება ეკონომიკური ზრდის ტემპთან**

თანამედროვე გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა მნიშვნელოვნად დააჩქარა სიღარიბის ზრდის პროცესი მთელ მსოფლიოში, რაც ძირითადად უმუშევრობის მასშტაბე-

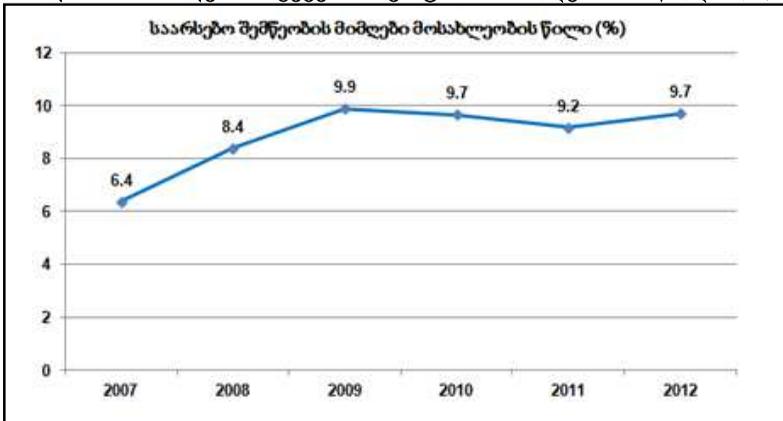
ბის გაზრდასთანაა დაკავშირებული. უმუშევრობა და სიღარიბე ხომ ურთიერთგადაჯახებული პროცესებია. მსოფლიო ფინანსური კრიზისის შედეგად 34 მილიონმა ადამიანმა დაკარგა სამუშაო, რის შედეგადაც 64 მლნ-ზე მეტი აღმოჩნდა შემოსავლების მიხედვით სიღარიბის ზღვარს მიღმა. გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში და მათ შორის საქართველოშიც, მოსახლეობის ცხოვრების დონის დაქვეითების ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი უმუშევრობაა, რამაც არსებითი გავლენა მოახდინა მოსახლეობის სიღარიბეზე.

საქართველოში სიღარიბის დონე ბოლო ათწლეულის მანძილზე სულ უფრო მატულობს, უმუშევრობის მაღალი დონე კი ბოლო წლების მანძილზე გადაუჭრელ ამოცანად რჩება.

ლიბერალური ეკონომიკური თეორიისათვის სიღარიბისა და უთანასწორობის არსებობა მისაღებია. არ არსებობს არც ერთი განვითარებული ქვეყანა, სადაც სიღარიბე არ არის. თუმცა საქართველოში ყველაფერი სხვაგვარადაა. საქართველოში სიღარიბე არა მხოლოდ რესურსთა რელატიური ნაკლებობაა, არამედ სასიცოცხლო საფრთხეს წარმოადგენს. ჩვენს ქვეყანაში გავრცელებული სიდუხჭირე არა მარტო მორალური ან სოციალური პრობლემაა, არამედ რეალური შემაფერხებელი გარემოებაა ქვეყნის ეკონომიკური და დემოკრატიული განვითარებისათვის.

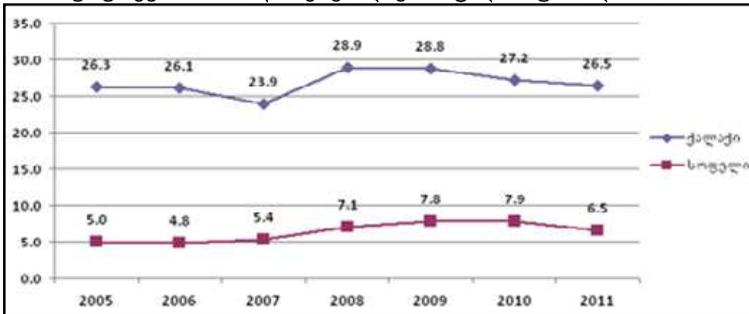
სიღარიბის ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი 2012 წლის მონაცემებით 9.7%-ია. 2007 წელთან შედარებით ეს მაჩვენებელი 3.3%-ით გაიზარდა.

სიღარიბის ზღვარს ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი (%)

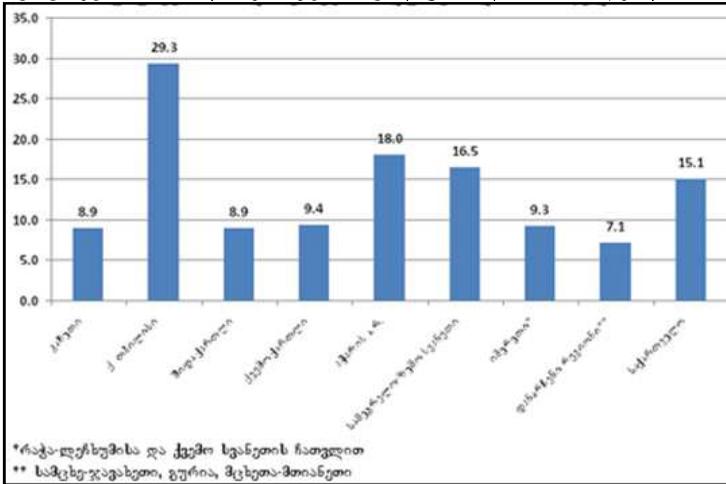
სიღარიბის ზრდა საქართველოში პირდაპირ უკავშირდება წარმოების დონის დაცემასა და შესაბამისად დასაქმების პრობლემას. 2012 წლის მონაცემებით, საქართველოში უმუშევართა პროცენტული წილი 15%-ზე მეტია. აღსანიშნავია, რომ უმუშევრობის მაჩვენებელი ქალაქების მოსახლეობაში უფრო მაღალია, ვიდრე რეგიონებში. მიუხედავად იმისა, რომ სოფლის მოსახლეობა ძირითადად საკუთარი მეურნეობით არის დაკავებული და დასაქმებულად ითვლებიან, მათ მიერ შექმნილი პროდუქციის მოცულობა უმნიშვნელოა. სოფლის მეურნეობის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში სულ რაღაც 7.3 პროცენტია. შესაბამისად, მცირეა სოფლად დასაქმებულთა შემოსავალიც.

უმუშევრობის დონე ქალაქ-სოფლის ჭრილში (%)

უმუშევრობის დონით საქართველოს რეგიონები ძალიან განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. კვლევებმა აჩვენა, რომ თბილისში 29.3% უმუშევარია.გამოდის, რომ ყოველი მეხამე შემოსავლის გარეშეა. რაც შეეხება რეგიონებს 18%-ით „ლიდერობს“ აჭარა.

უმუშევრობის დონე რეგიონულ ჭრილში 2011 წელს (%)

აღსანიშნავია, რომ უმუშევართა 16,7% მამაკაცია, ხოლო 13,1% ქალი. ასევე უმუშევართა უმრავლესობა – 36,3 %, 20-დან 24 წლამდე ასაკის მოსახლეობაა. საგულისხმოა, რომ უმუშევრობის დონე განსაკუთრებით გაზრდილია ახალგაზრდებში. ახალგაზრდობა კი ის ძალაა, ვისაც შესწევს ინოვაციური ხედვის უნარი და ვისაც შეუძლია კონკურენტული პროდუქციის შექმნა. მათი აქტიურად დასაქმება კი ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის ტემპს დადებითად წაადგება.

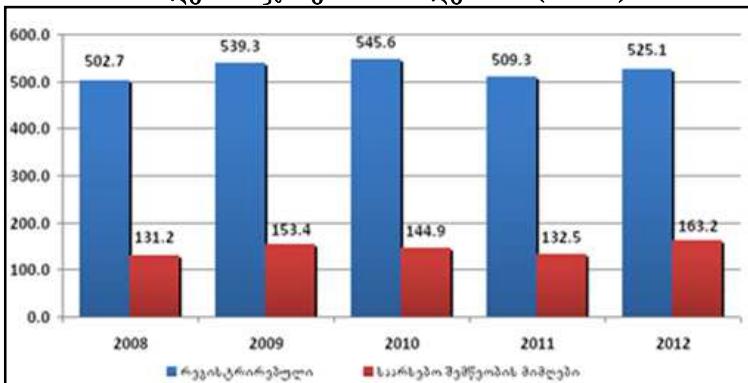
საქართველოს მოსახლეობის ღარიბი ნაწილის 20% მთელი წლის მანძილზე იმყოფება სიღარიბეში, ხოლო 80% კი პერიოდულად ახერხებს დაძლიოს გაჭირვება. ხანგრძლივ სიღარიბეს უპირველესად ოჯახის უფროსების დაუსაქმებლობასთან აკავშირებენ. აღსანიშნავია, რომ ქრონიკული სიღარიბე ძირითადად თბილისშია.

სტატისტიკური თუ სოციოლოგიური გამოკითხვებით, უმუშევრობა საქართველოში, მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური თუ პოლიტიკური საკითხების ნუსხაში, პირველ ადგილს იკავებს. საქართველო მოხვდა გაეროს მიერ დასახელებულ იმ 54 ქვეყანას შორის, რომელიც ბოლო ათწლეულის მანძილზე, როცამსოფლიოს უმეტესი ნაწილი ნელ პროგრესზე ლაპარაკობს, გადატაკდა.

„სოციალური დახმარების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2006 წლის 28 ივლისის №145 დადგენილებით, შეიქმნა

უმწეო მდგომარეობაში მყოფი ოჯახების მონაცემთა ერთიანი ბაზა, სადაც რეგისტრირდებიან სოციალური დახმარების მაძიებელი ოჯახები. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის ბრძანებით, სოციალურად დაუცველი ოჯახების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შეფასების წესის საფუძველზე დგინდება იმ ოჯახთა სია, რომლებიც ყოველთვიურად იღებენ დახმარებას გარკვეული თანხის ოდენობით. უმწეო მდგომარეობაში მყოფი ოჯახების მონაცემთა ერთიანი ბაზაში რეგისტრირებულ და საარსებო შემწეობის მიმღები ოჯახების რაოდენობა 2008-2012 წლებში საშუალოდ 524,4 ათასის ტოლია, ხოლო საარსებო შემწეობის მიმღები ოჯახების რაოდენობა ამავე პერიოდში საშუალოდ 145,04 ათასი ოჯახია (იხ. დიაგრამა 4).

უმწეო მდგომარეობაში მყოფი ოჯახების მონაცემთა ერთიანი ბაზაში რეგისტრირებული და საარსებო შემწეობის მიმღები ოჯახების რაოდენობა (ათასი)

რაც შეეხება საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმს 2010 წელს 120 ლარიყო, 2011 წელს – 134 ლარი, 2012 წელს – 132 ლარი და 2013 წლის იანვრის, თებერვლისა და მარტის მონაცემებით – 133 ლარი.

ყველაზე ეფექტიანი იარაღი სიღარიბის დაძლევისთვის ეკონომიკური ზრდაა. საქართველოში ეკონომიკური ზრდის ტემპი კი შემცირებულია, რაც კიდევ უფრო მეტად აუარესებს აღნიშნული პრობლემის მდგომარეობას, ზრდის სიღარიბესა და უმუშევრობას. თუმცა, მხოლოდ ეკონომიკური ზრდა ვერ მოახდენს სასიკეთო ზეგავლენას მოსახლეობის ყველაზე

გაჭირვებულ ნაწილზე, თუ თან არ დაერთო მინიმალური პირობები, რომელთა შორის უმთავრესია ხელისუფლების მიერ საბიუჯეტო შემოსავლების მოსახლეობაზე გადანაწილება.

მეორე ფაქტორი, რაც ეკონომიკური ზრდის ფონზე ასევე ხელს უშლის სიღარიბის დაძლევას, არის **შემოსავლების არათანაბარი განაწილება**. საქართველოში მოსახლეობის სხვადასხვა ფენების შემოსავლებს შორის სხვაობა ძალიან დიდია.

როგორც საანალიზო მონაცემებიდან ჩანს, უმუშევრობა საქართველოში დიფერენცირებულია როგორც ქალაქსა და სოფელს შორის, ასევე ქვეყნის რეგიონების მიხედვით. მესამე ფაქტორი, რაც ეკონომიკურ ზრდას მთელი მოსახლეობისთვის საგრძნობს ვერ გახდის, არის **რეგიონების ეკონომიკური მდგომარეობის უთანასწორობა**. უმუშევრობის დაძლევისა და შესაბამისი სიღარიბის შერბილების მიმართულებით უმუშევრობის სოციალურ-პოლიტიკური და ფინანსური მხარდაჭერა საქართველოში დიფერენცირებული უნდა იყოს რეგიონის სიდიდისა და სიმწვავის გათვალისწინებით.

ეკონომიკის ზრდა საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პოლიტიკის ძირითადი მიმართულება უნდა გახდეს. ეკონომიკური ზრდის ფაქტორების რაციონალური შეხამება იძლევა იმის საშუალებას, რომ ჩვენს ქვეყანაში დაძლეულ იქნეს სიღარიბე და საქართველოს მოსახლეობას მიეცეს საშუალება, ისარგებლოს ეკონომიკური კეთილდღეობით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები - http://geostat.ge/?action=page&p_id=187&lang=geo
2. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს მონაცემები - <http://www.moh.gov.ge/>
3. საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს მონაცემები - http://mfa.gov.ge/index.php?sec_id=571

Khatia Udesiani

**POVERTY AND UNEMPLOYMENT PROBLEMS
IN CONNECTION WITH THE PACE OF
ECONOMICAL GROWTH**

Annotation

This work refers to the problem of poverty and unemployment in Georgia and its dependence on economical growth rate. The share of the population below the poverty line, unemployment rate in urban, rural and regional context are discussed. The main factors influencing poverty reduction are also analyzed.

ს ვ ტ ო რ ე ბ ი

1. **აბესაძე რამაზი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი, ემდ, პროფესორი
2. **არევაძე ნანული** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
3. **ბერუღავა ბიორბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემდ, პროფესორი
4. **ბიბილაშვილი ნანა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
5. **ბიძინაშვილი დავით** – გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი
6. **ბრეგვაძე ბიორბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
7. **ბურღული ვახტანგი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემდ
8. **ბარაყანიძე ზურაბი** – ეკონომიკის დოქტორი
9. **ბეჩგაია გადრი** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი
10. **ბოგონია თეიმურაზი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
11. **დავლაშვიტი ნატა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
12. **დათუნაშვილი ლინა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ, დოცენტი
13. **დვალიშვილი ლია** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ

- ნომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
14. **დუნდუა მიხეილი** – ეკონომიკის მაგისტრი, „ახალგაზრდა ანალიტიკოსთა და მეცნიერთა დარბაზის „დოქტრინა“ დირექტორი
 15. **თეთრაული ციციო** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
 16. **კაკულია ეთერი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
 17. **კაკაშრიძე ნათელა** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული სპეციალისტი
 18. **კვარაცხელია მურმანი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემდ, პროფესორი
 19. **კოვირიძე ნინო** – თსუ სტუდენტი
 20. **კონჯარია ელგუჯა** – ზუგდიდის სასწავლო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
 21. **კურატაშვილი ალფრედი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემდ, პროფესორი
 22. **ლაზარაშვილი თეა** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
 23. **ლუპაშვილი მარიამი** – თსუ სტუდენტი
 24. **მამულაშვილი ბელა** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი
 25. **მარბაკვილიძე დალი** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
 26. **მიძაბერიძე ზურაბ** – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ეკონომიკის დოქტორი
 27. **მიძანაძე ბიორბი** – ილიას სახელმწიფო უნივერსი-

28. **მელაშვილი მადია** – ტეტის დოქტორანტი
– თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
29. **მენაბდიშვილი ელგუჯა** – ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი
30. **მენაბდიშვილი ლელა** – ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი, ასოცირებული მკვლევარი
31. **მენაბდიშვილი ნანა** – ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი, ასოცირებული მკვლევარი
32. **ნოზაძე ზურაბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი
33. **პავლიაშვილი სოლომონ** – თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი, ემდ, პროფესორი
34. **პაპავა ვლადიმერი** – თსუ რექტორი, თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, ემდ, პროფესორი
35. **რევიშვილი ზურაბი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
36. **სარჩიშვილია როლანდი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემდ
37. **უდუნიანი ხატიია** – თსუ სტუდენტი
38. **ზაჩუღია ოლღა** – ეკონომიკის დოქტორი
39. **ჭავთარაძე თენგიზი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
40. **ჭველაძე ქეთევანი** – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის უფროსი მეც-

- ნიერი თანამშრომელი
41. ქისტაური ნუნუ – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
 42. ქურდაძე თინათინო – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
 43. ღუფუბია კლარა – საქათველოს უნივერსიტეტის მაგისტრატურის სტუდენტი
 44. შამუბია ასმათი – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
 45. ჩავლეიშვილი მარინა – თსუ ასოცირებული პროფესორი
 46. ჩახვაშვილი დალი – აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული სპეციალისტი
 47. ჩიქოვანი ელენე – თბილისის ღია სასწავლო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ეკონომიკის დოქტორი
 48. ჩხეიძე თინათინო – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე, სმმდ, პროფესორი
 49. ცუცქერიძე მარინე – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ
 50. ხუსკივაძე მამუკა – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, ემკ
 51. ჯავახიშვილი რევაზი – თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერი თანამშრომელი, ემკ

AUTHORS

1. **ABESADZE
RAMAZ** – Director of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
2. **AREVADZE
NANULI** – Candidate of Economic Sciences, Chief of dep. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
3. **BERULAVA
GEORGE** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of dep. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
4. **BIBILASHVILI
NANA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of dep. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
5. **BIDZINASHVILI
DAVID** – Professor of Gori State Teaching University, Doctor of Economics
6. **BREGVADZE
GIORGI** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
7. **BURDULI
VAKHTANG** – Doctor of Economic Sciences, Chief of dep. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
8. **CHAKHVASHVILI
DALI** – Visiting Specialist of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
9. **CHAVLEISHVILI
MARINA** – Associated Professor of TSU
10. **CHIKOVANI
ELENE** – Full Professor of the Tbilisi Open Teaching University, Doctor of Economics
11. **CHKHEIDZE
TINANIN** – Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Chairman of Scientific Council of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
12. **DATUNASHVILI
LINA** – Candidate of Economic Sciences, Docent, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
13. **DAVLASHERIDZE
NATA** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
14. **DUNDUA
MIKHEIL** – Master of Economics, Director of the Young Analysts and Scientists Hall "Doctrina"
15. **DVALISHVILI** – Researcher of P. Gugushvili Institute of

- LIA** Economics of TSU
– Doctor of Economics
16. **GARAKANIDZE ZURAB**
17. **GECHBAIA BADRI** – Associated Professor of Shota Rustaveli Batumi State University, Doctor of Economics
18. **GHURTSKAIA KLARA** – MBA student at University of Georgia
19. **GOGOKHIA TEIMURAZ** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, PhD Student of Sokhumi State University
20. **JAVAKHISHVILI REVAZ** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
21. **KAKAURIDZE NATELA** – Visiting Specialist of Akaki Tsereteli Kutaisi State University
22. **KAKULIA ETER** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
23. **KAVTARADZE TENGIZ** – Candidate of Economic Sciences, Chief of lab. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
24. **KHUSKIVADZE MAMUKA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of dep. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
25. **KISTAURI NUNU** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
26. **KONJARIA ELGUJA** – Associated Professor of Zugdidi Teaching University
27. **KOVZIRIDZE NINO** – Student of TSU
28. **KURATASHVILI ALFRED** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief of dep. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
29. **KURDADZE TINATIN** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
30. **KVARATSKHELIA MURMAN** – Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU

31. **KVELADZE
KETEVA** – Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
32. **LAZARASHVILI
TEA** – Candidate of Economic Sciences, Chief of dep. of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
33. **LUKASHVILI
MARIAM** – Student of TSU
34. **MAMULADZE
GELA** – Full Professor of Shota Rustaveli Batumi State University, Doctor of Economics
35. **MAGRAKVELIDZE
DALI** – Georgian Technical University
36. **MELASHVILI
MEDEA** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
37. **MENABDISHVILI
ELGUJA** – Institute of Demography and Sociology of Iliia State University, Doctor of Economic Sciences
38. **MENABDISHVILI
LELA** – Institute of Demography and Sociology of Iliia State University, Associated Researcher
39. **MENABDISHVILI
NANA** – Institute of Demography and Sociology of Iliia State University, Associated Researcher
40. **MIKABERIDZE
ZURAB** – Akaki Tsereteli Kutaisi State University, Doctor of Economics
41. **NOZADZE
ZURAB** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
42. **PACHULIA
OLGA** – Doctor of Economics
43. **PAPA
VLADIMER** – Rector of Tbilisi State University, Chief Research Fellow of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU, Academician of National Academy of Sciences Georgia, Doctor of Economic Sciences, Professor
44. **PAVLIASHVILI
SOLOMON** – Rector of Tbilisi Teaching University, Doctor of Economic Sciences, Professor
45. **REVISHVILI
ZURAB** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
46. **SARCHIMELIA
ROLAND** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Senior Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
47. **SHAMUGIA** – PhD Student of Sokhumi State University

- ASMAT**
- 48. SISVADZE** – Full Professor of the Tbilisi Open Teaching University, Doctor of Economics
- AZIKO**
- 49. TETRAULI** – Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
- TSITSINO**
- 50. TSUTSKIRIDZE** – Candidate of Economic Sciences, Researcher of P. Gugushvili Institute of Economics of TSU
- MARINE**
- 51. UDESIANI KHATIA** – Student of TSU

ს ა რ ჩ ე მ ი

<i>რამაზ აბესაძე</i> კონსოლიდირებული ეკონომიკა და ეკონომიკური რეგრესი	5
<i>ვლადიმერ პაპავა</i> პოსტკრიზისული განვითარების სირთულეები პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში	16
<i>ალფრედო კურატაშვილი</i> ეკონომიკური სისტემის სრულყოფის თეორიული პრობლემები ცივილიზებული საბაზრო შრტიმართობების ჩამოყალიბების პირობებში	26
<i>ვანტანგ ბურდული</i> საქართველოს ეკონომიკის დარბობრივი სტრუქტურის ნაკლოვანებები და მისი გაუმჯობესების გზები	35
<i>George Berulava</i> INTER-FIRM INFORMAL RELATIONS AND THEIR IMPACT ON FIRM'S PERFORMANCE	64
<i>სოლომონ პავლიაშვილი, ზურაბ გარაყანიძე</i> გლობალიზაცია და ენერგეტიკული პოლიტიკის თანამედროვე გამოწვევები	73
<i>რევაზ ჯავახიშვილი</i> სამსხვირტო კოტენციის ზრდა რეგორც პოსტსაბჭოური ეკონომიკის განვითარების მნიშვნელოვანი მიმართულება	86
<i>ნანული არევაძე</i> მრეწველობის განვითარების პრობლემები საქართველოში	97
<i>აზიკო სისვაძე</i> წარმოების ფაქტორთა ოპტიმალური კომბინაცია: თეორიულ-მეთოდოლოგიური ასპექტი	108
<i>გიორგი ბრეგვაძე</i> სამშენებლო კომპლექსის პროგრესული დარბობრივი სტრუქტურის ფორმირების საკითხები	120
<i>მარინა ჩავლეიშვილი, მარიამ ლუკაშვილი, ნინო კოეზირიძე</i> ბიოგაზის გამოყენების პოტენციური საქართველოში	131
<i>ნატელა კაკაურიძე, დალი ჩახვაშვილი</i> ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА И ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ РЕГИОНА	137

<i>ელენე ჩიქოვანი</i> შრომის ანაზღაურების სფეროში არსებული დევორმაციების შესახებ საქართველოში	142
<i>თინა ჩხეიძე, ლია დვალისვილი</i> წყლის რესურსების დაცვის პრობლემა და მისი გადაჭრის გზები საქართველოში	153
<i>ლინა დათუნაშვილი</i> სასურსათო უზრუნველყოფის ზოგიერთი ასპექტი საქართველოში	171
<i>ზურაბ რევიშილი</i> საქართველოს სოფლის მეურნეობის ირიბაციის პოლიტიკის აქტუალური საკითხები	184
<i>როლანდ სარჩიმელია</i> საქართველოს საბარეო ვაჭრობის ბალანსი და მოსახლეობის დასაქმების ზრდის ოპტიმიზაციის პრობლემა	199
<i>Ната Давлашериძე</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ В ТРУДАХ НОБЕЛЕВСКИХ ЛАУРЕАТОВ	207
<i>მიხეილ დუნდუა</i> მაღალტექნოლოგიური სექტორის გლობალური საინვესტიციო პერსპექტივები და ეროვნული ეკონომიკის ინოვაციური, კონკურენტუნარიანი ბანკოთმარების პრობლემები	218
<i>ბადრი გერბაია, გელა მამულაძე</i> მენეჯმენტის პრობლემები მომსახურების სფეროში და მათი სრულყოფის გზები	227
<i>Дали Чახвашили, Натела Какауриძე</i> ЭКОНОМИЧЕСКОЕ АСПЕКТЫ ЖИЗНЕННО НЕОБХОДИМЫХ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ	236
<i>თენგიზ ქვეთარაძე</i> აბრარული რეფორმა და მეცხვარეობის ბანკოთმარების პრობლემები საქართველოში	244
<i>მამუკა ხუსკივაძე, ზურაბ ნოზაძე</i> წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში	252
<i>ნუნუ ქისტაური</i> საქართველოს საბარეო ვაჭრობის ბალანსის აღბილი და როლი საბაღამხდლო ბალანსის ანბაროშთა სისტემაში	261

<i>ეთერ კაკულია</i> მცირე და საშუალო ბიზნესის ბანკოტარების არსებული მდგომარეობა და პერსპექტივები საქართველოში	273
<i>მურმან კვარაცხელია</i> “სახალხო კავიტალიზმის” იდეა ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკურ მოძღვრებაში	285
<i>ელგუჯა კონჯარია</i> დოკუმენტების როლი და მნიშვნელობა ბუღალტრულ აღრიცხვაში	290
<i>ნანა ბიბილაშვილი</i> პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში დასაქმების სახელმწიფო რეგულირების ძირითადი მიმართულებები (საქართველოს მაგალითზე)	296
<i>თინათინ ქურდაძე</i> შიდა ინვესტიციები და მისი მოზიდვის ბაზუმჯობესების ძირითადი მიმართულებები საქართველოში	305
<i>ქეთევან ქველიძე</i> ტურიზმის მულტიკლიკატორული როლი ქვეყნის პროგრესული ღარბობრივი სტრუქტურის ბანკოტარებაში	317
<i>თეა ლაზარაშვილი, მედეა მელაშვილი.</i> უცხოური ინვესტიციები და მისი მოზიდვის ბაზუმჯობესების ძირითადი მიმართულებები საქართველოში	337
<i>დალი მარვაქველიძე</i> ჩვეულებრივი აქციების შეფასების მათემატიკური მოდელები	348
<i>ელგუჯა მენაბდიშვილი</i> თანამეფროვე ოჯახის ბავშვთა დემოგრაფიულ პროცესებზე	358
<i>ლელა მენაბდიშვილი</i> ქორწინების ფორმების დემოგრაფიული მნიშვნელობა	366
<i>ნანა მენაბდიშვილი</i> შემოსავლების ბავშვთა ოჯახურ ურთიერთობებზე	373
<i>Зураб Микаберидзе, Натела Какауридзе</i> МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИЗМЕРЕНИЯ СТОИМОСТИ ОТКАЗА ОРУДИЙ ТРУДА	380

გიორგი მიქანაძე კორპის რესპუბლიკა – ეკონომიკური ბანკვითარების საშუალებო მარაგითი მსოფლიოში	383
<i>Olga Pachulia, Klara Ghurtskaia</i> STRATEGIC MANAGEMENT AND PORTFOLIO DIVERSIFICATION	411
ასმათ შამუგია ბანკვითარებული ქვეყნების ზოგადსაბანკანათლებლო სისტემაში პედაგოგიური კადრების მატერიალური სტიმულირების ბანკვითარების ტანდენციების შეფასება	416
ეთერ კაკულია, თეიმურაზ გოგონია საქართველოში მცირე და საშუალო ბიზნესის ბანკვითარების ინსტიტუციური სისტემის ფორმირების ზოგიერთი ასპექტი	427
ციცინო თეთრაული ინფლაციის მაკროეკონომიკური რეგულირების პრობლემები საქართველოში	435
მარინე ცუცქირიძე მმართველობითი კავიტალის გავლენა ბიზნესის ტრანსფორმაციაზე საქართველოში	446
დავით ბიძინაშვილი შეღავათიანი საბანკო კრედიტის პრობლემა საქართველოში	455
ხატია უდესიანი სიღარიბისა და უმუშევრობის პრობლემების დამოკიდებულება ეკონომიკური ზრდის ტემპთან	461
ავტორები	468

CONTENTS

<i>Ramaz Abesadze</i> CONSOLIDATE ECONOMY AND ECONOMIC REGRESS	5
<i>Vladimer Papava</i> THE COPLEXITIES OF POST-CRISIS DEVELOPMENT IN THE POST-SOVIET COUNTRIES	16
<i>Alfred Kuratashvili</i> THEORETICAL PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF ECONOMIC SYSTEM IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF CIVILIZED MARKET RELATIONS	26
<i>Vakhtang Burduli</i> THE SHORTCOMING OF SECTORAL STRUCTURE OF ECONOMY OF GEORGIA AND THE WAYS OF ITS IMPROVEMENT	35
<i>George Berulava</i> INTER-FIRM INFORMAL RELATIONS AND THEIR IMPACT ON FIRM'S PERFORMANCE	64
<i>Solomon Pavliashvili, Zurab Garakanidze</i> THE GLOBALIZATION AND CONTEMPORARY CHALLENGES FOR THE ENERGY POLICY	73
<i>Revaz Javakhishvili</i> THE GROWTH OF EXPORT POTENTIAL AS AN IMPORTANT DIRECTION IN THE DEVELOPMENT OF POST-SOVIET ECONOMY	86
<i>Nanuli Arevadze</i> PROBLEMS OF INDUSTRY DEVELOPMENT IN GEORGIA	97
<i>Aziko Sisvadze</i> OPTIMAL COMBINATION OF PRODUCTION FACTORS: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASPECT	108
<i>George Bregvadze</i> THE ISSUES OF FORMATION OF PROGRESSIVE BRANCH STRUCTURE OF CONSTRUCTION COMPLEX	120
<i>Marina Chavleishvili, Mariam Lukashvili, Nino Kovziridze</i> THE POTENTIAL OF BIOGAS USE IN GEORGIA	131
<i>Natela Kakauridze, Dali Chakhvashvili</i> THE INVESTMENT POLICY AND INVESTMENT CLIMATE IN THE REGION	137
<i>Elene Chikovani</i> ABOUT DEFORMATIONS IN LABOR REMUNERATION SYSTEM OF GEORGIA	142

<i>Tina Chkheidze, Lia Dvalishvili</i> THE PROBLEM OF WATER RESOURCES AND ITS SOLUTIONS IN GEORGIA	153
<i>Lina Datunashvili</i> SOME ASPECTS OF FOOD PROVISION IN GEORGIA	171
<i>Zurab Revishvili</i> ACTUAL ISSUES OF GEORGIA'S AGRICULTURAL IRRIGATION POLICY	184
<i>Roland Sarchimelia</i> THE FOREIGN TRADE BALANCE OF GEORGIA AND THE PROBLEM OF EMPLOYMENT GROWTH OPTIMIZATION	199
<i>Nata Davlasheridze</i> THEORETICAL PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF MARKET ECONOMY IN THE WORKS OF THE NOBEL PRIZE WINNERS	207
<i>Mikheil Dundua</i> GLOBAL INVESTMENT PROSPECTS OF HIGH-TECH SECTOR AND THE PROBLEMS OF COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMY	218
<i>Badri Gechbaia, Gela Mamuladze</i> MANAGEMENT PROBLEMS IN THE SERVICE SECTOR AND THE WAYS OF THEIR IMPROVEMENT	227
<i>Dali Chakhvashvili, Natela Kakauridze</i> ECONOMIC ASPECTS OF ESSENTIAL INCOMES OF POPULATION	236
<i>Tengiz Kavtaradze</i> AGRARIAN REFORM AND PROBLEMS OF SHEEP BREEDING DEVELOPMENT IN GEORGIA	244
<i>Mamuka Khuskivadze, Zurab Nozadze</i> ECONOMIC PROBLEM OF RATIONAL USE OF WATER RESOURCES IN GEORGIA	252
<i>Nunu Kistauri</i> THE PLACE AND ROLE OF TRADE BALANCE OF GEORGIA IN THE SYSTEM OF PAYMENT BALANCE	261
<i>Eter Kakulia</i> EXISTING STATE AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF SMALL- AND MIDDLE-BUSINESS IN GEORGIA	273

<i>Murman Kvaratskhelia</i> THE NOTION OF “PEOPLE CAPITALISM” IN ILIA CHAVCHAVADZE’S ECONOMIC DOCTRINE	285
<i>Elguja Konjaria</i> THE QUALITY AND THE VALIDITY OF DOCUMENTATIONS DEFINE THE LEVEL OF ACCOUNTING	290
<i>Nana Bibilashvili</i> THE MAIN DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF EMPLOYMENT IN POST-COMMUNIST COUNTRIES (A GEORGIAN CASE)	296
<i>Tinatin Kurdadze</i> INTERNAL INVESTMENTS AND THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THEIR ATTRACTION IN GEORGIA	305
<i>Ketevan Kveladze</i> THE MULTIPLICATOR ROLE OF TOURISM IN THE DEVELOPMENT OF COUNTRY'S PROGRESSIVE SECTORAL STRUCTURE	317
<i>Tea Lazarashvili, Medea Melashvili</i> FOREIGN INVESTMENTS AND THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THEIR ATTRACTION IN GEORGIA	337
<i>Dali Magrakvelidze</i> MATHEMATICAL MODELS OF THE VALUATION OF COMMON STOCK	348
<i>Elguja Menabdishvili</i> CONTEMPORARY FAMILY’S INFLUENCE ON DEMOGRAPHIC PROCESSES	358
<i>Lela Menabdishvili</i> DEMOGRAPHIC SIGNIFICANCE OF MARRIAGE FORMS	366
<i>Nana Menabdishvili</i> THE INFLUENCE OF INCOMES ON THE FAMILY RELATIONSHIPS	373
<i>Zurab Mikaberidze, Natela Kakauridze</i> COST ASSESSMENT OF REFUSAL OF INSTRUMENTS OF LABOR	380
<i>Giorgi Mikanadze</i> REPUBLIC OF KOREA – THE BEST EXAMPLE IN THE WORLD FOR ECONOMICAL DEVELOPMENT	383
<i>Olga Pachulia, Klara Ghurtskaia</i> STRATEGIC MANAGEMENT AND PORTFOLIO	411

DIVERSIFICATION	
<i>Asmat Shamugia</i> ESTIMATION OF DEVELOPMENT TENDENCIES OF MATERIAL STIMULATION OF PEDAGOGICAL STAFF IN EDUCATIONAL SYSTEM OF DEVELOPED COUNTRIES	416
<i>Eter Kakulia, Teimuraz Gogokhia</i> SOME ASPECTS OF THE FORMING OF INSTITUTION SYSTEM OF SMALL- AND MIDDLE-BUSINESS DEVELOPMENT IN GEORGIA	427
<i>Tsitsino Tetrauli</i> THE PROBLEMS OF MACROECONOMIC REGULATION OF INFLATION IN GEORGIA	435
<i>Marine Tsutskiridze</i> THE INFLUENCE OF MANAGERIAL CAPITAL ON THE BUSINESS TRANSFORMATION	446
<i>David Bidzinashvili</i> THE PROBLEM OF FAVORABLE BANK LOANS IN GEORGIA	455
<i>Khatia Udesiani</i> POVERTY AND UNEMPLOYMENT PROBLEMS IN CONNECTION WITH THE PACE OF ECONOMICAL GROWTH	461
AUTHORS	472

0 6 3 0 რ მ ა ც 0 ა

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტთან არსებობს საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი “ეკონომისტი” (მთავარი რედაქტორი ემდ, პროფ. რ. აბესაძე).

ჟურნალში ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე ქვეყნდება სტატიები, რომლებიც შეიცავს ინფორმაციას ეკონომიკის სფეროში არსებული თეორიული და პრაქტიკული პრობლემების კვლევების შედეგების შესახებ. პერიოდულად დაიბეჭდება რეცენზიები, ეკონომიკური მიმოხილვები და სხვადასხვა სამეცნიერო-ორგანიზაციული ღონისძიებების ქრონიკები.

ავტორთათვის ჟურნალში სტატიების გამოსაქვეყნებლად მოქმედებს შემდეგი წესები:

1. ჟურნალში გამოსაქვეყნებლად განკუთვნილი სამეცნიერო ნაშრომები უნდა იყოს დამოუკიდებელი კვლევის შედეგი. ნაშრომი არ უნდა არღვევდეს საავტორო უფლებებს და არ უნდა იყოს გამოქვეყნებული რომელიმე სხვა ორგანოში.

2. რედაქციაში წარმოდგენილი სტატიის ორიგინალი ხელმოწერილი უნდა იყოს ავტორის, ხოლო თანაავტორობის შემთხვევაში ყველა თანაავტორის მიერ სახელის, გვარის, სამუშაო ადგილის, სამეცნიერო ხარისხისა და წოდების, სრული საფოსტო მისამართის, ტელეფონის, ფაქსის, ელექტრონული ფოსტის მითითებით.

3. სტატიის მოცულობა, რეზიუმე ქართულ და ინგლისურ ენებზე უნდა იყოს გონივრულ შესაბამისობაში მათთვის დამახასიათებელ მასშტაბებთან. სტატია დაბეჭდილი უნდა იყოს 1,5 ინტერვალით, A4 ფორმატზე, 12 ფონტით. რედაქციაში სტატიების წარმოდგენა აუცილებელია ერთ ნაბეჭდ ეგზემპლარად, ელექტრონულ ვერ-

სიასთან ერთად (MS WORD, ქართული ტექსტი შრიფტით ACADNUSX, ხოლო ინგლისური TIMES NEW ROMAN).

4. ჟურნალში სტატიები გამოქვეყნდება რედაქციაში მათი შემოსვლის რიგის მიხედვით. რედაქციის მიერ სტატიის წარმოდგენის თარიღად ჩაითვლება რედაქციის მიერ საბოლოო ტექსტის მიღების თარიღი.

5. სტატია, რომელიც სრულად არ პასუხობს ზემოთ მოყვანილ მოთხოვნებს, რედაქციის მიერ არ მიიღება.

ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა და ჟურნალის რედაქცია მზადაა თანამშრომლობისათვის.

* * *

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტთან ფუნქციონირებს გამომცემლობა

პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა – ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე – გთავაზობთ ნებისმიერ საგამომცემლო საქმიანობას:

- მასალის აკრეფა, დაკაბადონება;

გამოიცემა:

- სამეცნიერო წიგნები და ნაშრომები, ენციკლოპედიები, ლექსიკონები, ცნობარები;
- პერიოდული გამომცემები (სამეცნიერო შრომათა კრებულები, სამეცნიერო ჟურნალები, კონფერენციის მასალები);
- ორიგინალური და ნათარგმნი მხატვრული ლიტერატურა, სახელმძღვანელოები, საბავშვო წიგნები, ალბომები და გზამკვლევები.
- ელექტრონული დარგობრივი ჟურნალები.

დაიბეჭდა თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის
ინსტიტუტის სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს
გადაწყვეტილებით

გამომცემლობის რედაქტორი

სესილი ხანჯალაძე

გადაეცა წარმოებას –
ქალაქის ზომა –
პირობითი ნაბეჭდი თაბახი –
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი –

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის
გამომცემლობა

თბილისი, გ. ქიქოძის № 14
99 68 53, 93 22 60

ელ-ფოსტა: economics_institute@yahoo.com
